

ԳԱԲՐԵԼ
ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆ

IV

9U

9U

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ ИМ. М. АБЕГЯНА

ГАБРИЕЛ
СУНДУКЯН

ПОЛНОЕ
СОБРАНИЕ
СОЧИНЕНИЙ

В ЧЕТЫРЕХ ТОМАХ

ТОМ
IV

Подготовка текста
СУРЕНА АРУТЮНЯНА
Комментарии
ТИГРАНА КАРАПЕТЯНА

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1961

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՄԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԳԱԲՐԻԵԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆ

ԵՐԿԵՐԻ ԼԻԱԿԱՏԱՐ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԶՈՐԱ ՀԱՏՈՐՈՎ

ՀԱՏՈՐ

IV

Տեքստը պատրաստեց
ՍՈՒՐԵՆ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Ծանոթագրեց
ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

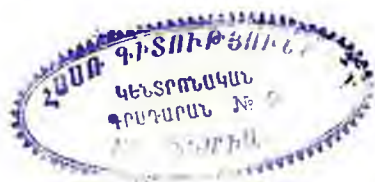
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌԻ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1961

A II
14294

Տնօրեն Ս. Հակոբյան
ՀՀ Կառավարության հրամարտական
կարգով որոշմամբ

Խմբագրությամբ
Ն. ՄԱՐԿԻՍՅԱՆԻ
Տ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆԻ

ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՂՄԵՅ

Ներկա՝ չորրորդ հատորով ավարտվում է Գ. Սունդուկյանի «Ներկերի լիակատար ժողովածուի» ակադեմիական հրատարակությունը:

Հատորի մեջ գեանդված նյութերը, չնչին բացառությամբ, անտիպ են: Սունդուկյանի բնառներում անխախտ սովորություն է եղել հաժախել և խնամքով պահպանել բնառանկան և այլ բնույթի նամակներ, գրություններ, քղեր: Այդպիսով, ավելի քան 120 տարվա բնթացքում գոյացել է մի հարուստ արխիվ, որի մեջ իր արտացոլումն է գտել դրամատուրգի, ինչպես և նրա ծնողների ու զավակների անձնական և հոգևոր կյանքը:

Այս հատորում այդ հարուստ արխիվից օգտագործվել են միայն դրամատուրգի գրչին պատկանող այն նյութերը, որոնք առավել արժեքավոր են համարվել նրա դիմանկարը ամբողջական դարձնելու տեսակետից:

Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Գրականության և արվեստի քանդաքանում պահպանվող նյութերից բացի հատորում օգտագործվել են նաև Լենինգրադում գտնվող Մարգարին պատմական և Կենտրոնական արխիվներում հայտնաբերված փաստաթղթերը: Լենինգրադի արխիվից են հանվել Սունդուկյանի քեկնածուական դիսերտացիան և այլ նյութեր: Հատորում տեղ գտած նամակներն ու գրությունները բազմազան են նաև լեզվական տեսակեցից. նրանք գրված են և՛ գրաբար, և՛ բիֆլիսահայ բարբառով, և՛ մաքուր գրական լեզվով, ինչպես նաև ոտներեն, վրացերեն, ֆրանսերեն, արաբերեն, փարսերեն: Օտար լեզուներով գրված բոլոր այդ նյութերը տրվում են նախ բնագրի լեզվով, ապա հայերեն թարգմանությամբ:

Վրացերեն նամակների թարգմանությունը կատարել է Հովն. Ազուլյանը, մասնակի աշխատակցությամբ Մ. Իսրայելյանի և Տ. Կարապետյանի: Ֆրանսերեն նամակները թարգմանել է Լ. Սամ-

վելյանը: Սունդուկյանի գիտերտացիան ոտներենից՝ բարզմանել է Մ. Գևորգյանը, իսկ արարներն և փառներն հաագածները՝ բնագրի ֆոտոտիեմակից արտագրել և տեղագրել է Եր. Մանասյանը:

Ինչ վերաբերում է բարբառային և օտար բառերի բառարանին, ապա պետք է ասել հետևյալը.

Այս բառարանն բնագրելում է Կարբիկ Սունդուկյանի երկերում գործածված ոչ բոլոր բարբառային և օտար բառերը, բնագրված են խիստ բարբառային և օտար այնպիսի բառեր և ոմեր, որոնք կարող են չհասկացվել: Բառարանում չեն բերված փակցած օջախ ու շենվայն կամ նոր Գիտղիենա կառավերգություններում գործածված ֆրանսերեն արտահայտությունները, բանի որ դրանց բացատրությունները տրված են համապատասխան ծանոթագրություններում. չեն բերված նաև այն բառերը, որոնք հեղինակը բացատրում է ումարկներում կամ տողատակի ծանոթություններում:

Բառարանում տեղ գտած օտար բառերի դիմաց նշված է, քե նրանք ո՛ր լեզվից են վերցված, օտար բառերով ու հայերենով կազմրված բարդություններ չեն կրում ուեւ, նշում: Գերագանցապես տրվում են բառերի միայն այն իմաստները, որոնք հանդիպում են Սունդուկյանի երկերում: Բառերի մեջ պահպանված է հնչյունական այն ուղղագրությունը, որ յուրահատուկ է րիֆիխանայ բարբառին և դրամատուրգի երկերի լեզվին:

Բառարանը կազմել է բանասիրական գիտությունների րեկնածու Ա. Կ. Փոշոյանը, խմբագրել է բանասիրական գիտությունների րեկնածու, դոցենտ Հ. Հ. Կոստանյանը:

ՆԱԽԱԿՆԵՐ

1 მხმამხმამ. მხმამხმამხმამ

საქართველო-მხმამ

ელადაქვეყნის, 18-სა წელსა. კათოლიკის 21-სა დღესა

საქართველო დედა,

პირველად მრავალი მოკითხვას სიყვარულით და ნახვის ნატრით მოგახსენებთ. დედავჩან. ჩვენ მშვიდობით მოვედით ვლადიკავკასსა დაბათ სალამოს და აქ ველით არზანოვსა, რომელიც დარჩა ცოტა შავირდებით კაზბევში¹ ცხენების გამოისობით; ისიც მალე მოგვეწევა და ხვალ ერთად გავალთ. დედავჩან, ერთი უნდა იცოდეთ, თუ რეები გამამივლია, რა მინდორები, რა კლდეები და რა ტყეები: კარგი საშინელი ადგილებიც გამოვიარეთ, მაგრამ იმ ადგილებში კაზახები მოგვდევენ². დედავჩან, საკურველია უწინდელი ქართველის ხელმწიფობა: ასეთ ადგილას საღდრები აუშენებიათ და ასეთი საღდრები, რომ იმითი ყურებით თვალი არ დაიღალება. ანანურში³ მთაზედ ასეთი საღდარი დგას, რომელიც ეხლა რამტენიმე მილიონი ვერ ააშენებს⁴. ამ საღდრის ერთი კედელი თითქო ტირისონ: მე ჯერ მეგონა, რომ წვიმისაგან იყო, მაგრამ მერე შევიტყე, რომ ბევრი წელიწადია, რომ ის ისეა: თუმცა თალი შრალი იყო. ამრიგად რამტენი საკურველი ადგილები გამოვიარეთ, ესე რომ ერთი კლდეზედ ოთხი საპათი სულ ავდიოდით. ამ კლდის ქვეშა მყავე წყალი გამოდის, რომელიც დავლიეთ კიდევ. სადაც ეს წყალი გამოდის, ადგილს აწითლებს. მერე რო მოვედით კაზბევში, თვალი არ მინდოდა მამეშორებიანა აქაური კლდისაგან. რომელიც მაინდანც ჩანს და თოვლი მას არ მოშორდება. ამ კლდეს იმიტომ უყურებდი ისე, რომ

* ერთი კი არ არის, მაგრამ რადგანაც ის კლდეები ერთმანერთზედ გადაბმულია, ერთს ეძახიან რუსულად Гут-ропа.

გულზე მეუბნებოდა. თუ უფურც ამ კლდეს, რადგანც შენ ქალაქი -
საც ჩანს? ას! დედავან. მართალია არაფერი შეკლოა. არც სატყეო.
არც ნუგეში, არც კარგი ამხანაგები. მაგრამ ჩემი გული - ჩემი ხელს
არ არის. რო უბძნო. თუ ნუ ინაცვლი. უკამ. თუ ესო. თუ მძინამ
თუ ცხადად, ერთ წამს ჩემი ქალაქი და თქვენ არც თვინდან და არ
გულიდან მშორდებით. მაგრამ, დედავან, იმისი ნაღველი უფრო
მეჭებს, რომ ვაი თუ დედაჩემი ჩემთვის სიღლომს. თუ რომ თქვე
კარგად იქმნებით და იმედს მამცემთ. შეეკარგე და გიქსნები და იმე
საც მოგცემ.

დედავან, მისეულ და რისხილ და გულგულ, ელსაქმედა, დე
დები და ძაღუები მამიკითხე. აგრეთვე იაგორა, დ. დოა, სიმონა და
თინა, მამიკითხე. აგრეთვე ყველა. დედავან, ჩემი თულებისა
ჯერ დაშიხარამ საში აბაზსა შაური ნაკლები. თუ შაური მაგიოდ
მა აბილეს ფსონსავით და ერთი შაურისაც სამთელი ვიყიდე, კახბ
გის სიღარში ვემთხოვე.

დედავან, არ დაივიწყო, რომ მანდ ქაშვედში სუთი გოგონს
სამთელი ანთოთ და ჩემთვისაც ემთხოვოთ. ესლა კი მშვიდობით.

თქვენი შვილი გაბრიელი

2. 9. 1

თუ ვლადიკავკაზის ამბავიც გნებავს რომ იცოდეთ, აქ სახლები
სულ ფიცრისაგან არის, რომელებიც მანდაურებისაგან არ გაირჩე
ვან. დიდეს სადილად წინამძღვაროვის ნათლიამ დაგებატყა და კარ
ვად დაგვიხდა, მაგრამ ერბოს ფლავის თავზეო ნუში და ქიშმიში
იცო. საქმელები სულ მანდაური.

2. 9. 2

წუხელი ჩემი ამხანაგები კარგად შევაქციე თარიოთა და დღეს
სადილს უკან არზანოვსა. რომელსაც ძალიან გვეხარდა.

2. 9. 3

არზანოვიც მოვიდა.

ქლაიქიკაიკაი, 1840 წელს ნოემბრის 21-ის

სიხისი მაცოქსი,

ზაქა და ათაფ ახრილ და ღარიოთილ რაფილ რარხნისი და ჯაფი
რამ და: შაქრისი ღან, მხნე ჯარაქ სერსიკიკან ჯაფილიქკამი რა
თანაქ ქლაიქიკაიკაი და ათასილ ათასილ ნიქ სერდანიოქსი, ირე მ
კანსი აჯახსერანსიოქ მანაფი ღაფილსიოქ დაქსი <ქსინსიოქ

դատնասող: նա էլ շուտով կ'առնի մեզ և վաղը միասին կ'մեկնենք: Մայրիկ ջան, պիտի իմանաս, թե ինչ տեղերով՝ եմ անցել, ի՞նչ դաշտեր, ի՞նչ լեռներ և ի՞նչ անտառներ: Բավական դարհուրելի տեղերով էլ անցանք, բայց այդպիսի տեղերում մեզ ուղեկցում էին կազակները:՝ Մայրիկ ջան, զարմանալի է հին ժամանակվա վրացոց մազավորությունը. այնպիսի տեղերում է եկեղեցիներ կառուցել և այնպիսի՝ եկեղեցիներ, որ նրանց նայելով աչքդ չի հոգնում: Անանություն՝, լեռան գլխին այնպիսի եկեղեցի է կանգնած, որ այժմ մի քանի միլիոնով չի կառուցվի: Այս եկեղեցու մի պատը կարծես լայն է:՝ ևս զեռ կարծում էի, թե անձրևից է, սակայն հետագայում տեղեկացա, որ դա շատ տարիներ այդպես է, թեև կամարը չոր էր: Այս ձևով որքան զարմանալի տեղերով անցանք, այնպես որ մեկ՝ լեռան վրա բարձրանալը չորս ժամ տևեց: Այս լեռան ստորոտից թթու ջուր է բխում, որ և խմեցինք: Որտեղից որ այս ջուրը գուրա է գալիս, այն տեղը կարմրացնում է: Իսկ երբ Կազրեզ եկանք, աչքս չէի ուզում հեռացնել աշտեղի սարից, որը այդտեղից էլ է երևում,⁶ և որից ձյունը չի վերանում: Այս սարին նրա համար էի այնպես նայում, որովհետև սիրտս ասում էր, թե նայիր այդ սարին, քանի որ քո բաղադրից էլ է երևում: Ա՛խ, մայրիկ ջան, ճիշտ է, ոչ մի բանս պակաս չէ, ոչ պատիվը, ոչ հույսը, ոչ էլ լավ բնկերները, բայց իմ սիրտը իմ ձեռքին չէ, որ հրամայեմ, թե մի սրտնեղիր: Ուտում եմ թե խմում, քնած եմ թե արթուն, մի վաչրկյան անգամ իմ քաղաքը և Դուք ոչ զլխիցս ու ոչ էլ սրտիցս չեք հեռանում: Բայց, մայրիկ ջան, ավելի շատ մտածում եմ այն մասին, թե զույգ մայրս ինձ համար տանջվում է: Այն Դուք լավ կլինեք և ինձ կհուսադրեք, ևս էլ լավ կլինեմ և Ձեզ էլ հույս կտամ:

Մայրիկ ջան, Միքայելին և Հովսիսիմին իմ փոխարեն համբուրեք, բարեկեք էլիսաբեղին, մորաքույրերին և ձառներին, բարեկեք նաև Յագոբին, Ղազոյին, Սիմոնին և Թինային, ինչպես նաև բոլորին: Մայրիկ ջան, իմ փողերից առայժմ ծախսել եմ երեք աքառույց մի շահի պակաս. տաս շահի աշակերտները ինձնից փսոռ վերցրին, և մի շահու էլ մոմ առա ու Կազրեզի եկեղեցում համբուրվեցի:

Մայրիկ ջան, շնորհանք, որ այդտեղ՝ Քաշվեթիում հինգ գրոշի ժողովառեք և ինձ համար էլ համբուրեք: Իսկ հիմա մնաք բարով:

Ձեր որդի Գարեթիկ

* Այդ ոչ թե մի լեռ է, այլ լեռների շարան՝ իրար կպած: Այդ լեռների մեկին ուստերեն ասում են Դյտ-թոս:

«Հ. Գ. 1»

Եթե վրացիկավկազի մասին էլ ցանկանում եք խմանալ, աչտակող
սոները ամբողջովին տախտակից են, որոնք աչտակողի տներին
չեն զանազանում: Այսօր Մինամձովարովի բաժնորր մեկ ձաշի էր
հրավիրել և լավ հյուրասիրեց. չուղե փխտիր բազմամով ու քիչմիշով
էր պատած: Բոլոր կերակուրներն աչտակողի էին:

«Հ. Գ. 2»

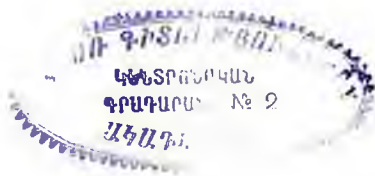
Երեկ ընկերներին լավ գվարձացրի թատով, իսկ այսօր էլ ձաշից
հետո՝ Արզանովին, որը շատ ուրախացավ:

«Հ. Գ. 3»

Արզանովին էլ եկավ:

Թինաթինա Սունդուկյան

2. მონაწილეების მიხედვით

მოსკოვი-მხატვარი

მოსკოვი. 1846-სა, მარიამობისთვის 15-სა დღესა

უძვირფასესო დედავან,

14-ზე დაეწერე. 15-ზედ ვიგზავნით:

სიყვარულით მრავალი მოკითხვას მოგახსენებთ ხელეზუდ და უფლებად კოცნითა. აგრეთვე ჩემ რიგსიძეს და მიხეილს.

დედავან. მადლობა ღმერთსა, მე კარგადა ვარ და ასეთი მოკლედი აქამდინ. როცა უნაღო არაფერი არ ამტკიებია. ეხლაც ძალიან კარგადა ვარ, ხოლოდ ის მაწუხებს, რომ თქვენგან წიგნი არ მაქვს. ჩვენბა ხეალ ან ზეგ მივილო. თუ რომ მოგიწერიათ. შამდეგ ამასა. დედავან, მოსკოვს მოველით ამ თვის 13-სა, სამშაბათ დღესა. დილის 10 საათზედა. მე ხომ მოგწერეთ. რომ წვიმა არ მოგვდის გზაზედა! და არც თუ აქამდინ მოგვასწრო, მარამ რა დღესაც შამოველით მოსკოვსა. ერთ საპათზედ კარგი დიდი წვიმა დაუშო და ეს ორი დღე სულა წვიმს. ამის გამოისობით შინ ვზივარ და როგორც თქვენ, მე ვერ მოსკოვი არ მინახამ. მართალია, გამოვიარე. მარამ ისე დიდი ჭალაქია, რომ ასე მგონია სიზმარში რამე დამანახვეს და იმიტომ აღარა მახსოვს. მართალია, შამეძლო, რომ ჩემ ამხანაგებსავით ორისამი მანეთი დამეხარჯა დროეისთვის და ყველა დამენახა, მარამ რა მაჩქარებს. ვერ აქ სუთი დღე კიდენ ვიქმნებით. აქა თუ მე იმათსავით დავხარჯე, ორი კვირაც არ მეყოფა. რაც რომ მაქვს. თქვენ ამისთვის ხატრიჯამად იყავით.

მარამ მე თქვენ შეგატყობინებთ. რაც ვარონეში და ტულაში ვნახე. მოსკოვის ამბავი მიორე ფოშტით შეგატყობინებთ. დედავან, რომ თქვენ წიგნი გამოგიგზავნეთ, ის წიგნი რომ ჩავაგდე ფოშტაში, მერე წავედი ვარონეის საბოროში. იქ მიტროფანის (სახელია) დღეობა იყო² და დიდი ამბავები. მიტროფანის ხელზედ ვემთხოვე. ეს

მიტროფანი ვარონეცა მიტროპოლიტი ეყოფა და ორ სწლის წინათა და ას ორმოცდა ათი წელიწადია, რაც ქვეყნის, ქარამ ეხლაც იმის წმინდა ტანი ისე არის, რომ იოიქო არა დღის მკვდალი არისო. ამბობენ, რომ ბევრ ბრმა და სხვა და სხვა ხალხი ევაძმეოვნები არჩენს, დიდი ძრიელი წმინდა არის: შემდეგ მას, დედავან, პეტრე ზელმწიფეს კარეტა ვნახე იქ (კაოხეჟში). რომელიც ზელმწიფეს უჩუქებია მიტროფანისათვის; შიგაც დავჯექო. ქარამ რომ ვიფიქრე, თუ ვის კარეტაში ვჯდები, მალე ჩამოველი.

შამდეგ ამასა, ტულაც დიდი ქალაქი არის, მარამ უფრო ლამაზი თოფების ზავოდი იყო იქა. რომელიც სულ დავიარე. სხვებო ტულა ისე საქები არ არის, როგორც რომ დიდია. დედავჯაო, მამიციტხე დიდი მამა, ტერ ოპანეზა, ლალოა, იავორა, მიკოა, დედიდა, სიმონა, თინა და ყველანი.

იესო = ღმერთი გაბრიელ

<2. 9.>

ჩვენი სომხის კუპწეზარეას არავინ არიან აქა. სულ მაკარბას წაგულანა: არც რასე არის აქა.

შოსიქა, 1540-იანი იუბილეის 15-ის

სამხარანსკადქინ მადრიქ ჯან.

14-ის ყრეხე, 15-ის იუბილეის 15-ის

შირიქ ანქიქ რარენსკი ხმ ადგირედიმ ზელ, ჰხარედი იუ ლიოდ-რედი ჯამრედიქი, ზმანთაქს ხმ ჰხარედიქინს ხ შირედიქინს:

შადრიქ ჯან, ზნირჯანსკი ხმ ადგირედი, ხა რად ხმ ხ მხრედი აჯათ-თხე აჯანსკი ხმ სხე, ირ იქ მქ თხედი ჯი ფადიქ: სკად ჯი ჯათ რად ხმ, მხარე აჯან ჯი ხნდ ანჯანდითაქსი, ირ ზელანსიქ ზამანსკი ჯანსკი: ზიღეს ქადიქ ჯამ ადგი ირ ადგიანამ სქს ყრედი ხე: სკანდისკი, მადრიქ ჯან, მხრე შოსიქა ადგიანსკი ადგი ადგი 13-ის, სხეჯადრიქ ირ, ადგიანსკი ადგი 10-ის:

სი ზელ ყრედი ჯი, ირ ზანთადრიქინს ჯი ანდრესკი, ხ იქ ჯი მხრედი თხე ჯანსკი: შოსიქანს აჯან ირ, სხე ადგიანსკი შოსიქა, ადგი მხრესკი ზიღეს ანდრესკი სხე, ხ აჯან სხედი ირ ჯი, ანდრესკი ადგი ანდრესკი ჯი, ირ ჯანსკიანსკი ჯანთად ხმ ადგიანსკი, ხ ხნდ ადგიანსკი ჯი, ხ ხნდ შოსიქანს ჯანსკი: ჰქიქი ჯი, მხრედი ანდრესკი, ადგიანსკი აჯანსკი მხდ ჯადიქ ჯი, ირ მხრესკი ჯი, სხე სხედიანსკი ხნდ-ირ რანსკი ხნდ ირედი ჯი აჯი ადგიანსკი

սով էլ ոչինչ չեմ չիշում: Ընչաւ է, կարող էի քնկերներին նման երկու-
երեք ուրիշ ծախսել կտորի համար և ամեն ինչ տեսնել, սակայն
շտապելու ինչ կարիք կա, ղեռն չինդ որ մնալու ենք այստեղ: Եթե
ես նրանց նման սկսեմ ծախսել, ունեցածս երկու շարափ էլ չի բա-
վարարի: Այդ կողմից Դուք ապա իմ կղեր:

Այժմ ես Ձեզ կհաղորդեմ, ինչ որ տեսա Վորոնեժում և Տուլա-
յում: Մտեկմայի մասին կհաղորդեմ երկրորդ փոստին: Մայրիկ ջան,
Ձեզ ուղարկելիք նամակը փոստը զցելուց հետո զնացի Վորոնեժի
մայր եկեղեցին: Այնտեղ Միտրոֆանի (անուն է) տանն էր² և մեծ
տեսարան էր: Միտրոֆանի ձեռքը համբուրեցի: Այս Միտրոֆանը
սրանից երկու հարյուր տարի առաջ կղել է Վորոնեժի միտրոպոլիտը
և հարյուր հիսուն տարի է, ինչ վախճանվել է³, սակայն այժմ էլ
նրա սուրբ մարմինը այնպես է, որ կարծես երկու օրվա ննջեցյալ
լինի: Ասում են, որ բազմաթիվ կույրեր և տեսակ-տեսակ հիվանդներ
է բժշկում, մեծ ուժի սուրբ է: Այնուհետև, մայրիկ ջան, այստեղ,
Վորոնեժում, տեսա Պետրոս կայսեր այն կատեթր, որ նա նվիրել էր
Միտրոֆանին: Մեջն էլ նստեցի, բայց երբ մտածեցի, թե ում կա-
սեմն եմ նստել, իսկույն իջա:

Այնուհետև, Տուլան էլ մեծ քաղաք է, բայց ամենից ղեզեցիկն
այնտեղ հրացանների գործարանն էր, որը ամբողջովին պատեցի:
Այլ առումով Տուլան այնքան էլ գովական քաղաք չէ, որքան որ
մեծ է:

Մայրիկ ջան, բարեւեր պտպին, տեր-Օհանեսին, Ղազոյին, Յա-
գորին, Միկոյին, մորաբորոջը, Սիմոնին, Թինային և բոլորին:

Ձեր որդի Գաբրիել

<2. Գ.>

Մեր հայ առևտրականներից այստեղ ոչ ոք չկա, բոլորը գնացել
են Մակարիա: Ոչ էլ Յասեն է այստեղ:

3 ბრწყინვალე სიმართლის

სიბრძნის-ბრძნის

მოსკოვი, 1846 წელს, მარიამობისთვის 19-სა, ორშაბათსა, № 7 იმიტომ, რომ
ავონია ორჯერ მეხუთე ნუმერი მოგწერე.

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავან!

მადლობა ღმერთსა. რომ თქვენი წერილი მივიღე და შევიტყე.
რომ მშვიდობით ბძანდებით თქვენ ყველანი. დედავან. კათათვის
16-სა თქვენა და თქვენ იელეზუდ გოცნიდი! და მარიამობის 16-სა
თქვენ ზელნაწერი დავკოცნე. დედავან, თქვენ იფიქრეთ. თუ რა
ჩემნებოდა ჩემი ყოფა. როდესაც (ვიტარ ერთი თვის მწყურვალე
კაცსა შეხვდეს უკვდავების წყარო არა თუ ერთი ანუ ორი, მარა
მრავალი ერთად) მივიღე თქვენი წიგნები. თქვენმა მზემა. რომ სი-
ხარულით აღარ მესმოდა. თუ სადა ვარ ან რა გზაზე მივდივარ ლას-
როვის ინსტიტუტში² წიგნების მისაღებად. გზაზედ ვფიქრობდი.
რომ მართლა ჩემთვის წიგნები იქნება, თუ სიზმარში ვარ. და
უფრო რამ ამტაცა? რო ვნახე ერთი წიგნის მაგიერად შვიდი ერთად:
თქვენგანა, ჩემი რიხიძესგანა. მიხეილასგან და აგრეთვე სოლომა-
ნასგან და სტეფანასგანა. მადლობა ღმერთსა. რომ უფალმა მა-
ღირსა თქვენი წიგნების წაკითხვა და თქვენი მშვიდობის ამბავი. ეს-
ლა კი აღარაფრის ნაღველი არა მაქვს. ესლა კი მართლა მოსკოვში
ვარ, იმიტომ, რომ ამისთანა ქალაქში სანამ თქვენი ამბავი არ ვიცო-
დი, სულყველაფერი მაღონებდა. რასაც რო ვხედამდი, იმიტომ რო
ვფიქრობდი, თუ მე ამისთანა ალაგას, ამისთანა რამეებსა ვხედამ და
ვინ იცის დედაჩემი ანუ ჩემები როგორ არიან, მარამ დედაჩან, რაკი
შავიტყე თქვენი ყოფა, ასე მეგონა, რო მაშინ დავინახე მოსკოვი.
თქვენი სულისა, დედაჩან, ჩემთვის სრულობით არ ინაღვლოთ და
მადლობა ეცით ღმერთსა, რომ მაღირსა მე მოსკოვის ნახვა, რომე-
ლიც უნახამს მამაჩემსა³. მადლობა ეცით ღმერთსა, რო ეგ ბნელი

ადგილიც! მე აქ ნათელში გამამგზავნეთ და ასრულებთ მამიჩემის ანდერძი! მაშინვე უნდოდა ჩემი აქეთ წამოსვლა და ღმერთმაც აგასრულებინათ იმისი სიტყვა. დედავჩან, სადა ვარ? მოსკოვში, თუ სიზმარში? დამიჯერეთ, რომ არა მწამს. თუ ცხადადა ვხედავ სულ ამეებსა, თუ სიზმარში. აბა ეს არის მართლა ქალაქი, ეს ის ქალაქია, რომელიც ღირსია. რომ ქვეყანად და ზღვად დაარქვან, ოჰ! მართლა რო მოსკოვი!

აბა ყური მიგდეთ, თითო თითო მოგითვალეთ, რაც მე ვნახე აქა, თუ რო არ მოგწყინდებათ. მაგრამ ვიცი, რომ ჩემი დაწერილი თქვენ არ მოგწყინდებათ. დედავჩან. პირველად ვიყავით. რა საკუთრეელია. რომ ამხანაგებთან ერთად უსაენსკის საბოროში ხუთშაბათ დღესა 15-სა. ყოველთვის ამ საბოროში აკურთხებენ ხელმწიფედ. რა საბოროია, ნეტავი იცოდეთ. ძველი აშენებულია, მარამ საითაც მიიხედო, სულ ოქროა ამ საღდარში. რო შავედით, ადგილი ვერ ვიპოვეთ. რო წინ დამდგარ ვიყავით, ძალიან ბევრი ხალხი იყო, მარამ რაკი ბერმა დაგვინახა. წინ გაგვიძღვა, ჩავვაბარა კვარტალნის, რომელიც ღენარლის ქალებში და დიდრონ კაცებში გაგვატარა და ყველას წინ დაგვაყენა. ცოტა ხანს უკან გრაჟდანსკის გუბერნატორიც მოვიდა და ჩვენთან დადგა. აგრეთვე მრავალნი დიდრონი კაცები. საკუთრე-ლი პატივი იცოდა აქა ჩვენი. ასეთ პატივ გვაძლევენ ჩვენა აქ, რო-გორც რომ ცარებს ეკადრებოდეს.

შამდეგ ამ საღდარსა ვიყავით სუხაროვის ბაშნიაში (კოშკში), რომელი სამრეკლოსავით გაკეთებულია და შიგ ოცდა ოთხ არშინის სიმაღლეზედ წყალი ამოდის შადროვნის გვარად და უშველებელი პაუზი იმსება. ამ წყლითა იმ კოშკშივე რამწამ შავედი. საღდათებმა წყალი მამართვეს, მითამ კნიაზი ვიყავი იმათ ქვეაში. მოსკოვში სა-მი მდინარე არის, მაგრამ ყველგან შადროვნებია და ხალხი იქიდან სომენ წყალსა.

მართლა გითხრათ ჩემი ბრალიცა. მე ხომ მოგწერეთ, რომ ჩემი ამხანაგები დროშკით იარებიან, მაგრამ სირცხვილი იყო, რომ ხუთ-შაბათ დღეს ჩემმა ამხანაგებმა თითო მანეთი ამიღეს კალიასკის-ოვინა და მეც იმათში არ გავრეულვიყავი. სკუპოის მეძახიან. მაგრამ მეც სანამ საჭირო არ იყოს, ჩემ ფულს ხელს არ მოვკიდამ. ამიტომ მთელი ხუთშაბათი დღე კალიასკით დავდიოდი ქალაქის გასაშინჯა-ვად, იმიტომ რომ გასაშინჯავი რამეები ხუთი და ექვსი ვერსზედ შორს არიან ერთმან ერთისაგან. შემდეგ ამასაც, არ იქმნებოდა, რომ ტეატრში არ წავსულვიყავი, რადგანც ყველანი, დიდი და პატარა, წავიდნენ, მარამ მართლა რო იაფად დაგვიჯდა ტეატრი მე და სარა-

ჯოვს. თუმცა ერთი და ათი შაური მივეცა მე და იმოღენაც სარა-
ჯოვმა. პირველად იმიტომ, რომ ტეატრის ნახე, რომელიც
თამაშობისა. ისეც თითონ ტეატრისა. ერთი უნდა ნახოთ, თუ სახელ-
მწიფო ლოქები რა რიგად არის გაკეთებული. ამათაგან ერთ-
ერთია. ექვსი ეტაჟის სიმაღლე აქვს. ხომლზედა, ცოტა რო ვთქვა, შვი-
დასი ლამაზი ენათა. შემდეგ ამას. უსპენსკის საბოროს გვერდზედა
ერთ სალდარში შავედით, სადაც რომ მთელი რუსების ხელმწიფე-
ბი დამარხული არიან. ყველაზედ კუბოები არი გაკეთებული. არ ვი-
ცი რკინისაგან. თუ ქვისაგან. იმიტომ რომ ზედ წითელი მაჭუდით გა-
ლაფარებული იყო და ზედაც ყველას სახელები ეწერა. შემდეგ ამა-
სა დიდი ზარიცა ენახე¹⁰, რომელიც ძვეს ნათალი ქვასზედა და თავის
სიმაღლით მთელი სამრეკლო მიწაში ჩაუტახია. ასი წელიწადი მიწაში
ყოფილა და ესლა ნიკოლოზ პავლოვიჩის დროს მაშინებით ამოუღი-
ათ. მიწისაგან და ამოღებაზედა, თუ უფრო ადრე, ვეება ნაქერი მოს-
ტეხია და გვერდზედა ძვეს. ეს ისე დიდი ზარია. რომ შიგ ხალვათად
ორმოცი კაცი გრგვლად დაჯდებიან. ამასთან ახლო სახელმწიფო პა-
ლატა დგას და ერთსაც სხვას აშენებენ. ამასთანვე არის გამწვრე-
ული ზარბაზნები, რომელიც წართმეულ არიან სხვა და სხვა ხელმ-
წიფებისაგან და ერთიც ასეთი ზარბაზანი დგას რუსებისა¹¹, რომ
შიგ ყმაწვილებს ადვილად შეუძლიანთ თამაშობა. შემდეგ ამასა ივა-
ნოვნის სამრეკლოზედა¹² ავედით, რომლის კიბების ფეხები დავთვა-
ლე. ორ ას ოცდაათი იყო. იფიქრეთ, თუ რამ სიმაღლე რამ არის. აქე-
დან კი დავინახე მთელი მოსკოვი. აქედან რა ჩანს მოსკოვი? გვეო-
ნებათ რომ სიზმარს ხედამთ, ნეტარი რამეტნი სახლია, ნეტარი რამ-
ეტნი სალდრის გუმბეთი და ჯვარი ჩანს, რამეტონიც რო სახლი, თითქ-
მის იმტონი სალდარია, ესენი, დედავჯან. სულ რაც მოგიტვალეთ
სუხაროვის ბაშნიის და ტეატრის გარდა სულ ერთ ალაგას არის გა-
ლაფან შუა, რომელს ჰქვია კრემლი. ამ გალაფანში რომ შედიან, ყვე-
ლანი ქუდი უნდა მოიხადონ, თორე ამბობენ, რომ ვინც უნდა იყოს,
დააჩოქებენ პატრონის ქუდზედა. ამ გალაფანის კარის თავზედა მღვთი-
შობელი თუ სხვა წმინდა ასვენია, რომელსაც თავის ძრიელებით,
მტერი რო ყოფილა მოსკოვში, კრემლში არ შაუშვია, და ბონაპარტეს
რო ზარბაზანი უსროლია, ამ ხატის შუშა მთელი დარჩენილა და
ზარბაზნის გულა უკან გადმოვარდნილა.

აქამდინ წუხელის დაწვერა (შაბათი ღამე). დედავჯან, დღეს
წირავზედა ვიყავი, რომელის მაღლი შეგეწიით. ხორტურდ ხორს¹³ ამ-
ბობდნენ, რო შევედი და სანამ წირვა არ გამოვიდა, არ გამოველი,
ერთი უზალთუნი საწირავი მივეცი, ერთ შაურის სამთელი ავანთე

და ერთი შაურიც გლახებს დაურიგე. დედავჩან, ყურძენს რო აკურ-
იხებდეს თუ როცა თქვენ გინვო იევ ძითო¹¹. თვალები ცრემლით
ამესო. ჩემი ჭიკრაშენი¹² მამაგონდა და ყურძენიც რო მამკეს. ჩემ
ჩეულობა მამაგონდა, რომ ყურძენა მამკემდნენ და თქვენ მოგი-
ტანდით. ამისათვის ნიშნად გივხადნით ამ კუნწსა, მითამ თუ ჭიკრა-
შენი დამ მამაქას.

დედავჩან. წუხელის დამავიწყდა, რო დამეწერა. თუ ტეატრი
როგორ დავგიჯდა იაფად სარაჯოვსა და მე. ჩვენ ერთი კარგი კაცი
გავიცანით. რომელსაც აქ უნივერსიტეტში კურსი დაუსრულებია;
იმან დავებატიჟა თავიანთსა და წიგნი მოგვცა თავის ძმასთანა პე-
ტერბურგსა. ამისმა დედამაც (რომელიც ვაჟდა საწყალ მადამას¹³,
იარტომ რო ისე ბებერი იყო) წიგნი მოგვცა პეტერბურგის პროფე-
სორთან. კარგად რბოთ ყავა დავალევინა და წამოვედიო. შემდეგ
ამასა. დედავჩან. ალექსანდროვსკის ბაღი ვნახე. რომელიც მანდაუ-
რი ბურჯარსავით არის გაკეთებული. მარამ ძალიან გრძელი ბაღი
არის ამ ბაღთან სახელმწიფო მანქანა¹⁴ არის. ეს ასეთი ზალაა, რომ
ოცდა შვიდი აგოშკა სიგძეზედა აქვს და აგოშკებზე უბრალო არ
გეგონოთ. თითო აგოშკა იქნება სამი--ოთხი ჩვენ აგოშკის სიგანე.
აგრეთვე ფაების სიგანეც. ამ ზალისა სიგანე ორი ჩვენი გიმნაზის
ზალის სიგძე იქნება. რა ხე გადასწვდება ამის ჭერსა. თუ რომ მა-
წინით არ იყოს ჭერი დაყენებული. ეს სალდათების რაზბოტისთვის
არა გამართული, როცა ავიდარი იქნება. ამ ზალთან ერთი ასეთი
ტრაბტირი არის. რომლის სიგძე არის როგორც თავარმართებლის
სახლებიდან შტაბამდინ¹⁵. რა ეს ტრაბტირი. აქ ყველა რიგიანი სახ-
ლები მანდაურ მთავარმართებლის სახლებსა ჰსჯობია. მეტისმეტად
უკაცრაოთ, ნაბიჭვრების გასაზღვლი სახლები მეოთხედი ტფილისის
ოფენა იქნება. მოსკოვი უნდა კაცმა დაინახოს, რო შაიტყოს. თუ ეს
რა ქალაქია და რაცა გწერთ, მეათესე ნაწილი არ არის მოსკოვისა.
სად მოვასწრობ ყველას ნახვა. საზოგადოებით მოსკოვის ქუჩები
გავს ტფილისის ქუჩებს. როგორც მანდ, აქ ქუჩები ბრულებია, მაგ-
რამ ეგრე ცარიელი ქუჩები არ არი. ყველგან ქვეით მაგახინი და ზე-
ით სახლები და რამდონიც აქ ვივესკები ჰყიდია, მანდ იმტონი რი-
ყის ქვაც არ არის.

ხუთ შაბათს აქეთ სულ კარგი დღეები დგას და ჰავაც მანდა-
ურსა გავს. შემდეგ ამას, ვიყავი ლაზროვის ინსტიტუტში და გაძი-
კვირდა, რომ იმტონი ნაცნობი ვნახე იქა: ხატისოვი, ლაღა დავრი-
შოვი, ქორმირას შვილი და სხვანი. მიხაკა და ცუცა კარგად არიან.
მიხაკა გადასულა მეოთხეში და ორ წელწადზედ კურს დაასრულებს.

ძალიან დაქვეიანებულია და კარგად ლაპარაკობს რუსულსა. ცუცას დედას ჩემთან მოკითხვა მეეწარა, მადლობას მოვასხენებ და ჩემ მაგიერადაც მაიკითხეთ. ჩვენ პარტნიოს მამა ვსახ. მოკითხვა მოგახსენათ თქვენ და დიდი მამას. იმან ჩონგური მათხოვა და მეც ჩემი ამხანაგები შევაქციე. ჩემ ძალოს მოკითხვა მასხსენეთ და არტემას გამოისობით მოახსენეთ. რომ წელს იმისთვის ალაგი არ არის; თუ რომ უნდათ, წელს თავიანთ ფულით გამოგზავნონ და მემრის შეიძლება რომ უფულოდ ისწავლოს. მაგრამ კარგი პატრონი უნდა იყოს, რომ ეს საქმე გაარიგოს; თუ რო უშველის იმათა-ონანოვ. მართლა, დედავჯან, ერწამ შემატყობინეთ, თქვენ ონანოვთან წიგნი მოგიწერიათ ჩემზედა თუ არა. წიგნში ვერ გავიგე, თუ რა დაგიწერიათ. დედავჯან. რაც წარიგებ, ყველა ვისმინე და ყველას ავასრულებ. რა კარგობა არა მდომებოცო, არც თუ აქეთ წამოვიდოდი. დედავჯან, იაგორამ და ლალომ რო კაცს ჩამაბარეს, კარგად მემსახურება და ჯერ ერთი აბაზი მიმიცია იმისათვის, არა თუ ისე, ორნიც სხუანი არიან და ისინიც მემსახურებიან, მაგრამ იმათაც უნდა რამე მივცე. დედავჯან, შამპანცის ამბავს იწერებით. თუ რო შეიძლება, მაშინ გახსენით, როცა შეიტყოთ, რომ უნივერსიტეტში მიმიღებენ. დედავჯან, თუ რო იკითხოთ, არსად არ ვიბანე, თუმც ყველანი იბანეს, მარამ ნე სანამ ჩემ ადგილს არ მივალ და ერთ კვირას არ მოვისვენებ, არ ვიბანებ. ხილის ამბავს იწერებით. ის საქართველოში ჯერ ვჭამე და მერე კახახების მიწაში რო შამოველ, საზამთრო და ნესვიც ვჭამე. მარამ აქ ღმერთმა დამიფაროს, ერთი პატარა საზამთროსათვის ოთხი და ხუთი აბაზსა თხოულობენ. დედავჯან, წმინდა ლახვარის ამბავს იწერებით¹⁹. როგორც მიბძანებთ, ყველას ავასრულებ და ვთხოვ ღმერთსა, რომ ისევ მადირსოს, რომ თქვენ ხელით წ. ლახვარის ნაბანი დამისხათ და დამალევინოთ. ნების მარხოც შევინახე და ღღეს გავიხსნილე. ორატუცსაც ვიშოვი²⁰.

თქვენი შვილი გაბრიელ სუნდუკოვი

<2. 9.>

დედავჯან, სიყვარულით დამიკოცნეთ მიხეილ და რიმსიმე. აგრეთვე რიმსიმე ჯან და მიხეილ ჯან, დედა დამიკოცნეთ და სიყვარულით მამიკითხეთ იაგორა, ლალო, მიკოა, მამიდაანთ იოვანე, დიდი მამა, დედიდა, ძია, თინა და ყველანი. აგრეთვე ხელზედ კოცნით მოკითხვას მოვასხენებ ტერ ოპანეზას. დედავჯან, არზანოვმა და ამხანაგებმა მადლობა მოგახსენეს მოკითხვისთვის და თავიანთაც მოკითხვა მოგახსენეს. დედავჯან, ყველა თვითუღად მამიკითხეთ. ბასიკელა მამიკითხეთ და ორივე მეზალე სიმონები.

Մոսկվա, 1846 թվի օգոստոսի 19-ին, երկուշաբթի. № 7, որովհետեւ կարծեմ
երկու անգամ համար հինգ եմ գրել:

Ամենասիրելի և ամենաբանկազին մալրիկ ջան,

Գոհովյուն աստծո, որ Ձեր նամակն ստացաւ և տեղեկացաւ, որ
բոլորդ էլ ողջ և առողջ եք: Մալրիկ ջան, հուլիսի 16-ին Ձեզ և Ձեր
ձեռքերն էի համբուրում¹, իսկ օգոստոսի 16-ին՝ Ձեր ձեռագիրն եմ
համբուրում: Մալրիկ ջան, Գուք մտածեցեք, թե ի՞նչ կլինէր իմ վի-
ճակը (ինչպէս մի ամսվա ծարաված մարդը հանդիպի անմահական
սղոյստի, և այն էլ ոչ թե մեկ կամ երկուսի, այլ բազմաթիւ միա-
ժամանակ), երբ ստացաւ Ձեր նամակները:

Ձեր արեւը, ուրախությունից չցիտեի, թե որտեղ եմ կամ ինչ ճա-
նապարհով եմ գնում գեղի կազարչան ինստիտուտ²՝ նամակներ
բտանալու: Ճանապարհին մտածում էի, արդյոք ինձ համար նա-
մակներ են ստացվել, թե՞ երազի մեջ եմ: Եւ ամենից շատ ի՞նչը
գարծացրեց: Երբ տեսա մի նամակի փոխարէն ստացվել էին յոթը
միաժամանակ՝ Ձեզանից, իմ Հոբիֆիմիից և Միքայելից, ինչպէս
նաեւ Սոգոմոնից և Ստեփանից: Գոհովյուն աստծո, որ տերը ար-
ժանացրեց կարգաւ Ձեր նամակները և իմանալ Ձեր որպիսությունը:
Այժմ արդեն ես ոչ մի մտահոգություն չունեմ:

Այժմ իրոք որ Մոսկվայումն եմ, որովհետեւ աշակիսի քաղաքում,
բանի Ձեզանից տեղեկություն չունեի, ամեն ինչ ինձ վշտացնում էր:
Ինչ էլ որ տեսնում էի, մտածում էի, թե ես աշակիսի տեղում նման
բաներ եմ տեսնում, մինչդեռ ո՞վ գիտի, թե մայրս կամ մերսնք ի՞նչ
գրության մեջ են: Սակայն, մալրիկ ջան, հենց որ իմացա Ձեր որ-
պիսությունը, ինձ այնպէս թվաց, թե նոր միայն տեսա Մոսկվան:
Ձեր հոգուն մատաղ, մալրիկ ջան, իմ մասին ամենեւին չմտածեք,
շնորհակալություն հայտնեք աստծուն, որ արժանացրեց ինձ տեսնել
Մոսկվան, որ տեսել է հայրս³: Շնորհակալություն հայտնեք աստ-
ծուն, որ այդ խաւար վայրից ինձ այս լուսավոր վայրն ուղարկեցիք
և կատարեցիք հորս կտակը⁴: Հայրս ցանկանում էր իմ այս կողմը
գալը, և աստված ի կատար ածեց նրա խոսքը: Մալրիկ ջան, ո՞րտեղ
եմ, Մոսկվայո՞ւմ, թե՞ երազում: Հավատացեք, որ չեմ հավատում,
իրականո՞ւմ եմ տեսնում այս բոլորը, թե երազում: Ահա սա է իս-
կական քաղաքը, սա այն քաղաքն է, որը արժանի է իր անվանը
յամաքով և ծովով ծածկված աշխարհում: Օ՛հ... իրոք որ Մոսկվա:

Գե', հիմա ականջ արեր, մի առ մի լիվեմ, թե ինչեր են տեսել ես աշտան, եթե, ի նորիկ, չեր ձանձրանա. սակայն գիտեմ, որ իմ գրածներէլց Գուր չեր ձանձրանա: Մալրիկ չան, ամսիս 15-ին, հինգ-շաբթի օրը, ի նարիկ բնիկներէրիս նա միասին, նախ և առաջ ալցելոցիներ Ուսպենսկու տաճարը: Միշտ այս տաճարումն են օծում թագաւորներին: Երանի իմանար, թե ինչ տեսար է. ինչ կառուցվածք է, սակայն որ կողմը նալեր, բոլորը ոտիկ է այս եկեղեցում: Երբ մտանք, տեղ չգտանք, որ կարողանայինք առաջին մասն անցնել: Չափազանց շատ ժողովուրդ կար, բայց երբ վստահալը մեզ տեսաւ, առաջ կանչեց և նանձնեց թողալինին, որը մեզ անցկացրեց քննելալիների կանանց ու բարձրատախճան մարդկանց մօտից և բոլորից առաջ կանգնեցրեց: Մի փոքր անց եկաւ նաև բազարացիական նախանդադար և կանգնեց մեզ մօտ: Նմանապէս բազմաթիւ բարձրատախճան մարդիկ գործանալիսն պատվում են մեզ այստեղ: Անշիւի հարգանքի են մեզ արժանացնում աշտան, ինչպիսին թագաւորներին են արժանացնում:

Այս եկեղեցուց հետո եղանք Սուսարեի բաշնալում (աշտարակում), որ կառուցված է զանգակատան նման, և մեջը քանդորս արշին բարձրաւթլումը շատրվանի պէս ջուր է բարձրանում և լցվում հսկայական ջրափաղանք: Հենց որ այս ջրով աշտարակը ներս մտա, գինւորները չուր հրամցրին, իրենց մօտում իշխանի տեղ դնելով ինձ: Մտնելալում երեք գետ կա⁷, սակայն ամենուրեք շատրվաններ են կառուցված և մարդիկ ալնակոյից են ջուր խմում:

Ճիշտն ասած, ես էլ եմ մեղաւոր: Ես Չեզ գրել էի, որ ընկերներս կատրով են շրջում, սակայն ամոթ կլիներ, որ, երբ հինգշաբթի օրը ընկերներս մեկական ոտրլի հանեցին կատրով շրջելու համար, ես ես չմասնակցեի, ժլատ կանխանիս ինձ, թե, եթե կարիք չունենամ, ես փողիս երբեք ձեռք չեմ տա: Հինգշաբթի ամբողջ օրը կառքով էինք շրջում բազարի տեսարժան վայրերը, որովհետեւ տեսարժան վայրեր իրարից հինգ-վեց վերստ հեռավորութեան վրա են: Բացի դրանից, չէր կարելի թատրոն չգնալ, քանի որ բոլորը, մեծ թե փոքր, գնացին: Բայց ճիշտ ասած, թատրոնը ինձ և Սարաջովին էժան նստեց, չնայած մեկ ոտրլի հիսուն կողակ վճարեցի ես, նույնքան էլ Սարաջովը. նախ այն պատճառով, որ թատրոն տեսնելն արժեր, ինչպէս խաղը, այնպէս էլ ինքը՝ թատրոնը: Մեկ պիտի տեսնեք, թե ինչպէս են կառուցված կայսերական օթկանները կամ ինչ մեծ թատրոն է: Վեց հարկանի շէնքի բարձրութուն ունի, և ներսը ամենաքիչը վաւովում է յոթ հարյուր լամպ⁸:

Այնուհետև Ոստանական տաճարի կողքին գտնվող մի եկեղեցի մտանք, և այդ վայրում են սուսական բոլոր խաղաղությունները: Բոլորի վրա զազաղներ են գրված, չգիտեմ երկաթի, թե քարե, որովհետև բոլորի վրա կարմիր մաշուկ է փռված և վրան գրված բոլորի անունները: Այնուհետև տեսա մի մեծ դանդ¹⁰, որը գրված է տաշած բարի վրա: Դա ինչ ծանրություններ ամբողջ գանդակատունը հողի մեջ է տարել: Հարցառա տարի հողի տակ է եղել, և այժմ՝ Երևանի Պալատի վրա օրը մեքենաներով գետնից հանել են և հանելիս, կամ գոցե գրանից ավելի շատ, ահապիս կտար է պոկվել և բնկած է կողքին: Այնքան մեծ է այս դանդը, որ մեքենա ամբողջ հեշտություններ կհասնեն կողք-կողքի: Արա մաս գտնվում է պետական խորհրդարանը, կառուցվում է նաև մեկ ուրիշը: Արանց առջև շարված են լինողները, որոնք խլված են ալկոհոլ խաղաղություններից, և մեկն էլ մի անգամիս սուսական լինողներով է¹¹, որի փողի մեջ երևանները հեշտություններ կարող են խաղաղ: Այնուհետև բարձրացանք Իվանի գանդակատունը¹², որի սանդուղքի ստախճանները հաշվեցի՝ երկու հարյուր երեսուն էր: Պատկերացրեք, թե ինչ բարձր բան է: Հենց այդ տեղից էլ տեսա ամբողջ Մոսկվան: Այստեղից ինչպես է երևում Մոսկվան: Թվում է, թե երազ երևանում: Երանի՝ ինչքան աներ են, երանի՝ ինչքան եկեղեցու զմբկաններ ու խաչեր են երևում: Որքան տուն, ինչպես ալկոհոլ էլ եկեղեցի է երևում: Այն ամենը, մայրիկ չան, ինչ որ բիշ առաջ թվեցի, Սախարևի աշտարակից և խաղաղներից բացի, գտնվում են պարսպապատ մի տեղում, որ Կրեմլ է կոչվում: Այս պարսպից ներս մտնողները գլխարկները պիտի հանեն, թե չէ, առում են, ով կողքի լինի, կշտեցնեն տիրոջ գլխարկի վրա: Այս պարսպի դուռն ավելի անավաճածին է, թե մի ալկոհոլիստ, որը ինչ գործություններ Մոսկվան նվաճած թշնամուն թույլ չի տվել Կրեմլ մտնել, իսկ Բոնոպարտը երբ լինողներով է արձակել, այս սրբալուստիկների աղաղիկն անվնաս է մնացել, և լինողներով արևը հա է բնկել:

Այսքանը գրեցի երեկ գիշեր (շարաթի գիշեր): Մայրիկ Չան, այսօր ներկա էի պատարագի, նրա բարեգործությունը լինի Ձեզ վրա: Երբ մտա, «Խորհուրդ խորին»¹³ էին երգում, և մինչև պատարագը չվերջացավ, գուրս չեկա: Մի տաս կողակալուց պատարագին ավելի, մի շահի մոմ վառեցի և մի շահ էլ աղքատներին բաժանեցի: Մայրիկ Չան, խաղող օրհնելիս, հենց որ ասեցին «գինուց և ձիթուց»¹⁴, աչքերս արցունքով լցվեցին, իմ Զիզաշենը¹⁵ հիշեցի, իսկ երբ խա-

դող տվեցին, իմ սովորությունը հիշեցի, որ ինձ խաղող էին տալիս և այն բերում, Ձեզ էի տալիս: Դրա համար էլ, որպես նշան, Ձեզ ուղարկում եմ այս ոստիկը, իբր լի Ջիզրաշենից եմ այն բերում:

Մայրիկ ջան, երեկ մոտացա գրել, լի ինձ ու Սարաջովին ի՞նչ պես էր, որ թաարոնը էժան նստեց: Մենք մի լավ մարդու հետ ծանոթացանք, որը ավարտել էր տյատեղի համալսարանի դասընթացը. նա մեզ հրավիրեց իրենց տուն և Պետերբուրգում ապրող իր եղբոր անունով մեզ նամակ տվեց: Արա մայրն էլ (որ նման էր խեղճ մադամին¹⁶, որովհետև նրա նման պատավ էր), մի աչլ նամակ տվեց Պետերբուրգի պրոֆեսորներից մեկի անվամբ: Մի լավ կախով սուրճ էլ խմացրեց և վերադարձանք:

Այնուհետև, մայրիկ ջան, տեսա Ալեքսանդրյան աշգին, որ կառուցված է աշգանդի բուլվարի ձևով, բայց շատ երկար աշգի է: Այս աշգու մոտ դանվում է Պետական մանեժը¹⁷: Սա մի աշնայիսի դահլիճ է, որ երկարությամբ քսանչոթ պատուհան ունի և պատուհաններն էլ հասարակ շկարծեր: Յուրաքանչյուր պատուհանը մեր պատուհանի երեք-չորս լայնությունը կունենա, ինչպես նաև ֆայելրի լայնությունը: Այս դահլիճի լայնքը մեր գիմնազիայի դահլիճի երկու երկարությունը կունենա: Ի՞նչ գերան կօղներ առաստաղին, եթե այն մերենաչով չլիներ սարքած: Սա կառուցված է գինվորական պահակատեսի համար՝ երբ վատ եղանակ է լինում: Այս դահլիճի մոտ կա մի աշնայիսի պանդոկ, որի երկարությունը կազմում է փոխարքայի տներից մինչև շտարը¹⁸: Եվ ոչ միայն այս պանդոկը: Այստեղի բոլոր կանոնավոր տները աշգանդի փոխարքայի տներից առավել լավ են: Մեծապես ներդրվածն եմ խնդրում. ընկեցիկներին հատկացված տները Թիֆլիսի քասորդի շափ կլինեն: Մարդ Մոսկվան պիտի տեսնի, որ հասկանա, թե աշգ ի՞նչ քաղաք է, և ես ինչ որ գրում եմ, Մոսկվայի մի հաղարերորդն անգամ չէ: Ի՞նչպես կարող եմ հասցնել՝ բոլորը տեսնել: Ընդհանրապես Մոսկվայի փողոցները նման են Թիֆլիսի փողոցներին, ինչպես աշգտեղ, աշտեղի փողոցները ևս ծուռ ու մուռ են, սակայն աշգպես դատարկ չեն, ամենուրեք ցածում խանութներ են, իսկ վերեք՝ բնակարաններ, և ինչքան աշտեղ ցույցանալիներ կան կախված, աշգտեղ այնքան խիճ անգամ չկա:

Հինգշաբթի օրվանից սկսած անվերջ լավ օրեր են և եղանակն աշգտեղի նման է: Այնուհետև եղա Լազարյան ինստիտուտում և զարմացա, որ այնքան ծանոթ տեսա այնտեղ՝ խոտիսովին, Ղազար

Գաղթիչովին, Քոս Միրոյի տղային և ուրիշներին: Միխակն ու Ֆուցան լավ են: Միխակը փոխադրվել է չորրորդ դասարան և երկու տարուց հետո կավարտի դասընթացը. շատ է խելոքացել և լավ էլ խոսում է ուսուերեն: Ֆուցայի մայրը բարե էր ուղարկել ինձ. շնորհակալություն եմ հայտնում, և իմ փոխարեն բարեներ: Մեր զերծակի հորը տեսա, բարեներ էր հաղորդում Ձեզ և պապին. նա ինձ շնորհուրը փոխ տվեց, ևս էլ բնիկերներին զվարճացրի:

Բարեներտ հաղորդեցեք և Արտեմի վերաբերյալ հայտնեցեք իրեն, որ այս տարի նրա համար տեղ չկա: Բն ցանկանում են, այս տարի թող իրենց փոփոխ ուղարկեն աշտուղ, իսկ մյուս տարի հնարավոր է, որ ձրի սովորի: Բայց լավ տեր պետք է լինի, որ այս գործը զլուխ բերի: Բն օգնի նրանց, Օնանովը միայն կարող է:

Հիշտ որ, մայրիկ ջան, հայտնեք տեսնեմ, Գուք Օնանովին իմ մասին համակ զրեւ էր թե ոչ: Նամակից ոչ մի կերպ չկարողացա հասկանալ, թե ինչ էր զրել: Մայրիկ ջան, Ձեր բոլոր խրատները լսեցի և լրիվ կկատարեմ: Իմ լավը եթե չցանկանայի, այս կողմն էլ չէի գա: Մայրիկ ջան, այն մարդը, որին ինձ հանձնեցին Յագորն ու Ղադոն, լավ է ծառայում ինձ, և գեա մի արտաի եմ տվել նրան, հենց այնպես, անվճար չի մնում: Կան ուրիշ երկուսն էլ, որոնք նույնպես սպասավորում են ինձ. նրանց էլ պիտի որեւէ բան տամ:

Մայրիկ ջան, զրում եք շամպայնի մասին: Եթե կարելի է, բացեք այն ժամանակ, երբ իմանաք, որ ընդունվել եմ համալսարան: Մայրիկ ջան, եթե հետաքրքրվում եք, ոչ մի տեղ չեմ լողացել, թե պետք բոլորը լողացան, բայց ես մինչև տեղ չհասնեմ և մի շաբաթ էլ չհանգստանում, չեմ լողանա: Մրդի մասին եք զրում: Այն հենց վրաստանում կերա, իսկ հետո, երբ կազակների հոգը մտա՝ ձմերուկ և սեխ կերա: Սակայն աշտուղ, թող աստված հովանավորի ինձ, մի փոքրիկ ձմերուկի համար շորս կամ հինգ արտաի են ուղղում: Մայրիկ ջան, սուրբ նիզակի մասին եք զրում¹⁹: Ինչպես կհրամայեք, ամեն ինչ կկատարեմ և ազկրսում եմ ասածուն, որ նորից արժանացնի ու Ձեր իսկ ձևերով լցնեք սուրբ նիզակով օրհնված ջուրը և ինձ խմացներ: Պասն էլ պահեցի և այսօր բացեցի: Օրացույց էլ կդառնեմ²⁰:

Ձեր որդի Գաբրիել Սունդուկով

<2. Գ.>

Մայրիկ ջան, սիրով համբուրեք Միքայելին և Հռիփսիմին, ինչպես նաև Հռիփսիմն ջան և Միքայել ջան, մայրիկին համբուրեք

խմ փոխարեն: Սիրով բարեկեր Ֆազուրին, Ղազարչին, Միկայիլին, Հո-
րատրոջանց Հովանեին, պատյին, մորաբրուջը, քեռուն, Քինոպին և
բոլորին: Նմանապես ձեռքը համբուրելով բարեներս ևմ հազարյում
աւեր-Օհանեսին: Մալրիկ ջան, Արզանովը և բնկերներս շնորհակա-
լովիցսն հաւանեցին Ձեզ բարեի համար և իրենց բարեն ևն հազար-
յում Ձեզ: Մալրիկ ջան, մեկ տո մեկ բոլորին բարեկեր: Բարեկեր
ճշատիկեյին և երկու ուղեպան Սիմոններին:

1. მისამართი, მიმღებთა

მისამართი-მიმღებთა

პეტრბურგი, 1840, მარამბის 25-სა

უსაყვარლესო დედავჟან!

მადლობა ღმერთსა, ველირსე პეტერბურგსა ამ თვის ოცდათხ-სა¹. შენათ ღმერთსა, საპატიო თორმეტსა. დედავჟან, თუ გუყვარვარ, ჩემთვის ნუ ინალვლით, იმიტომ რომ აქამდინ ასე მოველი, როგორც თუ ერთი საპატიო გზა გამამიგლია და ესლაც. მადლობა ღმერთსა, ძა-ლიან კარგადა ვარ და აქაური ჰავაც ჯერ მამწონს. მესამე დღეა, რაც აქა ვარ და მე ჯერ აქ ცუდ ჰავას არა ვხედავ. აქ ჯერ ისე ცხელა და ისე ღლეებია, როგორც ტფილისში. მიტომ ვთხოვ, დედავჟან, რომ ჩემთვის არ ინალვლით და თავი ფიქრებს არ მისცეთ. დედავჟან, თქვენი ჭირი მე, თქვენი თავი კარგად შეინახეთ, თუ რომ გაგაჯავ-რონ. ჯავრს ნუ აყვებით, რომ ღმერთმა ერთხელ გვალისოს ერთმან ერთის ნახვა.

დედავჟან, მამატიეთ, რომ ესე ცოტასა გწერთ, იმიტომ რომ ფოშტის დრო გადადის. და ჯერ გასტინიცაში ვართ, რომ ჩემი აშბავი წვრილად მოგწერთ. როცა უნივერსიტეტში მიმიღებენ თქვენ ლოცვითა, მერე წვრილად ყველას შეგატყობინებთ. წიგნი რო მამ-წერთ, ვერა კაითმაზოვის სახელობაზედ გამოგზავნეთ. დედავჟან, ვთხოვთ, რომ ღაღო, იავგორა, დედიდა, სიმონა, თინა და ყველა სიყ-ვარულით მამიკითხოთ.

თქვენი გაბრაულო

<2. 9.>

მიხეილჟან და რიმსიმეჟან, დედა სიყვარულით დაჰკოცნეთ ჩემ მამიერ და თქვენც ერთმან ერთსა.

Ամենասիրելի մայրիկ ջան,

Գոհովյուն առածո, արժանացա Պետերբուրգին այս ամսի քսանչորսին¹, շարաթի զիշերը, ժամը տասներկուսին: Մայրիկ ջան, լի սիրում եք, իմ մասին մի մտածեք, որովհետև մինչև այստեղ այնպես եմ եկել, ինչպես մի ժամվա համփա անցած լինեմ ե այժմ էլ, գոհովյուն առածո, շատ լավ եմ ե այստեղի օդն էլ տոալժմ հաժա-նում եմ: Երբորդ օրն է, որ այստեղ եմ ե ես այստեղ գեռես վաա եղանակ չեմ տեսել: Այստեղ այնպես շուգ է ե այնպիսի օրեր են, ինչպես Թիֆլիսում: Այդ իսկ պատճառով խնդրում եմ, մայրիկ ջան, որ իմ մասին չմտահոգվեք ե մտածմունքների զիրիք չընկնեք: Մայ-րիկ ջան, Ձեր ցավը տանեմ, Ձեզ լավ պահեք, ե եթե Ձեզ բարկաց-նեն, մի բարկանար, որ աստված մի անգամ էլ արժանացնի մի-մյանց տեսնելու:

Մայրիկ ջան, ներեցեք, որ այսբան բիշ եմ գրում, որովհետև փոստի ժամանակն անցնում է, ե գեռես հյուրանոցումն ենք, որ իմ մասին մանրամասն տեղեկություն տամ: Երբ որ համալսարանում ինձ ընդունեն, Ձեր աղոթքով, հետո մանրամասն ամեն ինչի մա-սին կհաղորդեմ Ձեզ: Եթե նամակ գրելու լինեք, վերա Կալիմա-զովի անունով ուղարկեք: Մայրիկ ջան, խնդրում եմ Ղազոյին, Յա-զոբին, մորաքրոջը, Սիմոնին, Թինային ե բոլորին սիրով բարեկե-

Ձեր Գարիկի

<Ն. Գ.>

Միքայել ջան ե Հռիփսիմե ջան, իմ փոխարեն սիրով համբուրեք մայրիկին ե գուք էլ՝ միմյանց:

5. მისი პიროვნების მიხედვით

მისი პიროვნების მიხედვით

პეტერბურგი, 1846-სა წელსა, მარამოზისთვის 30 დღესა.
მამუროვ, ყველა ნომერი მივიღეთ?

უსაყვარლოს და უძვირფასესო დედავან

პირველად მრავალი სიყვარულით და ნახვის ნატრით მოკითხვას მოვახსენებთ, აგრეთვე ჩემ საყვარელ მისილს და რიმსიმეს თვალზედ კოცნით მოკითხვას მოვახსენებ. და მიორეთ, უსაყვარლოსო დედავან, თუ ჩემ ამბავს იკითხებთ, პეტერბურგის უნივერსიტეტმა ყველა დამავიწყა. მართალია, ძალიან კარგადა ვარ ჯანითა, მარამ თითქმის არ ავად ვარ ფიქრითა, რაკი რა ვფიქრობ აქაურ სიცოცხლეს და პეტერბურგში ყოფნას. ერთ სიტყვით, გაიგონეთ, რომ პეტერბურგი მე სრულობით არ მამწონს¹, არა თუ აქაური ჰავა ანუ ჰლანი და შენობა, მარამ აქ ცხოვრობა: პეტერბურგი ჩემისთანა კაცების ადგილი არ არის, ყველა ძვირი: რა გინდა ჰქნა. რომ ექვს თაბას ფოშტის ქაღალდში სამი შაური გამამართვეს. პეტერბურგში ცხოვრება იმას შეუძლიან, რომელსაც ჯიბეში ადვილად ხელის ჩაყოფა შეუძლიან.

დედავან, მართალია, მე აქ ფულის დასახარჯავად არ მოვსულვარ, მარამ ჩემი ამბავიც მოიხსენიეთ. ამ თვის 24-სა სამშაბათ დღეს მიგვიღეს უნივერსიტეტი² და სადილიც სახელმწიფო გიანელით. თუმცა მიგვიღეს, მარამ ენკენისთვის 15-სა უნდა ეგზამინია დაგვაქერინონ³ სულყველაფრისა, რაც გიმნაზიაში გვისწავლია და იმედი მაქვს, რომ თქვენ ლოცვით პირნათლად გამოვიდეთ⁴. ამის გარდა, მე რომ მცოდნოდა, თუ უნივერსიტეტში ჩემი ფული მამინდებოდა⁵ და ესე ძნელი ცხოვრება იქნებოდა, სრულობით არ წამოვიდოდი, მარამ რაკი ამისთანა საქმე ვიკისრე, არც მე უნდა ვინალვლო და თქვენი სულისა, დედავან, ნურც თქვენ ინალვლით ჩემთვის. მე აქ

ცხოვრება ძნელად იმიტომ მეჩვენება, რომ არა ვარ დაჩეულო, რაკ დავეჩვევი, მერე აღარა მიშავს. ჯერ ესლავ ვუტყობ, რომ აქ ყოფნა ისე ძნელი არ არის, როგორც ამ სამ დღის წინ დ მეჩვენებოდა უნივერსიტეტი. თქვენი ჭირი მე, დედავჯან, და თქვენ გეთაყვანეთ, რომ არ ინაღვლოთ ჩემთვისა, შემოძლიან, რომ სახელმწიფო ფული გამოვართო. სადმე ძირანცუხთან ანუ ნემეცთან ვიცხოვრო, მარამ იინდა, რომ ჩემი თავი საწყლად შევიწხო და ჩემ უფროსებს თავი გავაცნო. რადგანც მე თქვენ მანდ უჩემოთ გავიშვით, მე აქ ჩემი სვინიდისი არ გამიშვებს, რომ კაითმაზოვსავეთ ანუ მელიქოვსავეთ წელწადში სამოცი თუმანი დავხარჯო. ამ საქმეზე იმის დედას არა უთხრათ, დედავჯან, თქვენი სულისა, ჩემი ქცევისათვის ნუ ინადვლით, მე ვიცი და მამა ჩემის საფლავმა და ჩემ სვინიდისმა, ოღონუ თქვენ, ღმერთს თქვენთვის და ჩვენთვის სიცოცხლე ჰსთხოვოთ.

დედავჯან, თუ უნივერსიტეტის ცხოვრებას იკითხებთ, ჩვენ ზოგვცეს ერთი ოთახი, მარამ ცალკე არ არის, ყველა სტუდენტების ოთახი ერთად ერთმან ერთში არის და მოსახურებელი კარი არა აქვს. მე ჩემ სტოლზედა ვზივარ, სხვა სტუდენტები ჩემ წინ დადიან, სეირობენ, ღამით შემოძლიან, რომ ხალათით დავკდე და ქულაჯაც და ახალუხიცი ჩავიცო, სპალნა და საშუმელის სტოლი ყველა სტუდენტისთვის ერთ ზალაშია (სპალნა ცალკე ზალაში და სტოლოვოი ცალკე). აქ მარტო სადილს აჭმევენ, ვახშამი არ არის, დილით და საღამოთი ჩაი, ისიც როგორ; ერთ თვისთვის მამცეს ოთხი გირვანქა შაქარი და ერთი ჩეთვერი ჩაი. ჩაინიკები ჩვენ უნდა ვიყიდოთ (თქვენი მოცემული ჩაის კოვზი გამამადგა). დილით ერთ ნემენცის ბულკს აძლევენ და იმით როგორაც გინდათ, ისე გააძლე მუცელი. სადილიც სამ საჭათზედ არის, ერთ წლისთვის სამი პერანგი, სამ პერანგის აშხანაგი, სამი ბამბის ბელსახოცი, ოთხი წყვილი ბამბის წინდა, ერთი ჩორსო შავი ყელსახვევი, მე თქვენ სწორეთ გითხრათ, პერანგი და ნიფხავი ჩასაცმელი არ არის, მეტრს მეტად ჩემთვისა, რომ ისე ნაზად გავრზდილი ვარ თქვენგნითა. თვეში რვა სამთელი, მე კი სამ ღამეში ორ სამთელს ძლივ ვამყოფებ. წელიწადში ერთი სერთუჯი და შლიაპა— ორ წელწადში ერთი. აგრეთვე ორ წელწადში ერთი მუნდირი. შინელი და შპაგა (ხმალი) ოთხ წელიწადში ერთი, და ორი სალდათის ჩექმა ერთ გალოვკითა წელწადში და ორიც პირსახოცი.

დედავჯან, თქვენ კარგად იცით, რომ სამყოფი არ არის და ამის გარდა, ამეების ჩაცმაც არ შეიძლება, იმიტომ რომ მაჰუდი სწორე სალდათისა და მუნდრის საყელოც შეიძ მანეთ ნაკლებ არა ჰქეამენ.

დედავჯან, ყველა სტუდენტები შეუბნებიათ, რომ ექვსი თუმან თეთრი თული შალაო უნივერსიტეტში წაგევა. სავარცხელ და ჩოტკიც მე უხდა ვიყიდეო. ხელმწიფისა მარტო ოთახებია, ასწავლა და ს. დილი. დახარჩენ თითქმის ჩვენ ხარჯზედ უნდა ვიყოთ.

დედავჯან, ამის გაოდა ჩემთვის ფოშტის ქაღალდი მინდა, კვირალში ორი აბაზი ანუ ნაკლები ფოშტის ფული ანუ საქმელი მამინდება ან კიდევ სხვა რიგი ხარჯი. საქმელიც სალამო ჩაის ბუღეს ვამზობ და არ გეგოსოთ. თუ კანდიტები ანუ აქ საზამთრო და სხვა ხილი ვიყიდო. დღესაც კარგი მიქარვა მამივიდა. არ ვიცოდი, რომ პოაზნიკობით საპათის ერთზედა ჰსქამენ პურსა, იმიტომ მე და ჩემი ამჟანაგები არზანოვთან დროს ვატარებდით საპათის ორამდინ. რო მოველი და ვნახეთ, რომ პური ნაქამი იყვნენ, მელიქოვმა გოსტინიცაში წაგვიყვანა პურის საქმელად და კაცის თავს ათი შაური გვერგო. ეს კარგი მაგალითა იყო, ამას იქით ღმერთს გეფიცებით, რომ აღარ წავალ ამისთანა ადგილებსა. მეტის მეტად ჩვენმა ნაჩაღნიკმა რომ შეიტყოს, ჩვენთვის ცუდი საქმეა. დედავჯან, ხათრჯამად იყავით. არას დაგიმალებთ და რაც ფული დამისხარჯამს, ყველას წვრილად მიორე ფოშტით შეგატყობინებთ. ეხლა მექნება თვრამეტი მანეთი. დედავჯან, აბანოშიც ვიყავ ამ ოთხშაბათ ღამესა და აბანოს უკან პირველ დაძინება იყო უნივერსიტეტში. დედავჯან, ბევრი რამე მაქვს თქვენთან დასაწერი, მარამ მავიწყდება და ამისთვის, რაც გინდა მკითხეთ. ეხლა მშვიდობით, დედავჯან.

თქვენი შვილი გაბრიელი

შოსტეროვი, 1846 წლის იანვარის თვის 30-ის, ერეკ ქნა, ქს რიცხი ზამთრისის თთვეს სო

სამსწარაწილადქი და სამსწარაწილადქი მარჯის ჯან,

ნათი და თთვეს სო თითქმის ღამითილ ანქილ რარხნსრს სო ზაფიფიფილ შიკ, ზოცნაქსი და ქო თირქი შიკაქსი და ზიქიქიქიქი აქსრე ზამთრისიქილ რარხნსრს სო ზაფიფიფილ: სილ სერეტიფი, თმს-ნათიქიქი მარჯის ჯან, ქს ქო მათის სკარეხს, შოსტეროვი ზამთრისარს თმს ქნუ მათიქსილ თილქ ქნა. ზიქი და, მარჯილ ჯათილ სო, რაქე მარჯილ ზამთრის ქს ზიქიქიქი სო, ჯანის ირ მათიქილ სო აქათიქი ქკანქი და შოსტეროვილ მარჯილ მათისი ში ქიქიქიქი, ექსიქი, ირ სო თმსნსქს ჯან ზამთრისილ შოსტეროვილ, რაქე იქ ქს აქათიქი იქი, ექსიქი იქ ჯანთიქილქი, აქ აქათიქი ქკანქი: შოსტეროვილ ქო ზამთრის მარჯილ თიქი ჯან, თმსნ ქნუ ქანსი და ქიქიქიქი

բող ևս անել, երբ վեց թերթ փոստի թղթի համար երեք շահի ևս վերցնում:

Մալրիկ ջան, ճիշտ է, ևս այստեղ փող ծախսելու համար չեմ եկել, բայց իմ մասին էլ իմացեր: Այս ամսի 24-ին, երեքշաբթի օրը մեզ համալսարան ընդունեցին՝ և պետական ճաշն էլ վաշխեցինք: Թեև ընդունեցին, բայց սեպտեմբերի 15-ին քննություն պիտի ենթարկեն³ բոլոր այն ուսարկաներից, որ անցել ենք պիմնադիպում և հուշս ունեմ, որ Ձեր ազտթույժ կրեսս պարզ դուրս գամ⁴: Բացի դրանից, ևս եթե իմանայի, որ համալսարանում իմ փողի կարիքը կզրպցվեր⁵ և այսպես զժվար կլինեք ապրելը, ամենեին էլ չեի գա, բայց քանի որ այսպիսի դործ հանձն առա, ոչ ևս պիտի արամեմ և, Ձեզ մատաղ, մալրիկ ջան, Դուք ևս մի արամեք ինձ համար: Կյանքն այստեղ նրա համար է ինձ զժվար թվում, որ սովոր չեմ և երբ կվարժվեմ, այլևս վախ չեմ ունենա: Հիմա էլ նկատում եմ, որ այստեղ մնալը այնքան զժվար չէ, որքան սրանից երեք օր առաջ էր պատկերնում համալսարանը:

Ձեր ցավը տանեմ, մալրիկ ջան, Ձեզ մատաղ, իմ մասին չմտածեք: Ես կարող եմ պետական դրամը ուզել և որևէ ֆրանսիացու կամ գերմանացու մոտ բնակվեմ, բայց ցանկանում եմ սուղ ձեռով ապրել և ճանաչել տալ իմ անձը պետերիս: Քանի որ ևս Ձեզ այգտեզ առանց ինձ թողեցի, ապա իմ խիղճն ինձ թույլ չի տա, որ Կայթմաղովի կամ Մելիքովի պես տարեկան վաթսուս թուաման ծախսեմ: Այս մասին նրա մորը բան չտեսեք: Մալրիկ ջան, Ձեզ մատաղ, իմ վարմունքի համար մի արամեք, ևս գիտեմ ու հորս գերեզմանը և իմ խիղճը, միայն թե Դուք աստծուց Ձեզ համար և մեզ համար կյանք խնդրեք:

Մալրիկ ջան, եթե համալսարանի կյանքից կհարցնեք, մեզ մի սենյակ տվեցին, բայց ոչ մեկուսացած, բոլոր ուսանողների սենյակները միասին են, մեկը մյուսի մեջ և դռները չեն փակվում: Ես իմ սեղանի մոտ նստած եմ, մյուս ուսանողները առջևում քայլում են, զրոսնում: Գիշերը կարող եմ խալաթով նստել և քուլաշա ու արխալուզ հագնել: Ննջարանը և ճաշասեղանը բոլոր ուսանողների համար մի դահլիճում է. (ննջարանը առանձին դահլիճում, և ճաշասենյակը առանձին դահլիճում): Այստեղ միմիայն ճաշ են սալիս, ընթրիք դոյություն չունի: Առավոտյան և երեկոյան արվում է թեյ, այն էլ ինչպես. մեկ ամսվա համար տվեցին չորս գրվանքա շաքար և քառորդ գրվանքա թեյ: Թեյնիկներ մենք պետք է գնենք (Ձեր տված թեյի զղալը պետք եկավ): Առավոտ-

ներք տալիս են մի գերմանական բուլկի և զբաղով ինչպես կու-
ղես, այնպես հագեցրու փորդ: Ճաշն էլ ժամը երեքին է: Մեկ
տարվա համար՝ երեք շապիկ, երեք շապիկի ընկեր, երեք բամ-
բակե անձեռոց, չորս գույզ բամբակե գոլպաներ, մի քառակուսի
սև փողկապ: Ձեզ ձիշան ասեմ, շապիկն ու վարտիկը հագնելու
բան չէ, մանավանդ ինձ համար, որ այնքան քնքշորեն եք մե-
ծացրել: Ամսական՝ ութ մոմ, իսկ ինձ երեք գիշերով մեջ երկու
մոմ հաղիվ է բաժանանալու: Տարեկան՝ մեկ սերլուկ և երկու
տարում՝ մեկ գլխարկ: Այնպես երկու տարում՝ մեկ համազգեստ,
չորս տարում՝ մեկ շինել, շապո (սուսեր), և տարեկան երկու գին-
վորի սաղոդներ՝ մեկ թաթամասերով, երկու երեսորիչ:

Մայրիկ ջան, Դուք լավ գիտեք, որ բաժանան չէ և, բացի
այդ, դրանք հագնել հնարավոր չէ, որովհետև մահուզը ուղղակի
սաղոմբի համար է, իսկ համազգեստի օձիքը յոթ ուղիուց պակաս
չեն կարում: Մայրիկ ջան, բոլոր ուսանողներն ասում են, թե
միայն համալսարանում վեց թուման արծաթ դրամ կգնա: Սանրն ու
խոզանակն էլ ես պետք է գնեմ: Պետական են միմիայն սենյակները,
ուսումը և ճաշը, մնացածը համարյա մեր միջոցներից պիտի հոգանք:

Դրանից բացի, մայրիկ ջան, ինձ հարկավոր է փոստի թուղթ:
Շարաթական երկու արտաքի կամ մի փոքր պակաս փոստի դրամի
կամ տակիրքի կարիք կզգամ կամ այլ տեսակի ծախսեր կունենամ:
Ուտելիք ասածս՝ երեկոյան թեյի բուլկին է, և չկարծեք թե կան-
ֆետեյկեն կամ ձմերուկ և այլ մրգեր եմ գնելու:

Այսօր էլ անասելի հիմարություն թույլ տվի ինձ: Չգիտեի,
որ տոն օրերին ժամը մեկին են ճաշում, այդ պատճառով էլ ես և
իմ ընկերները մինչև ժամը երկուսը Արզանովի մոտ ժամանակ
էինք անցկացնում: Երբ եկանք և տեսանք, որ բոլորը ճաշել են,
Մելիքովը մեզ տարավ հյուրանոց՝ ճաշելու և մարդագլուխ տասը
շաշի ծախսվեց: Այս լավ օրինակ էր, որանից հետո, աստված վկա,
նման տեղեր երբեք չեմ գնա, մանավանդ որ, եթե մեր պետն ի-
մանա, մեզ համար վատ կլինի: Մայրիկ ջան, վստահ եղեք, ես
Ձեզանից ոչինչ չեմ թաքցնի և որտեղ ինչ ծախսել եմ, մյուս փոս-
տով մանրամասնաբար Ձեզ իրազեկ կանեմ:

Այժմ մոտս մնում է տասնութ ուրբա: Մայրիկ ջան, այս
չորեքշաբթի գիշերը բազմիք էլ գնացի և բազմիքից հետո առա-
ջին քնելս էր համալսարանում:

Մայրիկ ջան, շատ բան ունեմ Ձեզ գրելու, սակայն մոռանում
եմ, ուտաի ինչ որ ցանկանում եք՝ հարցրեք:

Այժմ մնաք բարով, մայրիկ ջան:

Ձեր որդի՝ Գաբրիել

6. ბრძანება. სიხარბი-სიხარბი

მსახურით-მსახურით

პეტერბურგი, 1846-სა წელსა, ენკენისთვის 6-სა

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჴან!

მიკვირს მე თქვენი გულისაგან, რომ ამტონი ხანს მე წიგნს არ მწერთ. მოსკოვში მოგეწერათ, რომ მალმალე შეიტყობ ჩემ ამბავს პეტერბურგში და დღევანდელამდინ არც ერთი წიგნი არ მიმიღია. კაითმაზოვსაც შევაბეზრე და ფოშტაც, ბევრი წიგნის კითხვისაგან¹. მე პეტერბურგს მოვედი მარიამობისთვის 24-სა და ჯერ ამით ოთხ წიგნს გწერთ აქედან, კარგად ბეჯი რამეებიც მოგწერეთ და არ გეცი, მიიღებთ თუ არა. ორი წიგნიც მოსკოვიდან მოგწერეთ და ერთიც ვარონეჟიდან. ამ წიგნების პასუხი არა მაქვს და ძალიან ვწუხვარ. დედავჴან, თუ გიყვარვარ, მე წიგნს ნუ დამაკლებთ, თორემ ბეჯი ფიქრისაგან ავად გავხდები. ხან რას ვამბობ ჭკეაში. ხან რას არა. ერთიც იმას ვფიქრობ, თუ იქნება დედაჩემიც ჩემსავით ჰსწუხს თუ უხარბიან ჩემი წიგნების გამოისობით? არ გეცი, ჩემი წიგნები მოგლისთ თუ არა. დედავჴან, თუ გიყვარვარ. კვირაში ორ ჯერ მამწერეთ ექსტრის ფონტითა*.

ახლა საყვარელო და ჩემო სულო და გულო დედავჴან, თუ რომ ჩემ ვითარებას იკითხებთ, თქვენი ნაღველის გარდა ძალიან კარგადა ვარ, არა ფერს არ ვიტყვებ, აქაური წყალიც კარგია და ჯერ ჰავაცა. მეტის მეტად ჩვენი უნივერსიტეტი კარგ ალაგას არის და როგორც მანდ სიხარბი ვნახე, სწორეთ ისე წყლის პირზედ არის². ხოლო დედავჴან, ჩემთვის აქ ფული ძალიან საჭიროა; მე თქვენ მოგახსენეთ, რომ ეს სამი თუმანი ოთხ წელწადს მეყოფა, მარამ ღმერთს გეფიცებით, რომ ამ პირველ წელიწადს ჩემთვის თუთხმეტი თუმანი მარ-

* და რაც გინდათ აქაური ამბავი მკითხეთ, ყველას მოგწერთ დაუხარებლივ.

ტო უნივერსიტეტზედ არის საჭირო ხელმწიფის ხოლოდ სახლი, სა-
 დილი, ლოგინი და დალაქია. თორემ დანარჩენი სულ ჩემ ანგარიშ-
 ზედ არის. ექვსი თუ შვიდი თუმანი მარტო საზამთრო შინლისათვისა
 ბოლოენ. შემდეგ ამასა სერთუკი, ჩექმა, კოლოში, მუნდირი, სავარ-
 ცხელი, საპონი, ჩოტკი, პერჩატკები, ქაღალდი. მეტისმეტად პოშტი-
 სა, რო ძვირია, ფოშტის ფული, თვეში ორჯერ ტეატრში მაინც უნდა
 წავიდე. და ყველა წვრილი რამეები, რომელიც თქვენ მანდ კარგად
 შეიტყობთ. მართალია, სერთუკი ანუ მუნდირი სახელმწიფოა, მარამ
 აქ უკანასკნელი სტუდენტი არ კადრულობს, რო ჩაიცოს. ამას გარ-
 და, დღეში ერთ სადილის მეტს არას აძლევენ და სადამოთიც ჩაის-
 თვის პურს არ აძლევენ; ესეხი სულ ანგარიშია. მარამ არ დაიჯერებ,
 დედავჩან, რომ მე ისე ხილი მიყვარს და ჯერ არაფერი არ მიყიდნია,
 თუ ვაშლისაგან, თუ მსხლისაგან, თუ ჭანჭურისაგან. რა ვქნა რო ყვე-
 ლა ძვირია ამ ქალაქში, კაცის ჭკვის გარდა. აქ ხილს იმნაირად ჰყი-
 დიან და ისე ნაირად უწყევიათ მაგახინებში, როგორც მანდ ლიონი
 ასუ უფრო ძვირი რამეა. შემდეგ ამ თუთხმეტი თუმანისა, წელწად-
 ში თუთხმეტ თუმანს როგორ დამიჭერო. რო ან ფორტოპიანო ანუ
 ტანცავატი ვისწავლო. რადგანც აქეთ წამოვედი, მინდა რომ ყვე-
 ლა გულის მურაზი ავასრულო. დედავჩან, ღმერთს გეფიცებით, რო
 მოკიდნოდა, თუ ესე შეგაწუხებდა, აქეთ არ წამოვიდოდი. ძალიან
 კარგი, ასე ვთქვით, რომ თქვენ მე წელიწადში ოცდა ათი თუმანი არ
 დამიჭიროთ და გამამიგზავნოთ, მარამ საიდანა, დედავჩან, თქვენი
 სიტყვისა არ იყოს, რომელი ხე უნდა დაბერტყოთ, ან ჩემ საყვარელ
 იმსიმეს როგორ უნდა გააბედნიეროთ. ღმერთმანი, დედავჩან, გა-
 მოვშტერებულ ვარ. თუ რა ვქნა; თუ შინ დავჯდე, არ იქნება, თუ
 გავდივარ, ფულია საჭირო.

ეს, რაც დახაზულია, აქ მარტო უნივერსიტეტის ჰსწავლა არ არის;
 თუ ჩემი ცრემლი ის კაცი არ არის მიღებული, რომელსაც აქა-
 არ იყოს, შეჩვენილი ური ქცევა არა აქვს. დედავჩან, თუ რომ ძა-
 ლიან დაგძნელდეს ჩემ თხოვნის ასრულება,
 ძიბძანეთ, ღმერთ გეფიცებით, როგორც იქნება უკან წამოვალ, ან
 თუ არა ღაღასა ვთხოვ, რომ თქვენ გიშველოს. დედავჩან, ამ თვის
 თუთხმეტში ჩვენ ეგზამინია უნდა იყოს მიღებისა და ვნახოთ, რო-
 გორ გამოვალ.

ჩემო საყვარელნო მიხეილჩან და რიმსიმეჩან, სიყვარულით მო-
 გიკითხამ თვალებზედ კოცნითა და დედას ჩემ მაგიერ ხელზედ და
 გულზედ კოცნით მოკითხვა მოახსენეთ და მალმალე ყველა ფოშტა-
 ში მამწერეთ. აგრეთვე სიყვარულით მამიკითხეთ დედიდა, იავორა,

Մայրիկ ջան, ին ինձ սիրում եր, նամակ մի պակասեցներ, թե չէ շատ մտածելուց կ'հիմանդանամ: Մտքումս մեկ ինչ է անցնում, մեկ ինչ: Մեկ մտածում եմ, թե արդյո՞ք մայրս էլ ինձ նման անասնո՞ւն է, թե ուրախ է՝ նամակներին պատճառով: Չգիտեմ, նամակներս ստանո՞ւմ եր, թե ոչ: Մայրիկ ջան, թե ինձ սիրում եր, շարափր երկու անգամ շատով փոստով նամակ գրեր ինձ՝:

Այժմ, սիրելի ե իմ հոգի ու սիրտ մայրիկ ջան, թե որ իմ գրություն մասին կ'արցնեք, Ձեր մասին մտահոգվելուց բացի, ես շատ լավ եմ, ոչ մի տեղս չի ցնւում, աշատեղի ջուրն էլ է լավ ե գեւեւ եղանակն էր: Մեր համալսարանը շափաղանց լավ գիրք ունի, ե ինչպե՜ս աշտեղ երազում տեսա, նույն ձեով՝ հենց ջրի ափին է՝: Միայն թե, մայրիկ ջան, աշտեղ ինձ փող շատ է անհրաժեշտ. ես Ձեզ հայտնեզ էի, որ այս երեք թումանը չորս տարի բավական է, սակայն երզվում եմ ասածով, որ այս առաջին տարին միմիայն համալսարանի համար ինձ հարկավոր է տասնչորս թուման: Պետական է միայն բնակարանը, ձաշը, անկողինը ե վարսավիրը, մնացածը ամբողջապե՜ս իմ հաշվին է: Վեց թե յոթ թուման միմիայն ձմեռվա շինելի համար են ուզում: Այնուհետե սերթուկ, սապոզ, կրկնակոշիկ, համազգեստ, սանր, օձաւ, խոզանակ, ձեռնոցներ, թուզի, հատկապե՜ս փոստի թուզի որ թանկ է, փոստի դրամ, ամսական դոնե երկու անգամ պետք է թատրոն դնալ ե բոլոր այն մանր-մունր ծախսերը, որոնց մասին Դուք աշտեղ կարող եք տեղեկանալ: Ընշա է, սերթուկը կամ համազգեստը պետական է, սակայն աշտեղ ամենուհետին ուսանողը լաշեզ չի անում, որ հագնի: Բացի դրանից, օրվա բնթացքում ձաշից բացի ոչինչ չեն տալիս, երկուշան թեյին հաց չեն տալիս. այս ամենը հաշիվ է:

Բայց չեք հավատա, մայրիկ ջան, ես, որ միրգ այնքան սիրում եմ, մինչե՜ հիմա գեւ ոչինչ չեմ դնել՝ ո՛չ խնձոր, ո՛չ ախուր. ինչ տնեմ, որ ամեն ինչ թանկ է այս քաղաքում, բացի մարզու խելքից: Աշտեղ միրզն այնպե՜ս են ծախում ե խանութներում այն ձեով են գոտավորում, ինչպե՜ս աշտեղի կիտրոնը կամ որե՜կ ալիւլի թանկ բան՝: Այս տասնհինգ թումանից բացի, տարեկան ես տասնհինգ թուման ինչպե՜ս կարող եր ինձանից խնաշել, որ կամ դաշնամուր, կամ պարեզ սովորեմ: Քանի որ եկել եմ աշտեղ, ցանկանում եմ

* Եվ աշտեղի լուրերից ինչ գտնականում եք, հարցրեք, ամեն ինչի մասին Ձեզ կզբեմ տուանց ձանձրանալու:

սրտիս ողջ բաղձանքը կատարել: Մայրիկ ջան, երզվում եմ ասածով, որ եթե իմանայի, թե Ձեզ այսպես կան խնայատաղանմ, այստեղ չէի գտ: Շատ լավ, ենթադրենք թե Դուք ինձ համար երեսուն թամանը չէք խնայում և ուղարկում եք, բայց սրտեզից, մայրիկ ջան, Ձեր տանը չէին՝ ո՞ր ծառը պիտի խափ տաք կամ իմ սիրելի Հովսիփին՝ Եղիշի պիտի բախտավորեցնեք: Աստված վկա, մայրիկ ջան, շշմել-մնացել եմ, չգիտեմ, թե ինչ անեմ, նստեմ տանը, չի կարելի, դուրս գնամ՝ փող է հարկավոր:

Այն ինչ որ զիջած է,
եթե իմ արցունքը չլի-
նի՝ անխճյալ լինեմ:

Այստեղ միայն համալսարանի ուսումը չէ:
Ընդունված չէ այն մարդը, ով այստեղի նիստ
ու կացը չգիտե: Մայրիկ ջան, եթե շատ կը-
ղժվարանաք խնդիրս կատարել, հրամայեք,

երզվում եմ ասածով, որ ինչ գնով էլ լինի՝ կվերագոսնամ, իսկ եթե ոչ՝ Ղազույին կխնդրեմ, որ Ձեզ օգնի:

Մայրիկ ջան, այս ամսի տասնհինգին մեր ընդունելության քննությունները պիտի լինեն⁶ և տեսնենք, թե դործս ինչպես կընթանա:

Իմ սիրելիներ՝ Միքայել ջան և Հովսիփիմ ջան, սիրով բարե-
վում եմ Ձեզ՝ համբուրելով Ձեր աչքերը. բարեք մայրիկին, իմ
փոխարեն համբուրելով նրա ձեռքերն ու կուրծքը և շուտ-շուտ ինձ
նամակ գրեք: Սիրով բարեք նաև մորաքրոջը, Յազուրին, Ղազույին,
Միկոյին, Թինային և Բուրիսին, Բարբարե ձալույին ու Թադուհուն ևս
մեկ առ մեկ բարեք, ոչ ոքի չեմ մոռանում:

Ձեր՝ Գարեիկ

<Հ. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, Սենթոմին խնդրիր հանձնարական նամակներ՝
ուղղված լավ ֆրանսիացիներին, ապա թե ոչ ֆրանսերենը կմոռա-
նամ: Համալսարանում ոչ ոք կարգին չի խոսում⁷:

<Հ. Գ. 2>

Մայրիկ ջան, եթե մրդի մասին կհարցնեք, Ձեր հետս գրած
ալիբուխարին Մոսկվայից սկսեցի ուտել և այս երեկո վերջացրի,
չոր միջոցն էլ այսօր բացեցի: Մայրիկ ջան, այստեղ պոստ պահել
չի կարելի, ո՞վ ինձ համար ուտելիք կպատրաստի, իսկ եթե մրդով
անցկացնեմ, օրական մեկ ուտելու մրդով չեմ կշտանա, այստեղ
ամեն ինչ թանկ է:

Հ. Գ. 3

Մալքիկ չան, մենակամեյունից սիրտս մաշվում է, ուստի
խնդրում եմ, Չարար Նիկիտիչին խնդրեք նամակ դրի Ադաֆոն
Դավիդիչին, որ զոնե կիրակի օրերը սրանց մաս լինեմ: Դուք գի-
տեր, ինչ խնչպիսի նամակ գրել կտես:

Հ. Գ. 4

Ալմա ալտակո մի փոքր ցրտեր սկսվեցին:

Հ. Գ. 5

Միբայել չան, որեւէ կերպ քեռի Մելրոյին բարեկիր:

7 ტერმინთა სინონიმისა

მსოფიო-ტერმინი

პეტერბურგი, 1846, ენციკლოპედიის 16

უხედავრესო და უძვირფასესო დედავან

პირველად სიყვარულით და ნახვის ნატრით, მუხლებზედ. ხელზედ და გულზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ. მიორედ, დედავან, თუ რომ ჩემი ამბავი იკითხოთ, მადლობა ღმერთსა, კარგადა ვარ და გულიც ძალიან დამიდგა ამ ქალაქში, ხოლოდ ამასა გთხოვთ. უძვირფასესო დედავან, რომ თუ ჩემი სიყვარული გაქვთ, ჩემთვის სრულობით არ ინაღვლოთ და არც ჩემი რიბსიმე ანუ მისაყა ანაღვლოთ.

დედავან, თქვენ ენციკლოპედიის 2-ის ნაწერი წიგნი მივიღე გუშინა: წირვიდან წავედი ფოშტაში და თქვენი წიგნი იქ დამხვდა და ჩემი ჩვეულების ნაირ თქვენი წიგნი დავკოცნე, მითამ თუ ჯიგრაშინი-დამ¹ შამოველ და თქვენი ხელები დავკოცნე. დედავან, თქვენ წიგნს რომ მივიღებ, ღმერთს გეფიცებით, რომ კარგა ხანი დაბეჭდილი მიჭირამს ხელში და გული იმ ნაირ მიბრუნდება სიხარულისაგან, როგორ წამიკითხამს, მეტის მეტად რიბსიმეს წიგნი. სიყმე არ მაძიკვდებ, რომ ცრემლები ვეღარ დავიჭირე, რომ იწერება თარხედ². რიბსიმეგან, რად ნაღვლობ, სიხარულის მაგიერია. რომ ამისთან აღაგასა ვარ. ეხლა თარს რომ გამამიგზავნით, საპათებს დავიწმინდამ და იცოდე, რომ იმდროს მე თარ უკრამ და შენც მანდ იმღერე.

დედავან, ჩაცმის ამბავს თუ იკითხამთ. ჯერ ჩემი ტანისამოსი მაკცია³, სანამ ეგზამინიები არ მოვრჩები. არ ჩამაცმევინ თავეანთ ტანისამოსსა. ამ თვის 18-სა ჩვენი ეგზამინიები დაიწყობა⁴ და ორ ღღეში მორჩებთან.

მართლა, ერთ ჩემი ქუდის ამბავი გითხრათ. ჩემ ქუდსავით ჩემ ამხანაგებში არავის არა აქვს, ამისათვის თითქმის მთელი რუსეთის

საკუთრილი გავხდი, მეტის მეტად პეტერბურგში სწორედ თით საჩ-
ეხებელი ვარ. გზაზე რაც უნდა დიდმა კაცმა დამინახოს, დადგება
ოლი საპათი და მიყურობს: ხან ჩერგებ გვეძახიან, ხან რასა.

დედავჯან, მამიტევით, რომ ბევრს არა გწერთ, ხომ იცით ეგზა-
ძინების ამბავი. მარამ მართლა გითხრათ, ჩემი საქმე თქვენი წიგ-
ნების კითხვა და თქვენთან წიგნის წერა გამიხდია.

თქვენი მორჩილი შილი გაბრიელ სუნდუკოვი

<პ. ჟ. 1>

სიყვარულით მამიკითხეთ დიდი მამა, ორივე ტერ ოპანეზა, და-
ლოა, იავგორა, დედოფა, სიმონა და ყველა მეგობრებს და მოყვარებს
გვრეთვე ჩემ მოკითხვისთვის ყველას მადლობას მოვახსენებ. თქვენი
სულისა, დედავჯან, ჩემთვის ნუ ინალვლი, კარგადა ვარ.

<პ. ჟ. 2>

აქიმოვიც აქ არის და ამ თვის 19-ში უნდა წავიდეს დერპტსა. ის
რო დავინახე ერთბაშად, ასე მეგონა მანდა ვარ და საწყალი გრი-
გოლ თუმაზოვი მამავგონდა, სადილზედ რო თქვა, წვერი რად გამო-
წევიო.

<პ. ჟ. 3>

დედავჯან, დღეს ჩვენი მეტელოცია, ნეტაი მიხაკას შეეძლოს
მამას საფლავი ჩემ მაგიერ აკურთხეინოს.

შესაყრები, 1846 წლის სექტემბრის 16-ის

ამსნასიხისკის ხ ამსნასარანსკაჲს მთავრის ჟან,

ნათა ხ ათაჲ სირიჲს ხ სარითიჲს ბნისხერჲ, ჰსიჲჲ ილ სირიჲჲ
ჴამრირსკიჲს რარსა ხმ ჴაჲირიჲსმ: სერსირჲ, მთავრის ჟან, სქს
ქმ მთასინ სჴარენსკჲ, ეთიჲსქიჲს ათთბი, ქათ ხმ ხ სირიჲს ჯ ჴათ
სიჲსმ თჲს ჴაჲარქსინ, მქმქიჲს აქს ხმ ქსიჲსიჲს, ამსნასქანსკაჲს
მთავრის ჟან, ირ სქს ხმ სირიჲს სჲ, ქმ მთასინ ამსნასქსინ ჯქჴათანსჲ
ხ ილ ჯქ ქმ ჴიქსიჲსქსინ ილ შქსიჲსქსინ ქქჴათანსჲ:

მთავრის ჟან, სსიჲსქსინ 2-ის ერად ჳსრ ნამასქს სრსქს ათა-
ჲს. ათათარაჲსჲს ენაჲსქს ითიჲს ილ ჳსრ ნამასქსინ ხმ ჴანჲიჲსჲს ხ
რით ქმ ათიჲსქსინ ჴამრირსჲს ჳსრ ნამასქს, ქრქ სქს ჳიჲირაჲს-
ნსიჲს სქს სქსქს ხ ეჲსქს ჳსრ ჰსიჲსქსინ ჯ ჴამრირიჲსმ: მთავრის ჟან,
ჳსრ ნამასქს ირ ათათანსქს ხმ, სრქქსინ ხმ ათთბიჲს, ირ სრქსარ ქა-
მანსქს ათანსჲს რაჲსქსიჲს აჲსიჲს ხმ ჰსიჲსქსინ მსჲს ხ ირსიჲსქსინსიჲს
სირიჲს აქსიჲს ჯ სქსიჲსიჲს, ირ ჴსმ სარიჲსიჲს სარიჲს, მანსა-

վանդ Հռիփսիմեի նամակը: Արեւ վկա, արքունիներս չկարողացա
պահել, երբ կարողացի թափ մասին²: Հռիփսիմե չտան, ինչո՞ւ ևս
սխրում, փոխանակ ուրախանալու, որ աշտպխի տեղումն ևմ: Հի-
մա. երբ թաղը ուղարկեք, ևս ժամեր կնշանակեմ և դիտելը, որ այդ
ժամանակ ևս թառ ևմ նվագում և զու էլ այդտեղ երգիր:

Մայրիկ ջան, եթե հագնելու մասին կհարցնեք, գեոհա իմ հա-
գուստով ևմ³: Մինչև քննությունները չվերջացնեմ, իրենց հագուստը
չեն հագցնի: Այս ամսի 18-ին կսկսվեն մեր քննությունները⁴ և եր-
կու օրից կավարտվեն:

Ճիշտ որ, մի իմ գլխարկի պատմությունն անեմ: Իմ գլխարկի
նման ընկերներկոցս ոչ որ չունի, այդ իսկ պատճառով համարյա ամ-
բողջ մուսաստանի զարմանքն ևմ դարձել, հասկապես Պետերբուր-
գում մատով ցուլց տալու ևմ դարձել: Հանապարհին խնչպիսի մեծ
մարդ էլ ինձ տեսնելիս լինի, կանդ է առնում երկու ժամ ու վրտում
ինձ. երբեմն չերգել ևն անվանում, երբեմն՝ այլ բան:

Մայրիկ ջան, ներեցեք, որ շատ չեմ գրում, հս գիտե՞ք քրե-
նությունների բանը: Սակայն, ճշմարտան ասած, իմ գործը դարձրել
ևմ Ձեր նամակների ընթերցումը և Ձեզ նամակ գրելը:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գարբիել Սունդուկով

<Հ. Գ. 1>

Սիրով բարեկեք պապին, երկու տեր-Օհանեսներին, Ղազարին,
Յադոբին, մորաքրոջը, Սիմոնին և բոլոր բարեկամներին ու ազգա-
կաններին, ինչպես նաև ինձ հիշելու և բարեկրու համար բոլորին
չնորհակալություն ևմ հայտնում: Ձեզ մատաղ, մայրիկ ջան, իմ մա-
սին շմտածեք, ես լավ ևմ:

<Հ. Գ. 2>

Աքիմովն էլ այստեղ է և այս ամսի 19-ին պիտի դնա Դերպու-
նրան որ հանկարծ տեսա, ինձ այնպես թվաց, թե այդտեղ ևմ և
խեղճ Գրիգոր Թումազովին հիշեցի, որ ճաշին ասաց, թե ինչու է
մորուք թողել:

<Հ. Գ. 3>

Մայրիկ ջան, այսօր մեր մեռելոցն է⁵. երանի Միխայիլը կարո-
ղանա իմ փոխարեն հայրիկի գերեզմանը օրհնել տա:

8. მხრამხრამს სიბრუნოვანსაჲს

მსახრპირე-მჩქიქსა

პეტერბურგი, 1816 წელსა, ენენისთვის 23

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჳანი!

დედავჳან, მამიტევით, რომ ამ წინა ფოშტაში წიგნი ვერ მოგწერეთ. თქვენც ხომ კარგა მოგეხსენებათ, რომ ეგზამინიები გეჳონდა და იმის გამოისობით მგონია, რომ თქვენც არ შესწუხდებოდით, რომ წიგნი არ იყო თქვენთანა, მარამ მეც ავერ ორი ფოშტა არის, რომ თქვენი წიგნი არ მაქვს, თუმცა ვიცი მიზეზი, რომ მოსკოვის წიგნის უკან ბევრ ხანს წიგნს ვერ მიიღებდით. ეხლა იმედი მაქვს, რომ ამ კვირას პეტერბურგის წიგნის პასუხს მივიღებ. დედავჳან, ეგზამინია ვთქვი და რა ეგზამინია¹, უნივერსიტეტი გადამტერებულა მანდაურ გიმნაზიაზედ² და ამის გამოისობით ერთი ესა, რომ ძალიან ძნელად გეკითხამდნენ და მიორედაც ესა, რომ რისაც ღირს ვიყავით, იმას არ გვსომდნენ, რა არის, გიმნაზიაზედ ვიგოვორი მოსწერონ, რომ თქვენმა შაგირდებმა არაფერი არ იციან, თუმც უნივერსიტეტს არ შეუძლიან, რომ ჩვენი მიღებისთვის ატკაზი ბძანოს³, რითომ რომ ხემწიფის ბძანებითა ვართ გამოგზავნილი.

ესე ამბავი იყო ჩვენ თავზედა. ეგზემინია მოვრჩით, მარამ ჳერ სოვეტი არ ყოფილა.

შემდეგ ამას, დედავჳან, დიდის ვედრებითა გთხოვთ, რომ ჩემთვის არ ინაღვლოთ. ღმერთს გეფიცები, რომ არა მიჭირს, ძალიან კარგადა ვარ. ამას წინათ რიმსიმემ მამწერა, თქვენ ძალიან სწუხართ ჩემთვისა. ეხლა ვიცი, რომ რიმსიჳეს იმისთანა ამბავს აღარ მააწერინებთ, მარამ იცოდეთ, რომ თუ შავიტყე თქვენი შეწუხება ჩემთვისა, მაშინ სიცოცხლესაც ველარ გადვიტან. არ გეგონოსთ, რომ ვერ შევიტყებთ თქვენ ამბავს. მე მანდ ხუთასი ვინმე მყვანან, რომ

მელნიც თქვენი ამბავს ყველანი შემატყობინებენ. ქრისტე და ჯვარს გეფიცებით, რომ კარგადა ვარ. ნეტაი უცოდე რა განაღვლებთ. როდისაც გინდათ მიბძანეთ, ცამეტი თუ არა და თუთხმეტი დღეზედ ადვილად შემიძლიან მანდ მოსვლა. ასე მგონია, რომ ორ ლაჯზედ არის ტფილისი აქედანა. კაითმაზოვების დედამ რაღა ჰსქნას, რო ორნივე შვილი აქა ჰყავს.

შემდეგ ამას, დედავჩან, დარწმუნებული იყავით. რომ მე აქ უბრალოდ ფულს არ გაუაფუჭებ, ასეთ რამეზედ დავხარჯამ ფულსა, რომ იმის სარგებელი უკლებელად ჩემზედ ჩანდეს. ეს იმისთანა ქალაქია, რომ თუ კაცს ფული აქვს, კაცია, თუ არა და ვირია. რა საკურველია, ის კაციც ვირია, რომელსაც ბევრი ფული აქვს და უბრალოდ აფუჭებს. თუ რომ გინდათ. რომ ყველა ვიცოდე და სწავლული ვიყო, მე ფულს ნუ დამაკლებთ.

თქვენი სულისა, დედავჩან, ჩემი პირველი და ბოლოს თხოვნა. ეს არი, რომ არ ინაღვლოთ ჩემთვისა.

საყვარელნო მიხეილჩან და რიმსიმეჩან.

სიყვარულით და თვალებზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებთ და გთხოვთ, რომ არც თქვენ ინაღვლოთ ჩემთვისა. მიკვირს მე თქვენი ჰკეცისაგან; რატომ არ უნდა გიხაროდესთ ჩემთვისა. შემდეგ ამას, გთხოვთ, რომ დედას ჩემ მაგიერად ხელზედ, გულზედ და მუხლზედ დაჰკოცნოთ. აგრეთვე სიყვარულით მამიკითხით ტერ ოპანეზები, დიდი მამა, იავორა, ლალოა, მიკოა, თომკა, პატარ-გიორგა, დედიდა, სიმონა, თინა, ბასიკელა, აგრეთვე ძაღვები ბარბარე, თაქუა, მაია, ს. ლომე, თალალა და მართა და ამას მოახსენეთ, რომ იმის შაკერილი პერანგი დიდის პატივით დაკეცილი ვინახამ. აგრეთვე მამიდაანთ იოვანე, იმისი ძაღვა და დისწულები.

<2. 9. 1>

ქარტამაანი, აგრეთვე ნიკიჩა სიყვარულით მამიკითხეთ.

<2. 9. 2>

დედავჩან, იქნება ხან და ხან კვირაში ორჯერ ვერ მოვწეროთ, არ ინაღვლოთ.

<2. 9. 3>

კიბიანთ ტერ ოპანეზა მოიკითხეთ და მოახსენეთ, რომ იმის დისწული კარგად არის.

<2. 9. 4>

მიხეილჯან. ბეთანოვთან წიგნი არის ფოშტაში, მალე პატრონს ვაუგზავნე¹.

<2. 9. 5>

დედავჯან, აქამდინ ჯერ ჩემი ტანისამოსით დავდივარ და ლამი-
თაც ჩემი საბანი შხურამს.

ჩემმა ამხანაგებმა სიყვარულით მოგიკითხეთ, ავრეთვე ღაღოა.

თქვენი შვილი გაბრიელ სუნდუკოვი

შესტერეორე, 1846 წლის სექტემბრის 23-ին

სამსწარმწიფის ს. სამსწარმწიფის ძაღს,

შატერის ჯიან, სერესეხე ირ ანუჯალ ქიოთილ ქლარიდგაა ღსე
ნათალ ერეს: ღსე ცალ ჯიანთის ს, ირ კნუთიქიონსერ იანსინა, აქე
ყათანათილ, ლარბილ სმ, ირ ჯსე ანუჯანდუთანთა, ირ ნათალ ჯი-
ნსერ: შატერის სი სე, ანუ სერესე ქიოთილ ს ღსეღანსე ნათალ ჯიონსმ,
ქსაქსი ექსილმ ყათანათილ, ირ შიტილქის ნათალსე ღსილ სერესე
ქათანათალ ნათალ სოთანალ ჯსერ ლარილ: სქამ ჯიან იანსმ, ირ აქს
ჯარილ ქიოთანთა შსტერეორე ნათალსილ ყათანათანთა:

შატერის ჯიან, თათეი კნუთიქიონ ს ქსე კნუთიქიონ¹: ჯათანა-
რანერ ქსუთანათალ ს აქესელე ექსილქისაქის ღსილ ს აქე ს ყათანათილ,
ირ ნათი ჯათ ქიოთილ სინ კნუთილ ს სერესეჟ სე აქს, ირ ქსე არქანს
ქსინა, აქს ჯსინ სუთანათილმ, ირესელე ექსილქისაქის სქათილ-
ქიონ ერეს, ქს ღსე თუთსერანსერ იქსე ჯესილს, ქსაქსი ჯათალ-
სოთანერ ქს ლარილ მსერ ენუთილქიონერ მსერქს², ეთნის ირ მსერ ილ-
ყორქილმ სნა ლასერ ჯიანთანთილ:

სქათიქის რან ლარი მსერ ექსინ: ღსუთიქიონსერ ქსეღანერინა,
სათესე ელი ქიორჯილ ქს სეეს:

შრანსე რათე, შატერის ჯიან, მსე თესერანთილ ქსეღილმ სმ, ირ
ქმ მათის ჯიანთსე. სერესილმ სმ თათილ, ირ ჯსმ ექსილქიონთმ,
ჯათ ცალ სმ: შრანსე თათე ჯიქიქიონს ერეს სე ქსე, ირ ღილ ჯათ
სე ანუჯანდუთანთილ ქსე ჯიანთ: სქამ ჯიანთილმ სმ, ირ აქეს
სე ჯარესელე ჯიქიქიონსინ სიან რან ერეს, რათე ქიანთა სეეს,
ქს სი თესესილმ, ირ ღილ ეარქალ ანუჯანდუთანთილ სე, აქე
ესელთილ სი სქანსეჟ სქარქარქსმ: ღსეღანსე, ქს ღსე მათის
ქსმ ლარილ თესესილმ: სი აქესელე ღსინ ჯარესილ მარე იანსმ,

որոնք Ձեր վերաբերյալ ամեն մի լուր ինձ կհաղորդեն: Երգվում եմ քրիստոսի պատկերով ու խաչով, որ լավ եմ: Երանի գիտենամ, թե ինչն է Ձեզ վշտանալու առիթ տալիս: Երբ ուզում եք հրամայեք, եթե ոչ տասներեք, գոնե տասնինգ օրում հեշտովյամբ կարող եմ գալ աչդ տեղ: Ինձ այնպես է թվում, թե այստեղից մինչև Թիֆլիս երկու քայլ է: Իսկ ի՞նչ անի Կալիմազովների մայրը, որի երկու տղաներն էլ աչտեղ են:

Սրանից բացի, մայրիկ ջան, հավատացած եղեր, որ ես այստեղ փողն իդուր չեմ փչացնի, այլ այնպիսի բանի վրա կծախսեմ, որ նրա օգուտն անսպասելի երեւա վրաս: Սա այնպիսի քաղաք է, որ եթե մարդ փող ունի՝ մարդ է, իսկ եթե ոչ՝ ավանակ: Անտարակույս այն մարդն էլ է ավանակ, ով շատ փող ունի և իդուր փչացնում է: Եթե ցանկանում եք, որ ես ամեն ինչ գիտենամ և ուսումով լինեմ՝ ինձ փող չպակասեցնեք:

Ձեր հոգուն մատաղ, մայրիկ ջան, իմ առաջին և վերջին խնդիրն այն է, որ իմ մասին չմտածեք:

Միբեկինես՝ Միֆայել և Հոփսիմեն ջան,

Սիրով և ձեր աչքերը համբուրելով բարեւ եմ հաղորդում ձեզ և խնդրում, որ դուք ես չմտածեք իմ մասին: Ես ձեր խելքի վրա դարմանում եմ. ինչու՞ չպիտի ինձ համբուրալս լինեք: Այնուհետեւ, ձեզ խնդրում եմ, որ իմ փոխարեն համբուրեք մայրիկի ձեռքը, կուրծքը և ծնկները: Նմանապես սիրով բարեւեք Տեր-Օհանեսներին, պապին, Յագորին, Ղազարին, Միկոյին, Թովկային, փոքր Պետրոսին, մորաքրոջը, Սիմոնին, Թինային, Բասիլէլային, ինչպես նաեւ Բարբարեւ, Թադէւհի, Մայա, Սալոմե, Թալալ և Մարիա ձալոներին և վերջինիս հաշտեք, որ նրա կարած շապիկը մեծ պատվով ծախած պահում եմ: Բարեւեք նաեւ հորաքրոջանց Հովանին, նրա ձալոյին և քրոջ հրեխաներին:

<Հ. Գ. 1>

Սիրով բարեւեք իմ կողմից Քարտաշանց և Նիկիշին:

<Հ. Գ. 2>

Մայրիկ ջան, դուցե երբեմն շաբաթվա մեջ երկու անգամ չկաթողանամ զրեւ, չմտահոգվեք:

<Հ. Գ. 3>

Բարեւեք Ճիպիանց տեր-Օհանեսին և հայտներ, որ իր քրոջ տղան լավ է:

<Ն. Գ. 4>

Մի րայել քան, Բեթանովի անունով նամակ կա փոստում, շուտով ուղարկիր տիրոջը¹:

<Ն. Գ. 5>

Մայրիկ քան, առայժմ ես չըջում եմ իմ հագուստով և գիշերներն էլ իմ վերմակն եմ ծածկում:

Իմ քնկերները տիրով բարեւում են Ձեզ, նույնպես և Ղազոյին:

Ձեր ուղի՝ Գարեիկ Սունդուկով

9 ბრძანებას მიმართავენ

მსოფიო-მედიკალი

პეტერბურგი, 1846-სა ოქტომბრის 4-სა დღესა

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავან,

პირველად მრავალი სიყვარულით და ხელზე და გულზედ კოცნით მრავალს მოკითხვას მოგახსენებთ, აგრეთვე ჩემ საყვარელს მიხეილს და რიშინებს თვალზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ. მიორედ, ვიცი, რომ ჩემი ამბავის ცოდნა თქვენთვის საჭირო არის: გეთყუა, დედავან, მე კარგადა ვარ და თქვენ ჩემთვის ნუ ინაღვლით მეტის მეტად.

ესლა გული დამიდგა, რომ თქვენგან წიგნი მივიღე ენკენისთვის 16-ში დაწერილი, აგრეთვე ორი თუმანი თეთრი ფული. დედავან, იწერებით, რომ თვრამეტი მანეთიცა გაქვს. თვრამეტი მანეთისაგან ოთხ აბაზი ნაკლები (შვიდმეტი და 1 აბაზი) ენკენისთვის პირველად დინა მქონდა და მას აქეთ ამ ნუსხაში ნახეთ¹, რაც დამიხარჯამს.

დედავან, ჩვენ საჭმელს იკითხებით; ძალიან კარგი სადილი გვაქვს, ოთხი ანუ ხუთი ბლუდი ყოველთვისა და ის რა სადილი იქნება, რომ ფიროვაც არ მოგეიტანონ, ან ხორცისა, ან მურაბისა, ანუ ვაშლისა.

დედავან, მკითხამთ, რომ ჩემი გვერდის ამხანაგები ვინ არიან. მგონია, რომ მამიწერია კიდენა², რომ ჩვენ ყველანი თითქმის ერთად ვართ, იმიტომ რომ ორი ძალიან დიდი ზალაა და ეს ზალები ოთახებად არის გაკეთებული და კარები ერთმან ერთშია, მარამ ეს კარები მისახურავი არ არის. თითო ოთახში ხუთნი ან ექვსნი და ჩემ ოთახში შვიდნი ვართ, ექვსნი ჩვენ ქართველნი და ერთიც რუსია. თუ რომ გინათ, უფრო კარგად შეიტყუთ.

პირველი ნომერი ჩემი სტოლია³.

ამას უფრო კარგად დავხატამ და გამოგიგზავნი. დედავან, ჩაის ამბავსა მკითხამთ: ჩვენ ჩაის და შაქარს ჩაგვაქვსთ საერთო ზალა-

ში (რომელიც საღილს გიხსლებით) და იქ ჩვენ ჩაინიჭე ჩაისა
გყობით, და შერე საღილათი არის მსახურად, რომელიც ჩაინიჭს ძღუ-
ლებულ წყლით ამსებს და მოგვიტანს. ასე ვსვამთ ჩაისა.

დღევანდელს. მიზანდევნი, რომ ფული რიგრიგით დაეხარჯო. თქვენ კარგად იცით ჩემი ყადრი ფულისთვის: მანამ ძალიან საჭირო არ იყოს. აიას დაეხარჯამ.

ლევანს, მეუბნებით, რომ ღვინო ვიყიდო და დავლიო. ერთი
ეს, რომ შემოძლიან უღვინოთ დავრჩე, თუ რომ გადვიტან, მარჯ
თო ბოთლიც რომ მანეთსა მისცენ, კარგია?

დედავჟან, ყველა სიტყვაზედ იწირებით: მოგიკვდე შვილო. მე მაგისტანა სიტყვებს ვერ ვადვიტან და თუ გიყვარვარ, ეგ სიტყვას ნულარ დასწერთ. ოღონდ თქვენ ღმერთს სიცოცხლე სთხოვეთ თევენთვის. ჰალბათ ღმერთი ჩვენც არ დაგვკარგამს. ეხლა, დედავ-ჯან, ყველას მადლობას მოვახსენებ მოკითხვისთვის და ჩემ მაგიერ-ალაც ყველანი სიყვარულით მამიკითხეთ, აგრეთვე ჩემი ღაღა. ჰეჰიმ ივანესაც მადლობა მოახსენეთ და სახლების ამბავიც შემატყობინეთ¹. მშვიდობით, დედავჟან, თქვენი ჰირიმე, ნუ ინაღვლით ჩემთვისა, მე კარგადა ვარ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

დედაევან, ჯერ სწორედ სტუდენტი არა ვარ², თუმცა კლასებში
დავდივართ და ვსწავლულობთ. ჯერ კიდენ ჩემი ტანისამოსი მაცვია.

Պետերբուրգ, 1846 թվի հոկտեմբերի 4-ին

Ամենասիրելիի և ամենադաճկազին մայրիկ ջան.

Նախ և առաջ՝ սիրով ու Ձեր ձեռքն ու կտրծքը համբուրելով, բազում բարեկեցիկ եմ հաղորդում Ձեզ, նույնպես և իմ սիրելի Մի-բայելի և Հռիփսիմի աչքերը համբուրելով՝ բարեկեցիկ եմ հաղորդում նրանց: Երկրորդ՝ գիտեմ, որ Ձեզ համար շատ անհրաժեշտ է իմ մասին տեղեկություն իմանալ: Ձեզ մատաղ, մայրիկ ջան, ես լավ եմ և Դուք իմ մասին չափից գուրս մի մտահոգվեք:

Միայն այժմ էս հանդուսադա, երբ ստացա սեպտեմբերի 16-ին դրած Զեք նամակը, ինչպես նաև երկու թուման արծաթ դրամ: Մայրիկ ճան, դուռն էք, որ տասնութ ոտբլի էլ ունեմ: Տասնութ ոտբլուց չորս արտախ սլակտս (տասնյոթ ոտբլի է մեկ արտախ) ունեի մինչև սեպտեմբերի մեկը և ահա այս ցուցակից տեսեք¹, թե դրանից հետո ինչքան եմ ծախսել:

Մայրիկ ջան, մեր ուտելիքի մասին եր չարցնում. շատ լավ ճաշ է արվում մեզ, ամեն անգամ չորս կամ հինգ տեսակ և այն էլ ճաշ չի լինում, որ կարկանդակ չհրամցնեն՝ մսի, մուրաբայի կամ խրն-
ձորի:

Մայրիկ ջան, հետաքրքրվում եք, թե ովքեր են ինձ հետ բնակ-
վող ընկերներս. կարծեմ մի անգամ գրել եմ², որ մենք բոլորս հա-
մարյա միասին ենք, քանի որ երկու շատ մեծ գահճիճներ են, որոնք
սենյակների են վերածվել և դրանց զոները մեկը՝ մյուսի մեջ են,
սակայն այդ զոները չեն փակվում: Յուրաքանչյուր սենյակում հինգ
կամ վեց, իսկ իմ սենյակում յոթ հոգի ենք, վեց հոգի մենք՝ վրաս-
տանցիներս, իսկ մեկը ուսու է:

Եթե կուզեք՝ ահա ավելի լավ իմացեք:

Առաջին համարը իմ սեղանն է³:

Այս ամենը ավելի լավ կնկարեմ և Ձեզ կուղարկեմ:

Մայրիկ ջան, թե՛ մասին եր հարցնում: Բեյքը և շաքարը մենք
ցած ենք տանում ընդհանուր գահճիճը (որակզ ճաշում ենք) ու այն-
տեղ մեր թեյնիկը թեյ լցնում և ապա մեզ սպասավորող՝ գինվորը
թեյնիկը լցնում է եռացած ջրով և բերում մեզ մոտ: Այս ձևով թեյ
ենք խմում:

Մայրիկ ջան, հրամայում եք, որ փողը կանոնավոր կերպով
ծախսեմ: Դուք լավ գիտեք, թե ես ինչպես եմ գնահատում փողը.
մինչև շատ անհրաժեշտ չլինի, չեմ ծախսի:

Մայրիկ ջան, ասում եք, որ գինի առնեմ ու խմեմ: Նախ այն,
որ կարող եմ առանց գինու էլ մնալ, իսկ եթե հնար էլ ունենամ,
ո՞նց առնեմ, եթե շիշը մի ռուբլուց պակաս չեն տալիս:

Մայրիկ ջան, ամեն բանի պիսին դրում եք՝ մեռնեմ քեզ, որդի:
Նման խոսքեր չեմ կարող տանել և եթե ինձ սիրում եք, նման բան
այլևս չգրեք: Միայն Դուք ասածուց կյանք խնդրեք Ձեզ համար,
երևի մեզ էլ չի կորցնի աստված:

Այժմ, մայրիկ ջան, շնորհակալություն եմ հայտնում՝ բոլորին՝
բարեի համար և իմ փոխարեն սիրով բարեններս հաղորդեք բոլորին,
նույնպես և Ղազոյին: Հեքիմ Իվանսին ևս շնորհակալություն հայտ-
նեք և տների մասին էլ տեղեկություն տվեք⁴: Մնաք բարով, մայրիկ
ջան, Ձեզ մատաղ, իմ մասին մի մտահոգվեք, ես լավ եմ:

Ձեր խոնարհ՝ որդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ.>

Մայրիկ ջան, դեռևս կարգին ուսանող չեմ⁵, թեև արդեն հաճա-
խում ենք դասարանները և սովորում:

Դեռևս իմ հագուստն եմ կրում:

10 მონასტრის მონაწილეობა

მსოფლიო-მშენებელი

პეტერბურგი, 1846-სა წელსა, ოქტომბრის 5-ს

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჟან!

პირველად სიყვარულით და სულ ედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ, აგრეთვე ჩემს საყვარელ რიგშიც და მიხეილს. მიორედ, დედავჟან, თუ ჩემს ამბავს იკითხებთ, მაღლობა ღმერთსა. კარგადა ვარ.

შემდეგ ამასა, დედავჟან, ჩემი ამბავი. მართალია, წვრილად შემიტყობინებია თქვენთვისა, მარამ თუ რომ გნებავსთ, დავიდ ნიკიტინი უფრო წვრილად შეგატყობინებს! და იმასაც ვიცი, რომ გეტყვის, თუ გზაზე ძალიან ნებიერობდა: მართლა, დედავჟან, ღვთისაგან ბედნიერება იყო ჩემთვისაც და ჩემ ამხანაგებისთვისაც, რომ მაგისტანა კაცი გვყანდა გზაზედა და იმისთანა პატრონობას გვიშვრებოდა. რომელი მამა იზამდა, რაც მაგან ჩვენ გვიყო. როგორც გვინდოდა, ისე გვატარებდა. ბოლოს დროს მოსკოვში შაგირდებისაგან ვისაც ფული არ ჰქონდა, ყველას ფული დაურიგა თავის ჯიბიდანა, რომ რა არის, თვალი არავის არაზედ დაურჩეს. მე და ჩემმა ღმერთმა. კარგი პატრონობა უყო ყველასა, მეტის მეტად მე თუ გზაზე და თუ აჭა. აქ კარგი კაცებთან გამაცნო და ყველასთანაც მაქო და ვისთანაც გამაცნო, ასე ნაირად მიმაბარა, რომ ისინიც მაგის სიტყვით კარგ პატრონობას მიზამენ. ერთ სიტყვით, დედავჟან, მოგახსენებ, რომ რაც ჩემთვის საჭირო იყო, დავით ნიკიტინმა ყველა ამისრულა, ასე რომ, დედავჟან, თქვენ ჩემთვის სრულობით არ უნდა ინაღვლოთ. გთხოვთ, დედავჟან, რომ სიმდაბლით მამიკითხოთ იაკოფ ნიკიტინი, მამინკა და იაკოფ ნიკიტინის მეუღლე, აგრეთვე დავით ნიკიტინი და თავის მეუღლე.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელ სუნდუკოვი

<2. 9.>

დედავჟან. გეთაყვა, სახლის ამბავი შემატყობინე. დედავჟან, გუშინ აღაფონ დავიდიჩთან ვიყავი და მოვახსენე, რომ ზახარ ნიკიტინი

Մայրիկ ջան, բեզ մատաղ, տան մասին տեղեկություն տուր՝
 Մայրիկ ջան, երեկ Աղաթոն Դավիթիչի⁴ մոտ էի և նրան հայտնեցի,
 որ ես Ջախար Եիկիաիչի⁵ կնոջ հայրն եմ և նա շատ ուրախացավ ու
 խնձ տտաց, թե ինչ անհրաժեշտ պորժ որ ունենաս՝ խնձ կհայտնես:
 Սակայն այնուամենայնիվ Հերմազաչենց⁶ նամակ պրեկ տվեք նրա
 անունով:

Իմ բոլոր ընկերները խոնարհարար ողջունում են Ձեզ, ինչպես
 նաև իմ կողմից սիրով կրարեկեր Ղազարին:

II. ბრძანება. სიმართლის შესახებ

მსოფლიო-მშვიდობა

პეტერბურგი, 1846 წელს, ოქტომბრის 21-სა, ორშაბათი

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჲან,

ჩემო გულო და გონებაჲ.

უსაყვარლესო დედავჲან, თქვენ ჩემთვის ნუ ინაღვლით, მადლობა ღმერთსა, კარგადა ვარ, არც ჰაზა მაკლია. არც სმა, ხოლოდ. დედავჲან, კვირაში ერთ წიგნს ნუ დამაკლებ. თქვენ იწერებით, რომ კვირაში ერთი წიგნი მოგწეროთ და თქვენგან ათ ღლეში ერთხელ მივიღო. არა. გენაკვალე, დედავჲან. კვირაში ერთხელ მე მოგწერეთ და ერთხელაც თქვენ მაღირსეთ. ვიცი, დედავჲან, რომ თქვენთვის წიგნის წერა ძნელია, მარამ როგორც იყოს. კვირაში ერთხელ მამწერეთ: თქვენ-ორი ანუ სამი სიტყვა და დანარჩენი — მიხეილამ და რემსიმემ. ერთიც ესა, დედავჲან, თქვენ გვერდით ნუ დაისომთ და ისე თითო-თითო ნუ დააწერინებთ. ესე თქვენც შეგაწუხებენ და თავიანთაც წიგნის წერას ვერ ისწავლიან. მარამ იმათ (მიხ. და რიმ.) უბძანეთ, რაც გნებავთ და დეე თავიანთ დასწერონ, როგორც თავიანთი ჰქვია უჭრის.

მეორეთ, დედავჲან, იწერებით, რომ მიხეილას თავის ოსტატი არ ითხოვს მალმალე, რომ ფოშტაში წავიდეს წიგნის ჩასაგდებად. რა საჭიროა, რომ ის დუქანს მოსცდეს. იაგორა (ზორაბოვი) ხომ მუდამ გიმნაზიაში მიდის და ამისათვის, როცა წიგნი მომწეროთ, პარასკევობით იმას გაატანეთ და თერთმეტ საპატიუდ რომ გიმნაზიიდან შინ მოდიოდეს, მაშინ წაიღოს ფოშტაში. თუ რომ პარასკევობით დრო არა ჰქონდეს, ორშაბათობით მამწერეთ: ესე ჰსთხოვეთ ჩემ მაგიერ იაგორას, რომ ეს ჩემი თხოვნა აასრულოს, ვიცი კიდევ, რომ არ შესწუხდება. თუ იმან ვერ შეიძლოს, მოსიკოას ჰსთხოვეთ. და ესეც იცოდეთ, დედავჲან, რომ თუ თავის დროზედ წიგნი არ მამივა,

ძალიან შეეწუხდები. ყოველთვის მერვე დღეზედ წიგნი გამამიგზავნებო. აქ ერთ სტუდენტს სიბირიდან კვირაში სამი წიგნი მოჰსდის, აქვენი ერთსაცარი როგორ ვერ მამწერთ. თქვენგნით კვირაში ერთი წიგნი, არც მეტი მინდა და არც ნაკლებს გავძლებ და მეც ყოველთვის კვირაში ერთ წიგნს არ დავაკლებთ: რიგსიმეს ვთხოვ, რომ ბევრი მამწეროს. თაბას ნახევრისათვის, თუნდ ორი თაბახისთვის ფოშტაში ორ შაურს ართმევენ. ერთ სიტყვით, სამ მისხალისათვის ორი შაურია და თუ ცოტა მეტი იყოს, ერთი აბაზია: (დედავჯან, მამიტივეთ, უბრალო რამეებს ბევრსა გწერთ: კიდენ ვამბობ, კვირაში ერთი წიგნი მამწერეთ).

საყვარელო დედავჯან. ჩვენი უნივერსიტეტის ამბავს იკითხებით. ისებეთ. სულ წერილად მოგწერთ:

მთელი უნივერსიტეტი ექვს ქაკულტეტად იყოფება და ჩვენი ქაკულტეტი მხოლოე ქაკულტეტია: ჩვენ ქაკულტეტში აქაური რუსებიც ბევრნი არიან და, რასაკურველია. იმათაც უნდა ისწავლონ, როგორც ჩვენა, არაბული, ფარსული და ოსმალური, და ჩვენ კი, ამის გარდა, კიდენ უნდა ვისწავლოთ თათრული, სომხური და ქართული³ და მთელი ზაკონები. წელს კი ჯერ ენებისაგან მარტო არაბულს და ქართულს ვსწავლულობთ. დედავჯან. უნივერსიტეტი გიმნაზიასავით არ არის. რომ ცალკე კლასები იყოს დაწყობილი, მარამ აქ ისეთი დაწყობილობაა, რაც მოვიდნომებ შემოძლიან ჰსწავლა და ამისათვის იმას გარდა, რაც ჩემი ვალია, რომელი სწავლაც მამწონს, თუ კი დრო მაქვს, და ჩვენში პროფესორი არ არის, იქ შევდივარ და ყურს უგდებ (მაგალითი: მე არა ვარ მოვალე, რომ ფრინველების ან მხეცების ისტორია ვისწავლო, თუ სად რა ფრინველია ან მხეცია, ან რა ფრინველს რამტონი ძვალი აქვს. ან კაცი რამტონი ასოა და სხვანი. მარამ რაკი მინდა ამისთანა რამეების ცოდნა, შევდივარ აუდიტორიაში (კლასში) და ყურს უგდებ. რაც უნდა იყოს, ცოტა რამეცარი ჩამრჩება თავში. ესრეც ბევრი სხვა და სხვა სწავლაა, რომლის მოვალე არა ვარ⁴, მარამ როცა დრო მაქვს, რა დამაკლდება, რომ საათნახევარი ყური უგდო).

ემასაც ვიტყვი, დედავჯან, რომ რისაც მოვალე ვარ, ეგზამინაში ამას მკითხამენ. დილით სწავლა 9 საჰათზედ იწყობა და 3 საჰათზედ რჩება. 9-დან 3-ამამდინ ოთხი ლექციაა (ერთი 9-დან 11 ნახევრამდინ. მხოლოე 11-ის ნახევრიდან 12-დინ, მესამე 12-დან მეორეს ნახევრამდინ და მეოთხე—მეორის ნახევრიდან 3 საჰათამდინ). ჩვენი ქაკულტეტში მარტო ოთხშაბათობით გვაქვს ოთხი ლექცია ერთად, თორემ სხვა დღეებში—ხან სამი, ხან ორი და ხან ერთი და დედავჯან, რაც

დანარჩენი დრო არი, მე და ზოგნი ჩემი ამხანაგებისაგან სხვა ქაჯულ-ტეტის ლექციებზედ დავდივარ, ესე რომ მუდამ დღე 9 საპატიდან 3 საპათამდინ ლექციაზედა ვარ. ამას გარდა, დედავჯან. ორშაბათობით, სამშაბათობით და ხუთშაბათობით 5 საპატიდან დაწყობილი შვიდის ნახევრამდინ (ვინც ტიქლიზიდან არის) ჩვენთვის კალკე ოსტატი მოდის, რომ რუსული ენა კარგად ვისწავლოთ.

ეხლა, დედავჯან, უროკები არ არის: პროქესორი შამოდის. თავისთვის ლაპარაკობს და ჩვენ სტუდენტები უნდა ვწეროთ და თქვენ იფიქრეთ, თუ როგორ მალე უნდა ვწეროთ, რომ ამას ლაპარაკისაგან ერთი სიტყვა არ დავადლოთ. ამისათვის ზაკონის წერა არ შეიძლებოდა, დაბეჭდილი ვიყიდე, ექვსი მანეთი მივეცი და არც არა ვინ მსწერს ზაკონსა: და სხვა რაც დაბეჭდილი წიგნებია საჭირო, თუ არაბული, თუ ქართული, ისინი სახელმწიფო უნდა მოგვცენ.

დედავჯან, ეხლა ჩემი ცხოვრება მოგახსენო. დილაზე რვის ნახევარზედ ვდგები, რვა საპათზედ ჩაიხედ მივდივარ, ცხრა საპათზედ ლექციაზედ მივდივარ, სამ საპათზედ — სადილზედ; სადილი ჩვენი ნახევარ საპათსა სწევს, იმიტომ რომ მუდამ დღე ოთხ ბლუდზედ ნაკლები საჭმელი არ გვაძლევენ. მერე ექვსზედ ან შვიდზედ სალამოს ჩაიხედ გიხსლებით და ღამით, რამტონ საპათზედაც მინდა, დავიძინებ 8 საპატიდან დაწყობილი. მარამ ეხლა 11 საპატი გადავიდა, მე ჯერ წიგნსა ვწერ თქვენთვის, რაც უნდა იყოს, 11 საპათ ადრე არ დავიძინებ. აქ ეხლა ხუთ საპათზედ ბნელდება, და ესეც იცოდეთ, რომ თუ გარეთ გავალ, მარტო არას დროსა, ზოლოდ ერთ ერთი ამხანაგთან. ან სარაჯოვი, ან ციციანოვი...

დედავჯან, ტანისამოსზე რაც დავხარჯამ, მიორე ფოშტით შეგატყობინებთ. ემას კი გეტყვით, რომ მუნდირისთვის 12 მანეთი თეთრი მოუმატე პარტნოს, რომ ცოტა რიგიანი შეხეკროს. სერთუკი სრულობით სახელმწიფოა, შინელიც დღეს მამიტანეს სახელმწიფო, მარამ სარჩული სრულობით არა აქვს, ამიტომ უნდა ფული მივცე პარტნოს, რომ ბამბით სარჩული დაუდოს. ასევე ყველანი ამხანაგები ერთნაირად ვირჩებთ. ეხლა მშვიდობით, დედავჯან, დღეს დილით სურთუკით, შპავით, ამ ნაირი შლიაპით და შინელით სალდარში ვიყავი. პირველი ქორმის ჩაცმა ამ თვის 19-ში იყო.

თქვენი შვილი სტუდენტი გაბრიელ სუნდუკოვი

<2. 9. 1>

მიხეილა მამიკითხეთ, ჩემი საყვარელი რიმსიმე დამიკოცნეთ, და მაგას მალე ქართულ წიგნს გამოუგზავნი წასაკითხავად ჩუბინოვის გაკეთებული.

ըրձի մամ, Եր ռձանեձ, ըըձիձ, ժիա իմոնա, յաջորա, ըալոա,
 օինա ըա յըլանի մաձիձոթեձ.

Պետերբուրգ, 1846 թվի հոկտեմբերի 21-ին, երկուշաբթի

Ամենասիրելի և ամենաբանական մայրիկ ջան,

իմ սիրտ ու միտմ,

Ամենասիրելի մայրիկ ջան, Դուք իմ մասին մի մտածեք, գոհու-
 լիսն առածու. լավ եմ, ոչ ուտելու է պակաս, ոչ խմելու, միայն թե,
 մայրիկ ջան, շարաթական մեկ նամակ մի պակասեցնեք: Դուք զրու-
 եք, որ ես Ձեզ շարաթական մեկ նամակ գրեմ, իսկ Ձեզանից տաս
 օրում մեկ անգամ ստանամ: Ոչ, Ձեզ մտտաղ, մայրիկ ջան, շարաթա-
 կան մեկ անգամ ես կգրեմ և մեկ անգամ էլ Դուք ինձ արժանացրեք:
 Գիտեմ, մայրիկ ջան, որ Ձեզ համար դժվար է նամակ գրելը, սա-
 կայն, ինչ ուղում է լինի, շարաթական մեկ անգամ գրեք: Դուք՝ եր-
 կու կամ երեք բուռ, իսկ մնացածը՝ Միքայելը և Հովհաննես: Մեկ էլ
 այն, մայրիկ ջան, որ Դուք Ձեր կողքին մի նստեցնեք և այդ ձևով
 մեկ առ մեկ գրել մի ավել: Այդպիսով, թե Ձեզ կանհանգստացնեն
 և թե իրենք նամակ գրել չեն սովորի: Բայց նրանց (Միք<այելին>
 և Հովհ<աննեսին>) հրամայեք, ինչ ցանկանում եք, և թող նրանք
 գրեն, ինչպես իրենց խելքը կկտրի:

Հետո, մայրիկ ջան, գրում եք, թե Միքայելին իր վարպետը
 շուտ-շուտ թույլ չի տալիս՝, որ գնա փոստը՝ նամակ ձգելու: Ինչ
 կարիք կա, որ նա խանութից բացակայի: Ձե՞ որ Յազոբը (Ջորա-
 բովը) մշտապես հաճախում է գիմնագիտ. հետեապես Ձեր գրած
 նամակը ուրբաթ օրը կարող եք նրա հետ ուղարկել և ժամը տասնը-
 մեկին, տուն վերադառնալիս՝ թող տանի փոստը և հանձնի: Իսկ եթե
 ուրբաթ օրերը նա ժամանակ չի ունենա, երկուշաբթի օրերն ինձ
 գրեք: Ուրեմն, իմ կողմից խնդրեք Յազոբին, որ այս իմ խնդիրը կա-
 տարի, գիտեմ, որ չի անհանգստանա: Եթե նա չկարողանա կատա-
 րել՝ Մոսկիոյին խնդրեք: Եվ այս էլ իմանաք, մայրիկ ջան, որ եթե
 իր ժամանակին ինձ նամակ չի գա, շատ կանհանգստանամ: Ամեն
 անգամ ութերորդ օրն ինձ նամակ ուղարկեք: Այստեղ մի ուսանող
 Միլիթից շարաթը երեք նամակ է ստանում, իսկ Դուք մի՞թե մեկ նա-
 մակ չեք կարող գրել: Ձեզանից շարաթական մեկ նամակ եմ ուղում,
 ոչ ավելի, ոչ պակաս. կդիմանամ և ես էլ միշտ շարաթական մեկ
 նամակ չեմ պակասեցնի: Կխնդրեմ Հովհաննեսին, որ ինձ շատ գրի,
 երեք, թեկուզ չորս թերթի համար փոստում երկու շաբաթ են պահան-

շում: Մի խոսքով, երեք մսխալի համար պետք է վճարել երկու շալի, իսկ եթե մի փոքր ավելի է՝ մեկ տրասի:

(Մայրիկ ջան, ներեցե՛ք, որ հասարակ բաներ շատ եմ գրում Ձեզ և նորից եմ ասում՝ շարաթական մեկ նամակ գրե՛ք):

Սիրելի մայրիկ ջան, մեր համալսարանի մասին եր հարցնում. խնդրեմ, մանրամասնարար կգրեմ Ձեզ:

Ամբողջ համալսարանը վեց ֆակուլտետ ունի և մեր ֆակուլտետը երկրորդն է²: Մեր ֆակուլտետում շատ կան ալստեղացի ուսանելու և, ինչ խոսք, որ նրանք էս, մեզ նման, պիտի սովորեն արարելեն, ֆարսերեն և առձևերեն, իսկ մենք՝ բացի զբանցից պիտի սովորենք թուրքերեն, հայերեն և վրացերեն³ ու բոլոր օրենքները: Այս տարի լեզուներից միայն արարելեն ու վրացերեն ենք սովորում:

Մայրիկ ջան, համալսարանը գիմնալիայի նման չէ, որ տարրեր դասարաններ լինեն, սակայն ալստեղ աշակիսի գրվածք գոյություն ունի, որ ինչ ցանկանամ, կարող եմ սովորել և իմ հիմնական առարկաներից բացի, ինչ որ հավանում եմ, եթե, իհարկե, ժամանակ ունեմ և մեր պրոֆեսորը բացակա է, կարող եմ մտնել և լսել: (Օրինակ՝ ես պարտավոր չեմ սովորել թուշունների կամ զազանների պատմությունը, բլ սրտեզ ինչ թուշուն կամ զազան կա, կամ որ թուշունը քանի ոսկոր ունի, կամ մարդու մարմինը քանի մասից է բաղկացած և այլն, սակայն քանի որ ցանկանում եմ սրանք իմանալ, մտնում եմ առ:գիտորիա (դասարան) և լսում. ինչ կուղի լինի, գոնե որեք բան կմնա ուղեղումս: Ուրիշ շատ ալեալ գիտելիքներ էլ կան, որոնք պարտադիր չեն ինձ համար⁴, սակայն հենց որ ժամանակ եմ ունենում, ինձ ինչ կպակասի, որ ժամ ու կես լսեմ):

Այն էլ պիտի ասեմ, մայրիկ ջան, որ ինչ պարտավորություն որ ունեմ, քննություններին աշն են հարցնում: Ուսումն սկսվում է առաւիտոյան ժամը 9-ին և վերջանում ժամը 3-ին: 9-ից մինչև 3-ը չորս դասախոսություն է (առաջինը՝ 9-ից մինչև 11-ի կեսը, երկրորդը՝ 11-ի կեսից մինչև 12-ը, երրորդը՝ 12-ից մինչև 2-ի կեսը և չորրորդը՝ 2-ի կեսից մինչև ժամը 3-ը): Մեր ֆակուլտետում միայն չորեքշաբթի օրերն ունենք չորս դասախոսություն միանգամից, իսկ մյուս օրերին՝ երբեմն երեք, երբեմն երկու և երբեմն էլ մեկ, իսկ մնացած ժամանակ, մայրիկ ջան, էս և ընկերներիցս ոմանք հաճախում ենք մյուս ֆակուլտետների դասախոսություններին, աշակես որ, ամենայն օր ժամը 9-ից մինչև 3-ը դասախոսությունն եմ: Բացի դրանից, մայրիկ ջան, երկուշաբթի, երեքշաբթի և հինգշաբթի օրերը ժամը 5-ից մինչև 7-ի կեսը, մեզ համար (սվքեր Թիֆլիսից են) հատուկ վարպետ է դալիս, որ ոռւսաց լեզուն լավ սովորենք:

Հիմա, մայրիկ ջան, դասեր չկան. մանուկ է պրոֆեսորը և իր համար խոսում, իսկ մենք՝ ուսանողներս, պիտի գրենք: Եվ Դուք պատկերացրեք, թե ինչպիսի արագությամբ պիտի գրենք, որ նրա խոսածից մեկ րատ անգամ բաց չթողնենք: Այդ պատճառով էլ օրենքների գրելն անհնար էր, տպագիրը գնեցի վեց ուսույով և պիտի ասեմ, որ ոչ ոք չի գրում օրենքները: Իսկ մյուս տպագիր մեզ անհրաժեշտ գրքերը, թե արարերեն, թե վրացերեն՝ գրանք պետական հաշվով պիտի տան:

Մայրիկ ջան, հիմա ես Ձեզ կհագորդեմ իմ ապրուստի մասին: Առավոտյան զարթնում եմ յոթն անց կեսին, ութին դնում եմ թելի, ինին՝ գոտախոսություն, ժամը երեքին՝ ճաշի: Մեր ճաշը տեղում է կես ժամ, որովհետև ամեն օր շորս տեսակից պակաս ճաշ չեն տալիս: Ապա 6-ին կամ 7-ին թեյ ենք խմում և երեկոյան ժամը 8-ից սկսած՝ երբ ցանկանամ, այն ժամին էլ կպառկեմ քնելու: Մինչդեռ այժմ ժամը 11-անց է, իսկ ես դեռ նամակ եմ գրում Ձեզ: Այնուամենայնիվ, ժամը 11-ից շուտ չեմ քնի: Երեկոյան ժամը 5-ին այստեղ արդեն մթնում է և այն էլ գիտցեք, որ եթե տնից դուրս եմ գալիս, երբեք մենակ չեմ լինում, այլ բնակիչներիցս որեւէ մեկի հետ՝ կամ Սարաջովի և կամ Յիցիանովի...

Մայրիկ ջան, հագուստի վրա ինչ որ ծախսեմ, մյուս փոստով կհայանեմ Ձեզ, սակայն նախօրոք պիտի ասեմ, որ համազգեստի կարելու վարձից բացի, ես դերձակին 12 ուսույի արժաթ դրամ ավելի եմ տալիս, որ մի քիչ կանոնավոր բան կարի: Սերթուկը լիովին պետական է, այսօր ինձ համար բերին նաև պետական շինել, բայց ամենևին աստառ չունի, ուստի դերձակին փող պիտի տամ, որ բամբակե աստառ դնի: Բոլոր ընկերներս էլ նույն ձևով են վարվում: Այժմ, մայրիկ ջան, մնաք բարով, այսօր գնացել էի եկեղեցի սերթուկով, սուսերով, այս ձևի⁵ գլխարկով և շինելով:

Առաջին անգամ համազգեստ հագանք այս ամսի 19-ին:

Ձեր որդի ուսանող՝ Դաբրիել Սունդուկով

<Հ. Գ. 1>

Բարեկեցեք Միքայելին, իմ սիրելի Հովհաննիսյան համբուրեք, շուտով նրա համար վրացերեն ընթերցանության գիրք կուղարկեմ՝ Չուրինովի կազմած⁶:

<Հ. Գ. 2>

Բարեկեք պապին, տեր-Օհանեսին, մարաքրոջը, քեռի Սիմոնին, Յագոբին, Ղազոյին, Թինային և բոլորին:

Անտերպոուզ-Փի.Ֆիլիս

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჩან!

მართლა, დედავჟან, მადლობელი ვარ თქვენგან, რომ მე აქეთ გამამგზავნენ; ჩემთვის ლამაზად დროს ვატარებ, მხიარულადა ვარ, პატივიც არ მაკლია—მადლობა ღმერთსა, ოღონდ სიცოცხლე იყოს, თორემ წელიწადები მალე გაივლის და მალე ვნახამთ ერთმან ერთსა. დღეს (კვირა ღამესა ვწერ ეს წიგნსა) სწორეთ სამი თვე არის, რაც პეტერბურგში ვარ, მარამ ასე მგონია, გუშინ მოვსულვარ! ერთიც ესა, დედავჟან, მანდ რომ დავრჩომილვიყავი, რის მაქნისი ვიქნებოდი. დილაზედ უნდა ამდგარვიყავი, ტალახებში უნდა სამსახურზედ წავსულვიყავი, მერე თავ დაღონებული დილით საღამომდინ, ერთი რვა ან თორმეტი მანეთისათვის, ჰაი სწერე და სწერე. მართალია, დედავჟან, თქვენგან შორსა ვარ და თქვენ ბევრი დაგაკელით, რომ აქეთ წამოვედი, მარამ სწორეთ გითხრათ, სტუდენტის სახელი მირჩევი-

აქ სტოლსაჩაღნიკობას: სად გინდა, რომ სტუდენტი მიღებული არ იყოს. ქუჩაშიაც რომ დავდივართ, რაც უნდა კაცი მიდიოდეს, უნდა გზა მოგვეცეს. სალდათებიც ჩესტს გვაძლევენ, როგორც აფიცრებსა. ესენი. დედავჯან, სულ იმიტომ გეუბნებით, რომ არ ინაღვლოთ ჩემთვისა. დედავჯან. ჩემ ფართრეთს თხოულობთ. ეხლა ჯერ არ იქნება, იჩიტომ რომ მზე არ არის. რომ დაგეროტიპით! ავალბინო და წამლით ხატვა ძვირად დაგვიჯდება. ჯერ დარეჯანაა ვილაცა, არ მობძანებულა?.

დედავჯან. მე რომ მოვწერეთ. რომ ოთხშაბათობით ოთხი ლექცია გვაქვს. თქვენც იმიტომ ფიქრობთ, რომ ოთხშაბათ ძნელია? არა, დედავჯან, ჩვენ ხომ უროკებს არა გვკითხამენ, რომ ძნელი იყოს. ჩვენთვის ოთხშაბათი და კვირა ერთი არის. ჩვენი ძნელი ეგზამინიები არის, სხვა არაფერი.

დედავჯან. ეხლა რიმსიმეს რას უშვობები? ნურას დაუზოგამ? გეოაყვანე, წელს დიდმარხვამდინ უთუოდ უნდა დანიშნოთ. სიზმარში მითამ მანდ ვიყავი. ერთ ბაღში არტემ აივას... დავინახე! და მითამ ერთ ქალს ელოდა და მერე მითხრა, რომ აგერა მოდის. ვნახე, რომ კარს უკან ჩემი და გამოჩნდა და მაშინ გამამედვიძა. გული როგორღაც მეუბნება, ასე მგონია, რომ სანამ ამ წიგნის პასუხი მივღებ—რიმსიმეს დანიშნამ... დედავჯან, ეცადე და კარგ ალაგას მიეცით. თქვენი შვილებისთვის არა დაგიზოგამს—არც ჯანი, არც ფული და აქ საქმისათვისაც ნურას დაიზოგამთ. ეხლა მშვიდობით, დედავჯან, ჩემი ამხანაგები მოკითხვისთვის მადლობას მოგახსენებენ და მოკითხვასაც მოგახსენებენ, აგრეთვე ლალუას, იაგორას და მიხეილას. აიღო. დედავჯან. მშვიდობით!

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელ სუნდუკოვი

სოლომანასგან წიგნი მივიღე და მოუწერია, რომ ტიფლისში წიგნს მალე გავეზავნიო.

საყვარელო ძმაო მიხეილჯან!

დიდად მადლობელი ვარ, რომ მანდაური ახალ ამბავებსა მწერ, და კიდევა გთხოვ, რომ მანდაური ამბავები მამწერო. მარამ ძალიან შევეწუხდი ლენარალ ჭავჭავაძეს სიკვდილინ. წუხელის ჩაიზედ ალაქონ დავიდიჩთან ვიყავი და იქ არწრუმოვისაგან შევიტყე, რომ ჭავჭავაძეს ოცი საპათი კიდენ უცოცხლნია, დროშკიდან რომ გადმოვარდნილა. იაგორ ივანიჩი, თამამშოვი და მიხეილაც იქ იყვნენ. და დედას ჰსთხოვე. რომ ზახარ ნიკიტიჩს წიგნი მააწერიდოს ალაქონთან. მიხეილჯან ამას იქით კიდენ წიგნებს თავის რიგზედ მოგწერთ.

ნევა გაპყინა და ყინული ამოშპრეს და ზიდი კიდენ დადგეს. თქვენც წიგნს ნუ დამაკლებთ. მიხეილჯან, ჩემი თხოვნა შენთან ეს არის, რომ დედა და რიბსიმე კარგათ შემინახო.

შენი ძმა გაბრიელ.

<2. 9. 1>

სიყვარულით მამიკითხეთ დიდი მამა, ბიძა გიქოა, ლალოა, იაგორა, დედიდა, ძია სიმონა, თინა და ყველანი. ტეროჰანეზას ზელზედ ეცმთხვევი.

<2. 9. 2>

თუ რომ თინა მანდ არის, მგონია სულ ზუტარათანა ზის და კატაც გვერდით უზის და თუ რამეც წაახდინა. მაინც თავისას იტყვის: იპ. რა უშავს. დედავჯან, თქვენც ხომ ეუზნებდით: ეს კნიკო დრუსტ მკრატნე. ბახრეცლაც მამიკითხეთ.

ფასტეროვი, 1846 წლის სექტემბრის 25-ის, ხრესოვარძის

სამსწასაქრისი ს ამსწარანსკაფის მასკის ჯან,

სექტემბრის 8-ის ყრად ზსრ ნამასკრ სთათყა აკა თამის 23-ის. ჟიკრ სკ ცაქ ყხასკრ, ირ 23-ის ჯამ ანსქანსკიჯიქკანს ირს ჯრ ს ჟიკრ მთაბსკ სკ, ჯს ირქაშს კთირაქანსამ, სქს აკე ირდ ზსრ ნამასკნს სთანსამ: სკე ირდ მთრთამს ათთამ სქ, ჯს აკქამ მთკრს ს მსრინქ ჯამ მათსნ სნ ჯთთთამ ს აკათსკე იქლ თანსამ, ირ ჯამ თინდ ჯნირკათსკრ: სკა მთაბმთინქს მსკ ჯქ, ირ ზსრ ნამასკნს სთათყა: ჯქჯანს ათთამ ჯათ ირქანსკა, ჯნბ აკნასკს ჯრ ჯქლთამ, ჯს თინსკა თიქქქლ მქ ცაქლ ნქსკრ სამ ათათსკ:

შაკრქს ჯანს, ყთრქქქთანს ათთბთ, ირ ცაქლ სკ ს ჯანყრთამ სამ, ჯს ჯნბ სქრთამ სკ, ჯამ მათსნ მქ მთაბსკ: სთ ჯათ ცაქლ სამ ს რიქორს ათთამ სნ, ჯს «აკ თოყა, აკე ჯნკასკს ყქრათსკ სს, კათ ქნჯნ ს კსკე აკეყასკს ყქრათსკნთამ»

შაკრქს ჯანს, ჯქჯთ ირ სთ ზსკანსკე ჯნირკათსკ სამ, ირ ჯნბ აკა კიკქმს ილკარქსკექკ: სთ ჯათ ყსკესკქს ქამანსკ სამ ანსკკანსთამ, ირქან სამ, ყათთქქლ სქ ანსკასკათ ს ჯნბანსკე, ყთრქქქთანს ათთბთ, მქკანს ჯს ათიოქქიქქქთანს ქინსქ, ჯს ჯქ თარქინსკრს არათკ კანსკნს ს ჯთათქლ კათსანსკრ მქამკანსკ: სკსორ (კქრთსკქს ყქქსკრს სამ აკა ნამასკდ ყრთამ) ჯქჯთ სრსკ ათქან ს, ჯნკ ჟსთსკრქრქრქრქრ სამ, რაკე ჯნბ თანსკს ს ჯქლთამ, ჯს სრსკ სამ სსკსკ სკნ სქ ათსკამ, მთკრქს ჯანს, აკე-თსკე ირ მწანკქ, ჯნკქს ყსკთკ ყქრთქ ქინსკქ: სთამქთოქრ ყქრთქ სკნსკქ, ყსქსკრქრ თრრქსკქლ ბათაკიქქკანს ყქრთქ ყწანქ, ჯსთთ ყქსანსკ:

առավոտից մինչև երեկո մի ութ կամ տասներկու ուրբու համար
զրիր հա զրիր ճիշտ է, մայրիկ ջան, Ձեզանից հետո եմ և ես Ձե-
զանից շատ բան պակասեցրի, որ այս կողմ եկա, բայց ճիշտն
տեսմ, ուսանողի անունը ինձ համար պերագասելի է սեղանավորի
պաշտոնից. որ ասես, որ ուսանողն ընդունված չլինի: Փողոցով էլ որ
գնում ենք, ինչ մարդ էլ որ անցնելիս լինի, պիտի մեզ ճանապարհ
տա: Զինվորներն էլ պատիվ են առնում, ինչպես սպաների առջև:
Այս ամենը, մայրիկ ջան, նրա համար եմ Ձեզ ասում, որ իմ մասին
չմտահոգվեք:

Մայրիկ ջան, իմ նկարն եք ուզում. այժմ հնարավոր չէ, որով-
հետե արև չկա, որ դադեբոտիպով՝ հանել տամ: Իսկ դեղով նկարելը
թանկ կնստի: Ինչ որ Դարեջան անունով մեկը գետ չի բարեհաճել
ժամանակ:

Մայրիկ ջան, ես որ գրել էի, թե չորեքշաբթի օրերը չորս դա-
սախոսություն ունենք, Դուք էլ այդ պատճառով մտածում եք, որ չո-
րեքշաբթի դժվար է: Ոչ, մայրիկ ջան, մեզ հո դասեր չեն հարցը-
նում, որ դժվար լինի: Մեզ համար չորեքշաբթին ու կիրակին մեկ է:
Մեզ համար դժվարը քնություններն են և ուրիշ ոչինչ:

Մայրիկ ջան, հիմա ի՞նչ ես անելու Հռիփսիմի հետ: Ոչինչ
չխնայեմ³, քեզ մատաղ: Այս տարի մինչև մեծ պառը պիտի նշանեք:
Նրադում ի՛րր այդտեղ էի, մի պարտիզում Արտեմ Այվազ... տեսա⁴
և ի՛րր թե մի աղջկա՝ սպասում էր և հետո ինձ ասաց, թե «այ, գալիս
է»: Տեսա որ դուան հետեք քույրս երեսց և հենց այդ ժամանակ
արթնացա: Սիրտս մի տեսակ թելադրում է, ինձ այնպես է թվում,
որ մինչև այս նամակի պատասխանը ես կատանամ, Հռիփսիմին
կնշնենք... Մայրիկ ջան, աշխատիր, որ լավ տեղ տաք: Ձեր որդի-
ների համար ոչինչ չեք խնայել, ոչ ջան, ոչ փող և այս գործի համար
էլ ոչինչ չխնայեք: Այժմ մնաք բարով, մայրիկ ջան, Ձեր բարիի հա-
մար ընկերներս շնորհակալություն են հայտնում և բարենք են հա-
ղորդում, ինչպես նաև Ղազոյին, Յազարին և Միքայելին:

Ազիտ, մայրիկ ջան, մնաք բարով:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել Սունդուկով

Սուլոմոնից նամակ ստացա և գրել է, թե Թիֆլիս նամակ շուտ
կգրեմ:

Սիրելի եղբայր՝ Միքայել ջան,

Շատ շնորհակալ եմ, որ գրում ես այդտեղի նորությունների
մասին և նորից խնդրում եմ, որ այդտեղի նորություններն ինձ հա-

զորդես: Սակա՛յն շատ վճառացա՛ս զենեկալ ճա՛վճա՛վածե՛ր մահ՛վամբ: Երեկ երեկոյան Աղաֆոն Դավիթիչի մօտ թեյի էի և այնտեղ Արծըրունովից տեղեկացա, որ ճա՛վճա՛վածեն զրոշկայից վաճը բնիկուց հետո զեռեա քսան ժամ ապրել է: Յազոր Իվանիչը, Ռամամշովը և Միրայեյն էլ այնտեղ են եղել: Եւ մայրիկին խնդրիր, որ Զախար Նիկիտիչին նամակ գրել տա Աղաֆոնի անունով: Միրայեյ ջան, սրանից հետո ևս կանոնավորապէս եւ Ձեզ նամակ կգրեմ: Նեան սառաւ, սառուցը կտրտեցին՝ հանեցին և կամորջը նորից գրին: Դուք էլ նամակ մի պակասեցներ: Միրայեյ ջան, իմ խնդրքս միմիայն այն է, որ մայրիկին և Հսիմիմեկին լավ պահես:

Քս եզրայր Գաբրիել

<Հ. Գ. 1>

Սիրով բարեւե՛ք մե՛ծ հայրիկին, բի՛ծա Գիբոյին, Ղազոյին, Յազորին, մորաբորջը, քե՛տի Սիմոնին, Թինային և բոլորին. տեր-Օհանեսի ձեռքն եմ համբուրում:

<Հ. Գ. 2>

Եթե Թինան աչգտեղ է, ինձ թի՛ում է, թե անվերջ բուխարու մօտ է նստած և կատալին էլ կոպրին նստեցրել է. և եթե մի բան էլ փշացնի, այնուամենայնիւ իրենը կտօթ. «Ի՛հ, ինչ կա որ»... Մայրիկ ջան, Դուք էլ հո տակիտ կլինեք. «էս կնիկը զրուսա մրկրաւան է»⁶: Բասիկեւային էլ բարեւեք:

Գաբրիել Սեւոպուկյանը
Երիտասարդական տարիներին

13 მონასტრის მონაწილეს

მონასტრის-მონაწილე

პეტროპოლ, 1846-სა, დეკემბრის 9-სა

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავან!

თქვენი ნოემბრის 18-ში დაწერილი წიგნი მივიღე ამ თვის 21-ში. დიდად გამეხარდა, რომ ტერტერასაგან, მოლოზნისაგან, ძალო მართასაგან, იაგორასაგან, მიხეილასაგან, რიმსიმესაგან მოკითხვა ეწერა ჩემთანა თავიანთ ხელითა. ყველას მადლობას მოვახსენებ და ჩემ მაგიერად სიმდაბლით მოიკითხეთ. დედავან, მეტის მეტად ის გამეხარდა, რომ თქვენ ბევრი დაგეწერათ თქვენის ხელითა.

დედავან, რათ ჰსწუხდებით მაგტონსა, რაც გნებავთ წერა ჩემთანა, მიხეილს ან რიმსიმეს დააწერინეთ და ერთი - ორი რიგი მე-რე თქვენ მოუმატეთ. დედავან, ბევრს მარიგებთ და არა ჰსთქვით, იუ ჩემი შვილი ჩემგან შორს არის და იქნება რეებს შვრება. დედავან, ღმერთს გეფიცებით, რომ ჩემ თავს ასე ვინახამ, რომ როგორც თქვენ გულს უნდა. ამის გამოისობით თქვენ ხათრჯამად იყავით და იუ ღმერთი არ გამიწყრა, იმედი მაქვს კიდევ ღმერთისაგან, რომ კარგი სახელი ვიშოვო აქა.

დედავან, ესლა ერთი-ორი სიტყვა უნდა მოგახსენოთ ქორტო-პიანოსათვის. თქვენც იტყვიან ესლა, ნა უ ირ ქორტოპიანონ! აქამ-დის. დედავან, მე თქვენ თვეში ცამეტი მანეთსა გთხოვდით ქორტოპიანოსათვის. თქვენგანაც ეს პასუხი მივიღე, რომ წელს დავეხსნა. და იმტონა ფულ-ც არა ვვაქვსო. და არზანოვმაც გირჩიო. რომ მემრის დაეიწყო. დედავან, თუ რომ დროს გამოისობისათვის ამბობთ, წელს უფრო მეტი დრო ვვაქვს, ვინამც მემრის გვექნება და, თუ რომ ფულის გამოისობისათვის ამბობთ, აი დედავან. ხუდაბა-შოვმა (ამასთან არზანოვმა გამაცნო) რა სიკეთე მიყო. იმისთანა ოს-ტატი მიშოვა, რომ უროკში სამი რუბლი უნდა მივცე და მეც კვირა-

խնդրում գաշնամուրի համար: Ձեզանից պատասխան ստացա, որ այս տարի թողնեմ. որ աշգրան փող էլ չկա ե Արզանովն էլ խոր-տարդ ավելց, որ եկող տարի սկսեմ: Մայրիկ ջան, եթե ժամանակի պատճառով եր տեսնեմ, այս տարի ավելի շատ ժամանակ ունենք, բան մյուս տարի կունենանք, իսկ եթե փողի պատճառով եր տեսնեմ, ահա տեսեր, մայրիկ ջան, թե կուղարաշովք (նրա հետ Արզանովն է ծանոթացրել) ինչ լավություն արեց ինձ: Նա ինձ համար այնպիսի վարպետ գտավ, որ գասին երեք ուսուցիչ պիտի տամ ե շարավիտ մեջ երկու գասի փոխարեն մեկն ատնեմ: Ամսական ընդամենը կանի չորս ուսուցիչ: Դեռես մեկ գաս եմ առել, երկրորդի համար վաղն եմ գնալու, իսկ գասերը պատրաստելու համար Սարգիսովի մոտ եմ գնում ե նրա գաշնամուրի վրա սովորում: Այժմ, մայրիկ ջան, ես հուսով եմ, որ այստեղ ունեցած փողիցս բացի՝ ամսական չորս ուսուցիչ ինձ չես պակասեցնի, մինչև հունիսը, իսկ եթե աստիճան ժամացրեց ե երկրորդ կուրս փոխադրվեցի, այն ժամանակ կսկսեմ կանոնավոր կերպով գաշնամուր սովորել:

Մայրիկ ջան, Դադոյին կամ Միկոյին կխնդրեմ, որ այս չորս ուսուցիչ բերնր հանձն առնեն, իսկ եթե ոչ՝ Դուք ոչինչ մի ուղերից ամսական հինգ ուսուցիչ ծախսեմ: Ես էլ ամեն բանից ինձ կզրկեմ, բայց առանց գաշնամուրի չեմ մնա:

Մայրիկ ջան, իմ մասին մի մտածեք, ես շատ լավ եմ, գիրա-նում եմ ինչպես վարադ: Նբանի իմանամ, ի՞նչ են գուրս տալիս, որ տեսնեմ ես, թե Պետերբուրգի կլիման վատ է:

[1] [ქრისტოფან, მიხრაიხიშხანსი]

მისოხიორე-მჩქჩხი

პეტერბურგი, 1847-სა წელსა, მარტის 3-სა

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჟან!

სიყვარულით ხელზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ, აგრეთ-
ვე ჩემ საყვარელ მიხეილს და რიმსიმეს. შამდეჲ ამას. დედავჟან, მო-
გახსენებთ. რომ მე ძალიან კარგადა ვარ, მზიარულად და ყოჩაღად:
ის თისივადა გაბრეღ. აღარა ვარ. ჩემმა მზემა. დედავჟან. რომ
მართლად გეუბნებით. ნეტაი იმას. ვინც პეტერბურგის უნახავად არ
დარჩება. როგორც ვერცხლის ნაჭერი ჩაავდო ოქროს წყალში და
უჯაფოთ დაიფეროს. ისრეც პეტერბურგია იმისთანა და ცხადის. რო-
მელსაც ცოტა ჰკვა უჭრის.

დედავჟან, თქვენ სწორეთ მოგახსენოთ, ძალიან ვნადვლობ,
რომ მიხეილი აქ არ არის, მაგრამ ეგრე და მაგ ცოდნით აქ იყოს. რისა
მქნელია? მაგას რა უთხრა, რომ სწავლა არ მოინდომა. ვინ ეუბნება.
რომ ეგ ჩინოვნიკი გახდეს? დეე კიდენ კუბეწი იყოს, მაგრამ ერთი
გიმნაზიის მთელი სწავლა მაინც მიიღოს; აქ რაც კუბეწებს პატივი
აქვთ და ცოდნა, იმტონი მანდ სოვეტნიკებს და პრედსედატლებს არა
აქვთ; თუ ღმერთმა მიშველა და ხელმწიფის ხარჯს როგორმე მოვე-
შორე!, იქნება რომ. კერსის დასრულების უკან. მე თითონ მიყვე მაგ
ხელობას.

დედავჟან, მიხეილასა ვთხოვ. რომ სწავლას მიჰყვეს, თუ ჰკვა
აქვს, თორემ ბოლოს იწანებს. ერთი იფიქროს. რაიღისმე რომ ერთი-
ორი რიგიანი კაცთან შეყრა მოუხვდეს, ხომ პირ ღია უნდა დარჩეს?
ერთიც ესა. რომ მანდაური კუბეწები ყველანი ძალიან დავარდებიან

პ. ტარა ხანს უკან*. მგონია რომ თქვენც იცით, რომ მანდ ზაგრანი-
ცის პოშლინა დაასუბუქეს. ამისათვის საქონელი მანდ იაფი იქნება,
ვინემც აქა. მაგრამ ვინ დაანებებს მანდაურ უქკვო კუპცებს? აქ ობ-
ჩესტევი შაიკრა. ორ თვეს ან სამ თვეს უკან ჩეტვერიკოვი მოვა მან-
და და რამტონიმე მაგახინებს გაქსნის. მერე წავიდნენ და მანდაური
კუპეწები ხელები ან კაბის უბეში ჩაიწყონ. ან ჯიბეში და მეწვრილ-
ნანები გახდნენ. რა საკურკელია. ვინც სწავლულია და იცის, სად
ქვეყანაში რა გამოდის. ის წავა. პირველად იყიდის და მაი-
ტანს და არც სხვის ქვეშ ღარჩება. მაგრამ ამისთანა კუპეწები მგონია,
რომ ჩვენებიდან (ტფილისელებიდან) ცოტანი გამოვიდნენ; აი, მი-
ჩილჯან. ამაებს სულ ქკვა უნდა. ეცადე, თუ ქკვა გაქვს, რომ ის-
წავლო არა თუ ადლო დაქერა ხელში. მაგრამ წიგნი, წიგნი. რაც
არის. სულ ის დალოცვილი და დაწყევლილი წიგნია. აბა შენ რომ
ჩემსავით ეხლა კურსი დასრულებული იყო (არ გეგონოს, თუ ვიბე-
რები) აქ ერთ კარგ კუპეწთან მიგაბარებდი და პატარა ხანს უკან კა-
ცი გახდებოდი. მაგრამ. მიჩილჯან, კიდევ იმედი მაქვს შენგან, რომ
მტრის გულისა არ გახდე. შენ მანდ ეცადე და მე აქ. იქნება შენთვის
ერთი რამე გავარიგო.

საყვარელო დედავჯან, თუ ჩვენ ამბავს ინებებთ. ამას მოგახსე-
ნებთ, რომ ჩვენი სწავლა ელჩების სწავლაა³, კონსულების სწავლაა.
მაგრამ ჩვენ მანდაურ ჩინოვნიკებად გვამზადებენ. მაგრამ ჩვენ ექვს-
ნი⁴ სხვები ვართ და ძნელად მოგვატყვილებენ. გიმნაზიაში სხვა
შ. გირდები ვყოფილვართ და უნივერსიტეტშიც სხვა სტუდენტები
ვიქნებით: ორჯერ უნივერსიტეტის სოვეტში არზა მივეცი⁵ და ორ-
ჯერ კამიტეტში⁶. რომ, თუ რომ ჩვენ ჩინოვნიკებად გვამზადებთ,
გთხოვთ, რომ ჩვენ იურიდიჩესკი ფაკულტეტში გადგვიყვანოთ (რო-
მელშიაც მარტო ზაკონებს ასწავლიან), თუ არა, იქაურ ჩინოვნიკე-
ბისათვის რა საჭიროა არაბული, ანუ ოსმალური, ანუ პარსული, ამ
სიტყვებზედ ყველამ გვითხრეს, რომ მართალს ამბობთ და არაფე-
რი გაგვირიგეს. მაგრამ ჩვენ იმათი კბილისა არა ვართ. რომ არ იქნა,
ღღეს ბუდკოვთან ვიყავით (არზანოვი იცის, ვინც არის) და უთხა-
რით, რომ თუ არასა გვშველით, ჩვენ აღარ გვინდა ხელმწიფის ხარჯ-
ზედ სწავლა და რაც დაგიხარჯამთ, ინებეთ! რა საკურველია, რომ ჩემი
ხარჯზედ ვიყო, ისა სჯობია. ვინემც ბოლოს დროს დავიღუპო⁶. წელ-
წადში ოცდა ათი თუმანი სამყოფია: მაგრამ ჯერ ნუ შაგეშინდებათ
ფულისათვის. იქნება რამე გავარიგოთ. ნუ იფიქრებ, დედავჯან, სა⁸

* ეონნი მინისტრის კანცელარიაში.

წელწადზედ მანდ თქვენ კალთაში ვარ. მაისის ორში ეგზემინიები დაიწყება და თქვენი ლოცვით, იმედი მაქვს. ბევრი ამისთანა მაისები მინახამს.

დედავჯან. იმ კვირიას ერთი თუმანი ხომ მივიღე ანნა გაბრილოვნასაგან. როგორც მოგწერეთ. სულ სამი თუმან ნახევარი მაქვს, რომლისაგანაც სამი თვის ქორტოპიანის ფული უნდა მივცე: რვა მანეთი მეღიქოვისაგან მისესხებია.

ეხლა უნდა სააღდგომოდ სურთუკი და ბრუკი შევაკერვინო და იმტონი არ მაქვს. ღმერთს გეფიცები. დედავჯან, რომ ამ ტანისამოსით მცხენიან⁷. რომ გარეთ გავდივარ: და ამხანაგებიც მეუბნებიან. სახამ გიმნაზიაში იყავი, ლაზათი გქონდა. ეხლა ასეთ ნაირად დეეთრევი, რომ ასეგონია შენი თავი მოგძულებია. (მელამ კუდი მოწმად მოიყვანა⁸). მართლად რომ. დედავჯან, ამის გამოისობით თითქმის საღდარშიაც ვემალები ან ბუდაღოვს, ან ხუდაბაშოვიანთ, რომ რა არი, იქიდან შინ არ წამიყვანონ სადილზედა. ესეც იცოდეთ, რომ დილიდან საღამოს რვა საჰათამდინ სულ უნდა ტანთ ჩაცმული ვიყოთ. ეს ერთი სერთუკი დღის სერთუკიც არის და ბრუკიც.

თქვენი შვილი გაბრიელი

2. 4. 1

დედავჯან, დღეს ანნა გაბრილოვნასთან ვიყავი სადილად. იმის სხლებზედ და სადილის ნატრული არ ვიყავი, მაგრამ ბევრი შამებ-ვეწეს და მეც წავედი. ღვინო იყიდეს, ხიზილალა, კარგად პატივი მამცეს და მოკითხვა მოგახსენეს.

მითხრეს, რომ მალმალე მოდი, წადი, ჩვენი შვილი ხარ: მეც თავს უქნევ და მადლობას ვეუბნები (როგორც მიკოამ იცის, როცა დედიდა რამესა სთხოვს). იმასთან რა მიმარბენინებს: იმტონი დროც არა მაქვს, რომ ღენარლებთან ვიარო. გუშინ უნივერსიტეტში კანცერტი იყო და ხელად მენშიკოვის^{*} ატუტანტი გავიცანე, ხომ იცით ამისთანა რამეებში სხვა ვასკლავი მაქვს.

2. 4. 2

დედავჯან. ქორტოპიანის გარდა იანვრის 13-დან დღეს—მარტის 2-ამდინ რვა და ათი შაური. ჯე შანსუ ფარ⁹. ბოლოს ასო სომხურიც.

2. 4. 3

დედავჯან, ტეატრებს მიშლით;¹⁰ ერთი ესა, რომ თვეში ბევრი წავიდე სამჭერ ან ოთხჯერ და, მიორეც. ტეატრი ქანპოლის კამეღია

* მენშიკოვს მინისტრის ოდენა ხმა აქვს, და თითონ ადმირალი არის.

Հարկ լինի մի երկու կարգին մարդու հանդիպելու. նստեալ է բերանը բաց մնա: Մեկ էլ այս, որ կարճ ժամանակից հետո այգտեղի բոլոր առևտրականները շափազանց կրնկնեն². կարծում եմ, դուք էլ գիտեք, որ այգտեղ արտասահմանյան մարսր թեթևացրին, այդ պատճառով էլ ձեզ մոտ տարանքը ավելի էժան կլինի, քան այստեղ, բայց ո՞վ կթողնի այգտեղի անխելք առևտրականներին. այստեղ ընկերություն կազմվեց. երկու կամ երեք ամսից հետո Չեռվերնիկովը կգա այգտեղ և մի քանի խանութ կբացի. հետո թող գնան ձեր առևտրականներն ու ձևերը կամ ծոցը դնեն և կամ գրպանը ու մանրածվածառներ դառնան: Ինչ խոսք, ո՞վ կրթված է և գիտե, թե ո՞ր երկրում ի՞նչ է ստացվում, նա բուռնորեն կգնա կզնի, կրերի ու ուրիշի տակ էլ չի մնա: Բայց այսօրիսի առևտրականներ, կարծում եմ, մեկուցից (թիֆլիսցիներեցի) քչերը դուրս կգան. ա՛յ, Միքայել ջան, այս ամենին խելք է պետք, աշխատիր, թե խելք ունես, որ սովորես ոչ թե ձևերից արշին բռնելը, այլ գիրք ու գիրք. ինչ որ է, ամենը այդ օրհնած ու անիծած գիրքն է: Ապա հիմա, եթե դու ինձ նման դասընթացն ավարտած լինես (չկարծես թե փրվում եմ), այստեղ մի լավ առևտրականի մոտ կտեղավորվես ու կարճ ժամանակում մարդ կգտնա՛յիր: Սակայն, Միքայել ջան, դեռ հույս ունեմ քեզանից, որ թշնամու սրտով չես լինի: Դու այգտեղ աշխատիր, ես այստեղ, դուցե քեզ համար մի բան կարդավորեմ:

Սիրելի մաշրիկ ջան, եթե մեր մասին կցանկանաս տեղեկանալ, հետևյալը պետք է ստեմ, որ մեր կրթությունը գետնանորդների ուսում է³, կոնսուլների կրթություն, սակայն մեզ այգտեղի շինողներին ու շինողների համար են պատրաստում, իսկ մենք՝ վեցս⁴, ուրիշ ենք և գժվար կխարեն մեզ: Գիմնազիայում ուրիշ ուշակերտներ ենք եղել, համալսարանում էլ ուրիշ ուսանողներ կլինեն: Երկու անգամ համալսարանի խորհրդին խնդիր ներկայացրինք, երկու անգամ էլ կոմիտե տրին⁵*, թե ըր մեզ շինողներին ու շինողների համար եք պատրաստում, խնդրում ենք բոլորիս փոխադրեր իրավաբանական ֆակուլտետ (որտեղ միայն օրենսդրություն են սովորեցնում), եթե ոչ, այնտեղի շինողներին համար ինչ կարիք կա արարելենի, տաճկերենի կամ պարսկերենի: Այս խոսքերի վերաբերյալ բոլորը ասացին՝ թե ճիշտ եք ասում, բայց և ոչինչ չկարգադրեցին: Մենք, սակայն, նրանց ատամի խարչը՝ չենք: Որ չեղավ, այսօր Բուսկովի մոտ էինք (Արզանովը գիտի, թե ով է) և ասացինք, եթե ոչնչով չեք

* Ռազմական միջխտրի զբաղենյակին:

օգնելու մեղ, մենք այլևս չենք ցանկանում պետություն հաշվին սովորել և ինչքան ծոփոսել էք, ես ստացեք: Իհարկե, եթե իմ ծախսով լինեմ, ավելի լավ է՝ քան թե վերջում կործանվեմ⁶: Տարվա մեջ երեք հարյուր ուսուրի բաժանան է, բայց Դուք գեոնե մի մտալվելք փողի համար, գուցե որեւէ բան կարգավորենք: Մի մտածիր, մայրիկ ջան, երեք տարուց հետո Ձեր գրկումն եմ: Մայիսի 2-ին քննությունները կսկսվեն և Ձեր աշտխոյով հույս ունեմ: Շատ աջգպիսի մայիսներ եմ տեսել:

Մայրիկ ջան, ինչպես գրել եմ Ձեզ, Աննա Գարրիելովնայից սնցյալ շտաբի հս առաջա մեկ թուման: Բնդամենը ունեմ երեք թուման ու կես, որից եքեր տմալա դաշնամուրի փողը պետք է տամ: Ուրի սուրիի Մելիքովիչը եմ պարտք արել:

Հիմա պետք է գետտիկի համար սերթուկ և շալվար կարել տամ, բայց աշգքան չունեմ: Աստված վկա, մայրիկ ջան, այս հագուստով ամաշում եմ⁷, որ դուրս եմ գնում. իսկ քնկերներս էլ ասում են, քանի գիմնագիտյումն էիր, վաշելուչ էիր, հիմա աշնպես ես քարչ գալիս, կարծես թե ինքի քեզ առտելի ես դարձել: «Ազվեսը պուչը վկա բերեց»: Իսկապես, մայրիկ ջան, այդ պատճառով համարյա եկեղեցում էլ լիաքնվում եմ կամ Բուդաղովից կամ հուդարաշովներից, թե ինչ է. աշնտեղից տուն չտանեն ճաշի: Այն էլ գիտցեք, որ առավոտից մինչև երեկոյան ժամը ութը ճիշտ պետք է հագնված լինենք: Այս մեկ սերթուկը օրվա սերթուկ էլ է և շալվարն էլ:

Ձեր՝ Գարրիել

<Հ. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, այսօր Աննա Գարրիելովնայի մոտ էի ճաշի: Նրա տներն ու ճաշի կարտաջ չէի, բայց շատ խնդրեցին, ես էլ զնացի: Գինի զնեցին, ձկնկիթ բերին, լավ պատվեցին ու բեզ բարե ուղարկեցին:

Առաջին, որ շուտ-շուտ գնամ-գամ, մեր սրդին ես: Ես էլ գլխով եմ անում ու շնորհակալություն հայտնում (ինչպես Միկոն գիտի, երբ մորաբույրը որեւէ բան է խնդրում): Նրա մոտ ինչը պետք է ինձ վազեցնի, աշնբան ժամանակ էլ չունեմ, որ գեներալների հետ շրջեմ:

Երեկ համալսարանում համերգ կար և իսկույն Մենշիկովի ազյուտանտի հետ ծանոթացա, հս գիտեք, այսպիսի բաներում ուրիշ <տեսակ> ասող ունեմ:

* Մենշիկովը մենիստրի չափ ձաշն ունի, իսկ ինքը ծովակալ է:

Հ. Գ. 2

Մայրիկ ջան, դաշնամուրից բացի, հունվարի 13-ից մինչև այսօր մատրի 2-ր սիֆ ուրլի և տաս շալին է չրի քսեն ու փարր: Վերջին տառը հաշերեն է:

Հ. Գ. 3

Մայրիկ ջան, թատրոններն արգելում եր¹։ նախ, որ ամսվա մեջ շատ դեմ, երեք կամ չորս անգամ և երկրորդն էլ, որ թատրոնը ժանպոլի կոմեդիան չկարծեր¹¹, կամ թե չէ աչպեղի թատրոնները¹²։ թատրոնն էլ մի պրոֆեսոր է, որից շատ բան ենք սովորում:

Հ. Գ. 4

Մայրիկ ջան, ընդունելի լինի սուրբ հաղորդությունը. ևս ավագ հինգշաբթի կամ թաթախման գիշերն ևմ պատրաստվում: Մայրիկ ջան, խնդրեցեք ասածուն, որ ինձ էլ արժանացնի և արժանապես ընդունվեմ:

Հ. Գ. 5

Մայրիկ ջան, դեր, թե մեր ուսւ բնակչի ժամանակը չլրացա՞վ կամ իր պարտքը ինչպես մաքրեց:

Հ. Գ. 6

Թալիկոյին, նրա մորը, տատին, քույրերին բարեկեր. Թալիկոյին ասացեք ողջութուն, ողջութուն:

Հ. Գ. 7

ԶԼը փետրվարի 10-ին գրած նամակը *տաքա անցյալ ամսի 25-ին:

15. ოქსამტრისა, სიმსოფიქვამსო

მსოფიქვამსო-ოქსამტრისა

პეტერბურგი, 1847-სა წელსა, მარტის 14-სა, პარასკევი

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჟან!

სიყვარულით და ხელზედ და გულზედ კოცნით მოკითხვას მოგხსენებ. აგრეთვე ჩემ საყვარელ მიხეილს და რიმსიმეს თვალეზზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ. შამდეგ ამას, დედავჟან, თქვენი თებერვლის 24-ში დაწერილი წიგნი მივიღე (№ 19, № 18), მეც მოლოდინი ვიყავი ამ წიგნის და იმის გამოისობით არ მოგწერეთ ორშაბათს.

დედავჟან, ნურც იმისთვის სწუხართ, რომ მითამ მე წელი მტკივა: ჩემმა მზემ, რომ აქ უკეთა მაქვს წელი, ვინემც მანდა და ამტონა ხან. რაც აქა ვარ, მე ჯერ ცუდი ჰავა არ მინახამს. და ნურც იმისთვის სწუხართ, რომ მითამ მე პეტერბურგი გაუშო! რა დროს პეტერბურგის გაშვებაა, მე ვამბობ თქვენც ყველანი აქ მოხვიდეთ. პეტერბურგი სხვა რამ არის, ვისაც უნდა, სამოთხეა და ვისაც არა, ჯოჯოხეთზედ უარესია. რასაკურველია, ორივე ესენი კაცის ხელშია, როგორც უნდა, ისე მოიქცეს.

დედავჟან, ჩვენი ამბავი თუ იკითხოთ, გუშინ ჩვენ ყველანი არაა მივეცი თუ პაპეჩიტელსა, რომ თუ ელჩებადა ვართ საჭირო, მაშინ ქართული და სომხური რა საჭიროა და თუ საქართველოსთვის ჩინოვნიკებად გვამზადებენ, არაბული და ოსმალური რა საჭიროა და იმისათვის ვთხოვეთ. რომ ერთერთი სამი ენიდან მოგვაშორონ და თუ არ შეიძლება, ვთხოვეთ, რომ უნივერსიტეტიდან გაგვანთავისუფლონ, იმიტომ რომ ცხრა საგანის და რვა ენის ჰსწავლა არ შეიძლება და მართლა რომ უნივერსიტეტში შევიდასი ოთხი სტუდენტისგან არც ერთს არა აქვს იმტონი სასწავლებელი, როგორც ჩვენა.

დედავჩან. ამაზედ სურავის სუ ეტყვი, თუ ვაყბავს არზანოვს უთხარით: მე ვეცი. რომ ისიც გირჩევს. რომ ჩემ ფულზედ ვიყო აქა?:

თქვეუ შიქლი გაბრიელ

2. 9.

გიქომ თქვენი ქირი რო წაიღო. რატომ არასა მწერთ?

საყვარელო რიმიმეჩან!

ასეთი რაზე გითხოვნი. რომ არ ვეცი თუ პეტერბურგში როგორ ვიშოვო. ხა! ხა! ხა! ხა! შენ ფული თქვ. თორემ გხედავს სუნდუკოვის მაგაზინს? მთლად მანდ გამოგიგზავნი. მაგრამ. რიმიმეჩან. მაგისტანა რამეები მანდ ეხლა იათი იქნება ვირემც აქა. იმიტომ რომ თუ კარგი. ქრანტუსკის კასინკა გინდა. მანდ ცოტა ჰოშლინით მაქვთ, ერთ თვეზე ვიცი. რომ მანდა ახალი მაგაზინები გაიხსნება. მაგრამ შენ თხოვნას უბრალოდ არ დაეგდებ: დღეს ან ხვალ წავალ მაგაზინებში დავივლი. მაგრამ დაიწყებლოს ამისთანა მაგაზინები, რასაც იტყვიან. ის არის და თუ არ იყდი. სირცხვილია. რიმიმეჩან, მაგისტანა რამეები რაც გინდოდეს, ბევრი ერთად ითხოვე და მანდაური ფასიც შემატყობინე. ბევრი იმიტომ, რომ ფომტაში ძვირად არ დაჯდეს. პაი თუ გინდა ბევრი რამეები.

რიმიმეჩან. ერთი პატარა ხანს მინდა გელაპარაკო შენ. უნივერსიტეტიდან რომ გამოვიდივარ. რამტონ რამეს ერთად ვხედავ: წინ მიდის ვეება მდინარე ნევა. წყლის იქით მარცხენივ ზელმწიფის სახლებია გამწკვრივებული და მარჯენივ სენატი და სინოდი. ზიდს რო გადავალ? რომელსაც სამი ჩეტვერი ვერსტი სიგძე აქვს, დიდი მოედანი, რომლის შუა ერთი უზარ მაზარი კლდესავით ქვა დგას, იმ ქვაზედ თუჯისაგან ჩამოსხმული პეტრე ზელმწიფე შეკმაზულ და ყოჩალი (ქართულად როგორ არის ყოჩალი) ცხენზედ ზის. ეს იმ რიგად არის გაკეთებული, რომ პირველად შავხედე როცა მოვედი, ასე მეგონა გაგიყვებული ცხენი მორბის. შამდეგ ამას, იმის პირდაპირ ისაკიევსკის საბორია?, რომელიც მთელ ევროპაში მესამე საღდარია ფავის სიმაღლით და სიმაღლირით... მერე მარცხენივ შევბრუნდები მეიდანზედ ზელმწიფის სახლებ წინა ვდგევარ. იფიქრე, რიმიმეჩან. თუ ჩემი გული მაშინ რა იქნება: სად დაბადებული, სად ვდგევარ, რა ვარ და ვის სახლებ წინ ვდგევარ. რამტონ ნაირ სანახაები იმ ერთ ალაგას. ბევრ ხან ვდგევარ, უყურებ, უყურებ. ავდგები და ნევსკი პროსპექტზედ გავივლი: ერთი შენ გაგატარონ აქა: ნევსკი პროსპ. ისეთი ქუჩაა (სამოთხეა). რომელსაც ხუთი ვერსტი სიგძე აქვს და თავით ბოლომდინ სულ მორთულია. ზელმწიფის სახლებიდან იწყო-

պատճառով խնդրեցինք, որ երեք լեզուներից ելեկը կրճատեն և եթե հնարավոր չէ, մեզ համալսարանից ազատեն. քանի որ ինն առարկա և ութ լեզու սովորել հնարավոր չէ: Եվ իրոք որ համալսարանում սովորող յոթ հարյուր չորս ուսանողից ոչ ոք այնքան սովորելու բան չունի, որքան մենք:

Մայրիկ ջան, այս մասին ոչ ոքի բան չասեր. եթե ցանկանում եք՝ Արզանովին ասացեր: Ես համոզված եմ, որ նա նույնպես խորհուրդ կտա, որ ես այստեղ իմ փողով լինեմ:

Ձեր սրդի՝ Կարլիկ

Հ. Գ. 1

Ինչու որեւէ բան չեք գրում այն մասին, որ Գիրսն Ձեր ցավը տարել է:

Սիրելի Հռիփսիմ ջան.

Այնպիսի բան ես խնդրել, որ չգիտեմ, թե Պետերբուրգում անց գտնեմ. հա՛, հա՛, հա՛, հա՛... Դու փող ասա, թե չէ՝ կուզես Սուդակովի խանութին՝ ամբողջությամբ քեզ ուղարկեմ: Սակայն, Հռիփսիմ ջան, այդպիսի բաներ այժմ այդտեղ ավելի էժան կլինի, քան այստեղ, սրովհետեւ եթե Ֆրանսիական զլխաշոր ես ուզում, այդտեղ աննշան մարսով են բերում: Գիտեմ, որ մեկ ամսից հետո նոր խանութներ կբացվեն: Սակայն քո խնդրանքը անուշադիր չեմ թողնի: Այսօր կամ վաղը կգնամ-կշրջեմ խանութները, սակայն անիծվեն այսպիսի խանութները. ինչ ասում են, դինը տղ է, իսկ եթե չես տուն՝ ամոթ է: Հռիփսիմ ջան, նման բաներ ինչ ուզում ես, շատ և միանգամից խնդրիր և այդտեղի գներն էլ հայտնիր: Նրա համար եմ շատ ասում, որ փոստի ծախսը թանկ չնստի: Համա՛ թե շատ բաներ ես ուզում:

Հռիփսիմ ջան, մի փոքր ժամանակ ուզում եմ հետզ խոսել: Համալսարանից որ դուրս եմ գալիս, քանի բան եմ միանգամից տեսնում: Առջևից գնում է հսկայական Նեա գետը: Զրից այն կողմ, ձախ տալին՝ կայսերական պալատներն են տարածվում, իսկ աջ կողմը՝ Սենատը և Սինոդը: Երբ կամուրջն անցնում եմ, որը երեք քառուղի վերստ երկարություն ունի, մեծ հրապարակ է՝, որի կենտրոնում բարձրանում է մի հսկայական ժայռի նման բար, որի վրա շուրջակայք թափված է կայսր Պետրոսը՝ հեծած թամբած և գոչող (վրացերեն) անց է գոչող բառը) նժույգին: Այս արձանն այնպես է կառուցված, որ երբ առաջին անգամ եկա նայելու, ինձ թվաց, թե գետի ինձ կատաղած նժույգ է սլանում: Այնուհետեւ նրա դիմաց խոյանում է

Իստակիւսկի տաճարը՝ որ իր բարձրութեամբ և վեհութեամբ երբորդ տաճարն է աճրողջ Եփրոսայում: Ապա թերփում եմ հրապարակի ձախ կողմը և կանգնում կայսերական պալատների դիմաց: Մեկ մտածիր, Հոփսիմե ջան, թե այն բոպկին իմ սրտի հետ ինչ է կատարվում. որտեղ ծնվածս, աչքիմ որտեղ եմ կանգնած, ով եմ և ում պալատների բաշէ եմ կանգնած: Ինչպիսի տեսարաններ կան այս մի տեղում: Երկար ժամանակ կանգնած նայում եմ, նայում, ապա անցնում գետի նեակի պրոսպեկտը: Երանի՛ դու անցնես այս փողոցով: Նեակի պրոսպեկտը այնպիսի փողոց է (գրախտ է), որ հինգ վերստ երկարութուն ունի և ծայրէ ի ծայր զարդարված է: Սկիզբ է առնում կոչսերական պալատներից և ով գիտն. թե ուր է տարածվում: Նույնպէս ժինչէ վերջ գետ չեմ եղել: Աջ կողմի առաջին խանութում աշխարհի ինչ տեսակ նկարներ տեսա, որ չկան՝ ապակյա դրոշներից կախված: Որտե՛ղ ես, Հոփսիմե ջան, իսկ ձախ կողմի առաջին խանութը Սուրհուրովի խանութն է, դարձյալ որտե՛ղ ես, Հոփսիմե ջան: Դրսից արդէն ինչեր տեսա, որ չեն երևում, էլ ի՞նչ շորացու, ի՞նչ վերարկուներ, ի՞նչ գոտիներ. այն ամենը, ինչ կիրն հաղնելու քմահաճույք ունի, այդ ամենը կա այստեղ: Հետո մի քայլ կանես, նորից նոր բաներ: Դարձյալ, որտեղ եք դուք: Ոչ, հնարավոր չէ ամեն ինչի մասին գրել. իմ գրելով դուր տեղը Պետերբուրգի վարկն եմ գցում: Նկարագրածներս սոսկ խանութներ չեն: Բոլորն էլ հինգ-վեց հարկանի տներ են, որոնցից յուրաքանչյուրում ութսունհարյուր կենսւորներ են բնակվում՝ բոլորն էլ իշխաններ, կոմսեր կամ ասպիճանավորներ:

Քո կրալը՝ Դարբիել

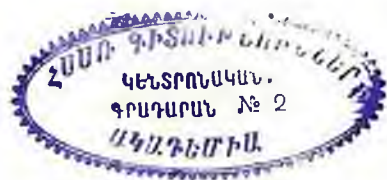
პეტერბურგი, 1847-სა წელსა, აპრილის 4-სა

უსაყვარლესო და უძვირფასესო დედავჯან!

მამიტევით. რომ ამტონ ხანს რიგიანი წიგნი ვერ მოგწერეთ. მაგრამ იცოდეთ. რომ მარტის 28 (№ 12) პატარა წიგნი სარაჯოვის წიგნში გამოვატანე და ამას გარდა, ერთი პატარა ბარათიც წინამძღვროვის წიგნში გამოვატანე მარტის 31-ში.

დედავჯან. ჩემს ამბავს იკითხებთ. მაღლობა ღმერთა, კარგად ვარ და მხიარულად. წელს ტკივილიც თითქმის რომ გადმივარდა, ხოლოდ მაშინ ამტკივდება. როცა რომ ბევრ ხანს თავ დაღონილი ვზივარ. ესრე. რა საკუთრველია. რომ ვინც უნდა იყოს, იმასაც ასტკივდება. ჰეჰიმისაგან ხოლოდ ის წამალი მაქვს, რომ ფეხით ბევრი ვიარო.

დედავჯან, ესეც ჯიბის ყაირათია: ამბავს მოუხდებია, რომ ვთქვათ, ჰამ ჯანინ შაჰე. ჰამ ჯანინ. დედავჯან. ჩვენში მალე ეგზემი-ნიები დაიწყება და ამისათვის გთხოვთ, რომ მამიტევით და აგრეთვე არც შესწუხდეთ. თუ რომ თიბათვემდინ წინ და უკან მოგწეროთ. დედავჯან. გუშინწინ სეროტუკის და ზრუკის მერკა ავადებიანე, ალ პარტნოის შეუთრეგდი დე ჩინ. დედავჯან, ვიცი კარგად, რომ რთვით. თუ ენ ტლენ ინჩე გევი. არა, დედავჯან, ეგრე არ არის. ამ მიზეზით მე თითონ ამტონ ხანს არ ვაკერვინებდი, მაგრამ მკეტი ღონე არ იყო. ჩვენ მანდ ვამბობდით. ოხტ მანეთ ძერნამუზდ ინჩ ხაბარე. ესლა აქ უნდა ვთქვათ. რომ ტასნუ ოხტ მანეთ ძერნამუზდ ინჩ ხაბარე. მართალია, კერვას რაღა ქება უნდა, მაგრამ მე იმათთვის ტასნუოხტ მანეთი არა მქონდა (ეს პარტნოები იმისთანები არიან, რომ იმათი ცოლები კალასკებით დადიან.) აქეთ-იქით ვეცი, ერთი თუმნიანი პარტნოი ვიშოვე. მართალია, ეს იმათსავით ვერა შეხვერამს, მაგრამ, ინჩანინქ. ამ ხანად ესე იყოს და მერე. თუ სიცოცხლე

ქნება. ტახტზე ოსტა მანეთიანებს შეეკერვინებ. ეს სწორედ ის გამოდის. ოო, კატამ ძეხვს ვერ მისწვდა და თქვა დღეს პარასკევიაო. დავრიშოვს უთხარიო, რომ როცა მოვალ. პირველადვე მაგას შეეკერვინებ ტან-სამოსსა და ხელფასს ერთ თუმანს მივცემ. ჩემი სეროტუკის ნუხსა ეს არის: სამი ადლი მაჭუდში 36 რუბლი. ერთი არშინი და 3/4 ბრუკის ტრიკოში 28 რუბლი⁹ (დედავჟან, ბევრი არ გეგონოთ: აქ ტრიკოებია, რომ არშინი მარტო 35 რუბლია) ხელ ფასი და დანარჩენი კილანკატურებიც¹⁰ 45 რუბლი მივეცი. ქილეტკა ჯერ ხანად დარჩა.

დედავჟან. დიდი კაცები გავიცან და არ ვიცოდი, თუ იმას დიდი ფულები მოუხდებოდა. აქ ვისაც კარგად აცვია, პატივიც იმასა აქვს. აგერ საპათის ყიდვაც მინდებოდა. მაგრამ არ ვიცი თუ ვურ წარნის თაფტალი¹¹. „აბა როგორ იქნება. რომ ამათთანა კაცებთან სტუდენტმა ასე არ წავიდეს, რომ თავი პომადით არ უყარდეს და ხელცახოცი—დუხნითა. ტანისამოსი პირველ პარტნოის შეკერილი არ იყოს, ახალი მოდის საპათი უბიდან არ იღებდეს და ოქროს ცეპოჩკა პუგვიცებთან არ ელვარობდეს. სულ წმინდა პერჩატკები არ გეცოს. ეს ჯერ სულ არ არას. პატარა ხანს უკან სტოლ გაგიშლიან წინა „ნე უგოდნო ლი ვკარტი“¹² (ამ სიტყვისათვის კი ბევრჯერ გავწითლებულვარ). უნდა ერთი სუთიოდე მანეთი ან წაავო. ან მოიგო, რა ამბავი არის? არა ფერი, დროს ატარებენ, ამას გარდა, როგორ იქნება რომ სტუდენტმა კარგი ტანცავატი არ იცოდეს. ამას გარდა, ერთიც ნახო, გეტყვიან: ხვალ ან ზევ ბაღში მივდივართ. ან საბარანიაში. იქვენც მომძანდით. ოოო! სირცხვილი არ არის, რომ სტუდენტმა ოქვას არ შამიქლიან, არ იქნა, ერთი ორი მანეთიც ამისათვის წავა. აი. დედავჟან, აქაური ცხოვრება! ეს სიტყვებს იმიტომ ხაზი წაუსვი. რომ ყველას პირიდან ეს გამოდის. მე ადრეც მამიწერია და ეხლაც; იფიქრეთ, დედავჟან, რომ ამისთანა შემთხვევები მამივიდეს, რა უყო. ან რა იქნებოდა ჩემი დგომიარება, როცა ვეტყოდი, რომ მე ქაღალდს არა ვთამაშობ. ღომ არ ამბობენ, თუ ეს რა კარგსა შერება, რომ არ თამაშობს, თავის საქმეზედ მუყაითად იქნება. მაშინვე სიცილს დაიწყობენ და იმას ამბობენ, რომ ვირი კაცია ან თუ არა ანას ამბობენ, რომ თუ არა ჰქონდა შეძლება, ჩვენისთანა კაცებს რად იცნობს. რა გინდათ, სტუდენტი ისეა აქ მიღებული, მითამ თუ სამსახურის კაცია. ბევრჯერ იმისთანა შემთხვევა იქნება, რომ ხელმწიფე და სტუდენტი ერთ ბაღში იყვნენ. ეს სულ ფულების საქმეა: ფულ ტუ, ფარქ ტამ¹³.

დედავჟან, სიყვარულით მამიკითხე დიდი მამა, თომკა, იაგორა, ლალო, მიკოა, დედიდა, თინა, ანდრია, ბასიკელა, აზარია, აგრეთვე ძა-

ლო ბარბარე. ძალო თაქუა, სიძე იავორა. ბიძუ ახიკ მართა და იმისი კეკელა და მოსიკოა, იაკობ, არტემ და მიხეილ ივანჩიები, აგრეთვე ბიძა დავითიანი და კარაპეტ და გიორგი დავითოვიჩები, ქარტაშაანი, მამიდაანი და ძია იოვანე და მაგდანა, ძალო სოფიო, ძალო თათელა, ძალო მართა და ყველანი, აგრეთვე ჭექმი ალაანი, ზორაბაანი¹, დრო არა მაქვს. დამიჯერეთ, რომ ყველა სახელი თვითთულად დავწერო. ხოლოდ გთხოვთ. რომ თქვენ თვითთულად ყველანი მამიკითხოთ. აგრეთვე შიოიანი. თამაშაიანი. მიხეილჯან. ჩემ ძაგიეოდ ძია მელქოას ჯგლზედ ერთი მაგრა გაოაყხუე და კარვად აკოცეთ, აგრეთვე ძალო სოფიოს ხელზედ კოცნით მოკითხვას მოვახსენებ. მელქო სტეფანიჩი. ღმერთს გეფიცებით, რომ ამ ტრიქონებს რომ ვწერდი, თვალები ცრემლით ამემსო. თუ ჩემი სიყვარული გაქვსთ, ჩვენსა მალმალე წასვლა და მოსვლა გქონდესთ და თუ გიყვარვარ, ერთი თქვენი წიგნის ღირსი გამხადეთ და თქვენი აფალი შემატყობინეთ. და მერე მეც მოგწერთ და შეგატყობინებთ, თუ თქვენთან რა სიყვარული მაქვს და ნახამთ. რომ თქვენი ამაგი ჩენზედ არ დამივიწყებია, თქვენი უნცროსი და მორჩილი ძმა გაბრიელ სუნდუკოვი. შემდეგ ამას, დედავჯან. პარტნოი იოვანეს და იასეს სიყვარულით მოკითხვას მოვახსენებ. იასეს უთხარიტ. რომ რატომ ერთ პატარა წიგნს არა მწერს. ესლა მშვიდობით მიორე წიგნის მოწერამდინ და თუ გიყვარვართ. კვირაში ან ათ დღეში მაინც ერთი წიგნი მამწერეთ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელ სუნდუკოვი

ფსასკროდო, 1817 წლის აპრილის 1-ს

სამსნასირსის ს სამსნასრასისაფის მაცრის ჯან,

სხრესხე, ირ აკაყანს ძამონასლიტ ჯარყის საამოს გჟარიყან-
გო ვრსი, რაყე ვრსი, ირ მარათ 28 (№ 12)-ის მის ქიფრის ყიო-
ქიონს სარაღიქის საამოსის ჯნო იდეარესეს ს, რაყის ყრანსიყ, მარათი
31-ის ჯლ მის სრესიოყ შხინამბიქარიქის საამოსიქ იდეარესესი

შაყრის ჯან, იმ მოსის სე ჯარყისიქ, ყიზიქიონს ასობი, რაქ
სამ ს იორაქი: შსეფის ყაქს ჯლ ვრესის ანყაქ. მქატან აქნ ძამონას-
ქ ყაქლიქ, სერ სრესარ ყიოქიო ჯაქს თქიორ სათიქ სმ: სკაქსა, ქნჯ
ქიოქ, თქ ჯლ ქისი, ჯრანს ჯლ ჯყაქი: მძქესიყ, თაქსაქს, აქნ სარათს
იქსლმ, ირ იარქიქ ჯათ მან ყამ:

შა ჯლ, მაცრის ჯან, ყრყანის ქანაქიოქიქიონს ს. ირან ჯსაქი,
ირ ასისნქ ჯამ ჯანის ჯან ჯ, ჯამ ჯქრის:

Մալրիկ ջան, շուտով մեկ մոտ բնութիւնները կսկսվեն և դրա համար էլ, խնդրում եմ, որ ներքև ու միաժամանակ ջանահաղատա- նոր, և՛ ինչու չունիս անկանոն գրեմ:

Մալրիկ ջան, երեկ չէ, առաջին օրը սերմուկի ու շալվարի չափը վերցնել տվի. այդ բոլորի համար դերձակի հետ պայմանավորվե- ցինք 11.500 սուրլի: Մալրիկ ջան, լավ գիտեմ, որ կասեր ին «էն տղեն ինչ է գովի»: Զէ, մալրիկ ջան, աչդպես չէ, հենց այդ պատճա- րով էլ ինքս աչքսան ժամանակ չէի կարել տալիս, բայց աչքս հնար չկար: Մենք աչքակոյ տեսնում էինք. «Օխտ մանկի ձեռնամուկոյ ինչ խարար է»¹: Հիմա աչքակոյ պետք է, բաներ, ին «տասն ու օխտ մա- նկի ձեռնամուկոյ ինչ խարար է»: Ընչտ է, կարելուն էլ ինչ գովք է ուղում, բայց ես նրանց համար տասն ու օխտ² մանկի շունի (սրանք աչքակոյի դերձակներ են, որ նրանց կանաչք կառքերով են ման գալիս): Այս ու աչն կոյմ բնկա, մեկ տաս սուրլիանոց դերձակ գտա: Ընչտ է, սա նրանց նման չի կարող կարել, բայց, ինչ անինք³, այս անգամ աչդպես լինի, իսկ հետո, ին կենդանութուն կլինի, տասնու օխտ⁴ սուրլիանոցներին կարել կտամ: Սա իսկապես աչն է, ին կատուն երշիկին չհասավ ու տապ⁵ աչքս ուրբալ է: Դավրի- շովին առաջեր, որ երբ կգամ, հենց առաջինը իրեն կարել կտամ հա- դատեղենա ու վարձք մեկ թուման կվճարեմ: Իմ սերմուկի ծախսը այս է. երեք արշին մահուկին 36 սուրլի, մեկ արշին և 1/4 արիկոյին շալվարի համար 28 սուրլի⁶ (մալրիկ ջան, շատ չթվա, աչքակոյ տրի- կոներ կան, որոնց միայն արշինը 25 սուրլի է). կարելու վարձք և մնացած մանր-մունք բաներին⁷ 45 սուրլի տվեցի. ժիլական առաջում մնաց:

Մալրիկ ջան, մեծ մարդկանց հետ ծանոթացա և չգիտեի, որ դրա համար մեծ փողեր կպահանջվի: Աչքակոյ ով լավ է հագնված, հարգանքն էլ նա է վայելում: Ահա ժամացույց դնելու կարիք էլ ունեմ, բայց չգիտեմ, ին վուր ծառն իս քալի տալի⁸: Հապա ինչպես կլինի, որ աչքակոյ մարդկանց մոտ ուսանողը աչքակոյ չգնա, որ գլուխը օձանկիւնով չբուրի ու քաշկիւնակը՝ դուխիով: Հագուստը առաջնակարգ դերձակի կտրած չլինի: Նոր մողայի ժամացույցը ծո- ցագրպանից չհանի ու ոսկե շղրան կոճակների հետ չվառվա: Միշտ մախուր ձեռնոցներ հագած չունենա: Այս դեռ բոլոր չէ. կարճ ժա- մանակից հետո սեղան կրացեն առջեղ. «не угоднo ли в карты»⁹ (այս խոսքի համար հո շատ անգամ եմ կարմրել). պետք է հինգ ուրբու չափ կամ շանես, կամ տանու պաս, ինչ խարար է. ոչ մի քան, ժամանակ են անցկացնում: Բացի սրանից, ինչպես կարելի է, որ ուսանողը լավ պարել չիմանա. բացի դրանից, մեկ էլ տեսա

կասեն. «Վաղը կամ մյուս օրը գնում ենմ պարսիական կամ ժողովարան, դուք էլ համեցե՛ք...», օ՛, օ՛, օ՛, ամօք չէ, որ ուսանողն ասի՝ չեմ կարող. իսկի չլինի, մեկ-երկու ոտքի էլ սրա համար կգնա: Ահա մայրիկ ջան, այստեղի կլանիր: Այս տղերքը բնորոշեցի այն պատճառով, որ յուրարանչուրի բերանից այս է դուրս գալիս: Ես տաջ էլ գրել եմ ու իմա էլ մտածեք, մայրիկ ջան, եթե այսպիսի գեպերը պատահեն, ինչ՝ անեմ: Կամ ինչ կլինեք իմ վիճակը, եթե ասեի, թե ես թույլ չեմ խաղում: Հո չեն ասում, թե սո ինչ լավ բան է անում, որ չի խաղում, իր դործին ուշադիր կլինի: Հենց իսկույն ծիծաղում են ու ասում թե՛ էշ մարդ է, կամ թե չէ ասում են, որ եթե կարողություն չունես, մեզ նման մարդկանց հետ ինչո՞ւ ես ծանոթանում: Ի՞նչ եք ուզում, ուսանողը այնպես է այստեղ ընդունված, ինչպես պաշտոնյա: Շատ անգամ այնպես կպատահի, որ խաղավորն ու ուսանողը միևնույն պարահանդեսում կլինեն: Այս բոլորը փողի դործեր են. փուլ տու, փառք տամ¹³:

Մայրիկ ջան, սիրով բարեկեր պապին, Թոմկային, Յագորին, Ղազոյին, Միկոյին, մորաքրոջը, Թինային, Անդրիային, Բասիկելին, Աղաբիային. նմանապես Բարբարե ձալոյին, Թաքո ձալոյին, Յագոր փեսային, հորեղբոր աղջիկ Մարթային, նրա Կեկեկին ու Մոսիկոյին, Հակոբ, Արտեմ և Միրայել Իվանիչներին, նաև Դավիթ հորեղբայրենց և Կարապետ ու Գիորգի Դավիդովիչներին. Քարտաշանց, հորաքույրանց և քեռի Հովանիսին և Սոֆիա ձալոյին, Թաթև ձալոյին, Մարթա ձալոյին և բոլորին, նաև Հեքիմաղայենց: Զուտ բառերի¹⁴, հավատացեք ժամանակ չունեմ, որ բոլորի անունները մեկ առ մեկ գրեմ, միայն խնդրում եմ, որ դուք մեկ առ մեկ իմ կողմից բոլորին բարեկեր, նաև Շիրանենց, Թամամշյանենց: Միրայել ջան, իմ փոխարեն Մեյրո քեռու վզին պինդ փաթաթվիր ու մի լավ համբուրիր, նույնպես և Սոֆիա ձալոյի ձեռքը համբուրելով, բարեկեր եմ հաղորդում: Մեկը Ստեփանիչ, աստված վկա, որ այս տղերքը գրելիս աչքերս արցունքով լցվեցին. թե ինձ սիրում եք, շուտ-շուտ մեր տուն գնալ-գալ ունեցեք և ինձ Ձեր համակին արժանի պարծերք ու Ձեր մասին հայտնեցեք. հետո ես էլ կգրեմ և կհայտնեմ, թե Ձեզ ինչքան եմ սիրում ու կասեմ, որ իմ նկատմամբ ունեցած Ձեր ամաղը չեմ մոռացել: Ձեր փոքր և խոնարհ եղբայր՝ Գարբիել Սունդուկով:

Այնուհետև մայրիկ ջան, գերձակ Հովանիսին սիրով կբարեկեր. Յասին ասեք, թե ինչու մի փոքր նամակ չի գրում: Այժմ ցանկություն մինչև երկրորդ համակը և, եթե սիրում եք ինձ, գոնև շաբաթը կամ տասը օրը մեկ նամակ գրեցեք:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գարբիել Սունդուկով

17 ბრძანება, მიხრობისკენ

მსახური-მჩქი

პეტერბურგი, 1847-სა წელსა, აპრილის 11-სა, პარასკევსა ვწერ

უსაუვარლესო და უძვირფასესო დედავანი

თქვენი აღდგომა დღის დაწერილი წიგნი მივიღე ამ თვის 9-ში. აღდგომის მოლოცვისათვის მადლობას მოგახსენებ. აგრეთვე მიხედვით და რიმსიმეს და ყველას, ვისიც რომ სახელი ეწერა თქვენ წიგნში, მარამ ორივე ტერ ოპანეზას და ტერ საპკას საკუთრად მადლობას მოგახსენებ, და იმათი წირვის მადლი იყოს თქვენი შემწე და თქვენი შვილებისა და თქვენი ძმებისა და თქვენი მოყვარებისა და თქვენი მეგობრებისა: და ყველასი ხალაღუთიუნ ამენეცუნ! რა უყო, იაგორ ზახარიჩი აქ უნდა იყოს, რომ კარგად დაგლოცოთ.

დედავან, მე როცა სურვიონად წიგნი მოგწეროთ ჩემ საქმეზედ ან ჩემ ჰსწავლაზედ, გთხოვო. რომ პასუხი მალე გამამიგზავნოთ და ღიგინად პასუხი მამწეროთ და არა თუ ჰსთქვათ „თქვენი მარტის 3-ში დაწერილი წიგნი მივიღეთ, ბევრი რამე მოგეწერათ, მაგრამ არ ვიცი რა მოგწერო. ვირჩიე, რომ ენებს თავი დაანებო და ხელმწიფის ხარჯზედ ზაკონები ისწავლო“. ძალიან კარგს ამბობთ. დედავან, მაგრამ მე არ გამიშვებენ, რომ ენებს თავი დავანებო და სხვა ქაქულტეტში გადავიდე. მე თქვენზედ კარგად ვიცი და ყველას ვხედავ ეხლა, რომელი კარგია და რომელი ავია, მაგრამ ფულის მამგონებელს არ ვიცი როგორ შევაგინო. არხანოვი კი ტყვილად არ ამბობდა, რომ შენ ხარჯზედ წადი გირჩენია. იმის სიტყვა თავის დღეში უბრალოდ არ ყოფილა. ეხლა, დედავან, სხვა ქაქულტეტში რომ გადავიდე, ერთი ესა, რომ რაც აქამდინ ჩემზედ ხარჯი ჰხჭონიათ, იმას გამამართმევენ, ამას გარდა, ეს წელიწადი უნდა დავკარგო, იმიტომ რომ სხვა ქაქულტეტში კიდენ პირველ კურსიდან უნდა დავწყეო და, ამას გარდა, წელწადში ოცდა ათი თუმან სიძნელით უნდა

ვამყოფო, ეს სულ ას სამოცი თუმნამდინ დამიჯდება და არ ვიცი. თუ საიდან. თუ ჩემ ჭკვასა ჰხკითხამთ, მე არც ფული შემშურდება და არც ეს წელიწადი, მაგრამ ჩემ სახლს რომ უყურებ და თქვენ მაგონდებით, ვამბობ. ჯაჰანდამას ამათი თავი, რაც უნდა ის გვიყონ და ვფიქრობ, ამისთანა რა მოვიგონო, რომ რაც აქ დასარჩომი ვარ, იმაზედ ერთი წელიწადი ნაკლები დავრჩე და მალე დედაჩემს და ჩემებს მოვეშველო და ან რა მოვიგონო. რომ წელწ-დში ხელმწიფის ხარჯის გარდა, ეს მე რომ თუთხმეტი და თვრამეტი თუმანი მეხარჯება, როგორმე ხუთ თუმნად გავატარო. დედავჯან. აი ჩემი ფიქრები, მაგრამ რა უყო. იმისთანა გიჟი ვინ იქნება. რომ ერთი ორასი თუმანი შეჰხკრას და მამცეს, რომ მე ჩემი ნიჭის უკან გავყვე და არა თუ ძალად რამე ვისწავლო? ჩემი დგომარეობა ისეა, როგორც რომ მტკვარს შადინანთ ქარვასლასთან გზა შეუტრან და უთხრან, რომ ესლა მახათისაკენ გაიკეთე გზა³. თქვენც კარგად იცით, მე გეომეტრიის და ჩხირკედლობის (ეს ჩხირკედლობა⁴ ყველას საქმე არ არის, მაგრამ ჩემთვის სწორე ჩხირკედლობაა) უკან დევნა რა ნაირად მიყვარს და ვიცი, რომ ამ ქაჟულტეტში ძალიან წინ წავალ. მაგრამ რა უყო, მეც მტკვარსავით უნდა მახათისაკენ გავიკეთო გზა. დედავჯან, ენდრონიკოვს ეგ წიგნი თქვენთან წააკითხებიან და გაიგებთ ჩვენ ამბავებს.

სიყვარულით დამიკოცნეთ მიხეილი და რიმსიმე. მიხეილჯან, ღუქანზედ მუყაითად იყავი და ჭკვაში კარგად გაიზებირე, თუ ერთი რამე ერთ დროზედ როგორ გაიყიდა და მიორე დროს როგორა, ან მოგება რა იყო, ან რა ვიცი, შენ ხარ ღუქანში, შენი საქმე შენ უნდა იცოდეს კარგადა. ვისმეებს ნუ აყვები. საქმის დროს საქმეზედ იყავი ბეჯითად და ქეიფის დროს კარგად იქეიფე.

დედავჯან, აგრეთვე სიყვარულით მამიკითხე ყველა მეგობრები. ყველას თვითეულად მოკითხვას მოეახსენებ, აგრეთვე იასეს.

დედავჯან, გუშინ (ხუთშაბათს) დილაზედ სიზმარში მანდ ვიყავი, მითამ აღდგომა იყო და ზარბაზნების ხმა მესმოდა. თვალეები რო გავახილე (ხუთი საპათი იქნებოდა), ვნახე, რომ უნივერსიტეტი ინძრევა ზარბაზნის ხმითა. მერე დილაზედ შევიტყე, რომ ნასლედნიკს ეჟი ჰყოლია. ესეც თქვენ ახალი ამბავი. თუ აქაური ჰავა იკითხოთ, თბილი დღეები დადგა, დღეები ძალიან გაგრძელდა, ასე რომ მზე ამოდის დილის ოთხ საპათზედ და საღამოს რვა საპათზედ ჩადის. მაგრამ ნევაზედ ჯერ ყინული უძრელად დგას. ესლა მშვიდობით, დედავჯან, ერთი ხელი გვიბოძეთ, რომ მაგრა ვაკოცო. მიხეილჯან და რიმსიმეჯან, თქვენ ასრულეთ ჩემ მაგიერად.

თქვენი გაბრიელ სუნდუკოვი

պետք է սկսեմ եւ, բացի զբանից, տարվա մեջ երեսուն թումանը՝ հազիվ կբավարարի. այս բոլորը հարցսւր վախճուն թուման կնստի ու չզիտեմ, թե որտեղից: Թե իմ խելքին եւ հարցնում, ես ոչ փողը կափսոսեմ, ոչ էլ այս մի տաբին, բայց երբ իմ բնառնիքին եմ նայում ու Ձեզ եմ հիշում, ասում եմ. ջհաննամը սրանց պոխը, ինչ ուզում են թող անեն մեզ նեւ ու մտածում եմ. թե ի՞նչ հնարեմ, որ ինչքան աշատեղ լինելու եմ, նրանից մեկ տարի պակաս մնամ եւ շուտ մօրս ու հարազատներին օգնություն հասնեմ, եւ կամ՝ ի՞նչ հնարեմ, տարվա մեջ, պետական ծախսից բացի, որ ես տասնհինգ եւ տասնութ թուման եմ ծախսում, որեւէ կերպ հինգ թումանով անցկացնեմ: Մայրիկ ջան, ա՛յո իմ մտածմունքը, բայց ի՞նչ անեմ: Ո՞վ կլինի այն խելագարը. որ մի երկու հարցսւր թուման ծախի ու ինձ տա, ուր ես էլ իմ շնորքի հաւիքը բնկեմ եւ ոչ թե գոռով բան սովորեմ²: Եւ վիճակը այնպես է, ինչպես որ Քոի ճանապարհը Շաղինյանների բարձրանալու մօտ կապեն ու ասեն, թե հիմա Մախաթի կողմը դնա՞ն: Գուր էլ լավ գիտեք, թե ես երկրաշարժությունն ու շխիրկեղտւրանն (այս շխիրկեղտւրան³ ամեն մարդու գործն է, իսկ ինձ համար հենց շխիրկեղտւրան է) ինչպես եմ սիրում եւ գիտեմ, որ այդ ֆակուլտետում շատ առաջ կգնայի, բայց, ինչ անեմ, ես էլ Քոի նման պետք է Մախաթի կողմը ուղղեմ ճանապարհս:

Մայրիկ ջան, Անդրոնիկովին այդ նամակը Ձեզ մօտ կարդացրե՞նք եւ կիմանաք մեր մասին:

Սիրով համբուրեք Միքայելին եւ Հովհաննիսին: Միքայել ջան, խանութին ուշադիր եղիր եւ մտքումդ լավ պահիր, թե մի բան մի ժամանակ ինչպես ծախվեց ու մի ուրիշ անգամ՝ ինչպես, կամ օգուտը ինչ էր, կամ ես ինչ գիտեմ, դու ես խանութում, քո գործը դու ավելի լավ պետք է իմանաս. ուրիշներին մի հետեւ: Գործի ժամանակ գործիդ աշք ածա, իսկ քեֆի ժամանակ էլ լավ քեֆ արա:

Մայրիկ ջան, այդպես էլ սիրով բարեկեր բոլոր բարեկամներին, բոլորին մեկ առ մեկ, նաեւ Յասին:

Մայրիկ ջան, երեւի (հինգշաբթի) առավոտյան երազումս այդտեղ էի, իբր զատիկ էր ու թնդանոթների ձայն էի լսում: Աչքերս որ բաց արի (ժամը 5-ը կլինէր) տեսա, որ համալսարանը թնդանոթների ձայնից շարժվում է: Հետո, առավոտը իմացա, որ թողածառանդը աղա է ունեցել: Այս էլ Ձեզ նոր լուր: Եթե ցանկանում եք աշատեղի եղանակի մասին իմանալ, տաք օրեր են սկսել, ցերեկը շատ է երկարել, այնպես որ արեւը ելնում է առավոտվա ժամը 4-ին եւ մայր է մտնում երեկոյան ժամը 8-ին, բայց նկատի վրա սառույցը՝

դեռ անշարժ կանգնած է: Այժմ ցտեսություն, մայրիկ ջան, մի ձեռքդ տուր, որ ամուր համբուրեմ. Միքայել և Հռիփսիմն ջան, դուք կատարեք իմ փոխարեն:

Ձեր Գարիել Սունդուկով

<< Գ. 1

Այս նամակը երկու-երեք անգամ լսվել կարդացեք և իմացեք, թե ինձ համար ինչ է պետք:

<< Գ. 2

Պատասխանը շուտ գրեք:

<< Գ. 3

Իմ բնկերները շնորհակալություն են հայտնում բարեկեցու և զատիկը շնորհավորելու համար և սիրով բարեկամ եմ Ձեզ. նույնպես և Պաղոսին և Սիրակին:

18 ტრასტრასი მიხრაიისკისა

მსტრუიო-ტექნიკა

პეტერბურგი, 1847-სა წელსა, აპრილის 25, პარასკევი

ჩემო სულო და გულო დედავჯან!

თქვენი აპრილის 7-ში დაწერილი წიგნი მივიღე ამ თვის 21-ში, მარამ ძალიან შევწუხდი, რომ თქვენ ეგრე შეწუხებულხართ ჩემი წიგნის გამოისობით. დედავჯან, მივეპარე, რომ იმისთანა წიგნი მოგწერეთ. მე ეხლა არც სხვა ძაკულტეტში გარდამსვლელი ვარ და არც ხელმწიფის ხარჯისაგან გამამსვლელი. თქვენთვის მიზეზებიც დამიტყობინებია ამის წინათ. რომ წიგნი მოგწერეთ. თქვენ ჩემი ფიქრი ნუ გაქვთ. ჰკვიანი კაცებს ველაპარაკე და გული ისე დამიდგა ამ ძაკულტეტში, რომ ღმერთს ვეფიცებით, რომ თავიანთ მთხოვონ, რომ სხვა ძაკულტეტში გადადი, არ გადავალ. დედავჯან, ხოლოდ ამასა გთხოვთ. რომ თქვენ კარგად იყოთ, ჩემი მიხეილი და რიმსიმე კარგად შეინახოთ და ისინიც არ გაგაჯავრონ. დამიჯერეთ, რომ ამის წეტი მე ნაღველი არ მაქვს. კარგადაცა ვჰამ, კარგადაცა ვსომ, კარგადაც ვიძინებ, კარგადაც ვსწავლულობ, სულ კარგად.

დედავჯან, თქვენ აღრე მოგეწერათ, რომ პერანგებს გამოგიგზავნი; არ შესწუხდეთ, დედავჯან, ჯერ სულ ახალი მაქვს და ოთხი პერანგი ხომ სრულობით ხელუხლებელია. საპათისათვის ფული გთხოვეთ, არც ის არის საჭირო, მე ხუმრობით მოგწერეთ. იქნება ან თქვენ გეგონოთ, რომ მე რაც აქ ფულებს ვხარჯამ, სულ სანახავეების უკან ან ქეიფის უკან ვხარჯამდე? დედავჯან, არ დამიჯერებთ, რომ ბე აღებების აქეთ ტეატრში სრულობით არ ვყოფილიყვე? მხოლოდ აღდგომის დღეებში, არ ვიცი სწორეთ, სამი აბაზი, თუ სამი აბაზ უხალთუნი ერთეთერთი სანახავისათვის დავხარჯე.

ჩემი თხოვნა ეს არის, რომ თარი რომ ვთხოვე მიხეილას, მალე გამამიგზავნოთ და აგრეთვე თვეშიაც ერთი თუმანი, სხვა არაფრისაგან არფერი არ მინდა თქვენი. ღმერთს ვეფიცებით, რომ სწორე

ჯულოთ გეუბნებით: და ერთიც ეს არის ჩემი თხოვნა, რომ კვირაში ერთი წიგნის ღირსი გამხადოთ და თქვენი ხელი, მიხეილისი და აგრეთვე რიმსიმეს ხელი უკლებელ ყოველ წიგნში იყოს. ეს არის სულ ჩემი კანტრაბტი: არ ვიცი, თუ ამ წიგნში მიხეილამ რატო თავისი ხელის ღირსი არ გამხადა, როგორ იქნებოდა, რომ ორი ასოს დრო მინც არა ჰქონოდა. ან იქნება გაჯავრებული იყო, დამიჯერეთ, არ მესმის!

თქვენი აოჩილო მეილი გაბრიელ სუნდუკოვი

<2. 9. 1>

დღეაჯან, ერთ კარგი აქაური ჩვეულობის თამაშას გვიამბებთ, ნაგრამ წერილად ვერ გვიამბებთ, დრო არა მაქვს. სწორედ გითხრათ, მეძინება, 11 საათია). გუშინ (აპრილის 23) ნევა გაიხსნა. ჩვენ პირდაპირიდან დიდი ნავეებით ამოვიდნენ ჩვენ მხარეს, საითაც ციხეა¹ და ნავიდან ზარბაზნის სროლა დაიწყეს. ციხეს ოო მიახლოვდნენ, მაშინ იქიდანაც გაისროლეს ზარბაზნები და როგორც რაზვოტი ათაქაშონ. ისე სალდათებმა. კარგად ჩაცმული, ნავეებში ითამაშეს მოსასხელი ნიჩფებით თოფის მაგიერადა. მერე ნავით მივიდნენ მიორე მხარეს ციხისა და იქ დაიწყეს ზარბაზნების სროლა, კიდენ ციხიდან ზარბაზნებით უპასუხენ. მერე ზეით მხარედან სხვები მოვიდნენ ნავითა და იმათაც ისე ზარბაზნის სროლა დაიწყეს. შამდეგ ამას, ციხიდან გამოვიდა კამენდათი და კიდენ ზარბაზნები. მერე კამენდათი გამოუძღვა ყველას წინ ნავითა და სულ თამაშობით მოვიდნენ და ხელმწიფის სახლებ წინ გაღმა დააყენეს ნავეები და ზარბაზნების სროლა დაიწყეს. მერე კამენდათმა თასით წყალი მიართო ხელმწიფესა² და მიულოცა. რასაკურგელია, რომ იმანაც საჩუქარი მიიღო. მაშინ ურა! ურა! გაზდიოდა პეტერბურგსა და მაშინ დაიწყო ლოცებისა, პატარა გემებისა და პარახოდების მუშაობა ნევაში. დამიჯერეთ, ძალიან კარგი თამაში იყო, თუმცა მე ვერ აღვიწერეთ.

<2. 9. 2>

მარამ გაბუას უკეთესად მოვწერე.

<2. 9. 3>

მიხეილჯან, ფულინოვი უთუოდ მამიკითხე.

<2. 9. 4>

შაროვეი ამ თვის 19-ში წავიდა. ქედან ოდესაში, იქ უნდა პოლკში იუნკრად შევიდეს: აქ დეპარტამენტში მსახურობდა, ერთ ჩინი აქვს შტაცკისა, მაგრამ მამას მეეწერა, რომ უნდა ვოენნის ჩინი მიეღო.

გაბრიელ დავიდიჩ! გთხოვთ, რომ ეს წიგნი მალე წაუღოთ ანუ გაუგზავნოთ მის პატრონებას თინათინ ზახაროვნა სუნდუკოვისას.

Իմ հոգի ու սիրտ մայրիկ ջան.

Ապրիլի 7-ի գրած Ձեր նամակն ստացաւ այս ամսի 21-ին, բայց շատ տխրեցի, որ Դուք այդքան անհանգստացել եք իմ նամակի պատճառով: Մայրիկ ջան, ես շատ մեղավոր եմ, որ նման նամակ գրեցի Ձեզ: Ես այժմ ոչ այլ ֆակուլտետ տեղափոխուող եմ և ոչ էլ պետական ծախսից հրաժարվող: Արանից առաջ գրած նամակումս Ձեզ հայտնել էի պատճառները: Դուք իմ մասին մի մտածեք: Իսկ սեղի խելահաս մարդկանց հետ և սիրտս աշխատեալ կտալ այս ֆակուլտետին, երզվում եմ աստծով, որ ելի իրենք խնդրեն, որիչ ֆակուլտետ չեմ համաձայնի: Մայրիկ ջան, Ձեզանից միայն այն եմ խնդրում, որ Դուք լավ լինեք, իմ Միքայելին և Հովսիփին լավ պահեք և թող նրանք էլ Ձեզ չբարկացնեն: Հավատացեք, որ սրանից բացի ես վիշտ չունեմ. լավ էլ ուտում եմ, խմում եմ, լավ էլ բնում եմ, լավ էլ սովորում եմ, ամեն ինչ լավ:

Մայրիկ ջան, Դուք նախկինում գրել էիք, թե շապիկներ կուզարկեմ. մի անհանգստանաք, մայրիկ ջան, գեոբոյսը նոր են, իսկ չորս հատը՝ ամենեկին չգործածված: Ժամացույցի համար ես Ձեզանից փող էի խնդրել. ոչ էլ այն է պետք, ես հանաքով էի գրել: Կամ գուցե Դուք կարծում եք, թե ինչ որ ես ծախսում եմ, ամբողջապես զվարճալիքներին և քեֆերին եմ տալիս: Մայրիկ ջան, չեք հավատա, որ բարեկենդանից մինչև հիմա ամենեկին թատրոն չեմ դնացել: Սակայն դատիկ օրերին, լավ չեմ հիշում, երեք արասի, թե երեք արասի և տաս կուպկանոց ինչ-որ մի բան տեսնելու համար ծախսեցի:

Իմ խնդիրն այն է, որ Միքայելն ինձ ուղարկի թաղը, որ իրեն խնդրել էի և ամսական էլ մեկ թուման փող, որիչ ոչնչից ոչինչ չեմ ուզում, աստված է պիկա, որ ճշմարիտ սրտով եմ ասում: Եվ մեկ էլ այն է իմ խնդիրը, որ շարափական մի նամակի արժանացներ և յուրաքանչյուր նամակում անպակաս լինի Ձեր, Միքայելի և Հովսիփինի ձեռքը: Այս է իմ ամբողջ պայմանը Ձեզ հետ: Չգիտեմ, թե ինչու Միքայելը այս նամակում իր ձեռագրին չարժանացրեց. ի՞նչպես կարող էր պատահել, որ գոնե երկու տառ գրելու ժամանակ չունենար. կամ գուցե բարկացած էր, հավատացեք, որ չեմ հասկանում:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել:

<Հ. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, այժմ ես Ձեզ կհաղորդեմ այստեղի մի լավ սովորութեան նկարագրութեանը, սակայն մանրամասնաբար չեմ կարող

զրեւլ՝ ժամանակ չունեմ: Ճիշտն ասած՝ քունս տանում է (ժամը 11-է):
Երեկ (ապրիլի 23) Նեան բացվեց: Մեր գլմացից մեծ նավերով
բարձրացան մեր կողմը, որտեղ ամրացն¹ է և նավից սկսեցին լնդա-
նոթաձգութլւոն: Հենց որ մոտեցան ամրոցին, իսկույն աշնտեղից էլ
սկսեց լնդանոթաձգութլւոն և ինչպէս դուրս հանդեսի ժամանակ խա-
զան, այնպէս էլ աշմ, լավ հաղնված զինվորները նավերի վրա
խաղեր կողմակերպեցին թիակներով՝ հրացանների փոխարեն: Ապա
նավով մոտեցան ամրոցի հակառակ կողմին և աշնտեղ սկսեցին թըն-
դանոթաձգութլւոն: Դարձյալ ամրոցից լնդանոթաձգութլւոնով պա-
տասխանեցին: Ապա վերեւից սրիշները եկան նավով և նրանք էլ
սկսեցին լնդանոթ արձակել: Դրանից հետո ամրոցից դուրս եկավ
պարետը, որին հետեւեցին լնդանոթներ: Պարետը նավով առաջ ան-
ցավ, նրան հետեւեցին բոլորը և անվերջ խաղալով եկան կաշսերա-
կան սլաքառի առաջ՝ զլմացի կողմը կանգնեցրին նավերը և նորից
սկսեցին լնդանոթաձգութլւոնը: Հետո պարետը թառով ջուր հրամ-
ցրեց կաշսեր² և շնորհախոսեց: Ինչ խոսք, որ կաշսըն ընդունեց նվե-
րը, որի ժամանակ հնչեց ուռա³, ուռա⁴ բացականշութլւոնը, որը Պե-
տերբուրգով մեկ տարածվեց: Եվ այդ ժամանակ սկսվեց նավակնե-
րի, նավերի և շոգենավերի աշխատանքը Նեայի վրա: Հավատացե՛ք,
որ շատ լավ տեսարան էր, թեպէտ ևս չկարողացա լավ նկարա-
զրել:

<Հ. Գ. 2>

Սակայն Գարոյին ավելի լավ ևմ զրել:

<Հ. Գ. 3>

Միքայել ջան, Փուզինովին անսլատճառ բարեւիր:

<Հ. Գ. 4>

Շարունը այս ամսի 19-ին աշտեղից գնաց Օղեսա, աշնտեղի
գունդը պիտի մտնի իբրեւ յունկեր: Նա աշտեղ ծառայում էր գե-
պարտամենտում և քաղաքացիական մի աստիճան ուներ, մինչդեռ
հայրը զրել էր, թե զինվորական աստիճան պիտի ստանա:

Գարբիէլ Դավիդիչ, խնդրում եմ, որ այս նամակը շուտ տանեք կամ ուղարկեք
նորին ազնւութլւոն՝ Թիեարին Զախարովնա Սունդուկովային:

ՊԵՆՏԵՐՈՒՐԳ-ԹԻՖԼԻՍ

უძვირფასესო ღედავჯან!

დედავჯან, იმისთანა სიტყვებით რომ არ მამწეროთ, არ იცით, რომ მე ქალაღდის მოთამაშე არა ვარ: მე ხოლოდ აქაური ამბავი მოგწეროთ. მაგრამ ღმერთს გეფიცებით, რომ ცალ ფულზედაც მე აქ ქალაღდს არ ვითამაშებ. თუნდ რო ვიცოდე, რომ ერთ თამაშობაში მელიონს მოვიგებ.

დედავჩან, მწერო, რომ შენი დის ნაღველი არ უნდა მქონდეს
რომ. ამისათვის გთხოვთ. რომ არაფერი არ შეგშურდესთ ჩემი
რძისიმესათვის. ჩემმა მზემ, რომ რაც უნდა ქონება მქონდეს, ყველას
რძისიმესთვის გაგაფუჭებ და რძისიმეს კარგ ალაგას მივცემ². კიდენ,
დედავჩან, გთხოვთ, რომ რძისიმე გააბედნიაროთ.

დედავან, მწერო, რომ არ შესწუხდეთ, რომ ამდენჯერ ჩვენ შეუძლებასა გწერ: ნეტავი ვიცოდე, რა დროს მაგისტანა სიტყვებია?

თქვენც კარგად იცით, რომ გული გულის წამალია; მაგისტანა რამე-ებს რომ მამწერთ. თქვენც მოსვენებული იქნებით. და მეც რომ გწერთ მისთანა რამეებს. გულს ვისვენებ.

ჩემ ფათრეთს ეგზემინების უკან რიმსიმეს პერჩატაკ ერთად გამოვგზავნი.

ესლა ერთი ორი სიტყვას ეგზემინებზედ ვიტყვი, მაგრამ თუ გიყვარვარ, შინადან არ გავიდეს ეს სიტყვები. იმიტომ რომ თუ დიდმა შეიტყოს, იტყვის, რას ყმაწვილობს, თუ პატარამ და-რას რბერებაო. ხოლოდ, ვინც გკითხოსთ, თქვით, რომ კარგად გამოსულა. მე იმიტომა გწერთ, რომ ვიცი თქვენი ხასიათი, დაჯდებით თქვენი და იაგორა და ილაპარაკებთ.

დედავეჩან. პაპეჩიტელი ისე მწყალობს. როგორც მანდ ღირეკტორი. მაისის 6-ში [ქართული ეგზემინია რომ მოვრჩით (რომელში-აც ყველანი 5 მივიღეთ)], არაბული ეგზემინიაში შამოვიდა პაპეჩიტელი. შამამხედა თუ არა და გამიძახა: ძალიან კარგად გამოვედი და კიდევ 5 მივიღე. და როცა მოვრჩი. პაპეჩიტელიც წავიდა. მერე ჩემმა ამხანაგებმაც ყველანი კარგად გამოვიდნენ და ყველა 5 მიიღეს.

გუშინ (შაბათი) რუსული ენის ეგზემინია იყო და სანამ პაპეჩიტელი მოვიდოდა, ჩვენ დასაწერი მოვცეს იქა (სოჩინენია). პაპეჩიტელი რომ მოვიდა, გავიტანე დაწერილი და პაპეჩიტელმა მიბძანა, რომ წაიკითხე, რაც დაგიწერია. რო დავიწყე კითხვა, ერთმა პროქესორმა მკითხა, რომ ეგ მანდ რა აზრზედ დაგიწერია მანდო (და ეს იცოდეთ, რომ რუსულისათვის ჩვენ ორი პროფესორი გვყავს და უნცროსი პროქესორმა მკითხა ისა). მაშინ პაპეჩიტელმა წამიძახა, მოაცა, ნუ უშლი კითხვასაო! მართლაც რომ მოსაკლავი იყო ისა. თითონ შითამ თავის ცოდნას უჩვენებს, მე კი არ მკითხამს. თუ რა ოფლი გამდიოდა. როცა მოვრჩი, პაპეჩიტელმა დაიძახა. ბრავო, ბრავო, ბრავო (ქრანცულად მალადეცს ნიშნამს). მერე დიდმა პროფესორმა ბილეთი ამალეპინა და როცა იმასაც მოვრჩი, პაპეჩიტელმა თავი წაიღო ბევრი ქებითა და უთხრა დიდ პროქესორს, რომ ძალიან კარგი სტუდენტიაო ჩემზედ, იმდღესაც არაბულში გამოვიდა კარგადო. სპისოკი ამიღო და ჩემ გვარზედ ხელით ანიშნა პროქესორს: სუნდუკოვე პიატ⁴. აგრეთვე ჩემი ამხანაგებიც გამოვიდნენ კარგად და ყველას ძალიან დიდი მადლობა გვითხრა ეგზემინიის უკან. მაგრამ თუ ჩემი სიყვარული გაქვსთ, არავის უამბოთ, თორემ იტყვიან, რა ყმაწვილობა არისო ამისთანების წერაო.

ოოგორც წელან გითხარით. თქვენ და იაგორას გულისათვის მოგწერეთ. მე ვიცი რომ, როცა იაგორას უამბებთ, ისიც იტყვის, პალა ღურთის ასუმ ქალბატონო: და მერე მოჰყვება ლოცვას და ეურთხვას.

ეხლა დედავჯან, ორი ეგზემინია კიდენ დამრჩა, ერთი ამ თვის 20-ში (ზაკონებისა) და მიორეც თიბათვის 6-ში (ისტორიის ეგზ.) ღმერთი მოწყალეა, იმედი მაქვს, რომ იმაშიაც კარგად გამოვიდეთ. პაი თუ გიმნაზიასავით იქნება აქაც! ჩვენ ვიცით კარგად გამოსვლა, მაგრამ რა გინდა ჰქენა, რომ პროექტსორები თავიანთ მოაქვებ ბილე-თები; მაგრამ ჩვენც ოსტატები ვართ! ზაკონისათვის 10 დღე დავნიშ-ნეთ და ისტორიისათვის 16: მაგრამ ისტორიისათვის მარტო მე მაქვს 16 დღე, იმიტომ რომ ჩემ ამხანაგებს თიბათვის 2-ში რუსის რჯულის საქრისტიანოს ეგზემინია, და სომხები ამას არა ჰსწავლულებენ. ჩე-მი ძნელიც ზაკონის ეგზემინიაა, თორემ ისტორიას სამ დღეში ვის-წავლი. ამისათვის იცოდეთ, დედავჯან, რომ ამის შემდეგ მიორე ვიგნს ამ თვის 23-ში მოგწერთ.

დედავჯან, მწერთ. თუ მაგისთანა ძნელი ჰსწავლა რად აარჩიეთ; ერთი ესა, რომ ჩვენი არჩეული არ არის, ამიტომ რომ ხელმწიფის ნებითა ვართ ამ სასწავლებელში⁷ და მიორეც ესა, რომ დიდი სახე-ლის შოვნა ძნელია. ჩვენ აქ სხვანაირად გვიყურებენ: ჯავაირჩი რომ მარგალიტს ჰყიდიდეს და ერთი მარგალიტი მეტი მოვიდეს წონა-ზედ, იმ წამსვე დაიძახებს, ოჰ, ოჰ, წანდრე: ანუ ერთი მარგალიტი წონაზედ ნაკლებ მოვიდეს, მყიდველი იტყვის, ერიპა, ხისტ თეთი-ვე⁹. ისრეც ჩვენ. თუმცა მარგალიტს ვერ დავედარებით, მაგრამ ისე გვიყურებენ, რომ თუ პატარა ცუდად ვაჩვენეთ ჩვენი თავი, იმწამს-ვე გამოჩნდება და თუ პატარა კარგად ვაჩვენეთ, ისიც მეტად გამო-ჩნდება. ჩვენი ბედი, რომ კარგად დაგვინახეს და აქამდინ სადაც ინს-პექტორი შემოგვეყრება, სულ მადლობას გვეუბნება პოვედენისათ-ვის და სწავლისათვის პაპეჩიტელის მაგიერად.

ერთიც ესა, დედავჯან, რომ ჩვენ უნივერსიტეტის ხარჯზედ არა ვართ¹⁰. ხელმწიფე თავის საკუთარი ფულსა გზავნის ჩვენთვის, კა-ცის თავზედ ოცდა ერთი თუმანი უნივერსიტეტში.

აი, დედავჯან. ესე შეიტყუეთ ჩვენი პატივი.

დედავჯან. ერთ რამეზედ ძალიან გამაცინეთ თქვენი წიგნითა! ნეტავი ვიცოდე. კაითმაზოვის ამბავი მაგრიგად ვინ წამაიღო ქა-ლაქში¹¹. უფროსი კაითმაზოვი მესამე კურსშია და უნცროსი— პირველში: აქ უნივერსიტეტში არიან ორივე. რა ხელმწიფის პალა-ტა, რა ფლავი. რა ჩლავი, ვინ რა გითხრათ. მაგრამ ქალაქის დედა-

ჯაცების ამბები კაცო. ესეც გახდა, რომ შაროვეი ხელმწიფესთან არიას!

ესლა სიყვარულით მოკითხვას მოგახსენებ, აგრეთვე ზელზედ და გულზედ ოცნასა. სიყვარულით მამიკითხეთ: ტერ ოპანეზა, დიდი მამა, დედიდა. ძიკოა, ივან ვასილიჩი. ესეა, თუ არა (მამიდანთ ოვანე). მელქო სტეთანიჩი და ყველანი, აგრეთვე თინა, ბასიკელა, ანდრია.

თქვენი შვილი გაბრიელ

საყვარელო იაგორ ზახარჩი!

თქვენი ლოცვა და კურთხვა მივიღე. ის წმიდების მადლი იყოს თქვენზედ, თქვენ ოჯახზედ, თომკაზედ და თქვენ ყველაზედ. მარამ ამიტევით, რომ ამხანად ცალკე წიგნი ვერ მოგწერეთ.

თქვენი ძმა გაბრიელი

ძმაო ღაღოჯანი!

ნეტავა ვიცოდე, რა დაგაშავე, რომ ამ წიგნში თქვენი მოკითხვის ლირსი არ გამხადეთ. არ ვიცი, მწერავს დავიწყებია, თუ თქვენი ნება იყო? იქნება ჯავრობდეთ, რომ თარი გთხოვეთ. დამიჯერეთ, რომ თქვენი სიტყვები (წტი ძუ ვურ უზის, კუ ღრგიმ)¹² მახსოვდა, იმიტომ გაგიბედე, თორემ არ შეგაწუხებდით: თეჩე ქუ კამქნე¹³! აგერ ეგზემინიებს მოვრჩები და არ ვიცი, თუ სამი თვე უნივერსიტეტში დრო როგორ გავატარო ამისთან სიცხეებში. ვალა, რომ ძალიან ცხელა: არაბულად ნათქომია.

مَنْ يَخْشَى اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا

მან იაქირრუ მინ ხაუქინ იასიირინ იაკაუ ქი ბალაინ აზიიმინ: ვინც პატარა შიშისაგან გაიქცევა, დიდ შიშში ჩავარდებაო. ესლა ჩემი არ იყოს: მანდ პატარა სიცხისაგან ვიქცევოდი, სადაც რომ გრილი დარბასში ვიყავი, აქ კი სად არი გრილი დარბასი. ზაფხულით აქ უფრო ცხელა. ვინამც მანდა, და ზამთარში აქ თუმცა უფრო ცივა, ვინემც მანდა, მაგრამ თბილი ოთახები ბევრია.

მაგრამ კიდევ ერთი რამ აქ არის კარგად ნათქომი აბაბულად: ანა ალაალამა ბიასრიჰი იუჰიზბუ ალჰაიათა დდუნია ვამა იამაღლუ მინ დუყდი ვაშშაკაი! რომ მთელ ქვეყანას სააქაო სიცოცხლე უყვარს და საწყინო რამისათვის არ უნდა ინაღვლონ! მაშ! მე რომ კარგი სწავლა მოვიდნომე და პეტერბურგში ცხოვრება, ყველაც უნდა ვიკისრო.

თუ აქაური დღე და ღამე იკითხო, აგერ სამი კვირაა. ღამე აღორ-
არის: საღამოს საათის ათზედ ბინდი იწყობა და სულ ბინდია გათე-
ნებამდინ და დილაზედ სამის ნახევარზე მზე ამოდის. ისეა აქ ბინდი.
რომ მთვარე რომ ამოდის. სინათლე არა აქვს. აბა ვნახოთ, თუ თქვენ
ტიფლისში სად არის ესა.

ღაღოჯან, იასეს მადლობა უთხარი წიგნისათვის და ეგზემინე-
ბის უკან მე მოგწერ.

... .. აბა ვაბ. სუნ.

✓2. 9. 1

ბომბიმეჯან, ამ ხანად მძიმტვევთ. რომ ვერ მოგწერეთ ცალკე.

გაბრიელ სუნდუკოვი

✓2. 9. 2

მანდური ამბავებს მწერთ. მადლობელი ვარ. მაგრამ ერთი ტარ-
ბის ამბავი სწორედ შემატყობინეთ.

ფსოსტორი, 1847 წელს მაქსის 12-ის

სამსწარანსკაფის მაქსის ჯან,

შეღანსიე სერსი ნამასი სი ათაყსი, მსკლ თაყრის 21-ის ყერ-
ქადრ მაქსის 4-ის, ნიუნიუსი ს სერსი ქიომან, სისი მკიორ 28-ის
ყრქადრ ათაყა აკა რიოქისი (მაქსის 11-ის, ზაღიე სთი, ქამრ
5-ის: სთაქსი დნიონი ს სისი ყრსი აკაყრან ზღყრისი): სთი რანსის
მაქსის ს სისი ყრსი, ათსიკი ს სისიყსი, სი რიოქისი აკათაქსიანსი
სისი სკარიო მანსრამანსარაყ ყრსი: ჭიორ ს სისიყსი, სისი სისი
სისი სისი, რაყი ყორქსი ყრსი სისი:

სკარიქ ჯან, აკიოქისი სისიყსი სი ჯყრსი, ჯყრისი, სი სისი
სისიყსი სისი. სი მისი სისიყსი მისი სისი სისიყსი: სისიყსი სისი
სისიყსი, სი სისიყსი სისი სისი სისი სისი, სისი სისიყსი სისი, სი
სისი სისიყსი სისი სისიყსი სისი:

სისიყსი, ყრსი სისი, სი სისი სისი სისი სისიყსი სისიყსი
სისიყსი სისი სისი სისი სისიყსი სისიყსი: სისი სისი, სისი სისი
სისიყსი სისი, სისი სისიყსი სისი სისიყსი სისიყსი სისიყსი სისი:
სისი სისი, სისი სისიყსი: სისიყსი სისი, სისიყსი ჯან, სისი
სისიყსი სისი სისი სისიყსი სისიყსი, სისი სისიყსი სისიყსი სისი:
სისიყსი, სისი სისიყსი სისიყსი სისიყსი სისიყსი სისიყსი:

Մայրիկ ջան, գրում եք, որ բոլոր մասին չպիտի մտածես, որ... այդ պատճառով էլ խնդրում եմ, որ բան չխնայեք իմ Հոփսիմեի համար: Արեւոյն եմ երգում, որ ինչպիսի կարողութուն էլ ունենամ, ամբողջը Հոփսիմեի համար կփչացնեմ և Հոփսիմեիս լավ տեղ կաամ²: Նորից եմ խնդրում, մայրիկ ջան, որ Հոփսիմեին բախտափորացնեք:

Մայրիկ ջան, գրում եք, թե շանհանգստանաս, որ մեր չունեորովյալ մասին աշխարհն անգամ գրում եմ քեզ: Մի՞թե նման խոսքեր գրելու տեղն է: Դուր լավ գիտեք, որ սիրտը սրտի ղեկ է: Այդպիսի բաների մասին որ գրեք, Դուր չս կ'անգստանաք, իսկ որ ես էլ գրեմ, գրանով սիրտս կ'անգստացնեմ:

Քննություններից հետո կուզարկեմ նկարս և Հոփսիմեի ձեռնոցները:

Այժմ մի բանի խոսք կգրեմ քննությունների մասին, բայց, եթե ինձ սիրում եք, գրած խոսքերս տնից գուրս չգնան, որովհետեւ եթե մեծն իմանա, կասի՝ ինչ երեխայություն է անում, իսկ եթե փոքրը՝ կասի՝ ինչ է փրվում: Սակայն ով հարցնելու լինի, տաք, թե քննությունները լավ է տվել: Ես նրա համար եմ գրում, որ գիտեմ Ձեր բնավորությունը, կնասեք Դուք և Յագորը ու կիստեք:

Մայրիկ ջան, հոգաբարձուն իմ նկատմամբ աշխարհի հոգառար է³, ինչպես այդտեղ գիրեկատորը: Մայիսի 6-ին (հենց որ վրացներն ինչ քննություններ վերջացրին, որտեղ բոլորս էլ 5 ստացանք), արարեղենի քննությունը մտավ հոգաբարձուն: Նախեց ինձ և կանչեց: Ծառ լավ տվի քննությունս և պարձյալ 5 ստացա: Եվ հենց որ վերջացրի՝ հոգաբարձուն գնաց: Հետո բնկերներս տվին քննությունը՝ և բոլորն էլ 5 ստացան:

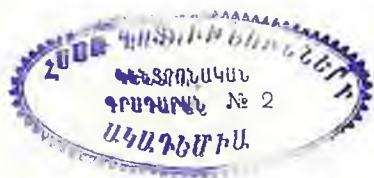
Երեկ (շաբաթ) ստացա լեզվի քննությունն էր և մինչև հոգաբարձուի դալը մեկ գրավոր աշխատանք տվեցին (սոչինենիա): Հենց որ հոգաբարձուն եկավ՝ ես ներկայացրի աշխատանքս և հոգաբարձուն հրամայեց, որ գրածս կարդամ: Երբ սկսեցի կարդալը՝ պրոֆեսորներից մեկն ինձ հարց տվեց, թե ի՞նչ գազափար եք արձարձել այդ գրվածքում (Ձեզ պիտի ասեմ, որ ուսուցիչներից մենք երկու պրոֆեսոր ունենք և հարց տվողը կրտսեր պրոֆեսորն էր), այն ժամանակ հոգաբարձուն գոչեց, թե սպասեք, մի խանգարեք կարդալը: Ե՛րբ որ սպանելու արժանի էր նա: Ինքը իր գիտությունն էր ուզում ցույց տալ, մինչդեռ իմ մասին չէր հարցնում, թե ինչ քրտինք էր վրայիցս թափվում: Երբ վերջացրի, հոգաբարձուն բացակայեց: «Բռա՞վն, բռա՞վն, բռա՞վն» (ֆրանսերեն կեցցե կնշանակե): Հետո

ավագ պրոֆեսորը տոմս հանել ավելցիկ երբ աչն էլ ավարակցի, հոգարարձուն դուրս տարավ շատ գովելով և ցույց տալով ինձ՝ ասաց ավագ պրոֆեսորին, թե ճշատ լավ ուսանող է, անցյալ օրն էլ արարելունից հաջող բնութիւն ավելցիկ: Հանեց ցուցակը և մատնանշեց ազգանունս, պրոֆեսորն ասելով. «Սունդուկովու պատահ: Իմ ընկերները նույնպէս հաջող բնութիւն ավին և բնութիւնից հետո հոգարարձուն բոլորիս մեծ հնորհակալութիւն հաշանեց: Սակայն, եթե ինձ սիրում եք, ոչ սրի փոխումեք, թե չէ՝ կասեն, թե այս ինչ երեսխայութիւն է, որ նման բանը է գրում:

Ինչպէս քիչ առաջ գրեցի, Ձեռ և Յագորի պատճառով եմ այս ամենը գրել: Ես գիտեմ, որ հենց որ Յագորին պատմեք, նա կասի. «Հալա դուրի՛ իս տոմս՝, քալրատունս»: Ապա կսկսի աղոթքն ու օրհնութիւնը:

Մայրիկ ջան, այժմ ինձ մնացել է ես երկու բնութիւն. մեկը այս ամսի 20-ին (օրենքների), իսկ երկրորդը հունիսի 6-ին (պատմութիւնի բնութիւն): Աստուած ողորմած է, հուշս ունեմ, որ նրանք էլ հաջող տամ: Հայ թե գիմնագրաչի նման կիներ աշտակ, մենք գիտենք, լավ տակից դուրս գալը, բայց ինչ կարող ես տնել, երբ պրոֆեսորներն իրենք են տոմսերը բերում: Սակայն մենք էլ վարպետ ենք: Օրենքների համար նշանակեցինք 10 օր, պատմութիւն համար՝ 16 օր: Սակայն պատմութիւն համար միայն ես տնեմ 16 օր, որովհետեւ ընկերներս հունիսի 2-ին ուստաց բրիտանական հավատի բնութիւն ունեն, իսկ հայերը աչն չեն սովորում: Իմ դժվարն էլ օրենքների բնութիւնն է, թե չէ պատմութիւնը երեք օրում կսովորեմ: Հեռակապես, մայրիկ ջան, իմացած եղեք, որ հաջորդ նամակս կգրեմ այս ամսի 23-ին:

Մայրիկ ջան, գրում եք, թե ինչու ընտրեցինք այսքան դժվար ուսում: Նախ աչն, որ մենք չենք ընտրողը, քանի որ կայսեր կամքով ենք մենք այս համալսարանում⁷ և, երկրորդն էլ աչն, որ մեծ անուն ձեռք բերելը դժվար է: Մեզ աշտակ այլ կերպ են նաչում: Ակնավաճառը երբ մարդարիտ է ծախում և կշռելիս մի մարդարիտ ավելի լինի, իսկուշի կկանչի՝ «օ՛հ, օ՛հ, ծանոթ է»⁸: Իսկ եթե մի մարդարիտ կշռից պակաս լինի, գնողը կասի՝ «էրի հա՛, խիստ թեթիվ է»⁹: Այդպէս էլ մենք. թեև մարդարիտի հետ չենք կարող համեմատուիլ, սակայն այնպէս են մեզ նաչում, որ եթե մեզ մի փոքր վատ գրեցիրենք, իսկուշի կնկատվի, իսկ յովի գեպրում՝ ավելի կբերա: Մեր բախտն է, որ մեզ լավ աչքով են նաչել և մինչև այսօր որտեղ էլ

մեկ հանդիպում է տեսուչը, հոգաբարձուի փոխարեն անվերջ շնորհակալություն է հայտնում վարրի և ուսման համար:

Մեկ էլ այն, մայրիկ ջան, որ մենք համալսարանի հաշվին չենք¹⁰: Կայսերն իր սեփական միջոցներից յուրաքանչյուրին համար համալսարանին տալիս է քսան մեկ թուման:

Ահա, մայրիկ ջան, այսպես հասկացեք մեր պատիվը:

Մայրիկ ջան, մի բանի վրա շատ ծիծաղեցրիք Ձեր նամակով: Երանի իմանամ, թե Կայսմազովի մասին ո՞վ Ձեզ աջգլխի լուր հասցրեց բազար¹¹: Ավազ Կայսմազովը երրորդ կուրսումն է, իսկ կրտսերը՝ տասջին: Երկուսն էլ այստեղ՝ համալսարանումն են: Ի՞նչ կաշեք պալատ, ի՞նչ փրավ, ի՞նչ չլավ: Ո՞վ ասեց Ձեզ: Սակայն Թիֆլիսի կանանց բանը ես գիտեմ: Այս էլ չլինի, թե Շարոնը կայսեր մոտ է լինում:

Այժմ սիրով բարեւ եմ հաղորդում Ձեզ, Ձեր ձեռքն ու կուրծքը համբուրելով: Սիրով բարեւեք տեր-Օհանեսին, պապին, մորաբորոջը, Միկոյին, Իվան Վասիլիչին (հո չեմ սխալվում, հորաքրոջանց հովանիի մասին է խոսքս), Մելքո Ստեփանիչին և բոլորին, ինչպես և Թինային, Բասիկեյին, Անդրիային:

Ձեր եղբայր՝ Գաբրիել

Սիրելի Յագուր Գախարիչ,

Ձեր ազոթքն ու օրհնությունը ստացա: Այն սրբերի դորությունը լինի Ձեզ, Ձեր ընտանիքի, Թոմկայի և Ձեր բոլորի վրա: Սակայն ներողամիտ եղեք, որ այս անգամ չկարողացա Ձեզ առանձին նամակ գրել:

Ձեր եղբայր՝ Գաբրիել

Եղբայր՝ Կազո ջան,

Երանի իմանամ, թե ի՞նչ հանցանք եմ գործել, որ այս նամակում Ձեր բարեկին չարժանացրիք: Չգիտեմ, չորոզն է մոռացել, թե Ձեր կամքն է եղել: Գուցե բարկացել եք, որ Ձեզանից թառ եմ խընդրել: Հավատացեք, որ Ձեր խոսքերն էի հիշում («ծափ ձու վրա ուղիս, կու գրգիմ»¹²), դրա համար համարձակվեցի, թե չէ՝ չէի անհանգրստացնի, «թե չի քու կամքն է»¹³:

Ահա շուտով քննություններս կավարտեմ և չգիտեմ, թե համալսարանում ինչպես ոլիտի անցկացնեմ այս երեք ամիսը այս շոգերին: Վաղիս, որ շատ շոգ է: Արարեբեն է ասված:

مَنْ يَفْرُ مِنْ خَوْفٍ يَسِيرُ يَقَعُ فِي بَلَاءٍ عَظِيمٍ

Ման չաֆիրրու մին խառֆին խասիրին իակաու ֆի բալաաին սպիրմին: Ով փոքր վախից փախչի, մեծ վախի մեջ կընկնի: Հիմա իմա չլինի. աշտեղ փոքր շոգից փախչում էի և նով սենչակում էի մնում, մինչդեռ ո՞րտեղ է աշտեղ նով սենչակ: Ամասն աշտեղ ավելի շոգ է, բան աշտեղ: Իսկ ձմեռը թեև աշտեղ ավելի ցուրտ է, քան աշտեղ, բայց տաք սենչակներ շատ կան:

Սակաշն արարերեն գարճալ ուրիշ լավ բան է ասված. Աննա աղապաժա բխարի՜ն իու Նիրբու աշխատաթա զղտնիա վամաա իամալու մին գուցճի վաշշակաւ:

Որ ամբողջ աշխարհը աշտեղի կյանքն է սփռում և վնասակար բանի համար հարկ չկա վշտանալ: Բա՛ն: Ես որ լավ ուսում և Պե-տերբուրգում ապրել ցանկացա, ամեն բան պիտի հանձն առնեմ:

Եթե աշտեղի պերեկվա ու գիշերվա մասին եր հարցնում, ահա երեք շարաթ է, որ աշտեղ գիշեր այլևս չկա. երեկոյան ժամը տա-սին սկսվում է ողջամուկջը, որ շարունակվում է մինչև լուսանալը, իսկ առավոտյան ժամը երկուսն անց կեսին արեր ելնում է: Այնպի-սի մթնշաղ է գիշերը, որ լուսնի լույսը չի զղացվում: Հապա տես-նենք, թե ո՞րտեղ են նման բաներ Ձեր Թիֆլիսում:

Ղադո ֆան, Յոսեֆն շնորհակալության հալանիք նամակի հա-մար, իսկ քննություններից հետո ես իրեն կգրեմ:

Ձեր կորալը՝ Գար. Սունդուկյան

<Հ. Գ. 1

Հոբիփոմեհ ճան, ներիր, որ աչս անդամ չկարողացա թեզ տոտն-ձին նամակ գրել:

Գարեթեկ Սունդուկով

<Հ. Գ. 2>

Այդտեղի մասին տեղեկություններ եր ինձ գրում, շնորհակալ եմ, սակայն Տաթրիի մասին մի ճիշտ լուր հաղորդեք:

20 მხმამაღალ მამულისმამა

მამულისმამა-მამულის

მამულისმამა . 18-სა წელსა. მამის 23-ში ვწერ, საღამოა.

საყვარელო და ნახვად სანატრელო დედავჯან!

პირველად ხელზედ და გულზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ, აგრეთვე ჩემ საყვარელ მხმამაღალ და რამისმამას თვალმხედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ.

შამდეგ ამასა. დედავჯან. ეს არის, ეხლა მივიღე თქვენი მამის 9-ში დაწერილი წიგნი. მაგრამ მამიტევით, რომ ამტონი ხან უწიგნოდ გაგმევით: თქვენც კარგად იცით ეგზამინების ამბავი: ასიც რა ეგზამინია!

დედავჯან. გიმნაზიაში თქვენც იცით, რომ ეგზამინია ღირეკლორის ხელშია. როგორც უნდა, ისე გამაიყვანს შავირდი: ან შავირდი როცა ცუდად გამოვა ან ეგზამინიეში დააკლდება, შეუძლიან მიორედ დაიჭიროს ეგზამინია. მაგრამ აქ ეგრე არ არის, სულ პროფესორის ხელშია. თუნდ რეგტორი იჯდეს, თუნდ პაპეჩიტელი, რაც უნდა იმასა სოფს და როგორც უნდა, ისე პსკითხამს. კიდენ ესა, რომ სტუდენტი ეგზამინიეში ცუდად გამოვიდეს ან დააკლდეს, ასი თუ მანიც რომ დახარჯოს, მიორედ ვეღარ დაიჭერს ეგზამინს.

ამას გარდა. ამ თვის 20-ში რომ ეგზამინია გექონდა, იმისი პროქესორი მეტის მეტად შხამიანი კაცია. გაბრიელ. ესენი გაიგე და იმისი ზაკონები მოდი ერთი კარგად ნუ ისწავლი. ღმერთს გეფიცებით, დედავჯან, რვა დღე ისე გავატარე კითხვით, რომ თითქმის დამავიწყდა ჩემი დგომიარეობა: არც მაგონდებოდა თუ პეტერბურგში ვარ და არც თქვენგან მოშორება. იმტონი ვეცადე, რომ ყველა ბილეთი ვისწავლე. მოვიდა მამის 20 (სამშაბათი). როცა მოვავროვე

* რეგტორი უნივერსიტეტის ღირეკლორია.

ყველა ზაკონის ტეტრადები და შავხედე, სიცილი მამივიდა. ვამბობდი, ეს ამტონი როგორ ვისწავლე (რაც მეოთხეში და მეხუთეში მანდ-გვისწავლია, ის ზაკონებია, მაგრამ მანდ ძალიან მოკლედ იყო და აქ ძალიან გაგრძელებულია. ასე რომ მანდ თუ ასი თაბახი იყო, აქ ოთხასი თაბახი). მუნდირი ჩავიცვი და ჩავედი აუდიტორიაში¹. სტუდენტები ზოგი იძახის, რა უყო, ერთი მეოთხედი მისწავლია. მიორე ამბობს, ნახევარი ვისწავლე. მე კი ჩემთვის არხაინადა ვარ. ვიცი, რომ რაც უნდა მერგოს, უგელას პასუხს მივცემ. ჯალიან სტუდენტები. ზოგი კარგად გამოდის. ზოგი როგორ გამოდის. მაგრამ ის შხამიანმა ცოტა ვსთქვა ორმოცი სტუდენტი წაახდინა. ღმერთს ვეხვეწები, რომ პაპეჩიტელი მოვიდეს ჩვენი კითხვამდინ. მაგრამ რა გაგაცინოთ: როცა პაპეჩიტელი და ჩვენი დეპუტატი (ბუტკოვის პამოშნიკი, ხარიტონოვის მოადგილესი) მოვიდნენ, იმან დაიწყო თავის ცოდნის გამოჩენა და ვინც სტუდენტები გადიოდნენ. ვერავინ გამოდიოდა კარგად, თუმცა იმისთანაბილეთები ჰხვდებოდათ, რომელიც იცოდნენ. მერე დეპუტატმა ჰკითხა პაპეჩიტელს ჩვენზედა და იმანაც დაიწყო ჩვენი ქება, რომ ესენი ძალიან კარგები არიან, ყველანი ერთმან ერთსა ჰსჯობიან და კურსსაც ეს კარგად დაასრულებენ! დაგვიწყეს თითო თითო დაგვიძახეს. ვინც რა ბილეთს ვიღებდით, ძნელი თუ ადვილი, ერთი იყო ჩვენთვის, ყველანი კარგად გამოვედით და თითონ პროფესორმა დაიძახა, რომ ესენი იურისტებსა ჰსჯობიანო (ჩვენ ორიენტალისტები ვართ²).

ესე, დედავჯან. მოვრჩი ეს ეგზამინისაც, მაგრამ ეხლა კი აღარაფრისა არ მეშინიან. დღეში რომ ოთხი საპათი ვისწავლო, მაინც კიდევ მოვასწრობ. ამას წინათ კი დილით ვდგებოდი ექვს საპათზედ და ვინამ დავიძინებდი სულ ვკითხულობდი. დღეში რვა საპათი მეძინა. საპათ ნახევარი ჩაიზედ და პურზედ მიდიოდა და დანარჩენ ორს მოუსვენებლივ ვკითხულობდი. უფრო ძნელი* რა იყო, რომ უნივერსიტეტის წინ ბირჟის** ბახჩაში ლონდონიდან, თუ პარიჟიდან, თუ ინდოეთიდან. ან ჩინეთიდან სხუა და სხუა საკურველი ფრინველები, მაიმუნები, სადაფში ყვავილები, რა ვიცი რომელი ერთი ეთქვა, ჰყიდიდნენ და რამტონი კალასკა კალასკაზედ მოდიოდა. მაგრამ ერთი ჩეტვერი საპათი მშურდა, რომ წავსულვიყავი: ვფიქრობდი. ვაითუ ერთი ჩეტვერის მაგიერად ერთ ორი საპათი გავატარო.

* როგორც ამას წინათ მოგწერეთ, ეს დახაზულ არაა ეს უამბოთ.³

** ბირჟა, თუ ვნებაესთ, იცოდეთ რა არის, მე მოგახსენებთ. იმისთანა სახლია, სადაც კუპწები გროვდებიან და ალებ მიცემაზედ ლაპარაკობან. ოთხი პურის მაგზინის ოდენაა.

აიის გულსათვის არ მივდიოდი და ვამბობდი, ეს მერეც შეიძლება ნახვა. შარტლა რომ ესე მთელი თვე გაივლის ამ ნაირი იარმუნკა. ოთხ ფრინველში სამოც და ათ თუჩან თეთრ ფულს თხოულობდნენ, და ხელმწიფემ იყიდა! სულ ამ ნაირი ძვირ რამეებსა ჰყიდიან. ბაღ-ჩაში რო გაივლის ეგონება კაცსა თავის დღეში ნაღველი არა ჰქონია ან არა და რაც ნაღველი აქვს კაცსა. სულ ერთად მაგონდება იმათ ტყბილ და სხვა და სხვა ნაირი შტვენისაგან!

(აქამდინ წუხელის დავწერე. მერე (კადეტსკი კორპუსში) საფაროვი მოვიდა, თორმეტ საპატამდინ აქ იყო და ვეღარ დავწერე. ისიც მთვეს უკან კურსს დაასრულებს და პრაპორშჩიკის ჩინით გამოვა).

დედავჯან, გუშინ დიდი პარადი იყო (რაზობოტი) და რაც ხელმწიფეს სხვა და სხვა პოლკი ჰყავს, ყველანი იყვნენ, ასე რომ სამოცა ათასი (მგონია, რომ კიდენ მეტი) სალდათი იქნებოდა. მარამ სულ სალდათები არ იყვნენ. იმათგან ოთხი ათასი კადეტი იყო, საფაროვიც იქ იყო. სამოცი ათასისაგან ნახევარი ცხენოსანი იყვნენ. დედავჯან, ძალიან დიდი თამაშა იყო და ეს ამბავი ცარიცინ ლუგზე მოხვდა. ეს ასეთი მეიდანია და გარშემო ასეთ სახლებია, რომ რომელი გითხრათ. ნაპირზედ ხელმწიფის ცოლისათვის კარავი გამართეს, და რეები დავინახე, ნეტავი იცოდეთ. სამი ფეხიანი კიბე იყო წითელი და პუდით მოფენილ კარავში ასასვლელად და სწორეთ. კიბესთან ვიდექი. ნეტა იცოდეთ, რა ნაირად აცვიათ იმისი მსახურებს. ახარ თუ ღმერთი მაღირსა და გნახეთ, გიამბებთ რაღა! კარავთან ხელმწიფე. აგრეთვე ნასლედნიკი, ცხენით იდგნენ. წინ რო გაუვლიდნენ პოლკები, ხელმწიფე იძახოდა: სმელეე იდი (გაბედვით წადი): ზოგჯერ იძახოდა ხორარარაშო! ჩერქეზები ანუ თათრები რო გაივლიდნენ იძახოდა ჰაიდე! ჰაიდე! ზოგჯერ ამბობდა სალამალექ. ეს რაზვოტი ხუთი საპათი გასწია და იქიდან რომ მოვედი, თქვენი წიგნიც მივიღე. ამ ნაირი რაზვოტი წელიწადში ერთხელ იქნება და მაისის თვეშიო და ყოველთვის დადებული, რომ კაცის თავზედ თითო მანეთი ხელმწიფე ჩაუქებს და ამ ანგარიშით გუშინ ექვსასი თუმანი თეთრი ფული გაუვიდა ხელმწიფეს: ჰაი თუ ფულია!

დედავჯან, მაშინ პეტრე ბეგლიაროვთან რომ წიგნი გამოგეზავნათ, მე ვერ წაულე და ფოშტით გაუგზავნე. იმის ამბავს კითხულობთ, რა უჭირს, ძალიან კარგად არის და ყოჩაღად. ხოლოდ სწავლა არ უნდა და თუ არ გაიყვანეს, გააგდებენ. ასეთი ცელქი რამ არის, რომ აფიცრებს მუშტებს არტყამს! ესენი სულ ციციანოვის ძმის ნათქვამს ვამბობ (ორნივე ერთ კორპუსში არიან) და გეთყვანე, რომ აქ არ მოსწერონ ეს ამბავები, თორემ ძალიან შეგწუხდებო.

თუ აქაურ ამბავს იკითხამთ. ღამე აღარ არის. ხოლოდ ღამის მაგერად საღამო არის, და საღამოც სულ ოთხი საპატი, დანარჩენი—ღღე. ეს იფიქრეთ, როგორც რომ მანდ ნემცების კალონისაკენ მზე ანოვიდეს და ვერისაკენ ჩავიდეს. მართლა რომ პეტერბურგია.

დელავჯან. გუშინდელ წიგნში მწერთ. რომ ეს ნიკოლ ზახარისის ეკითხე და თქო თუ ეს ძვირია. ეს იაფი. მიკვირს მე თქვენგან. ჩემმა მზემ. ასე გამოდის. რომ მითამ მე გატყუილებთ! ექვსი შაური საღილი და ღვინო როგორ იქნება. რომ მარტო ბოთლი უკანასკნელი ღვინო ექვსი შაურია! და ღმერთმა კარგად იცის. რომ მე ჯერ აქ ღვინო არ მიყიდნია! თქვენი ნებაა. ვისაც გნებავს. იმას დაუჯერეთ და როცა მოვალ და ჩემ ბუმაყნიკს წინ დაგიდებთ. მაშინ ნახამთ უფელასა, როგორც აქ მოვქცეულვარ: ხუთი მანეთი კაითმაზოვის ჯანნიდან და სამი მანეთი მელიქოვის ჯანიდან ვერ გამოვიტანე. რა უყო, რომ ვერ უჩივლი! და მანდა არავის არ უთხარი. თუ გიყვარვარ! და იქნება თქვენ გეგონოს. თუ მე აქ გროგრო და ბრო ბროსა ვშვრები.

თქვენ კარგად იფიქრეთ. რომ კაცს სახლი ჰქონდეს და ერთი სადილი. ამას გარდა სხვა რა ხარჯი უნდა ჰქონოდეს. პეტერბურგი იქით იყოს, თქვენ მანდვე იფიქრეთ. ან ჩაცმა უნდა კაცსა, ან ჩექმები უნდა, ან აბანო, ან პერჩატკი: ესენი წვრილად თქვენ კარგად შეგიძლიან იფიქროთ. აგერ ფული არ მქონდა, რომ ზაფხულის შინელი ზამთერებინა. ავიღე. პარტნოის სამი მანეთი მივეცი და, ზამთრის შინელს ბაიკა და ბამბა ავაგლეჯინე და სერი დაიმიკატონი დავადებინე! რა უყო. აბა მითხარი! სულ ამისთანა ანგარიშებია. თორემ ეს კარგად იცოდეთ. რომ მე ამას იქით თქვენ არ შეგაწუხებთ და თქვენგან ფულს აღარ ვითხოვ. თუ გამამიგზავნით, თუ არა. თქვენ იცით. და ვნახო, თუ ერთი სადილი ნახევარ ბოთლი ღვინოთი ექვს შაურად ვინ მამცემს.

როგორც იქნება გავატარებ ამ სამ წელწადსაც და მერე პალბათ ღმერთი მოწყალეა: არა თუ მერე, ესლაც ღმერთი მოწყალეა: აგერ პანსიონი იშლება და არ ვიცი თუ ოცი თუმნის ჯამაგირით სად ვიცხოვრო. რა კარგი ამხანაგები მყვანდეს, ორი და სამნი ერთად დავდგებით. მაგრამ ღმერთმა დამიფაროს! ყველას კარგად ვიცანი! რასაკუთრელია, კარგიც არის ამათში, მაგრამ მე იმ ნაირად არა ვარ გაზრდილი, რომ ამათთან შემეძლოს დგომა! პალბათ მე ვარ ცუდი!!!

როგორც მე გამიტარებია ეს წელიწადი, ის ღმერთმა იცის! (ერთი სარქისოვი მყვანდა, ისიც ჩემი ცოდვის რისხვად აქ აღარა რჩება. ორ სამ თვეზე მანდ წამოვა. ამის მიზეზებს მიორე ფორმტაში მოგწერო. მაგრამ თუ გიყვარვარ, სარქისოვის ამბავი ჯერ არავის არ

დითხრათ, ვისამ ბოთონ წიგნი არ მოსწეროს თავის დედასთან) და აგრეთვე თუ გიყვარვარ და თუ ჩემ სიკვდილის ნახვა არ გინდა, ჩემ ამხანაგების ამბავი არავის უთხრა! ბევრი ხან შავინახე გულში და ყოველ მინდოდა შამენახა. მაგრამ ნა ფაიდა. მეც არ ვიცი, როგორ წამცდა, რო გითხარით, და ესეც იცოდეთ, რომ პანსიონიკ რომ არ მისწავლოს, ალაქონ დავიდრის ფეხებზედ ვაკოცებ და ჩემ თავს გაუნთავისუფლებინებ პანსიონიდან და ვთხოვ, რომ თითონ სადაც უნდა, დამაყენოს. მართალია, ნება შამეკვრება, ვისმესთან რომ ვიდგე: მაგრამ **ჰსჯობია რომ მოსვენებული ვიყო და ნება კრული, ვინცმე ნება ხრსნილი და დაჩაგრული:**

ჰსჯობია ვიყო ისევ ნება კრული,

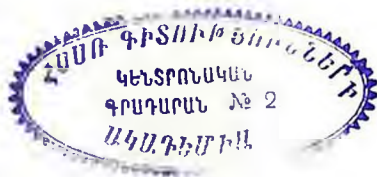
ვირემც ნება ხრსნილი და დაჩაგრული. როგორია, ა?..

ოცდა ერთ თუმანი და თუთხმეტეც ჩემი: ერთ ერთ ვისმესთან დავდგები, სადაც სუდაბაშოვი ანუ აქიმოვი დამაყენებენ! ესეც გარწმუნებო, რომ მარტოკა არ დავდგები. ერთი ეს, რომ ძვირად დამიკლდება და მიოვცეს ესა. ჩემი ოთახი სტუდენტების სალაყბო გახდება.

დედავჩან, თქვენ კარგად იყავით, თორემ ღმერთს გეფიცებით, რომ რამტონიც შემიძლიან, ვეცდები და კარგ სახელს დავადგებ. ჩვენ პროფესორებს ნება არ აქვს, რომ სტუდენტი დადგეს იმათთან, და ვეცდები, რომ გიმნაზიის ოსტატთან დავდგე. ოსტატთან იმიტომ მინდა დგომა, რომ ლაპარაკში ენას გავიკვეთამ და რამეს ვისწავლი. ხეკარ იმასტუნმა თქო, რომ ლავე ქარ კრელ / ნდ იმასტუნს: დანაორენიც თქვენ შაიტყუთ. ტერ ოპანეზა შეასრულებს. ახ! ახ! და ახ! სადა მქონდა ეს ჭკვა ჯირპიტას დროს! მართლა, რა გითხრათ: არ იცით, რომ რა სწავლაშიაც ჯირპიტა ყოფილა, იმ სწავლაშიაც მე ვარ! მაშ ისიც ორიენტალისტი იყო და მეც ორიენტალისტი ვარ. მარამ რამტონი კიბის ფეხზედ ასვლა უნდა, რომ იმის სწავლას მივუდწეო! ღმერთი მოწყალეა. დედავჩან, თქვენი სულისა, ნურაფრისთვის ნუ ინალელი. თქვენგან რომ ნალელიანი წიგნი მამდის, სიზმარში სულ ცუდადა ვარ და, როცა კარგი წიგნი მამდის, სულ მიწაზედ დაეხტი. თქვენი სულისა, კარგად იყავით და მიხეილი და რიმსიმე კარგად შეინახეთ. ჩემმა მზემ კარგად ვარ მეცა.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელ სუნდუკოვი

ჩემმა ამხანაგებმა მოკითხვა მოგახსენეს. წინამძღვაროვისაგან მადრიელი იყავით, ჭავჭავაძისაგან-უფრო.

լուր թուժան էլ ծախսի, երկրորդ անգամ չի կարող քննություն տալ:

Արանից բացի, այս ամսի 20-ին որ քննություն ունենին, նրա պրոֆեսորը չափազանց թունոտ մարդ է²: Գարբիել, այս բաներն իմացիր, արի ու նրա օրենքները լավ մի սովորիր: Երգվում եմ ասածով, մայրիկ ջան, ու՛ր օր կարդալով այնպես եմ անցկացրել, որ համարյա մոռացա իմ վիճակը. ոչ հիշում էի, թե Պետերբուրգումն եմ ե ոչ էլ Ջեզանից հետո լինելու: Աշխատեցի բոլոր տոմսերը սովորել: Հասավ մայիսի 20-ը (երեքշաբթի): Երբ հավաքեցի օրենքի բոլոր տետրերը և նաչեցի, ծիծաղս եկավ: Ասում էի, թե այսքանը ո՞նց սովորեցի (այն, ինչ որ այդտեղ չորրորդում և հինգերորդումն էի սովորում, նույն օրենքներն են, սակայն այդտեղ շատ համառոտ էին, մինչդեռ այստեղ շատ ընդարձակ. այնպես որ, եթե այդտեղ հարյուր թերթ էր, այստեղ չորսհարյուր թերթ): Մտնողիբը հագա և իջա լսարան³: Ուսանողներից ոմանք ասում են, թե ի՞նչ անեմ, մեկ-քառորդն եմ սովորել, երկրորդն ասում է, թե կեսն եմ սովորել: Իսկ ես ինձ համար շատ հանդիսա եմ, դիտեմ, որ ինչ տոմս էլ բնկնի, բոլորի պատասխանը կտամ: Մտնում են ուսանողները. ոմանք լավ են հանձնում, ոմանք ո՞վ դիտի: Բայց այն թունոտը, ինչքան պակաս ասեմ, քառասուն ուսանողի կտրեց: Աղաչում եմ ասածուն, որ մինչև մեկ քննելը հոգաբարձուն հասնի: Սակայն ծիծաղելին ի՞նչ է. երբ հոգաբարձուն և մեր գեպուտատը (Բուսկովի օգնականը, Խարիտոնովի փոխանորդը) եկան, նա սկսեց իր գիտությունը ցույց տալ, և ինչ ուսանող մտնում էր, ոչ ոք լավ թվանշանով դուրս չէր դալիս, թեպետ և այնպիսի տոմսեր էին բաժին բնկել, որ գիտեին: Հետո գեպուտատը հոգաբարձուին հարցրեց մեր մասին և նա էլ սկսեց մեկ գովել, թե Նորանք շատ լավերն են, մեկը մյուսից գերազանց և դասընթացն էլ լավ կավարտեն: Սկսեցին մեկ առանձին-առանձին կանչել: Ով ինչ տոմս էլ հանում էր, դժվար թե հեշտ, միևնույն էր մեկ համար: Բոլորս էլ հաջողությամբ քննությունը և պրոֆեսորն ինքը բացականչեց, թե սրանք գերազանցում են իրավարաններին (մենք օրինակալիստներ ենք)⁴:

Այնպես որ, մայրիկ ջան, այս քննությունից էլ աղատվեցի: Բայց հիմա այլևս ոչ մի բանից չեմ վախենում: Օրակա՛ն չորս ժամ էլ որ պարապեմ, միևնույն է, դարձյալ կհասցնեմ: Մինչդեռ սրանից առաջ առավոտը եղնում էի ժամը վեցին և մինչև քնելս անվերջ կարգում էի: Օրակա՛ն ութ ժամ քնում էի, մեկ ու կես ժամ թեյի ու ճաշի համար էր կորչում և մնացած ժամանակն անընդհատ կարգում էի:

Ավելի* զժվարն այն էր, որ Համալսարանի տոչև, Բիրժայի** պարտեղում թե՛ Լոնդոնից, թե՛ Փարիզից, թե՛ Հնդկաստանից ու Չինաստանից տարբեր տեսակի զարմանալի թռչուններ, կապիկներ, սպիտակ մեջ ծագիկներ, եւ ինչ զիտեմ, որ մեկն ասեմ, վաճառում էին եւ կառք-կառքի ետեից, հազարիս էին: Բայց մի քառորդ ժամն անգամ խնայում էին, որ զնայի. մտածում էի, զուցի թե մեկ քառորդ ժամի փոխարեն մի-երկու ժամ անցկացնեմ: Այդ պատճառով էլ չէի զնում եւ տսում էի, թե այդ հետո էլ կարելի է տեսնել: Եվ իբր, մի ամիս պիտի տևի այս տոնավաճառը: Չորս թռչունի համար յոթն հասուն թուման արծաթ դրամ էին պահանջում եւ կաշարք՝ զնեց: Ամբողջապես նման թանկ բաներ են վաճառում: Մարդ այդ պարտեղով որ անցնում է, նրան թվում է, թե ինքն իր կշանքում երբևէ միշտ չի ունեցել կամ, եթե մարդ միշտ էլ ունենա, ամեն ինչ հիշողություն կդառնա նրանց քաղցր ու տեսակ-տեսակ զայլալիկներից:

(Մինչև այստեղ երեկ երեկոյն գրեցի. հետո (կաղեւտակի կորստւսում) Սաֆարովն եկավ, մինչև տասներկուսն այստեղ էր եւ չկարողացա գրել: Նա էլ երեք ամսից հետո կավարտի դասընթացը եւ պրապորշչիկի աստիճան կստանա):

Մայրիկ ջան, երեկ մեծ զորահանդես էր (ոսպով) եւ կաշարք ինչպիսի տարբեր զնդեր որ ունի, բոլորն էլ կային, այնպես որ վաթսուն հազար (կարծում եմ որ դեռ ավելի) զինվոր կլինեին: Սակայն բոլորը զինվոր չէին. նրանցից չորս հազարը կաղեւտներ էին, Սաֆարովն էլ այնտեղ էր: Վաթսուն հազարից կեսը հեծելազոր էր: Մայրիկ ջան, շատ մեծ տեսարան էր եւ այս բանը Ցարիցին լուզի վրա տեղի ունեցավ: Սա այնպիսի մի հրապարակ է եւ շուրջը այնպիսի տներ են, որ ո՞ր մեկն ասեմ: Ափին կաշարահա համար վրան սարքեցին եւ ի՞նչեր տեսա, երանի զիտենք: Վրանը մտնելու համար զրված էր երեք աստիճան ունեցող սանդուղք՝ կարմիր մահուկ պատած, եւ ես ուզիզ սանդուղքի մոտ էի կանգնած: Նրանի զիտենաք, թե ինչպես են հագնված նրա սպասավորները: Բե տատված արծանացրեց ու Ձեզ տեսա, համա թե կպատմեմ: Վրանի մոտ ձին հեծած՝ կանգնած էր կաշարք թաղամառանդի հետ: Իր առջևից որ անցնում էին զնդերը՝ կաշարք կանչում էր. «Ամիկես իդի» (համարձակ զնա). երբեմն կանչում էր «խոտոսեշո՛ւ»: Չերբեզները կամ թուրքերը

* Ինչպես սրանից առաջ քեզ գրել էի, այս ջնջածի մասին ոչ որիչ պատմեք՝:

** Բիրժան. եթե ցանկանում եք իմանալ, թե ինչ է, եւ Ձեզ կհաղորդեմ: Այնպիսի տուն է, ուր հաճարված են վաճառականները եւ աստորի մասին են խոսում: Հացի խանութի շորս մեծությամբն ունի:

որ անցնում էին՝ կանչում էր «հայդե՛, հայդե՛»... Երբեմն ասում էր «Սալամալեք»: Այս գորահանդեսը հինգ ժամ տևեց և այնտեղից որ եկա, Ձեր նամակն էլ ստացա: Նման գորահանդես տարեկան մեկ անգամ է լինում և այն էլ մայիս ամսին, և մշտապես սահմանված է, որ կայսրը յարարանշյուրին մեկ ոտուրի է նվիրում և այդ հաշվով երեկ կայսրը վեց հարյուր թուփան սպիտակ գրամ ծախսեց. համա թե փող է՝...

Մայրիկ ջան, անցյալ անգամ որ Պետրե Բեգլիարովի անունով նամակ էիք ուղարկել, ևս չկարողացա տանել և փոստով ուղարկեցի: Նրա որպիսությունն եք հարցնում: Նա ինչ ունի որ. շատ լավ է և բաջաուղջ: Միայն թե չի ուզում սովորել և եթե իրեն չհանեն, ապա կվնդվի: Այնքան անհամբարտի մեկն է, որ սպաներին բռնեցքնեբով ձեծում է: Այս ամենը ձեզ պատմում եմ այնպես, ինչպես ինձ ասել է Ցիցիանովի եղբայրը (երկուսն էլ միեկույն կորպուսում են) և շատ եմ խնդրում, որ այդ մասին իրենց չգրեն, թե չէ ևս շատ անհարմար գրություն մեզ կընկնեմ:

Թե այստեղի մասին կ'արցնեք՝ զիշեր այլևս չկա: Գիշերվա փոխարեն միմիայն երեկո է և երեկոն էլ ընդամենը չորս ժամ. մնացածը ցերեկ. այսպես պատկերացրեք: Ինչպես որ այդտեղ գերմանացիների կոլոնիայի կողմից արևը ելնելիս լինի և վերայի մոտ մայր մտնելիս. իսկապես որ Պետերբուրգում է:

Մայրիկ ջան, երեկվա նամակում գրում եք, թե այս նիկոլ Զախարիչին հարցրի, և նա ասաց, թե այս թանկ է, այս՝ էժան: Արևս վկա, ևս զարմացել եմ Ձեզ վրա, այնպես է ստացվում, որ իբր ևս Ջեզ խարում եմ: Ճաշը և զինին ի՞նչպես կարող է վեց շալի արժենալ, երբ ամենահասարակ զինին միայն վեց շալի է: Եվ աստծուն լավ հայտնի է, որ ևս այստեղ գեոհս զինի չեմ գնել: Ձեր կամքն է, ում ցանկանում եք, նրան էլ հավատացեք, և երբ կգամ ու գրամապանակս կղնեմ Ձեր առաջ, այն ժամանակ կտեսնեք ամեն ինչ, թե ևս ինչպես եմ այստեղ վարվել: Հինգ ոտուրին չկարողացա կայքմազովից և երեք ոտուրին՝ Մեկիքովից պոկել: Ինչ անեմ, հո գատի չեմ տա. և այդտեղ ոչ սքի չասեք, թե ինձ սիրում եք: Եվ գուցե Դուք կարծում եք, թե ևս աջ ու ձախ գրամ եմ շաղ տալիս:

Դուք լավ մտածեք, որ եթե մարդը տուն ունենա և մի ճաշ, որանից ավելի էլ ի՞նչ ծախս կարող է ունենալ: Պետերբուրգը մի կողմը մնա՝ Դուք այդտեղով դատեք:

Մարդուն կ' հագնել է պետք, կ' սապոգներ, կ' բաղնիք, կ' ձեռնոցներ. այս մանրուքից Դուք կարող եք գաղափար կազմել:

Ահա փող չունեի, որ ամառվա շինել կարել տայի. վերցրի գերձակին երեք ոտրլի տվի և ձմեռվա շինելի աստառն ու բամբուակը պոկել տվեցի և մոխրագույն գայմիրկիտոն կպցնել տվի: Ի՞նչ տնեմ, ասեք տեսնեմ, անընդհատ նման հաշիվներ են: Թե չէ, լավ իմացեր, որ աշտուհետե ևս Ձեզ չեմ ան հանդստացնի և Ձեզանից ոչինչ փող չեմ խնդրի՝: Կուղարկեր թե ոչ, Դուր գիտեր, և տեսեր, թե մի ճաշը կես շիշ գինու հետ ինձ ո՞վ կտա վեց շաշիով:

Ինչպես լինի, մի կերպ անց կացնեմ այս երեք տարին էլ և հետո երեի աստված ողորմած է. ոչ միայն հետո, այլև՜ էլ աստված ողորմած է: Ահա պանսիոնը վերանում է և չգիտեմ, թե քսան թուփան ուճիկով որտեղ ապրեմ: Եթե լավ ընկերներ ունենամ, երկու կամ երեք հողի միասին կապրենք: Սակայն աստված մի տրտսեց. բուլորին լավ ճանաչեցի: Ինչ խոսք, նրանց մեջ լավն էլ կա, բայց ևս այնպես չեմ դաստիարակվել, որ նրանց հետ կարողանամ ապրել: Երեի ևս եմ վատը...

Թե ինչպես եմ այս տարին անցկացրել, այդ աստծուն է հայտնի (Սարգիսով ազգանունով մի ընկեր ունեի, նա էլ իմ մեղքից այստեղ չի մնում, երկու-երեք ամսից հետո գալիս է այգտեղ: Դրա պատճառների մասին կհաղորդեմ մյուս նամակով: Սակայն, թե ինձ սիրում ես, Սարգիսովի մասին հայտնաժառուր ոչ ոքի չասեր, մինչև որ ինքը նամակ չգրի իր մորը) և նմանապես, թե ինձ սիրում ես և իմ մահը չես ցանկանա, իմ ընկերների մասին ոչ ոքի բան չասեր: Երկար ժամանակ սրտիս մեջ պահել էի և զարձալ ուզում էի պահել: Բայց ինչ փաշտա է ինքս էլ չգիտեմ, թե ինչպես բերնիցս թոցրի ու Ձեզ տասցի: Եվ այս էլ իմացեր, որ եթե պանսիոնը չփակեն էլ, Աղաֆոն Դավիդիչի ստքերը կհամբուրեմ և ինձ ազատել կտամ պանսիոնից ու կինդրեմ, որ ինքն ուր ցանկանում է, թող այնտեղ էլ բնակեցնի: Ծիշտ է, կամքս կկաշկանդվի, կսահմանափակվի, եթե սրեմ մեկի մոտ ապրելիս լինեմ: Սակայն գերազասելի է, որ հանգիստ լինեմ և կամքս կաշկանդված, քան թե կամքս ազատ և ճնշված.

Գերազասելի է լինել կամքով կաշկանդված,

Քան թե կամքով ազատ և ճնշված. հը, ի՞նչպես է...

Քսան և մեկ թուփան և տասնչորսն էլ իմը. սրեմ մեկի մոտ կբնակվեմ, ում մոտ կմասնանշեն խուղարաշովը կամ Աքիմովը: Նաև հավատացնում եմ Ձեզ, որ մենակ չեմ բնակվի: Նախ որ թանկ կնստի և երկրորդ էլ այն, որ սենյակս ուսանողների խոսակցության վայր կդառնա:

Մայրիկ ջան, Դուք լավ եղեք, թե չէ, աստված վկա, որքան հնարավոր է, կաշխատեմ և լավ անուն կվաստակեմ: Մեր պրոֆեսորներին իրավունք չի վերապահված, որ ուսանողները նրանց մոտ բնակվեն, և ես կաշխատեմ գիմնազիայի գոստատի մոտ մնալու: Դասատուի մոտ նրա համար եմ ուզում մնալ, որ խոսակցության մեջ լեզուս վարժվի ու որեւէ բան սովորեմ: Խիկար իմաստունը տսել է. «Լավ է բար կրել ընդ իմաստունս»⁷, շարունակությունն էլ Դուք իմացեք, տեր-Սահանսը կլրացնի. ա՛խ, ա՛խ, ու ա՛խ: Ուր էր այս խելքս Զրպետի ժամանակ⁸:

Իսկապես, ինչ պիտի ասեմ. Դուք չգիտեք, որ այն գիտելիքները, որ Զրպետն էր ուսումնասիրել, ես էլ նույնն եմ ուսումնասիրում: Ուրեմն, նա էլ օրինատալիստ է եղել, ու ես էլ օրինատալիստ եմ, սակայն բանի աստիճան պիտի բարձրանալ, որ նրա գիտությունը հասնեմ: Աստված ողորմած է, մայրիկ ջան, հոգուդ մատաղ, ոչ մի բանի համար մի վշտանա. Ձեզանից որ տխուր համակ եմ ստանում, երազում անգամ անհանգիստ եմ և երբ լավ համակներ եմ ստանում, ուրախությունից անվերջ թռչկոտում եմ: Ձեր հոգուն մատաղ, լավ եղեք և Միքայելին ու Հովիտիմեին լավ պահեք: Արևս վկա, ես նույնպես լավ եմ:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել Սունդուկով

ՀՀ. Գ. 1

Իմ ընկերները բարեներ են հաղորդում, Ծինամձգվարովը առավել ես. Ճավճավաձեից շնորհակալ եղեք ավելի շատ:

Մայրիկ ջան, մրդի համար մի անհանգստանա: Հիմա ալստեղ այնպիսի մրդեր են վաճառում, որ այդտեղ դեռ հուլիսին չեն հասնում: Մի ամսից ավելի է, որ բալ են վաճառում, հատը ընկուղի շափ: Երեկ չէ առաջին օրը նեակի պրոսպեկտով անցա և տեսա ծիրան, դամբալ, սպիտակ և կարմիր սալուր, խաղողի նոր պոկած ողկույցներ՝ բուրբուլի, Գանձակի և ինչպիսին ուզում եք, աճեցնում են այստեղի ջերմոցներում: Արևս վկա, ճիշտ եմ ասում: Սակայն գինն էլ չեմ հարցրել, մրդեղեն չեմ սիրում:

ՀՀ. Գ. 2

Իբր թե գեռ բաղնիքում էի և այնտեղից որ դալիս էի դեպի շտեմարանը՝ ասում էի Ղաղոյին. «Ղաղո, երեք բան խնդրեցի և չուղարկեցիք (չգիտեմ, այդ ինչ երեք բան էր, բայց մի բան հաստատ հիշում եմ, որ թառի մասին էի ասում), հետո Ղաղոն ինձ ասաց. «Հիշա, հիշա խոսում իս, այդ էստուր վից մանեթ իմ ավի»⁹, և ոչ էլ այն եմ հիշում, թե ինչ էր: Այնտեղից հետո իմ սենյակը մոտ, ինչպես որ վերերը գրված է:

21 ბრძანება. მინერალური

მსოფიო-ბრძანება

პეტერბურგი. 1847-სა წელსა, თიბათვის 27-სა

ჩემო საყვარელო დედავჩან!

სიყვარულით ხელზედ და გულზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ, აგრეთვე ჩემ საყვარელ შიხილს და რიმსიმეს თვალზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ. დედავჩან, თქვენი თიბათვის 6-ში დაწერილი წიგნი და ერთი თუმანი მივიღე.

მაგრამ ნეტაი ვიცოდე, რატო ხოლერის ამბავს არა მწერთ. ეს კარგად იცოდეთ, რომ მაგისტანა ამბავები აქ არ დაიმალება: დღეში შვიდი და რვა კვდებიანო, ისიც დაბალი ხალხიდან. პეტიმები ამბობენ, რომ ვინც წმინდად იღვება. იმას არა უშავს, ოღუნდ ბაგი ან აჰმელი ანუ კუხნა წმინდად ჰქონდეთ. გეთაყვა. დედავჩან, რაღა ჩემი გაფთხილება გინდათ, წადით, ბახში იყავით, ანუ წავის წადით!, იქ ცივა, კარავი ჩამოდგით და ქეიფი გასწიეთ, სანამ ეგ ქარი გაიაროს და ქალაქში ბევრი არ დაიაროთ, იმიტომ რომ ჭირგნის სუნი აწყენსო. რაღა შეგეხვეწოთ, პეტიმებსა ჰხკითხეთ და როგორც გაგაფთხილონ, ისე მოიქეცით. ახ! ნეტაი აქაც არი მაინც იყოთ: ჩემი დიქტი სრულობით ნუ გაქვსთ. მე კარგად და მხიარულად, სულ ერივნის ჩურჩხელების. ატმის ჩირის და ალიბუხარის ჭამით დავდივარ (ზახარბეგოვმა მაიტანა ძალიან ბევრი).

დედავჩან, ანნა გრიგოროვნა ჯერ არ მინახამს. თარიც ჯერ არ მიმიღია. მეც ჯერ უნივერსიტეტში ვარ.

სარქისოვი ამ თვის 24 წავიდა აქედან ხარკოვის უნივერსიტეტში, და ჯერ მანდ არავის უთხრათ, სანამ თქვენ არ შეიტყობთ მანდ სცისავან.

ერთი რამე გაცინოთ. კვირას მე და ზახარბეგოვი დავდიოდით ნეესკი პროსპექტზედ. ერთმა კაცმა დამაყენა და მკითხამს, თუ მე ხარკოვიდან ხომ არ მოვსულვარ. მე იმწამსვე გამეცინა, მე ვცან,

რომ სოლომანას მიმამგზავსა. გ.დ.მეკიდა ის კაცი და თითქმის ნახევარ საათი გვექონდა ლაპარაკი და არ იჭერებდა, რომ მე ზავრიევი არა ვარ. რომ ილაჯი გამიწყვდა. უთხარი: თქვენ როცა წახვიდეთ ხარკოვსა და მე იქა მნახოთ. მითხარი, რომ სუნდუკოვმა მოგიკითხა. ის კაცი ამბობდა. რომ მაისის 24-ში გამოვედი ხარკოვიდან და სოლომანას გამოვესალმე.

დედავეჯან. მიხეილასთვის ეკითხე ზანარბეგოვსა და მითხრა. რომ მიხეილა ძალიან კარგად იქცევა და კარგი ალაგასაც არის და ჩემნა მზემ ძალიან გამეხარდა (მიხეილჯან სიტყვა კარგი სახელია. შენ იცი. როგორც კარგ სახელს ვაიკეთებ. ბიჭებს ანუ ბახახანის შაგირდებს არ ახყვები და რა დუქანშიაცა ხარ. იოლად წადი. რომ მერე იტყვიან. ეს ტყენ მირზოევი მოდ ერ? და დიდ ჯამაგირ მოგცემენ).

შამდეგ ამას. დედავეჯან. არტემის თავის ფულით გზავნიან, თუ ხელმწიფისა. ერთი შემატყობინეთ და ჯერ როგორც იყოს, მოვიდეს, მე აქ ბუტკოვთან საქმეს გაუკეთებ. ძალუას უთხარით, რომ ხათრიკამად იყოს ჩემ პატრონობაზედ. ის მე ვიცი: მაგრამ გამოუგზავნელი არ გაუშონ.

გთხოვთ. რომ ტერ ოპანეზა. დილა მამა. დედიდა. თინა. თოშკა. იავორა. ღაღოა. მიკოა. ძია იოვანე. მაგდანაც. მელქო სტეფანიჩი. რასე. ბიძას შვილები. ქალები. ძალოები. ნათლიანი. მოყვარე და მეგობარნი მამიკითხოთ: ერთი მამწერეთ. თუ მეზაღედ ნოლა სიმონა. თუ ქოსა სიმონა? კი არ ეწყინოთ რომ ესე გეძახი.

თქვენი შვილი გაპრიელ სუნდუკოვი

რიმსიმეჯან. ახალი სიმღერის ხმა შევიტყე. მართლა რომ ტკბილი ხმა არის და ეს რაღა მოუგონიან:

ჯანკელოვიან ბანზედა
ირემი და შველია.
ნეტავი შენ. სალომე.
პოლკოვნიკი შენია.

პოლკოვნიკი რად მინდა.
შავი მუნგუზალია.
გრიგოლა ხომ ჩემია,
ბროწეულის ფერია.

<2. 9. 1>

რიმსიმეჯან მარტოკა რო დავდგები, ფორტოპიანსაც ვისწავლი. გცთავა, ყველაფერი კარგად მამწერეთ და კარგად იყავით.

შენი ძმა გაპრიელი

$\langle 4. 9. 2 \rangle$

გუშინ ლიხაჩოვიანთსა ვიყავი და ანნა ლარისოვანამ დიდის სიყვარულით მოიკითხა სალომე თამაშშოვი და მე ძალიან კარგად დამიხვდება, როცა წავალ და ძალიან კარგი დედაკაცია. შვილებიც ძალიან კარგები ჰყავს. ექაც ბევრი ჩუჩხელა და თათარა არის.

<2. 9. 3>

მამიტვეთ, ფოშტამ ამაჩქარა.

ՊԼԱՆԵՐՐՈՒՐԴ, 1847 թվի հունիսի 27-ին

Իմ սիրելի մայրիկ ջան,

Միտով Ձեր ձևաքն ու կտրծքը համբուրելով՝ բարևա եմ հաղորդում Ձեզ, նույնպես և իմ սիրելի Միքայելի և Հովիտիմի աչքերը համբուրելով՝ բարեններա եմ հաղորդում նրանց: Մաշրիկ ջան, հունիսի 6-ին գրած Ձեր նամակը և մեկ թումանը ստացա:

Բայց երանի գիտեհամ, թե խոլերայի մասին ինչո՞ւ չեք գրում։ Այս լավ խմացեք, որ նման լուրերը այստեղ չեն թաքնվի։ Ասում են, թե օրական յոթ-ութ մարդ է մեռնում, այն էլ ժողովրդի ստորին խավից։ Բժիշկներն ասում են, որ ով մարքոթյուն կպահպանի, նրան լան չի պատահի, միայն թե ուտելիքը կամ խոհանոցը մաքուր պահվի։ Ձեզ մտառդ, մայրիկ ջան, ի՞նչ կարիք կա, որ ես Ձեզ նախազգուշացնեմ, շախատեք այդում լինել կամ դնացեք Մավկիս¹, այնտեղ հով է, վրան սարքեք և քեֆ արեք, մինչև որ այդ քամին անցնի։ Քաղաքի մեջ շատ չման դաք, որովհետև ջրհորի հոտը վնասակար է։ Էլ ի՞նչ խնդրեմ. բժիշկներին հարցրեք և ինչպես որ նրանք կնախազգուշացնեն Ձեզ՝ այնպես էլ վարվեք։ Ա՛խ, երանի գոնե այստեղ լինեք։ Իմ մասին ամենևին մի մտածեք, ես լավ եմ և ուրախ, անվերջ երեանի սուջուկս, չորացրած դեղձ ու սալոր ուտելով եմ ման գալիս (Զախարբեգովն է բերել չափազանց շատ)։

Մայրիկ ջան, Աննա Գրիգորենային դեռ չեմ աղակտ, թառն էլ
դեռ չեմ ստացել: Դեռ ես համալսարանումն եմ:

Սարգիսովը այս ամսի 24-ին դնաց այստեղից Խարկովի համալսարանը և այդտեղ գեոևս ոչ ոքի չասեք, մինչև որ ուրիշից չիմանաք Դուք այդտեղ:

Մի ծիծաղելի բան պատմում: Կիրակի օրը ես ու Ջախարրեզովը դրոսանում էինք Նեակի պրոսպեկտով: Մի մարդ ինձ կանգնեցրեց և հարցրեց, թե ես հո խաղալիք չե՞մ եկել: Ծիծաղս եկավ. ես իսկույն

հասկացա, որ ինձ Սոյումոնին է նմանեցրել: Կտալ այս մարդը և մոտ կես ժամ խոսելուց հետո էլ չէր հավատում, որ ես Զավրիկը չեմ: Որ ձարս կտրվեց, իրեն ասացի. «Երբ որ դուք զնաք խարկով և ինձ աշխտեղ տեսներ, ասացեր, որ Սունդուկովը Զեզ բարեկեց»: Այն մարդն ասում էր, որ ինքը խարկովից դուրս է եկել մայիսի 24-ին և Սոյումոնին մնաս բարով է ասել:

Մայրիկ ջան, Միքայելի մասին Զախարեղովին հարցրի և նա ինձ ասաց, թե Միքայելը շատ լավ է իրեն պահում և լավ գործի է: Արևս վկա, շատ ուրախացա (Միքայել ջան, խոսքը լավ անունն է, դու դիտես, թե ինչ լավ անուն կվաստակես: Փողոցացին տղաների կամ բողոքականի աշակերտների հետ չընկնես և որ խանութում էլ տլժմ աշխատում ես, յուր զնա, որպեսզի տեսն, թե «էս տղեն Միք-դոնի մոդ էր»² և մեծ ուձիկ կտան):

Բացի դրանից, մայրիկ ջան, տեղեկացրեք ինձ, թե Արտեմին իր փողով են ուղարկում³, թե՞ կայսերական. ինչ գնով էլ լինի դեռ թող դա, ես այստեղ Բուսովի մոտ դրա գործը զլուխ կրերեմ: Զալոյին ասեք, որ լիաճույս լինի իմ խնամածության համար, այդ ե՛ս դիտեմ: Սակայն առանց ուղարկելու չթողնեն:

Խնդրում եմ բարեկ տեր-Օհանեսին, պապին, մորաքրոջը, Թինային, Թումկային, Յագորին, Ղազոյին, Միկոյին, քեռի Հովանէին, Մազդանին, Մելքո Ստեփանիչին, Յասին, հորեղբոր տղաներին, աղջիկներին, ձալոներին, քավորանց, ազդականներին և բարեկամներին:

Գրեք տեսեմ, թե աշգևպաններից ո՞րն է աշխատում՝ Նոդա Սիմոնը, թե՞ քոսա Սիմոնը. չնեղանան, որ իրենց այդպես եմ անվանում:

Զեր որդի՝ Գաբրիել Սունդուկով

Շ. Գ. 1

Հոփսիմե ջան, նոր երգ եմ լսել, իրոք որ քաղցր եղանակ է և տես, թե ինչ են հնարել:

Ջանկելովենց կտեր վրա
Արածում է եղջերուն,
Երանի քեզ, ա՛յ Սալոմե,
Գնդապետն է քեզ սիրում:

Ինչի՞ս է պետք գնդապետը,
Դեմքից սև ժանդ է թափում,
Մատաղ լինեմ իմ Գիգուին,
Երեսից նուր է կաթում:

Հոխիսիմն ջան, երբ որ միայնակ կապրեմ՝, գաշնամուր էլ կսո-
վորեմ: Քեզ մատաղ, ամեն ինչի մասին կարգին ինձ զրիր և ինքզ էլ
լավ եզիր:

Քո եղբայր՝ Գարեիկ

Հ. Գ. 2

Նրեկ էիխաշովենց մոտ էի. Աննա Կարխովնան մեծ սիրով
բարեկեց Սալոմե Ռամամշին: Նա ինձ շատ լավ է գիմալորում, երբ
գնում եմ իրանց մոտ և պիտի ասեմ, որ շատ լավ կին է: Նրա որ-
դիներն էլ շատ լավերն են: Նրանց մոտ էլ շատ կա սուջուխ և
շփոթ:

Հ. Գ. 3

Ներեցեք, փոստը շտապեցրեց:

22 მისამართის მიხრჩობისას

მისამართი-მხატვარი

პეტერბუგი. 1847-სა წელსა. კაიათის 4-სა, პარასკევი

საყვარელო დედავჯან!

თქვენი თიბათვის 16-ში დაწერილი წიგნი მივიღე იმავე თვის 30-ში. მადლობა ღმერთსა, რომ მშვიდობით ბძანდებით და ღმერთმა კიდევ მშვიდობით შეგინახოთ.

დედავჯან, ჩემთვის ნუ ფიქრობთ. ნეტაი თქვენ კარგად იყოთ, თორემ მე რა მიჭირს, წელიც კარგადა მაქვს და დამიჯერეთ, რომ რაც აქა ვარ, თავიც არ ამტკენია. ჩემი ავანტუოფობა ის არის, რომ თქვენი ფიქრი მაქვს. დედავჯან, ნეტაი რა დღე იქნება, რომ დარწმუნებული შევიტყო, რომ მანდ ღოღერა აღარ არის და თქვენ ყველანი მშვიდობით მორჩომილხართ. მწყურვალ ფრინველსავით პირდაღებული მუდამ ფოშტაში ვიცდი, თუ რა წიგნი მამიერა და თქვენ გეთაყვანე, რომ მალმალე წიგნი მამწეროთ და თქვენი ამბავი შემატყობინოთ.

დედავჯან, თიბათვის 28-ში შაბათს (ჩვენი ვართავარის კვირასა) თქვენგან ჩემი დაბადების მოსალოცავი მივიღე; თითქმის ფეხედ ველარ ვდგებოდი სიხარულითა. წავედი ფოშტაში, გამამიტანეს პასილკა. მაგრამ რო შავხედე, ასე მეგონა, რომ სულ დამტვრეული იქნება, ამიტომ, რომ იაშჩიკი სრულობით დამბზვრეული იყო. ამოვიღე თარი და ჩემი გაკვირება ნახეთ, რომ თარი არ გახეთქილ იყო და ბუშტიც მთლად იყო, ხოლოდ ორ ალაგას წებო მოშლიყო, აი ამ ალაგაბეს, სადაც ჯვრები დამისვია! მოვაგრძევე ბუშტი, სიმები და რაც თარს ეკუთვნებოდა. დანარჩენი სულ იქვე გაუშვი და დამავიწყდა. რა მენახა, თუ ფოშტაში რა გამოეროთ. ამისთვის გთხოვთ. რომ თქვენ შემატყობინოთ. ეს არის სადილი გიახელით მე და იასე (ლალაას იასე), თრამბლან პოლკა და სედოვი ვიტანციეთ მეთორმეტე

აუდიტორიაში (კლასის ნომერია) და ეხლა ის მეორე კურსის ფარსულსა ჰსწერს და მეც ეს წიგნსა ვწერ (დღეს ხუთშაბათია).

ჰო, წელან თარზედ დავდექი: წავიღე სკრიპკის გასაკეთავად. ათი შაური მთხოვა და ხუთ შაურად შამირიგდა. გვერდით მიუჯექი, ჩემთანვე გაგაკეთებინე და სალამოზე წაველი და მოვიტანე ზახარ-ბეგოვთან, გავმართე! რა თარი! ცრემლები მამივიდა სიხარულითა. არც დაყრუებულ იყო, არც გაფუჭებულ იყო გზაზედ! ერთ სიტყვით, რომ ძალიან კარგი თარია! ჩემი დაბადების დღეობაც კარგად გავატარე (თიბათვის 29 კვირას). კვირას საღძრიდან წაველ შანშიევთანსა. ყორხმაში და გრიგოლ ბებუთოვის შვილიც იქ იყვნენ. ბევრ ხან ვილაპარაკეთ, სადილად ისინი სხვაგან წავიდნენ და მე შანშიევთანსა დავრჩი სადილად. სადილი რო მოახლოვდა, შანშიევმა მკითხა, რომ თარი მოგივიდაო, „დიან, გუშინ მამივიდა“, მეც უთხარი, და აღარ მამეშვნენ, სანამ არ წავიღე. სადილს უკან ცოტა დაუკარ და ყველანი თქვეს, რომ წავიდეთ პავლოვსკში და მეც თან წამიყვანეს. პეტერბურგიდან პავლოვსკი (ხელმწიფის სოფელია) 27 ვერსტზედ არის, მაგრამ ასეთი მარტყოფის² ურემში ვიჯექით, რომ 27 ვერსტი ნახევარ საპათზედ და ხუთ მინუტზედ მიველეთ.

დედავჯან, ბევრი გამეგო ცეცხლის მაშინაზედა, მაგრამ დიდმასი არ იყოს, გაგონილი ნახვისთანა არ იქნება. ნეტაი ადამიანის ჭკვა რა არის და რეებს იგონებს: აო, ვეცდები, იქნება როგორმე შევატყობინოთ, თუ ეს რა მაშინა არის³.

რომ ოთხი ათასი წამსვლელნი იყვნენ, კიდენ 27 ვერსტი ნახევარ საპათზედ წაიყვანს მაშინა, და ძვირიც არ არის, წასვლამოსვლაში ერთი მანეთი და ექვსი შაური მივეცი.

ექვს საპათზედ იქ ვიყავით. რეები ვნახე. ნეტაი რამოტენა ვოქსალია (ტრახტირის გვარად სახლია, მაგრამ ასეთი, სადაც ათი ათასი კაცი ადვილად დეეტევა). რა ბალი, რა მუზიკა, რა ქეიფი. ზოგი სადილსა ჰსჭამს, ზოგი ყავას მიირთმევს, ზოგი ჩაისა. მეც კარგად ვიქეიფე, დედავჯან, მაგრამ შანშიევებთან რომ არ ვყოფილვიყავი, მე ვინ მიჩვენებდა ის ქეიფებსა. მართალია, გზის ჰსწავლება არ მინდოდა, ყველას შეუძლიან წასვლა, მაგრამ რა ღირდა რომ იმტონი დიდკაცებში მეც სტოლზედ ვიჯექი და აღავარი სტაჟან ძერის ჩაი ეი ანუშ⁴. შანშიევის სიძემ ერთ საპათზედ ცხრა მანეთი დახარჯა, ერთი სმოვრის წყლისათვის, ოცდა ათი ნაჭერი შაქრისთვის, სამი ჩაის კოვზი ჩაისთვის. ერთი მოლოშნიკი რძისთვის სამი მანეთი მისცა, ექვსი მანეთისაც კანძეტები, ყურძენი და ატამი იყიდა. ჭეენსავით, იქ იმტონ ხალხში, არავინ იყო. ათნი ვიჯექით სტოლ გარეშემო (შანშიევის

სახლობა) და კარგად ვიქეიფეთ. შანშიევის სიძე ამბობდა, ჟხლა ტიფლისში შემიტყონო, იტყვიან, რუსო, ერთ საპათში ცხრა მანეთი თეთრი რამბავი არის. თითონ რუსია, მაგრამ გულით ჰსწორედ მანდაური ეცია, ათი წელიწადი მანდ ყოფილა, ეხლა ცოლით (შანშიევის და) და დით აქ არის და გუშინ უნდა წასულიყვნენ თავიანთ სოფელში, ასკოვსკი გუბერნიაში. ათ საპათ ნახევარზედ ჩავექქით მაშინაში და ათ საპათზედ პეტერბურგში ვიყავით.

ორშაბათ საღამოზედ ჩაიხედ ჯიდენ იმათსა ვიყავი (შანშიევმა მთხოვა მოდიო, ყორხმაზის ქეიფს ყური უგდეო) და მეც იმიტომ წაველი. ნართლა რომ ყორხმაზმა კარგად იქეიფა და მერე მე უკრამდი და ის მღეროდა. მაგრამ თარი კი აღარ გამოუშვეს. შანშიევმა მთხოვა, რომ სანამ ყორხმაზი აქ არის აქ გაუშვი და შენც უცხო ხომ აღარა ხარ, რამტონიც გინდა, მოდი აქ, დაუკარ. მეც როგორ წამოვიღებდი, ჩემი პირველი მოკეთები ისინი არიან, დედავჯან, მე იმათ სახლში ისე ვარ, როგორც მანდ ჰქეიძიდანთსა ვიყავი: ამეებს სულ იმიტომა გწერ, დედავჯან. რომ იცოდეთ, რო მე აქ კარგად ვატარებ დროებას და კარგი პატრონები მყავს.

დედავჯან, ეს გუშინ დავწერე და დღეს კიდევ ბევრი რამეები მქონდა დასაწერი, მაგრამ სულ დამავიწყდა, ასეთი ამბავები შევიტყე ხოლერისა. გეთაყვანეთ, წადით საითმე, მანგლის ანუ ბორჯომს კარგ ადგილებს ამბობენ, უღვინოთ წყალი სრულობით არ დალიოთ. ზილი, ავრეთვე წვანილ არა ჰამოთ. თქვენი სულისა, მალე შემატყობინეთ თქვენი ამბავი. სიყვარულით დამიკოცნეთ მიხეილი, რიმსიმე და იაგორა. თომკა, ღაღოა, მიკოა, დიდი მამა, ტერ ოპანეზა, მამიდანთ იოვანე, მეღქო და ყველანი მამიკითხეთ, დედიდა, თინა და ისე და ან დრია.

გაბრიელი

Պետերբուրգ, 1847 թվի հուլիսի 4-ին, սպրաթ

Սիրելի մայրիկ ջան,

Հունիսի 16-ին գրած Զեր նամակն ստացա նույն ամսի 30-ին:
Գոհությամբ ասածս, որ ողջ-առողջ երև թող աստված ևս առողջ
դահի Զեդ:

Մայրիկի ջան, իմ մասին մի մտածեք, երանի բն Դուք լավ լինեք, բն չի ինձ ինչ կա. մեջքս էլ լավ է և հավասարեցեք, որ ինչ այստեղ եմ, գլուխս էլ չի ցավել: Իմ հիվանդությունն այն է, որ Ձեր մասին եմ մտահոգված:

Մալքրիկ ջան, Էրանի ինչ օր պիտի լինի, որ ևս լիովին հավատա-
տիանամ, թե աշգոսեղ խորերա աշկես չկա և դուր բոլորդ էլ հաջողու-
թյամբ ազատվել եր: Մարտվ թուշունի պես բերանս բաց մշտապես
սպասում եմ փոստում, թե ինչ նամակ կստանամ և, Ձեզ մատաղ,
շուտ-շուտ ինձ նամակ գրեք և Ձեր մասին տեղեկացրեք:

Մալքրիկ ջան, շարաթ, հունիսի 28-ին (մեր վարդավառի շա-
րաթին) Ձեզանից ստացա իմ ծննդյան շնորհավորականը. ուրախու-
թյունից համարյա չէի կարողանում ոտքիս վրա մնալ: Գնացի փոս-
տը, որ ինձ ծանրոց հանձնեցին: Սակայն հենց որ նայեցի, ինձ
թվաց, թե բոլորովին ջարդված կլինի, քանի որ արկղը ամբողջապես
խարխուլած էր. հանեցի թաղը և իմ զարմանքը տեսեք, որ թաղը չէր
ձափել և փառք տնվնաս էր, միայն թե Լըկու տեղ սոսինձը պոկվել
էր, ահա այս տեղերը, որ խաչեր եմ նշանակել... Հավարեցի փառք,
լարերը և ինչ որ թառին կպտականեր, մնացածը տեղում հենց թո-
ղեցի և մոռացա տեղեկանալ, թե փոխադրական որքան էին վերցը-
րել: Այս մասին խնդրում եմ ինձ տեղեկացնեք:

Նոր հենց ճաշն ավարտեցինք. ևս ու Յոսեն (Վաղոյի Յոսեն),
Թրամբլան Պոլկան և Սեդովը պարեցինք տասներկուերորդ առափ-
տորիայում (դասարանի համարն է) և այժմ նա Երկրորդ կուրսի
ֆարսերենն է գրում և ևս էլ այս նամակն եմ գրում (այսօր հինգ-
շաբթի է):

Հա, քիչ առաջ թառի վրա կանգ առա. տարա ջութակ նորոգողի
մոտ: Տասը շալի պահանջեց, բայց հինգ շալի համաձայնեցինք:
Կողքին նստեցի, իմ ներկայությամբ նորոգել տվի և Երեկոյան տա-
րա Զախարբեգովի մոտ. սարքեցի: Ի՞նչ թառ. ուրախությունից ար-
տասվեցի: Ոչ ձայնն էր խլացել, ոչ էլ վնասվել էր ձամբին: Մի
խոսքով, շատ լավ թառ է: Իմ ծննդյան օրն էլ լավ անցկացրի (հու-
նիսի 29-ին, կիրակի): Կիրակի օրը Եկեղեցուց գնացի Շանշիկների
մոտ: Այնտեղ էին նաև Ղուրխմազն ու Գրիգոր Բերսեթովի տղան: Եր-
կար զրուցեցինք: Ճաշին նրանք ուրիշ տեղ գնացին, իսկ ևս մնացի
Շանշիկների մոտ ճաշի: Ճաշի ժամանակը որ մոտեցավ, Շանշիկը
հարցրեց, թե «թաղ ստացա՞ր»: «Այո, Երեկ ստացա», պատասխա-
նեցի, և էլ հանգիստ չտվին, մինչև որ շտաբա: Ճաշից հետո մի փոքր
նվաղեցի և բոլորն ասացին, թե գնանք Պավլովսկի: Ինձ էլ հետները
տարան: Պավլովսկը (արքայի գյուղն է) Պետերբուրգից 27 վերստ
հեռավորության վրա է, բայց այնպիսի Մարտոփի² սալլ նստեցինք,
որ 27 վերստը կես ժամ և հինգ րոպեում անցանք:

Մայրիկ ջան, շատ էի լսել կրակի մերկենայի մասին, բայց, Դի-
պիմասի առկիր շիրնի, լսածը տեսածի պես չի լինի: Երանի ինչեր
ասես, որ մարդու խելքը չի հնարի: Կաշխատեմ, գուցե որեւէ կերպ
բացատրեմ, թե այդ ինչ մերկենա է³:

Որ չորս հազար ուղեւոր էլ լինեն, 27 վերստը մերկենան նորեն
կես ժամում է տանում և այնքան էլ թանկ չէ. պնալ-գալուն մեկ
սուրլի և վեց շաշի վճարեցի:

Ժամը վեցին այնտեղ էինք: Ի՞նչեր տեսա: Երանի ի՞նչ մեծ կա-
յարան է (տրակտիրի նման տուն է, սակայն այնպիսին, ուր տաս
հազար մարդ հեշտաւթյամբ կանգնաւորվի): Ի՞նչ այգի, ի՞նչ երա-
ժըշտություն, ի՞նչ քեֆ: Ոմանք ճաշում են, ոմանք սուրճ են վաճե-
լում, ոմանք՝ թեյ: Ես էլ լավ քեֆ արեցի, մայրիկ ջան, սակայն եթե
Շանշիկների հետ չլինեի, ո՞վ ինձ ցույց կտար այն քեֆերը: Ծիշա
է, կարիք չէի գտնում ճանապարհը սովորելու, ամեն ոք կարող էր
պնալ, սակայն ինչ արժեր, որ այնքան հայտնի մարդկանց հետ սե-
ղան էի նստել և աղավաղի սառքանք ձեռքիս շաշ էի անուշ անում⁴:
Շանշիկի փեսան մի ժամում ինը ոսուրլի ծախսեց, մի ինքնակու ջրի,
երեսուն կտոր շաքարի, երեք թեյի գդալ չոր թեյի, մեկ կաթի ամա-
նով կաթի համար ավեց երեք ոսուրլի, վեց ոսուրլու էլ կանֆետ, խա-
ղող և գեղձ գնեց: Այնքան ժողովրդի մեջ մեկ նման ոչ ոք չկար այն-
տեղ. սեղանի շուրջը տաս հոգի էինք նստած (Շանշիկի բնառանիքը)
և լավ քեֆ արինք: Շանշիկի փեսան ասում էր, եթե Ռիֆլիսում հիմա
խմանան, կտեսնե ա՛յ ուս, մի ժամում ինը ոսուրլի սպիտակ, ի՞նչ
խաբար է: Ինքըստ է, սակայն սրտով խեղճան այդանդի մարդ-
տաս տարի այգաւեղ է կղել, այժմ կնոջ հետ (Շանշիկի քույրը) և
բոնջ հետ այստեղ է և երեկ պիտի պնային իրենց գյուղը՝ Պակովի
նահանգ: Ինչ անց կեսին նստեցինք մերկենա և տասին Պետերբուր-
գումն էինք:

Երկուշաբթի, երեկոյան թեյին նորից նրանց մոտ էի (Շանշիկը
խնդրեց թե արի, ասում է, Ղորխմազի քեֆ անելը դիտիր) և ես էլ
գրտ համար պնացի:

Իրոք որ Ղորխմազը լավ քեֆ արեց, և հետո ես նվագում էի ու
նա երգում էր: Բայց թառն այլևս դուրս չթողին: Շանշիկը ինձ
խնդրեց, թե քանի Ղորխմազն այստեղ է՝ այստեղ թող և դու էլ հո
այլևս օտար չես, ինչքան ցանկանում ես, արի նվագիր: Ես էլ ի՞նչ
պես կարող էի բերել, իմ առաջին բարեկամները նրանք են: Մայ-
րիկ ջան, ես նրանց տանն այնպես եմ, ինչպես այգաւեղ Հեքիմա-
զանց տանն էի: Այս ամենը նրա համար եմ գրում, մայրիկ ջան,

որ Դուք իմանաք, թե ես այստեղ լավ եմ անցկացնում՝ ժամանակս
և լավ տերեր ունեմ:

Մայրիկ ջան, այս երեկ դրեցի և այսօր՝ զարձալ շատ բաներ
ունեի գրելու, սակայն բոլորը մոռացա, այնպիսի լուրեր ստացա
խոլերայի մասին. Ձեզ մատաղ, գնացեք որեէ տեղ, Մանգլիս կամ
Բորժոմ և այլ լավ տեղեր: Ասում են, թե ատանց գինու ջուր ամե-
նեին չխմեք, միրգ չուտեք, ինչպես նաև կանաչի: Ձեր հոգուն մա-
տաղ, ձեր մասին շուտով լուր ուղարկեք: Սիրով իմ փոխարեն համ-
բուրեք Միքայելին, Հովսիսիմեին և Յաղոթին, Թոմկային, Ղազոյին,
Միկոյին, մեծ հայրիկին, տեր-Ոհանեսին, հորքորանց Հովանեին,
Մելքոյին և բոլորին բարեւք, մորաքրոջը, Թինային և Յասին ու
Անդրիային:

Դարբիկ

23 მხსნა-მხსნა, მიწა-მიწა

მსოფიო-მხსნა

პეტერბურგი, 1817-სა წელსა, მარამობის 11, ორშაბათი

საყვარელო დედავან!

თქვენი კათათვის 25-ში დაწერილი წიგნი გუშინ მივიღე (მარამობისთვის 7): მადლობა ღმერთსა, რომ კარგადა ხართ, კიდევ ღმერთმა დაგიფაროსთ ყოველ სნეულობიდან! და გვადირსოს ერთ-მან ერთის ნახვას.

დედავან. ძალიან ბევრ რამეებსა მწერთ და მეც ამისათვის აღ-რევე დავიწყე წერა, რომ ყველა სიტყვაზედ პასუხი მოგწეროთ.

დედავან. უსნიფერას სიძის სიკვდილს იწერებით, დამიჯერეთ, რომ ძალიან შეეწუხდი: დიდი უბედურობა მოსვლია უსნიფერას. ჩემ მაგიერად იმას სამძიმარი უთხარით, აგრეთვე ძალო თაქუას და ალოფ ივანის სამძიმარს უგზავნი; მაგრამ ვთხოვ, რომ ბევრი არ შესწუხდნენ. ღმერთმა ხე აცოცხლოს, თორემ ხილი ბევრი იქნება. და ესეც სთხოვეთ ჩემ მაგიერად, რომ თავიანთი სალხინო გული მაგი-თი არ გაიტეხონ, თავიანთ კარგად იყვნენ, ღმერთი მოწყალეა. ჩეტაი ეხლა ვიცოდე. რა ნაირად არი ძალო თაქუა. მე კარგად ვიცი. რომ იმას მგლოვიარეობა არ მოუხდება.

შემდეგ ამასა, დედავან, მწერთ, რომ გაგცოდნინოთ, თუ აქ მწვიდობიანობა არის: დედავან, თქვენ ჩემი ფიქრი ნუ გაქვსთ. აქ არაფერი ხოლერა არ არის, დარწმუნებული იყავით და თუნდ რომ იცოს კიდევ, ღმერთი მოწყალეა. თქვენ ლოცვას ბევრ ფათერაკისა-გან დაუხსნივარ და ამასაც მამარჩენს. დედავან, ნურაფერის ფიქრ-თუ გაქვსთ, აქ არაფერი სნეულობა არ არის.

შემდეგ ამასა, დედავან. მწერთ, რომ თარს აქეთ იქით ნუ ატა-რებ. დედავან, მე ხომ საზანდარი არა ვარ, რომ აქეთ იქით დაკვრით

დავიარო. მაშინ იმიტომ წავილე შანშიევანთსა. რომ ყოოხმაზი აქ იყო. ყოოხმაზი ქეიფის კაცი და იმის გულისათვის შანშიევმა მთხოვა, რომ თარი აქ გაუშვიო. ვინამ ეს აქ არისო. მეც რას ვეტყვოდი. ეხლა კი თარი შინა მაქვს და არც გამოვიტან: როცა მამინდება. ცოტას დაუტრამ და ისევ იაშიიკში ვინახამ. სიმეებისთვის ნულარ ჰსწუხართ, აქ სამყოფი მაქვს და თეთრ სიმს აქაც ჰყიდინ.

შამდეგ ამას, დედავჟან. მწერო, რომ პარავოზში (ცეცხლის მაშინაში) ნუ დაჯდები, 'შიშია'. აბა ეგ არის. რომ გაგონილი ნახვის-თანა არ იქნება და! ცეცხლის მაშინა რომ ჰქვიან, იმიტომ საშიშო გეჩვენებათ. მაშ დროშკაშიაც ნუ დაჯდებით. ამიტომ რომ ცხენი რომ გაგიყდეს. დამიჯერეთ, რომ დროშკა საშიშოა, ვირემც პარავოზი. ცხენი თუ რომ თავი წაირთო. ველარ დაიმაგრებენ, მაგრამ პარავოზი ოსტატის ხელში მიატრიალებს, ორთქლს ძალას მისცემს, მალე წავა, მოატრიალებს, დადგება. და ერთიც ესა. რომ მაშინაში არავინ ზის. მაშინის უკან კარეტები აბია და ხალხი იმეგებში სხედან და რომ მაშინას რამე დეემართოს. ისეა გამართული. რომ ერთ სეკუნდში კარეტები მოეშვება მაშინასა. კარეტები დადგება და მაშინა თუნდ ჯანდამას წავიდეს. მაგრამ დროშკაში რომ ცხენი გაგიყდეს, ვერას ყოფით დროშკას ცხენიდან ვერ მათოვებენ. დედავჟან, მე რომ ამ რიგი რამეები მოგწეროთ, გაიკვირეთ, კი ნუ ნაღვლობთ: იმ ხუთშაბათსაც (კათათვის 31-ში) ვიყავი პავლოვსკში კიდევ იმ მაშინით. მაგრამ ასეთი კარეტაში ვიჯექი, რომელშიც 126 კაცი იყვნენ. საკურველია. დამიჯერეთ, ვება ზალაა და ოთხ გორგორაქზედ არის. იმ მაშინას ამ ნაირი ერთი კარეტა აბია და მიორები პატარები არის, მაგრამ ისე პატარა, რომ თითოში 32 კაცი ჯდება. იმ დღეს პავლოვსკში ბალი, თუთა (აბა რიმსიმე: ხა! ხა! ხა!) იყო. ბებუთოვმა მითხრა, რო წადი, მეც წავალო და ამისათვის წავედი. ჭავჭავაძე, სარაჯოვი და მე ერთად ვიყავით და იქ ბებუთოვს შავეყარე.

შამდეგ ამას, დედავჟან, ბებუთოვის შვილზედა მწერო, რომ კარგად გავიცნა. დედავჟან, რა გითხრა, ძალიან მეგობრები ვართ ერთმანეთთან და ძნელად დღე გაივლის. რომ ერთმან ერთი არ ვნახოთ. ერთმან ერთი ძალიან გვიყვარს. ბებუთოვი მეუბნება, რომ ჩემი პირველი მეგობარი შენა ხარ. მაგრამ დედავჟან, ესენი მანდ ვარ-პიტას ნუ ეტყვიოთ. რომ აქ მოსწერენ და მერე ესეც იტყვის, რომ რა ყმაწვილურ წიგნებსა ჰსწერ შენ იქა. ხოლოდ ვარპიტას ეს უთხარიოთ. რომ ჩემი შვილი იმისაგან მადლობელი არის და ჩემ მაგიერად ზეღზედ ემთხოვეთ. დედავჟან ამასაც მწერო, რომ თქვენი დარი-ეებისათვის არ მეწყინოს. დედავჟან, არა თუ მეწყინს, მაგრამ მეტის

Այնուհետեւ, մայրիկ ջան, գրում եք, թե շոգեքարշի մեջ (կրակե մեքենայի) մի նստի՛ր, վախենալու է՞: Իսկապէս որ լսածը տեսածի նման չի լինի: Կրակե մեքենա են կոչում, դրա համար էլ Ձեզ սարսափելի է թվում: Այդ գեպում կաո՞ր էլ մի նստե՛ք, սրտվհեմե ձին եթէ խրտնի, հալաւաացե՛ք, որ կաո՞րը սարսափելի է, բան շոգեքարշը: Թե որ ձին սանձը պոկեց, նրան աչկա չեն կարող պահել, մինչդեռ շոգեքարշի վարպետը երբ մի կողմն է պտտում ձեռքը, զոտը՛ն ուժ կտա, արագ կեթե՛ա, մյուս կողմը կպտտի՝ կանգ կառնի: Եվ մեկ էլ այն, որ շոգեքարշում ոչ ոք չի նստում: Շոգեքարշին կպած են կառքեր և մարդիկ այդ կառքերի մեջ են նստած: Եթէ շոգեքարշին մի բան պտտահի, աչկա են է կառուցված, որ մի վայրկյանում կառքերը կպոկվեն մեքենայից, կառքերը կկանգնեն, իսկ մեքենան թեկուզ ջհանգամբ գնա: Բայց եթէ կառքի ձին կատապի, ոչ մի կերպ չես կարող կաո՞րը ձիուց բաժանել: Մայրիկ ջան, ես որ այսպիսի բաների մասին գրեմ Ձեզ, Դուք վարմացե՛ք և ոչ թե վշտացե՛ք: Անցյալ հինգշաբթի էլ (հուլիսի 31-ին) Պալլովսկի էի գնացել նորից այն մեքենայով, սակայն այնպիսի կառք էի նստել, որ 126 մարդ կար: Զարմանալի է, հալաւաացե՛ք ինձ, ահագին դահլիճ է և չորս անիվների վրա է: Այն մեքենային այս տեսակ մի կաո՞ր է կպած, իսկ մյուսներն ավելի փոքր են, բայց այնքան փոքր, որ յուրաքանչյուրում 32 մարդ է նստում: Այն օրը Պալլովսկում կեսաս, թուփ կար (դե, Հոխիսիմե, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛): Բերութովն ինձ ասաց, թե դու գնա, ես էլ կգնամ, դրա համար էլ գնացի: Զավճալածեն, Սարաւովը և ես միասին էինք և այնտեղ Բերութովին հանդիպեցի:

Այնուհետեւ, մայրիկ ջան, Բերութովին որդու մասին եք գրում, որ մոտ ծանոթանամ: Մայրիկ ջան, ի՞նչ ասեմ, շատ լավ բարեկամներ ենք իրար հետ և զովար թե այնպիսի օր լինի, որ իրար չտեսնենք: Միմյանց շատ ենք սիրում. Բերութովին ասում է ինձ, թե իմ առաջին բարեկամը դու ես: Բայց, մայրիկ ջան, այս բաների մասին այդտեղ՝ վարպետին³ մի ասի, որպեսզի այստեղ սրան չգրեն և հետո սա էլ չասի, թե ինչ երեխայական նամակներ ես գրում այնտեղ: Միայն վարպետին այս ասեք, թե իմ սրդին նրանից շնորհակալ է և իմ փոխարեն ձեռքը համբուրեք:

Մայրիկ ջան, այն էլ եք գրում, որ ես Ձեր խրատներից չնկատեմ: Մայրիկ ջան, ոչ թե նեղանում, այլ ավելի ու ավելի եք ինձ համոզում Ձեր սիրտ մեջ: Ես լավ գիտեմ, որ Դուք այս իմ բարօրության համար եք ասում և ոչ թե վիրավորվում եմ Ձեր խորհուրդներից, այլ շնորհակալութունս եմ հայտնում...:

24 ბრწყინვალე მწიგნობარს

მსოფლიო-მშვენიერი

პეტროპოლი. 1817-სა. ენკენისთვის 1-სა, ორშაბათი. კვირასა ვწერ.

საუფარელო დედავჯან!

ამას წინათ ძალიან მოკლე წიგნი მოგწერეთ (აქიმოვის წიგნით გ.მოგიგზავნე) და ამისათვის რაც მაშინ მოსაწერი მქონდა, ესლა მოგწერ.

დედავჯან. დავერენოსტის საქმეს მკითხამთ: რა გითხრათ? პანდ უნდა ვიყო, რომ რამე იქნება გავარიგო და მაგტონი თქვენ არ შესწუხდეთ. ახ! ღმერთო. ერთი რა დრო იქნება, დედავჯან. რომ თქვენ არაფრის ნაღველი არა გქონდესთ და თქვენი ყველა ბძანებას გასრულებდეთ. დავერენოსტი თუ გამაიტანოთ, მიწხოვეს არ მისცეთ. გული როგორღაც არ მეუბნება, და კიდევ თქვენ იცით და ვისაც უნდა მისცეთ. ერთ წლით. მეტად ნუ მისცემთ.

დე, მიხეილამ ერთი ზუბალოვის სიმამრის შვილსა (საპატსაზის შვილი) ჰკითხოვს ჩემ მაგიერად, თუ ეგ საქმე როგორ შეიძლება ან არა. მაგრამ ღმერთმა დაიფაროს, ძალშივი ქაღალდები არ შეიტანოს. ეცადეთ, რომ სიმართლით გამაიტანოთ ეგ ქაღალდი და, თუ ვერ გამაიტანთ. კიდევ ღმერთი მოწყალეა. ჩემ დავერენოსტი რომ აშიბკად ყოფილიყო. ხომ დაგიბრუნებდნენ და სასამართლოში არ აიღებდნენ. არაა და არამც რომ ქრთმები არ დასარჯოთ.

დედავჯან, ჩვენთვის ნუ ფიქრობთ: ყმაწვილები ხომ არ ვართ, რომ ერთმანერთი იოლად არ წავიყვანოთ; ჩვენ ყველა ამხანაგები კარგადა ვართ.

დედავჯან. მწერთ, რომ პარტრეტი რატომ ძეთით არ ავალებინებუ. ძეთით კარგია, მაგრამ ეგრე მგზავსი არ იქნება, და თუ ეგეც არ მოგეწონებათ, მერე ძეთით ავალებინებ კარგ მსატვარს. დედავჯან! ეხლა ერთი კარგი ამბავი გითხრათ და კარგად საცინელი რამე. ამას წინათ ხომ მოგწერეთ. რომ აქიმოვიანთგან ხუთი მანეთი

მამივიდა: ხუთი მანეთი, ხა. ხა! ხა! ხა! ის ხუთ მანეთი ნი კოლასაგან იყო: რისთვის? მეეწერა: გაბრიელ ნიკიტჩი, ჩემ- მა ერთმა ნაცნობმა ერთი წყვილი კარგი, ძალიან კარ- გი ჩექმა ითხოვა და ამ მერკაზედ შეაკერინე პელსა (საპოჟნიკია) დ- ეკსტრის სტრაქავოის ფოშტით გამოგზავნე, რომელიც თუ ხუთ მა- ხუთზედ ნაკლები არ დაჯდება, ხომ მეტი არ დაჯდება! და აგრეთვე წაგაზინე მამიტყეთ, თუ შარქები ყელისა როგორ იყიდება. ძალი- ან ბევრი გამაცინა მე ეს წიგნმა. ერთი ეს იცოდეთ, რომ ეკსტრის ფოშტაში ლოტზედ (ერთი გირვანქაში 32 ლოტია) სამ შაურამდის ფულს იღებენ. ერთ ჩექმაზედ ოთხ მანეთამდინ მოვა ფოშტის ფუ- ლი. მიორეც ეს, რომ მაგ ფასად აქ კარგი ჩექმები კი არა და კალო- მები კი იშოვება. რა საკურველია, რომ კარგისა!

დედავჯან, რაღა გავაგრძელო: პელთან ვიყავი და ჩექმებისა ვკითხე. მოთხრა, რომ ჩექმებს რვა და ათშაურადა ვკერამო. და ერთ ჟუმნიანსაცო: ბადინკებში ხუთ მანეთს სამ შაურ ნაკლებ ვიღებო: და ხუთ მანეთად კალოშებსა ვკერამო: მეც რა წიგნი მოვწერე? (იმისი წიგნიც რუსულად იყო, ჩემიცა). ჯერ ბოდინში, რომ ამტონხანს ეგრა ვწერდი და მერე ეს სიტყვები (რუსულად): თქვენი ერთი ბძა- ნება ავასრულე. იუნკერის მაგაზინში ვიყავი და შარქების ფასებიც მივწერე. მაგრამ ვნანობ, რომ მიორე ვერ შევიძღელ ამესრულებინა, ამიტომ, რომ თქვენ ნაცნობს რაც ფული დაუნიშნამს, იმითი აქ კალოშებსა ჰკერამენ: და ზემო ხსენებული ფასებიც მივწერე და პოლოსაც ეს სიტყვები: ნიკოლაი ზახარჩი. მე შამეძლო ჩემი მამე- მატებინა და შამეკერვინებინა, თუ რომ ვიცოდე, რომ თქვენი ნაც- ნობი ყაბულ გაჰხდება, რომ ჰმარუბლიანი ჩექმები ჩაიცოს. და იმი- სათვის თქვენ პასუხს ველი: პოჩტაშიარ ვიცი რას გამამართმევენ; ა! დედავჯან, როგორი პასუხი მომიწერია: კარგი გასა! იქნება ჩექმები თავისათვის უნდოდა და ნაცნობი დასწერა. მაგრამ მეც გაბრიელა ვარ.

(ცერა, 11 საპათზედა ვწერ სალამოსი)

დედავჯან, დღეს ოთხ საპათზედ პაერში კაცი ავიდა და ჯერ ეჭლაც არ ვიცი, თუ სად არის. ღმერთმა ხელი მაუშართოს.

ეს შარზედ ათას სამასი არშინი გრდანაპოლი წაუვიდა და შიგ იმის რამით ამსეს (სამ საპათს ამსებდნენ). რომელიც პაერზედ მსუ ზუქია, ასე რომ თან 25 ფუთი სიმძიმეს აიტანდა. პატარა ლოტკაში კაცი იჯდა და რო აღიოდა, ქუდი ხელში ჰქონდა და ყველას თავს უკრამდა. კადედსკი კორპუსის ეზოდან (მინდორიდან) აუშვეს. ბი- ლეთი ოთხი მანეთიდან ათ შაურამდინ იყო და რადგან ჩვენი უნი-

որ Գուք ոչ մի նոստ չունենար և ես Ձեր բոլոր հրամանները կատարեմ:

Եթե լիազորագիրք վերցնեք, Միրզոնին չտար. սիրտս ինչ-որ չի վերադարձ, բայց էլի Գուք գիտեք, և ում էլ տակու լինեք, մի տարա՛ք ալիկի մի տույ՛:

Բայց Միրզոնը Զուրաբովի աներորդուն (Սա՛մախագի որդին) իմ փոխարենն՝ արցնի, թե ուղի դործը ինչպե՛ս է. կլուծվի, թե ոչ: Բայց աստված մի արասցե՝ կեղծ թղթեր չներկայացնի: Աշխատեք ճշմարտութեամբ ստանալ այդ թուղթը և եթե չեք կարող ստանալ, էլի աստված սգորմած է: Իմ լիազորագիրքը որ սխալ լինեք, հո կվերադարձնեին և դատարանում չէին վերցնի: Ոչ մի զեպքում չծախսեք:

Մայրիկ ջան, մեկ մասին մի մտածեք. երեխաներ հո չենք, որ իրար լուր չտանենք: Մենք բոլոր բնակերներս լավ ենք:

Մայրիկ ջան, գրում եք, թե նկարն ինչո՞ւ ձեթով նանեկ չավելե՞: Ձեթով չավ է, բայց այնքան նման չի լինի և եթե ուղի էլ չեք հավանի, չեստ լավ նկարչին ձեթով հանեկ կտամ:

Մայրիկ ջան, այժմ մի լավ բան տեսե՞ք Ձեզ և շատ էլ ծիծաղելի: Սրահից առաջ չէ՞ որ գրել էի Ձեզ, թե Ափիմովներից հինգ ուսույթ փող ստացա. հինգ ուսույթի, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛. այն հինգ ուսույթին նիկոլայից էր. ինչի՞ համար: Գրել էր. «Գարբիել Նիկիտիչ, իմ ծանոթներից մեկը մի զույգ լավ, շատ լավ սապոգ է՝ խնդրել և այս չափով կտրել տուր Պելին (կոշիկակար է) և շուտափույթ տալ հովազրած փոստով ուղարկիր, որը եթե հինգ ուսույթից պակաս չլինի, ավելի հո չի արժենա: Եվ նմանապես խանութներում՝ իմացեք, թե վզի շարձերը քանիսով են վաճառվում»: Այս նամակն ինձ շատ ծիծաղեցրեց: Նախ պիտի խմանաք, որ շուտափույթ փոստով յուրաքանչյուր լտփի համար (մեկ ֆունտն ունի 32 լոտ) առնում են մինչև երեք շալի, մի զույգ սապոգի համար փոստին պետք է վճարել մոտ չորս ուսույթ: Եվ երկրորդ, այդ արժեքով այստեղ լավ սապոգներ չէ, բայց կրկնակոշիկներ կարելի է գտնել, ինչ խոսք, որ լավ տեսակի:

Մայրիկ ջան, էլ ինչ երկարացնեմ: Պելի մոտ եղա և սապոգների մասին հարցրի: Ասաց, որ սապոգներ ութ ուսույթի և տաս շալիով էլ եմ կարում և մեկ թումանով էլ: Կիսակոշիկների համար, ասում է, վերցնում եմ հինգ ուսույթից երեք շալի՝ պակաս, իսկ կրկնակոշիկներ կարում եմ հինգ ուսույթով: Իսկ ինչ նամակ գրեցի՞ (նրա նամակն էլ սուսերեն էր, լա՛ն էլ): Նախ ներողություն, որ այսքան ժամանակ

չեմ գրել և ապա այս խոսքերը (սուսերեն). Ձեր մեկ հրամանը կատարեցի. եղա յունկերենի խանութում և գրեցի իրեն շաբֆերի արժեքները: Սակայն ցավում եմ, որ երկուրորը չկարողացա կատարել, որովհետև այն փողով, որ հշահակել էր Ձեր ծանոթը, այստեղ կրկնակիչիկներ են կառում: Եվ վերահշյալ դներն էլ գրեցի իրեն և վերջում էլ այս խոսքերը. «Նիկոլայ Զախարիչ, ես կառող էի իմր ավելալացնել և կարել տալ, երև իմանամ, որ Ձեր ծանոթը համաձայն կլինի 30-սուրիանոց սապոգներ հագնել: Եվ այդ պատճառով սպասում եմ Ձեր պատասխանին: Չգիտեմ, րև փոստում ո՞րքան կվերցնեն»: Զը*, մայրիկ ջան, ի՞նչպիսի պատասխան եմ գրել: Թվում է, լավն է: Դուցե իրեն համար էր ուզում սապոգները և ծանոթին մեջ բերեց: Բայց ես էլ Գարրիելն եմ:

(Կիրակի, գրում եմ երեկոյան ժամը 11-ին):

Մայրիկ ջան, այսօր, ժամը չորսին մի մարդ օդ բարձրացավ և դեռ հիմա էլ չգիտենք, թե որտեղ է. աստված հաջողություն տա: Այդ օդապարիկի վրա ծախսվեց հազար երեք հարյուր արշին գրդանապոլ և մեջն այնպիսի բանով լցրին (երեք ժամ լցնում էին), որ օդից թևթև է, այնպես որ իր հետ 25 փուխ ծանրություն բարձրացրենք: Փոքրիկ նավակում՝ մարդ էր նստած, և երբ օդ էր բարձրանում՝ դիտարկը՝ բռնել էր ձևերին և բոլորին դուխ էր տալիս: Կաղևտակի կոսպուսի բակից (ղաշախց) բաց թողեցին: Տոմսն արժեք չորս ոտրլուց մինչև տաս շախի, և քանի էր մեր համալուարանը դեպի այդ բակն էր նայում, այդ պատճառով էլ մեկ վրա ձրի նստեց նրան տեսնելը: Անշափ շատ փող հավաքեց:

Մայրիկ ջան, օդապարիկը որ լցվեց ու սկսեց վեր ձգվել, սիրտս սկսեց բարտխել: Չգիտեմ, այն էր ինձ ուրախացնում, րև տե՛ս մարդու ձևովից ինչ դուրս կգա, թե այն, որ խզճում էի այն մարդուն: Ես ինքս չեմ կարող սրա պատասխանը տալ: Վեր բարձրացավ և այնտեղից վարդի փնջեր էր նետում. և ինչ ծափեր և ուռաներ էին ուղղում նրան ցածից: Այնքան բարձրացավ, որ նավակն ու ինքը այդևս չէին երևում, և հսկայական օդապարիկը դիտարկի չափ էր երևում: Մի փոքր անց, տեսնեմ՝ ամպերը ձևվեց և նրանցից վեր ելավ: Շատ նայեցինք, բայց էլ ոչինչ չերևաց: Իհարկե, թերթերում կգրեն, թե այս ուղևորությունն ինչով վերջացավ և ես Զեդ կհաղորդեմ: Մայրիկ ջան, հին ժամանակը որ լինեք, կասեին, թե բարձրացավ երկինք՝ հրեշտակների մոտ:

Մայրիկ չան, սիրով* (աչս արաբական կես է) համբուրեք Մի-
րաչեիին, Հոփոսիմեին (Հոփոսիմե չան, շուտով կուղարկեմ նախշդ,
մինչ աչդ, ինչ որ ձեռքիդ կա, շուտ վերջացրու։ Աչս ի՞նչ բան է, եվե
չեմ սխալվում, ա՛նգին ժամանակ է սկսել ես և մինչև հիմա չես
վերջացրել։ Թա՛, էս ի՞նչ բան է՝ Հանար եմ անում. Հոփոսիմե չան ։
Մայրիկ չան, ցուեստվյուն և չաջողություն։

Ձեր խոնարհ որդին՝ Գարիկ

Հ. Գ. 1

Ձալս Սալամեն աչս անգամ էլ թող ինձ ների, որ գես նամակ
չեմ գրել իրեն։

Հ. Գ. 2

Մայրիկ չան, հիմա երկուշաբթի առափոտ է. աչս բողնին թե
անուշ արինք և կես ժամից հետո պիտի իջնեմ գասախոտություն։

25. მონათესავე მონათესავე

მონათესავე-მონათესავე

მონათესავე. 1817. მონათესავე 20-ს

საყვარელო დედავან!

პირველად ხელზე და გულზე გოცნით მოკითხვას მოვახსენებ. აგრეთვე ჩემ საყვარელ მიხეილს და რიმსიმეს თვალეზზე კოცნით მოკითხვას მოვახსენებ.

დედავან. თქვენი ენკენისთვის 29-ის წიგნი მივიღე (როგორც ამას წინ მოგწერეთ პატარა ბარათში, რომელიც იყო წინამძღვარო-ვის წიგნი). მადლობა ღმერთსა, რომ კარგადა ხართ. ღმერთმა კი-დევე კარგად და მხიარულად შეგინახოს. დედავან! ამას წინათ (ლენინო. 13-ში) მოგწერეთ, რომ მიორე ფოტოში ბევრს მოგწერეთ და მართლაც რომ ბევრს მოგწერეთ, იმედი მაქვს, რომ ეს ქალაქი დაეპყრებო, და თუ სათქმელი ადრე მამელია, დანარჩენი ქალაქს მათის ფეხებით დაეპყრებო!

აბა დავიწყო!

დედავან. ამ თვის 16-ში ხელმწიფის რძალი დიდის ამბავებით შემოიყვანეს. ჯერ გითხრათ ეს რომელი რძალია: ეს კონსტანტინ ნიკოლაევიჩის (ნასლედნიკი უნცროსი) დანიშნულია. თითონ ნემენ-ცის პრინცის ქალია. ხუთშაბათამდინ ცარსკოსელოში იყო (ეს ხელ-მწიფის საკუთარი სოფელია. პეტერბურგიდან ოცდა რვა ვერსია) და ხუთშაბათს ცეცხლის მაშინით მამბანეს. მარამ რანაირად. ცეცხლის მაშინიდან დაწყობილი ხელმწიფის სახლებამდინ. რომე-ლიც იქნება ზუთ ვერსტზედ მეტი* ჯარი იდგა და ტროტოარებზედ ზღბი. რა ზაღბი! ის ზაღბი არ გეგონოთ. რომელიც მანდ თელეთო-

* ზუთი ვერსტი არ გეგონოთ. რომ ქალაქ გარეთ არის: სულ ოთხ ქუჩის სიგანე არ არის. ნეესკი პრესპექტის ნახევარია და ერთის სხვა პრესპექტისა.

ბა⁴ გროვდებიან. თქვენ იფიქრეთ: ტიქლიზში ორმოცდაათი ათასი სულია და აქ ექვსასი ათასი სულია.

თერთმეტ საპათზედ გაველით თამაშზედ, მაგრამ გზა არ საით არის. ტროტოარზედ ხალხი ბევრი და ტროტოარის წინ—ჯარი. პაი აქეთ, იქით (...მიიქ⁵...) დედავჯან, არ ვიცი, რამ გაშაგიჟა, რო ეს სიტყვა დაწვერე. წვერიც დღეს მოვიპარსე: გაიცინებთ მაინცა. მაგონდა ალაქონ დავიდიჩი. როგორ იყო. არც კვარტალის ყური დაუგდე, არც პრისტავსა, ერთი მხრიდან. მიიარე მხარეს გადავედი და ალაქონთან ა.....ვედი. იმასაც ზევრი სტუმრები ყვანდა და კარგი ზაყუსკით და შოკოლადით ყველას დაუხვდა, რა საკურველია, რომ მცცა. (დედავჯან, ხუმრობები მაპატიე). საპათის ერთზედ ზარბაზნები გაისროლეს (იმას ნიშნამდა, რომ ცეცხლის მაშინიდან გადმოზღანდაო.) ჩვენც ბალკონზედ გავედით. პატარა ხანს უკან ნევსკი პროსპექტზედ გამოჩნდა რალაც წითელი მტვერი. ნელწელა მოდის. მოდის, რა მოდის!

დედავჯან, ვერას ყოფით ვერ აგიწერთ იმასა. რაც მე ვნახე. იქროს კარეტაში (რომელსა რვა ცხენი ება, სულ ორორი) იჯდა პატარძალი. ხელმწიფე ყაზახის ტანისამოსით ცხენზედ იჯდა და უკან მიზღვდა. მერე ამისი სვიტა ცხენებზედ და რამტონ ნაირი ჯარი. ოუშები წითელი ტანისამოსით. აკრეთვე სხვა ყიზილ ბაშები. რა გითხრათ, ამისთანა თამაში ჩემ დღეში არ მინახამს, მეტისმეტად. ესამე ეტაჟის ბალკონზედ ვიდექი და მთელი ნევსკი პრასპექტი ირტონი ხალხი. ჯარი, ჯამათი სულ ჩემ თვალ წინ იყო. და ურა, ურა მესმოდა. ესე ამბავი გახლდათ აქა.

და ჯვარის დაწერასაც სხვა თამაშა ექნება. მარამ ჯერ ერთი წელიწად მეტი გასწევს. ხელმწიფე შვილს სხვა ქვეყნებში გზავნის. წუხელის ჩაიზედ შანშიევიანთს ვიყავი. უფროსი ძმა მაკარიდან მოვიდა, და უნჯროსი ზაგრანიცას მიდის. ალაქონაც წუხელის იქ იყო.

დღეს სადილად (კვირაა) ლიხაჩოვიანთსა გახლდით. თუმცა არ გიცნობთ, მარამ მოკითხვა მოგახსენა და აგრეთვე სალომე თამაშ მოგეს. ორი თვე მეტი იყო იმასთან არ ვყოფილვიყავი, და პარასკევს ის ჩვენ სუბინსპექტორთან⁷ მოვიდა თავის შვილის გამოისობით და სუბინსპექტორთან დამაძახებინა და გამიჯავრდა, რომ ამტონი ხანი რატო არ მოდიხარო, ასე მეგონაო, რამ დაგმართვიაო და ამისათვის კვირას ჩემი შვილი შინ იქნებაო და რადგანც ძალიან უყვარხარო სადილად მომძანდიო.

յազնի ազգիկն է. մինչև հինգշաբթի օրը Յարակոյն Անյոյումն էր (սա կայսեր սեփական զուգն է՝ Պետերբուրգից բաժնետոմ վերստ հետա-
 լորումյան վրա) և հինգշաբթի օրը կրակե մեքենայով՝ բերեցին: Բայց
 ի՞նչ ձևով: Կրակե մեքենայից սկսած մինչև կայսեր պալատը, որ
 հինգ վերստից ավելի կլինի*, զորք էր կանգնած, իսկ մայրիկի վրա՝
 ժողովուրդ և ի՞նչ ժողովուրդ: Այն ժողովուրդը չկարծեք, որ այդտեղ
 փախաբովում է Ռեյկեյի տոնին⁴: Դուք պատկերացրեք. Ռեյկիսում կա
 հիսուն հազար մարդ, իսկ այստեղ՝ վեցհարյուր հազար:

Ժամը տասնմեկին զուրս եկանք տեսարանը դիտելու, բայց ոչ
 մի ակոջ հանապարհ չկար: Մայրիկի վրա անթիվ մարդիկ, իսկ մայ-
 րիկի առաջը՝ զորք: Այս կողմ, այն կողմ (...միդ...⁵) մայրիկ ջան,
 չգիտեմ ինչը խենթացրեց, որ այս խոսքը գրեցի: Մորուքս էլ այսօր
 ածիլեցի, դստե կծիծաղեք: Հիշեցի Աղաֆոն Գավրիլիչին: Մի
 կերպ, էլ ուշադրություն չդարձնելով ոչ թաղային հսկիչին, ոչ էլ քա-
 ղաքամասի պետի վրա, մի կողմից մյուսն անցա և մոտ Աղաֆոնենց
 տուն: Նրա մոտ բաղմամբով հյուրեր կային, որոնց նա դիմավորեց
 լավ խորտիկներով և շոկոլադով. ինչ խոսք, որ նաև ինձ: (Մայրիկ
 ջան, ներքի կատակներին համար): Ժամը մեկին թնդանովներ ար-
 ձակեցին (այդ նշանակում էր, որ հարսը՝ կրակե մեքենայից ցած
 է իջել): Մենք էլ զուրս եկանք պատշգամբ: Կարճ ժամանակից հետո
 նեակի պոպոտայի վրա ինչ-որ կարմիր փաշի երևաց, որ կամաց-
 կամաց գալիս է, գալիս է, ո՞նց է գալիս:

Մայրիկ ջան, ոչ մի կերպ չեմ կարող նկարագրել այն, ինչ ես
 տեսա: Ոսկե կառնիքում (որին լծված էին ութը ձիեր, բուրդն էլ զույգ
 զույգ) նստած էր նորահարսը. կայսրը՝ կազախի հագուստով՝ հեծել
 էր ձիուն և գնում էր հուսից: Հետո սրա շրախումբը՝ ձիերով և ապա-
 քանի տեսակ զորքեր. թուշեր՝ կարմիր հագուստներով, այնուհետև
 ուրիշ զվարճիչներ: Էլ ի՞նչ ասեմ. նման տեսարանի կյանքում ակա-
 նատես չեմ եղել, մասնավորապես, որ պանվում էի երրորդ հարկի պատըշ-
 դամբում և ամբողջ նեակի պոպոտան՝ այնքան ժողովրդով, զորքով
 որ ամեն ինչով՝ աչքիս առաջն էր: Եվ «ուսու», «ուսու» էր լսվում:
 Այսպիսի իրադարձություն էր այստեղ:

Պատկազրության հանգեսին ուրիշ տեսարան կլինի: Բայց այդ
 երեկ մի տարուց ավելի կտևի: Կայսրը իր որդուն ալյուսայ երկրներ
 է սպարկում:

* Հինգ վերստը չկարծեք թե քաղաքից զուրս է. բնգամենք երկու փո-
 ղացի երկարությունն էլ չէ: Նեակի պոպոտայի կեսն է և մի այլ պոպոտայի:

Երեկ թեյին Շանչիեհների մոտ էի: Ավագ եղբայրը եկել էր Մա-կարիայից⁶, իսկ կրտսերը զննում է արտասահման: Երեկ երեկոյան Ազաֆոնն էլ այնտեղ էր:

Այսօր ճաշին (Կիրակի է) Լիսաչովների մոտ էի: Թեև Ձեզ չի ճանաչում, բայց բարեններ հաղորդեց Ձեզ, ինչպես նաև Սալոմե Թա-մամչեին: Երկու ամսից ավելի է նրանց մոտ չէի եղել: Ուրբաթ օրը նա եկել էր մեր փոխտեսչի մոտ⁷ իր աղայի խնդրով և ինձ կանչել ավելի փոխտեսչի մոտ և բարկացավ վրաս, թե այսքան ժամանակ ինչու չեմ գնացել մոտը, այնպես է կարծել, թե ինձ որեւէ բան է պա-տահել: Եվ որովհետև կիրակի օրը աղան տանն է ու քանի որ ինձ շատ է սիրում, հրավիրեց իրենց մոտ ճաշի:

Հիշան տառձ, մայրիկ ջան, շատ լավ կին է: Այնտեղ որ զննում եմ, Քարտաշյանների տունն եմ հիշում: Խնչով ասես, որ չի պատ-վում (ստելիք): Ձեզ մատաղ, մայրիկ ջան, մեկ իմացեք ու ճիշտը գրեք ինձ, թե այդտեղ լավագույն ձաղարան և ձաղարայի պոչը⁸ ի՞նչ արժե:

Ձեր որդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 1 >

Երկուշաբթի. մայրիկ ջան, գրեք մի տեսեմ, թե այդտեղ ի՞նչ է անում ներսերը: Ասում են, որ շատ է նեղում հոգեորդ:

Վրացերեն ինչ է մոխնաթլոնո⁹:

<Հ. Գ. 2 >

Մայրիկ ջան, Մոսկովայից Միքայելից նամակ ստացա. փոխա-գրվել է հինգերորդը և մայիսին ավարտում է դասընթացը: Թամամ-շովն էլ փոխադրվել է երրորդը: Երկուսն էլ սիրով բարե են հաղոր-դում Ձեզ:

<Հ. Գ. 3 >

Միքայել ջան և Հովփսիմե ջան, սիրով բարեկեցեք տեր-Յա-նեսին, պապին, մորաքրոջը, Յազորին (Թոմկային), Ղազոյին, Մի-կային, Գիորգուն, Անդրիային և բոլորին:

Ձեր եղբայր՝ Գաբրիել

26 ზეპირსიტყვიერი მოთხრობების

მეცხრევი-მეცხრე

პეტერბურგი. 1847-სა, გორგობის 17-სა. (კერა ღამესა ვწერ), ორშაბათი.

საყვარელო და ჩემო სულო და გულო დედავჲან!

მგონია რა გაჯავრებული ხართ ჩემზედ, რომ ამტონი ხანი წიგნს არ გწერთ. დამიჯერეთ, დედავჲან. ჩემი ბრალი არ არის: პარასკევს ღთუოდ მოგწერდით, მარამ ნევაზედ ყინული წამოვიდა და (როგორც შარშან მოგწერეთ) იმის გულისათვის ხიდი აიღეს და ველარა პოგწერეთ. დედავჲან, ემ წუთაზედ ასეთი გულზედა ვარ, რომ ასე მგონია მანდა ვარ. ასე მგონია ჩემ გულს მაინთ იწევით, ასე მგონია თქვენ ყველანი ჩემ გულში სხედხართ. ერთ სიტყვით, დედავჲან. ასე მგონია თქვენ გხედამ, გელაპარაკები.

დედავჲან! ღღეს დილაზედ ძალიან საამური სიზმარი ვნახე: მანდ პალკონზე მოვდიოდით და პირის ფერი ოთახიდან ქორტოპიანოს ხმა მესმოდა და მიკვირდა. რო ესე საამურად ვინ უკრამს მეთქი. ზალაში რო შამოვდი. ვნახე რიმსიმე ტანციობდა და ღაღა ასწავლიდა. თუ ისე უყურებდა. არ ნახსოვს. და პირისფერ ოთახში აღდელთან (საითაც დოლაბები ამოვაშენეთ) თქვენი წითელი ზანდუკი იდგა გაღებული და მითამ ის იყო ქორტოპიანო, და თავის თავად უკრამდა; და ძალიან მიკვირდა, რო ქორტოპიანო თავის თავად უკრამდა. მერე შევიტყე, რომ რიმსიმეს ტანციობისაგან პოლი ინძრევა და ის აღებინებს ისე მშვენიერ ხმასა. იაგორაც იმ ზანდუკთან იჯდა და ყურს უგდებდა და ოთხიდან რო ზალაში გამოვდიოდით. თქვენც დაგინახეთ, ჩემკენ მოდიოდით და ძალიან ჰკვირობდით (ქორტოპიანოს გამოისობით) და გიხაროდათ:—ღმერთმა კეთილად აგვიხადოს.

ჩემ ამბავს იკითხამთ, მადლობა ღმერთსა. კარგადა, მხიარულადა და სახსალამათადა ვარ. ბევრ ხანს შინ ვატარებ (უნივერსიტეტი-

წი). აგერ სამი ოთხი დღე იყო. ფეხი არ გამედგა კარზედ. გუშინ წინელი მამიტახეს (შვიდი დეიჯდა) და საღამოზედ (რა საღამო! ოთხის ნახევარზედ კარგად ანელა) სომოვთან წავედი. ცხრა საპაოაშდის იქ ვიყავი და მერე შინ წამოვედი. ჩემ ამხანაგებთან ჯეო გლაპოაკობდით. მერე ქაღალდი ვითამაშეთ. მერე რაც ყმაწვილობა გინდა ჩვენ მოგვაგონდა (ქაღალდის დანიშვნა და გამოცნობაზედ) ასე რომ. დასაძინებლად რომ გამოვედით, ვხახეთ, რომ სწოროდ სამი საპაოა. ზევრი ვიცინეთ და დღეს ყველაზე გვიან მე ავდექი. ათ საათზე სუბინსპექტორმა გამაღვიძა. წავედი სალდარში. იქიდან სწოროდ შინ დავებრუნდი და ალბო გავსულვარ.

ჩემმა მზემ. სულ სწოროდ მოგწერეთ, მარამ თქვენის პეტმა თუ ვინმემ წაიკითხა. ათი წლის ყმაწვილად დამსახამენ. ვიცი, რომ თქვენს გიამებათ და მეც იმიტომა გწერთ.

ესლა სხვა რა მოგწეროთ?

მოდი ერთ პატარა ზღაპარს ვიტყვი ფარსულ ენაზედ. მიხეილ-ჯან. რა ასოზედაც ამისთანა ნიშანი (?) ნახო, იქ ცოტა ხმა გააგრიძელე. ეს ზღაპარი თქვენც გეცოდინებათ. მარამ ამაზე მოკლე ამ ფარსულ წიგნში სხვა არ არის.

შახსი' პარ რუზ შეშ ნუნ მიხარიდ;
ერთი კაცი ყოველ დღეს ექვს პურს ყიდულობდა;

რუზი' დოსთი' აზოი ფურსიდ; შეშ
ერთ დღეს ერთმა ამხანაგმა იმას ჰკითხა: ექვსი

ნუნ პარ რუზ ჩი მი ქუნი: გოქოთ;
პური მუდამ დღე რას შვრები, მან უპასუხა:

ნუნი'რა ნიგა'პ მიდარამ; ვე იექ ნუნრა'
ერთ პურს ვინახამ და ერთ პურს

მი ანდა'ზამ: ვა დუ' ნუნრა ვა'ფას მიქუნამ,
ვარეთ ვაგდებ (ვისვრი) და ორ პურს უკან ვშვრები (ვაძლევ).

ვა დუ' ნუნ რა! ყარზ მიდიჰამ; ონ
და ორ პურს სესხად ვაძლევ;—იმ

დოსთ გოქოთ სუხანი თუ ჰიჩ. ნა
დოსტმა ჰსთქვა სიტყვა შენი სრულობით არ

მიტაჰმომ: სა'ტ ბგუ'; გოქოთ იექ. ნუნ
მისმის. წმინდად ჰსთქვი. იმან უპასუხა, ერთ პურს

ქი მიდარაჲ მიხურამ; ნუნი ქი შიანდაზამ
რო ვინახამ—ეჰამ; პური, რომელიც ვისვრი (ეკარგამო)

ხუშადაშანრა მიდაჰამ: ვადუ' ნუნ ქი
სიდედრს ვაძლე. და ორი პური, რომელსაც

ვაფას მიქუნამ მა'დარ ვაფადარა მიდიჰამ
უკან ვაძლე (ვშვრები)— დედას და მამას ვაძლე

ვა დუ' ნუნ ფუსარუნი ხუდრა მიდიჰამ.
და ორ პურს ჩემს შვილებს ვაძლე.

თუ ის არ გაიგეთ, ეხლა სწორე ქართულად წაიკითხეთ.

ერთი კაცი ყოველ დღე ექვს პურ ყიდულობდა. ერთხელ იმისმა ამხანაგმა ჰკითხა, მუდამ დღე ექვსი პური რად გინდა, რო ყიდულობ? იმ კაცმა უპასუხა, ერთ პურს ვინახამ, მიორეს ვაფუქებ; ორს სესხს უკან ვაძლე და სესხად ვაძლე. ამხანაგმა უთხრა, მე შენი სიტყვა არ მესმისო, რას ამბობ. სწორედა ჰტყვიო. რადგან აო გესმისო, ეხლა ყური დაწიდეთ: ის პური, რომელიც გითხარი, რო ვინახამო, ეს იმას ნიშნამს, რო ეჰამ: ერთ პურს სიდედრს ვაძმევ და ამიტომ ჩემთვის ვაფუქებულა. ორ პურს დედამას ვაძმევ და ამისათვის სესხის უკან მიცემას. და ორ პურს შვილებს ვაძმევ და ამისათვის სესხად მიცემას.

დედავჩან, გეთაყვა, არავის უთხრათ, გეთაყვა, რო ამისთანა რამეებსა გწერთ.

დედავჩან, ფარსული ძალიან ადვილი ენაა, ასე რომ, ჯერ ორი ივე ნახევარი არ არის, რაც დაგვიწყია. მარამ ამისთანა ადვილი რამეები ჩემთავად შემოძლიან გადათარგმნა. მიორე ენებს (როგორც არაბული და სხვა) ქორმის გულისათვისა ვსწავლულობ, ასე რომ აქ არ შევრცხვე. ეს იმას ნიშნამს, რომ ისე ვსწავლულობ, როგორც აქ გვასწავლიან და ვისაც ენის ჰსწავლა უნდა, ეს ჰსწავლა არ ეყოფა: ის უნდა დღე ღამე იჯდეს და ჰსთარგმნიდეს. მეც, დედავჩან, ისე ვიფიქრე, რო ესე რო დავჯდე, უბრალოდ დროს დაკარგვა იქნება. იმიტომ რო პირველადვე რო კონსულობაც მამცენ, მე თიერანს და ჰრაბიზონს წამსვლელი არვარ! ისიც მეყოფა, რაც ოთხი წელიწადი აქვენგან მოშორებულნი ვარ და ამისათვის, რაც სამსახურისათვის დაკონებია საჭირო და გვასწავლიან, მინდა იმას თავი დაუდო. და თქვენც ვინც გკითხოსო, თუ გაბრიელი რის სასწავლებლად არის, უკელას ესე პასუხი მიეცით: იმას სამოქალაქო სამსახურისათვის ამზადებენ. ეხლა მშვიდობით. დედავჩან, მიორე ფოშტამდინ:

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

2. 4. 1

მიხეილჯან და რიხიმეჯან! სიყვარულით თვალეზზედ გოცნი და გთხოვთ, რო დიდი მამა, ტერ ოპანეზა, დედოფა, თომკა, იაგორა, ღაღოა. მიკოა, თინა, გიორგა და ყველანი სიყვარულით მამუკითხეთ.

თქვენი ძმა გაბრიელი

<2. 9. 2>

შანშიევიც წავიდა? შაბათსა:

2. 7. 3.

როშაბათი. დედაეჭან, დღეს ათი დღეა და ჯერ თქვენი წიგნი
მომიღია. იმედი მაქვს, რომ საღამოზედ მივიღებ.

Պետերբուրգ, 1847-ին, նոյեմբերի 17-ին, (կիրակի գիշերն և՛ գրամ),
Էրկուշարթի

Սիրելի և իմ հոգի ու սիրտ մայրիկ ջան,

Կարծում եմ՝ բարկացած կլինեք վրաս, որ այսքան ժամանակ Ձեզ նամակ չեմ գրում։ Հավատացեք, մայրիկ ջան, որ մեղավոր չեմ. ուրբաթ անպայման Ձեզ կգրեի, սակայն Նեայում սառույցը շարժվեց և (ինչպես անցյալ տարի Ձեզ գրել էի), այդ պատճառով կամուրջը հանեցին և չկարողացա գրել Ձեզ։ Մայրիկ ջան, այս բուպինս այնպիսի արամադրության մեջ եմ, որ ինձ թվում է, թե այդտեղ եմ. թվում է, թե սիրտս Ձեր կողմն եք ձգում, թվում է, թե դուք բոլորդ էմ սրտում նստած եք։ Մի խոսքով, մայրիկ ջան, ինձ այնպես է թվում, թե Ձեզ եմ տեսնում, Ձեզ հեռ եմ խոսում։

Մայրիկ ջան, այսօր առավոտյան շատ հաճելի երազ տեսա. այդպեսզ արտաշգամբով անցնում էի և բաց-վարդագույն սենյակից դաշնամուրի ձայն էր լսվում, և դարձանում էի, թե ո՞վ է այսօրան հաճելի նվագում: Դահլիճ ու մտա, տեսա Հռիփսիմեն պարում էր և Ղազուն սովորեցնում էր, թե տյնպես նայում՝ չեմ հիշում: Եվ բաց-վարդագույն սենյակում պատի տակ (ուր դռարները շարել տվեցինք), Ջեր կարմիր սնդուկն էր գրված՝ բացված և իբր թե այն էր դաշնամուրը և ինքն իրեն նվագում էր, և շատ դարձացա, որ դաշնամուրը ինքն իրեն նվագում էր: Հետո նկատեցի, որ Հռիփսիմեն պարից հատակը շարժվում էր և դա է հանել տալիս այն հրաշալի ձայնը. Յագորն էլ այն սնդուկի մոտ էր նստած և լսում էր ու հենց որ սենյակից դահլիճ էի մտնում, Ջեզ էլ տեսա՝ դեպի ինձ էիք դա-

լիս և շատ էիք զարմացել (զաշնամուրի տոբիւլ) և ուրախացել էիք:
Աստուած բարին կատարի:

Իմ մասին կհարցնեք. զոհովյուն ասածս, լավ, ուրախ և առողջ
եմ: Ժամանակի մեծ մասը տանն եմ՝ անցկացնում (համալսարա-
նում): Ահա երեք-չորս օր էր, որքա դուրս չէի գրել: Երեկ շինելու
բերին (նստեց յոթը) և երեկոյան (ի՞նչ երեկո, երեքն անց կեսին
լավ մութն է), գնացի Սոմովի մօտ, մինչև ժամը ինը մնացի այնտեղ
և հետո տուն դարձա: Սկզբում բնկերներով զբոսցում էինք, հետո
Խուզթ խաղացինք, հետո մեր մանկավայրից ինչ ասես որ չփշե-
ցինք (խաղաղիկները նշան գնել և գտնել), այնպէս որ, քնելու որ
դուրս եկանք, տեսանք որ ժամը ճիշտ երեքն է: Շատ ծիծաղեցինք
և այսօր բոլորից ուշ ես վեր կացա: Ժամը տասին փոխտեսուչն ինձ
զարթեցրեց: Գնացի եկեղեցի, այնտեղից ուղիղ տուն վերադարձա և
այլևս դուրս չեմ եկել:

Արեւս վկա, ամեն ինչ ճիշտ գրեցի, բայց Ձեզանից բացի, եթե
որեւէ մեկը կարդա՝ տաս տարեկան երեխա կհամարեն: Գիտեմ, որ
Ձեզ հաճելի կլինի և ես էլ զրա համար եմ գրում:

Այժմ ուրիշ ի՞նչ գրեմ Ձեզ:

Արի մի փոքրիկ հերիաթ ասեմ ֆարսերեն լեզվով: Միքայել
չան, ինչ տառի վրա այսպիսի նշան (՝) տեսնես, այնտեղ ձայնդ մի
փոքր երկաբացրու: Այս հերիաթը Դուք էլ կիմանար, բայց ֆարսե-
րենի այս գրքում սրանից ավելի կարճը չկա:

Շախսի՝ հար ուղղ շեշ նուն միխարիդ.

Մի մարդ ամեն օր վեց հաց էր ասնում.

սուզի՝ դոսթի՝ աղոթի ֆուրսիդ. շեշ

մի օր մի բնկեր նրան հարցրեց. վեց

նուն հար սուզ շի մի քունի: Գոֆթ.

հաց ամեն օր ի՞նչ ես անում: Նա պատասխանեց.

նունի՝ րա նիզա՝ հ միզարամ: Վե ինք նունրա՝

մեկ հաց պահում եմ և մեկ հաց

մի անդա՛ղամ, վա դո՛ւ նունրա վ՛ափաս միքունամ՝

դուրս եմ գցում և երկու հաց հետ եմ աւալիս (նետում եմ)

վա դո՛ւ նունրա՝ դարդ միդիհամ: Օն

և երկու հաց շահում եմ տալիս: Այն

դոսթ զոֆթ սուխանի թու հիշ նա
ընկերն տաաց, խոսքը քո ամենեկին չեմ
միֆա՛միմ: Ամֆ ըզո՛ւ, զոֆթ իեք նուն
նասկանում, պարզ ասա: Նա պատասխանեց, մեկ հաց
քի միդա՛րամ միխուրամ, նունի քի միանդա՛ղամ
որ պտ նում եմ՝ ուտում եմ, հացը, որը նետում եմ
(կորցնում եմ),

Նուդադա՛մանրա միդիհա՛մ. վազո՛ւ նուն քի
զոքանչիս եմ տալիս և երկու հացը, որ
վա՛վաս միքունում մա՛ղար վափաղարսա միդիհա՛մ
հեա եմ տալիս (անում)՝ մորս և հորս եմ տալիս
յա զո՛ւ նուն փուսարունի խորդա միդիհա՛մ
և երկու հաց իմ երեխաներին եմ տալիս.

Եթե այսպես չհասկացաք, ճիշտ վրացերենով կարդացեք.

Մի մարդ ամեն օր վեց հաց էր առնում: Մի անգամ իր ընկերը հարցրեց. «Ամեն օր վեց հաց ինչի՞դ է պետք, որ առնում ես»: Մարդը պատասխանեց. «Մեկ հաց պահում եմ, մյուսը փշացնում եմ, երկուսը իբրեւ փոխ՝ հեա եմ տալիս և փոխ եմ տալիս»: Ընկերն ասաց, թե ես քո խոսքը չեմ հասկանում, ինչ ասում ես, ճիշտն ասա: Քեանի որ չես հասկանում, ասում է, այժմ ականջ դիր: Այն հացը, որ ասացի, թե պահում եմ, նշանակում է՝ ուտում եմ. մեկ հացը զոքանչիս եմ ուտեցնում և այդ պատճառով ինձ համար կորած է: Երկու հացը հորս ու մորս եմ ուտեցնում և այդ պատճառով էլ պարտքի հատուցումն է, և երկու հացը որդոցս եմ ուտեցնում և այդ պատճառով էլ այդ պարտք տալ կնշանակեմ»:

Մայրիկ ջան, Ձեզ մատաղ, ոչ ոքի չասեք, որ այսպիսի բաներ եմ Ձեզ գրում:

Մայրիկ ջան, ֆարսերենը շատ հեշտ լեզու է. այնպես որ դեռ երկու և կես ամիս չկա, ինչ սկսել ենք, բայց այսպիսի հեշտ բաները ինքնուրույնարար կարող եմ թարգմանել: Մյուս լեզուները (ինչպես արաբերենը և այլն) ձևականության համար եմ սովորում, այնքան, որ ամոթով չմնամ: Այս նշանակում է՝ այնպես եմ սովորում, ինչպես որ մեզ ալստեղ սովորեցնում են, և ով ցանկանում է լեզու սովորել, այս ուսումը բավարար չէ: Նա օր ու գիշեր պիտի նստի և թարգմանի: Նա էլ, մայրիկ ջան, մտածեցի, որ եթե այսպես

նստեմ, իզուր ժամանակի վատնում կլինի, որովհետեւ անմիջապես հյուպատոսություն էլ որ տան, եւ թեհրան եւ Տրապիզոն զնացող չեմ, աչն էլ է ինձ բավական, որ շորս տարի եւ Ձեզանից հետու եմ եւ այդ պատճառով էլ ծառայության համար ինչ օրենքներ պետք են եւ սովորեցնում են, ուզում եմ դրանց վրա ուշադրություն կենտրոնացնել, եւ ով էլ Ձեզ հարցնելու լինի, թե Գարբիելը ի՞նչ է սովորում, այսպես պատասխանեք. նրան քաղաքացիական ծառայության համար են պատրաստում: Այժմ մնաս բարով, մայրիկ ջան, մինչեւ մյուս փոստը:

Ձեր խոնարհ՝ որդի՝ Գարբիել

<Հ. Գ. 1>

Միքայել ջան եւ Հռիփսիմե ջան, սիրով համբուրում եմ ձեր աչքերը եւ խնդրում, որ սիրով բարեկեք մեծ հայրիկին, տեր-Ոհանեսին, մորաքրոջը, Թովկային, Յազուրին, Ղազոյին, Միկոյին, Թինային, Գիորգուն եւ բոլորին:

Ձեր եղբայր՝ Գարբիել

<Հ. Գ. 2>

Շանչիեն էլ զնաց² շարաթ օրը:

<Հ. Գ. 3>

Երկուշաբթի. մայրիկ ջան, այսօր տաս օր է ե զեռես Ձեր նամակը չեմ ստացել. հույս ունեմ, որ երեկոյան կստանամ:

27 მხსენებლის მიხედვით

მხსენებელი-მხსენი

პეტერბურგი, 1847-სა, ვორონოვის 28-სა

საყვარელო დედავან!

პირველად სიყვარულით ხელზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებთ და აგრეთვე ჩემ საყვარელ მიხეილს და რიშისმეს თვალებზედ კოცნით მოკითხვას მოვახსენებ.

დედავან, თქვენ ამ თვის 10-ის წიგნი მივიღე და აგრეთვე ერთი თუმანი. დედავან, თან ფულს მიგზავნი და თანაც მწერს, თუ ესა და ეს ნაკლებობა გვაქვს! და არ ინადელო. ახ! დედავან, ერთი მითხარით, თუ ნაღვლით რას გიმველით! ჩემი შველა ის იქნება, რომ ამ ორ წელწად ნახევარში კურსი შევასრულო და მოვიდე.

დედავან, მე კარგად მესმის თქვენი დგომიარობა. მე ვიცი რო თქვენ ბევრ რამეს იკლებთ და მე არას მაკლებთ. მე ვიცი.... მაგრამ რა უყო, დედავან, როგორც იყოს, ეს ორი წელიწადი და ნახევარიც იოლად წაიღეთ და ღმერთი მოწყალეა. იმედი მაქვს ღვთისაგან, რომ თქვენა ჰსთქვამთ, თუ მადლობა ღმერთსა, ჩემი ამაგი გაბრიელაზედ არ დაიკარგა.

მიხეილიც კარგი კაცი გამოვა: იცოდეთ, რომ ვინც თავის საქმეზედ მუყაითია, იმას ღმერთი არ დახკარგამს. მადლობა ღმერთსა, რომ ის ფათერაქს ისე გადარჩომილა. შეჩვენებულ მირზოევს არა სცხენიან, რომ მაგისტანა საქმეებში ასაქმეებს: განა მიხეილს ისე უნდა მოექცეს, როგორც სხვებსა. შეარცხენოს იმას ღმერთმა, შეარცხენოს... აი. დედავან, ეგ არიან ჩვენი სომხები. აი! ბევრით სამსე ნაქვს გული, მარამ ვის რას უწამლებ. დრო ყველაზედ კარგი წამალია. იქნება რომ ერთხელაც მანდ ის დრო მოვიდეს, რომ მანდაური ხალხმა ხალხის სახელი მიიღოს, თორე ეგენი კაცები არიან? სახელი აქვსთ ღოღოდ კაცისა! და გული და ფიქრი ვეფხვისა და არა თუ

კაცისა¹. მაგალითად: ვინ გამოვა მასდ ეოთ ერთი მუცელ გაბერილ-
ბისაგან. რო ნახოს სხვა დაჭირებაში და მოეშველოს, მაშინვე
იმას იტყვის. ტო ნა -მ ბიძა ჩე უ ბიძუ ვურთი, ის ინჩ ბან უნიმ². გა-
ნა: სახარება ამას ასწავლის. ე.პ. დედავჯან. რა მოგწეროთ, ათი თაბა-
ზიც აო მეყოფა. და მე უფოს ვინ დამიგდებს. იტყვიან. ხილქენ ელ-
ლე³. კიდენ ვამბობ. იქნება დრომ გაასწოროს.

დედავჯან. წუხელის რეისთან ვიყავი ჩაიზედ და ძალიან შამებ-
ვეწა, რო მანდალური ყანაუზის და მოვის ნიმუშები დავიბარო, და
ამიტომ გთხოვთ, დედავჯან, რო რამტენი ყანაუზის და მოვის ნი-
მუშები გამამიგზავნოთ ამ წიგნის პასუხშივე: არც ძალიან მხიარული
ფერისა და არც თუ ძალიან მუქისა; წვრილი კლეტოჩიანი და ვიწ-
რო ზოლიანი. თითონ ჩემი მითხრა. რო ესენი ყალამქაროვის და ყუ-
ბალოვის დუქნებში იპოვებაო და ფასიც ჰსწორედ და წვრილად მამ-
წერეთ. თითონ კი თქვა, რო ადლი ათ შაურად ვყიდულობდიო და
თითონ ყალამქაროს უთხრან ჩემი სახელი, თითონ იცის, რა ფე-
რიც მიყვარსო. გეთაყვა, დედავჯან. ამისრულებთ ეს თხოვნა, რო იმ
კაცთან არ შევრცხვე. ქვეყანა ერთმან ერთით არის. ვინ იცის, რო-
გორ გამამადგეს. მანდ ლელინის ადგილი ჰსჭონდა და აქ უფრო
დიდი ადგილი აქვს. თითონ ხელმწიფე პარდაპირ იცნობს. და თქვენ
ფული არაფერი დაგებხარებათ. ნიმუშებს რო გამამიგზავნით. ფულს
ამცემს და გამოგიგზავნით. ძალიან კარგი კაცია. ჩემმა მზემ, ისე
მექცევა. რო უკეთესად აღარ იქნება. და წუხელის მითხრა, რო იმ
კვირიას წიგნს მოგწერო უნივერსიტეტში და სადილად ჩემთან მო-
დიო. და მეც მიღვილს ვთხოვ, რო იმისი და ჩემ მაგიერ მადამ ლა-
ბიელი მოივითხოს.

მეც მადლობას მოგახსენებთ, რო მენენიკს მილოცამთ. მშვი-
დობით, დედავჯან. მიხეილჯან და რიმსიმეჯან მიორე ფოშტამდინ.

თქვენი მორჩილი გაბრიელი

<2. 9.>

ჩემმა ამხანაგებმა მოკითხვა მოგახსენეს.

მოსხრები, 1847-ი ნოემბრის 28-ის

სირსის მკურნალ ჯან,

*ნათი სირილ ლიპიძე იმ დროს ჯამრთიერსილ⁴ რარსა ხმ ჯაღირ-
ყიამ ზილ, ქიზაყსა და ხმ სირსის შიქაყსიქსი იმ ჰიქიქსიქსი, ატყვრდ
ჯამრთიერსილ, რარსინსი ხმ ილარსიქსი*

Մայրիկ ջան, ստացա Ձեր այս ամսվա 10-ի նամակը և նույն-
պես մեկ թուման: Մայրիկ ջան, և՛ փող եք ուղարկում, և՛ գրում եք,
թե այս ու այն կարիքն ունե՞ր՝ ու ես չմտածեմ: Ա՛խ, մայրիկ ջան,
մի ասեք, թե մտածելով ի՞նչ կօգնեմ. իմ օգնությունն այն կլինի, որ
այս երկու և կես տարում դասընթացը ավարտեմ ու դամ:

Մայրիկ ջան, ես լավ եմ հասկանում Ձեր վիճակը. ես գիտեմ,
որ դուք շատ բան եք պակասեցնում Ձեզ, իսկ ինձ ոչինչ չեք խնա-
լում, ես գիտեմ... բայց ի՞նչ անեմ, մայրիկ ջան, ինչպես էլ լինի,
այս երկու և կես տարին յուր տարեք և աստված ողորմած է. հույս
ունեմ աստծուց, որ Դուք կասեք, թե փառք ասածու, իմ խնամքը
Գարբրիելի նկատմամբ չկորավ:

Միքայելն էլ լավ մարդ դուրս կգա. խմացեք, որ ով իր գործին
ուշադիր է, նրան աստված չի կորցնի: Գոհությամբ ասածո, որ այն
փորձանքից այնպես աղատվել է: Նվաճված Միքայելը չի՞ ամաչում,
որ այդպիսի գործեր է անել տալիս², մի՞թե Միքայելի հետ էլ այն-
պես պետք է վարվի, ինչպես ուրիշներին. ասածու ամոթա՞նքը նրան,
ամոթ նրան... Ահա մայրիկ ջան, այդ ևն մեր հայերը³: Ա՛խ, սիրտս
շատ բանով է լիքը, բայց ում ի՞նչ ճար կանեմ: Ժամանակը ամենից
լավ դեղն է, դուցե թե մի օր էլ գա այն ժամանակը, երբ այդտեղի
ժողովուրդը ժողովրդի անուն ասանա, թե չէ դրանք մարդի՞կ են.
միայն անուն ունեն մարդու, իսկ սիրտն ու միտքը վագրի է և
չէ թե մարդու⁴: Օրինակ, որ մեկը դուրս կգա այդտեղի հաստափոր-
ներից, որ տեսնի ուրիշին կարիքի մեջ ու օգնի, իսկույն կասի, տո-
նա իմ բիճա չէ ու բիճու վուրթի, 'ես ինչ բան ունիմ⁵: Մի՞թե ավե-
տարանը այս է սովորեցնում. է՛հ, մայրիկ ջան, ինչ գրեմ, տաս թա-
րախ թուղթն էլ հերիք չէ, կամ ինձ ով կլսի, կասեն «խիլքեն էլի
է՞»⁶: Նորից եմ ասում. դուցե ժամանակը ուղի:

Մայրիկ ջան, երեկ Ռեյի մոտ էի թեյի, շատ խնդրեց, որ այդ-
տեղի ղանաուղի և մովի նմուշներ Ձեզ հանձնարարեմ և այդ պատ-
ճառով էլ, մայրիկ ջան, խնդրում եմ, որ մի քանի ղանաուղի և մովի
նմուշներ ուղարկեք հենց այս նամակիս պատասխանում. ոչ շատ
պաշտառ գուցնի, ոչ էլ շատ մուղ, մանր վանդակավոր և նեղ գծա-
վոր: Ինքը Ռեյն ասաց, որ սրանք Ղալամբարովի ու Ղուբալովի խա-
նութներում կգտնվեն: Գինն էլ ճիշտ ու մանրամասն կգրեք: Ինքը
թեև ասաց, որ արշինը տասը շալիով է գնել: Եթե Ղալամբարովին
ասեք նրա անունը, նա գիտի, թե ինքը ինչ գուցն է սիրում: Հոգուդ
մատաղ, մայրիկ ջան, կատարեցեք այս խնդիրքը, որ այդ մարդու
մոտ չամաչեմ. աշխարհը մեկը մյուսով է. ո՞վ գիտե, ինչպես պետք

կգաւ Այդտեղ լեւինի պաշտօնն է ունեցել, իսկ այստեղ ավելի մեծ
պաշտօն ունի. ինքը թագաւորին երես տու երես ճանաչում է: Դուք
փող չեք ծախսի, նմաշները որ ուղարկեք, փող կտա և կուղարկեմ
ձեզ: Շատ լավ մարդ է, իմ արեր, այնպես է չեստ վարվում, որ ավե-
լի լավ չի կարող լինել: Երեկ Երեկոյան տասց, թե «մյուս կիրակի
նամակ կղրեմ համալսարան, որ հաշին դաս ինձ մտա»: Ես էլ Մի-
քայելին խնդրում եմ, որ նրա և իմ փոխարեն արկին Լարիելին
բարեի:

Ես էլ շնորհակալովյուն եմ հայտնում, որ ծնունդս շնորհավո-
քում եք, ցտեսություն, մայրիկ ջան, Միքայել ջան ու Հովսեփն
ջան, մինչև երկրորդ փոստը:

Ձեր խոնարհ՝ Գարեթիլ

28 ბრწყინვალე სიმღერისათვის

მსოფლიო-მუსიკა

ქუთაისი, 1817. სტ.-შოის 19. პარასკეე მეორომეტე საპათედა ვწერ.

საყვარელო დედავან!

პირველად სიყვარულით ხელზედ და გულზედ კოცნით მოკით-
ვას მოგახსენებთ. შამდეგ ამასა, საყვარელო დედავან, გთხოვთ,
რომ მიხეილი და რიმსიმე სიყვარულით თვალეზზედ დამიკოცნო.

დედავან, ჩემს ამბავს იკითხამთ, მაღლობა ღმერთსა, ძალიან
კარგადა ვარ და ღმერთს ვევედრები, რომ თქვენ ყველანიც ჩემსა-
ვით კარგად და მართლად იყოთ. დედავან, დღეს ჩვენი ლექციები
ჩვენა და სწავლას იანერის 12-ში დავიწყობთ.

დედავან, ასე მგონია, რო გუშინ მოგწერეთ. შარშანამ დროს
რო ვოზინაყი გააკეთეთ და თქვენი ჩვეულობა ყველა აასრულეთ.
დედავან, თუ ღმერთის ნებაა, როგორც ეს ერთი წელიწადი მშვი-
დობით გაგვატარებინა, მემრის ამ დროსაც მშვიდობით დავგას-
წრობს. დედავან, ყველა კარგად გაივლის, ღმერთი მოწყალეა.
იმედი მაქვს, რო ეს წიგნი ახალ წელწად დღეს მიიღოთ ანუ მიორე
დღეს და ამისათვის ეხლავ მოგილოცავ ახალ წელიწადსა, ტკბილად
დაბერდეთ, დედავან. მიხეილვან, რიმსიმევან, და ყველა ჩვენიანო!
ეს შეშის ნაჭერიც! შემოვდგი ფეხი, წყალობდეს ღმერთი კიდენ
დავინახოთ, ერთმანეთი. ესეც შაქარი, ტკბილად დაბერდით.

დედავან, ჩუბინოვის რძალი ვნახე², მოკითხვა მოგახსენათ
თქვენცა და აგრეთვე ქარტაშანთა. დედავან, ზარდავისა მე ვერ
მოგწერეთ კარგადა. გეთაყვა, მამწერეთ, თუ ზარდავისა ანუ სამუ-
რის მთელი სალაფი რა ეღირება, და კუდიც გაკეთებული, რომელიც
ქალები ყელზედ იხევენ. გეთაყვა, დედავან, მამიტევით, რო გა-
წუხებთ. ესლა მშვიდობით, დედავან, მიორე ფოშტამდინ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

2. 9. 1

დედავჯან. აგერ ათი დღეა. რაც თქვენგან წიგნი არა მაქვს. იმე-
დი მაქვს. რო ორშაბათს მივიღო.

საყვარელო რიმსიმეჯან,

ბევრი ხანია. რაც წიგნი არ მოგიწერიათ და ამისათვის მინდა
შეგაწუხოთ, რომ ერთ ნახევარ თაბახზედ მამწეროთ, თუ ან ოთხ-
შაბათს ღამეს როგორ გოზინაყი გააკეთებთ, ან ცხელ როგორ ჭეილ-
ში ხართ, ან შენი ძირძიდა რა იქნა. და აგრეთვე გთხოვთ, რო დიდი
მამა. ტერ ოპანეზა. იაგორა. თომკა, ლალოა. მიკოა, დედიდა, თინა,
ძალოები. ბიძას შვილები. პატარა გიორგა. არტემა და ყველანი.
ყველანი სიყვარულით მაპიკითხოთ.

თქვენი ანუ შენი ძმა

2. 9. 2

მიხეილჯან, ამას წინათ თქვენგან ერთი წიგნი რო ვითხოვე,
გთხოვ, რო იმასთან ერთი ორაცუცი და ქრანცული და სომხური
სლოვარი ორივე ჩასტივე. т. е. Французско-армянский и Армя-
но-французский³. ნიშნულად გეუბნები და აშბიკად არ მოხვიდე-
მეშინში ანუ კილონგაში შახკერე და გამომიგზავნე და ამასთანაც
ერთი პატარა დაბეჭდილი ტეტრაღია ჯირპიტას დაწერილი. ეს წი-
ნამძღვაროვის ძმასა ჰსთხოვე: თითონ იცის, რა წიგნიც არის, და
სულ ერთად გამამიგზავნე. სულ ერთი თუმანი დააფასე, თუნდ თუ-
მან ნახევარი. და დედავჯან. თუ ჩემი სიყვარული გაქვსთ, ამის ხარ-
ჯი ჩემი ჟალოვანიდან გამოორიცხეთ. თუ გიყვარვარ, დედავჯან, ჩე-
მი თხოვნა აასრულეთ.

მოსკოვი, 1847, ექსტრემერს 19-ის, იეროქი,
საანსერსეროქ ძამქის სი ყოიო

სირსელი მაცრის ჯან,

ზაქა და ათივე სირიქ ბსიერე იო სირიქერე ჯამრირსელიქ რარსნსერო
სი ჯაღირიო: სკნიოვსთხ, სირსელი მაცრის ჯან, სირიქიო სი სი
ფიქარსნ სირაქსელი და სირიქსირსელი აჯერე ჯამრირსერე:

სამცრის ჯან, სი მამსნ სჯარენსერე, ყოზიქციონ თითბი, ჯათ
ლაქ სი სოღაჯიო სი თითბიო, იო ყოღ რიქიერე ლქ სი ჯამან ლაქ სი
ათიერე სირსერე: სამცრის ჯან, აჯიოქ მსერ ყათაქციონსერსერს
აქარაქციო სი სი აჯარაქციონსერსერ სირსერე ჯიოქარს 12-სი:

Մայրիկ ջան, ինձ աշնպես է լիւում, թե Ձեզ երեկ եմ նամակ գրել: Անցյալ տարի այս ժամանակ զոգինազ պատրաստեցիք և Ձեր բոլոր սովորութիւնները կատարեցիք: Մայրիկ ջան, եթե տոտժս կամրք լինի, ինչպես այս մեկ տարին խաղաղ անցկացնել տվեց, մշուս տարի այս օրվանն էլ խաղաղությամբ կարժանացնի: Մայրիկ ջան, ամեն ինչ լավ կանցնի, աստված ոգորմած է: Հույս ունեմ, որ այս նամակը կստանար նոր տարվան կամ երկրորդ օրը և այդ պատճառով հենց հիմա շնորհավորում եմ Ձեր նոր տարին, քաղցր պտտավեր, մայրիկ ջան, Միրայիկ ջան, Հռիփսիմե ջան, և բոլոր մերոնք: Այս փայտիկի կտորն էլ:

Ներս դրի ռաւս, ողորմի աստված, դարձյալ իրաւ տեսնեմ. այս էլ շաւարի կտոր՝ քաղցր պտտավեմ:

Մայրիկ ջան, Չուրինովի հարսին տեսա՞, բարեներ հաղորդեց ինչպես Ձեզ, նույնպես և Քարտաշյաններին: Մայրիկ ջան, զարգավի մասին ինձ կարգին չգրեցիք: Ձեզ մատաղ, գրեք տեսնեմ, թե զարգավի կամ սամուշրե ամբողջ սալափր ի՞նչ կարժենա և պոչն էլ պատրաստած, այն, որ կանայք վզին են պցում: Ձեզ մատաղ, մայրիկ ջան, ներեցեք, որ Ձեզ նեղութուն եմ պատճառում: Այժմ մնար բարով, մայրիկ ջան, մինչև մշուս փոստը:

Ձեր խոնարհ սրդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, ահա տաս օր է, ինչ Ձեզանից նամակ չեմ ստացել: Հույս ունեմ, որ երկուշարթի ստանամ:

Սիրելի Հռիփսիմե,

Նրկար ժամանակ է, ինչ նամակ չեք գրել, ուստի ցանկանում եմ Ձեզ նեղութուն պատճառել և խնդրել, որ մի կես էջ նամակ գրեք, թե՛ կամ չտրեքշարթի գիշերը զոգինազ ո՞նց պատրաստեցիք, կամ հիմա ի՞նչ տրամադրության մեջ եք, կամ թե քո ուսուցքն ի՞նչ վիճակումն է: Նմանապես խնդրում եմ սիրով բարեւք մեծ հայրիկին, տեր-Օհանեսին, Յազորին, Թովկային, Ղազոյին, Միկոյին, մորաքոջը, Թինային, ձաւոններին, հորեղրոր սրդոց, փոքրիկ Գիորգուն, Արտեմին և բոլորին, բոլորին:

Ձեր կամ քո՝ եղբայր

<Հ. Գ. 2>

Միրայիկ ջան, սրանից առաջ ձեզանից որ մի գիրք էի խնդրել, խնդրում եմ, որ նրա հետ մեկտեղ մի օրացույց և ֆրանսերեն ու հա-

շերեն բառարան՝ Երկու մասն էլ, աշտինքն ֆրանսերեն-հայերեն և հայերեն-ֆրանսերեն³։ Տեղը տեղին ասում եմ և շախարվես։ Մեշինի կամ կլյոնկայի մեջ կարիր ու ինձ ուղարկիր և սրա հետ մի փոքրիկ տալած տետր՝ Ջրպետի դրած։ Այդ Մինամեդովարովի եզրորից խնդրիր. ինքը գիտի, թե այդ ինչ գիրք է, և բոլորը միասին ուղարկիր ինձ։ Գնահատիր բնդամենը մեկ թուման կամ թուման ու կես և, մայրիկ ջան, թե ինձ սիրում եք, այս ծախսը իմ ոտնիկից հանեք։ Թե ինձ սիրում եք, մայրիկ ջան, իմ խնդիրը կատարեք։

29 ქრისტეანთა სიხარულითაჲსაჲსა

მსახური-ბიჭი

პეტერბურგი, 1848-ს წელსა, თებერვლის 20

საყვარელო დედავჲან,

აბა ეხლა მამილოცამს ახალი წელიწადი. თქვენი თებერვლის 2-ის წიგნი მივიღე და თქვენ გაიგეთ ჩემი სიხარული, რასაკვირველია, რო თქვენ უფრო კარგად გეცოდინებათ, თუ კარგი ადგილია¹. ზწერთ, რო ჩინოვნიკი არ არის: ჩინოვნიკი რას ჰქვია: ნეტაი თითონ ხვთის მოშიშე იყოს და იმტონი ჰქონდეს, რო უნაღვლოდ იცხოვრონ. თორემ ყველას ჰსჯობია, ერთ სიტყვით: ასტეა² ანდო-წინენელი ანე³.

მეც, დედავჲან, კარგადა ვარ, კარგად ვატარებ დროებას: სამუშაოთ შარაპოვიანთსა (სტუდენტია) ვიყავი ვეჩერში და ოთხშაბათს მე და ბებუთოვი ბუდალოვიანთსა: ამათაც კარგი ვეჩერი ჰქონდათ. გუშინ შანშიევიანთსა ვიყავით კიდენ ერთად, სადილზედ და ვახშამზედ. ეს ორი ღამე ბებუთოვთანა მძინამს, ეხლაც იმით სახლში ვწერ წიგნსა. ამიტომ ნუმერი ვერ დავწერე³. დღეს ჯერ არ ვიცი სადა ვარ სადილად: მარამ ხვალ და ზეგ ჩვენი არქიელთანა ვარ დაპატიებული. ძალიან კეთილი კაცია. დედავჲან, რიმსიმეზედ და სიძეზედ ამ წიგნში არასა ვწერ. ერთი მინდა თქვენი მიორე წიგნიც ვნახო და ისე მოვწერ. მშვიდობით. მიხეილი და რიმსიმე დამიკოცნეთ, და მოულოცეთ.

დიდი მამა, ტერ ოჰანეზა, იაგორა, თომკა, ლალოა, მიკოა, დედიდა, თინა, ტერ ოჰანეზა და ყველანი მამიკითხეთ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

Սիրելի մայրիկ ջան,

Հիմա արդեն շնորհավորում եմ նոր տարին: Փետրվարի 2-ին Ձեր նամակն ստացա և Դուք պատկերացրեք իմ ուրախությունը: Ի՞նչ խոսք, որ Դուք ավելի լավ կիմանար, թե լավ տեղ է՞: Գրում եք, թե աստիճանավոր չէ: Ի՞նչ տեսիլ է աստիճանավոր: Երանի՞ թե ինքր աստվածավախ լինի և այնքան ունենա, որ անտրտում տալուն: Ամենից լավն աչդ է. մի խոսքով, աստված անփոշինովնելի անե՞:

Ես էլ, մայրիկ ջան, լավ եմ, ժամանակս լավ եմ անցկացնում: Երեքշաբթի օրը գնացել էի Երեկոյթի Շարապովենց մոտ (ուսանող է), իսկ չորեքշաբթի օրը ես ու Բերուխովը Եղանք Բուզապովների մոտ: Սրանք էլ լավ Երեկոյթ ունեին: Երեկ դարձյալ միասին Շանշինների մոտ էինք ճաշի և ընթրիքի: Այս երկու զիշեր Բերուխովների մոտ եմ քնում. այժմ էլ նրանց տանն եմ այս նամակը գրում, այս օրվա պատճառով համարը չեմ գրել: Դեռ չգիտեմ, թե այսօր ում մոտ կլինեմ ճաշի, բայց վաղը և մյուս օրը մեր Լադսկոպոսի մոտ եմ հրավիրված: Շատ բարի մարդ է: Մայրիկ ջան, Հսիփսիմեի և Կիսայի մասին այս նամակում ոչինչ չեմ գրում: Մեկ ուզում եմ Ձեր երկրորդ նամակն էլ տեսնեմ և ապա գրեմ: Մնաք բարով: Համբուրեք իմ փոխարեն Միքայելին և Հսիփսիմեին շնորհավորեք:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

30. მონასტრის მიხედვით

მონასტრის მიხედვით

პეტერბურგი, 1848-სა, აპრილის 26-სა

საყვარელო დედავჯან!

სიყვარულია და ზღაპრად და გულზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ, აგრეთვე ჩემ საყვარელ რიმსიპეს და მიხეილს თვალებზედ კოცნით მოკითხვას უგზავნი, შამდეგ ამასა, დედავჯან. სიყვარულით მამიკითხეთ დიდი მამა. წუხელის სიზმარში ვნახე, ჩვენსა კიბეზედ, ბაზიასთან იჯდა, მესამე თუ მეოთხე კიბის ფეხზე ქვეიდან და გვერდით მოუჭექ და სანამ ჯერ არ დამჯდარვყავი, მითამ მე ერთი მაღლობიდან ჩამოვედი თქვენთან. ეს მაღლობი ადგილი ჩვენ ეზოში იყო, თუ ის მაღლობი ადგილი სხვაგან იყო და იმასთანაც ჩვენი ეზო იყო, სწორედ არ ვიცი. პარნაისა, იმ მაღლობზედ ერთი სახლი იყო და მე ის სახლიდან გამოვედი და იქიდან ჩამოვედი თქვენთან, მარამ ის მაღლობი მშვენიერად გამწვანებულ იყო და ძირს დიდი ხეები იდგა და სხვა რამეებიც ბევრი იყო, არ მახსოვს. თქვენ ყველანი ზახასთან იჯექით და მგონი რო რაღაეხსაც ჰქცევამდით. დიდი მამა, როგორც გითხარით, იჯდა და მე იქიდან რო მოვდიოდი, ჩემთან რო მარკოზოვი კურსი დაასრულა, მითამ კიდენ წითელი ვაროტნიკით სერთუკი ეცო და მე იმას, არ ვიცი უთხარ ბარიგუნ¹, თუ არა და თქვენ რაღაეხსაც დაიწყეთ, რო რატო არ უთხარიო და მე დიდი მამასთან რო ვჯდებოდი, ფარსულად ვთქვი, რომ თქვენ ჰსწორედ არ ამბობთ. დიდი მამა ამაზედ გაიცინა, მერე თქვენ მარკოზოვიანებზე დაიწყეთ ლაპარაკი და მგონია რაღაც გურგინებებს სახელი გაუჩინეთ... ჰავიტინანს ჰავიტენიც ამენ². დედავჯან, დღეს მინდოდა სულ ხუთი ტრიქონი მამეწერა, მოკითხვებიც ისე ადრე დავიწყე და უყურე რეები დავწერე. დიდი მამა სიყვარულით მამიკითხეთ, აგრეთვე ტერ ოპანეზა, იავორა, თომკა ლალო, მიკოა, თინა, დედიდა და ყვე-

ლანი მამიკითხეთ. ივან ზახარჩის სიყვარულით მოკითხვას მოვახსენებ.

დედავჯან, გეთაყვა, რო ერთი ხანჯალი უნდა გამამიგზავნო, თეთრი ძვლის ტარიანი, ფასიც სამი მანეთი იყოს, ან ცოტა მეტი. ღაღამ იცის, რანაირსაც იყიდის; ჩვენმა ტანცმეისტერმა ითხოვა. მე იმისი სახლში დავდივარ, მუდამ კვირა ღამოვობით ვეჩერი აქვს. წუხელის იქ ვიყავი, ეს უბრალო კაცი კი არ გეგონოთ, ხელმწიფის და მინისტრების სახლში ასწავლის, მუდამ დღეს ცხრა უროკს აძლევს და თითო უროკი 27 რუბლი ან ოცი და თორმეტზედ ნაკლები არა, სახლისგან ჰკიდია. თითონ ქრანცუჟია, ცოლ შვილიანი. ერთი პეტერბურგია და ერთი მოსიო ოგუსტი. რაც არის, ერთი ხანჯალი უთუოდ და მალე უნდა გამომიგზავნოთ და ფასიც სწორედ მამწერეთ, რო ის იმისთანა კაცია, რო საჩუქრად არ მიიღებს. ამის ქმა ხარკოვს მიდის და მე იმას წიგნი უნდა მივცე, რო იქ სოლომანს გაიცნოს.

დედავჯან, გუშინ დილაზედ პოზენთან ვიყავი და ძალიან კარგად მიმიღო და მითხრა, რომ კიდენაც ჩემთან სიარული გქონდეს. იმასთან აღაძონამ გამგზავნა. პოზენი ხელმწიფის სტატს სეკრეტარო იყო და იმის პროექტა, რო ჩვენ აქ უნივერსიტეტში ვართ. ექვსი წლის წინათ ის მანდ რევეზორად მოვიდა! ესეც ესე. ეხლა მშვიდობით, დედავჯან.

თქვენი მორჩილი შვილი ვაბრიელ

<2. 9. 1>

დედავჯან, ჩვენი ეგზემინიები დაიწყობა მაისის 6-ში და 28-ში მორჩება.

6-ში არაბული და ქართული.

8-ში ოსმალური.

10-ში ფარსული და თათრული.

21-ში გრაფდანსკი ზაკონი. იამან, იამან.

22-ში სომხური და

28-ში რუსული ენისა ორი ეგზემენი.

და მერე, ჰაიდუ, ქეიფი მარიამობის 19-დინ.

<2. 9. 2>

მიხეილჯან, ციციანოვისაგან წიგნი მოგივა. ის წიგნი მოლნინის მედიანზედ ნობახტის პირდაპირ თეთრი სახლი არის, იქ იოსებ ქალინოვს მიეცი და სთხოვე, რო იმის დედას მალე გაუგზავნოს.

<2. 9. 3>

ციციანოვი ყველას მოკითხვას მოვახსენებს.

Սիրելի մայրիկ ջան,

Սիրով և ձեռքդ համբուրելով բարեներս եմ հղում քեզ, ինչպես նաև իմ սիրելի Հռիփսիմեի և Միքայելի աչքերը համբուրելով՝ բարեներս եմ ուղարկում։ Այնուհետև, մայրիկ ջան, սիրով բարեկեր մեծ հայրիկին։ Անցյալ գիշեր երազումս ահա, մեր պարտեզի մոտ, սաստիճանների վրա էր նստած, ցածից երրորդ թև չորրորդ աստիճանի վրա և ես էլ կողքին նստեցի և քանի զեռ շէի նստել, իբր թե ինչ-որ բարձր տեղից իջել էի ձեզ մոտ։ Այս բարձունքը մեր բակումն էր, թև այդ բարձր տեղը ուրիշ տեղումն էր գտնվում և նրա հետ միասին նաև մեր բակն էր՝ հաստատ չգիտեմ։ Ինչևէ, այս բարձունքի վրա մի տուն էր և ես այն տնից դուրս եկա և այնտեղից իջա ձեզ մոտ, բայց այն բարձունքը գեղեցիկ կերպով կանաչապատ էր ու ցածում մեծ ծառեր էին կանգնած և ուրիշ շատ բաներ էլ կային, չեմ հիշում։ Դուք բոլորդ պարտեզի մոտ նստած էիք և լվում է, թև ինչ-որ բաներ էիք կարում։ Մեծ հայրիկը, ինչպես ասացի, նստած էր և ես այնտեղից որ դալիս էի, ինձ հետ Մարկոպոլը, որ դասընթացն ավարտեց, իբր թև դարձյալ կարմիր օձիքով սերթով ուներ հագին և ես չգիտեմ նրան ասացի բարեկուն՝ թև չէ, և Դուք ինչ-որ բաներ սկսեցիք, թև ինչու չստացիր և ես մեծ հայրիկի մոտ, որ պատրաստվում էի նստել՝ ֆարսերեն ասացի, որ դուք ճիշտ չեք ասում։ Մեծ հայրիկը այս բանի վրա ծիծաղեց, հետո Դուք Մարկոպոլների մասին սկսեցիք խոսել և կարծեմ ինչ-որ Գուրգեն-բեգի անունը խառնեցիք... «Հավիտյանս հավիտենից ամեն»։

Մայրիկ ջան, այսօր ուզում էի բնդամենը հինգ տող գրել, բարեներսն էլ այնպես շատ սկսեցի և տես թև ինչեր գրեցի։ Մեծ հայրիկին սիրով բարեկեր, ինչպես նաև տեր-Օհանեսին, Յազոբին, Թովկային, Ղազոյին, Միկոյին, Թինային, մորաքրոջը և բոլորին բարեկեր։ Իվան Զախարիչին սիրով բարեներս եմ հղում։

Մայրիկ ջան, քեզ մատաղ, պիտի ինձ համար մի դաշույն ուղարկես սպիտակ ոսկորի կոթով, զինն էլ երեք ուրբի լինի կամ մի փոքր ավելի։ Ղազոն գիտի, թև ինչպիսին պիտի առնի։ Մեր պարի զեկավարը ուղեց։ Ես հաճախում եմ նրա տունը, յուրաքանչյուր կիրակի երեկոները պարահանդես է կազմակերպում։ Երեկ երեկոյան այնտեղ էի։ Սրան հասարակ մարդ չկարծեք. կայսեր և մինիստրների աներում սովորեցնում է, ամեն օր ինն դաս է տալիս և յուրաքանչյուր դասը 37 ուրբի կամ քսան և տասներկուսից ոչ պակաս,

այդ տնից է կախւած: Ինքը ֆրանսիացի է, կին-երեխաների տեր: Մի Պեակերբուրգ է և մի մոսյո Սզյոստ: Ինչ ուզում է լինի, մի զաշույն անպատճառ և շուտով պիտի ուղարկեք ինձ և զինն էլ ձիշտ զրեք, որովհետեւ սա այնպիսի մարդ է, որ իրրե նվեր չի բնդունի: Սրա եղբայրը զնում է խարկով և ես նամակ պիտի՝ աամ նրան, որ այնտեղ Սոլոմոնի հետ ծանոթանա:

Մայրիկ ջան, երեկ սուսովս Պողենի մոտ էի և նա ինձ շատ լավ ընդունեց և ասաց, որ շարունակեմ իմ այցելություններն իրեն: Նրա մոտ ինձ Աղաֆոնն ուղարկեց: Պողենը կայսեր ստատու-քար-տուղարն է եղել և նրա նախագիծն էր, որ մենք այստեղ համալսարանումն ենք: Վեց տարի առաջ նա այդտեղ եկել է իրրե վերաբնիչ: Այս էլ այսպես: Այժմ մնաս բարով, մայրիկ ջան:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Կարբիկ

<Հ. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, մեր քննությունները կսկսվեն մայիսի 6-ին և կվերջանան 28-ին:

6-ին — արաբերեն և վրացերեն.

8-ին — տաճկերեն.

10-ին — ֆարսերեն և թաթարերեն.

21-ին — քաղաքացիական իրավունք, յաման, յաման.

22-ին — հայերեն և

28-ին — ուսերեն լեզվի երկու քննություն և հետո հայդե, քեֆ արա մինչև օգոստոսի 19-ը:

<Հ. Գ. 2>

Միքայել ջան, Յիցիանովից նամակ կստանաս. այն նամակը Մոզնու հրապարակում գառադավաթաի զիմաց սպիտակ տուն կա, այնտեղ Յոսեր Քալինովին տար և հանձնիր, որ նրա մորը շուտ ուղարկի:

<Հ. Գ. 3>

Յիցիանովը բոլորին բարեններ է ուղարկում:

31. მისამართის მიხედვით

მისამართ-მისამართი

პეტერბურგი, 1848-სა წელსა, მაისის 31-სა

საყვარელო და ნახვად სანატრელო დედავან!

პირველად ხელზედ და გულზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ, აგრეთვე ივანე ზახარაძის სიყვარულით მოკითხვას მოგახსენებ და ჩემ საყვარელ მიხეილს და რიშსიმეს თვალეში დავკოცნი.

შამდეგ ამასა, დედავან, მოგახსენებ, რომ ეგზემინიებს მოვრჩი და კარგად მოვრჩი, აგრეთვე ჩემი ამხანაგებიც. ეხლა ჩვენ ყველანი მესამე კურსში ვართ: მართალია, თუმცა სოვეტი არ ყოფილა¹, მარამ ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ მესამეში ვართ, ამიტომ რომ ჩვენი ატმეტკები ეს არის 5. 5. 5. 5. 4. 5. 5. 5. აი, დედავან, ესე ვსწავლობთ და ერთმან ერთისაგან არაფერი განსხვავება არა გვაქვს. ასე რომ სტუდენტებს უკვირთ, რომ ყველანი ერთ ნაირად გამოვდივართ და ისიც ყველაზედ უკეთესად. ხანდებან მოვლენ ჩვენი-ბაგან ერთსა ჰკითხავენ, რომ რა შიილე შენაო: და როცა შეიტყობს, მაშინ იტყვის, მაშ ეხლა ვიცი თქვენი ამხანაგების ბალიც: ან თუ არა, სიცილით გვეუბნებიან. გვგონია, რომ დღეს დვას² მიიღებდითო. შამდეგ ამას, დედავან, ზაკონის ეგზემინიები³ რომ მოვრჩით, მიორე დღეს პაპეჩიტელმა დამინახა და მითხრა: ბლადადარიუ გასადა, ვიფსე ვჩერა ხარაშო ატვეჩალი⁴. ერთ სომხურში არ ვიცით, თუ რა ვართ, ამიტომ იმის ატმეტკები არ გვინახამს და მე აზრით ხუთი დავწერე: და ზემოთ რომ 4 სწერია, ის ფარსულში მივიღეთ, თუმცა კარგად გამოვედით და მადლობაც გვითხრა; მარამ იმას ჩვეულობა არა აქვს მეტის დასმისა მეორეში, ამბობს: მეორეში რომ 5 დავწერო, მეოთხეში რაღა დავწერო. ჩვენთვის ორივე ერთია, დედავან, მარამ საცინელია, რომ ესე ამბობს.

დედავან, ეს პრაქესორი (მირზა თოფჩიბაშოვი) მე ძალიან მწყალობს ერთხელ დამიჭირა და მითხრა, რომ შენო აქ ერთი სომე-

ხი ზარო და ამისათვის რაც დაჰქირება ანუ საქმე გქონდესო, მე მით-
ხარო, მე შენ მამასავით გიპატრონებო. და ეს ერთი კვირაა, რაც
იმას გენერალობა მოუვიდა და მისალოცავად წავედი და მითხრა.
რო ჩემთან სიარულ გქონდესო. თითონ მარტოკა კაცია, სამოცი
წლისა მეტი იქნება და ადამიანის სიკეთის მომდომეა.

დედავჯან, ამტონი რამეები მარტო თქვენა გწერთ და ვიცო-
რო თქვენის მეტი არვინ წაიკითხამს. თორე რო წაიკითხონ, იტყვი-
ნ, ეს რა ყმაწვილი ყოფილა, მართალია ყმაწვილობაა, მარამ თქვე-
ნი გულის ამბავი ვიცი და იმიტომა გწერთ.

უნცროსი კაითმაზოვიც გადავა მესამეში და უფროსსა ერთი
ეგზემენიაც დარჩა, იმასაც ზვალ მორჩება და კანდიდატად გამოვა
და ენკენისთვეში მანდ იქნება. შემდეგ ამასა, დედავჯან, იცით ჩვენ-
თვის ხელმწიფისაგან რა ბრძანება გამოვიდა: ვინ უნივერსიტეტი
ჩვენებისაგან კურსი დაასრულოს, ოცდა ათი თუმანი თეთრი გზის
უფლი მიეცეს: და ამას გარდა, თუ დეისტვიტელნი სტუდენტად დაას-
რულოს, ოცდაათი თუმანიც სხვა მიეცეს ტანისამოსისათვის და თუ
კანდიდატად დაასრულოს, ორმოცდაათი თუმანი სხვა მიეცეს ტ-
ნისამოსისათვის, ასე რო ეხლა კაითმაზოვს ოთხმოცი თუმანს მის-
ცემენ.

შამდეგ ამას, ჩვენი პირველი სამსახურში ადგილი ისეთი უნდა
იყოს, რო ოთხმოცი თუმანზედ ნაკლები არ იყოს და თუ ადგილი
არ იყოს, სანამ ადგილი იშვებოდეს, მაინც უნდა ეს ჯამაგირი გვა-
ძლიონ. და სრულობით პერევეოჩიკებად არ უნდოიარო, ჩვენ ეს ენებს
იმიტომ გვასწავლიან, რო ვინიცობა ჩვენგან ვინმემ მაღალი ადგი-
ლის ღირსი გახდეს, პერევეოჩიკი აღარ უნდოდეს. ეს, დედავჯან, ეს
ქაღალდი ბუტკოვის პამოშნიკმა წაგვიკითხა უნივერსიტეტში. კი-
დენ ბევრი რამეები ჰსწერია. ეხლა, დედავჯან, სიყვარულით მამი-
კითხე დიდი მამა, ტერ ოპანეზა, იაგორა, თომკა, ლაღოა, მიკოა, დე-
დიდა, თინა და ყველანი.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

<პ. ჟ.>

მაისის 21-ში სხვის ხელით წიგნი გამოგიგზავნეთ, მიიღეთ, თუ
არა.

Սիրելի և կարոտալի մայրիկ ջան,

Նախ և առաջ Ձեր ձեռքն ու կտրծքը համբուրելով՝ բարեւ եմ հաղորդում Ձեզ, նույնպես և սիրով բարեւ եմ հաղորդում Իվան Զախարիչին և համբուրում իմ սիրելի Միքայելի և Հովսիսիմեի աշակերտները:

Այնուհետև, մայրիկ ջան, հաղորդում եմ Ձեզ, որ քննություններս վերջացրի և լավ արդյունքով, նմանապես և իմ ընկերները: Այժմ մենք բոլորս երրորդ կուրսումն ենք: Ճիշտ է, դեռևս խորհուրդ չի եղել¹, բայց մենք հավատացած ենք, որ երրորդումն ենք, բանի որ մեր թվանշանները սրանք են՝ 5, 5, 5, 5, 4, 5, 5, 5: Ահա, մայրիկ ջան, այսպես ենք սովորում և իրարից ոչ մի տարբերություն չունենք: Այնպես որ ուսանողները զարմանում են, որ բոլորս մի տեսակ ենք քննություն տալիս և այն էլ բոլորից ավելի լավ: Երբեմն դալիս, մեղանից օրեէ մեկին հարցնում են, թե դու ի՞նչ ստացար: Եվ երբ իմանում է, ասում է, այժմ արդեն գիտենք քո ընկերների թվանշանքն: Կամ թե ծիծաղով ասում են. «կարծում էինք, թե այսօր դուք զվա՞հ կստանաք»: Այնուհետև, մայրիկ ջան, օրենքի քննությունները³ որ վերջացրինք, հաջորդ օրը հոգարարձուն ինձ տեսավ և ասաց. «Թագադարյու, դասադատ, վի վսե վչերա խառաշո տավել-չալի»⁴: Հայերենն է մենակ, որ չգիտենք, թե ինչպես ենք տվել, քանի որ թվանշանները չենք տեսել և ես ենթադրարար եմ հինգ գրել: Իսկ վերևում գրված 4-ը ֆարսերենից ենք ստացել, թեպետ և քըն-նությունը հաջող տվեցինք և նույնիսկ շնորհակալություն հայտնեց: Բայց նա սովորություն չունի երկրորդ կուրսում ավելի նշանակել: Ասում է. երկրորդում որ 5 նշանակեմ, հասկա չորրորդում ի՞նչ նշանակեմ: Մեզ համար, մայրիկ ջան, միևնույն է, բայց ծիծաղելի է, որ այսպես է ասում:

Մայրիկ ջան, այս պրոֆեսորը (Միրզա Թովչիրաշև) իմ նկատմամբ շատ զիարսիրա է: Մի անգամ ինձ բռնեց ու ասաց, որ դու աստեղ միակ հայն ես, ուստի ինչպիսի նեղություն կամ դործ ունենաս, ինձ ասա, ես քեզ հոր նման տիրություն կանեմ: Մոտ մի շաբաթ է, որ նա գեներալի աստիճան է ստացել և ես գնացի շնորհավորելու: Նա ինձ ասաց, որ իր մոտ հաճախեմ: Ինքը միայնակ մարդ է, վաթսուներից անց և մարդու համար բարի կամեցող:

Մայրիկ ջան, այսօրան բաներ միայն Ձեզ եմ գրում և գիտեմ, որ Ձեզանից բացի՝ ոչ ոք չի կարդա: Թե չէ, որ կարդան, կասեն, թե այս

ինչ երեխա է եղել: Զիշտ է, երեխայություն է, բայց գիտեմ Ձեր սրտի
բանը, զրա համար էլ գրում եմ:

Կրտսեր Կալիմազովը նույնպես փոխադրվելու է Երրորդ, իսկ
ավագին մի քննություն է մնացել, այն էլ վաղը կավարտի և թեկ-
նածուրի աստիճան կստանա ու սեպտեմբերին կլինի աշդտեղ:

Այնուհետև, մայրիկ ջան, գիտե՞ք, կախարհ մեզ համար ինչ
հրաման է արձակել. ով մեզանից համալսարանի դասընթացն
ավարտի, նա ստանալու է Երեսուն թուման արժաթ դրամ ճանա-
պարհի համար և բացի դրանից, եթե նա ավարտի իրեն ղեյսուվի-
տե՛նի ստուգենտ, Երեսուն թուման էլ առանձին կտան հաղուստի
համար, իսկ եթե ավարտի իրեն թեկնածու, նրան տրվելու է ևս հի-
սուն թուման՝ հաղուստի համար: Այնպես որ հիմա Կալիմազովին
տալու են ութսուն թուման:

Այնուհետև, մեր առաջին ծառայության տեղն այնպես պիտի
լինի, որ ութսուն թումանից պակաս չլինի: Իսկ եթե տեղ չլինի, մինչև
տեղ գտնվելը, միևնույն է, այս ոսճիկը պիտի մեզ տան: Եվ մեզ որ-
պես թարգմանիչներ չեն ուղղում⁵. մեզ այս լեզուները նրա համար են
սովորեցնում, որ եթե մեզանից որեւէ մեկը մեծ պաշտոնի արժանա-
նա, թարգմանչի կարիք չզգա:

Մայրիկ ջան, այս թուղթը համալսարանում կարդաց Բուտկովի
օղնականը: Դարձյալ շատ բան կար գրված: Այժմ, մայրիկ ջան, սի-
րով բարեկեր պապին, տեր-Օհանեսին, Յազուրին, Թումկային, Ղա-
զսյին, Միկոյին, մորաբրոջը, Թինային և բոլորին:

Ձեր խոնարհ սրբի՝ Գարեխի

<Հ. Գ.>

Մայիսի 21-ին ուրիշի ձևերով Ձեզ նամակ էի ուղարկել, ստա-
ցա՞ք, թե ոչ:

32 მისიონერების მიხედვით

მისიონერ-მისიონერ

პეტერბურგი. 1948-სა წელსა. თბილისი 14-სა

საყვარელო დედავან!

პირველად სიყვარულით ხელზე და გულზე კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ. აგრეთვე ივანე ზახარის სიყვარულით მოკითხვას მოგახსენებ და აგრეთვე ჩემს საყვარელ მიხეილ და რიშისებს თვალებზე კოცნას უგზავნი.

შამდეგ ამას. დედავან, მე კარგადა ვარ და დროსაც კარგად ვატარებ და უფალს ვთხოვ. როგორც კარგად იყო.

დედავან. თქვენი მაისის 28-ში დაწერილი წიგნი მივიღე, ხოლოდ მიკვირს, როგორ მაისის 18-ის ამბავს არ იწერებთ: ეგ მითამ სადაური არის?

ერთი მამწერეთ. ხო ჩვენებს არაფერი დეემართათ, ან მართა ძალა და იმის შეილება როგორ მორჩენს, ან ხო თქვენ ძალიან არ შეგეშინდათ. ეს ხო იცით. როგორ გაზეთში დასწერდნენ.

ერთიც ესა. დედავან, მწერთ როგორ „ერთი თუმანი აპრილის 19-ში გამოგიგზავნე და ერთი თუმანიც აპრილის ბოლოში“. არა, დედავან. აგრე არ არის: აი, რიგით მოგწერთ მთელი აპრილის წიგნები და როდისაც ფული მიმიღია:

მარტის 22-ისაგან მივიღე წიგნი და ერთი თუმანი

აპრილის 2-ისაგან— წიგნი

აპრილის 16-ისაგან— წიგნი და ერთი თუმანი

აპრილის 23-ისაგან— წიგნი

მაისის 10-ისაგან— წიგნი

მაისის 24-ისაგან— წიგნი

მაისის 28-ისაგან— წიგნი და ერთი თუმანი.

მეც ეხლა ვფიქრობ. როგორ აპრილის 23-დან მაისის 10-მდე უნდა რომ წიგნი გქონდეთ მოწერილი, თორემ შეიძლება დღე უწიგნოდ

ჩოგორ გამიშვებდით. ეხლა, დედავჩან. კარგად წასეთ. თუ რო ამ ზემონიშნულ ფულების გარდა სხვა ფული გამოგიგზავნიათ, მანდ ჯოშტაში შოკლე არზა მისცეს მიხეილამ, რო ამ და ამ რიცხვში ფლანას ფული გაუგზავნე და იმას არ მიუღია. დარწმუნებული იყავით, რო არაფერი დაიკარგება იმ ფულსაგან. თუ რო სტრახავით ვამოგიგზავნიათ.

ესე და ესე ჩემო ბატონო.

და მე კიდენ კარგად ავაქოთნებ ჩემი ქალაღებს და წიგნებს ჟა მორე ფოშტაში უთუოდ მოგწერთ. თუ ამ წიგნების გარდა სხვა წიგნი მიმიღია.

შამდეგ ამას, დედავჩან. მწერთ რო უთავოდ ხანჯალს გამოგიგზავნი: დედავჩან, უთავოდ ხანჯალი რომელია, იქნება უტაროდ აქ. ბობთ. გეთაყვა, რო ასეთი ხანჯალი არ გამამიგზავნო, რო უტარო იყოს. რა გენაღვლებათ, რო თავიცა ჰხქონდეს და ფეხებიც. მაპატოეთ, დედავჩან, სიცილის გულისათვის მოგწერთ.

დედავჩან, ივან მინეიჩი აქ იყო და მე ვერა ვნახე. შაბათ საღამოს მოსკოვს წასულა. მე ხუთშაბათ საღამოს ოთხს საპათზედ ვაზოველ და ვთქვი, რო თესლებს ვიყიდი და მერე იმასთან წავალ. საღამოს ლოცვაზედაც წაველი, ნახატონეჩი² იყო და იქ ჩვენ ტირაეუას³ ვკითხე, რო ივან მინეიჩი სადა დგას. მითხრა, რო არ ვიცი. მერე ლორის მეღიქოვი შამამყარა და მითხრა, რო ექვს საპათზედ წავეიდაო. მერე ალაქონასთან წავედი და იმანაც მითხრა, მეც არ მიწახამს ისაო. ტატო აქიმოვიც აქ არის, დერპტიდან მოვიდა აქ ზაფხულის გასატარებლად.

ეხლა, დედავჩან, გთხოვთ, რო დიდი მამა, ტეროჰანეზა, დედიდა, იაგორა, თომკა, ლაღოა, გიორგა და არტემა, მიკოა, ძალოები, ჰიძას შვილები და ყველანი, ყველანი სიყვარულით მამიკითხოთ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

<2. 9. 1>

(ამაში ცხრა პარაშოკია)

მიხეილჩან,

ყური დამიგდე. მე შენთან პატარა სალაპარაკო მაქვს. ეხლა შენ კარგად იცი, რო ჩვენ ორაქირეი არა გვაქვს და შენ ასეთი ყვავილებსა თხოულობ, რომლის მოვლა შენ არ იცი. შენმა გაზრდამ, სადაც ეს ბოლოკი ვიყიდე (ეს ეხლა სხვა მაგაზინში ვიყიდე), იქ მითხრეს, რო წრეულს ყვავილების დათესა ეხლა გვიან არისო, ხოლოდ გიორგინია შეიძლება, რო წელს დათესო და ზამთრის დროს ძირი

სარდაფში შეინახო და მემრის აყვავდებაო და ამის მისხალი ათი შაურიაო. დამიჯერე, რო ვიყიდიდი, მარამ ეჭლა რო ერთი თუმანი გამამიგზავნეთ, იმისაგან ემ წუთაზე ხუთი შაური აღარა მაქვს, ვალები მქონდა. და მიორე ანუ მესამე ფოშტაში მაინც გამოგიგზავნი. გეთაყვა, მიხეილჯან, ნუ ჯავრობ, სიცოცხლე იყოს, მემრის უთუოდ მარტში ას ნაირი თესლს გამოგიგზავნი და ეხლა თორმეტი მისხალი თვის ბოლოკი ვიყიდე*: ამ ფოშტაში ეს გიგზავნი და დანარჩენიც ცოცოტა მიორე ფოშტებში გამოგიგზავნი. ეხლა იმტონი ფოშტის ფული არა მაქვს.

შამდეგ ამას, მიხეილჯან, კვალიევის ამბავის გამო კარაპეტა ჩემ მაგიერად სიყვარულით მოიკითხე და უთხარი, რო კვალიევი აქ პირველი კადედსკი კორპუსშია, ცოცხალი და კარგად მყოფი და მე მიორე ფოშტაში იმას წიგნს დავაწერიანებ და კარაპეტას გამოუგზავნი. ამას გარდა, მიხეილჯან, ერთი მამწერე წვრილად, თუ შენ ფითო-ევის კანტორაში რას აკეთებ. გესმის?

შენი გაბრიელ

<2. 9. 2>

მიხეილჯან, ეს ციციანოვის წიგნი იოსებ ქალინოვს მალე წაუღე, რო იმის დედას გაუგზავნოს.

მსახურიძე, 1848 წელს ნოემბრის 14-ის

სირსის მთავრის ჯან,

ზაქაი და თორე სირსილ ზნედი ილ ლიციძეჲ ზამრირსილილ რარსი სი ჯაღირიომ ზნე, ზამანთაქსი სირსილ რარსი სი ჯაღირიომ ზქან ჯა-
სარსილს, ჯნეღასი ზასი სი სირსილ შჩეჲავსელს და ჯაქიქსილსილ თგჲსრსი
ზამრირსილ სი ილღარსილ:

სკნოღასი, მთავრის ჯან, სი ჯაქ სი და ჭამანთაქსი სი ჯაქ სი
თნეღასილსილ და თღაღილ სი თათბილს, ირ ზიღჲ სი ჯაქ ჯნეღა:

შაქრის ჯან, მთავრის 28-ის ირად ზნე ზამანსი თათგა, თა-
ქსი ჯარმანთილ სი, ირ მთავრის 18-ის მთასილ ჯნე ირთილ. თქჲ სი
ჯან სი, ჯსი ჯათსილსილ:

შჩე ირსილ თსანსილ, სსი მსრინე რან ჯი ჯი თათთაღსი, ჯათ შარ-
ქა ბაღილსი და სრთ ჯათქსილსილსილ ინე თღათქსილსილ, ჯათ ზიღჲ სი ჯათ
ქსილსილსილ, ჯი იქსილსილ, ირ ჯრთილსილ ჯიღსილსილ:

* და თითო თვეში, გინდა თითო კვირაში ცოცოტა დათესე. და თესლის მოგროვების ამბავი მანდ იკითხე (რასაც გიგზავნი ორი მაგოტენა კიღენ დარჩა).

Մեկ էլ այն, մայրիկ ջան, գրում եք ինձ, թե «մեկ քուման ուղարկեցի ապրիլի 19-ին և մեկ քուման էլ՝ ապրիլի վերջին»։ Ո՛չ, մայրիկ ջան, այդպես չէ։ Ահա հերթով գրեմ ամբողջ ապրիլ ամսվա բնթացքում ստացած նամակներս և երբ եմ փող ստացել։

մարտի 22-ին ստացա նամակ և մեկ թուման

ապրիլի 2-ին — նամակ

ապրիլի 16-ին — նամակ և մեկ թուման

» 23-ին — նամակ

մայիսի 10-ին — նամակ

մայիսի 24-ին — նամակ

մայիսի 28-ին — նամակ և մեկ թուման։

Հիմա ես էլ եմ մտածում, որ ապրիլի 23-ից մինչև մայիսի 10-ը պետք է որ նամակ գրած լինեք, թե չէ՝ տասնյոթ օր առանց նամակ ի՞նչպես կթողնեիք ինձ։ Այժմ, մայրիկ ջան, լավ նայեք, եթե վերոհիշյալ փողերից բացի այլ փող ուղարկել եք, թող Միքայելն այդ տեղի փոստին մի կարճ խնդրադիր ներկայացնի, թե այս և այս ամսաթվին այսինչին փող ուղարկեցի, բայց նա չի ստացել։ Համոզված եղեք, որ այն փողից ոչինչ չի կորչի, եթե ապահովագրված եք ուղարկել։

Ահա այսպես, դու ես իմ պարոնը։

Իսկ ես նորից մի լավ կրքորեմ իմ թղթերն ու նամակները և երկրորդ փոստին անպայման Ձեզ կգրեմ, եթե այդ նամակներից բացի այլ նամակ ստացած լինեմ։

Այնուհետև, մայրիկ ջան, գրում եք ինձ, թե անդուխ դաշույն կուղարկեմ։ Այսրիկ ջան, անդուխ դաշույն ի՞նչ ասել է, դուք ուզում եք ասել անկոթ։ Ձեզ մտաղ, այնպիսի դաշույն չուղարկեք ինձ, որ անկոթ լինի։ Ձեզանից ի՞նչ կպակասի, որ գուրս էլ ունենա և ոտքեր էլ։ Ներեց՞եք, մայրիկ ջան, ծիծաղելու համար եմ Ձեզ այսպես գրել։

Մայրիկ ջան, այստեղ է եղել Իվան Մինեիշը, բայց ես չեմ կորողացել նրան տեսնել։ Շարաթ երեկոյան մեկնել է Մոսկվա։ Հինգշաբթի երեկոյան ժամը չորսին դուրս եկա՝ մտածելով, թե սերմեր կտռնեմ և ապա կգնամ նրա մոտ։ Եղա նաև երեկոյան ժամերգության։ Նախատոնեք էր²։ Մեր տիրացուին³ հարցրի, թե ո՞րտեղ է ապրում Իվան Մինեիշը. պատասխանեց, որ չգիտե։ Ապա ինձ հանդիպեց Լորիս Մելիքովը և ասաց, որ ժամը վեցին գնացել է։ Դրանից հետո գնացի Աղաֆոնի մոտ և նա էլ ասաց, որ ինքն էլ չի տեսել։ Այստեղ

է նաեւ Տատո Աքիմովը. Գերպոսից է եկել աշատեղ՝ ամառն անցկացրնելու:

Այժմ, մայրիկ ջան, խնդրում եմ սիրով բարեկեք պապին, տեր-Ուանեսին, մորաբորոջը, Յագորին, Ռոմկային, Ղազոյին, Գիորգուն և Արտեմին, Միկային, ձալոններին, հորեղբոր որդոց և բոլորին, բոլորին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 1>

(Սրա մեջ ինքն ղեկավարել է):

Միքայել ջան,

Ականջ դիր, ես քեզ հետ փոքրիկ խոսակցութիւն ունեմ: Դու այժմ լավ գիտես, որ մենք ջերմոց շունենք և դու աշնայիսի ծաղիկներ ես ուզում, որոնց մշակելը չգիտես: Արեղ վկա, որտեղից որ աշարով կն առա (սա հիմա ուրիշ խանութից եմ առել), աշատեղ ինձ ասացին, որ աշա տարի ծաղիկներ ցանելն արդեն ուշ է, միայն ղեկորգինա կարելի է աշա տարի ցանել և ձմեռը արմատները նկուղում պետք է պահել, իսկ մշուս տարի կծաղկի, ասում է: Սրա մտաւրը տաս շալի է: Հաւատա, որ կգնեի, բայց ձեր ուղարկած մեկ թումանից հինգ շալի անգամ չունեմ աշա բոսկիս: Պարտքեր ունեի: Երկրորդ կամ երրորդ փոստին գոնե կուղարկեմ: Մտաւր քեզ, Միքայել ջան, մի բարկանա, սաղութիւն լինի, մշուս տարի մարտին անպայման հարշուր տեսակ սերմեր կուղարկեմ քեզ: Տասներկու մտաւր բոլորի՝ սերմ եմ գնել. աշա փոստին ուղարկում եմ, մնացածն էլ մաս առ մաս հաջորդ փոստերին կուղարկեմ. այժմ աշնքան փոստի փող չունեմ:

Աշնուհետեւ, Միքայել ջան, Կվալիւկի վերաբերջալ տված տեղեկութեանց արթիւ իմ փոխարեն սիրով բարեկեք Կարապետին և ասա, որ Կվալիւկը աշատեղի առաջին կաղեստական կորպուսումն է, ողջաւոր, և երկրորդ փոստին ես նրան նամակ գրել կտամ և Կարապետին կուղարկեմ:

Բացի դրանից, Միքայել ջան, մանրամասն կերպով գրիր ինձ մի տեսնեմ, թե Փիթոնի գրասենյակում ի՞նչ գործ ունես: Լսո՞ւմ ես:

Քո՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 2>

Միքայել ջան, Յիցիանովի աշա նամակը շուտով տար Յոսեր Բալինովին, որ նրա մօրն ուղարկի:

* Եվ ամեն ամիս, կուգես ամեն շաբաթ բիշ-բիշ ցանիւր և սերմը հաւաքելու մասին աշատեղ տեղեկացիր (ինչ որ ուղարկում եմ քեզ, երգու աշտ-բան էլ մնաց):

33 ბრძანება სიმონ-მეფისადმი

მსოფლიო-მეფისადმი

პეტერბურგი, 1848-სა წელსა, თიბათვის 28-სა, ორშაბათი
(დედავან, ხო იცით, რა ორშაბათია, ხვალ პეტრეპავლობა და მე დღეს
23-ის ესრულდები).

საყვარელო დედავან!

ამას წინათ წიგნი მოგწერეთ უნუშროდ, რომელშიაც მოგწერეთ, რომ ხანჯალი მივიღე. ის წიგნი თიბათვის 21 მოგწერეთ და უთუოდ მამწერეთ, ის წიგნი მიიღეთ. თუ არა. დედავან, ერა ტყბილ სიტყვასა მწერთ თიბათვის 10-ში. ეს სიტყვები: ბიჭო, რას მიქარამ, რომ რიგიანი წიგნს არ მწერ“. როგორღაც, დედავან, გამახარეს არა თუ იმისათვის, რომ თქვენ გაჯავრებული ხართ ჩემი ურიგობით წიგნის წერაზედ, და ან იმაზედ მიხაროდეს, რომ ჩემი ქცევით თქვენ გაგაჯავრეთ; არა. დედავან, ხოლოდ იმაზედ გამეხარდა, რომ ბევრი ხანია თქვენგან ამისთანა სიტყვა არ გამიგია, იმაზედ როგორღაც მიამა.

დედავან, თქვენ იცით ეგზემინიები რა ჭირიც არ არის და ამისათვის დრო არ მქონდა, რომ წვრილად წიგნი მამეწერა. და აქი მერე მეთექვსმეტე ნომერში მოგწერეთ, თუ იმაზედ კიდენ წვრილად გინდათ, რომ მოგწეროთ. ამას გეტყვით, რომ მე რომ სომხურში მოგწერეთ, თუ ჩვენ ყველანი ხუთი მივიღეთ, მერე შევიტყე, რომ ჩემის მეტი იმაში ხუთი არავინ არის და ჩემი ამხანაგებს ოთხი მიუღიათ. ესეც თქვენ წვრილად და წვრილად.

შამდეგ ამას, დედავან, მწერთ, რომ შენის მეტი შვილო აინუმში არა მამდის. დედავან, ამაზედ რა მოგწეროთ. გითხრათ, რომ მადლობელი ვარ, არა. ამას ვერ გეტყვით. გითხრათ, რომ მე რად უნდა მოგივიდე აინუმში სხვაზედ მეტად, ვერც ამას გეტყვით, ხოლოდ ღმერთსა ვთხოვ, რომ იმტონი გვაცოცხლოს, რომ შემეძლოს ჩემი

შეცდომები შირველად ღმერთთან გავისწორო და მერე თქვენთანა, თორე თქვენი ამავე ვერასფრით ვერ გადვიხდი.

ღეღაევან. თუ ჩემს ამბავს იკითხამთ. მადლობა ღმერთსა, კარგადა ვარ. კარგადაც ვატარებ დროებას. ხოლო სადილის დროს ნახევარ რუმკა არაყს გიახლებით. ამბობენ, რო კარგია. აქ ეხლა ხოლერა არის, მარამ იმ ნაირა არა, როგორც მანდ ყოფილა, ასე რო ვინც თავის თავს რიგიანად ინახამს და მოუწელებელი რამებს არ პსჳამს. იმას არ ეყრება. აგერ სამი კვირაა, რაც აქ ხოლერა არის და ეხლა ღვთის მადლით ისე ძრიელი აღარ არის, როგორც უწინ იყო და ღვთის მადლით მეცა და ჩემი აშხანაგებიცა კარგადა ვართ. ეხლა უნივერსიტეტში ვარ და ხვალ კიდენ დაჩაში წავალ ოგუსტთანა (ჩვენი ტანცმეისტერია).

ღეღაევან, ჩვენი ჯავრი ნუ გაქვს, ჩვენ კარგადა ვართ, ჯერ უნივერსიტეტში არავინ გამხდარა ავადა, ამიტომ რო კარგი ადვილია და წყლის შირზედა არის უნივერსიტეტი. და კიდენა გთხოვ, რო არ შესწუხდეთ და თუ მე მკითხამთ, სრულობით აინუშში არც კი მამდის, ხოლოდ, რა საკურველია, რო საწყენო არის, რო ამტონი ხალხი კვდებოდა: ეხლა ისე აღარ არის და თუმცა ავადა ჰხდებიან, მაღე რჩებიან.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

შოსტორიოვ, 1848 წელს ზინსის 28-ის, სერკოვარში:

(შაქრის ჯან, ზი გიორგი, ხნუ სერკოვარში ს, ქაღერ შიფოთ-შისარიის თინის ორნ ჯ, ხისკ აკოპი კრანიონ ს ჯი 23 თარხის)

შირსის მსაქრის ჯან,

სხეყალ ანუთამ ათიანე ჯამარის ნაიშას ჯი გრეს, იერ ჯაღირღეს ჯი მს გაჯიღეს ათიანე: სკენ ნაიშას ჯი შხე გრეს ჯი ჯინსის 21-ის ს ჯინიღიონ სი ანაიქიანის ჯინდ ჯაღირღეს, ათიანე ჯი ანაიშას ჯი იღ: შაქრის ჯან, ჯინსის 10-ის ნაიშასიონ ჯინდ მის ჯაღერ ჯიიღ სი გიიონ: «სკ ათლ, ხნუ ჩიშაროიქიონ სი ანაიშ, იერ ჯარღეს ნაიშას ჯი გიიონ»: სკი ჯიიღეს, მსაქრის ჯან, მის თისას ჯინდ იერაქიანეს იღ მს ჯიი ჯამარ, იერ ჯიიღ ჯარქიანე სი ჯი ანაიღი ნაიშას გრესი იქი, ს იღ ჯი ანაიშას იქი იერაქიანე, იერ ქარმიონიქი შხე გაქიიქიონ სი ჯიიღეს, იღ, მსაქრის ჯან, სი იერაქიანე მსაქრის ჯიი ჯამარ, იერ ქაღიღეს ჯი შხეიანეს ნაიშას ჯიიღეს ჯიი ჯისკ ჯინუ ათი ჯი, იერ ჯინდ ანაიშას იიიღ სიიღ:

Մայրիկ ջան, Դուք գիտեք, թե ինչ ցավ են քննությունները. այդ պատճառով էլ ժամանակ չունեցա, որ մանրամասն նամակ գրեի և հետո տասնվեցերորդ համարում Ձեզ գրեցի: Իսկ եթե նրանցից ավելի մանրամասնարար եք ցանկանում, որ Ձեզ գրեմ, այն կասեմ, թե ես որ գրել էի, թե հայերենից մենք բոլորս հինգ ենք ստացել, ճիշտ չէ. հետագայում իմացա, որ ինձանից բացի, ոչ ոք հինգ չի ստացել, իսկ մյուս ընկերներս ստացել են չորս: Այս էլ Ձեզ մանրամասնարար և մանրամասնարար:

Անուհետև, մայրիկ ջան, գրում եք, թե քեզանից բացի, որդի, ոչինչ աչքիս չի գալիս: Մայրիկ ջան, դրա վերաբերյալ ի՞նչ գրեմ: Ասեմ, թե շնորհակալ եմ, ոչ, այդ Ձեզ չեմ կարող ասել, ասեմ, թե ինչո՞ւ ուրիշներից ավելի ես պիտի աչքիդ գամ՝ ոչ էլ այս կարող եմ ասել: Միայն ասածուն կխնդրեմ, որ այնքան մեզ կյանք տա, որ կարողանամ իմ հանցանքները նախ ասածո առաջ քաշել և ասլա Ձեր, թե չէ Ձեր երախտիքը ոչ մի կերպ չեմ կարող հատուցել:

Մայրիկ ջան, եթե իմ մասին կհարցնեք, գոհություն ասածո, լավ եմ, լավ եմ անց կացնում ժամանակս, մենակ թե ճաշին կես ուսումկա օդի եմ վալեխում. ասում են, որ լավ է: Այժմ այստեղ խոլերա կա, բայց ոչ այնպե՞ս, ինչպես ձեզ մոտ է եղել, այնպես որ ով իրեն լավ է պահպանում և դժվարամարս բաներ չի ուտում, նա չի վարակվում: Ահա երեք շաբաթ է, ինչ այստեղ խոլերա է, բայց աստը՝ ծո ողորմությամբ այնքան զորեղ չէ, ինչպես առաջ էր և ասածո ողորմությամբ ես էլ և ընկերներս էլ լավ ենք: Այժմ համալսարանումն եմ և վաղը դարձյալ ամառանոց կերթամ Ուլուստի մոտ (մեր պարուսույցն է):

Մայրիկ ջան, մեզ համար չվշտանաք, մենք լավ ենք, համալսարանում գեղեկ ոչ ոք չի հիվանդացել, քանի որ համալսարանը լավ տեղ է և գտնվում է ջրի ափին:

Նորից եմ խնդրում, չանհանգստանաք, իսկ թե ինձ կհարցնեք, բոլորովին աչքիս էլ չի գալիս, սակայն ինչ խոսք, որ տխուր բան է, որ այնքան մարդ էր մահանում: Այժմ այլևս այնպես չէ. թեև հիվանդանում են, բայց շուտ էլ բուժվում են:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել:

34 მისამართის მიხედვით

მისამართ-მიმღები

პეტერბურგი, 1948-სა წელსა, კათაღვის 5-სა, № ბილირამი
(კვირა დღა, სწორედ 12 საათი)

საუკრებლო დედავან!

მგონია თქვენ რანაირად შეწუხებული ხართ ჩემ გამოცდილებით და მე კი აქ ქეიფებში ვარ. ქართული ტანისამოსში, დავსეირობ მე ზეივანში, ხან მზეში და ხან მთვარეში, თარიღ მიჭირამს ზელში. ეს თითქმის ლექსები გამოვიდა, მარამ ამ ლექსების გარდა, ხან მეზღეს ვაძლევ ბძანებას. და ხან ყმაწვილებს დარიგებას. ან ვინ არ აასრულებს ჩემ ნებას? სახლის პატრონად ვარ გამწესებული.

დედავან. ან ძალიან გაგიკვირდებათ, ან თუ არა იტყვიან, რომ ხოლერას გაუგიჟებიაო. არა, დედავან, არც ერთია და არც მეორე. ამის წინათ თიბათვის 26-ში მოგწერეთ, რომ ხვალ მეთქი ოგიუსტთან წავალ და სამშაბათს აქეთ იქა ვარ, მარამ როგორა. მოვედი თუ არა, მარამ მათმინეთ, ჯერ ერთი რამე უნდა მოგწეროთ. ამისი ერთი შვილი, რომელი თერთმეტი წლისაა, პარიჟში იყო სასწავლებლად და რადგანც ეხლა იქ დიდი ომებია და არა თუ მარტო იქა, თითქმის მთელ ევროპაში² მიორედ მოსვლაა³, მის გულისათვის ამან შვილი დაიბარა და ჯერ ეგზემენები არ მოვრჩომილვიყავით, რომ ოგიუსტი მოვიდა უნივერსიტეტში და მითხრა, რომ ჩემი შვილი მოვიდაო და რადგან რუსული კარგად არ იცისო, გთხოვო, რომ ერთი სტუდენტი მიშოვოთო, რომ უროკები მისცესო.

დედავან, თქვენ ხო იცით ჩემი ხასიათი, რომ როცა შამიძლიან არავისთვის არა დამშურდება. ამის გულისათვის მოვახსენე, რომ რა ძნელი რამ არის, თუ უბრალოდ ფულები უნდა მისცეთ (მართლა, იცით სტუდენტის უროკი რა ღირს? რაც უნდა სტუდენტი იყოს, ერთ საპატიოში მანეთ ნაკლებ არ იქნება და ზოგჯერ ხუთი რუბლი

ასიგ.) და ამის გულისათვის ჩემ კისერზედ მივიღე. რა საკურველია, რო უფულოდ. და ამას ქვეით რაც მოგწეროთ. იცოდეთ. რომ ყველას მიზეზი ეს არის, და ამ მიზეზმა აცნობა იმათ ჩემი გული.

ჰო! მოვედი თუ არ სამშაბათსა, ოგიუსტმა მითხრა, რომ მე და ჩემი ცოლი პარასკევს ვიბორგს (ას ოცი ვერსია აქედან ზღვითა) მივდივართო. ერთ კვირითაო და თუ ის სიკეთეს გექნებათო. რომ სახლში ჩემ მოსვლამდინ ჩემი მოადგილე იყოთო, ძალიან მაღლობელი ვიქნებიო. და გთხოვო. რომ მებაღეს, თუ მსახურებს, თუ ყმაწვილებსა, თუ დგმურებს (ეს დგმურებიც ხუთი სახლობა არიან და შეექმნეს, რომელიც ამ სახლის ზემო ეტაჟში უნდა დადგეს. ჯერ არ გადმოსულა ქალაქიდან) ყველას ისე შეექცით, როგორც მეო და როგორც თქვენ თქვენ სახლშიო. და იმათაც ისე უთხრა, რომ როგორც სახლის პატრონს, ისე მამექცნენ. ქალაღდებისა თუ სამკეულისა და თუ სხვა რამის გასაღებებიც მე ჩამაბარეს და რომ მაძლევდა, მე უთხარი, რომ დარწმუნებული იყავით მეთქი, რომ სულ მთლად დაგიხედებათ. რომ დარწმუნებული არ ვიყო, თქვენ არ შეგაწუხებდითო. ეხლა ორი მებაღეს, კუხარკას, გამდელის, ძიძას და ოთხი ყმაწვილის ბძანებელი ვარ და ვეება დაჩისა, რომელიც მითხრეს, რომ ათას ხუთას თუმან თეთრი ფული ნაკლებ ვერ გავყიდითო და ჯიბეშიაც ვინ იცის რამეტონი ქონების გასაღები მიძევს! და არც ის გული მაქვს, რომ თითო შკაფები გავაღო და გავშინჯო, თუ სად რა არის.

ეხლა ჩემი ცხოვრება გითხრათ.

დილით ცხრა საჰათზედ ვდგები და ან ყავა ნალებითა, რძითა, კარაქითა, ნემენცის ნახუქითა, ანუ ჩაი, კიდენ ამებითა, ორივე ჩემი ნებაა; ან თუ მინდა, რძისა და ნაღების მაგიერ ღვინოს ვხმარებ. მერე ერთი ორი საჰათი ყმაწვილებთან (თერთმეტი წლის ვაჟი და ათი წლის ქალი, მეორე ყმაწვილები ჯერ ყმაწვილები არიან) ვატარებ დროსა, მერე ბილიარდზედ ვთამაშობ. ემ წუთაზედაც (ორ საჰათს ათი მინუტი აკლია) ერთმა მეზობელმა მთხოვა, რომ დასტურად გვიბოძეო, რომ პატარა ბილიარდზედ ვითამაშოთ თქვენთანაო. მე მოტევნა მოვითხოვე, რომ არ შამიძლიან ეხლა, წიგნსა ვწერ მეთქი, თქვენ ინებეთ. ეხლა ზალა სამსეა და ქალებიც ემ წუთაზე შამოვიდნენ და ეხლა ვიღაც კარგად ქორტოპიანზედ უკრამს. მარამ მე კარგი მიხურული მაქვს და კაბინეტში ვზივარ და ეს წიგნსა ვწერთ. მარამ ეხლანდელი ამბავი ჯერ გაუშოთ. ოთხსაჰათზედ ანუ ხუთის ნახევარზედ სადილს გიახლებით და რაც ჩემი ნება არის, ის უნდა გავაკეთებინო, მარამ მე სხვის სახლში ამ ნაირი ბძანებები არ მიყვარს და ამისათვის გამდელს ვეუბნები (რომელიც ამათსა დვარეც-

კის მოადგილესია) იმას ვეუბნები რო რაც უნდა. ის გააკეთებინოს, მარამ ოთხი ბლუდზედ ნაკლები არ არის*.

სადილს უკან ყავა, საღამოზედ ბახში ვატარებ დროებას, ცხრა საპათზედ ჩაის გიახლები, კიდენ დილის ცერემონიითა.

დედავჯან, გულმა არ მამოთმინა, გავედი ყველანი ვნახე და ეხლა (სამის ნახევარია) კიდენ თქვენთანა ვარ. ჩაის უკან ყველასა ვგზავნი საძინებლად და მე თორმეტ საპათამდინ ან წიგნს ვკითხულობ, ან ბახში მთვარის სინათლეზედ თარს უკრამ, რომელიც გუშინ უნივერსიტეტს ვიყავი და იქიდან მოვიტანე. ამას გარდა, გუშინ ფოშტაში ვიყავი, ამიტომ რო ოგიუსტს წიგნი მივწერე: ესე და ესე ჩემო ბატონო!

ეხლა, დედავჯან, სიყვარულით მოკითხვას მოვასხენებ ივან ზახარიხსა, სიყვარულით დავკოცნი ჩემ მიხეილს და რიმსიმეს და მოვიკითხამ სიყვარულით ტერ ოჰანეზა, დიდი მამა, დედიდა, იავორა, თომეა, ლაღოა, მიკოა, პატარა გიორგა და არტემა, თისა და ყველანი, ყველანი.

თუ ზოლერას ამბავს იკითხამთ, მადლობა ღმერთსა, ეხლა ძალიან დუნედ არის.

შანშივეიანი ყველანი სოფელში არიან, აქედან სამოცი ვერსი იქნება.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელ სუნდუკოვი

<2. 7. 1>

(სამს ჩეტვერი აკლდა რო მოვრჩი).

<2. 7. 2>

(შუალამეს რეკამს). ეხლა, დედავჯან, ღამე მშვიდობისა და მშვიდობით, მიორე ფოშტამდინ. ხვალ დილაზედ წავალ ფოშტაში და იქიდან უნივერსიტეტს ნიფხავ პერანგისათვის.

<2. 7. 3>

მართლა! მიხეილჯან, ამას წინათ კიდენ ბოლოკის თესლი გამოგიგზავნე და შენი სულისა, რო როგორც მალე შეგიძლიან ქრისტეს ნანა ტერ ოჰანეზას სთხოვე და გამამიგზავნე. ზო გესმის: ეს აკვანი ცუდი ხისა... ძალიან სწორედ იყოს დაწერილი.

* რა საკუთრებელია, რო ამისთანა სახლში უღვინოდ პურს არ გიახლებიან და მეც მივირთმევ, ბუთილკა ათი შაურჩიანი.

Պետերբուրգ, 1848 թվի հուլիսի 5-ին, N բիզմերաճՎ.
(կիրակի առավոտ, ժամը ճիշտ 12-ը):

Սիրելի մայրիկ ջան,

Երևի Դուք ինչքան անհանգիստ եք ինձ համար, մինչդեռ ես այստեղ քեֆերի մեջ եմ: Վրացական հագուստով դրոսնում եմ ծառուղիներում, երբեմն արևի տակ, երբեմն լուսնի տակ, թառն էլ ձևերիս: Այս կարծես բանաստեղծություն դուրս եկավ, սակայն այս բանաստեղծությունից բացի՝ երբեմն այդեպանին եմ հրաման տալիս և երբեմն երեխաներին՝ խրատ: Կամ ո՞վ կարող է չկատարել իմ կամքը: Տան տներն եմ կարգված:

Մայրիկ ջան, կամ խիստ կդարձանաք կամ թե չե՛կատար, որ խոլերայից խելագարվել է: Ո՛չ, մայրիկ ջան, ո՛չ մեկն է և ո՛չ մյուսը: Անցյալ անգամ, հունիսի 26-ին Ձեզ գրել էի, թե վաղը գնալու եմ Օդեսսայի մոտ: Եվ երեքշաբթի օրվանից մինչև այժմ այնտեղ եմ, բայց ի՞նչպես:

Եկա թե չէ... բայց սպասեցեք, դեռ մի բան պիտի գրեմ: Արամի տղան՝ տասնմեկ տարեկան, Փարիզումն էր գտնվում ուսման համար և քանի որ այժմ այնտեղ մեծ պատերազմներ են, և ոչ միայն այնտեղ, այլ համարյա ամբողջ եվրոպայում² երկրորդ հայանությունն է³, այդ պատճառով նա իր սրտուն պահանջեց այնտեղից, և դեռ քննությունները չէինք վերջացրել, երբ Օդեսսայը եկավ համալսարան և արաց, որ տղան եկել է և որովհետև ուսաներն լավ չգիտե, խնդրեց մի ուսանող գտնել տղային դաս տալու համար:

Մայրիկ ջան, Դուք հո գիտեք իմ բնավորությունը, որ երբ կարող եմ, ոչ ոքի բան չեմ խնայի: Այդ իսկ պատճառով նրան հայտնեցի, թե ինչ մի մեծ բան է, որ իզուր էլ փող պիտի տաք (իսկապես, գիտե՞ք ինչ արժե ուսանողի դասը: Ինչպիսի ուսանող ուզում է լինի, մի ժամին մեկ ուսուցիչ պակաս չի կարելի և երբեմն հինգ ուսուցիչ թղթադրամ): Ուստի ես հանձն առա այդ, իհարկե ձրի, և ստորև ինչ որ գրեմ, իմացած եղեք, որ բոլորի պատճառն այս է և այս պատճառը ծանոթացրեց նրանց իմ սրտի հետ:

Հա՛, երեքշաբթի եկա թե չէ՝ Օդեսսայն ինձ ասաց, թե ես ու իմ կիներ ուրբաթ օրը գնում ենք Վիբորգ (այստեղից հարյուր քսան վերստ է ծովով) մեկ շաբաթով և եթե այն լավությունն էլ կարող եք անել, որ մինչև իմ վերադարձը տանս մեջ լինեք փոխարինողս, շատ շնորհակալ կլինեմ, և խնդրում եմ, որ թե այդեպանի, թե ծառայողների, թե երեսկանների, թե կենսվորների (այս կենսվորներն էլ հինգ ըն-

տանիր են, իսկ վեցերորդը, որ տեղափոխվելու է այս տան վերին հարկում, բազարից գեռ չի շփոխագրվել) և բոլորի հետ այնպես վարվեր, ինչպես ես և ինչպես Դուր Զեր տանը: Եվ նրանց էլ այնպես ասաց, որ ինձ հետ վարվեն այնպես, ինչպես տանտիրոջ հետ: Փաստաթղթերի, արդուդարդի և այլ պահարանի բանալիներն էլ ինձ հանձնեցին և երբ տալիս էին, ես ասացի, թե համոզված եղեք, որ վերադարձին ամեն ինչ անկորուստ կգտնեք: Եթե համոզված չլինեի, ասում է ինձ, Զեզ չէի էլ անհանգստացնի:

Այժմ երկու աշկնայանի, խոհարարուհու, դայակի, ստնտուի և չորս երեխայի հրամայողն եմ, ինչպես նաև հսկաչական ամառանոցի, որը, ինչպես ասացին, հազար հինգ հարյուր թուման արծաթ գրամից պակաս չեք ծախի, իսկ գրպանումս ո՞վ գիտի, թե ինչպիսի կարողություններ բանալիներ կան: Սիրտս էլ այնպիսին չէ, որ պահարանները մեկիկ-մեկիկ բանամ ու դնեմ, թե որտեղ ինչ կա:

Այժմ պատմեմ ապրելակերպիս մասին:

Առավոտը վեր եմ կենում ժամը իննին, խմում եմ սուրճ՝ սերով, կաթով, կարագով, գերմանական կարկանդակով կամ թե, դարձյալ նույն ուտելիքներով, երկուսն էլ իմ կամքից է կախված, կամ եթե ցանկանում եմ՝ կաթի և սերի փոխարեն գինի եմ գործածում: Ապա, մի երկու ժամ անց եմ կացնում երեխաների հետ (տաանմեկ տաքեկան տղան է, տաս տարեկան՝ աղջիկը. մյուս երեխաներն ավելի փոքր են), հետո բիբարդ եմ խաղում: Այս բոլորին էլ (ժամը երկուսից տաս բոլե պակաս է) հարեաններից մեկը իրավունք խնդրեց, որ ինձ հետ բիբարդ խաղա: Ես ներողություն խնդրեցի, որ չեմ կարող, բանի որ այժմ նստակ եմ գրում և հրավիրեցի, որ իրենք խաղան: Այժմ գաճիճը լիքն է, և աղջիկներն էլ այս բոլորիս ներս մտան և ինչ-որ մեկը լավ դաշնամուր է նվագում, բայց ես դուռս փակել եմ և առանձնատենչակում նստած՝ այս նամակն եմ Զեզ գրում: Սակայն այս գործը դեռ թողնեմք: Ժամը չորսին կամ չորսն անց կեսին ճաշում ենք և ինչ որ իմ կամքն է, այն պիտի պատրաստել տամ, սակայն ես օտարի տանը նման հրամաններ արձակել չեմ սիրում, ուստի ասում եմ դայակին (որը սրանց տանը սպասավորապետի տեղակալն է), որ ինչ ուզում է, այն էլ պատրաստել տա, բայց չորս տեսակից պակաս չի լինում:*

Ճաշից հետո տալիս են սուրճ: Երեկոյան ժամանակս անց եմ կացնում պարտեզում: Ժամը իննին թեյ եմ խմում՝ դարձյալ առավելում արարողություններով:

* Ինչ խոսք, որ տյուպիսի տանը ասանց գինու հաց չեն ուտում և ես էլ առաջ եմ անում, չի՞շք տաք շալի արժողությամբ:

Մայրիկ ջան, սիրտս չհամբերեց, դուրս գնացի, բոլորին տեսա և այժմ (երկուսն անց կես է) դարձյալ Ձեզ հետ եմ:

Թեյից հետո բոլորին ուղարկում եմ քնելու, իսկ ես մինչև ժամը տասներկուսը կամ գիրք եմ կարդում, կամ պարտեզում լուսնի շողերի տակ թառ եմ նվազում. երեկ համալսարանում եղա և այնտեղից բերեցի: Բացի դրանից, երեկ փոստ էի գնացել, որովհետև Օգյուստին նամակ էի գրել. այսպես ու այսպես, իմ պարոն:

Այժմ, մայրիկ ջան, սիրով բարեկներս եմ հաղորդում Իվան Զուխարիչին, սիրով համբուրում եմ իմ Միքայելին ու Հովսիսիմին և սիրով բարեկում եմ տեր-Օհանեսին, պապին, մորաքրոջը, Յագորին, Թումկային, Ղազոյին, Միկոյին, փոքր Դիորգուն, Արամին, Թինային և բոլորին, բոլորին:

Թե խոլերայի մասին կհարցնեք, փոստ ասածս, այժմ շատ է թուլացել:

Շանշիկները բոլորը գյուղումն են, այստեղից վաթսուն վերստ կլինի:

Ձեր խոնարհ սրդի՝ Դաբրիել Սունդուկով

<Հ. Գ. 1>

(Երեքից տասնհինգ բուլե պտկաս էր, որ ավարտեցի):

<Հ. Գ. 2>

(Կեսգիշերն է դարկում): Այժմ, մայրիկ ջան, բարի գիշեր և մնաք բարով մինչև երկրորդ փոստը: Վաղը առավոտյան կերթամ փոստ, իսկ այնտեղից համալսարան՝ սպիտակեղենի համար:

<Հ. Գ. 3>

Ճիշտ որ, Միքայել ջան, սրանից առաջ քեզ դարձյալ բողկի սերմ էի ուղարկել և, քեզ մատաղ, որքան հնարավոր է շուտ՝ քրիստոսի օրորը տեր-Օհանեսից խնդրիր և ինձ ուղարկիր. հո հասկանում ես. «Այս օրորոցը վատ փայտ է...» շատ ճիշտ լինի՝ դրված:

პნ ბრსაბრსა მბრსაბრსაბრსა

მსოფრთხო-ბრსაბრსა

პეტერბურგი. 1848-სა, მარიაპოლისტის 20-სა, პოლსკევი

საყვარელო და ნახვად სანატრელო დედავჯან!

მამიტევეთ. რო თუთხმეტი დლე დავაგვიანე ეს წიგნი, მარამ იმედი მაქვს, რო არ შესწუხდებოდით, რადგანც ამას წინათ შეგატყობინეთ, რო აქ სნეულება აღარ არის.

ეხლა, დედავჯან. უნივერსიტეტში ვარ. მეორე დლეა, რაც დაჩიდან გადმოველი: ოგიუსტიც ხვალ აპირობს ქალაქს გადმოსვლა და დღეს საღამოს უნდა წავიდე იმათი სანახავად. დედავჯან, მინდა სულ წვრილად მოგწერო ჩემი იქ დროს გატარება. მარამ თავი არეული მაქვს, ასე მგონია, სულ სიზმარში ვიყავი ეს ორი თვე. უნივერსიტეტის კედლები სხვა ნაირად მეჩვენება და ვიწრო, ტანისამოსი ბორკილად. ერთ სიტყვით, ეს წარმოიდგინეთ, რო ორ თვე რო ერთი ცხენი მინდორში გაუშონ და მერე მოიყვანონ და თავილაში დააბან. ამას გარდა, კედლები ახალად შეუღებამთ და ზეთის სული ღვას.

საქმელები ხო წამლად მეჩვენება. მარამ. დედავჯან, ამ ორი წლის წინად უფრო ძნელი ასატანი იყო. მარამ დავეჩვიე და ეხლაც მალე დავეჩვიე: ხოლოდ ამას მოგწერთ, დედავჯან, რო შაბათს იქ ქართული სადილი გავაკეთებინე იმათთვისა. დედავჯან, მართალია, რცდა ორი მანეთი დამეხარჯა, მარამ არ იქნებოდა, რო ამას გადავრჩენიყავი. მე არ მიყვარს, რო ვისმეს პური მუქთად გჭამო. იმ ხუთშაბათს ღამეს ჩაიზედ მოსიო ოგიუსტმა მითხრა, რო ერთი ქართული სადილი გვაჭამეო. იმწამსვე დავპირდი და შაბათს ონიკოვის მზარეული წავიყვანე და კარგი ჩიქირთმა, მწვანე ლობიო, გუცლით ქათამი, ცოცხალი თევზი, ფლავი და ბასტურმა, კარგი ღვინო და შამფანსკი. ერთ სიტყვით კარგად მეეწონათ. მზარეულსაც

ջան, որ շարաթ օրը աշնտեղ վրացական ճաշ պատրաստել տվեցի նրանց համար: Մայրիկ ջան, հիշտ է, քսաներկու ութրի ծախսեցի, բայց զրանից ազատվել չէր կարելի: Ես չեմ սիրում ձրի ուրիշի հացն ուտել: Այն հինգշաբթի երեկոյան մոտ Օղջուտան ասաց ինձ, թե մի վրացական ճաշ ուտեցրու մեզ: Անմիջապես խոստացա և շարաթ օրը Օնիկոսվի խոհարարին բերեցի և պատրաստել տվի լավ չխրթմա, կանաչ լոբի, փորը լցրած հավ, թարմ ձուկ, փլավ և բաստուրմա, լավ գինի և շամպայն: Մի խոսքով, շատ հավանեցին: Խոհարարին էլ երեք ութրի նվիրեցի: Քանի որ անում եմ, մտածեցի հիշողության արժանի մի բան անել: Նստել էինք աչքում, սփռոցն ամբողջապես ծածկված էր կաղամբի տերևներով և զարդարված զանազան ծաղիկներով, հատկապես Միրաչելի գեորգինաներով: Սեղանի սպասքը արժայեա էր (Օղջուտանը). «ալավերգի-յախշիսի»-ի փոխանակում արի: Ինը հոգի էինք, շատ դու՛ մնացին և զրանով ապացուցեցի, որ գիտեմ երախտիքը հատուցել:

Հաջորդ օրը Օղջուտան ինձ ասաց, թե շատ լավ էր, բայց զժրախտությունն աշն էր, որ աչքքան համադամ ճաշեր միանգամից ուտել չկարողացա: Եվ իրոր, բաստուրման որ բերին, նա սեղանից վեր թռավ, թե աչքիս չեմ կարող, ըստ երևույթին ջեր երկրում մարդիկ տկերի չափ ստամոքս պիտի ունենան:

Այժմ, մայրիկ ջան, սիրով համբուրեք Հռիփսիմեին և Միքայելին ու բարեկեր պապին, տեր-Օհանեսին, Բեհային, Յազոբին, Թոմկային, Ղազարին, Միկոյին, մորաքրոջը, Թինային ու բոլորին և ինչպես անցավ աստվածության օրը:

Այլ քսանդր Թումանովին տեսա և մի տեսակ տխուր խոսեց հետո: Մեր պարապմունքը կսկսվի սեպտեմբերի մեկին:

36 ბარსტარს. სიმონიძის

მსახურე-მჩქიხი

პეტერბურგი, 1848-სა. ოქტომბრის 22-სა. 25-ში გიგზავნი, ორშაბათს.

საყვარელო დედავჯან!

დედავჯან, ამ ხანად ბევრი რამე მაქვს დასაწერი თქვენთანა და ზეც ორი დღე წინა ვწერ. ეხლა პარასკევი სადილს უკან არის და ორშაბათს უნდა გამოგიგზავნოთ ეს წიგნი.

პირველად დედავჯან, ამ თვის 15-ში წიგნი გამოგიგზავნე, მიიღეთ თუ არა. ამას შემდეგ მოგახსენებ, საყვარელო დედავჯან, რო კარგს არა შერებით, რო გვიან-გვიან მწერთ. ერთხელ ერთი თვე დაგვიანეთ, მიორეთ ხუთი კვირაზე მეტი (15-ში მოგწერეთ, რო ჰალბათ წიგნი დაკარგულა. მარამ დღეს ფოშტა თითქმის დავანგრიე და შავიტყე. რო მართლა ხუთი კვირა არ მოგიწერიათ). ეხლაც ძერომეტი დღეა. რაც თქვენგან წიგნი არა მაქვს. იმედი მაქვს, რო ორშაბათამდინ მამივიდეს, მარამ თუ თხუთმეტი დღეც შესრულდა და არ მივიღე, ძალიან გამაჯავრებთ. თუ მე მიყურებთ, დედავჯან, ჩემი საქმე სხვაა. ეხლა მუდამ ორშაბათს და პარასკევს დილით ოთხოთხი ლექცია მაქვს და როცა დრო მაქვს, თქვენთვის ორი და სამი საპატი არა მწერს. შენი სულისა, დედავჯან, რო თუთხმეტი დღე აღარ გადააცილოთ,

შემდეგ ამასა, დედავჯან, დღეს ქრისტეფორესაგან წიგნი მივიღე და აგრეთვე ერთი თუმანი. ამითი იმისაგან ორი თუმანი მიმიღია. ეს გამოდის, რო ერთი თუმანი მარიამობისთვისაა და ერთიც ამ თვისა—ენკენისთვის ვიღას ვთხოვო... დედავჯან, მე კარგად ვიცი, რო იფიქრებთ, თუ რა ვალი მაქვს, რო მუდამ თვეში ერთი თუმანი გამოგიგზავნო, ან რატო მადრიელი არა ხარ, რო სრულობით უფულოდ არ გიშვებ. ეგ მართალია, დედავჯან, მარამ ერთი ჩემი დგომარეობაც წარმაიდვინეთ, აგერ ჩექმა მინდა, შლიაპა მინდა, პერჩატკა მინდა, ახალი მუნდირი მინდა. სად არის ესენი. მუნდირის გამო-

სობით სამი თვე იქნება ლაზრევებთან არ წავსულვარ. მარამ არ გეგონოთ. დედავჩან, თუ ესენი იმიტომა გწერთ, რო თქვენ დაიკლოთ და მე გამამიგზავნოთ, ღმერთმა დამიფაროს, რო თქვენი შეწუხება მოვინდომო. მაღლობა ღმერთსა, ხომ უსახლო და მშვიერი რა ვარ. და რამტონი ჩემსავით ხვთის გაჩენილები შიმშილის და უბინობის გამოისობით რა შეწუხებაში არიან. მე ხო ესე არა ვარ და ბოლად როგორ არ წავალ ამ მდგომარეობაში. ბევრი გაიარა, ცოტა დარჩა, ამისაც ღმერთ მოწყალეა. მარამ არ ვიცი, ჩემ შინელს რა ანგელოზი დასდევს. გიმნახიაში მამპარეს. მარამ აქ ჩემ ხელით მივეცე ქურდსა. ერთი საცინელი ამბავია.

თქვენ ხომ იცით. რო ორი შინელის მაგიერად ერთი მქონდა. სამთარში ზამთრის სარჩულს ვადებინებდი, ზაფხულში—ზაფხულსა: ეს სამი კვირა იქნება, ჩემი პარტნიოსი შაგირდა მოვიდა აქ და ჰავჭავაძეს ფულსა მსთხოვდა, რო ოსტატი თხოულობსო და მე რო დავინახე. უთხარი: ჩემ შინელი წაიღე და ოსტატს უთხარი, რომ საზამთროდ გამიკეთოს და მალე მამიტა! ესეც უნდა გითხრაო, რომ ამ შაგირდეს ბევრჯერ ჩემი შინელი წაუღია კიდეც და მოუტანია კიდეც. ერთი კვირა გაიარა. ვნახო შინელი არ მამქვს. ბოლოს მე თითონ წავედი მკერვალთან და მაშინ შავიტყე, რო ერთი თვეა, გაპარულია და ეგრე ყველგან იპარამსო. ძალიან გამეცინა და ძალიან სახტად დავრჩი. ეს ოსტატის ბრალია, ამიტომ რო, რაკი ის გაიქცა, იმას ჩემთვის უნდა შეეტყობინებინა. და რო ვიჩივლო ოსტატს ვაზღვევინებ, მარამ არც შინელი ღირს ეს ხათბალები (მგონი ერთი თუმანი არა ღირდეს) და მეორეც ეს, რო ხელოსანი კაცია, მეცოდება. ამოობაში მე კი უშინლოდ ვრჩებოდი, მარამ ღმერთმა აღლეგძელოს მეზინოვი. იმას ორი შინელი აქვს, ერთი ზამთრისა და ერთი ზაფხულისა. ზაფხულისა მე მათხოვა ამ ზამთარში და მე ისევ ჩემი მკერვალს გავაკეთებინე საზამთროდ. ეს შველებაც რო არ ყოფილიყო, ჩემი საქმე ჭანტრაკული იყო და ზამთრის უკანაც ღმერთი მოწყალეა.

ეხლა, დედავჩან, ქრისტეფორე მწერს. რო რადგანც მე ტრეტით ვიღებ ფულსაო, როცა ფული გამოგიგზავნოო, მაშინ მისწერე, რო დედაჩემს მისცენო. ამისათვის გთხოვ, დედავჩან, რო ენკენისთვის ფულს ძალუას ნუ მისცემ და მე გამამიგზავნე. ორი თუმანი მიმიღია. ორი თუმანი მიეცით და სხვებისაც თქვენ იცით*.

* და ამისათვის როგორც უწინ მიგზავნიდით ფულსა, ისევ ისე გამამიგზავნეთ და როცა ქრისტეფორემ გამამიგზავნის, თქვენ მოგწერთ, რო შემდგომთვის ძალუას მისცეთ.

დედავჯან, ქრისტეფორე იწერება თავის დედასთან, რო ამტონი ხანი თქვენი წიგნი არა მკესო: იმისი დიდი დედა დაარწმუნეთ რო იმათი წიგნი ქრისტეფორემ უთუოდ მიიღებს. ეხლა. დედავჯან. სიყვარულით დამიკოცნეთ რიმსიმე და მიხეილის ამბავი მაცოდნინეთ, სად არის. სიძე სიყვარულით მამიკითხეთ, აგრეთე დიდი მამა: ტერ ოპანეზა, იავორა. თომკა, ლალოა, მიკოა. დედიდა თინა, მამიდანთ იოვანე, ძია მოსესა, ძალოები, ბიძას შვილები და ქალები და ყველანი. ეს წიგნი პატრონს გაუგზავნეთ.

თქვენს დიდსა შილი გაბრიელი

2. 9. 1

დედავჯან, მაინც გაწუხებთ ამ წიგნითა და გაწუხებთ. გეთაყვა, დედავჯან, უსაპათოდ ნუ გამიშვებთ, რო ერთი მაინც ეს ოცი თვის უკან უნდა ვიყიდო, თუნდ ვინმემ მასესხოს იმდრომდინ. მარამ კარგი საპათის ფული მინდა და დედავჯან, თუ დაგიძნელებათ, უსაპათოდაც იოლად წავალ:

2. 9. 2

თვის 25.

დედავჯან, გუშინ მიხეილისაგან წიგნი მივიღე ახალციხიდან. რქიდან ექვსას თორმეტი თუმანი უნდა წავიღოო ახალქალაქს და იქ სამი თვე დავრჩებოო. თქვენგან წიგნი არ მისდის და ჰსწუხს. გეთაყვა, რო იმასაც მაღო მისწერეთ და მეცა. მეც დღესვე იმასთან ვწერ.

მესხური, 1548 წელს ზიხთხმრის 22-ს. იოვარქიამ ხმ 25-ს, ხრესთარქი

შარსიქი მარქიქი ჯან.

შარქიქი ჯან, აქა ანდამ ჯათ რანს ჯიხსამ მხეც ერესიო ხ ხა ჯე სრესიო იო ჯიოთ ხმ დიოთ: სკძამ იოვარქი ქ, ხოდაჯაო ძამ ხ აქა ხოამად სრესთარქი იოთ აქათი იოვარქიამ მხეც:

ზაქა ხ ათაჯ, მარქიქი ჯან, აქა თამაქი 15-ს ხა მხეც ხოამად იოვარქიქი, ათაჯაო არეკოქ, მხ იჯ: სკნოჯსთხ ჯათხიოთ ხმ მხეც, აქრესიქი მარქიქი ჯან, იო ჯაქ ჯერ ანოთ, იო იო-იო ჯე ჯინჯ დიოთ: ში ანდამ მსქ თამაქი იოვარქიქ, მქ აქე ანდამ ჯინჯ ჯარაქიქ თქსიქი (15-ს მხეც ერესიქ, მხ სრესი ხოამად სიოქს ჯ, ათსოქა აქაოქი დიოთ ჯათარქაო თათსი იო ქრათ არქი ხ ჯოთაჯა, იო ქრათ ჯინჯ ჯარაქიქ ჯ, ჯინჯ ჯერქი): ჯიოთ ჯე თათხიოქს იო ჯ, ჯინჯ მხეცთიქე ხოამად ჯიხსამ:

Հուշս ունեմ, որ մինչև երկուշարթի կստանամ, սակայն ելլե տասնը-հինգ օրն էլ լրանաւ և չստանամ՝ շատ կրարկացներ: Եթե ինձ եք նա-յում, մայրիկ ջան, իմ դործն ալ է. ալժամ բոլոր երկուշարթի և ուր-բայի առաւոտները շորտական դասախոսություն ունեմ և երբ ժա-մանակ եմ ունենում, Զեզ համար երկու-երեք ժամ չեմ ամսոսում: Զեզ մոտադ, մայրիկ ջան, աշխատեք տասնհինգ օրից այն կողմ չանցկացներ:

Այնուհետև, մայրիկ ջան, այսօր Քրիստափորից նամակ ստա-ցա, ինչպես նաև մեկ թուման, դրանով ես նրանից երկու թուման եմ ստացել: Այսպիսով ստացվում է, որ մեկ թուման օգոստոսի և մեկ թուման էլ ալս ամսվա համար է. հապա սեպտեմբերինը ո՞ւմից պահանջում: Մայրիկ ջան, ես լավ գիտեմ, որ կմտածեք, թե ինչ պարտք ունեմ, որ ամեն ամիս մեկ թուման ուղարկեմ կամ ի՞նչու երախտապարտ չեմ, որ բոլորովին անփող չեմ թողնում: Այդ ճիշտ է, մայրիկ ջան, սակայն պատկերացրեք և իմ դրոյթունը. ա՜նա սա-պոյններ են պետք, գլխարկ է պետք, ձեռնոցներ են պետք, նոր մուշ-գիր է պետք, ո՞րտեղ են դրանք: Մուշգիրի պատճառով երեք ամիս է կազարենների մոտ չեմ գնացել: Սակայն չկարծեք, մայրիկ ջան, որ այս ամենը գրում եմ նրա համար, որ Դուք Զեզ պակասեցներ և ինձ ուղարկեք: Աստված մի արասցե, որ ես Զեք նեղությունը ցանկա-նամ. գոհություն ասածո, հո անտուն ու քաղցած չե՞մ: Եվ քանի-քանի ինձ նման ասածո արարածները քաղցի ու անօթիւնության պատճառով ինչպիսի նեղության մեջ են: Ես հո ալդպես չեմ և ո՞նց լինի, որ իմ այս վիճակով յուր չգնամ: Շատը գնաց, քիչը մնաց, դրան էլ աստված ողորմած է: Սակայն չգիտեմ, թե իմ շինելին ինչ շար հրեշտակ է հետապնդում: Գիմնագիայում գողացան, բայց այս-տեղ ես իմ ձեռքով գողին տվեցի: Մի շատ ծիծաղելի պատմու-թյուն է:

Ինչպես Զեզ հայտնի է, երկու շինելի փոխարեն մեկն ունեի. ձմեռը ձմռան աստառ էի դնել տալիս, ամառը՝ ամառալին: Մոտ երեք շաբաթ կլինի, իմ գերձակի աշակերտը եկավ մեզ մոտ և ճաշ-ճաշակից փող էր ուզում, թե վարպետս պահանջում է: Ես որ նրան տեսա, ասացի. «Տար իմ շինելը և վարպետին ասա՞, որ ձմեռվա հա-մար պատրաստի և շուտով բեր»: Այն էլ պիտի ասեմ, որ այս աշա-կերտը իմ շինելը շատ անգամ է տարել ու ետ բերել: Մի շաբաթ ան-ցավ, տեսա շինելը շի բերում: Վերջը ես ինքս գնացի գերձակի մոտ և այն ժամանակ միայն տեղեկացա, որ մեկ ամիս է, ինչ աշակերտը փախել է և ալդ ձեռով բոլորից գողություն է կատարել: Ծիծաղս եկավ

և միաժամանակ ստացած մնացի: Այս ամենը վարպետի հանցանքն էր. որովհետև քանի որ ուշակերտը փախել էր, նա ինձ պիտի հայտնեի. և եթե գանգատվեմ, վարպետից արժեքը կստանամ, սակայն ոչ շինելն արժե այս զխաղափանքին (կարծում եմ՝ մեկ թուման չարժե) և երկրորդը՝ արհեստավոր մարդ է, խզճում եմ: Այսպես թե այնպես, ես մնում էի տոանց շինելի, սակայն աստված երկար կյանք տա Մեղինովին. նա երկու շինել ունի՝ մեկը ձմեռվա, մյուսը ամառվա: Ամառվանը ձմեռվա ժամանակաշրջանի համար ինձ գիջեց և ես դարձյալ իմ վարպետին պատրաստել տվի ձմեռվա համար: Այս օգնությունը որ շինեի, ես անևանելի գրություն մեջ պիտի բնկնեի. իսկ ձմեռվանից հետո աստված ողորմած է:

Այժմ, մայրիկ ջան, Քրիստափորը գրում է, թե բանի որ ես մասա մաս եմ փող ստանում, հենց որ, ասում է, ես բեզ փող ուղարկեմ, դու գրիր ձերոնց, որ նրանք մորս տան: Այդ պատճառով էլ խնդրում եմ, մայրիկ ջան, որ սեպտեմբերի փողը ձալոյին չտաս և ինձ ուղարկես: Երկու թուման ստացել եմ, երկու թուման տվեք և մնացածն էլ Դուք գիտեք*:

Մայրիկ ջան, Քրիստափորը գրում է իր մորը, թե այսքան ժամանակ է, ասում է, ձեզանից նամակ չունեմ. նրա տատիկին հավատարիացրեք, որ նրանց նամակը Քրիստափորը կստանա: Այժմ, մայրիկ ջան, սիրով համբուրեք Հսիփսիմեին և Միքայելի մասին լուր տվեք, թե որտեղ է: Սիրով բարևեք փեսային, ինչպես նաև տեր-Օհանեսին, Յազորին, Թովկային, Ղազոյին, Միկոյին, մորաբորջը, Թինային, հորաբորջանց Հովանեին, քեռի Մոսեսին, ձալոներին, հորեղորս ուղաներին ու աղջիկներին և բոլորին:

Այս նամակն ուղարկեք տիբոջը:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գարեթիկ

<Հ. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, այնուամենայնիվ այս նամակով Ձեզ նեղություն եմ պատճառում ու նեղություն եմ պատճառում: Ձեզ մառաղ, մայրիկ ջան, առանց ժամացույցի մի թողնեք. մի քսան ամսից մեկ է պիտի դնեմ՝ թեկուզ ուրիշից պարտք անելով: Սակայն լավորակ

* Եվ հենց այդ պատճառով էլ, ինչպես առաջնեում էիք ուղարկում փողը, նույն ձևով էլ ուղարկեք, և երբ Քրիստափորը ինձ կուղարկի, Ձեզ կգրեմ, որ հետագա ամբին ձալոյին տար:

ժամացույցի փող եմ ուզում, իսկ եթե, մայրիկ ջան, դժվար կլինի
Ձեզ համար. առանց ժամացույցի էլ յոյա կզնամ:

Հ. Գ. Չ

Ամսի 25-ին.

Մայրիկ ջան, երեկ Միքայելից նամակ ստացա Ախալցխից:
Այնտեղ վեց հարյուր տասներկու թուման պիտի տանեմ, ասում է,
Ախալքալար և այնտեղ երեք ամիս մնամ: Ձեզանից նամակ չի
ստանում և սրտնեղում է: Ձեզ մատաղ, շուտով նրան էլ գրեք և ինձ
էլ: Ես ես հենց այսօր գրեցու եմ նրան:

37 მისტიკის სიმბოლურობა

მისტიკის-მეტიფიზიკა

მეტერბურგი, 1849-სა, თებერვლის 7-სა, ორშაბათი

საუვარელო დედავჯან!

მამილოცამს რიმსიმეს მშვიდობით დახსნა. ღმერთმა ბედნიერად და გახადოს და ქალიც ბედნიერი გამოუვიდეს. დედავჯან, მამიტვე, რო ბევრს ვერა გწერ, ეხლა სწორედ თორმეტი საპათია და მეორის ნახევარზედ სომხურის ლექსიაზედ უნდა ვიყო: — სიყვარულით დამიკოცნე რიმსიმე და მიხეილი, ბაბლუცა და სიყვარულით მამიკითხე ივან ზახარიჩა, ტერ ოპანეზა, დიდი მამა, იაგორა, თომკა, დალოა, მიკოა, დედოდა, პატარა გიორგა და არტემა, თინა, ანდრია და ყველანი.

მშვიდობით, თქვენი ღირსი შვილი გაბრიელი

<2. 9. 1>

დედავჯან, ციციანოვი გთხოვს და მეცა გთხოვ, რო მიხეილას უბოძანო, რო შაიტყოს ციციანოვის ძმა მანდ ქალაქში სადა დგას და ამას იქით ციციანოვის წიგნები თქვენ სახელობაზედ მოვა და მიხეილამ თავის ხელით მისცეს იმისი წიგნები, რო იმან დედას გაუგზავნოს. მიხეილჯან, შეგიძლიან, რო გიმნაზიაში შეიტყო, თუ ციციანოვის ძმა სადა დგას. დედავჯან, სანამ ეს ორ სამ ტრიქონსა გწერდი, მელიქოვი ამოვიდა, რო ბეროვეი (სომეხის ოსტატი) არ მოვიდა. ასე გიმნაზიაშიც არ გამხარებია ოსტატის არ მოსვლა, მარამ რა მოგწერო მეტი. მე კარგადა ვარ და ღმერთმა თქვენც კარგად შავინახოსთ.

დედავჯან, ასეთი მზე დგას, რო მაისისა. ეს არი, დაებეჭდა წიგნსა და სასეიროდ გავბძანდები. ნეტაი იცოდეთ. დედავჯან, რამე

ტონი სანახავია და რასაკურეველია, ვისაც ფული არა აქვს, ის უფრო
 ზევს ნახამს, ხა, ხა, ხა!

დღევან, ჩემი თქმის ნუ გაქვს, სადაც უნდა ვიყო, როგორც
ჩენება გამოვძვრები.

თქვენი მორჩილი შვილი.....

$\langle 2, 9, 2 \rangle$

ყველიერია!—ყველიერია... ქეიფსა ვწევ. მართალია, დიდმარ-
ჯეში ლობიოს ქამით მუცელი გამისკდა.

$\langle 2. 7. 3 \rangle$

გაფრინდი, წიგნო, ტფილისსა.

<2. P. 4>

Յօժեղձան, мне что то писали мои знакомые на счет тебя¹, и это очень беспокоит меня. На следующую почту я тебе отдельно напишу; но покаместь веди себя хорошо, не то ты убьешь меня.

Պետերբուրգ, 1849-ի փետրվարի 7-ին, երկուշաբթի

Սիրելի մայրիկ ջան,

Ենորհաժողովում եմ Հռիփսիմեանի բարեհաջող ազատվելը. աստ-
ված բախտավոր մայր դարձնի և աղջիկն էլ բախտավոր լինի: Մայ-
րիկ ջան, ներիր, որ քեզ շատ բան չեմ գրում: Այժմ ուղիղ ժամը
տասնհինգն է, և մեկն անց կեսին հայերենի դասախոսութեանը
սիրտի ներկա լինեմ:

Մերով համբուրեք իմ փոխարեն Հովփսիմենին, Միքայելին և Տարուցաչին և սիրով բարեկեք Իվան Ջախարիչին, տեր-Օհանեսին, պապին, Յագոբին, Թումկային, Ղազոցին, Միկոյին, մորաբարոջը, փորը Գրեբգուն և Արտեմին, Թինային, Անդրեային և բոլորին:

Անաք բարոյ։

Ձեր խոնարհ սրդի՝ Դաբրիել

$\langle 2.9.1 \rangle$

Մալբրիկ ջան, Յիցիանովը խնդրում է Չեղ, և ես էլ եմ խնդրում, որ Միքայելին հրամայեք, որ տեղեկանա, թե Յիցիանովի եղբայրը աչդանդ քաղաքում ո՞րտեղ է ապրում, և աշտուհետե Յիցիանովի նախակները կատաղվեն Չեղ անունով և թող Միքայելը իր ձեռքով տանձ աչդ նամակները առ նրա եղբորը, որպեսզի նա էլ ուղարկի մորը:

Միքայել ջան, կարո՞ղ ես գիմնագիտւում տեղեկանար, թե Յիցիանովի Լեզրայրը որտեղ է տարում:

Մայրիկ ջան, մինչև որ այս երկու-երեք տողն էի Ձեզ գրում, եկաւ Մելիքովը և ասաց, թե Բերոնը (Հայերենի դասախոսը) չի գտնուէ: Ուսուցչի չգալու համար գիմնագիտւում անգամ այսպես չեմ ուրախացել: Էլ ուրիշ ի՞նչ գրեմ: Ես լայլ եմ և թող աստված Ձեզ էլ լայլ պահէ:

Մայրիկ ջան, այնպիսի արեւ է, որ կարծես մայիս լինի:

Կնքեմ նամակը և զրոստանքի կելնեմ: Երանի իմանաք, մայրիկ ջան, թե տեսնելու ինչքան բաներ կան և ինչ խոսք, որ ով փող չունի, նա ավելի շատ բաներ է տեսնում, հա՛, հա՛, հա՛...

Իմ մասին չմտածեք, մայրիկ ջան, որ էլ որ լինեմ, որեւէ կերպ զուրս կպրծնեմ:

Ձեր խոնարհ սրբի

<Հ. Գ. 2>

Բարեկենդան է, բարեկենդան, քեֆ եմ անում: Թեպետ մեծ պատին լորի ուտելով ստամոքսս պիտի տրարվի:

<Հ. Գ. 3>

Թոիր, նամակ, գեպի Թիֆլիս:

<Հ. Գ. 4>

Միքայել ջան, իմ ծանոթները ինչ-որ բան են գրել քո մասին, և դա ինձ շատ է անհանդուրժեցում: Հետեյալ փոստով ես քեզ առանձին կգրեմ, բայց առայժմ քեզ լայլ պահիր, թե ոչ, դու ինձ կսպանես:

38 შოქაძის, სიმონიძისაძის

მსხრობე-ჩიქიხა

პეტერბურგი, 1849-სა. თებერვლის 25-სა

საყვარელო მიხეილჯან!

ამას წინათ დაგპირდი, რომ შენ ცალკე წიგნს მოგწერ და ეხლა გწერ. მიხეილჯან, კარგად იცოდე, რომ კაცისათვის სახელი ძვირია. ვირემც სიცოცხლე და ამისათვის კაცმა უნდა ეცადოს, პირველად თავის სახელისათვის, მერე სიცოცხლისათვის; რად მინდა ის სიცოცხლე. რად მინდა ის მდიდრობა, თუ კი ვინმე ჩემზედ იტყვის, ეჰ. პარამზადობით მოუგია რაცა აქვს. მადლობა ღმერთსა, ვერავინ იტყვის შენზედ, თუ პარამზადა ხარ ანუ ცუდი ბიჭი, მარამ ერთი ორი რამე შევიტყე ჩემ ამხანაგისაგან და ძალიან მწყინს. მეც ადრევე გაბთხილებ, რომ ცუდი არ გამოხვიდე, თორე რაკი კაცი წახდება, მერე დარიგებას ძნელად მიიღებს. მიხეილჯან, კი არ გეწყინოს ჩემი დარიგება, არც თუ ჰსთქვა, რატო შენ შენ თავს არ არიგებდი. აი, სწორედ მაგისათვის, მიხეილჯან, რომ ერთი ორი ცუდი საქმე მეც მიქნია და ეხლა ვნანობ. მეც ამასათვის გაფთხილებ, რომ შენ აღარა ჰქნა. მიხეილჯან, ესე მეუბნებიან, რომ შენი ძმა ვილაც ყალბს აპყოლია და იმასთან თამაშობს ქაღალდსა. მიხეილჯან, არ არის კარგი და თუ ჩემი სიყვარული გაქვს, ხელი აიღე მაგისთანებისაგან. რომ დედამ შეიტყოს. ხო იმისათვის სიკვდილია და აქამდინაც მწერს, რომ მიხეილისაგან მადლობელი ვარ, კარგად მინახამს და კარგად იქცევაო.

მიხეილჯან, რა დროს თამაშობაა, ერთი თვალი გაახილე, ნახე ზოგი სახლებსა ჰზდვამს, ზოგი ტეატრებს აშენებს, ზოგზედ ამბობენ, ოჰ ხისტ ხელოქ მართე! სულ ყველას მიზეზი კი ფულია. რატო მიხეილჯან, არ ფიქრობ, თუ ერთი ორჯოდე ათასი მეც საიდან მოვიგო. ან ჩემ მამულს მოვეხმარო, ან საწყლებსა. მიხეილჯან, ეცა-

Միքայել ջան, այսպես են ասում, թե եղբայրդ ինչ-որ մեկի հետ է ընկել և նրա հետ թուղթ է խաղում: Միքայել ջան, լավ բան չէ և եթե ինձ սիրում ես, նմաններից ձեռք քաշիր, մայրիկը որ իմանա, չէ՞ որ նրա համար մահ է. մինչև հիմա էլ գրում է, թե Միքայելից շնորհակալ եմ, ինձ լավ է պահում և ինքն էլ լավ է վարվում:

Միքայել ջան, ի՞նչ խաղի ժամանակ է, մի աչքդ բաց արա, տես. ոմանք տներ են կառուցում, ոմանք՝ թատրոններ: Ոմանց մասին ասում են. «օհ, խիստ խնայող մարդ է»¹: Մինչդեռ բոլորի պատճառը փողն է: Միքայել ջան, ինչո՞ւ չես մտածում, թե արի մի քանի հազար էլ ես վաստակեմ, կամ իմ տնտեսությանն օգնեմ, կամ՝ չքավորներին: Միքայել ջան, աշխատիր առևտրի աղբյուր գտնել մինչև իմ դպր, իսկ հետո, այդին էլ քո ձեռքին լինի, տունն էլ և ես էլ՝ քո ընկերը: Գուցե և չհավատաս ինձ, բայց կյանքիցս զրկվեմ, եթե քեզ այս ամենը անկեղծ սրտով ասելիս չլինեմ: Միքայել ջան, հույս ունեմ, որ քո պատիվը կհասկանաս և կարդին կվարվես: Այս նամակը որ կարդաս, լավ պահիր, ոչ ոչ ոք չտեսնի:

Այնպե՛ստե, Միքայել ջան, թե ինձ սիրում ես և իմ մահը չես ցանկանում, այս նամակը քո ձեռքով տար նրան. ոչ ոքի չտաս, թե չէ՞ կկործանվեմ²: առանց տանելու ըթողնես, թե չէ՞ դարձյալ կկործանվեմ: Թեկուզ յոթ փակի տակ նստած լինի, այնուամենայնիվ պիտի ներս մտնես և հանձնես: Ինչ գնով ուզում է լինի: Քեզ մատաղ, որ-քան հնարավոր է շուտով տար և շուտ գրիր ինձ, թե նա ինչպես է կամ նրա մասին ի՞նչ են ասում: Միքայել ջան, շատ բան չեմ խընդրում, որովհետեւ գիտեմ, որ մեկ անգամ ասածս էլ քեզ բավական է:

<Հ. Գ.>

Մայրիկ ջան, եթե ինձ սիրում ես, այս նամակը առանց բանալու՝ սուր Միքայելին:

Q. Lumberport-Bethel

საყვარელო ღედავჯან.

ეხლა მშვიდობით, დედავჯან, მხოორე წიგნს მალე მოგწერ. ერ-
თი საპათია, რაც ფოშტის დრო გადასულა და ეხლა პოშლინით უნ-
და ავალეზინო ეს წიგნი. მშვიდობით, დედავჯან, მალე მოგწერ.
იქვენი სულისა, დედავჯან, ნურას ფიქრი ნუ გაქვს, მხიარულად
იყავით და ეს ერთი წელიწადიც მოითმინეთ. ამას იქით ჩემი თავი-
საგან იმედი მაქვს, დედავჯან, რომ მე თქვენთვის კარგი შვილი ვიყო.
სიყვარულით დამიკოცნეთ მიწეილი, რიმსიმე, ვარინკა და სიყვარუ-
ლით მამიკითხეთ...

2. P.

194

Սիրելի մայրիկ ջան,

Մայիսի 9-ից մինչև հիմա ոչինչ չեմ գրել. գուցե ինձ կշտամբում էիր կամ ինքներդ էիր վշտանում, սակայն, մայրիկ ջան, հոգիտե՛ք, որ քննություններ պիտի ունենայինք: Այսօր էլ ներողամիտ եղեր, որ այսօրան րիչ եմ գրում, այսօրվա համար Թյուս Ժամանակ չմնաց, սակայն այս նրա համար եմ գրում, որ Ձեզ հայտնեմ, թե այսօր տասերորդ և վերջին քննություններն ավարտեցինք և բոլորս էլ շատ հաջող ավիրեք և թեպետ խորհուրդը՝ հաջորդ շաբաթ պիտի լինի, բայց համոզված եղեր, մայրիկ ջան, որ բոլորս էլ շորորով կուրսուցնենք: Խորհուրդից մեզ ի՞նչ օգուտ. խորհուրդը նրանց համար է, ով քննություններից իրեն համար լավ բան չի սպասում: Ծիշա որ, մայրիկ ջան, այս մեկ ամսվա ընթացքում ինչ օր որ ես եմ անցկացրել, զմեարությունք կարող եմ նկարագրել, սակայն դժոխություն տառած, ոչ իմ ազգն ամոթով թողի, ոչ էլ իմ անձը:

Այժմ մնաք բարով, մայրիկ ջան, մյուս նամակը շուտով կգրեմ. փոստի ժամանակից մի ժամ արդեն անցել է և հիմա այս նամակը մարս վճարելով պիտի ընդունել տամ: Մնաք բարով, մայրիկ ջան, շուտով կգրեմ: Ձեզ մատաղ, մայրիկ ջան, ոչ մի բանի մասին մի մտածեք, ուրախ եղեք և այս մի տարին էլ համբերեք: Սրանից հետո, մայրիկ ջան, ես ինձանից հույս ունեմ, որ Ձեզ համար լավ զավակ լինեմ:

Սիրով համբուրեք Միքայելին, Հովիտիմեն, Վարինկին ...

Ձեր խոնարհ որդի՝ Դաբրիել

<Հ. Գ. >

Մայրիկ ջան, այս տեղը համբուրեցի և եթե ինձ սիրում եք, Դուք էլ Ձեր աջ ձեռքը ինձ մեկնեք:

40 ბიხსა.ბიხსა. სიხსი.ბიხსა.სიხსი

მსახურით-ბიხსი

პეტერბურგი, 1849-სა, თიბათვის 13-სა

საუვარელო დედავჯან!

თქვენი მაისის 23-ში დაწერილი მივიღე ამ თვის 6-ში. დედავ-
ჯან, თქვენმა წიგნმა ძალიან გამახარა, თითქმის ერთი თვე თქვენ-
გან წიგნი არა მქონდა და ძალიან ვწუხდი, ვამბობდი, ნეტაი რა მი-
ზეზი იქნება, რო ამტონ ხანს არა მწერს დედაჩემი და მერე ფიქ-
რებში შევდიოდი.

დედავჯან, თქვენც ხო იცით ფიქრი რა არის, ეხლა კი ვკითხუ-
ლობ, რო შენი წიგნის მოლოდინი ვიყავი, რო პასუხი მამეწერაო.
დედავჯან, რა წიგნის პასუხი. ჩვენში მიწერ მოწერა აღებ მიცემის
გამოისობით ხო არ არის, რო ვამბობდეთ, რო მოვიცადო, ვნახო, რა
საქონელი უთხოვნია, რო ის გაუგზავნო. დედავჯან, გეთაყვა, ესე
ნულარ მიზამთ, თქვენ ათ ანუ ხუთმეტ დღეში უთუოდ მამწერეთ
და თუ მე ხანდებან წიგნი დაგიგვიანოთ, ჩემი ფიქრი ნუ გაქვთ,
მარამ რაც უნდა დავაგვიანო, ხუთ ფოშტას არ გავატარებ.

დედავჯან, ამ თქვენ წიგნთან სამი თუმანიც მივიღე: და აპრი-
ლის 11-ში რო ორი თუმანი გამოგეგზავნათ, ისიც მივიღე. აგრეთვე
დიდ მარხვაში რო ორი პერანგი გამოგეგზავნათ, ისიც მივიღე. აღარ
მახსოვს, თუ შარშან ან შარშანწინ წვრილად რეები მივიღე, თორე
მოგწერდით. ისიც მივიღე, დედავჯან, პერანგების ამბავი და
აგრეთვე ორი თუმნისა აღრე მოგწერეთ. არ ვიცი, წიგნები არ
მოგდისთ, თუ ჩემი ერთხელ მოწერა თქვენი დასაჯერებლად სამ-
ყოფი არ არის. დედავჯან, არ გეგონოთ, თუ მუნათსა გწერთ. ამ რი-
გად იმიტომ მოგწერეთ, რო ცოტა გაიცინოთ.

დედავჯან, ამას წინათ (თიბათვის 3-ში) შეგატყობინეთ, რო ეგ-
ზემინიებს მოვრჩი და ეხლა მეოთხე კურსში ვართ ყველანი. დედავ-
ჯან, იმავ დღეზედ, როდესაც თქვენი წიგნი მივიღე, ქრისტეფორე-

საგანაც ავსტრიიდან წიგნები და თერთმეტი მანეთი მივიღე და ამისთვის გთხოვთ, რო თერთმეტი მანეთი ჩემი ჟალოვნიისაგან დიდი ძალაოს მისცეთ. მართალია, ქრისტეფორე მწერს, რომ ეგ ერთი მანეთი ფოშტის ფულიაო. მარამ, დედავჯან, გთხოვ, რომ თერთმეტი მანეთი მისცეთ. იმ წიგნებისაგან ერთი დიდი ძალაოსთან არი, რომელსაც გიგზავნით და გთხოვთ, რომ თერთმეტი მანეთთან ერთად მისცეთ, ერთიც სოლომანთან იყო, რომელიც ამ თვის 7-ში გაუგზავნე ხარკოვსა. აგრეთვე ქრისტეფორეს პასუხიც ამ თვის შვიდში მივწერე ზაგრანიცს. იქნება იმას ომში შესვლა მოუხდეს, ღმერთმა ხელი და მარჯვენა მოუშაროს.

ზამდეგ ამასა, დედავჟან, სოლომან შოლკოვი და იაგორ იაგორიჩი ბაბანასოვი აქ იყვნენ ერთი კვირიტა და გუშინს წინ წავიდნენ მოსკოვსა. იმათთან ერთხელ სადილად ვიყავი და ერთ ორჯერ ვახ-ზამუხელ. პირველმა თქვენ მოკითხვა მოგახსენათ და მიორემ—სიძესა.

(აქამდინ კვირას დავწერე).

(Երևանում).

დედავან, მიხეილ ფრიდონოვი აქ იყო, ვეება კაცი გამსდარა და ლაზროვის ინსტიტუტში კურსი დაუსრულებია და დერანტ წავიდა², იქ უნივერსიტეტში შესვლას აპირობს. სიყვარულით მოგიკითხათ და გთხოვთ, რო თავის დასაც ეგრე შეატყობინოთ და ჩემ მაგიერადაც მაიკითხეთ. დედავან, კაითმაზოვის დედა ზოსულა აქა და გუშინ სალდარში ვერა ენახე, თორე დაველაპარაკებოდი.

დედაჯიჲს, სანამ ფული მე არა გთხოვოთ, თქვენ ნუ გამამიგზავ-
ნით (მარამ არ გეგონოთ, თუ ექვს თვეს გავატარებ).

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

<2. P.>

დედავჩან, მამწერეთ ყველა ნომერი მიგილიათ?

ՊԼԱՆԵՐՐՈՒՐԳ, 1849-ի Հունիսի 13-ին

Սիրելի մայրիկ շան,

Մայիսի 23-ի Ձեր գրածն ստացաւ այս ամսի 6-ին: Մայրիկ ջան, Ձեր նամակն ինձ շատ ուրախացրեց. համարյա մեկ ամիս Ձեզանից նամակ չունեի և շատ էի անհանգստանում: Ասում էի, երանի ի՞նչն է պատճառը, որ մայրս այսքան ժամանակ ինձ չի գրում, և ապա սկսում էի մտածմունքների մեջ խորասուզվել:

Մալքրիկ ջան, Գուր Հո զիտե՞ր, ինչ բան է մտածմունքը: Իսկ ալժամ կարգում եմ, թե քո նամակին էի սպասում, որ պատասխանը գրեի: Մալքրիկ ջան, ի՞նչ նամակի պատասխան: Մեր նամակադրությունը առևտրի պատճառով Հո չէ՞, որ տաներ, թե սպասեմ, տեսեմ ինչ տպրանք է խնդրել, որ այն ուղարկեմ: Մալքրիկ ջան, Ձեզ մատաղ, ալլես ալսպես մի վարվեք: Գուր տաս կամ տասն հինգ օրը մեկ տնպալման ինձ գրեք, իսկ եթե ես երբեմն նամակն ուղացեմ, իմ մասին չմտածեք, բայց ինչքան էլ ուղացեմ, հինգ փոստից չեմ անցնի:

Մալքրիկ ջան, Ձեր այս նամակի հետ երեք թուման էլ ստացա: Ստացա նաև աղբրի 11-ին ուղարկած երկու թումանը: Նմանապես ստացա մեծ պատին Ձեր ուղարկած երկու շապիկը: Էլ չեմ հիշում, թե անցյալ կամ նախանցյալ տարի մանր-մունր ինչեր եմ ստացել, թե չէ, կդրեմ, թե այն էլ ստացա: Մալքրիկ ջան, շապիկների և նմանապես երկու թումանի վերաբերյալ առաջ գրեցի Ձեզ: Զգիտեմ, նամակներս չեք ստանում, թե՛ իմ մեկ տնպամ գրելը բավական չէ: Ձեզ հավատացնելու համար: Մալքրիկ ջան, չկարծեք, թե կշտամբում եմ, այս ձևով նրա համար գրեցի, որ մի փոքր ծիծաղեք:

Մալքրիկ ջան, սրանից առաջ (հունիսի 3-ին) Ձեզ հաղորդել էի, թե քննություններն ավարտեցինք և ալժամ բոլորս էլ չորրորդ կուրսումն ենք: Մալքրիկ ջան, հենց նույն օրը, երբ Ձեր նամակը ստացա՞ Ավստրիայից Քրիստափորից ես նամակներ և տասնմեկ ոտրլի ստացա, ոտտի խնդրում եմ, որ տասնմեկ ոտրլին իմ ոտճիկից ասք մեծ ձալոյին: Ճիշտ է, Քրիստափորը գրում է, թե այդ մեկ ոտրլին փոստի ծախսն է, սակայն, խնդրում եմ, մալքրիկ ջան, որ տասնմեկ ոտրլի տար: Այս նամակներից մեկը ձալոյի անունով է, որ ուղարկում եմ Ձեզ և խնդրում, որ տասնմեկ ոտրլու հետ միասին, հանձներ, մյուսը Սոլոմոնի անունով էր, որ այս ամսի 7-ին ուղարկեցի իրեն՝ խորհով: Նաև Քրիստափորի պատասխանն էլ այս ամսի 7-ին գրեցի իրեն՝ արտասահման: Կարող է պատահել, որ նա պատերազմ դնա՞: Բոլոր աստված նրա բաղկին հաջողություն տա:

Ալնուհետե, մալքրիկ ջան, Սոլոմոն Շոլիովը և Յազոր Յազորի: Բարանդատովն այստեղ էին մի շարաթով և երեկ չէ առաջին օրը գնացին Մոսկվա: Մի անգամ ձալի եղա նրանց մոտ և մի երկու անգամ ընթրիքի: Առաջինը բարե հաղորդեց Ձեզ, իսկ մյուսը՝ փեսային:

(Մինչև այստեղ կիրակի օրը գրեցի):

(Երկուշաբթի):

Մայրիկ ջան, Միքայել փրկողովն այստեղ էր, ահագին մարդ
է, գտնել, ավարտել է Լազարյան Ճեմարանի դասընթացը և այժմ
դնաց Դերպետ՝ աշխտելի համալսարանը մտնելու զիտավարությամբ:
Նա Ձեզ սիրով բարեկեց և խնդրեց, որ իր քրոջն էլ այդպես հազոր-
դեք և իր կողմից բարեկեք:

Մայրիկ ջան, Կալմեզովի մայրը ևկել է այստեղ. երեկ եկե-
ղեցում չկարողացա նրան տեսնել, թե՛ չէ կիսոսեի հետը:

Մայրիկ ջան, մինչև ևս փող չխնդրեմ, Դուք ինձ մի ուղարկեք
(բալց չկարծեք, թե վեց ամիս կսպասեմ):

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ.>

Մայրիկ ջան, գրեք տեսնեմ, բոլոր համարները ստացել եք³:

41 მისამართის მიხედვით

მისამართ-მისამართ

შაბათი, 1649, თიბათვე 25, კათათვე 7.
(ხუთშაბათ ღამესა ვწერ, თიბათვის 23, კათათვის 5).

საუვარელო დედავჯან!

ამ წუთაზე გაგიკვირდებათ, თუ თიბათვე და კათათვე ერთად რას ნიშნამს: ამაზედ გიპასუხებ, რო დედავჯან, აქ ჩვენებისთვის ამ ნაირი ჩვეულება არის: კიდენ არ გესმით, დედავჯან, განა? (რას ამბობს, აქა რომელია). მართლა, დედავჯან, აბა შეიტყეთ, სადა ვარ! ბევრ ხან იფიქრებთ, მარამ სანამ მე არ გითხრათ, მაინც ვერ შეიტყობთ, თუ კლდეს და ტყეს უყურო, ვიტყვი: დედავჯან, საქართველოში ვარ და თუ ჰაერს და ზღვას უყურო, ვიტყვი, დედავჯან, ღინდიაში ვარ.

მართალია, დედავჯან, თუმცა ას ორმოცდაათი ვერსით კიდენ მოგშორდი, მარამ რამტონიც გშორდები, იმტონი გული თქვენგან მიახლოვდება; ახ! დედავჯან, ნეტაი იცოდეთ, თუ რა სამოთხეა აქაურობა. მარა აქაურობის აღწერას ჰსჯობს, რო ჯერ ჩემი მგზაურობის მიზეზი მოგახსენო.

დედავჯან, პირველად ესა, რო ეს ზაფხული არ მინდოდა გამეტარებინა პეტერბურგში, ზოგი ფულის გამოისობით, ზოგი სიცხის გამოისობით და ზოგიც ჩემი კარგა ყოფნისა.

მართლაცა, დედავჯან, წრევანდელი ეგზემინიებმა ცოტა გამანაზეს და ჩემ თავზედ მევე გავნებიერდი. მართალია, დედავჯან, თქვენ შეგაწუხებთ ფულის გამოისობით, მარამ შენი სულისა, დედავჯან, ბევრი მოგიტმენიათ და ეს ერთი წელიწადიც მოითმინეთ. დედავჯან, შენი სულისა, ნუ შესწუხდები. ვიცი, დედავჯან, რო ჩემთვის არა შეგშურდებათ, მარამ ამ სიტყვებით არ იფიქროთ, დედავჯან, თუ ვამბობდე: ეჰ, რა მენაღვლება, მე ჩემ ქეიფს ავასრულებ და

დედაჩემმა რაც უნდა, ისა ქნას. არა, დედავჯან, ამ ნაირი თიქრით მონდომებული ქეიფი ჩემთვის შხამად იქნება და იცოდეთ, რო როცა თქვენ გაწუხებთ, იმაზედ ერთი თვე მიფიქრნია და, როცა მინახამს, რო უიმისოდ შესაძლო არ არის, მაშინ შემიწუხებინართ. ეხლა იტყვი, დედავჯან: გაბრიელ, ძალას ვინ გატანდა რო მანდ წახვედი. აი, დედავჯან, იმ მიზეზების გარდა, რომელიც მაღლა მოგახსენე, უმეტესი მიზეზი ის იყო, რო პეტერბურგში ორ ამოტენას მოვითხოვდი მარტო დროშკისათვის და პერჩატკებისათვის.

დედავჯან, ეხლა მეოთხე კურსში ვარ და იმ ნაირი და იმტონო ნაცნობები მყავს, რო დარწმუნებულად ვიცოდი, რო ამ ორ თვეს იქ ოცი თუმანიც არ მეყოფოდა და ქინლანდიის მოსავლეად სულ ათი თუმანი ახალი ვალი დავიდე. პეტერბურგში უბრალოდ წამივიდოდა იმტონი ფული, როდესაც რო ამ ნაირი ხარჯვა ჰამ ხორცის* მარგებელია და ჰამ სულისა. ხორცისა ესე, რო ჯერ ერთი კვირა არ არის, რაც აქა ვარ და ათი მისხალი მეტი სისუქნე მამემატა (დედავჯან, ნუ იცინი, მართლა ვამბობ). (თუმცა პეტერბურგშიაც შეიძლებოდა ათი მისხალი ღუმა ჩამეყლაპა, ჰა?) და სულის მარგებელი ესე, რო კაცი რამტონიც ახალ ქვეყნებს ნახამს, იმტონი ჰკეა უნათლდება და გული კეთილი უხდება. ეხლა, დედავჯან, ღამე მშვიდობისა, შეუღამე უნდა გადასულ იყოს, ამიტომ რო მამლები ყივიან: დანარჩენს ხვალ დავწერ და ზეგ ფოშტის დღეობა არის.

ასე, დედავჯან, ათი თუმანი ვალი მაქვს. ამისაგან ხუთი თუმანი პეტრე შანშიევისაგან ვისესხე² და ხუთიც ერთი სომხის კუპეწისაგან. ამას გარდა, დედავჯან, ხუთი თუმანიც სხვა ვალი მაქვს, რომელიც პეტერბურგში ექვსი თვის არალუხში წვრილ წვრილი ხარჯით დამედო. ამ ხუთი თუმანიდან ერთი თუმანი კიდევ პეტრე შანშიევისა არის, ორი თუმანი ეციციანოვისა არის და დანარჩენიც ზოგი მეჩექმეს უნდა მივცე, ზოგი წიგნის მყიდევებს. კიდევ სხვა ვალებიც მაქვს, რომელიც რო წვრილ წვრილად მოვთვალო, ოთხ თუმანამდინ ვალს შეაყენებს. მარამ, დედავჯან, ეს ამისთანა ვალებია, რომელიც შეიძლება რო ცოცოტაობით მივცე ჩემთვის ქაღალდითა. ახ! დედავჯან, მე ვიცი ეხლა რამტონ რიგად შეგაწუხებ ფულისთვის, მარამ, დედავჯან, ესეც იცოდეთ, ბედოვლათი მხარჯველი არა ვარ და არც იმ სტუდენტებსავით ვიქცევი, რომელიც წელწადში ორასი და ასი თუმნებს ხარჯამენ.

დედავჯან, არავისგან იმედი არა მაქვს, ჩემი სულის მამის გარდა. იმას ჰსთხოვეთ ჩემ მაგიერად, რო თხუთმეტი თუმანი მასეს-

* დედავჯან ჯანი იმიტომ წავშალე, რო ფარსულად სულს ნიშნამს¹.

ზოს და იმედი მაქვს, რომ არ დამიჟერს. დედავჟან, ეს თუთხმეტი თუ-
შანი უნდა ან მარიაშობისთვის 1-ში ჩააგდოთ ფოშტაში ან არა და
მარიაშობისთვის 5-ში. შენი სულისა, დედავჟან, რომ ამჟამად არც
გვიან იყოს და არც ადრე. შეიძლება რომ მარიაშობისთვის 8-შიაც
გამამიგზავნოთ. მარ.მ მარიაშობისთვის 1-ზედ ადრე არ გამოგზავ-
ნოთ.

და იქნება ამ დრომდინ პეტრე შანშიევი აღაქონ დავიდის მოა-
ცვეს ქ-ლქსაჲ. მაშინ გთხოვთ, დედავჟან, რომ ექვსი თუმანი იმას
მისცეთ და ღანაჩენი ცხრა თუმანი შე გამამიგზავნოთ მარიაშობის-
თვის პირველიდან რვაშდინ. არც გვიან და არც ადრე, როგორც მოგ-
წერე.

თქვენი მორჩილი შვილი (დედავჟან, იქნება რომ მორჩილად არ დამსასოთ?)

გაბრიელი

<2. 9.>

გიბორგი, 1219-სა, თიბათვის 25-სა, კათათვის 7-სა

დედავჟან, მიორე ფოშტაში აქაურ ამბავებს მოგწერ და თქვენ
მარიაშობისთვისმდინ წიგნს ნუ მამწერთ. სიყვარულით დამიკოც-
ნეთ...

ზორაქი, 1849, ზონისი 25, ზოიქისი 7

(ზინგუარქისი ექვსისი ხმ იქით, ზონისი 23, ზოიქისი 5)

სირქისი მაცერქისი ჟან,

ზორ სერისი ლყარმანთა, ქსი ზონისი ხ ზოიქი მქათისი ქინჯ ლხრ-
ჯანსიქსი. აჯე მათისი ლყათათათანსი, ირ აჯათსი, მსერსი მათ,
მაცერქისი ჟან, აჯათისი სიქირიქისი ლა. ყარბჯალ ჯსე ზათსიანთ,
მაცერქისი ჟან, აჯათსი ჯსე (ქინჯ ჯ თათსი, აჯათსი სქინჯ ჯ): ჯქუთ ირ,
მაცერქისი ჟან, ზათსი ქმთსი, ქსი ირსი ლა: ზათსი ლმთსი, რაჯე
მქინჯსი ლა ჟათსი, მქინჯსი ჯსე ჯსე ქმთსი: სქსი ქათსიქსი თ თანათ-
ნსიქსი ზათსი, ლათსი, მაცერქისი ჟან, ქსი ლყათათანთსი ლა, ქსი ქსი
ოქსი თ ბოქსი ზათსი, ლათსი, მაცერქისი ჟან, ირ ზინჯანთსიქსი ლა:

ჯქუთ ჯ, მაცერქისი ჟან, ქსი ლყანსი ზარკორ ზათსი მქათსი
ყარბჯალ ზინჯთ, რაჯე ირსი ზინჯთსი ლა ლყანსი, აჯანსი
სქრთი მათსი ლა ლა: სქსი, მაცერქისი ჟან, სქანსი ქმთსი, ქსი ქინჯ
ყრათსი ჯ აჯათსი: მათსი, ზათსი აჯათსი ზინჯანთსიქსი
თათსი, თანჯრათსი ლა ზათსი იქი ქმ ზანთაქარზირიქსი
ყათსი ზათსი ლა:

Մայրիկ ջան, նախ այն, որ այս ամառը չէի ցանկանում Պետերբուրգում անցկացնել՝ մասամբ փողի, մասամբ շողի և մասամբ էլ իմ լավ լինելու պատճառով:

Իրոք որ, մայրիկ ջան, այս տարվա քննությունները ինձ փոքր են թուլացրին և ինքս ինձ իմ զգվանքի առարկան դարձրի: Ծիշա է, մայրիկ ջան, փողի պատճառով Ձեզ կանհանգստացնեմ, սակայն, քեզ մատաղ, մայրիկ ջան, շատ եք համբերել և այս մեկ տարին էլ համբերեք: Մայրիկ ջան, քեզ մատաղ, մի անհանգստացեք: Գիտեմ, մայրիկ ջան, որ ինձ համար ոչինչ չեք խնայի, սակայն չմտածեք, մայրիկ ջան, թե այս խոսքերով ուզում եմ ասած լինել: Է՛հ, ի՞նձ ինչ, ես իմ քեֆը կբաշեմ, իսկ մայրս ինչ կուզի, թող աչն անի: Ոչ, մայրիկ ջան, նման մտածելակերպով ցանկացած քեֆը թույն կդառնա ինձ համար, և իմացած եղեք, որ Ձեզ անհանգստացրել եմ մի ամիս, մտածել եմ այդ մասին և երբ տեսել եմ, որ առանց դրան անհնար է, նոր եմ միայն Ձեզ անհանգստացրել: Մայրիկ ջան, այժմ կասեք, Գարրիել, քեզ ո՞վ էր զոռում, որ դնացիր այդպեղ: Ահա, մայրիկ ջան, վերոհիշյալ պատճառներից բացի առավելագույն պատճառն այն էր, որ Պետերբուրգում միմիայն կասքերի և ձեռնոցների համար կրկնակի պիտի խնդրեի Ձեզանից:

Մայրիկ ջան, այժմ ես շորքորդ կուրսում եմ և այնպիսի ու աչնքան ծանոթներ ունեմ, որ համոզված կերպով դիտեի, որ այս երկու ամսում այնտեղ ինձ քսան թուման էլ չէր բավարարի, մինչդեռ Ֆինլանդիան շրջելու համար ընդամենը տաս թուման նոր պարտք ունեցա: Պետերբուրգում իզուր պիտի ծախսեի աչնքան փող, մինչդեռ նման ձեռք ծախսելը և մարմին* է օգուտ և հոգուն: Մարմինն այն տեսակետից, որ դեռ մի շարաթ չկա, ինչ այստեղ եմ և տասը մսխալից տվելի ճարպ է ավելացել (մայրիկ ջան, մի ծիծաղիր, ճիշտ եմ ասում), (թեև Պետերբուրգում էլ հնարավոր էր, որ տաս մսխալ դմակ կուլ տայի, աչնպես չէ*), և հոգուն է օգուտ այն իմաստով, որ մարդ որքան էլ նոր երկրներ է տեսնում, աչնքան նրա միտքն է լուսավորվում և հոգին բարի է դառնում: Այժմ, մայրիկ ջան, բարի գիշեր, երեի կեսգիշերն անց է, որովհետև աքաղաղները կանչում են. մնացածը կգրեմ վաղը, իսկ մյուս օրը փոստի օրն է:

Այսպիսով, մայրիկ ջան, տաս թուման պարտք ունեմ, որից հինգ թումանը Պետրե Շանշիեից եմ վերցրել², իսկ հինգն էլ՝ մի

* Մայրիկ ջան, ջան բռնը նրա համար ջնջեցի, որ ֆարսերեն հոգի կնշանակե:

հայ վաճառականից: Բացի դրանից, մայրիկ ջան, հինգ թուման էլ ալլ պարտք ունեմ, որ գոյացել է վեց ամսվա քնթացքում Պետեր-բուրգում արած մանր ծախսերի հետևանքով: Այս հինգ թումանից մի թումանը դարձյալ Պետրե Շանշիխյանն է, երկու թումանը Յիցիա-նովինը, իսկ մնացածը մասամբ կռչկակարին պիտի տամ, մասամբ՝ գրավաճառներին: Դարձյալ ալլ պարտքեր ունեմ, որը մաս առ մաս եթե թվեմ, մինչև չորս թումանի պարտք կկալմի: Սակայն, մայրիկ ջան, այդ այնպիսի պարտքերն են, որ իմ ամսական ոսճիկից փիշ-փիշ կարող եմ վճարել: Ա՛խ, մայրիկ ջան, ես գիտեմ, թե այժմ քա-նի տեսակ պիտի անհանգստացնեմ Ձեզ փողի պատճառով, բայց, մայրիկ ջան, այս էլ գիտեք, որ անկարգ ծախսող չեմ և ոչ էլ այն ուսանողներն նման եմ վարվում, որոնք տարեկան երկու հարյուր կամ հարյուր թուման են ծախսում:

Մայրիկ ջան, ոչ ոքի վրա հույս դնել չեմ կարող, հոգևոր հո-րիցս բացի: Իմ փոխարեն խնդրեք նրան, որ տասնհինգ թուման պարտք տա և հույս ունեմ, որ չի մերժի: Մայրիկ ջան, այս տասն-հինգ թումանը փոստ պիտի ձգեք կամ օգոստոսի 1-ին կամ օգոս-տոսի 5-ին: Ձեզ մատաղ, մայրիկ ջան, աշխատեցեք, որ սրանից ոչ ուշ լինի և ոչ էլ շուտ: Կարելի է օգոստոսի 8-ին էլ ուղարկել, բայց օգոստոսի 1-ից շուտ չուղարկեք: Կարող է պատահել, որ մինչ այդ Պետրե Շանշիխյանը Աղաֆոն Դավիդիչի հետ քաղաք դա՞, այն գեպքում, մայրիկ ջան, խնդրում եմ, որ վեց թումանը նրան տաք, իսկ մնա-ցած ինը թումանը ինձ ուղարկեք օգոստոսի մեկից մինչև ութը՝ ոչ ուշ և ոչ էլ շուտ, ինչպես գրել եմ:

Ձեր խոնարհ որդի՝ (մայրիկ ջան, գուցե ինձ խոնարհ
չհամարեք)

Գաբրիել

<Հ. Գ.>

Վերսուրդ, 1849 թվի հունիսի 25-ին, հուլիսի 7-ին

Մայրիկ ջան, երկրորդ փոստին այստեղի լուրերից կգրեմ և Դուք ինձ մինչև օգոստոս նամակ մի գրեք:

42 ბრძანება. უსიყვარულო

მსოფლიო-ბრძანება

ვიბორგი, 1849-სა, თიბათის 29-სა, კათათის 11-სა (ორშაბათი)

საყვარელო დედავჯან!

ამას წინათ აქედანვე მოგწერეთ № 1 და თუთხმეტი თუმანი ვითხოვე, რომელიც გთხოვეთ, რომ მარიამობისათვის პირველზედ არც აღრე და არც გვიან გამოგზავნოთ პეტერბურგსა და ესეც გთხოვეთ, რომ თუ პეტრე შანშიევი იმ დრომდინ მანდ მოვიდეს, ექვსი თუმანი იმ ფულიდან იმას მიეცით. ესენი სულ ბევრი ხვეწნით მოგწერეთ და დარწმუნებული ვარ, რომ ამისრულდებოდა.

ამას გარდა, დედავჯან, მოგწერეთ ჩემი მგზავრობის მიზეზი და ესეც თითონ მგზავრობას მოგწერ.

დედავჯან, თიბათის 17-ში გამოვედი პეტერბურგიდან და ჩავეცი ცეცხლის გემში¹. ზღვით სულ 18 საჰათის სავალია. აქ ჩემთვის ცალკე ოთახი მიჭირამს, თევეში 4 მანეთად და ჩაისთვის და საჭმელისთვის თუთხმეტი მანეთს ვაძლევ ოგიუსტას (ჩვენი ტანცმეისტერი, რომელიც აქა არის ცოლ შვილით). დედავჯან, ნეტა იცოდე, რა ნაირად ვატარებ დროსა. დილაზედ ჩაის ანუ ყავის უკან ოგიუსტი და მე წავალთ ტყეში და ფრინველებს ვნადირობთ და ოგიუსტმა ასეთი სროლა მასწავლა, რომ ათ ფრინველზედ ერთს არ ავაცდენ. მერე სადილს უკან დავიჭერთ თელეშკას და წავალთ თუთხმეტი ვერსტი მეტი აქაურობის სანახავად.

რომელი ერთი მოგწერო, დედავჯან, ასეთ ნაირად ვატარებ დროსა, რომ ერთი მინუტი სკუჩხად არა ვარ. ამ ქალაქში, დედავჯან, დავრჩები კიდენ ორი კვირა ნახევარი და მერე მარტო წავალ ჟირომისკენ² და იქიდან გელზინგფორს³, სადაც მთელი პეტერბურგის მთავადობა არის: და იქიდან, თუ ფული არ დამაკლდა, წავალ აზოს⁴, ეს სულ ოთხას ორმოცდაათი ვერსის საქმეა, კიდენ

վում է Պետերբուրգի ողջ իշխանական դասը: Ապա այնտեղից, ելել փողս չի պակասի՝ հերթում Աբոն՝

Այս րնդամենը շորս հարչուր հիսուն վերստի բան է. նորից ծովով կղնայի, որովհետեւ էժան կնստեր, բայց ասում են, որ ցամաքով հետաքրքիր տեսարաններ կան. այդ իսկ պատճառով ցանկանում եմ Գեւորգի ֆորսից ցամաքով վերադառնալ ուղղակի Պետերբուրգ, որ տնտեսական պիտի լինեմ օգոստոսի 15-ին:

Մայրիկ ջան, այսօր լրացավ քսանչորս տարիս ե մոսցո Օդյուստր ինձ համար լավ ձեռք է կազմակերպում:

Այժմ սիրով ձեռքդ ու կուրծքդ համբուրելով՝ ողջույնս եմ հագորդում մինչև երկրորդ փոստը:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

43 ბოსტანის, სიბრძნისა

მსოფიო-ბიჭი

პეტერბურგი, 1849-სა წელსა, მარამობისთვის 26 (პარასკევი)

საყვარელო დედავანი

თქვენი ამ თვის 8-ში დაწერილი და აგრეთვე ზუთი თუმანი მი-
ვიღე. ახ, დედავან, ნეტა რამტონს გაწუხებ. შენი ტკბილად და-
წერილი წიგნი რო წავიკითხე, თითქმის გული დამიმწარდა. დედა-
ვან, თითქო ყველა სიტყვასთან ჯანს არ მაკლებ, მაგრამ, არ ვიცი
რადა, ასე მგონია, რო შუბლ შეკრული მელაპარაკები. ვიცი დედა-
ვან, შენი გულისგან, რო გაჯავრებით წიგნს არ მამწერ მე, შენგან
სამათას ვერსტზედ მოშორებულსა, მაგრამ მე ჰალბად იმიტომ მეჩ-
ვენება შენი შუბლიშეკრულობა, რო ვგრძნობ, რო ჩემი ვიბორგიდან
დაწერილი წიგნების კითხვის შემდეგ არ გაგეცინებოდათ. დედა-
ვან, მაბატე შენი სულისა, რო ამტონს გაწუხებ.

დედავან, განა არ ვიცი, რო ბევრი დღე იქნება, როდესაც ერთი
აბაზის სორცით შენ მთელ დღეს ატარებ, განა არ ვიცი, რო შენ
თავს იკლებ და მე მიგზავნი, მარამ დედავან, რა უყო, რო ასეთ
ადგილასა ვარ, სადაც სალამიც ფულით იყიდება? დედავან, ბევრი
მწუხარება გამოგიწევია და ეს ათი თვეც იოლად წადი და მერე
სიტყვას გაძლე, რო ცუდად არ ვიქნებით.

დედავან, მწერ, რო ფული აღარა გთხოვო. ყაბული ვარ, არა
გთხოვ, თუმცა ცოტა ვალები მაქვს, მარამ როგორმე ჩემი თვის ჟა-
ლოვნიათი მოვახერხებ, მარამ ამისათვის თვეში ერთი თუმანი არ
მეყოფა. თუ შეიძლება და თვეში თუმან ნახევრობით გამამიგზავნი,
ყველას მოვთავსებ, თუ არა, დედავან, მაინც ნუ შესწუხდები,
ღმერთი მოწყალეა და თუ ერთი თუმანიც გიძნელდება, დედავან,
ნურც ამისათვის შესწუხდები. რაც უნდა ფული არ მქონდეს, იცოდე,
დედავან, რო პური და ბანი არ მაკლია, როგორც იქნება მეც აო-

ლად წავალ, მითამ ეს წელიწადი სრულობით პეტერბურგში არა ვარ. დედავჯან, დარწმუნებული იყავი, რომ სულ წმინდა გულითა გწერ. ესლაც უფულოდ ვზივარ, მარამ თავს ვინ მიტეხს რომ დახარჯეო.

დედავჯან, შენმა სიცოცხლემ, რომ ის ხუთი თუმნისაგან (რომელიც ამ თვის 8-ში გამოგზავნეთ) როგორც შენ ერთი ფული არ დაგიხარჯამს, ისე მე. იმ დღესვე, რა დღესაც მივიღე, წავიღე, ვალი მივეცი. შანშივესაც მანდ მიეცი, დედავჯან, მალე მოვა.

ეპ! რაც არის, რაღას უშველი. ნუ ფიქრობ, შენი სულისა, დედავჯან, ძალიან ბევრი მაქვს ამრიგი მოსაწერი, მარამ ესეც მამიტიე, რაც მოგწერე.

ეხლა პატარა გახარო, დედავჯან!

ენკენისთვის პირველიდან უნივერსიტეტში აღარ ვიდგები. კაზიტეტმა ჩვენთვის სახლი დაიქირავა! და ჩვენ ექვსნი იქ დავდგებით და ჩვენთან ქვემო ეტაჟში კამიტეტის ჩინოვნიკი დადგება² ჩვენ ავანჩავანად. ყველან მიორე ფოშტაში წვრილად მოგწერ, სანამ მიხეილი და რიმსიმე, ვარინკა დამიკოცნე და სიყვარულით მამიკითხე ტერტერა, დიდი მამა, იაგორა, თომკა, ლალოა, მიკოა, დედო, თისა და ყველანი.

შენი მორჩილი შვილი ვაბრიელი.

<2. 9. 1>

დედავჯან თქვენის მაგიერათ შენ გწერ, ამიტომ რომ დედა შვილობაში და დამლობაში თქვენის თქმა რიგი არ არის.

<2. 9. 2>

გელზინგფორსიდან წიგნი მიიღეთ, თუ არა?
აგრეთვე ამ თვის 5-ში წიგნი გამოგიგზავნე.

შსსსსსსსსსსს, 1849 წლის ივლისის 26-ის (ორიწამ)

სიხის მამიკის ჯან,

სკა ამის 8-ის შერ ყრადღე ს ნამანაყეს ჩინე ქილმანდ ათა-
გა: სკა, მამიკის ჯან, სერანჩ ირეან სმ დნელ ანჩათნყსოთნყსო-
ჩი ქაღეყ ყრად ნამასლდ ირ სარყაყე, სირთი ჯამარყა ჟაინა-
გაქ: მამიკის ჯან, სარბეს კორაქანჯიორ ქაიჩი ჯნთ «ჯანდ» ჯნ
ყასკასენიომ ჩნბ, აასკან ჯეჩთსომ ჩნჯი, ჩნბ აყნაყეს ჯ ქილმ,
ქს ყსმდე ქიბიოთბ სი ჩნბ ჯნთ ქიბიომ: ჟიბთსომ, მამიკის ჯან, ჟი
სრობი ქანდ, ირ ჟილ ქარყაყად ნამასლ ჯნთ ჟრბი ჩნბ, დნჯანჩე სრნდ

Հաղար վերստի վրա հեռացածիս: Սակայն, երևի ինձ նրա համար է քո գեմքը խոթողած թվում, որ զգում եմ, թե Վերորդից դրած իմ նամակների ընթերցումից հետո՝ ծիծաղող չեմ դա: Քեզ մատաղ, մայրիկ ջան, ներիր, որ այսքան քեզ անհանգստացնում եմ:

Մայրիկ ջան, կարծում ես չդիտեմ, որ շատ օրեր են լինում, երբ մի արասի մսով զուր ամբողջ օրն անց էք կացնում, մի՞թե չդիտեմ, որ դու քեզանից պակասեցնում՝ ինձ ես ուղարկում, բայց ի՞նչ անեմ, մայրիկ ջան, երբ այնպիսի տեղ եմ, ուր բարեն անգամ դրամով է ծախվում: Մայրիկ ջան, շատ մեծ նեղություններ ես կրել, և այս տաս ամիսն էլ յոթս գնացեր, իսկ հետո՝ խոսք եմ տալիս, որ վատ վիճակում չենք լինի:

Մայրիկ ջան, գրում ես, որ այլևս քեզանից փող չուզեմ: Համաձայն եմ, չեմ ուզի, թեպետ մի քիչ պարտքեր ունեմ, բայց որե՛կ կերպ ոռձիկիցս կտամ, սակայն դրա համար ամսական ինձ մի թումանը չի բավարարի: Եթե հնարավոր է, որ ամսական թուման ու կես ուղարկես, ամեն ինչ կկարգավորեմ, իսկ եթե ոչ՝ այնուամենայնիվ, մայրիկ ջան, մի անհանգստանա, աստված ողորմած է և եթե մի թուման էլ է քեզ համար դժվար, մայրիկ ջան, դրա համար անգամ մի նեղվիր, ինչքան էլ փող չունենամ, իմացած եղիր, մայրիկ ջան, որ հացը և տանիքը ինձ չի պակասում, ինչպես լինի, յոթս կզնում, իբր այս տարի բոլորովին էլ Պետերբուրգում չեմ: Համոզված եղիր, մայրիկ ջան, որ այս ամենը անկեղծ սրտով եմ քեզ գրում: Այժմ էլ անփող եմ նստած, սակայն ով է գլուխս կոտրում, թե ծախսի:

Մայրիկ ջան, երդվում եմ քո կշանքով, որ այն հինգ թումանից (որ ուղարկել էիր այս ամսի 8-ին), ինչպես դու մի կուզեկ չես ծախսել, այնպես էլ ես: Ստացածս օրն եեթ տարա պարտքերս տվեցի: Շանշիկին էլ ազդեցի տուր, մայրիկ ջան, շուտով նա կգա:

Է՜հ, եղածը եղած է, էլ ինչը կօգնի: Մայրիկ ջան, մի մտածիր, քեզ մատաղ, նման բաներ շատ ունեմ գրելու, բայց սրա համար էլ ներիր, ինչ որ գրեցի:

Այժմ մի փոքր ուրախացնեմ քեզ, մայրիկ ջան:

Սեպտեմբերի մեկից այլևս համալսարանում չեմ բնակվելու: Կոմիտեն մեզ համար բնակարան է վարձել՝ և մենք վեց հոգով այնտեղ ենք բնակվելու: Մեր մոտ ցածի հարկում Կոմիտեի աստիճանավորն է բնակվելու՝² որպես մեր գործատարը: Այս ամենի մասին մանրամասն կգրեմ մյուս փոստին, իսկ մինչ այդ՝ համարվիր իմ փառքին Միքայելին, Հսիփսիմեին և Վարինիկին ու սիրով՝ բարևիր:

տերտերին, պապին, Յագորին, Թումկային, Ղաղուլին, Միկոյին, մո-
րաքրոջը, Թինային և բոլորին:

Ձեր խոնարհ սրդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, Գու՛գ-ի փոխարեն դու ե՛մ դրում, որովհետեւ մայր
ու որդւթյան և քույր-եղբայրության մեջ Դուք ասելը կարգ չէ:

<Հ. Գ. 2>

Գեղինգֆորսից նամակ ստացա՞ք, թե ոչ:

Այս ամսի 5-ին նամակ ուղարկեցի:

44 ბრწყინვალე მწიგნობარს

მსოფლიო-ბიჭი

პეტერბურგი, 1819-ს, ენკენისთვის 10-ს, შაბათ ღამესა გწერ

საუვარელო დედავჯან!

დედავჯან, რამტონი ხანია გაირდები, რო მიორე ფოშტაში წვრილად მოგწერ ესა და ესა ამბავსა. ეს ფოშტაც მოვიდა და ეხლა, რამტონი მოსაწერი მაქვს, რო არ ვიცი საიდან დავიწყო.

პირველად ჩვენი შინაურობის დგომიარეობას მოგწერ. დედავჯან, ენკენისთვის პირველიდან ახალ სახლებში ვდგევართ ჩვენ ექვსნი კაცი. კაცის თავზედ კავკასკი კამიტეტიდან ოცდაათი თუმანი თეთრი ფულია დანიშნული. ამ ფულებისა ჩვენა არა ვიცით, ხოლო ჩაი—შაქრის ფულს გვაძლევენ როგორც უნივერსიტეტში. დანარჩენი სულ კავკასკი კამიტეტის კისერზედ არის, მარამ, დედავჯან, ნეტაი იცოდე. თუ რანაირად ვდგევართ. დამიჯერეთ, რო სანატრელი ვართ: ოთხი კარგი ოთახი გვაქვს, რომლებსაგანაც ორში სამ სამი სტოლი დგას მსწავლისათვის, და მიორე ორი ოთახიც სპალნიად გვაქვს, ერთში ორნი წვანან და მიორეში ოთხნი ვწევართ. ამას გარდა, ორი ოთახი სხვა მსახურებისათვის, მეშვიდე ოთახიც კუხნად არის და მერვე პრიომნი გვაქვს. ორი ლაქეა გვყავს და, ამათ გარდა, ერთი ძალიან კარგი დედაკაცი, რომელიც საჭმელებს გვიკეთებს: და ამას გარდაც მრეცხავიც ცალკე გვყავს. მართო ჩვენ სახლებში კამიტეტი სამოცდა ათ თუმანს თეთრ ფულს აძლევს ქირასა. ამავე სახლებში კამიტეტისაგან ჩინოვნიკი დგას, რომელიც ჩვენ ზედამხედველია. ასე რო, კუხარკას ანუ მსახურებს ჯამაგირს მიცემა არის ანუ სხვა სახლის საჭიროება, სულ იმის ხელშია.

დილით ცხრის ნახევარზედ ჩაის გიასლებით, ოთხ საჰათზედ სადილსა და საღამოს ცხრა საჰათზედ კიდენ ჩაისა. სადილზედ ოთხი ბლუდი გვაქვს. ერთ სიტყვით, დედავჯან, ისეთ ნაირად

ვცხოვრობთ, რო გუშინ ერთი ჩემი ნაცნობი სტუდენტი იყო ჩემთანა (თუ გახსოვთ, ქალაქში, ეს ექვსი თუ შვიდი წლის წინათ, დადიოდა ბანკვლიანი ქუდით და ვეება ტროსტით, რომელზედაც გველეზი იყო დახვეული. ამისი მამიდანთ იოვანეს ჰკითხე) და სულ რო ნახა ჩვენი დგომიარეობა, თქვა, ნეტაი იმას, ვინც ტფილისში დაიბადებაო.

მართლა, დედავჩან, რო ნეტარების ღირსი ვართ, მარამ ეს კი დარწმუნებული ვართ, რო ჩვენ ჯიბებს ნეტარებას არ მისცემენ, რო შეიტყონ, თუ რამტენი ფული გვეხარჯება კიდენ ჩვენი, ამიტომ, დედავჩან, შენც იცი, რო ესლა წამსვლელ მამსვლელი გვეყოლება. ამ ოთხშაბათს ბატონის რძალი იყო ჩვენთანა² და რადგანაც ეს ორი წელიწადია ერთ თავისი სახლის შეყრილობაში ერთხელ არ დავკლებილვართ, რა საკვირველია, რო კარგად უნდა დავხვედრილვიყავით. ასე, დედავჩან, რო იმისი მოსვლა სამი თუმანი და ნახევარი დაგვიჯდა: ეს ბატონის რძალი მანანა სუმბათოვის სიდედრი არის. სუმბათოვი თავისი ცოლით ამ ერთ თვეზედ აპირობს მანდა მოსვლას.

დედავჩან, რა დღესაც გადმოვედით აქა, ბუტკოვი აქ იყო თავისი კანცელარიის ჩინოვნიკებით. მოლებნა გადიხადეს და მას აქეთ ხან უნივერსიტეტის ინსპექტორი, ხან ბუტკოვის კანცელარიის ჩინოვნიკები მოდიან, რო ნახონ, თუ რა ნაირადა ვართ. ასე, დედავჩან, რო ჩილმაჩინის შუშისავით გვინახამენ.

დედავჩან, კვირა დილის 8 საპათზედა გწერ. დედავჩან, შენი მარიამობისთვის 26-ში დაწერილი მივიღე და აგრეთვე ექვსი თუმანი. თუმცა ძალიან სულზედ მამესწრო, მარამ, დედავჩან, მგონია რო ეს ფული შანშიევისათვის არის და შანშიევი ესლა მანდ იქნება. რაწამს ეს ფული მივიღე, ორ წყალ შუა დავრჩი; ერთისაკენ თქვენი ხათრი მეუბნებოდა, რო გაბრიელ, ეს ფული ესლავ პაკეთში დაბეჭდე და უკან გაგზავნე, რო შანშიევს მისცენ: მიორედ, სირცხვილი მეუბნებოდა, რო გაბრიელ, აქ ვალები გაქვს, დაიხსენ და იმათ იქ იშოვიან. თუ არადა შენ აქ იშოვნი და გაუგზავნი*. ამ ფიქრებში, დედავჩან (რადგანც ბუტკოვთან წასვლას ვაპირობდი პოვესტკის მიღებამდინა), გავწიე ბუტკოვისაკენ, მარამ ერთიც ვნახო, ნევესკი პრასპექტზედ ცოლი შამამეყარა კალიასკით და მითხრა, რო

* დედავჩან, ვალს გწერ, მარამ ეს ვალი არაფერია: მადლობა ღმერთსა, ათ თუმანამდინ მეტი ვალი აღარა მაქვს და ისიც პატრონის, ანუ საპოენიკისა, ანუ წიგნის მყიდავისა და ამ გვარი კაცების, რომლებს შეიძლება წვრილ წვრილად მივცე.

კვირას ერთი ორი სულნი პავლოვსკში საგულაოდ მივდივართო და იქ სადილსა ვჰსჯამთო და გთხოვო, რო თქვენც კამპანია გაგვიწიო. იმ წამზე ვთქვი, რო წახვედი ორი თუმანო! მარამ ატკაზი როგორ მეთქვა, დედავჯან!

დალაქი მიცდის ეხლავ, ტანთ უნდა ჩავიცო და წავიდე ცეცხლის მაშინასთან, სადაც ყველანი უნდა შევიყარნოთ: დანარჩენს ამაღამ მოგწერ.

(ორშაბათი დილა).

დედავჯან, გუშინ დაგპირდი, რო წუხელისვე დამეწერა, რაც ეხლა გწერ. მარამ დამიჯერეთ, რო დრო არ შემხვდა. მე და უნცროსი ძმა სუმბათოვი (რომელიც ჩემსავით დაპატიუებული იყო ბუტკოვის ცოლისაგან) რვა სათზედ მოვედი და მუნდრის ჩაცმის დრო ძლივ მქონდა, რო ორნივ კიდენ ბალში წავედით გრუზინსკი კნეინას სახლის ჰეჭიმთან და დილის ხუთ საჰათამდინ ვტანციობდით. ეს არის ეხლა გამოვიღვიძე.

დედავჯან. გუშინ გითხარი, რო ორი თუმნისაგან ხელი ავიღე, თუმცა ადვილად მოვრჩი და რვა მანეთზედ მეტი არ წამივიდა. მარამ როგორც იტყვიან, გელს მოვრჩი და ლომს შევეყარე. ბუტკოვის ცოლის დამ ვერცხლის ქამარი და პატარა ხანჯალი ითხოვა მე და სუმბათოვისაგან, მე ქამარი და იმას ხანჯალი. აქ მოდაა, დასაწინაავე ქალებს არტყიათ: რას ვიზამდი, უნდა მეთქვა, არა მადმოაწიელ, არა თუ ჩემთვის შეწუხება არ არის მაგისთანა სამსახური, ხოლოდ დიდი სიხარული ჩემთვის ის იქნება, რო თქვენ როგორმე გასიამოვნოთ:—დედავჯან, იქნება აქ როგორმე ვიშოვო, თუ არა და პარასკევს მოგწერთ, რო მანდ გამიკეთებინოთ.

დედავჯან, ვიცი, რო არსად არა გვაქვს³, მარამ რა უყო; შენც კარგად იცი, რო ეხლა კაცისათვის მარტო ჰსწავლა არ არის საკმარისი, რო წინ წავიდეს. ამას გარდა, პროტეკციაა საჭირო⁴ და ბუტკოვზედ კარგი პროტეკტორი სად იქნება ჩემთვისა. დედავჯან, რაც შენ მე წიგნებსა მწერ ფუღზედა და რაც მე ეხლა ვალი მაქვს, კაცმა რო ეს შეიტყოს და მერე ეს წიგნიც წაიკითხოს, იტყვის, რო გაბრიელა გაგიუბუღლა, საიდან თხოულობს, მარამ. დედავჯან, რა ვქნა, ერთი მითხარი.

შენი შვილი გაბრიელი

<2. 9. 1>

დედავჯან, სიყვარულით დამიკოცნე მიხეილი, რიმსიმე და ვარინკა და მამიკითხე ტერ ოჰანეზა, დიდი მამა, იაგორა, თომკაც, მიკოა, ლაღოა, დედოდა, თინა და ყველანი.

დედავჯან, ამას წინათ პატარა წიგნი მოგწერე მამასახლისოვ-
ჯან!

Սիրելի մայրիկ ջան,

Նախ և առաջ մեր առօրյա գրոթյան մասին կզրեմ Զեզ: Մայրիկ ջան, սեպտեմբերի 1-ից մենք վեց հոգով նոր անկրումն ենք ապրում: Կովկասյան կոմիտեն յուրաքանչյուր մարդու համար նշանակել է երեսուն թուման արծաթ փող: Այս փողից մենք անմասն ենք միայն թեյի և շաքարի փող են տալիս մեզ՝ ինչպես համալսարանում: Մնացած ծախսը Կովկասյան կոմիտեի վզին է, սակայն, մայրիկ ջան, երանի դիտենաս, թե ինչպես ենք ապրում: Հավատացեք, որ երանելի վիճակում ենք: Ունենք շորս լավ սենյակ, որոնցից երկուսում երեքսկան սեղան է դրված պարապմունքի համար, իսկ մյուս երկուս սենյակները ծառայում են իբրև ննջարաններ: Մեկում՝ երկուսով են քնում, իսկ մյուսում՝ շորս հոգիս: Սրանցից բացի՝ երկուս սենյակում ապրում են այլ սպասավորներ, յոթերորդ սենյակը խոհանոց է, իսկ ութերորդը ծառայում է իբրև ընդունարան: Երկու մատուցող ունենք և, բացի դրանից, մի շատ լավ կին, որ կերակուրներ է պատրաստում մեզ համար, ինչպես նաև ունենք լվացարարուհի: Կոմիտեն միմիայն մեր բնակարանի համար յոթանասուն թուման արծաթ վարձ է վճարում: Այս նույն տան մեջ աստիճանավոր է ապրում, որը կոմիտեի կողմից կարգված է իբրև վերակացու: Այնպես որ խոհարարուհուն կամ սպասավորներին ռոճիկ տալը կամ թե որևէ կարիք հոգայր, ամեն ինչ նրա ձեռքին է:

Առավուտը ութ անց կեսին թեյ ենք խմում, ժամը չորսին ճաշում և երեկոյան ժամը իննին թեյ խմում: Ճաշին չորս տեսակ կերակուր են տալիս: Մի խոսքով, մայրիկ ջան, այնպիսի կյանք ենք վարում, որ երեկ իմ ծանոթ ուսանողներից մեկը եկել էր մոտս (թե հիշում եք, Թիֆլիսում սրանից վեց թի չոթ տարի առաջ ման էր գալիս բրդոտ գլխարկով և հսկայական, օձերով փաթաթված ձեռնափայ-

տով. նրա մասին հորաքրոջանց Հովանեին հարցրեք) և երբ մեր ամբողջ նիստ ու կացը տեսավ, ասաց՝ երանի նրան, ով Թիֆլիսում կծնվի:

Ճիշտ որ, մայրիկ ջան, երանելիության արժանի ենք, սակայն հավատացած ենք, որ մեզ նմաններին երանի չեն տալու, եթե խմանան, թե դեռևս որքան է մեր փողը ծախսվում, որովհետև մայրիկ ջան, դու էլ դիտես, որ մեզ մոտ գնացող եկող կլինի:

Այս շտապով օրը իշխանի հարսն էր մեզ մոտ² և քանի որ այս երկու տարվա ընթացքում իր տան հավաքություններից չենք պուկասել, ինչ ասել կուզի, որ լավ պիտի գիմափորեինք: Այնպես որ, մայրիկ ջան, նրա աչքելությունը մեզ երեք ու կես թուման նստեց: Իշխանի այս հարսը՝ Մանանա Սումբաթովի գորանչն է: Սումբաթովը մեկ ամսից հետո մտադրություն ունի իր կնոջ հետ այգտեղ գալու:

Մայրիկ ջան, մեր տեղափոխվելու օրը Բուսկովն այստեղ էր. իր գրասենյակի աստիճանավորների հետ մաղթանք կատարեցին և նրանից հետո երբեմն համալսարանի տեսուչը, երբեմն Բուսկովի գրասենյակի աստիճանավորները գալիս են այստեղ, որ տեսնեն, թե ինչպես ենք ապրում: Այնպես որ, մայրիկ ջան, Ձինու-մաշինի ասպախու պես են մեզ պահում:

Մայրիկ ջան, կիրակի առավոտը ժամը 8-ին եմ գրում: Մայրիկ ջան, օգոստոսի 26-ին դրած քո նամակն ստացա, նաև վեց թումանը, թեպետ այդ փողը հոգուն վրա հասավ, սակայն, մայրիկ ջան, ես կարծում եմ, որ այդ փողը Շանշիկի համար է, իսկ Շանշիկը այժմ այգտեղ կլինի: Հենց որ այդ փողն ստացա, երկու կրակի արանքն ընկա: Մի կողմից Ձեր պատիվն ինձ ասում էր, թե «Գարբիել, այս փողն իսկույն եեթ դիր ծրարը և ետ ուղարկիր, որ Շանշիկին հանձնեն»: Մյուս կողմից ամոթի զգացումն ինձ ասում էր, թե «Գարբիել, այստեղ պարտքեր ունես, ազատվիր դրանցից, իսկ նրանք այնտեղ կգտնեն, իսկ եթե ոչ, դու կգտնես և կուղարկես»*: Այս մտածմունքների մեջ խորասուզված (քանի որ մտադրություն ունեի մինչև ծանուցադիր ստանալը Բուսկովի մոտ գնալ), ուղևորվեցի Բուսկովենց կողմը, սակայն հանկարծ նեակի սղոլստացում

* Մայրիկ ջան, պարտքի մասին եմ քեզ գրում, սակայն այս պարտքը ոչինչ, զոհաբերություն տալով, տասը թումանից ավելի պարտք չունեմ, այն էլ դերձակի կամ կոշիկարի, կամ զբոսաճառի և այնպիսի մարդկանց, որոնք կարելի է մաս-մաս ապր:

նրա կիներ հանդիպեց կառքով և ասաց, որ կիրակի օրը մի երկու հոգով Պավլովսկ ենք գնում զբոսանքի ու ճաշելու և խնդրում եմ, որ Դուք էլ ընկերակցեք մեզ: Իսկույն մտքումս ասացի, որ երկու թումանս գնաց: Սակայն ի՞նչպես մերժեի, մայրիկ ջան:

Վարսավիրը սպասում է, իսկույն պիտի հագնվեմ և գնամ դեպի կրակի մեքենան, ուր բոլորս պիտի հավաքվենք: Մնացածի մասին այս գիշեր կգրեմ քեզ:

(Նրկուշարթի առավոտ):

Մայրիկ ջան, երեկ խոստացա, որ երեկ գիշերն եկե՛ք գրեի, ինչ որ գրում եմ այժմ: Սակայն հավատացեք, որ ժամանակ չդուռ: Նս և Սումբաթովի փոքր եղբայրը (որը ինձ նման հրավիրված էր Բուսկովի կնոջ կողմից) ժամը ութին եկանք և մունդիր հագնելու ժամանակ հազիվ ունեցա, և երկուսով պարահանդես գնացինք Գրուզինսկի իշխանուհու տան բժշկի մոտ և մինչև առավոտովա ժամը հինգը պարում էինք, և ահա նոր եմ քնից գարթնել:

Մայրիկ ջան, երեկ քեզ ասացի, որ երկու թումանից ձեռք եմ քաշել, բայց հեշտ ազատվեցի և ութ հուլիսուց ավելի չծախսվեց: Սակայն ինչպես տեսնում եմ, դայլից ազատվեցի և առյուծի ճանկն ընկա: Բուսկովի կնոջ քույրը արծաթե դոտի և փոքրիկ դաշույն խնդրեց ինձնից և Սումբաթովից. ինձնից՝ դոտի և նրանից՝ դաշույն: Այստեղ մողա է, նշանվելու աղջիկները կրում են: Ինչ կարող էի անել, պիտի ասեի՝ ո՛չ, մադմուազել, ինձ համար նման ծառայությունը ոչ թե նեղություն, այլ մեծ ուրախություն կլինի, եթե Ձեզ որևէ կերպ ուրախացնենք: Մայրիկ ջան, գուցե որևէ կերպ այստեղ գտնեմ, թե չէ ուրբաթ օրը կգրեմ Ձեզ, որ այդտեղ պատրաստե՛լ տաք:

Մայրիկ ջան, գիտեմ, որ ոչ մի տեղ չունես,³ բայց ինչ անեմ, դու էլ լավ գիտես, որ այժմ մարդու համար միմիայն ուսումը բավական չէ առաջ գնալու համար: Բացի դրանից՝ հովանավորություն է պետք,⁴ և Բուսկովից լավ հովանավորող ո՞րտեղ կարելի է գտնել ինձ համար:

Մայրիկ ջան, ինչ որ դու ինձ նամակ ես գրում փողի մասին և ինչ որ այժմ պարտք ունեմ, մարդ որ այդ իմանա և հետո այս նամակն էլ կարդա, կասի որ Գաբրիելը գժվել է, ո՞րտեղից է պահանջում, սակայն, մայրիկ ջան, ասա տեսնեմ, ի՞նչ անեմ:

Քո որդի՝ Գաբրիել

<2. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, սիրով համբուրիր Միքայելին, Հռիփսիմին և Վարինկին և բարեիր տեր-Օհանեսին, մեծ հայրիկին, Յագոբին. Թովդային էլ, Սիկոյին, Ղազոյին, մորաքրոջը, Թինային և բոլորին:

<2. Գ. 2>

Մայրիկ ջան, սրանից առաջ մի փոքրիկ նամակ էի քեզ գրել մի նամասխլիսովի համար:

45 ოქსამოქსა მიხრ-მიხვასის

მსოფიო-მიხრ

პეტერბურგი, 1849-სა, ენკენისთის 25-სა

საყვარელო დედავჯან.

ამას წინათ ამ თვის 12-ში მოგწერე და მას უკან კიდენ ბევრი მოსაწერი მაქვს. ჯერ ესა, საყვარელო დედავჯან, რო ამ თვის 14-ში მელიქოვი (ჩვენი ამხანაგი) და კაითმაზოვის დედა გამოვაცილეთ და მალე მოვლენ ტფილისსა. კნიაზ მელიქოვი მოვათქვენ სანახავად და გთხოვ, რო კარგად მიიღო. ამას შემდეგ, დედავჯან, ამ თვის 16-ში დიდი ცერემონიები იყო მიხეილ პავლოვიჩის გვამის შემოსვენება-ზედ.

მესამეც ესა, დედავჯან, რო ტერ-ოსიპოვმა მანდაური გიმნაზი-იდან შაგირდები მოიყვანა და თითონაც იქნება აქ დარჩეს—უნივერსიტეტში შესვლას ურჩევ და იმედი მაქვს, რო დამიჯეროს და იქნება, დედავჯან, ვინმემ ჰრჩევა ჰგკითხოს უნივერსიტეტის გამოი-სობით, თქვენც ურჩიეთ, მეტის მეტად ეხლა, დედავჯან, რო ამტონი ახალი ხელმწიფის წყალობა გამოგვივიდა! ტერ-ოსიპოვის გარდა მა-ინდან კავტარაძე და მაკაევი მოვიდნენ უნივერსიტეტში შესასვლე-ლად. (დედავჯან, თუმცა ამათ სახელი თქვენ არ მოგეხსენებათ, მე იმიტომა გწერ, რო იქნება ამათი ამბის მკითხველ იყოს ვინმე, იმათ უთხრათ ან თუ უნივერსიტეტში წამოსვლა ვისმეს უნდა, მამწერეთ, მე ყველას წვრილად შევატყობინებ).

ამას გარდა, დედავჯან, შენი სულისა, ერთი ფულით მამეშვე-ლეთ, რა უყო, დედავჯან, განა ჩემთვის საამურია, რო ყოველთვის შეგაწუხოთ ან გათქმევინოთ, ახ გაბრიელ, ღუნ ინძ მაშეცირ? მა-რამ რა უყო, შენი ძუძუების ჭირიმე, დედავჯან. აი, მელიქოვი რო მოდიოდა, ორივე სუმბათოვები, კნიაზ ასეთიანი და რამტონიმე ახალგაზრდანი იყვნენ ჩვენსა სადილად და თვრამეტ მანეთამდინ და-

გვეხარჯა. ამას გარდა, რამტონი ამ ნაირი შემთხვევები არის, რომელი ერთი მოგწერო, დედავჯან.*

ორი კვირა მეტია, ბუტკოვთან არა ვყოფილვარ, ამიტომ რომელი ფული არა მაქვს. დედავჯან, აქაური ცხოვრება რო იცოდეთ, ყველას ადვილად გაიგებთ, მარამ რა უყო, თქვენ ასე გეგონებათ, რო სულ ტეატრებზედ და ლოთობაზედ ვხარჯამ.

ესლა, დედავჯან, იმედი მაქვს, რო რამწამს ეს წიგნს მიიღებთ, რამტონიც შეიძლებთ, გამამიგზავნით და მერე თვეობით, ორი თუშანი ანუ ცოტა ნაკლები, ანუ უფრო მეტი, როგორც შეიძლოთ, დედავჯან, ეს რვა თვეც იოლად წადით.

ამას გარდა, დედავჯან, მინდა ქამარისა მოგწეროთ, მარამ ვაი თუ ვერ გააკეთებინოთ კარგი ანუ გააკეთებინოთ და ქალის ქამარს არა გავდეს. მაინც ერთ თვეს მოგიცდით, თუ რო გამამიგზავნით, ხო რა კარგი, თუ არა და აქ ერთი ორად უნდა ვიყიდო. ქამარი ორი თითის სიგანე ბუზბანდზე იყოს ასხმული, ექვსი ანუ შვიდი ღილი ჰქონდეს და ღილები და რაც ქამარს ეკუთნება, სულ ვერცხლისა იყოს, შავი სურბითა. იმ ქალის³ წელიც ამ ძაფის სიგძეა. მართლა, ასე წელი აქვს, რო როცა ის ვალსში მიდის, ასე გეგონება, რო აგერ მოტყდებაო. ვინძლო, დედავჯან, რო მალე გამამიგზავნოთ ან შემატყობინოთ და ვინძლო რო კარგი იყოს. თუ გამამიგზავნოთ, უთუოდ ბუზბანდზედ იყოს. და ბუზბანდის ქვეშ ტყავი არ იყოს, თუ შეიქლება და თუ არა, ასეთ ნაირად მიაკერონ, რო სუფთად იყოს. სიყვარულით დამიკოცნეთ...

თქვენი შვილი გაბრიელე

<2. 9.>

დედავჯან ეს წიგნი მალე გაუგზავნეთ მამასახლისოვს.

მსახურიძე, 1849-ი ძისთმარხი 25-ის

სირხის ძაყრის ჯან,

სრანხე ათაჯ, აკა ამასი 12-ის ზე მხე ყრხე ზნრანხე ზსათი
გნისა ჯათ რან იონსა ყრხილ: ზასი აკან, სირხის ძაყრის ჯან, ირ
აკა ამასი 14-ის შხეჩიქს (მხე რნხეჩე) ზ ჯაქმანდიქ მირე ზა-
ნასაყრზნეჩინა ზ ჯილიქ ზრანა ჯყან მხეჩიქს: მჯასან შხეჩიქს-
ჯყა მხე მხილქან ზ ჯნყილია ზმ, ირ ჯაქ რნყილნე: მჯილზსი,

* ბუტკოვის ცოლმა მითხრა, რო ჩემმა ქმარმა დამპირდაო, რო თქვენი დგომიარეობა მიხვენოს. ესლა იფიქრეთ, რო რა დავგიჯდება იმისი დახვედრა.

մայրիկ ջան, այս ամսի 16-ին մեծ հանդիսավորությամբ կար Միքայել Պավլովիչի հուղարկավորության արարիւմը:

Երրորդն էլ այն, մայրիկ ջան, որ տեր-Օսիպովը այդտեղի դիմնադիրացի աշակերտներին բերեց այստեղ և ինքն էլ, կարող է պատահել, այստեղ մնա: Նրան խորհուրդ եմ տալիս համալսարան մտնել և հույս ունենալ, որ ինձ կ'լսի և գուցե, մայրիկ ջան, որեւէ մեկը Ձեզանից խորհուրդ հարցնի համալսարան մտնելու մասին, Դուք էլ խորհուրդ տվեք, մանավանդ այժմ, մայրիկ ջան, երբ կայսեր կողմից այսքան նոր շնորհներ են մեզ արված¹: Տեր-Օսիպովից բացի, այդտեղից եկել են Քավթարովսկին և Մակաևը՝ համալսարան ընդունվելու համար: (Մայրիկ ջան, թեև սրանց անունը Ձեզ հայտնի չէ, բայց ես նրա համար եմ գրում, որ գուցե սրանց մասին որեւէ մեկը հարցնող լինի՝ նրանց հայտներ: Կամ գուցե որեւէ մեկը ցանկանում է համալսարան մտնել, ինձ գրեք և ես բոլորին մանրամասնաբար կ'հաղորդեմ):

Բացի սրանից, մայրիկ ջան, Ձեզ մատաղ, մի քիչ փողով օգնեք. ի՞նչ անեմ, մայրիկ ջան, մի՞թե ինձ համար հաճելի է մշտապես Ձեզ անհանգստացնել կամ ասել տալ. Ա՛խ, Գարրիկ, դուն ինձ մաշկեիր²: Սակայն ի՞նչ անեմ, ես քո կրծքին մատաղ, մայրիկ ջան: Մեկիքովը որ գալիս էր այդտեղ, երկու Սոււմբաթովները, իշխան Ասեթիանին և մի քանի երիտասարդներ կային մեզ մոտ ճաշի, և մոտ տասնութ ուսուցիչ փող ծախսեցինք: Բացի սրանից, որքան նման դեպքեր են լինում, ո՞ր մեկը գրեմ, մայրիկ ջան³:

Երկու շաբաթից ավելի է Բուսկովի մոտ չեմ եղել, որովհետեւ կուպեկ փող չունեմ: Մայրիկ ջան, այստեղի կյանքին որ ծանոթ լինեք, ամեն ինչ հեշտ կ'հասկանաք, բայց ի՞նչ անեմ, Դուք այնպես եք կարծում, թե ամբողջը թատրոնների և հարբեցողության վրա եմ ծախսում:

Այժմ, մայրիկ ջան, հույս ունեմ, որ հենց որ այս նամակն ստանաք, որքան հնարավոր է, ինձ կուղարկեք, իսկ հետո ամսական երկու թուման կամ մի էիջ պակաս կամ ավելի շատ, ինչպես հնարավոր գտնեք, մայրիկ ջան, այս ութ ամիսն էլ յուր գնացեք:

Բացի դրանից, մայրիկ ջան, ցանկանում եմ գոտու մասին գրել Ձեզ, բայց գուցե չկարողանաք լավը պատրաստել տալ և կանացի

* Բուսկովի կիներն ինձ ասաց, թե ամուսինս խոստացել է ինձ ծանոթացնել ձեր կենցաղին: Նրա պատկերացրեք, թե նրան զիմավորելը մեզ ինչ կ'նստի:

գոտու նման չլինի: Այնուամենայնիվ կոպտանա՞մ մեկ ամիս՝ թե կու-
ղարկեք, հո լավ, իսկ եթե ոչ, այստեղ կրկնակի գնով պիտի առնեմ:
Գոտին պետք է ունենա երկու մատի լայնություն, բաֆթայի վրա
շարված պիտի ունենա վեց կամ յոթ կոճակ և թե կոճակները և ինչ
որ գոտուն պատկանում է պիտի լինեն արծաթյա՝ սև սուրմայով:
Այն աղջկա՞ մեջքն էլ այս թևի երկարությունն ունի: Ճիշտ որ այն-
պիսի մեջք ունի, որ երբ վալս է պարում, թվում է, թե ուր որ է,
կկոտրվի: Ինչ գնով ուզում է լինի, մալրիկ ջան, շուտով կամ՞ ուղար-
կեք կամ հայտնեք, և որ անպաշտան լավը լինի: Եթե ուղարկելու չի-
նեք, անպաշտան բաֆթայով լինի: Բաֆթայի տակ կաշի չլինի, իսկ
եթե հնարավոր չէ, թող կաշին այնպես կարեն, որ մաքուր լինի:

Ձեր սրղի՝ Գարեթի

<Հ. Գ.>

Մալրիկ ջան, այս նամակը շուտով ուղարկեցեք Մամտսօլի-
սովին:

ՊԼԱՆԵՐԴՈՐԳ-ԹԻՖԼԻՍ

მე როგორღაც გული მეუბნება, რომ ჩემ რიზსიმეს და მიხეილს რიგიანად არ ექცევია. ისე იქნება რაღა, როგორც როცა მე მანდ ვიყავი, ან სიტყვით მასწარას აუგდებენ ან პირის დაღმევით! აქ მე ბევრ რიგიან სახლებში დავდივარ და ერთი იცოდეთ. თუ ყმაწვილებს რანაირად ექცევია, რომ გაგიკვირდებათ. თქვენც კარგად იცით, რომ როგორც მაგ ხნის ყმაწვილებს მეექვსევან, იმათაც ის ხასიათს დაიჭერენ. ჩემი თხოვნა რა არის? ეს არის, რომ არავინ ურიგოდ არ შეექცეს. მე თქვენ არ გეუბნებით, დედავჯან, ნეტავ ყველამ იცოდეს თქვენი ყადრი და ყველამ თქვენსავით არიგებდეს შვილებსა. ბედნიერია ის შვილი, რომელსაც თქვენისთანა დედა ეყოლება. სიყმეს გეფიცები, დედავჯან, რომ სწორე გულით გეუბნები და მე ესლა მესმის თქვენი ყადრი. მაგრამ მე შინაურებზედ ვლაპარაკობ და ყველამ თავის თავი მაგათზედ ბატონი არ გახადოს. ეს კარგად იცოდნენ, რომ ვინც რიზსიმეს ან მიხეილს აწყენინება, ჩემი თვალის ეკალია. დარიგება რიგიანად იქნება და ტკბილი სიტყვითა და არამც თუ მუშტითა და წიხლითა. ამ რიგად კაცებს ვეო გარზდიან. დედავჯან, ეს წიგნი რომ წაიკითხოთ, ან დახიეთ ანუ ისე შეინახეთ, რომ ვერც მიხეილმა ნახოს და ვერც რიზსიმემ, თორემ გადიდგულდებიან.

$\langle L, \mathcal{P} \rangle$

Աիրեւի մայրիկ ջան,

Միրաս մի տեսակ վկայում է, որ իմ Հռիփսիմի և Միքայելի հետ կարգին չեն վարվում: Երևի այնպես կլինի, ինչպես իմ աղ-տեղ հղած ժամանակս. կամ խոսքով կծաղրեն, կամ՝ ծամածուռ-

Թյամբ:՝ Այստեղ ևս շատ բարեկեցիկ ընտանիքներ եմ հաճախում և
 հրանի իմանաք, թե հրեխաների հետ ինչպես են վարվում, ուղղակի
 կզարմանաք: Դուք էլ լավ գիտեք, որ այդ հասակի հրեխաների հետ
 ինչպես վարվին, նրանք էլ այն բնավորությունը կստանան: Իմ
 խնդիրն ի՞նչ է. այն է, որ ոչ ոք նրանց հետ վատ չվարվի: Ձեզ չեմ
 ասում, մայրիկ ջան, հրանի բոլորն իմանան Ձեր հրախտիքը և բո-
 լորը Ձեզ նման դատարարակերպ լինեն իրենց զավակներին: Նրջա-
 նիկ է այն զավակը, որ Ձեզ նման մայր կունենա: Ջահել արևովս
 եմ երդվում, մայրիկ ջան, որ շիտակ սրտով եմ Ձեզ այս ասում և ես
 աչքով եմ հասկանում Ձեր արժեքը: Բայց ես տանեցիկների մոտին եմ
 ասում և թող զրանց նկատմամբ բոլորը իրենց պարտեներ չհամա-
 բեն: Թող այս լավ իմանան, որ ով Հոփսիմեին կամ Միքայելին
 նեղացնի, իմ աչքի փուշը կլինի: Խրատելը օրինավոր կլինի, քաղցր
 խոսքով և ոչ թե բռնեցրով ու արացրով: Այս ձևով մարդկանց չեն
 դատարարակի: Մայրիկ ջան, այս նամակը որ կարդաք կամ պատա-
 ռոտեք, կամ այնպես պահեք, որ ոչ Միքայելը տեսնի և ոչ էլ Հոփի-
 սիմեն, թե չէ՝ հրեա կառնեն:

Ձեր սրդի՝ Դարբիկ

<Հ. Գ.>

Մայրիկ ջան, այս նամակը հատկապես Ձեզ է ուղղված:

1 8 5 0

47 რუსეთის სიხარულით

მოსკოვი-რუსეთი

პეტერბურგი, 1850-სა წელს, იანვრის 2-სა

საუვარდლო დედავან!

გულზედ და ხელზედ კოცნით მოგილოცავ ახალ წელიწადსა. ღმერთმან მრავალი ახალი წელიწადი გიჩვენოს სიხარულით და წვილების ბედნიერებაში. დედავან, ამ წელსაც დავესწარით, თუ ღმერთს უნდა, ეს ის წელიწადია, რომელშიაც უნდა გვადირსოს ერთმანერთის ნახვისა და იმედი მაქვს ჩვენის გამჩენისაგან, რო ჩვენი გულის წადილს აგვისრულებს.

დედავან, ჩემს ამბავს იკითხებ. მადლობა ღმერთსა, ძალიან კარგადა ვარ და ძალიან სიხარულით ვატარებ დროებას, ახალ წელიწადსაც შარშანდელსავით კიდევ შამპანსკით დაუხვდით ბატონის რძალთან (სუმბათოვის სიდედრი). მოსკოვიდან ილია ბატონის შვილის ცოლი მოვიდა თავის ქალით და იქ ჩამოხტა სამი კვირითა და ჯერაც იქ არიან და იმ ღამეს ოთხ საპათამდინ ვტანციობდით, სანამ ახალი წელიწადიც გათენდა. დედავან, ეს ცარეენა მანდაური გენერალ ჭავჭავაძის შვილის სიდედრი არის. ამას ცხრა ქალი ჰყავს (ორი გათხოვილი) და აქ რო გასათხოვარი ქალებისაგან ერთი მოჰყოლია, რო შახედოთ, გეგონებათ ალვის ხე არისო.

დედავან, მიტეილას ძლეიტისათვის ოსტატებსა ვკითხე და მითხრეს, რო აქ ოთხ თუშმან ნაკლებ ვერ იშოვით: უნდა ზაგრანიცას მიეწეროთ იმ კვირიას და ერთი ორი თვე დავვიანდება, მარამ დარწმუნებული იყოს, რო უძლეიტოდ არ დავაგდებ.

Մայրիկ ջան, մի ձեռք հաղուստ եմ ուղում պատվիրել, ինչ կասեք, եթե կարելի է գրեք ինձ:

Ձեր խոնարհ և տեսքին կարոտ որդի՝ Դարբիել

Ք. Տ. Դեկտեմբերի 12-ին գրած Ձեր նամակը և քսանհինգ ռուբլի փողն ստացա, որ հոգուն վրա հասավ: Մայրիկ ջան, քիչ ժամանակ է մնացել ինձ այստեղ մնալու և, Ձեզ մատաղ, առանց փողի չթողնեք:

<Հ. Գ.>

Սիրով համբուրեք իմ եղբայր Սուրմանին և նոր տարին շնորհավորեք:

პეტერბურგი, 1850, თებერვლის 20-სა

ჩემო სულო და გონებავ დედავჯან!

თქვენი იანვრის 23 და თებერვლის 3 დაწერილი წიგნები მივიღე, აგრეთვე ორი თუმანი. დედავჯან, ჯერ მარიგებთ, მერე მეუბნებით, რო გაბრიელ ჯან არ გეწყინოს ჩემი დარიგება. დედავჯან, ისე ღღეს როგორ გავიძაგებ, რო თქვენგან, ჩემ დედისგან, რომელიც ჩემთვის მამაც ყოფილხართ და დედაც¹, თქვენგან, ვამბობ, როგორ რა გეწყინება.

მე კარგად ვიცი, დედავჯან, რო ეხლა თუ კეთილის გულის კაცი ვარ, ეს სულ თქვენი დარიგებისაგან არის და რაც უნდა აქაური ცხოვრება თქვენთვის ადვილად სახილველი არ იყოს, თქვენი ძუძუები სწორეთ ილაპარაკებენ თქვენი შვილისთვის და მართალ დარიგებას მისცემენ—ვისთვისაც სიცოცხლე მიუციათ. და ამის გამოისობით, დედავჯან, თქვენგან დარიგება როგორ გეწყინება: მარამ, დედავჯან, ვირჩიე, რო ერთი ორი დღის ჩემი ხარჯვა თქვენ წვრილად შეგატყობინოთ, რო არ იფიქროთ, თუ მე ფულებს ან ტრახტირში, ან ტეატრებში, ანუ ურიგობაზედ ვაფუჭებ.

ამ თვის 7-სა ერთ კამერ იუნკერთან ბალში დაპატიჟებული ვიყავი და უფულობის გამოისობით შინა ვრჩებოდი. მარამ ლექციაზედ რო წავედი, ვნახე, რო პავესტკა არის. რა საკურველია, გამეხარდა და რადგანაც სამშაბათი დღე იყო და ცხრა საპათამდინ სამ საპათამდე ლექციები მქონდა, პერემენაში უნდა წავსულევიყავი ფოშტაში, რო არც ლექციას მამცდარიყავი და არც ბალს, ფეხით როგორ მამესწრო, თუ არ სანკით: და ამისათვის ამ ნუსხაში, სადაც სანკა ნახოთ, იცოდეთ, რო ამგვარი საჭირო მიზეზი მქონია, ან თუ ძალიან შორსა ვყოფილვარ წასასვლელი.

Сереб.

Руб. коп.

„— 25 სანკაში წიგნის ასაღებად.

„— 75 შვეიცარს ვაჩუქე (ამიტომ რო პრაზნიკებში ვერა მივეცი).

5 — „ ჩემ.კუხარკას, აქედან სამი მანეთი ორი თვის ზაყუსკაში ანუ სტუმრის სადილისათვის და ორი მანეთი 2 პერანგის ამზანაკი შევაკერვინე. კიდევ ერთი უნდა შამიკეროს და ორიც პერანგი რა საკურველია. ამეებსაც ცალკე ფული უნდა.

3 „სარაჯოვს მივეცი (ეხლა 19 მანეთი კიდენა მმართვეს).

„— 25 სტაქნები (სახელმწიფო) გატეხილიყო.

„— 15 თმების გასაკეთებლად საბალოდა.

„— 25 სანკაში ბაღში წასასვლელად.

2— 40 პერჩატასათვის. აქედან ერთი მანეთი ახალისთვის და დანარჩენი უწინდელი მემართა.

„ — 15 სანკაში, ბალიდან რო შინ მოვდიოდი დილის ოთხ საათზედ დაღალულ დაქანცული.

თებერვლის 8-სა, ოთხშაბათი

„ — 90 დვორიანსკი საბრანიაში. დედავჯან, დვორიანსკი საბრანიაში შესვლა სამი მანეთი ღირს, მარამ ჩვენ ერთ ზნაკომს მუქთად ბილეთი გამაევზავნა და როგორ არ წავსულიყავი.

თებერვლის 9-სა, ხუთშაბათი

„— 55 ერთი ბუთილკა ღვინო, სადილად სტუმარი მყვანდა.

თებერვლის 10-სა, პარასკევი

1— 50 დედავჯან, უნივერსიტეტში ერთი დაღალი დადის, რომელსაც ყველი, კარაქი ანუ სხვა და სხვა პიროუკები აქვს, და როცა იმტონი ლექცია გვაქვს, რო შინ მოსვლა ვერ მოგვისწვრია, დღეში ერთი შაურისა ანუ ორისა ვჭამთ. ეს მანეთ ნახევარი ეგრე შედგა.

„— 15 უნივერსიტეტში ვინც შინელსა მხდის და მხურამს, იმას მივეცი.

„ — 75 ჭავჭავაძეს ბიძა შვილისა მემართა.

„ — 5 ჩემ ბიჭს ვაჩუქე.

თებერვლის 11-სა, შაბათი

- 2 —65 ერთი მაგაზინში მემართა.
„ —20 სანკაში.
„ —20 ერთ დალაქს მივეცი, რომელისაც შარშანდელი მემართა.

თებერვლის 12-სა, კვირა

- „ —20 სანკაში: კნეინასთან წავედი სადილად.

თებერვლის 18-სა შაბათი

1 —„ დედავჯან, ამ სამკვირიის წინათ (ჯერ თქვენი ფული არ ჰქონდა) ბუტკოვის პაწოწნიკმა თავის ცოლის დღეობის გამოისობით ბალში დამპატიყა ვახშამზედ. ბუტკოვის ცოლის მარცხნივ მე ვიჯექი და მარჯვნივ ერთი სხვა ქრანტი (ჩემი ნაცნობია), რომელმაც მითხრა: სუნდუკოვ, იცოდე, რო თებერვლის 21-ში ნატალია ვლადიმეროვნის (ბუტკოვის ცოლისო) დაბადებაა. რასაკურველია, ბევრი ახალი კომპლიმენტები ვთქვით და ვიცინეთ, მარამ არ იქნება, რო რამე არ მოულოცო, უნდა ერთი ხუთ თუმნიანი რამ იყოს, რო ჩემი საქმე ბუტკოვის ხელშია² და ჩემი კარგი ადგილის შოვნაც, მარამ სად არის. მეც ავიღე და ეს მავიგონე! სახვალოდ საჰათის ბუდეს უკეთებ, და რო მივიტან, ესე ვეტყვი; მაღამ, არას დროს არ გავბედავდი ამისთანა უმცირესი რამის მორთმევას, მარამ ჩემმა ჭირნახულმა გამაბედვინა. ეს მანეთიც ამის გამოისობით დაიხარჯა ქალადებზედ და ბარხის დასაბეჭდაზედ.

აბა, დედავჯან, ესე ჭირის ქვეყანაა და ეხლა სანამ თქვენგან ფული მაძიება, რა საკურველია, რო მე ფული მაძინდება: გუშინ წინაც დამაკლდა და სამი აბაზი სარაჯოვსა ვსთხოვე: ეხლა ხუთი შაურჩილა მაქვს ჯიბეში.

სულ იანგარიშეთ: 13 რუბ. 65 პირველ პირზედ.

6—70 მეორე

„—25 ჯიბეში რო მაქვს.

20—60

ორი თუმანი და სამი აბაზი.

დედავჯან, მე ყველას ვწერ და თუ გინდათ, ოცი თუმნის ვალის ნუსხასაც გამოგიგზავნით, მარამ არ მგონია, რო არ მიჯერებდეთ. ამას წინათ წიგნი მოგწერეთ, რომელშიც დაგარწმუნეთ, რო ოცი თუმანი ვალი მაქვს და ვალს მამარჩინეთ: ეს იმნაირი ვალი არ არის,

հրաժեշտ պատճառներ եմ ունեցել կամ թե հեռու տեղ եմ գնալիս եղել:

Այս ամենը մեկ օրում, փետրվարի 7-ին, երեքշաբթի օրը.

Արժաթ

ուրբ. կուպ.

— 25 — սահնակին՝ նամակն ստանալու:

— 75 — դռնապանին նվիրեցի (որովհետև տոներին ոչինչ չէի տվել):

5 — — Իմ խոհարարուհուն, որից երեք ուսուլի՝ երկու ամսվա նախաճաշի կամ հյուրի ճաշի համար և երկու ուսուլի՝ շապիկի ընկեր կարելու համար, դարձյալ մեկը պիտի կարի, և երկու հատ էլ շապիկ: Իհարկե, սրանց էլ առանձին փող է պետք:

3 — — Սարաջովին ավելի (ալժմ էլի 19 ուսուլի պարտք եմ):

— 25 — Բաժակները (պետական) ջարդվել էին:

— 55 — պարահանդեսի համար մազերս հարդարել տալու:

— 25 — սահնակին՝ պարահանդես գնալու համար:

2 — 40 — ձեռնոցների համար. այստեղից մեկ ուսուլին նորի համար և մնացածը առաջուց պարտք էի:

— 15 — սահնակի՝ պարահանդեսից որ վերագտնում էի առավոտյան ժամը չորսին՝ հոգնած, ջարդված:

Փետրվարի 8-ին, շաբաթ օրը

ուրբ. կուպ.

— 90 — Աղնվականների ժողովարանում. մայրիկ ջան, աղնվականների ժողովարան մտնելը երեք ուսուլի արժե, սակայն մեր մի ծանոթը ձրի տոմս էր ուղարկել և ի՞նչպես չգնայի:

Փետրվարի 9-ին, հինգշաբթի

— 55 — մեկ շիշ դիսի. ճաշին հյուր ունեի:

13 — 65

Փետրվարի 10-ին, ուրբաթ օրը

1 — 50 — Մայրիկ ջան, համալսարանում մի մանրավաճառ է, որ վաճառում է սլանիր, կարագ, կամ զանազան տեսակ կարկանդակներ, և երբ այնքան դասախոսություն ունենք, որ տուն գնալ չենք կարողանում հասցնել, օրական մի կամ երկու շալի բան ենք ուտում. այս մեկ ու կես ուրբաթին այդ ձևով է դոյացել:

- 15 — համալսարանում նրան տվեցի, ով շինելը հանում և հազցնում է:
- 75 — Ճավճավաձևի հորեղբոր տղային պարտք էի:
- 5 — ինձ սպասավորող տղային նվիրեցի:

Փետրվարի 11-ին, շաբաթ օրը .

- 2 — 65 — խանութներից մեկում պարտք էի:
- 20 — սահնակին:
- 20 — մեկ վարսավիրի տվեցի, որին անցյալ տարվանից պարտք էի:

Փետրվարի 12-ին, կիրակի .

- 20 — սահնակին, իշխանուհու մոտ գնացի ճաշի:

Փետրվարի 18-ին, շաբաթ

- 1 — — Մայրիկ ջան, երեք շաբաթ սրանից առաջ (դեռ Ձեր փողը չէի ստացել) Բուսկովի օղնականն իր կնոջ անվանակոչության առթիվ պարահանդեսի ընթերցի հրավիրեց. Բուսկովի կնոջ ձախ կողմը ևս էի նստած, իսկ աջ կողմը՝ մի այլ ֆրանտ (իմ ծանոթն է), որն ինձ ասաց. «Սունդուկով, իմացած եղիր, որ փետրվարի 21-ին Նատալիա Վադիմիրովնայի (Բուսկովի կնոջ) ծննդյան տոնն է»: Իհարկե, բավականին շատ հաճոյախոսություններ ասացինք և ծիծաղեցինք, սակայն չի կարելի, որ որեւէ նվեր չհրամեցնեմ, պիտի մի հինգ թումանանոց բան լինի, քանի որ իմ գործը Բուսկովի ձեռքին է² և ինձ համար լավ տեղ որոնելն էլ, սակայն ո՞րտեղից: Ես էլ վերցրի այս հնարեցի. վաղվա համար նրա համար պատրաստում եմ ժամացույցի բուլն, և երբ կտանեմ, այսպես կասեմ. «Տիկին, երբեք չէի հանդգնիլ նման անարժան բան նվիրել, սակայն իմ ջանքերը ինձ համարձակություն տվին»: Այս մեկ ռուբլին էլ այդ պատճառով ծախսվեց՝ թղթերի և մանր-մունրի վրա:

Ահա, մայրիկ ջան, այսպիսի տանջալի աշխարհ է, և հիմա մինչև Ձեզնից փող կստանամ, ինչ ասել կուզի, որ փողի կարիք կունենամ: Երեկ չէ առաջին օրն էլ պակասեց և երեք արասի Սարաջուից խնդրեցի. այժմ գրպանումս միայն հինգ շաշի փող ունեմ:

Ամբողջը հաշվեք 13 ո. 65 կ.— առաջին էջում:

6 ո. 70 կ.— երկրորդ էջում:

» 25 կ.— զրականումս որ ունեմ:

20 ո. 60 կ.

Երկու թուման և երեք արասի:

Մայրիկ ջան, ևս ամեն ինչ գրում եմ և եթե ցանկանում եք, քսան թումանի պարտքի ցուցակն էլ կուղարկեմ Ձեզ, սակայն չեմ կարծում, որ չհավատաք ինձ: Նորերս նամակ էի գրել, ուր հավատացրել էի, թե քսան թուման պարտք ունեմ, և խնդրում էի պարտքից ազատել:

Սա այնպիսի պարտք չէ, որ այդտեղ հետս բերեմ. մեկ մարդու որ լինեք, այդպես կլարվեի և Ձեզ չէի անհանդատացնի, սակայն երկու տարուց ավելի պարտքեր են և տարբեր մարդկանց:

Մայրիկ ջան, Միքայելն ինձնից նեղացել է, սակայն թող հավատացած լինի, որ Ֆլեյտայի պատճառով պիտոս դառնացել է. ինչ անեմ, ո՞րտեղից ուղարկեմ հիմա, իմացեք, որ այժմ փող չունեմ, աստված վկա, և զուցե այս ամսին Փիթոնից մի երեք թուման խընդրեմ և առնեմ:

Ձեր խոնարհ սրդի՝ Գաբրիել

49 ბიხსაბიხსა სიბიხი-ბიხსაბიხსა

მსახურე-ბიხსა

პეტერბურგი, 1580-სა წელსა, თიბათვის 16-სა

ჩემო სულო და გონებაჲ დედავჲანი

(დედავჲან, დარწმუნებული იყავით, რომ ორ თვეზედ მანდა ვარ). დღეს მე თქვენთან წიგნის მოწერა არ მინდოდა, ამიტომ რომ დისერტაციას ვეშურები, მარამ, დედავჲან, როგორღაც დღეს ცუდ გუნებაზედა ვარ და ამისათვის მოვინდომე თქვენთან ორიოდი საპათის ლაპარაკი. მართლად, დედავჲან, რომ ამისთანა გულის მდგომიერობაში ჩემთვის სხვა ბედნიერებას არა ვცნობ, როგორც რომ თქვენ სახელობაზედ ჩემი დროს შეწირვა.

დედავჲან, მარტო დღეს არა ვარ ამ გუნებაზედ. რაც ეგზემინიებს მოვრჩი, როგორღაც დავდუნდი, როგორღაც ჩემ თვალში არაფრად ვჩანვარ. მე ასე შეგონა, უნივერსიტეტში რომ კურს დავასრულებ, ძალიან გახარებული ვიქნები, მარამ ეხლა სრულობით არა.

დედავჲან, რად არის კაცის თვალი გაუმაძლარი? მახსოვს, დედავჲან, ის დრო, რომ (რაკი გიმნაზიაში კარგად ჰსწავლა დავიწყე) ლოგინში გულადმა ვწვებოდა და თავით რომ განჯინა იყო, მისი კარს ხელში ვათამაშებდი და ვფიქრობდი, თუ, ახ, ის რა დღე იქნება, რომ გიმნაზიაში ჩინით კურსი დავასრულო. მივადწიე იმ დღეს: თვალი გამიდიდდა: უნივერსიტეტი დავინახე, ვთქვი, ის რა დღე იქნება, უნივერსიტეტში დეისტვიტელნი სტუდენტადაც მაინც დავასრულო. მოვედი, უნივერსიტეტს მივადწიე მესამე კურსსა, იქ დავხედე ჩემ შეძლებას, ვთქვი, მეტი შემიძლიან და დავიწყე კანდიდატის სანეტარებლად ჰსწავლა. ეხლა, დედავჲან, ამისაც მოვადწიე, ჩემი გულის ამტონი ხნის ჭირანახულით წადილი სულ დამავიწყდა, სულ გაქრა. ასე მგონია, ჯერ ჩემ დღეში გულით არა მამდომებია: ვამბობ, კანდიტატობა რა არის, ეს ხო ყველანი გამოდიან კანდიდატად და ამის-

თვის ჩემთვის მეტის მეტი არა სახელია, თუ სუნდუკოვი კანდიდატია. ესე ვფიქრობდი, წინამძღვაროვი ღო რჩება აქ, მოდი მეც დავრჩები, ამხანაგი მეყოლება და ერთ წელიწადზედ მაგისტრობაზედ დავიქერ ეგზამინს² და ამ აზრზედ, დედავჯან, მამდის ყრუოლი, როგორც შარშან, ან შარშან რას ჰქვიან, როგორც ამ ოთხის თვის წინათ მამდიოდა ყრუოლი კანდიტატობაზედ. ესლა ვამბობ, ის რადღე იქნება, რომ მაგისტრობაზედ ეგზამინია დამეჭიროს და უნივერსიტეტის ზალაში ორი ათას კაც წინა მარტო ჩემის გულისთვის მოსულთა, თუ დღეს ერთმა კანდიტატმა უნდა მაგისტრობაზედ დისერტაცია გაიმართლოს. ამ ორ ათას კაც წინა ვამბობ, რომ წამაძახონ, თუ ესადაეს სუნდუკოვი, ამა და ამ დროს ჯირპეტასთან უსწავლია³, ამა და ამ დროს გიმნაზიიდან სახემწიფო ფულზედ პირველი კანდიტატად გამოგზავნეს შარშან, ამა და ამ დროს უნივერსიტეტში კარგად დაასრულა კურსი კანდიტატადა, წელსა მთელი უნივერსიტეტის პროექტსორებთან მაგისტრობაზედ დაიჭირა და ესლა დისერტაციას გაიმართლებს. ამას შემდეგ ავიდე კაყედრაზედ და იმტონინაცნობი და უცნობი ჰსწავლულებს პასუხი მიუგო და მერე პაპეჩიტელი წამოდგეს და მითხრას, სამყოფია, ბატონო სუნდუკოვ, მამილოცამს მაგისტრობა. აი, დედავჯან, სახელი! მაშინ იტყვიან, მთელს ქართველოდან პირველი სომეხი იყო, რომ მაგისტრობაზედ დაიჭირა ეგზამინია. ერთ მხრითაც ვფიქრობდი, წავალ ესლა, ვინ იცის, რა ადგილ მამცემენ ან რა პატივი მექნება სანამ... მარამ რომ მაგისტრად წავიდე, იტყვიან, ეს ჰსწავლული კაცი არის, ამას ესა და ეს კარგი ადგილი მივცეთ, ამიტომ რომ აქ მაგისტრები არა გვყავს ჩვენ. ერთიც ესა, რომ ესლა წავიდე ვამბობდი, ერთიც ნახე, შამახას გამგზავნეს ან მანდ სადმე პალატაში⁴ დამსვენ. აქ კი რომ დავრჩე, კამიტეტი⁵ ცალკეთ მყავს პატრონად, უნივერსიტეტის პრაქტესორებიც კარგად მიცნობენ. ერთ სიტყვით, აქ მეტი პატივი მექნება, ვინამც ტფილისსა. და ან რა არის ერთი წელიწადი: მითამ ერთ ერთ კურსში ორი წელიწადი დავრჩი და ისიც ხუთ წელიწადში მაგისტრი ვიქნები და არა თუ კანდიტატი ანუ სტუდენტი და ღმერთს ეს შნო მოუცია, რატო არ მოვიხმარო. მართლად, დედავჯან, მაგისტრობა ყველას საქმე არ არის, მე კი ქრანციულის ცოდნა ძალიან მშველის, ამიტომ რომ მაგისტრობის სასწავლებელი ჯერ რუსულ წიგნებში არ არის.

ესე, დედავჯან, დავიწყე ჩემი აზრები და ამ ნაირად ავიშენე მოსავალი, როგორც ყმაწვილი ააშენებს სახლსა სათამაშო ქალღღერბიდან.

მარამ, დედავჯან, კაცში ჭკვის აზრებ შემდეგ გულის სურვილი მოზღდის და რაკი გულმა მკითხამს—დედა? იმავ წამსვე მიქრება ყველა ფიქრები, როგორც უმცირესო ნიავი დაშლის სათამაშო ქაღალდისაგან აშენებული, თქვენი სახელი, დედავჯან, ისე მირჩენს ავად-ყოფი ჭკვასა, როგორც გულ წასულს მააბრუნებს ცივი წყალი, როგორც მთვრალმა კაცმა იცნოს თავისი თავი ტკბილი ძილის შემდეგ.

კიდენ ღმერთი მოწყალეა, დედავჯან, ეხლა თქვენ გულზედ მოხვევენაზედ მეტი არაფერი არა მწადიან. ფრანციტული ეგზემინია დავიჭირე, როგორც მოგწერეთ, და იმაშიაც ხუთი მივიღე. ეხლა დისერტაციის გარდა უნივერსიტეტთან სხვა საქმე არა მაქვს, ერთ კვირაში მოვრჩები.

აქ უნივერსიტეტის, კავკასკი კამიტეტის და სახელმწიფო ხაზინის ერთმან ერთთან მიწერ მოწერაში ძალიან ბევრი დრო გადის, თორემ თქვენმა მზემ, დედავჯან, დღესვე მინდა გზაზედ ვიყო. გუშინ ბუდკოვი ვნახე დაჩაში და ვთხოვე, რო მალე გამგზავნეთ მეთქი. მითხრა, რომ რამწამს უნივერსიტეტი მომწერს, ვეცდებიო.

ამაობაში, დედავჯან, მე ვიცი, რაც უნდა ადრე გამოვიდე, ერთ თვეზედ ადრე ვერ გამოვალ: მარამ სოლომანას რა სავეტი მოუცია თქვენთვისა, რომ ფული არ უნდაო: დედავჯან, როგორ არ მინდა, რომ აქაური ფული ჯერ ტანისამოსისთვის და გზისთვის მაამინდება. ამას გარდა თუთხმეტი თუმნის საჭირო წიგნები უნდა წამოვიღო და ცოტაც ვალი მაქვს, ის ვალი, რაც თქვენ მოგწერეთ: აღდგომას სამი თუმანი...

დედავჯან, ეს სოლომან ზავრიევს წააკითხეთ.

მოსკოვი, 1850 წლის აპრილის 16-ის

ბამ ნიკოქი იუ აქსონ ძაქრის ჯან,

(*ძაქრის ჯან, ჯაქსათაყაბ სიღე, ირ სილილ ამასიე აქეთილ ლამ*);

სკაიორ ხა მსელ ზამთარს გრელ ჯესი ილიომ, ირილწხოს აქეთ ჯ იქ-სხრათაყიან ჯანბნამ¹, ძაქე, ძაქრის ჯან, ხიჯ ირ აქაიორ ქათ თორა-ძაქრისქან ლამ ხ ირთ ჯამთარ ჯლ ეანსიყათა მსელ ჯნთ მქ სილილ ძამო ქითისლ: ხიიქ ირ, ძაქრის ჯან, ჯიღესიან აქსაქისი ქიღასილი ხა ილ-ქილ სიღანსილქიონ ჯიღსამ, ძაქე აქნ, ირ ჯამ ძამანასილ მსელ ჯიქ-ქიამ;

Մայրիկ ջան, միայն այսօր չէ, որ այս տրամադրության եմ, հենց որ քննությունները վերջացրի, մի տեսակ թուլացա, ինքս իմ աչքում դարձա ոչնչություն: Ես կարծում էի, թե համալսարանի դասընթացը ավարտեմ, չափազանց ուրախ կլինեմ, բայց այժմ բնավ ուրախ չեմ:

Մայրիկ ջան, ինչո՞ւ է մարդու աչքը անկուշտ. հիշում եմ, մայրիկ ջան, այն ժամանակը, երբ (հենց որ գիմնադիպյալում լավ սովորել սկսեցի) անկողնում մեջքիս վրա պառկում էի ու զլխիս վերևի տուարի դուռը ձեռքիս խաղացնում ու մտածում՝ թե «Ա՛խ, այն ինչ օր կլինի, որ գիմնադիպյալ դասընթացը պատվանիշով ավարտեմ»: Հասա այդ օրվան. աչքս ազա՜հացավ. համալսարանը տեսա, տոացի՝ «Այն ի՞նչ օր կլինի, որպես իսկական ուսանող զոհե համալսարանը ավարտեմ»: Եկա համալսարան, հասա երրորդ կուրս, այնտեղ նկատեցի իմ կարողությունը, մտածեցի՝ ավելին կարող եմ ու սկսեցի թեկնածության ձգտումով սովորել: Այժմ, մայրիկ ջան, սրան էլ հասա, իմ սրտի այսքան ժամանակվա տենչանքը բոլորովին մոռացա. բոլորովին մարեց: Ինձ թվում է, թե երբեք սրտով որևէ բան չեմ ցանկացել. ասում եմ՝ թեկնածությունն ի՞նչ է, չէ որ բոլորն էլ թեկնածու դառնում են և ուստի ինձ համար առանձին մի անուն չէ՝ թե Սունդուկովը թեկնածու է: Հետևյալ կերպ էի մտածում, թե Ծինամ-ձրզվարովը հո ալստեղ է մնում, ես էլ կմնամ, ընկեր կունենամ և մեկ տարում մագիստրոսության համար քննություն կտամ¹, և այս մտքի վրա, մայրիկ ջան, դո՛ւ է անցնում մարմնովս, ինչպես անցյալ տարի, կամ՝ էլ ի՞նչ անցյալ տարի, ինչպես չորս ամիս առաջ ցնցվում էի թեկնածուականի համար, հիմա ասում եմ՝ այն ինչ օր կլինի, որ մագիստրոսության քննությունը հանձնեմ ու համալսարանի դահլիճում երկու հազար մարդու ներկայությամբ, որոնք միայն իմ պատճառով պիտի դան, թե՛ այսօր մի թեկնածու պետք է մագիստրոսական դիսերտացիա պաշտպանի, այս երկու հազար մարդու առջև, մտածում եմ, նկտք է հայտնեն թե՛ այս և այս Սունդուկովը, այսինչ ժամանակ Զրպետի մոտ է սովորել², այս ինչ ժամանակ գիմնադիպյալ պետական ծախսով առաջին թեկնածության համար է ուղարկվել, այսինչ ժամանակ համալսարանում հաջող ավարտել է թեկնածուական դասընթացը, այս տարի ամբողջ համալսարանի պրոֆեսորների մոտ մագիստրոսության քննությունն է հանձնել և այժմ պաշտպանելու է դիսերտացիան: Հետո ես բարձրանամ ամբիոն և այնքան ծանոթ և անծանոթ դիտուններին պատասխանեմ, իսկ հետո հոգաբարձուն վեր կենա՞ս ու ասի՝ «բավական է»:

պարոն Սունդուկով, շնորհավորում եմ մագիստրոսությունդ...»։ Ահա, մայրիկ ջան, քեզ անուն։ Այն ժամանակ կասեն. ամբողջ Կրաստանից առաջին հայն էր, որ մագիստրոսական քննությունը հանձնեց։ Մյուս կողմից էլ մտածում էի. կգնամ հիմա, ո՞վ գիտե, ի՞նչ պաշտոն կտան կամ ինչ հարգանք կունենամ, մինչև... իսկ եթե որպես մագիստրոս գնամ, կասեն՝ սա կրթված մարդ է, սրան այսինչ լավ պաշտոնը տանք, որովհետև այստեղ մագիստրոսներ չունենք։ Մեկ էլ այն, որ մտածում էի, դամ, հանկարծ կուղարկեն Շամախի կամ այդտեղ պալատում որեէ տեղ՝ կնստեցնեն։ Իսկ եթե այստեղ մնամ, մի կողմից կոմիտեալը՝ տեղ կլինի, մյուս կողմից՝ համալսարանի պրոֆեսորները արդեն լավ են ճանաչում ինձ, մի խոսքով, այստեղ ավելի շատ հարգանք կունենամ, քան Թիֆլիսում։ Եվ կամ ի՞նչ բան է մի տարին. իբր թե մի կուրսում երկու տարի մնացել եմ. դրա փոխարեն հինգ տարում մագիստրոս դարձած <կգամ> և ոչ թե թեկնածու կամ ուսանող. աստված. այդ շնորհքը տվել է, ինչո՞ւ չօգտագործեմ։ Իսկապես, մայրիկ ջան, մագիստրոսությունը ամեն մարդու գործ չէ, իսկ ինձ ֆրանսերեն իմանալը շատ է օգնում, որովհետև մագիստրոսության դիտելիքները դեռ ուսական զրգերում չկան։

Մայրիկ ջան, այսպես շարեցի իմ մտքերը և այս ձևով կառուցեցի դալիբը, ինչպես երևիսան խաղաթղթերից տուն կկառուցի։

Բայց, մայրիկ ջան, մարդու մոտ ուղեղի մտորումներին հաջորդում է սրտի ցանկությունը, և երբ սրտում հարց եմ տալիս՝ հապա մա՞յրս... վայրկենաբար մարում են բոլոր խոհերս, ինչպես ամենաթեթև քամին կքանդի խաղաթղթի կառուցվածքը։ Ձեր անունը, մայրիկ ջան, այնպես է բուժում հիվանդ ուղեղս, ինչպես ուշագնացին՝ սառը ջուրը, ինչպես հարբած մարդը կզգաստանա քաղցր քնից հետո։ Ելի աստված ողորմած է, մայրիկ ջան, հիմա Ձեր կրծքին փարվելուց բացի, ոչինչ չեմ ցանկանում։ Ֆրանսերենի քննությունն էլ հանձնեցի, ինչպես գրել եմ, և նրանից էլ հինգ ստացա։ Այժմ, բացի գիտերտացիայից, համալսարանում ուրիշ գործ չունեմ, մի շաբաթում կվերջացնեմ։ Այստեղ համալսարանի, Կովկասյան Կոմիտեի և Պետական Բանկի զրադրությունների համար շատ ժամանակ է անցնում, թե չէր Ձեր արեւը<վկա>, մայրիկ ջան, հենց այսօր էլ ցանկանում եմ ճանապարհին լինել. երեկ Բուտկովին տեսա ամառանոցում և խնդրեցի, որ շուտ ուղարկեն ինձ, ասաց, որ ինչ բոպին համալսարանը գրի, ինքը կաշխատի <ուղարկել>։

Այս ընթացքում, մայրիկ ջան, ես դիտեմ, ինչքան էլ շուտ ուղևորվեմ, մի ամսից շուտ չեմ կարող դուրս գալ: Սակայն Սոլոմոնսի՝ նշխորհուրդ է տվել Ձեզ, թե ինձ փող պետք չէ, մայրիկ ջան, ինչպես պետք չէ. այստեղի փողը միայն հագուստի ու հանապարհի համար պետք կգա: Բացի դրանից, հինգ թումանի անհրաժեշտ դրքեր պետք է բերեմ և մի քիչ էլ պարտք ունեմ. այն պարտքը, որ Ձեզ գրել եմ: Զատիկին երեք թուման...

Մայրիկ ջան, այս Սոլոմոն Զավրիեին կարդացնել կառք⁶:

პეტერბურგი, 1850-სა, თბილისი 30-სა

საყვარელო დედავან!

როდესაც ეს წიგნი მოგივით, სამი ან ოთხი დღის შემდეგ პეტერბურგიდან გამოვალ. ამიტომ დედავან, რო კათათვის 15-სა ანუ 16-სა ვაპირებ წამოსვლას. თუ ღმერთმა ღელი მამიმართა. ეხლა სულ გზის მომზადებაში ვარ. ერთი კარგი ტარანტასიც შემხვდა, შვიდ თუმნად და შვიდ მანეთად ვიყიდე. კარტნიკებმა დამაჯერეს. რო აქ ოცდ-ხუთ თუმნად ვერ გააკეთებინებდით. ოცდა ოთხ მანეთიც გასაკეთებლად უნდა მიეცე. რო გზაზედ ხათა ბალები არ გავწიო. ღანისამოსიც თბილისის 10 ანუ 12-სა მზად მექნება, იმ დროსაც კამიტეტიდან ფულს მამცემენ. ხოლო თქვენი წიგნის მოლოდინი ვიქნები 16-ტამდინ, ამიტომ რო იმედი მაქვს, რო თქვენგან ფულიც მივა. თუნდა არ მამივიდეს. დედავან, მაინც 16-ში უნდა გზაზედ ვიყო, ხოლოდ ის არის, რო ხუთიოდე თუმანი დამაკლდება გზისათვის და ამას გარდა უსაპათოდ წამოვალ, მარამ, დედავან, თქვენი ნახვა რო მაგონდება. სუყველა მავიწყდება. მაინც ღმერთი მოწყალეა. თუ რო გზაზედ ფული დამაკლდა, ტერ-ოსიპოვს, რომელიც ჩემთან მოდის მანდა, შეუძლიან მამეშველოს. ერთ სიტყვით. საყვარელო დედავან, ფულისათვის ნულარ შესწუხდებით, თუ რო არ გამოგიგზავნიათ. ხოლოდ ჩემი თხოვნა ეს არის, რო გზაზედ წიგნს ნუ დამაკლებთ. როდესაც ეს წიგნი მიიღოთ, ერთი წიგნი ვარონეუს მამწერეთ. ასე რო იქ ფოტაში გაუშონ ჩემ მისვლამდინ და ერთ კვირის შემდეგ სტავროპოლის მამწერეთ, ისევ ამგვარად. და ამის შემდეგ, თუ კიდენ ინებოთ მოწერა, მოითმინეთ, სანამ ზელებზედა გავიწიდე. ასე, დედავან, რო მარიამობის 12-სა ანუ 15-სა იმედი მაქვს, რო თქვენთან ვიყო.

დედავჳან, ეხლა კიდენ გახაროთ, ქრისტეფორეს პარუჩიკობა მიუღია და მწერს, რო თვე ნახევარზედ მეც ტფილის ვიქნებოი. ღღესვე იმასაც წიგნსა ვწერ და ეს ქრისტეფორეს წიგნი სოლომანს გაუგზავნეთ.

ეხლა, დედავჳან, სიყვარულით დამიკოცნეთ რიმსიმე, მიხეილი და ყველანი.

თქვენი მორჩილა შვილი გაბრიელი

<2. 9.>

კიდენა გწერთ, რო გზაზედ ფული არ გამამიგზავნოთ, ამიტომ რო არას მამცემენ თავის დროსა.

შოსტრიოფი, 1850-ი წლისის 30-ის

სირსის მაცრის ჯან,

ბრე აკა ნამაღელ სოთანაჲ, სერს ღამ ჯირა ირეთ ზსთი შოსტრი-
ოფიჲე ფირა ღყამ, ირიღსთს, მაცრის ჯან, წილისის 15-ის ღამ
16-ის მათეჲრ ღმ მსწესელ, მს მათილად ფირა ჯაღიჲი: მკამ ამ-
რიღსაჲს ღანსაჲარჯი აჲთრათიჲიჲან მსღ ღმ: ში ღამ ღელ თა-
რანთათ ღანსაჲსეჲ კიჲ მითან ღ კიჲ ირიღი: ღათსაჲფირბსსს
ინდ ღათათეჲრს, მს აჲათსეჲ ჲანსაჲსიჲ მითანთი ღ ღსიჲ ღარიჲ
აჲთრათიჲ თაჲ: ჲანსიჲ ირიღი ღ ღირიღიღს აჲთი თამ, ირ
ღანსაჲარჯინ იღ მს აჲსაჲთიჲანჲი ღანსაჲსიჲ: ღაღიღსთს ღ ღი-
სისის 10-ის ღამ 12-ის აჲთრათი ღსისი: ღსეჲ აჲე ჲამანსაჲ ღ
ღითისიჲე ინდ ჲიღ ღთან, სასკან მსწესლ ამის 16-ღ ღსი ღამსის
საჲათსისი ღსისსი, ჲანსი ირ ღიღს იღსი ღსეჲსიჲე ჲიღ სოთანაჲ:
მსიღ ღსოთანამ ღელ, მაცრის ჯან, აჲთრათსსსსიჲ 16-ის აჲთი
ღანსაჲარჯინ მსსი², მსკან მს რან ღა, ირ ღანსაჲარჯინ ღსიჲ
მითან ინდ ღაჲსაჲსი ღ, რაჲი ჲრანსიჲ, ათანსე ჲამაჲთეჲი ღმ
ღაჲსი, სასკან, მაცრის ჯან, სერ ღსიღ ღმ, ირ ღსეჲ აჲთი თსანსი,
ამსს ინდ მითანთი ღმ: სასკან მათილად იღირამდ ღ, სმს ღანსა-
ჲარჯინ ჲიღს აჲსაჲსი, სსი-მსიჲიღ, ირ ღიღსაჲსი ინდ ღსთ ჲა-
სი ღ აჲთსეჲ, ღარიღ ღ ინდ იღსსი: ში მითეჲი, სირსის მაცრის
ჯან, ჲიღი ღამარ აჲსსი მს ანსაჲანსაჲსაჲ, სმს ღსე იღარსიჲ:
შიმსკან ჲი მსიჲირს აჲს ღ, ირ ღანსაჲარჯინ ინდ ღამთი ღაჲსა-
სეჲსიჲ: ბრე აკა ღამაღს სოთანაჲ, მს ღამაჲს ღიღიღსი ჲრეჲ ინდ,
ირჲსიღი ჲიღსთიჲ მითსსს მსწესლ ჲი ღანსსიღ. აჲაჲ მს ღარაჲიჲე
ღსთი ღიღს ღსიღ ჲრეჲ ინდ საჲსიჲიღ: სი სრანსიჲ ღსთი, სმს ღი-

րից Բարեհաճեք ինձ նամակ գրել, սպասեք մինչև որ ևս Ձեր ձեռքերը համբուրեմ: Այնպէս որ, մայրիկ ջան, օգոստոսի 12-ին կամ 15-ին հույս ունեմ, որ Ձեզ մոտ լինեմ:

Մայրիկ ջան, հիմա Ձեզ նորից ուրախացնեմ. Քրիստափորը պորտլիկի աստիճան է ստացել և ինձ գրում է, թե ամիս ու կեսից հետո ևս Թիֆլիսում կլինեմ: Հենց այսօր Լեթ նրան նույնպէս նամակ եմ գրում, և Քրիստափորի այս նամակը Սոլոմոնին ուղարկեք:

Հիմա, մայրիկ ջան, սիրով համբուրեք Հովսիմեին, Միքայելին և բոլորին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

<2. Գ.>

Նորից եմ գրում — ճանապարհին փող շուղարկեք, որովհետեւ իր ժամանակին չեն տա:

1 8 5 3

51 ტომისტიკის სინთეზიკისის

ფორსნი-მეტიკი

დარბანი, 1853-სა წელსა, ქრისტიანობის 26-სა

საყვარელო დედავანი!

ხელზედ და გულზედ კოცნით მოკითხვას მოგახსენებ. შემდეგ ამას, ვიცი მოიხსენიებ. ამ თვის 21-სა მშვიდობით მოველით აქ და ესლა კორდანოვანა ვართ ჩამამხტარი.

გუბერნატმა² ძალიან კარგად მიმიღო. ნახევარ საათი მეტი მა-
ლაპარაკა. ბოლოს დროს მითხრა. რო თუმცა შენთვის შესაწუხარია,
რო შენ ქალაქს მოშორებულ ხარო, მარამ ჩემთვის საამუშაოაო, რო
შენისთანა ჩინოვნიკი მყვანდესო. მეცო მალე ტფილის წასასვლელი
გარო და რაც ხელიდან ამამივარო, იქ ვეცდები, რო შენი საქმე გავა-
კეთოო³.

რაცა გწერთ. დედავანი. მართალია და ამისათვის ჩემ მოშორე-
ზისათვის არ უნდა შესწუხდეთ, ესეც ერთი საქმეა, უამისოდ ამ
მშვენიერ ქალაქებს, არ ვნახამდი. არვინ იცის, რა გამოვა რისაგან.
ეს ანდაზა თქვენც მოგეხსენებათ. აქაური ჩინოვნიკები ძალიან პა-
ტივს მაძლევენ. გუშინ პოლიცმესტარი ჩემთან ვიზიტად ყოფილა.
ამას ამპარტავნობით არა გწერთ, ხოლოდ თქვენის გულის დასაჯე-
რებლად გიამბვთ. ესეც დამავიწყდა, რო გუბერნატმა თავის კანცე-
ლარიაში გამამწერა და თუმცა ჯერ ადგილი არ არისო, მე მივწერ
უფროსობასო, რო რაც ჯამაგირი გქონდაო, ისევ ის ჯამაგირი გაძ-
ლიოთო, ვირემ ადგილს მიიღებო.

სხვა რა მოგწერო, დედავანი, ერთ საჭათს არ მასვენებენ, ხან
ერთი მპატიჟობს, ხან მიორე. ეს ორიოდ თვეს ესე გავატარებ და

Ուրիշ էլ ի՞նչ գրեմ, մայրիկ ջան, մի ժամ էլ հանդիստ չեն թողնում, երբեմն մեկն է հրավիրում, երբեմն մյուսը: Այս մի քանի ամիսն այսպես կանցկացնեմ և ապա հույս ունեմ, որ կարժանանամ քո ձեռքերը համբուրելուն: Այստեղի բնիկներն քաղաքի են գովում այստեղի կյանքը և ինձ հավատացնում են, թե քիչ ժամանակից հետո դու ինքդ չես ուզենա այստեղից գնալ: Ինձ համար միևնույն է այստեղ ծառայել, թե այդտեղ: Միայն թե Ձեզ համբար եմ սրտնեղում: Ավթանդիլովին շուտ-շուտ հանդիպեք: Ձեզ մոտ քաղցած մնալս ավելի գերադասելի է, քան այստեղ թագավորի նման ապրելը: Երբ մարդ որեէ թանկագին առարկայից հեռանում է, նոր է միայն նրա արժեքը հասկանում:

Մայրիկ ջան, դույցե իմ նամակներն ուշ ստանաք, չսրտնեղեք, անձրևներից ճանաղարհները խիստ վնասված են: Ես փոստից շուտ եկա: Ամեն շաբաթ Ձեզ նամակ չեմ պակասեցնի: Սիրով իմ փոխորեն համբուրեք Հովհաննիսին և Վարինկային: Հրեշ Նինուցայի մասին ի՞նչ գրեմ, դուք հո գիտեք: Իսկույն իմ կողմից Ֆազուրին, Ղազոյին, Պավլին և Մանյակին: Ռոմկայի մասին լուր հաղորդեք: Հաջորդ փոստով նամակ կգրեմ Ձեզ:

Ձեր խոնարհ՝ Դաբրիել

52 ბიუსმ.ბიუსმ. სიბიზი-ბიუსმ.სსს

ფსიქოლოგი-ბიუსმ.

დარბანდი, 1854-სა წელსა, იანვრის 2-სა

საყვარელო დედავჯან!

მოგილოცავთ ახალი წელიწადი, ღმერთმა მრავალი ახალი წელიწადი გიჩვენოთ ჯანის სიმთელითა და სიხარულითა, აგრეთვე ჩემ საყვარელს რიმსიმესა.

დედავჯან, ქრისტიანობის 26-ში მოგწერეთ, რო მიხეილი მალე წამოვა და ვირემ ის წიგნს მიიღებდით, მგონი მიხეილი აღრე მოვიღოდა და ჩემ დგომიარეობას უკეთ შეგატყობინებდათ. დედავჯან, ჩემი დგომიარეობისა რა მოგწეროთ ან რა მოგატყვილოთ; მართალია, აქ ყველანი პატივს მაძლევენ, მე თქვენ სწორედ მოგახსენოთ, გული მიღებება, თქვენგნით სიშორე მკლამს... ესე უღმერთობა არ ჩინახამს! და მართლადაც სამსახურობის გამოსობით ნეტაი რამ დამეშავებინოს.

ქვეყანა მამართლებს და ჩემი შეწუხება არავის აინუმში არ მოსდის. ნუ თუ ვარანცოვს იმტენი სვინილისი არა აქვს, რო მშობლის თხოვნა ისმინოს. ნუ თუ არა გზა არ არის, რო თქვენი თხოვნა ვარანცოვს შეასმინოთ. კნეინამ ხომ დამპირდა, რო ნერსესას ვათხოვნიებო? ავთანდილოვს სთხოვეთ, რომ კნეინას მათგონოს და თუ გირჩევს, თქვენ თითონ ნახეთ კნეინა. თუ ამ გზით არა გაკეთდება, როგორმე ანდრეევსკის ათხოვნიეთ. ანდრეევსკის ცოლი ნახეთ. ტარიელის შვილი ვასილი კარგად არის იქ მიღებული, მარამ მაინც ავთანდილოვს დეეკითხეთ. თქვენის წიგნის მოლოდინი ვარ და ძალიან მიყვირს, რო. აქამდინ არც ერთი წიგნი არ მამსვლია თქვენგან.

53 ბიუსმ.ბიუს. უიზიტი-ბიუსმ.

ბიუსმ-ბიუსმ

დარბანდი, 1854-სა წელსა, თებერვლის 5-სა

საყვარელო დედავჯან!

ამას წინათ იანვრის 30-სა დაწვრილებით მოგწერეთ ჩემი დგომიარეობა და გარდა ამას, იმავ ფოშტით მიხეილს მოვწერე მესაპათე გაბუას სახელობაზედ პატარა ბარათი, რომელითაც შევატყობინე, რომ იმისი იანვრის 23-სა დაწვრილი მივიღე და რაც შემოძლიან ვეცდები, რომ თქვენ შეწუხებას შევლებო მივცე. მე, მადლობა ღმერთსა, კარგადა ვარ: მარამ მიკვირს, რომ აქამდინ ერთი ვარანცოვის პირი ვერა ნახეთ: ერთი ჰსცადე, თუ რას გეტყვის.

სიყვარულით მამიკითხეთ სიძე, რომსიმე, მიხაკა, ვარინკა და ყველანი. სოლომანას უთხარით, რომ ცოდვა და სირცხვილია, რომ წიგნს არა მწერს. იანვრის 2-ში წიგნი მოვწერე და არც იმის პასუხსა მწერს. იმ წიგნში საჭირო საქმე მოვწერე სამსახურის გამო და არაფერს არა მწერს აქამდინ. დედავჯან, მამიკევე, რომ ესე ურიგო წიგნსა გწერთ. დღეს რადგანც ფოშტის დღეა, ამტენი ქალაღი მამაყარეს, რომ ესეც ძლივ მივასწარ. ამას იქით რიგიან წიგნს მოგწერთ. სიყვარულით მამიკითხეთ ლალუა, დიდი მამა, იავორა და ყველანი.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

ბიუსმ, 1854 წელს ქალაქის 5-ის

ბიუსმის მამიკის ჯან,

სიყვარულით, ზინტარის 30-ის მანრამაის გრეს ჯი მსიქი გრიტქიან მამიქს ს, რაყი აკი, ზიკნ ქიოსთიქ ქამაგორბ ზაროქი ანსინიქ მქ ქიერქიქ ზამას ჯი სილარქიქ შიქაკსიქს, ირიქ ზაღირ-

դում էի, որ նրա Հունվարի 23-ին գրած նամակը ստացել եմ, որքան հնարավոր է, կաշխատեմ Ձեր սրտնեղությանն օգնության հասցնել: Ես, դոհուբյուն ասածո, լավ եմ, բայց զարմանում եմ, որ մինչև այժմ չկարողացաք Վորոնյովի երեսը տեսնել: Փորձեք, թե ի՞նչ կասի:

Իմ փոխարեն սիրով բարևեք փեսային, Հովսիսիմին, Միխայիկին, Վարինկային և բոլորին: Սուրմանին հայտնեք, որ մեզք է աւամոթ, որ ինձ նամակ չի գրում: Հունվարի 2-ին ես իրեն նամակ էի գրել և ոչ էլ նրա պատասխանն է գրում: Այդ նամակում ծառայության մասին կարևոր բան էի գրել և մինչև հիմա ոչինչ չի գրում ինձ: Մայրիկ ջան, ներիր, որ աշտքան անկապ նամակ եմ գրում: Չնայած այսօր փոստի օր է, բայց այնքան թուղթ են դիտիս թափել, որ այս էլ հազիվ հասցրի: Սրանից հետո կանոնավոր կգրեմ Ձեզ: Սիրով քարևեք Ղազոյին, պապին, Յազորին և բոլորին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

ԴԵՐԲԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

საყვარელო ღედავჭანი!

იწერებოდა, რომ ცეცხლი მეკიდებოდაო, რამდენიც დეჟურნი ბე-
ზუთოვის ზალაში დადიოდაო. მაღლობა ღმერთს, რაც მანდ ადგი-
ლი მქონდა, იმაზედ თუ კარგი ადგილი არა მაქვს, ხო ცუდი არ არის.
რამდენი წელიწადი უნდა მემსახურა მანდ, რო ამისთანა ადგილი
მიმელო: და ეხლა თუ აქ დავრჩი, პატარა ხანს უკან ამაზედ უკეთესი
ადგილის იმედი უნდა მქონდეს. რა საკუთრველია, რო მანდ სტოლ-
ნაჩალნიკობა მიმელო, ის უკეთესი იქნებოდა, მარამ რა თავადის შვი-
ლი მე ვარ', რო უეჭველად თავარმართებლის კანცელარიაში ვემსა-
ხურო. მაინც, თუ გადმამიყვანეს მანდ. რა კარგი, თუ არა და, დამი-
ჯერეთ, რო ძალიანაც სანახური არ იქნება ჩემი აქ დარჩენა. თუ
ღმერთი მოინდომებს, აქაც შეუძლიან კაცი გამჟალოს. გარდა ამას,
დევდევან, თითქმის საჭიროც არის, რო ერთი ორი წელიწადი აქ
გავატარო. პირველად ამისათვის, რო აქ სამსახურს კარგად ვისწავ-
ლი. ამიტომ რო ახალი ნაწილი მაქვს² და რაც უნდა გულით სამსა-
ხური არ მიყვარდეს, საქმეთ უნდა სამსახური გავიკეთო, რადგანც
აქ არც ტეატრი გახლავს და არც ამგვარი დროს გასატარებელი.
მეორედ ამისათვის, რო ამ ჯამაგირით* შემიძლიან პატარა შემწეობა

251

მეცე ჩვენ აფალს: თქვენ ხოლოდ მხიარულად იყავით, დედავჯან. ღმერთი მოწყალეა.

მე მგონია, რო ამ ადგილისათვის ჩემი ნებითაც მოვიდოდი. ფულის მოსაგებლად სიძე ორი ათას ვერსტზედ მიდის³ და მე რა შვიდ ასი ვერსტით თქვენგნით პატარს ხანს შორს ვიყო, რა უშავს.

დედავჯან, ამას წინათაც მოგწერეთ, რო მთელ კანცელარიაში პირველი თანადებობა პრავეტელისა არის და მეორე ჩემია. რო იცოდეთ, რუსეთში რამდენი სტუდენტის სანატრელი ვარ, მე ბედნიერად დამსახამთ. მარამ, რა საკუთრველია, ორიოდე დღე გვაქვს ქვეყანაზედ და უკეთესი ის არის, რო ერთად ვიყოთ. ფულის შოვნა ადვილია, თუ კაცი მოინდომებს. მარამ მშობლისაგან სიშორე ადვილი ასატანი არ არის. დედავჯან, ნეტაი თქვენთან ვიყო და თუნდ მანდ პოლიცაში ვემსახურებდე. რა საკუთრველია, ჩემი დანაშაულება არ არის იმ გვარი, რო ღმერთმა საუკუნოდ მამაშოროს თქვენგან. იუმცა უფროსობა უსამართლოა, ღმერთს სამართალი აქვს და ამისათვის უნდა რო იმედი გექონდეს, რო ცოტა ღნის შემდეგ ველირსებით ერთმანერთის ნახვას. ერთ რიგად კი ჩემი აქ მოსვლა საჭირო იყო ამისათვის, რო პეტერბურგის ქარები თავიდან გამამივიდა⁴.

ბებუთოვს რო უნდოდეს, სოვეტში გამამწესებს. მარამ იმას უჩემოდაც საქმე ბევრი აქვს: ღმერთი მოწყალეა.

დედავჯან, სიძე. მიხეილი, რიმსიმე. ვარინკა. ლალოა, იავორა. ღიდი მამა. პავლე და ანდრია მამიკითხეთ.

თქვენი მორჩილი შვილი

<2. 9.>

დედავჯან, გუბერნატი⁵ ამ თვის 9-სა წამოვიდა ქალაქს მანდ.

საყვარელო ძმაო მიხეილჯან.

არ ვიცი წიგნებისთვის ეგრე რად სწუხდები, რაც მამიწერია, სანამ რიგიანად მოგდისთ. გარდა ამასა, მამიწერია: თებერვლის 5-სა სტეფან გამბაროვის სახელობაზედ (მიხეილის ბიძაშვილია), თებერვლის 1-სა გაბუას სახელობაზედ. იანვრის 30-ში დედას სახელობაზედ, და იანვრის 17-სა ჰექიმი ბასტამოვის სახელობაზედ. და რაც ამას წინათ მამიწერია, ვიცი, რო მიგიდიათ. სიძე რო მოვა, იმის სახელობაზედ მოგწერთ ან თუ არა, სწორედ მამწერე, ვის სახელობაზედ მოგწეროთ.⁶ იხსუმის კიდენ ვთხოვ და თუ მამცა, გაიგოგზავნი⁷. თქვენი წიგნები მთლად და რიგიანად მამდის, მარამ⁸ კონვერტზედ დააწერე, რო შენს დგმურს მიეცი: ამიტომ რო უჩემოდ იხსნება.

բոն կա և ոչ էլ նման զվարճալիք: Երկրորդ, նրա համար, որ իմ այս ուճիկով* փոքրիկ օժանդակություն կարող եմ տալ իմ ընտանիքին: Միայն թե Դուք ուրախ լինեք, մայրիկ ջան, աստված ողորմած է:

Ես կարծում եմ, որ այսպիսի տեղի համար իմ կամքով էլ կզայի փող վաստակելու համար. փեսան երկու հազար վերստ է գնում³, իսկ եթե ես մի քիչ ժամանակում Ձեզանից յոթ հարյուր վերստով հեռու լինեմ, ի՞նչ կա որ:

Մայրիկ ջան, նախորդ նամակում էլ գրել էի, որ ամբողջ գրասենյակում առաջին պաշտոնը կառավարիչինն է, երկրորդը իմը: Որ իմանաք, թե Ռուսաստանի քանի՜-քանի՜ ուսանողներ երանի են տալիս ինձ, երջանիկ կհամարեք ինձ: Սակայն, իհարկե, մեր կյանքը շատ կարճ է այս աշխարհում և գերադասելին այն է, որ միասին լինենք: Եթե մարդ ցանկանա, փող գտնել հեշտ է, սակայն ծնողներից հեռու գտնվելն այնքան էլ հեշտությամբ տանելու դժուր չէ: Մայրիկ ջան, երանի՜ թե Ձեզ մոտ լինեմ ու թեկուզ այդտեղ ոստիկանատանն աշխատեմ: Հանցանքս, իհարկե, այդպիսին չէ, որ աստված ինձ հավիտենապես Ձեզանից բաժանի: Թեև մեծավորները անարդար են, աստված արդարություն ունի, ուստի և հուշս պիտի ունենանք, որ կարճ ժամանակից հետո միմյանց տեսության կարժանանանք: Մի կողմից իմ այստեղ գալն անհրաժեշտ էր, որովհետև Պետերբուրգի քամիները գլխիցս դուրս եկան⁴:

Բեհբուժովը որ ուզենա, խորհրդում կաեղավորի, բայց նա առանց ինձ էլ շատ դժուր ունի. աստված ողորմած է:

Մայրիկ ջան, իմ կողմից բարեկեք փեսային, Միքայելին, Հովիսիմեին, Վարինկին, Ղազոյին, Յագսրին, պապին, Պավլեին ու Անդրիային:

Ձեր խոնարհ ուղի

<Հ. Գ.>

Մայրիկ ջան, նահանգապետն այս ամսի 9-ին մեկնեց այդտեղ՝ քաղաք:

Սիրելի եղբայր Միխայել ջան,

Չգիտեմ նամակների համար ի՞նչու ես սրտնեղում, ինչ որ գրել եմ, մինչև հիմա կանոնավոր ստացել եք: Բացի սրանից, ես գրել եմ փետրվարի 5-ին Սանտիան Գամբարովի անունով (Միքայելի հորեղբոր տղան է), փետրվարի 1-ին Գարոյի անունով, հունվարի 30-ին

*Ամիսը վեց թուաման ու կես:

մայրիկի անունով և հունվարի 17-ին՝ բժիշկ Բաստամովի: Իսկ սրանից առաջ ինչ գրել եմ, գիտեմ, որ ստացել եք: Փետան որ դա, նրա անունով էլ կգրեմ Ձեզ, կամ թե չէ հայտնեք, թե ո՞ւմ անունով գրեմ⁶: Ինստամբուլի նորից կխնդրեմ և եթե ավելի, կուղարկեմ⁷: Ձեր նամակներն ստացվում են լրիվ ու կանոնավոր կերպով, սակայն ծրարի վրա գրիր, թե այս նամակը Ձեռ տնվորին հանձնեմ, քանի որ առանց ինձ են բացում:

Իմ վերնաշապկացու քաթանի կտորը լավ կաներ, որ Կատարիներին հանձնեք կարելու: Թող կրծքին երեք ծալվածք ունենա, յուրաքանչյուրը երկու մատի լայնության և օձիքը այս ձևով⁸: Ուղարկեք նաև թուխն:

Երկու շարափից հետո հույս ունեմ, որ վեց թուման կուղարկեմ: Բարեկեք իմ կողմից խամփերիին և ասեք, որ նիկիշը լավ է⁹ և շնորհակալություն հայտնեք՝ ինձ նամակ գրելու համար:

Միքայելը խնդրում է քեզ, այնպես անես, որ Յագոր Գրիգորիչին չմնա, որևէ կերպ նրանից պոկիր: Պարխոմենկոն առաջին զորամասումն է: Նախորդ նամակում քեզ գրել էի, թե ոստիկանապետը նամակդ ինձ հանձնեց: Գրում ես, որ հայտնեմ, թե Պետուխովի տեղն ինձ տվին, թե ոչ: Իսկապես որ ինձ տվին: Էլ ուրիշ ի՞նչ գրեմ քեզ:

Քո եղբայր՝ Գարիկի

55 ტრისტრას სინთეზიკოსოს

ფორსიკ-ტიქი

დარბანდი, 1854-სა წელსა, თებერვლის 20-სა

საყვარელო დედავჯან!

თქვენი თებერვლის 6-ში დაწერილი წიგნი № 5 მივიღე. მადლობა ღმერთსა, რომ მშვიდობით ბძანდებით, ხოლოდ ჩემი ნაღველი ნუ გექნებათ, ღმერთი მოწყალეა. თქვენმა მზემ. ხომ იცით, რომ თქვენს მზეს ტყვილად არ დავიფიცებ. მე შემოდგომამდინ აქ სიზარულით გავატარებ დროებას. მარამ მეშინიან, რომ მეტი არ დამაყენოს: მაინც ამ ჩემ სურვილს ნურც ავთანდილოვს ეტყვი და ნურც სხვასა, თორე უფრო გაძნელდება საქმე.

დედავჯან, მწერტ, რომ კნიაზმა ბძანაო!, რომ ცოტას ხანს მოითინეთო. მე აღრე ვიცოდი, რომ მაგას იტყვის. ეგრე რომ გაუძნელეზია, ნეტაი ვიცოდე, რა დანაშაული მაქვს. ბელიავეი, რა საკურველია, კარგს არას იტყოდა ჩემზედ, ერთი მეც მალაპარაკონ, ეგრე უღმერთობა ხომ არ იქნება.

მე შეეიტყე, რომ ბელიავეს მითომ ჩემი დაწერილი წიგნი უჩვენებია ვარანცოვისათვის. ერთი ბეზუთოვს გამოჰკითხე ეს საქმე (ნუ გრცხვენინანტ, მოწყალეობას ხომ არა სთხოვ, სამართალსა სთხოვ). თუ რომ ბძანოს, რომ მართალია, მაშინ მაახსენე, რომ თუ ის წიგნი ჩემი შვილის დაწერილი იქნება, სიბირს გაგზავნეთ თქო². ერთი ჩემ ხელთან დაადარონ, განა ვერ ნახავენ, რომ ჩემი დაწერილი არ იქნება. ესე უსამართლობა ხომ არ იქნება.

დედავჯან, მე იმედი მაქვს ნევსკისაგან, და მაინც ერთი ნახეთ და შემატყობინეთ, თუ რას გეტყვისო. დედავჯან, ბეზუთოვს რომ ცოტა მაინც უნდოდეს ამ საქმეში მონაწილეობა, მე ისე გამამართლებს, რომ თითონაც გაუკვირდება, ამიტომ რომ დანაშაულობა არა მაქვს. მე ვამბობ, რომ მაგ გზით მორჩეს, კარგი იქნება, თორე სხვა გზებიც ბევრი ვიცი.

ერთ სიტყვით, ღმერთი მოწყალეა, თქვენ ნუ ინალვლით. მე აქ ძალიან პატივში ვარ და რო შესაძლებელი იყოს და აქ გადმოხვიდეო. აქედან ფეხის გადგომაც არ მოვინდომებ. მარამ თქვენი აღგრილი არ არის.

დედავჯან, დასამტკიცებლად. რო აქ პატივში ვარ. ემას მოგახსენებთ. რო მე აქ ნათლიაც გამწადეს. ერთმა ჩინოვნიკმა ძალიან მთხოვა და უარი ვერ ვსთქვი. ლამაზი ნათლიდელა მყავს, მარამ ნათლი—მამა ძალიან პიანიცა რამ არის: ორი თუმანი წავიდა.

დედავჯან, ამას წინათ მამიწერია თქვენთან იანვრის 30-ში, თებერვლის 5-ში და 14-ში. იმ წიგნებიდან ბევრს შეიტყობთ ჩემი ღგომიარეობისა. ფულის ნალევლი ნუ გაქვსთ. ანდრეას უთხარით, რომ მალე მოგცესთ, თორემ მანდ პოლიცაში მოვწერ და მერე არც თიღონ იქნება მადრიელი. მარამ თუ არა აქვს, ნუ შეაწუხებთ: ამ აღების კვირაში, ღამიჯვრეთ. ძალიან ქეიფში ვარ. სიყვარულით მამიკითხეთ დიდი მამა. დედიდა. რიბსიმე. მიხეილი, ვარიცკა, თაქუა, მართა და კიდენ მართა. იმისი ფალი მართალი იყო თქო: აკოფა, სიძე იაგორა, აგრეთვე იაგორა, ღალუა, მიკუა. ანდრია და ყველანი.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

<ზ. ზ.>

სიყვარულთ მამიკითხეთ ივან ზახარჩი.

ზერკინი, 1854 წლის ქსოვლის 20-ის

სირსის ძაღვის ჯან,

ქსოვლის 6-ის ღერ ყვამდ № 5 ხაზის სთავთ: ზიზიქიონი ათობი, ირ ცაილ სე, მჩაენ ქს ჰსიერით სი, ირ ჰი მათის ჯიშობსე, ათობი იერობდ ჰ, სეილი სი ღერ არსილ. ზი ფისე, ირ ღერ არსილ სეილ ჰსი სეილი: სი მჩიზს აჯიონ იერაქიქიამე სიანფიკი-სილ ქამანასი, მჩაენ ქსისინილ სი, ირ აილსი სეილარ ჯესიანსი სიანდ აკათილ: სიანოლსიანსილ, ჰი აკი ეანსიქიქიონი ილ სიქსიან-ფიქიქსი ასილ სი ჰლ ჰლ იერქიქსი, ქს ჰლ ფიქიქსი აილსი სეილარსი:

საქიქსი ჯან, ფიქიქ სე ქს სიქსიანდ ჯიანასიქ, ქს მჩ ფიქიქ სე სიქსიან: სი სიქიქიქი ფიქიქ, ირ სეიქსი სიქსი: სიქიქიქი ირ ფიქიქიანსილ, სიქსი სიქსიანდ, ქს სიქსი ჯიანასიქ იანსი: სიქსი სიქსი, ირ სიქსიან სი მათის იქსიქ ცაილ ჯან ჰქი ასი: სიქსი სიქსი სიქსიანსი, სეიქსი სიქსიანსი სიქსიანსი სიქსი:

Եւ տեղեկացաւ, որ Բեկլաեն իբր իմ գրած նամակը ցոյց է տվել Վորոնցովին: Այս մասին մի կերպ թէ չբացատրեցին Նարցրեր (մի ամառ-չեր, ուղարկածութիւնն ինչեք խնդրում, արդարութիւնն էր խնդրում): Եթէ բարեհաճի տեսիլ, թէ ճշմարիտ է, աչն դեպքում Հայտնեք իրեն որ եթէ աչն նամակը որդոս գրածը լինի, նրան Սիրիբ ուղարկեք: Թող իմ ձեռագրի չեաւ նամակաւն, մի թէ չեն կարողանա պարզել, որ իմ գործը չէ: Այսպէս էլ անարդարութիւնն կլինի:

Մայրիկ ջան, ես նեակու վրա մեծ Հայտն ունեմ, տեսեք նրան ե ինձ Հայտնեք, թէ նա Ձեզ ի՞նչ կասի: Մայրիկ ջան, եթէ Բեհրու-թովը մի փոքր ցանկաւնաւ աչն գործում մասնակցութիւնն ունենալու, ինձ աչնպէս կարգարացնի, որ ինքն էլ զարմացած կմնա, որովհետեւ ես ոչ մի Հանցանք չունեմ: Ես ասում եմ, որ գործն աչն ձեռով վեր-ջանա, լավ կլինի, թէ չէ աչն Համփանեք էլ շատ գիտեմ:

Մի խոսքով, աստուած ուղարկած է, Գուր զարդ մի անեք: Ես աչն-տեղ խիտա Հարգված եմ ե եթէ Հնարավոր լինի, որ Գուր աչնաւոր փոխադրվեք, ես երբեք ցանկութիւնն չեմ ունենա աչնտեղից չեա-նալու: Սակայն Ձեր տեղը չէ աչնտեղ:

Մայրիկ ջան, արդարացիաւ նամար, որ ես աստեղ Հարգված եմ, կարող եմ Ձեզ Հարգել, որ ինձ աչնտեղ նուրիսի բաւար քնա-րեցին: Աստիճանափոխութիւնն ո՞րեք շատ խնդրեց ե չկարողացաւ մե-րկել: Գեղեցիկ ստանա՞նք ունեմ, զայց ստանա՞նք խիտա Հարեցողի մեկն է: Երկու թաման ծախսվեց:

Մայրիկ ջան, սրանից աւել Ձեզ գրեւ եմ Համփարի 30-ին, փե-տըրվարի 5-ին ե 14-ին: Աչն նամակներից Գուր շատ բան կիմանար իմ գրութիւնն մասին: Փողի մասին մի մտածեք: Անդրիային ասեք, որ շուտով Ձեզ տա, թէ չէ աստեղի ստախիանութիւնն կզրեմ ե Հեախանից ինքն էլ գոհ չի լինի: Բայց եթէ չունի, շատ մի նեղեք: Հաւատացեք, որ բարեկենդանի աչն շարավը արախութիւնների մեջ եմ անցկացնում:

Իմ կողմից սիրով բարեք պատիւ, մարտրոս, Հոփիսիմեին, Միքայելին, Վարինին, Թարսին, Մարիային ե Լի Մարիային, ասացեք, որ նրա գոշակութիւնն ճիշտ էր: Բարեք նաեւ Ակոփին, փեաա Յաղոսին, ինչպէս ե Յաղոսին, Կաղոսին, Միկոյին, Անդրիա-յին ե բոլորին:

Ձեր խոնարհ ուղի՝ Գարիկե

<Հ. Գ.>

Սիրով բարեք իմ կողմից Իվան Զախարիչին:

56 მხმ.მხმ. მხმ.მხმ.მხმ.მხმ.

მხმ.მხმ.მხმ.მხმ.

დარბანდი, 1854-სა წელსა, იანვრის 27-სა

საყვარელო დედავჯან!

თქვენი თებერვლის 13-ში დაწერილი წიგნი № 6 მივიღე. მადლობა ღმერთსა, რომ კარგად ბძახდებით და ჩემი ადგილის მიღების გამო! გამხიარებულხართ.

დედავჯან, ჩემი რევერენციის გამო ნაღველი ნუ გაქვსთ. თუ წაგოველ, თქვენი ნახვა დამავიწყებინებს და თუ აქ დავრჩი, ზღვა შველებას მაძცმს.

დედავჯან, ჩემი ადგილის მიღების გამო იწერებით, რომ ეგეც კარგიყო, რომ მტრის გულისა არ გიხდით და რაც გინდა ლაპარაკობდნენო. დედავჯან, რაც უნდა ილაპარაკონ, ოღონდ ჩემ სვინდისთან მართალი ვიყო და ან სალაპარაკი რა აქვსთ, რა დამიშაებია. კაცმა რომ თავის ახლო მეგობრის გულისთვის დაშორებულ კაცს აწყენინოს, ანუ მანეთის მოსაგებლად აბაზი გამოიმეტოს, საკურველი და სალაპარაკო არა არის.

მე დარწმუნებული ვარ, რომ ვარანცოვის ბრალი არ არის, თუ რეუტტი ანუ სხვანი არა სთხოვენ. ეს იმიტომ, რომ ისინი ტყვილად არიან დაშინებული იმისაგან. ვისიც საჭმეა: და ამისათვის უეჭველად ვარანცოვი ნახეთ. მე იმედი მაქვს, რომ ვარანცოვი მშობლის თხოვნას უარს არ ეტყვის. და თუ რამ სთქოს, უთხარი, რომ სლეტსტვია მაახდინონ. ერთ სიტყვით, ყველას ნება აქვს, რომ ვარანცოვთან მარტო სალაპარაკო რომ სქონდეს, შეუძლიან. და რაკი ნებას მოიღებთ, მაშინ მაახსენეთ, რომ ბელიაევს თუ რომ ცუდად რამ გაუგებინებია, ის იმ მიზეზით, რომ შემტერება. ერთ სიტყვით, მე უეჭველად იმედი მაქვს, რომ ნახამთ და კარგად ილაპარაკებთ.

დედავჯან, მგლები ხომ არ არიან, რად გეშინიანთ იმათთან ლა-
პარაკი. შჩერბინინი და რეუტი და აეთანდილოვი კიდენ ნახეთ. ერ-
თი ნეესკის ამბავი შემატყობინეთ, თუ რას ამბობს. სხვებრივ მად-
ლობა ღმერთსა. კარგადა ვარ. სიყვარულით მამიკითხე ვარინკა, რიმ-
სიმე, მიხეილი. სიძე. ივან ზახარჩი და ყველანი.

თქვენი მორჩილა შვილი გაბრიელი

<2. ჟ. 1>

სოლომანას არა სცხვენიან რო ესე მალე დავავიწყდი?

<2. ჟ. 2>

დედავჯან, ერთი მამწერეთ, თუ იმისი რამტენი მმართვეს და
აგრეთვე სხვა რა ვალია. ამას წინათ თქვენთან მამიწერია, ამ თვის
5-ში, 14-ში და 20-ში.

<2. ჟ. 3>

იმ წიგნებიდან შეიტყობთ. რო რაც შემიძლიან, არას დავიზო-
გებთ, რიმსიმეჯან, გთხოვ, რო ღაღოა, იაგორა, თომკა, მამიდანთ იო-
ვანე, ისაკა, მაგდანა, სიძე იაგორა, აკოფა, ძალოები, ბიძები, ბიძას
შვილები. ქალები, ნათესავნი და მოყვარენი და მაირაპეტა სიყვა-
რულით მამიკითხეთ. მაირაპეტა კატარინე რო ამბობდა: იმ ლი-
ზუნ უმ ვრა ბაცელავ, ნა კუ ბახტაურევი¹. ჩემი მაგიერად უთხა-
რით: იმდ ხომ ბახტაურევი, ჰიმი ურიშინ ბახტაურე⁵. ზნამენიტი⁶
დიდი მამა მამიკითხე.

შენი ძმა გაბრიელი

<2. ჟ. 4>

საყვარელო ძმაო მიხეილჯან, № 6-ში რაც რო მოგეწერა, ვის-
ტინე და მადლობელი ვარ, რო შენობის ანგარიში წვრილად მოგი-
წერია. Вместе с этим я пишу и Габо Мамасахлисову очень
нужное к тебе письмо.

ზნერსი, 1854 წლის ქისტორიის 27-ის

სიხის ძაქის ჯან,

ქისტორიის 13-ის ყრად მსო № 6 ნაოქსს ათაყა: ზიზიქიონ
ათობი, ირ კაილ სე ხ იორახიანეს სე იმ ალაჯიონის მსგ დნეიონქილი
აოქიქიქი:

შაქრის ჯან, იმ ილიათიქიქი მათს ჯათ იქ ათობსე, სქს ლი-
რიღაყა დაქ, მსო თსინსექ ინდ იოიანესე ლთა ამსს ინე, ისე სქს
მნაყს აკიოსე, ბიქი ჯიონს ინდ ლიქანდაქიქი:

Մայրիկ ջան, իմ պաշտոնի անցնելու առթիվ գրում եք, թե այդ էլ լավ է, որ թշնամու սրտովը չեղար, և ինչ ասես խոսում են: Մայրիկ ջան, ինչ ուզում են խոսեն, մենակ թե ես իմ խղճի առաջ արդար լինեմ և կամ ի՞նչ ունեն խոսելու, ի՞նչ հանցանք եմ գործել: Մարդ, որ մտաիկ բարեկամի համար հետո մարդուն նեղացնի՞ կամ մի սուրլի վատաակելու համար արասի չխնայի, մի՞թե դա էարդող է զարմանքի կամ խոտակցություն նշով լինել:

Աս համովում եմ, որ Վորոնցովը մեզք չունի: աշատեղ, երբ Ռևուտը կամ արիշները չեն խնդրում: Այդ անում են նրա համար, որ նրանք իդուր տեղը վախեցած են նրանից, ով նշովել է այդ գործը: Դրա համար էլ անպաշտան Վորոնցովին տեսեք. ես հույս ունեմ, որ Վորոնցովը ծնողի խնդիրը չի մերժի: Եվ եթե որեւէ բան ասի, խնդրեք, որ բննությունը նշանակի:

Մի խոսքով, բոլորն էլ իրավունք ունեն Վորոնցովի մոտ առանձին տեսակցություն ունենալու, եթե, իհարկե, հարկ կա: Եվ երբ տեսակցություն լույսավորվում կատանաք, ապա նրան ասացեք, որ եթե Բելլահեր սրեւ վատ բան է հասցրել իրեն, այդ այն պատճառով, որ թշնամություն է անում: Մի խոսքով, ես հույս ունեմ, որ նրան անպաշտան կտեսնեք և հանգամանորեն կխոսեք հետը:

Մայրիկ ջան, դայեր հո չեն, ի՞նչու եք վախենում նրանց հետ խոսելուց: Նորից տեսեք Շչերբինինին, Ռևուտին և Ավթանդիլովին: Նեակու մասին էլ հաղորդեք, թե ի՞նչ է ասում:

Գոհություն ասածու, այլ ասումով ես լավ եմ: Սիրով բարեկեց վարինկին, Հսիփսիմեին, Սիրայելին, փեսա Խլան Զախարիչին և բոլորին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 1>

Սուրմանը մի՞թե չի ամաչում, որ այսպես շուտ ինձ մոռացավ:

<Հ. Գ. 2>

Մայրիկ ջան, դեք մի տեսնեմ, թե ո՞րքան եք պարտք նրան և առհասարակ ուրիշ ի՞նչ պարտքեր կան: Սրանից առաջ Ձեզ դրել եմ այս ամսի 5-ին, 14-ին, 20-ին:

<Հ. Գ. 3>

Այդ նամակներից դուք կիմանաք, որ ինչ հնարավոր է, ոչինչ չեմ խնայի Ձեզ համար: Հսիփսիմե ջան, խնդրում եմ իմ կողմից սիրով բարեկեց Ղազդյին, Յագորին, փեսա Յագորին, Ակոփին, ձաւոններին, հորեղբոր աղաներին, աղջիկներին, աղջականներին, բա-

շեկամներին և մայրապետին: Մայրապետ՝ Կատարինեն որ ապում էր. «Իմ լեզուն ում վրա բաց էլավ, նա կու բախտավորվի»: Իմ փոխարեն ասեր նրան. «Ինձ խոմ բախտատրեցիր, Զիմի ուրիշին բախտատրե»: Բարեիր գնամենիաի⁶ մեծ հաշրիկին:

Քս Եզրայր՝ Գարբել

<2. Գ. 4>

Սիրելի Եզրայր Միրայել ջան, ինչ որ Աճ նամակումդ գրել էիր, իմացա և ջերեհակալ եմ, որ շինովյան հաշիվները մանրամասն գրել ես ինձ: Արա հեռ միասին քեզ գրում եմ նաև Գարս Մամասախյիսովի անունով մի շատ կարևոր նամակ:

ԳԵՐԲԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

საყვარელო დედავჟან!

გუბერნატთან ყოფილსაბრთ და არას იწერებით. არც იმას იწერებთ. თუ ჩემი თებერვლის 20-ში და 27-ში დაწერილები მივიღიათ. თუ არა: არ ვიცი რა მიზეზია. გუბერნატს პრაქტიკულს პირით წამავეთვალა ჩემთან. რო ბელიავეი სამსახურში აღარ არისო და თუ ქალაქში წასვლა გინდაო, ადვილიაო. მეო ტფილისში რეუტისკ უთხარიო. რო ესლა შენი გადაყვანას არა დაპოკლება არა აქვსო, მარამ რეუტმა მითხრაო. რო აქ იმისთანა ადგილს სად იშოვისო, პატარა ხანს იყოსო და მერე ვნახოთო (მე რეუტის სიტყვებისა გასიკვირდა) და პრაქტიკულმაც მითხრა. რო ნუ თუ მოინდომებ. რო ამაზედ დაბალ ადგილზედ გადახვიდე ტფილისსაო. მაშა სადამე ეცადეო. რომ ვინც აენი მეგობრები არიანო ქალაქში. თვალ ყური ეჭირონო, როდესაც ადგილი გაიხსნასო. შენ დაგნიშნონო და თუ იმტენს არ მოითმინებო. როდესაც გინდა, გუბერნატი მისწერსო, რო გადაგიყვანონო. მარამ რა ადგილს მოქცევენო იქაო. იმის არა ვიციო. მე მოვახსენე. რო ზღვაში ბანაობის მიზეზით შემოდგომამდინ აქ დავრჩები და მერე გადამიყვანეთ.

263

და წავიდე; ვნახო. რას მეტყვის. რა საკურველია, რეუტმა რო მონდომოს, ამისთანა ადგილი მანდ სოვეტში ანუ კანცელარიაში ძალიან ადვილად გამირიგებს, თუნდ სტარში პომოშნიკობა² რო მამცენ კანცელარიაში, კიდენ მადრიელი ვიქნები, თუმცა ჯამაგირი თუთხმეტ თუმნით დამაყლდება. აქ ექვს თუმან ნახევარ ვიღებ, წყალსავით მიღის და ჯერ თქვენთვისაც ვერა უკუვადდე. მარამ მანდ ჭუთი თუმანი რო მქონდეს. სახლის შემოსამატია. რასაც გაარიგებთ, თქვენ იცით. ავთანდილოვი ნახეთ და ჩემი აქ შემოდგომამდინ დგომის სურვილისა წუ რას ეტყვიან. ისე საქმე კი ქენით, რო ცხენიდან კიდენ ვირზედ არ შემსოთ.

მთელ გუბერნიაში ორი უფროსის მეტი არ მყავს, ერთი გუბერნატია და ერთიც პრაეიტელი: იუ რამ შაასწორებთ, რა კარგი, აუ არა. არც აქა ვარ ცუდად. თუ მ. ს. შიშიანობა მოხვდეს, თქვენც აქ მობძანდით³. მთელ ქალაქ გარშემო ისეთი კედელი აქვს და ზედ ისეთი ზარბაზნები აწყვია, რო ვერავინ მოუდგება ძალითა. სიძეს⁴ რო უნდოდეს, აქ ბევრ ფულს მოიგებს.

სიყვარულით დამიკოცნეთ ვარინკა, რიმსიმე და ვაჟი შვილი მოულოცეთ ჩემ მაგიერ. ივან ზახარჩი და მახსენეთ, რო აქაური ხალხი და ყველაფერი ზნამენიტია⁵. აგრეთვე იაგორა, დანოა, მიკოა. ზნამენიტი დიდი მამა. ელისაბედა, ძალო თაქუა, მართა და ყველანი. მიხეილისაგან რო წიგნს მივიღებ. მივწერ. ხუთშაბათს ვაპირობ საიდუმლების მიღებას. თქვენც შეგეწიოსთ ყველასა. ამინ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

<2. 9. 1>

ამას წინათ მარტის 27-ში მოგწერეთ.

საყვარელო ძმაო ივან ზახარჩი.

გთხოვ. რო ნევსკისაგან ჩემ მაგიერ ბოდიში მოითხოვოთ, რო აქამდინ იმის წიგნის პასუხი ვერ მოგწერე: მიორე ფოშტით უეჭველად მოგწერ.

თქვენი მორჩილი გაბრელო

<2. 9. 2>

ეს არის ეხლა ფოშტა მოვიდა, არ ვიცი. ჩემთვის წიგნი იქნება, თუ არა?

Սիրելի մայրիկ ջան,

Մարտի 20-ին զրաժ Զեր նամակն ստացաւ Գոհություն աստծո, որ լավ եք: Մայրիկ ջան, գրում եք, որ Գրիգոր Սարգիսովի ձեռքով նամակ և հաղուստ եք ուղարկել: Դեռ Սարգիսովը չի եկել և օրավուր սպասում են նրան: Գուցե հիմա արդեն եկած էլ լինի: Իմ մասին մի մտածեք, ես լավ եմ և լավ գործի մեջ:

Նահանգապետի մոտ՝ եղել եք և ինձ ոչինչ չեք գրում: Եվ ոչ էլ այն մասին եք գրում, թե փետրվարի 20-ին և 27-ին ուղարկած իմ նամակներն ստացել է եք, թե ոչ: չգիտեմ, ի՞նչն է պատճառը: Նահանգապետը կառավարչի միջոցով հայտնել էր ինձ, որ Բելյաեւն այլևս պաշտօնի մեջ չէ և ելի, ասում է, ուղում ես քաղաք գնալ, հեշտ է, ես Թիֆլիսում ասել եմ Ռեուտին, որ քո փոխադրման համար որեւէ արգելք չկա: Սակայն Ռեուտն ասել է, որ այստեղ այնպիսի պաշտոն չի կարող գտնել, թող մի քիչ էլ սպասի ու հետո կտեսնենք (Ռեուտի ասածների վրա ես դարմայա): Կառավարչն էլ ինձ ասաց, թե մի թիկ կցանկանաս սրտնից ավելի ցածր պաշտոնով Թիֆլիս փոխադրվել: Ուստի ասում է, աշխատիր, որ քաղաքում եղած քո բարեկամները ուղադիր հետեն և հենց որ տեղ բացվի, քեզ նշանակել տան, իսկ եթե աչքքան չես սպասի, երբ էլ որ ցանկանաս, նահանգապետը կգրի և քեզ կփոխադրեն, բայց թե ի՞նչ պաշտոն կտան այնտեղ, աչք, ասում է, չգիտեմ: Ես նրան հայտնեցի, թե ծովում չտղանալու պատրվակով մինչև աշուն կմնամ այստեղ և հետո փոխադրեմ ինձ:

Բացի գրանից, նահանգապետը Ֆիլիպիկի կնոջն ասել էր, որ եթե ուղում է, հենց հիմա կփոխադրեմ, բայց կարող է փոշմանել, ասում է, որովհետեւ այսպիսի պաշտոն այնտեղ չի կարող գտնել: Նահանգապետին դեռ չեմ տեսել, վաղը պիտի գնամ, տեսնեմ ի՞նչ կասի: Ինչ խոսք, Ռեուտը որ ցանկանա, այսպիսի պաշտոն այդտեղի խորհրդում կամ գրասենյակում շատ հեշտութեամբ կգտնի ինձ համար, թեկուզ և ավագ օգնականի² պաշտոն տան գրասենյակում, դարձյալ գոհ կմնամ, թեև ոռձիկս տասնհինգ թումանով կպակասի: Այստեղ վեց ու կես թուման եմ ստանում և ջրի պես գնում է, և դեռ Զեղ համար չեմ կարողանում փող հետ դրել, մինչդեռ այդտեղ հինգ թուման որ ստանամ, տան օգուտն է: Թե ոնց կկարգավորեք, Գուք գիտեք: Ավթանդիլովին տեսեք և մինչև աշուն իմ այստեղ մնալու

ցանկութեան մասին նրան ոչինչ չտեսեր: Համենայն դեպս, գործն աշխատեալ ընկեր, որ ձիւսց պարձյալ էջի վրա չնստեցներ:

Ամբողջ նահանգում երկու պետից ավելի չունեմ: Մեկը նահանգապետն է, իսկ մյուսը կոտորաբէր: Եթէ որեւէ բան կ'աջակցեն, հո լա՛վ, իսկ եթէ ոչ, աշտուկ էլ ինձ վատ չեմ գտնում: Եթէ աշտուկ վտանգ սպառնա, Գուր ես աշտուկ փոխադրվեմ³: Ամբողջ քաղաքն աշխարհի պարխալ ունի ե վրան աշխարհի թնդանոթներ են դրված, որ ոչ որ չի կարող գոտով մոտենալ: Փետան⁴ որ ուղենա, աշտուկ շատ փող կ'վաճառակի:

Սիրով համբարեք վարիներն, իմ կողմից Հոփսիմէին շնորհովորեք՝ արու գալով ունենալու համար: Իվան Զախարիչին ասեք, որ աշտուկի ժողովուրդն ու ամեն ինչ գնամենիտի⁵ են: Բարեներ նու՛ն պես Յազորին, Ղազոյին, Միկոյին, գնամենիտի մեծ հայրիկին, Էլիսաբեդին, Ռազուհի ձաւոյին, Մարմաշին ե բոլորին: Հենց որ Միքայելից նամակ ստանամ, կ'պատասխանեմ: Հինգշաբթի մտադիր եմ հազարովելու: Ձերն էլ ընդունելի լինի: Ամեն:

Ձեր խոնարհ սրդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 1>

Նախորդ նամակը գրել եմ մարտի 27-ին:

Սիրելի եղբայր Իվան Զախարիչ,

Խնդրում եմ իմ կողմից ներստովութուն խնդրեք նեւտուց, որ մինչև այժմ նրա նամակին չկարողացա պատասխանել: Նրկորդ փոստով անողայման կ'ըրեմ:

Ձեր խոնարհ՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 2>

Հենց նոր փոստն ստացվեց, չգիտեմ, ես նամակ կ'ունենամ, թե չէ:

58 მარტის. მარტის. მარტის

მარტის-მარტის

დარბანდი, 1854-სა წელსა, მაისის 29

საყვარელო დედავან,

თქვენი ამ თვის 15-ში დაწერილი მივიღე. იწერებთ, რომ რეუტისათვის სათხოვარი ქალაქი მიგიერთებოდა და იმასაც შიგნით ნინისთვის მიუტოვა. დედავან. ჯერ იმედი ნუ გექნებათ, სანამ ნამეტნიკი თითონ არ მოვიდეს ანუ იმის მოადგილედ სხვა არ დაამტკიცონ. არა ეშვილება. გუბერნატსაც რეუტისაგან პასუხი მოუვიდა. რომ რადგან ნამეტნიკი აქ არ არის. ამ ხანად სუნდუკოვის გადმოყვანა მეძნელებაო. ჩვენც შემოდგომამდინ მოვითმინოთ.

ჩემ ღვთისმშობელს იკითხამთ. მაღლობა ღმერთსა. კარგადა ვარ: მუდამ ზღვაში ვხანაობ და მუდამ ქეიფში ვარ. ჩემი ნადველი ხოლოდ ეს არის. რომ თულის მაღალე შევლას ვერ გაძლევთ. ზღვის დასახლოებლად ეხლა სლაზოდკაში გადადივარ და მინდა სრულად ცალკე ღვთისმშობელ და სანამ გავიმართებ. ქვეყნის ფული მაშინდება: თქვენც რომ აქ იყოთ, მაინც ამაზე მეტი ხარჯი არ მექნება.

როგორმე პატარას ხანს ჩვენი ბედის ჩარხს დავემორჩილოთ: ღმერთი მოწყალეა. იმედი უნდა გვქონდეს. რომ ჩვენი ღმერთი ერთხელ უნდა გათენდეს. გუბერნატი კარგ იმედებს მაძლევს და ამ თვის 22-ში წიგნბინთან ჩემ გამოცხადებით წიგნი მოუწერია. ერთხელ როგორ არ შერცხვებთ.

ეხლა. დედავან. სიძე იავორას მოახსენეთ, რომ გუშინ გრიქურ სარქისოვს დაველაპარაკე და რადგანც დამაფიცა, რომ ჯერ ჭკვაში არა მაქვს, მეც ძალა ვერ დავატანე. რადგანც თქვენც მოგეხსენებათ, ამისთანა საქმე ძალით გარიგება მე არ მეკუთვნება.

სიყვარულით მამიკითხეთ სიძე, რიმსიმე თავისი ყმაწვილებით
და ყველანი ჩემი ნათესავნი და მეგობარნი, ვინც მამიგონონ.

თქვენი მორჩილო შვილი გაბრიელ

საყვარელო ძმაო ივან ზახარაიჩი,

სიყვარულით მოკითხვას მოგახსენებ და ჩემ მაგიერ გთხოვთ
თქვენ პატიოსანი ძმა ალექსანდრე ზახარაიჩი მამიკითხოთ.

<ღ. ჟ.>

ეს წიგნი მიხეილას გაუგზავნეთ და ეს ბარათიც მიეცით.

ზსრსნფ, 1854 წლის მაისის 29-ის

სირსის ძაჯრის ჯან,

სკა ამის 15-ის ღსრ ყრად ნამოსს სთაგთ: ზრთმ სრ, ირ
მსილთსს სსნფსრ სრ სსსსსსსსსსსს ს სთ სს სსსსსსსსსსსს ს სსსსსსსს
სსსსსსსს ჯან, ჯსსსს სსსსსსსს, მსსსს ირ მსსსსსსსსს სსსს სსს სსს
იოესს სსს სსსსსსსს სსსსსსსს სსსსსსსს, სსსსს სს სსსსს: სსსსსს-
სსსსსსსს² სს სსსსსსსს სსსსსსსსსს სსსსსსსს, სს სსსსს ირ მსსსსს-
სსსს სსსსსსსს სს, სსსსს სს, სსსსსსს სს სსსსსსსსსს სს მსსსსსსსს-
სსსს სსსსსსსსსს: სსსს სს სსსსსს სსსსს სსსსსსსსსს:

სსსს სს მსსსსსს სს ჯსსსსსსს, სსსსსსსსსს სსსსს, სს სსსს სს.
მსსსს სსსსსსს სს მსსსსსს სსსსსსსს სსსს სს: სს ჯსსსს
მსსსს სსს სს, ირ სსსსსსსსს სსსსსსსსსს სსსს-სსსს სსს სსსსსს-
სსსს ჯსსსსსსს: სსსსსს მსსს სსსსსსს ჯსსსს სს სსსს სსსსსსსსსსსს
სს სსსსსსსს ს სსსსს სს: სსსსსსს სსსსსსსსსს სსსსსსსსსს, სსსს
მსსსსს სსსსსსსსსსს სსსსსსს სსსს სსსსს: ჯსსს სს ირ სსსსსსს სს-
სსსს, სსსსს სსსსსსს სსსსსსს სსსს სსს სსსსსსს: სს სსსს სსსსსსსსსს
იოესს სსსსს სსსსს სს სსსს სსსსსსსსსს სსსსსსსსსსსს: სსსს-
სსსს სსსსსსსს სს, ჯსსს სსსსს სსსსსსსს, ირ მსსს სსსსსს სს მსს
სსსსს სსსსსსს: სსსსსსსსსსსსსსსსსსსსსს სსსს სსსსს სს სსსს ამის
22-ის სსსსსსსსსსსსსს მს სსსსსს სს სსსს სს მსსსსს: სს სსსსსს სსსსს
სსსსსს სსსსსსს:

სსსსს, მსსსსსს ჯან, მსსსს სსსსსსსსს ჯსსსსსსს, ირ სსსსს სსსსსს
სს ზსრსსსს სსსსსსსსსს ჯსს ს სსსსს ირ სსსსსსს, ირ სსსსს მსსსსს
ესს სსსსს სსსსს, სს სს სსს სსსსსსსს, იოესსსსსს სსსს სს სსსსს, ირ
სსსსსსსსსსსსსს სსსსსს სსსსს სსსსს სსსსსსს სსსს სსსსსს სს³:

Սիրով բարեկեք փեսային, Հովհաննիսին իր երեխաներով և բոլոր
իմ ազգականներին ու բարեկամներին, ովքեր ինձ հիշում են:

Ձեր խոնարհ ուղի՝ Գաբրիել

Սիրելի եղբայր Իվան Զախարիչ,

Սիրտիւ բարեւ եմ հաղորդում Ձեզ և խնդրում եմ իմ փոխարեն
բարեկեք Ձեր պատվական եղբայր Ալեքսանդր Զախարիչին:

<Հ. Գ.>

Այս նամակը Միքայելին ուղարկեցեք և այս երկտողն էլ նրան
շնորհ:

ԳԵՐԲԵՆՈՒ-ՓՆՖԻԼԻԱ

საყვარელო დედავჳან.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

თქვენი სმეა გაბრედილი

დამიკოცნეთ სიძე, რომსიმე. ვარინკა და ვარინკას ძმა.

Արեւիկի մայրիկ ջան,

Ձեր խոնարհ՝ արդի՝ Գալստիե

Իսկան Զախարիչ, խնդրում եմ ձերտ հայտնել Մոսկ Զախարիչ
իշխան Արզումանյանին բազաքումն է, թե ո՛չ և որ վերադարձե՞լ է,
ի՞նչ են տեսում, պատճառն ի՞նչ է:

Ձեր եղբայր՝ Գարիկ

< Զ. Գ. >

Իմ փոխարեն համբուրեք փեսային, Հովհաննիսին, Վարինկին և
Վարինկի եղբորը:

60. ბრძანებას სიმბოლოვანად

ფსიქოლოგი-პედაგოგი

დარბანდი, თბილისი 12-სა, 1854-სა წელსა

საყვარელო დედავან,

ამას წინათ ამ თვის 5-ში მოკლე წიგნი მოგწერეთ და არც ეხლა მაქვს დრო, რომ მოგწეროთ დაწერილებითი წიგნი. გუბერნატმა სლედსტვია ჩამაბარა¹ და ეს ათი დღეა, მოსვენება არა მაქვს: ვინც გინდა მოდიან ჩემთან და ხან ერთს ვალაპარაკებ, ხან მიორეს. რაც პაციენტი მქონდა აქა, ეხლა ერთი ორად მამემატა. თუ ღმერთმა მიშველა და კარგად მოვახდინე სლედსტვია, მაშინ უკეთესი. დედავან, ეს ამბავი არავის უთხრათ. თუ რომ იმისთანა კაცის ყურში ჩავარდა. აქ მოსწერენ და წყრომის მეტი არა იქნება. ზოლოდ იმისათვის გწერთ, რომ იცოდეთ, რომ აქ გუბერნატი ესე მწყალობს.

ეხლა თუ მოიხსენიოთ, სლაბოდკაში სახლი დავიჭირე, თვეში ხუთ მანეთად, ერთი შამეხელი ბიჭიც დავიჭირე ხუთმანეთად. მარტიალია. თვეში ოთხი თუმანი ხარჯი მექნება, მარამ ესე უკეთესია.

ჩემი პირველი მეგობრები აქ ჩემი ორი პამოშნიკები არიან, და ისეთი ხატრი აქვს ჩემი. რომ ოლონდ ერთ რამ მოვინდომო, ღამეს გასტეხენ და ჩემ წადილს აასრულებენ. ოთხიც ისეთი პისერები მძავს, რომ დარბანდში და მანდაც სამაგალითო არიან.

გუშინ სადილად ოჰანეზ ბაილოვი იყო ჩემთან. დამიჯერეთ, თქვენი სიშორე მაწუხებს, თორე ამაზედ უკეთესი ცხოვრება არ მინდა. ზღვაში ვბანაობ და აღარც წვიმის მოსვლა მესმის, აღარც ქარის ადგომა (ეს სიტყვებს გწერთ და ისეთი ქარი ადგა, რომ რაც სტოლზედ ქალაღები მქონდა, სულ გადაყარა). ხუმრობა გაშვებით, ჩემი სნეულობა აღარ მაწუხებს.

თქვენი მაისის 22-ში და 29-ში დაწერილები მივიღე. რეუტთან საკუთრად ლაპარაკია საჭირო. გუბერნატმა მაისის 22-ს მოსწერა⁹

შჩერბინინს ჩემ გამოდ და ჩემ ბედაც ფოშტა გაუტეხია². ჩემი
 აუკეთთან მოწერილი წიგნიც დაიკარგებოდა. გუბერნატმა დამიპირ-
 და, რომ დღეს კიდეც უნდა მოსწეროს შჩერბინინს.

სიყვარულით დამიკოცნეთ სიძე, რბილად თავის ყმაწვილებით
და ყველანი ძამიკოთხეთი, მიხეილას ამასთანვე წიგნსა ვწერ.

თქვენი პორჩილი შვილი გაბრიელი

Q. 1

დადგენენ ამ კვირას გამო მანიაკოსაგან წიგნი მივიღე.

2. 9. 2

ფულის გამოთ დარწმუნებული იყავით. რო ჩემი ვალდებუ-
ლებას არ დავივიწყებ. ერთი ჯერ გავიმართო. ხო იცით სახლის
ამბაგო—ეს ზედადგარი. ქვაბი. მაშა. რა ვიცი, მე ესენი ჩემ დღეში
არ ვიცი.

ԳԼՈՐԼՆՈՂ, 1854 թվի Հունիսի 12-ին

Սիրելի մայրիկ չառն,

Արանից տասը, այս ամսի 5-ին Զեղ մի կարճ նամակ էի գրել և ոչ էլ տվեմ ժամանակ ունեմ, որ մանրամասն նամակ գրեմ: Նա-հանդատելուն ինձ քննություն է հանձնել՝ և ահա տասն օր է, հան-գրոստություն չունեմ. ով ասեա, որ չի գալիս ինձ մոտ. երբեմն մեկին եմ խոսեցնում, երբեմն մշտաբն: Մինչև այժմ ինչ հարգանք որ ու-նեի տշտեղ, այժմ կրկնապատկել է. ելև աստված հաջողի ու բն-նությունը հաջող տվարեցի, այն ժամանակ ավելի լավ կլինի: Մայ-րիկ ջան, այս մասին ոչ սփի բան չասեք. կարող է այնպիսի մարդու ականջն քնկնել, որ զրոյ աշտեղ և անախորժություններից բացի սչինչ չտեսնամ: Գրում եմ միայն նրա համար, որ իմանաք, թե նա-հանդատելար սրբան ուշադիր է իմ նկատմամբ:

Հիմա ելիև ողորմ եր իմանալ, աղարողկալում սենյակ եմ վար-
ձել, ամսական հինգ ոտրլով, մի շա՛մախեցի ծառաշող տղա եմ վերցը-
րել, ամսական հուշնպես հինգ ոտրլով: Ճիշտ է, ամսական չորս թու-
ման ծախս կունենամ, բայց այսպես ավելի լավ է:

Այստեղից իմ առաջին բարեկամները իմ երկու օգնականներն են, և այնքան են ինձ հարգում, որ մենակ թե մի բան ցանկանամ, դիշերը կուտացնեն, բայց ցանկությունս կկատարեն: Չորս հոգի էլ աշնայիսի դրագիրներ ունեմ, որ թե Դերբենդում և թե ալպտեղ օրինակելի են:

Երեկ ճաշին ինձ մոտ էր Օհանեզ Բալայովը: Հավատացնում եմ Ձեզ, որ Ձեր հետու լինելն է ինձ անհանդուրժան, թե չէ սրանից ավելի լավ կյանք ես չեմ ուզում: Կողմնում եմ ծովում՝ և ոչ անձրևի գալն եմ լսում, և ոչ էլ քամու տոնոցը (հենց այդ խոսքերը զրելիս այնպիսի քամի բարձրացավ, որ սեղանի վրա եղած թղթերս շաղ տվեց): Կատակը մի կողմ, հիվանդությունս այդիս նեղություն չի տալիս ինձ:

Մայիսի 22-ին և 29-ին զրած Ձեր նամակներն ստացա: Անհրաժեշտ է Ռեուտի հետ առանձին խոսել: Նահանգապետը մայիսի 22-ին իմ մասին նամակ է գրել Շչերբինինին, բայց իմ բախտից փոստը թաղանել են²: Երեկ Ձեզ զրած նամակս էլ է կորել: Նահանգապետը խոստացավ այսօր նորից գրել Շչերբինինին:

Սիրով համբուրեցեր փեսային, Հովիտիմեին իր Լրեխաներով, բարեկեք բոլորին: Սրա հետ մեկտեղ Միքայելին էլ եմ նամակ գրում:

Ձեր խոնարհ սրբի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, այս կիրակի Մանյակից նամակ ստացա:

<Հ. Գ. 2>

Դրամականի մասին հավատացած եղեք, որ իմ պարտականությունները չեմ մոռանա, մենակ թե կարգին սարքավորվեմ: Հոգիտեք տան բանը, հայ կասկարա գնիր, հայ կաթոա, ունեկիր, ինչ իմ բանն է այս բոլորը. չէ՞ որ կյանքումս նման բաներ չեմ իմացել:

61 ბიუს ჩაჩხაშაშაშ

ფერენგი-ბიჭი

დარბანი, 1854-სა წელსა, თიბათვის 19-სა

საუვარელო და პატროსანო ძმად ივან ზახარი,

თქვენი ამ თვის 5-ში დაწერილი მივიღე და რაც რო შენობის გამო! მოგეწერათ, ვისმინე, ხოლოდ თუ გნებავთ, რო სწორედ შე-
ვიტყო რამტენი კუბიჩესკი საუენია მთელი შენობა, გთხოვთ ამ რეეს-
ტრის გვარად შემატყობინოთ შენობის ზომა, როგორც რეესტრში
სწერია. ორი დღეს გასწევს, სანამ ესე დაწვრილებითი ზომას შეიტ-
ყოთ, მარამ უამისოდ არ შეიძლება: იწერებთ, რო 10000 ათასი
აგური წავიდაო: არ მესმის, ეს რამთენია და ან სიტყვა ათასი რად
დაგიწერიათ, თუ ასი ათასია, მაშ ორი ნოლი მეტია. ერთი ესეც
სწორედ შემატყობინეთ, რადგანაც ათასი სამი ნოლით იწერება და
აქ ოთხ ნოლს რო კიდენ სამი მოუმატოთ, გამოვა ათი მილიონი, და
ათი მილიონი აგურით ნახევარი კუკია აშენდება. თუ კი ასი ათასი
წასულა, ეგ ოცდა ხუთი კუბიჩესკი საუენამდინ დადგება. რაც დაი-
მტვერევოდა, იმასაც ვანგარიშობ. ერთ სიტყვით, თქვენ დაწვრილე-
ბით მომწერეთ ზომა, მე სწორედ შემატყობინებთ: რეესტრში დამა-
ჯიწყდა, თუ დამეწერა შუა კედლის სიგანე, ესეც მამწერეთ. აქ მან-
დაური აგურით შენობა არ არის, თორემ დახარჯული აგურით შე-
ვიტყო რამტენი კუბიჩესკი საუენი იქნება. თუ შეიძლება, ესეც მამ-
წერეთ.

რ ე ე ს ტ რ ი	რ ა მ თ ე ნ ი		
	საქენი	არ- შინი	ვერშოკი
1. სახლის სიგძე კედლის გარეთი პირიდან			
2. სახლის სიგძე კედლის გარეთი პირიდან			
3. სახლის სიგძე კედლის შიგნითი პირიდან			
4. სახლის სიგძე კედლის შიგნითი პირიდან. ეს ოთხი ზემოდაწერილი ზომა ქვეითი ეტაჟში ცალკე გა- ზომეთ და ზემო ეტაჟში ცალკე, რადგანც ქვეითი ეტაჟის კედლებს მეტი სიგანე ექნება, ვიდრე ზე- მოთას.			
5. კედლის სიგანე ქვეითი ეტაჟისა.			
6. კედლის სიგანე ზემოთი ეტაჟისა.			
7. კედლის სიმაღლე საძირკველიდან დაწყობილი ზე- მოთი ეტაჟის პოლის პირამდინ.			
8. კედლის სიმაღლე ზემოთი ეტაჟის პოლიდან დაწყ- ობილი ჭერამდინ.			
9. დოლაბების სიგძე სიგანე და სიღრმე და თუ ერთი ზომის დოლაბები რამენიმე იყოს, მაშინ იმათი ზომა ერთად უნდა დაიწეროს. მაგა. ლითად რვა დოლაბი, რომელისაც სიგძე არის სიგანე და სიღრმე		2 1	6 8 12
10. აგრეთვე აგოშკეგის სიგანე სიმაღლე და სიღრმე რა საკუთველია, რა აგოშკის სიღრმე და კედლის სიგანე ერთია.			
11. აგრეთვე კარების სიგანე სიმაღლე და სიღრმე რაც იაქთილაში კარებია, ისინი საჭირო არ არის.			

სულ ასეთ დაწვრილებით უნდა მამწეროთ, რო ერთი არაფერი დაივიწყოთ: რამდენი დოლაბია, რამდენი აკოშკა, კარებია, რამდენი რა ზომისაა და რამდენი რა ზომისა. თუ ესე დაწვრილებით მამწეროთ. ერთი მისხალის ოდენა აშიბკა არ მოვალ.

ზერკნოვ, 1854 წლის ნოემბრის 19-ის

მხრისი ს ყაბაღასი სიყარო სილან ზაქარია.

სკა ამისი 5-ის ყრამ ზერ ნამასი სთაგა ს სინჟ ორ ჯინოქკან მამისი ყრელ ჯერ, ზამსიყა, რაჟე სქს ეანსიანიომ ს, ორ ზღერით ზამსიანიომ, ქს ამრთეჟ ჯსერ ჟანსი ჟორანარე სამსნ ჯ, სანყრომ სმ აკა ყოყასი ზამრამჯან ზაკანსერ ჯინოქკან ჯაჟერ, სინჟეს ყრელად ჯ ყოყასიომ: სერსი ორ სთსი, მქსჟ სქმანარე მანრამანს ჯაჟერ, სთსიკან სთანჟ ყრამ ჯ სკარსი: ჟრომ ს, ქს 10.000 წაღარ თეჟსა ჯ ღაქსილქ: ჯსმ ზამსიანიომ, ქს აკე ორჟან ჯ ს სკამ წაღარ სინჟს ს ყრს: სქს ზარჟორ ზაღარ ჯ, სთა სერსი ჟსრონ თქს-ლორ ჯ: სკა ამისი ჯ ზქო ზაკანსერ, ოროქსას ზაღარერ სერს ჟს-როჟილ ჯ ყრელომ, ს სქს აკა ჯორო ჟსროჟს ჟარქკალ სერს თქსღაყ-ნსერ, სთსანანერ სთა მქსიონ, სს სთა მქსიონ თეჟსთილ სთსიკაჟი სსერ სსთოთეჟქ²: სს სქს ზარჟორ ზაღარ ღაქსილქ ჯ, აკე წასან-წიქსი ჟორანარე სამსნ სსთემქ: სინჟან ჯ ორ სღარეჟქ, აკნ ჯ სმ ზაჟილქ: შქ სთსილქ, ყოჟ სინჟ მანრამანსარარ ყრს ჯაჟერ, სს ღსე ზქოჟერ სჯაკანსიომ: ზოყასიომ მთაყა ყრს მქსიონ სთოთქ ჟაკ-ნოქქიანერ. აკა ამისი ჯ ყრს: სკასეჟ თეჟსილქ თეჟსთილ სთ-თოთეჟლად ჯსერ ჟსა, ქს ჯ ღაქსილქ თეჟსილქ ჟანსილქ სქმანანომ, ქს რანსი ჟორანარე სამსნ სსთემქ: სქს სკარსი ჯ, აკა ჯ ყრს:

Ց ու ջ ա կ	Ք ա ն ա կ Ը		
	ստ մ են	ար շ ի ն	վ եր շ ո կ
1. Տան երկարությունը՝ պատի դրսի եզրից			
2. Տան լայնությունը՝ պատի դրսի եզրից			
3. Տան երկարությունը՝ պատի ներսի եզրից			
4. Տան լայնությունը՝ պատի ներսի եզրից Վերևի զրված այս շորս շափումները ցածի հարկի համար առանձին պետք է կտտարել, և վերջին հարկինը՝ առանձին, որովհետև ցածի հարկի պատերն ափելի լայն պետք է լինեն, քան վերջին հարկինը:			
5. Ցածի հարկի պատի լայնությունը			
6. Վերին հարկի պատի լայնությունը			
7. Պատի բարձրությունը՝ սկսած հիմքից մինչև վերջին հարկի հատակի երեսը:			
8. Պատի բարձրությունը՝ սկսած վերին հարկի հատակի ներսից մինչև աստատադր			
9. Տալարների երկարությունը, լայնությունը և խորությունը և էթն միեռույն չափի տալարներ մի բանի հատ են, այդ պարագայում նրանց չափը միասին պետք է գրվի: Օրինակ ութ տողար, որոնց երկարությունն է լայնությունն է և խորությունը	2 1	6 8 12	
10. Նույնպես և պատուհանների երկարությունը, բարձրությունը և խորությունը Ինչ խոտր, որ պատուհանի խորությունը և պատի լայնությունը միեռույնն են:			
11. Նույնպես և դռների լայնությունը, բարձրությունը և խորությունը Այն դռները, որոնք գտնվում են միջնապատում, պետք է չափել:			

Ահա այսպիսի մանրամասնություններ պետք է գրեք, ոչինչ չպետք է մոռանալ — քանի տողար է, քանի պատուհան, դռներ, քանի հատը ինչ չափի և քանիսն՝ ինչ չափի: Եթե այսպիսի մանրամասնություններ չեն գրեք, մի մասալի չափի անգամ սխալմունք թույլ չեմ տա:

62 ბიუსმ.ბიუსმ. სმიზი-იკვასსიზ

ფსიქსნი-ბიქიქი

ღარბანდი, 1854-სა წელსა, კათათვის 25

საყვარელო და ნახვად სანატრელო დედავჯან,

თქვენი ამ თვის 3-ში და 10-ში დაწერილი წიგნები ერთად ამ ჯოშტაში მივიღე: ძალიან გამეხარდა. მიხეილსაგანაც წიგნი მიგიღიათ, მაღლობა ღმერთს, რო კარგად არის; თუმცა ჩემ-გნით უმიზეზოდ უმადურია და ჩემ წიგნის პასუხს არა მწერს. მარამ ღმერთია თითონ მოწამე, რო მე ბრალი არა მაქვს. ესე მისწერეთ დედავჯან, იწერებით. რო შჩერბინინმა მითხრაო, რო ჯერ არ მიგვიწერიაო! და ამ კვირებში მივწერთო და ბძანებთ, რო სულ გატყვილებენ სხვა და სხვა პირობებით. თქვენ ფიქრი ნუ გაქვსთ, ღმერთი მოწყალეა. გუბერნატს აქ ჰგონებია, რო იმისი შჩერბინინ-იან წიგნი ფოშტის გატეხის დროს დიაკარგებოდა და ამ მიზეზით ხელმოიკრედი მიუწერია. ესე მიბძანა თითონვე იმ კვირიას სადილ-ზედ. შემოდგომამდინ იმედი მაქვს, რო გაკეთდეს. ამიტომ რო თუმც ვარანცოვს მაინდან არ მოსწერონ, შემოდგომას ან თითონ მოვა ბანდა და ან სხვას დანიშვნენ იმას მაგიერად და მაშინ აღვილად შეიძლება. ერთ სიტყვით. თქვენ ნუ ფიქრობთ, ოლონდ სიცოცხლე იყოს, თორემ ბევრი ამისთანა საქმე გარიგდება .

დედავჯან, გუშინს წინ სადილს უკახ დავჯექი და მამიჩემის თქვენთან და თავის მშობლებთან მოწერილი წიგნები სულ გადვი-კითხე². ეს წიგნები 1823-ში და 1824-შია დაწერილი. იმეზის კითხ-ვით კურთხეულის ხასიათი სრულობით ვცანი. ნეტაი რა ნიარად ჰყვარებიხარ, დედავჯან, ან რა პატივცემა ჰქონია თავისი მშობლისა. ბართლად რო პატიოსანი კაცი ყოფილა. თავის პირველ წიგნში შვილს ნატრობს და ის კი არ იცის, რო იმ შვილისაგან თქვენ მაგ-ტენს სიმწარეობას ხედამთ. მართლად, დედავჯან, შენი ძუძუების ჭი-

ჩემი, მენანებით, რო იმისთანა დღეები გინახამს და ესლა მაგის-
თანა უპატიერებაში ხარო ჩემ გამოისობით. თუ ღმერთმა მადირსა
ქვენი ნახვა, ვეცდები. რო დანარჩენი დღეები ტყილად გაგატარე-
ბინოთ და წასული მწარე დღე დაგავიწყებინოთ.

დღდავჯან. ეს ხუთ თუჲანს გიგზავნით. როგორც გნებავთ, ისე
ჯანაჩეთ. სამემრისოდ ბალი იჯარათ აღარ მისცეთ. თუ ცოტაოდენ
სოლომანას ამ ფულისაგან მისცემთ. შემატყობინეთ რა ღარჩება მი-
საცემი. თუმცა აღრეც მოგეწერა, მარამ არ ვიცი. რომელ წიგნ-
შია, რო მალე ვიპოვო.

სიყვარულით დამოკიდებულ სიყვარულს და რომსივე თავიანთ ყმაწვილებით და ყველანი მეგობარნი და ნეტესაჲნი და. რა საკუთრელია, ღიღი ნაშა, ღიღი. მიკოა. იაკობა. დედოფალი, ერთ სიტყვით. ყველანი. პავლე ყარაული და ანდრეიები მამიკიტხეთ.

ოქავნი მორჩილი ავილი გაბრიელ

$\langle 2, 9 \rangle$

დედაფაჩან. ფოშტაში თქვენი ამ თვის 17-ში დაწერილი მივიღე. ნიხაჯა უნდა აღექსანდრაპოლს იყოს. ჩხუბი არ არის იქა. აქ შიში სრულობით არ არის და ღამით გარეთა მძინამს. ჩემი ნაღველი ნუ გაქვსთ.

Գեորգեան, 1854 թվի: Նույնիսկ 25-ին

Միւրեկի և կարոտայի մալրիկ ջան,

Այս ամսի 3-ին և 10-ին գրած Ձեր նամակները միասին այս փոստով ստացաւ. շատ արագախոյա: Միրաշէկից էլ նամակ եր ստացէի: Գոհով յուն աստծո, որ լալ է, թեկ ինձանից աստեց որեկ պատ-
ճատի նեղացած է և նազմեկիս չի պտտառխանում, սակաւն ինրը
սաստմած վեր է, որ ես հանգստի չունեմ. ալստեւ էլ գրեր իրեն:

Մալրիկ ջան, գրում եք, թե Շչերբինինն առել է, որ դեռ չեն գրել¹ և այս մի քանի շաբաթում կգրեն, և Դուք էլ, տառն եք, թե անվերջ խաբում են դանադուն խոստատներով: Դուք մի անհանգստահաք, աստված ոգորձած է: Նահանգապետը ենթադրում է, որ Շչերբինինին գրած նամակը փոստը թալանելիս կարող էր կորած լինել, ուստի նորից էլ գրել. այսպես ասաց նա անցյալ կիրակի, ճաշի ժամանակ: Հույս ունեմ, որ մինչև աշուն գործը դուրս գա: Որովհետև եթե նույնիսկ ազգանդից գրովյան չուղարկեն Վորոնեյովին, աշնանը կամ ինքն է գալու ուղակի և կամ նրա փոխարեն ուրիշին են

նշանակելու և այն ժամանակ հեշտությամբ կհաջողվի: Մի խոսքով, Դուր մի անհանգստանաք, առողջություն լինի, թե չէ շատ աշտարիսի գործեր գլուխ կգան:

Մալրիկ ջան, երեկ չէ տաջին օրը ճաշից հետո նստեցի ու Դուրս՝ Ձեզ և իր ծնողներին գրած նամակները բոլորը կարդացի: Այդ նամակները գրված են 1823 և 1824 թվականներին: Նամակները կարդալով ևս լրիվ ճանաչեցի լուսահոգի հորս բնավորությունը: Ինչպես է Ձեզ սիրելիս եղել, մալրիկ ջան, և կամ ինչպիսի՝ հարգանք է տածել զեպի իր ծնողները: Ճիշտ որ պատվական մարդ է եղել: Իր առաջին նամակում նա տեսչում է գալիս ունենալ, մինչդեռ չգիտե, թե այդ գալիսի ձևովից ինչպիսի՝ դառնություններ եք Դուր կրում: Ճիշտ որ, մալրիկ ջան, մատաղ լինեմ Ձեր կրծքին, որբան ցավում եմ, որ ալդպիսի օրեր եք տեսել, իսկ այժմ այդքան դժվարություններ եք տանում իմ պատճառով: Թե աստված արժանացրեց Ձեր տեսությունը՝ կաշխատեմ, որ քաղցր անցկացնեք մնացած օրերը և մոռանաք անցած օրերի դառնությունները:

Մալրիկ ջան, ուղարկում եմ հինգ թուման, ինչպես կուզեք, այնպես էլ ծախսեք: Մյուս տարի այդին ալլեա կապալով շտաք: Եթե այդ փողից մի քիչ Սոյմանին պիտի տաք, ինձ հագորդեք, թե դարձյալ ինչքան եք մնում տալիք, թեև այդ մասին առաջ գրել էիք, բայց չգիտեմ, ո՞ր նամակն է, որ հեշտությամբ գտնեմ:

Մերով համբուրեր փեսային ու Հսիփսիմեին իր երեխաներով և բոլոր բարեկամներին ու ազգականներին և, ինչ խոսք, մեծ հալրիկին, Ղազոյին, Միկոյին, Յադորին, մորաքրոջը, մի խոսքով բոլորին: Բարեկարգա՛ն Գալլեին և Անդրիային:

Ձեր խոնարհ որդ՝ Դարբիկ

<Հ. Գ.>

Մալրիկ ջան, այս ամսի 17-ին գրած Ձեր նամակը փոստում առաջա: Միխակը պետք է որ Ալեքսանդրապոլում լինի՝, այնտեղ կտիվ չկա: Այստեղ բոլորովին վախ չկա, գիշերները դուրսն եմ բնում: Իմ մասին շանհանգստանաք:

63 ლიტერატურულ-სამეცნიერო-სამხატვრო

ფერისმოდ-მხატვარი

1854-სა, კათოლიკის 25-სა

საუვარელო რიმსიმეჩან.

თქვენი დაწერილი წიგნები მივიღე. მოკითხვა დედას წიგნში როგორც და ეხლა შენობაზედ ვალაპარაკოთ. იწერებით, რო ოსტატებს ანგარიში არ შეუტყვიათ და ორი არშინი განიერი დაუქერიათ. ძალიან მიამა, თქვენ შეიტყეთ. მურაზისაგით საქმე გავიჩინე და ესე ღმერთი გამიწყრა, რო მანდ ვერ დავესწარ შენობაზედ. ეს არის რო ფული და მასალა მეტი წავიდოდა, თორემსიმაგრის ანგარიშში მიზეზს არ მისცემს. მე თორმეტი არშინიანი სიგანე მინახამს ოთახისა და მანდ ათზე მეტი ხომ არ იქნება. მე ისე მახსოვს, რო გოსტინის სიგანე და ზალისა ცხრა არშინი იყო და მიორე რიგისა შეიღი ანუ რვა. ერთ შენ გარდას, მაგის ანგარიში შემატყობინე, თუ კედელი რამ სისქოა, ზალის რიგის ოთახები რა სიგანისაა და მეორე რიგისა რა სიგანისა. თუ წელს გინდათ, რო შავად გაუშოთ, ძალიან კარგს იზამთ: მეც იმედი მაქვს, რო მემრის მანდ დავესწრო და ბევრ ბრუნდეს გავასწორებ. პოლი და ლამფაც რო უჩემოდ არდაჰკრათ, კარგი იქნება, ამიტომ რო თუ ცხრა არშინზედ ძალიან მეტი სიგანეა, იმას სხვა ოსტატობა უნდა, რო ხეები არ შეინძრას. იაჟა თილასაც წელს დაანებეთ. ექვს ას თუმანზედ მაინც მეტი არ წავიდოდა, თუ რომ ორი ატეჟა არ აგეშენათ, და ან თუ ააშენეთ, ცალკე სარდაფი და კუხნა მეტი ზარჯია.

თქვენი ძმა გაბრიელი

Սիրելի Հովհաննէս ջան,

Ձեր գրած նամակներն ստացաւ. բարեկներս ուղարկել եմ մայրիկին գրած նամակով, այժմ էլ շինութեան մասին խոսենք: Գրում եք, որ վարպետները հաշվումները լավ չեն հասկացել և երկու արշին ավելի լայն են վերցրել: Դուք որ իմանաք <այդ ամթիւ> որքան դժեմ. մուրադի նման դործ ստեղծելի ինձ համար, և աստված այնպէս խռովեց, որ շէնքի կառուցմանը չկարողացաւ ներկա լինել: Դրամն ու նյութիղենն է, որ ավելի ծախսովեց, թէ չէ ամբողջանը չի խանդարի: Ես տասներկու արշին լայնութեամբ սենյակ եմ տեսել, իսկ այդտեղ տասից ավելի հո չի կարող լինել: Որքան հիշում եմ, հյուրասենյակի և դահլիճի լայնութեանը ինն արշին պիտի լինի, իսկ երկրորդ շարքին՝ յոթ կամ ութ արշին: Հենց տպրես, ինձ տեղեկացրու, թէ պատերն ինչ հաստութեան ունեն, և ինչ լայնութեան ունեն դահլիճի կողքի և երկրորդ շարքի սենյակները: Եթէ այս տարի ցանկանում եք կիսատ թողնել <շէնքը>, շատ լավ կանեք. ես էլ հույս ունեմ, որ եկող տարի այդտեղ կլինեմ և շատ պակասութեաներ կհարկեմ: Հատակի ու հատակի տակի տախտակներն էլ որ չմեխեք, լավ կլինի, որովհետեւ եթէ ինն արշինից շատ ավելի է լայնութեանը, դրան ուրիշ վարպետութեան է պետք, որպէսզի դերանները չշարժվեն: Միջնապատն էլ այս տարի թողեք մնա:

Համենայն պէպս վեց հարյուր թումանից ավելի չէր ծախսվի, եթէ երկու հարկանի շխուռեք, և եթէ կառուցեցիք էլ, ներքնահարկի նկուղի և խոհանոցի առանձին կառուցելը ավելորդ ծախս է:

Ձեր եղբայր՝ Գաբրիել

ԴԵՐԲԵՆՈՒԹՅՈՒՆ

საუვარელო დედავჯან,

სოფლების წახდენის ამბავს იწერებით: სულ დაწვრილებითი შეტყობილი მაქვს. შამილი ჯერ მანდ მოსულიც არ იყო, რო იმისი წამოსვლის აზრი შევიტყე! ამისთანა ამბავები სულ ჩემ სტოლშია.

გუბერნატი ძალიან მწყალობს. დღეს კიდენ ახალი სლედსტეია ჩამაბარა. საგანგებო საქმეა, და რა საკურველია, ჩემთვის დიდი პატივცემად გუბერნატის ამისთან მოწყალება.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი.

Սիրելի մայրիկ ջան,

Այս ամսի 25-ին Ձեզ հինգ թուման ուղարկեցի, երևի ստացած կլինեք: Այդ նույն համակում գրել էի, որ այս ամսի 17-ին գրած Ձեր համակն ստացաւ և այսօր դեռ փոստը չի ստացվել, որ նրա պատասխանը գրեմ Ձեզ:

Գրում եք գյուղերի հրած վնասների մասին. ամեն ինչի մասին մանրամասնաբար տեղեկացել եմ: Շամիլը դեռ աջդակը չէր էլ եկել, որ ես նրա գալու մտադրության մասին տեղյակ էի: Բոլոր այդ տեղեկությունները գտնվում են իմ սեղանում:

Իմ մասին մի անհանգստանաք, ես լավ եմ և այնքան զոհ եմ պաշտանից, որ գիտեմ, եթե ինձ աջդակը փոխադրեն, շատ անգամ պիտի հաճույքով հիշեմ իմ այստեղ լինելը:

Նահանգապետն իմ նկատմամբ շատ ողորմած է: Այսօր դարձյալ նոր քննություն հանձնեց ինձ. արտակարգ գործ է և ինչ խոսք, որ ինձ համար մեծ պատիվ է նահանգապետի նման ողորմածությունը:

Ուրիշ ինչ գրեմ: Սիրով համբուրեք Հովհաննիսին և փեսային՝ իրենց երեխաներով: Թվում է, թե փեսան ինձ վրա զայրացած պետք է լինի, բայց տատված է վկա, որ եթե շենքի կառուցման պահին աջդակը լինելի, զոհ կմնար: Աստված աչապես ցանկացաւ: Ինքը ողջ-առողջ լինի ու հաջողակ, թե չէ ինչ որ շինության վրա ավելի է ծախսել, հեշտությանմբ կարող է հարթել իր գործով: Բարեկամներին և ազգակիցներին սիրով բարեհեր:

Ձեր խոնարհ սրգի՝ Գաբրիել

65 ბრძანება. მიხეილისძის

ფსევდონიმ-ბიჭქა

დარბანდი, 1854-სა წელსა, მარამოხისთვის 7-სა

საყვარელი დედავჯან,

თქვენი კათათვის 24-ში დაწერილი მივიღე. იწერებით, რო რე-
უტსა ვნახამო და, თუ ვერა გავარიგე. გული მოსვენებით გქონდესო.
ღმერთს გეფიცებით, რო თქვენი სიშორის მეტი სხვა ნაღველი არა
მაქვს და თუ თქვენი ნახვის სურვილი არ მაპრკოლებდეს, მე სრუ-
ლობით არ მოვინდომებ აქედან წამოსვლას, სანამ გუბერნატი ესე
მწყალობს.

ჩემი სტოლის გარდა ამტენი სხვა და სხვა საქმეები მაქვს ჩაბა-
რებული, რო სრულებით არ მესმის, თუ როგორ ღამდება ანუ თენ-
დება. უბედურად მაშინ დავსახამ ჩემს თავს, რო საქმე არა მქონ-
დეს, და კაცი რო საქმეშია და კარკ საქმეშია, სადაც უნდა იყოს, მა-
ინც შესაწუხარი არ არის.

ერთ სლესტვიეს ჯერ არ მოვრჩენილ ვიყავ და ავერ ერთი
კვირაა. მიორე სლედსტვიე ჩამაბარა გუბერნატმა¹. ამ საქმეზედ
გუბერნატმა კამისია გამართა და ამ კამისიაში ჩლენად მე გამამწესა.
ამისთანა საქმეებით ძალიან გამოვეცდები.

გარდა ამასა, კუბას რუსის სალდარს აშენებენ და გუბერნატს
პლანის შეთხუზვა ჩემთვის ჩაუბარებია². ხვალ უნდა გუბერნატი
ვნახო და ვნახო, თუ რა ნაირი რამ გამოვა ჩემის ხელიდან.

მამიტევე, დედავჯან, ბევრს ვერასა გწერ. თავი ასეთი არეული
მაქვს ამ საქმეებისაგან, რო ასე მგონია ესლა გათენებულა, თუმცა
სადილს უკანა გწერთ (საპათის 4-სა). ჩემი სამლოთო როგორ აასრუ-
ლეთ და ღთებას³ წახვალთ, თუ არა.

ბაიზეთის აღებაზედ⁴ დღეს ჩემ სტოლში ქაღალდი მოვიდა და
ამის გამოისობით ძალიან გვიან გამოველით კანცელარიიდან.

სიყვარულით დამიკოცნეთ სიძე და რიმსიმე თავიანთ ყმაწვი-
ლებით და აგრეთვე იავორა. სამის წიგნიც მივიღე. თომკას თუ სწავ-
ლა არ უნდა, მეტი რა ღონეა, ბაზაზხანაში მიეცით, მარამ ძალიან
ქდამნანდეძა, ღაღოა, მიკოა, დიდი მამა და ყველანი.

<2. 9. 1>

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი
დედავჯან, ბებუთოვს კანცელარიაში ჩემი პისერი ანტონოვი
როგორც იყოს დააძახებინე და ეს ორიოდ სტრიქონი წააკითხე-
ნე და სთხოვე. რო სწორედ შეიტყოს და პასუხი თქვენ მოგცეს, ანუ
ლითონ გამამიგზავნოს. ჩვენ კანცელარიიდან ჩინოვნიკები არიან
წარდგენილნი. ეგებებს შეიტყოს თავარმართებლის კანცელარიიდან,
წარუდგენიათ, თუ არა ან რაღა ანტონოვია საჭირო. ზუბალოვს ანუ
დაკიშევიჩსა სთხოვეთ. დაკიშევიჩი უეჭველად შეიტყობს. მეტის
ზეტად ჩვენი პრავიტელი წარდგენილია, თუ არა. ძალიან ძნელ რა-
შეს გაბარებთ და ვიცი, რომ თქვენი საქმე არ არის, მარამ ვისა ვთხო-
ვო. სოლომანას და სარქისოვს ხო დავავიწყდი. გენაცვა, დედავჯან,
პრავიტელთან არ შემარცხვინოთ.

<2. 9. 2>

საწყალი იასე ჭავჭავაძე წაუყვანიათო ლეკებსა, მართალია, თუ
არა. ეხლა ნახვამდისინ მშვიდობით, დედავჯან. ძალო თაქუა მამი-
კითხე და ორიოდ გირვანქა თამბაქო გამიმიგზავნეთ ფოშტით.
ფულს მოგართმევთ.

გერკინი, 1854 იქი იანუარის 7-ის

სირსის ძაღვის ჯან,

ჯიუქის 24-ის დღეა მხრ ნათქმისათვის: გრძელ ხე, ირ მისი-
თქნ ღიანსხე და სქეს იქნე ჯაგოიხეხეხე, ხე სირსის ჯანუქისათვის ია-
ვან: სრულიად ხე მოთბილ, ირ მხრ ჯანუქისათვის იქნეხე და ი-
ქი დარე ჯიანს ხე, სქეს მხრ თხანსილ უანსილქიანსე არილქე ჯან-
უქისათვის, ხე მოთხანსილ ჯან უანსიანსე აქათილქე ჯანსათ, ჯანს
იქი ნათქმისათვის აქიქანს იქიქანს ჯან ნიქათქანს:

იმ თხანსიქე დარე, აქიქანს აქი და აქი დორბი ხე ხინდ ჯანბან-
არაქილ, ირ დორბილქი ჯან ჯანსიანსილ, სქეს იქი ჯანსილ ჯანსილ
იქი: ხინდ დორბილქი ჯანსიანსილ აქი ქანსიანსილ, ხე დორბი ჯიანს-
იანს, ხის სქეს მარე დორბი მხე ჯანსილ დორბი მხე; იქილქი იქილქი ჯანსილ
ქიქი, მქიქილქი ჯანსილ, მოთხილქილქილქილქილქი ჯანსილ

Մի գործի քննությունն դեռ չէի ավարտել, և ահա մի շարավի է, ինչ նահանգապետը երկրորդ քննությունն է ինձ հանձնել: Այս գործի համար նահանգապետը հանձնաժողով կազմեց և հանձնաժողովում ինձ որպես անդամ ընտրեց: Նման գործերով մեծ փորձություն ձեռք կրերեմ:

Բացի գրանից, Կուրաչում ուստական եկեղեցի են կառուցում և նահանգապետը ինձ է հանձնարարել նախագծի կազմելը: Վաղը պիտի տեսնվեմ նահանգապետի հետ և տեսնենք, թե իմ ձեռքից ի՞նչ պիտի բան գործ կդա:

Ներքի մայրիկ ջան, որ ավելի բան չեմ կարողանում գրել: Գլուխըս աչնպես խառն է այս գործերից, որ կարծում եմ, թե նոր է լուսացել, թեպետ ճաշից հետո եմ գրում (ժամը 4-ին): Իմ մասնագին ի՞նչպես կատարեցիք և արդյոք գնալու եք Ղլվիերա, թե ոչ:

Բայազետի գրավման մասին՝ այսօր իմ սեղանը տեղեկություն ստացավ և այդ պատճառով ուշ գուրս եկանք գրասենյակից:

Սիրով համբուրեք փեսային և Հովիտիմին իրենց երեխաներով, նույնպես և Յագորին, նրա նամակն էլ ստացա: Ռոմկան էլին չի ուզում սովորել, ի՞նչ կարող եք անել, ավելք աշակերտ բազայախանայում, սակայն շատ եմ ափսոսում: Հարե՛ք Ղադսյին, Մեկոյին, մեծ հաջրիկին և բոլորին:

Ձեր խոնար: որդի՝ Դարբիլ

<2. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, Բեհրամի վրասենյակում Հաշիատում է իմ գրադիր Սևադնովը. որե՛է կերպ կանչել ավելք նրան և այս մի երկու տողը կարդացնել ավելք ու խնդրեք, որ ճիշտ տեղեկանա և պատասխանը Ձեզ տա կամ թող ինքն ինձ ուղարկի: Մեր գրասենյակից աստիճանավորներ առաջադրված են արդյոք: Գուցե տեղեկանա, թե փոխարքայի գրասենյակից առաջադրված են, թե ոչ: Կամ ինչ կարիք կա Անտոնովին <գիմելու>, խնդրեք Ղուրադովին կամ Դուկիչնիչին: Դակիչնիչն անպայման կտեղեկանա: Հատկապես մեր կառավարիչը առաջադրված է, թե ոչ: Շատ զօվար բան եմ հանձնարարում և գիտեմ, որ Ձեր գործը չէ, բայց ո՞ւմ խնդրեմ: Սպումանն ու Սարքիսովը հո բոլորովին մոռացել են ինձ: Ձեզ մատաղ, մայրիկ ջան, կառավարչի մոտ ինձ ամսթով չթողնեք:

<2. Գ. 2>

Խեղճ Յասե Շավճավաձեին, տսում են, լեզվինեք փախչել են⁶, ճիշտ է, թե ոչ: Այժմ մնաք բարով, մայրիկ ջան: Բարեք Ռադուհի ձալոյին և մի քանի ֆուտո թուփուն ուղարկեք ինձ համար փոստով: Դրամը կուղարկեմ:

66 ბიუსბიუს სიხი-ნიკსასი

ოხი-ნი-ბი-ნი

დარბანი, მარიაშობისთვის 21-სა, 1854 წ.

საყვარელო დედავან,

თქვენი ამ თვის 7-ში დაწერილი მივიღე. მე ძალიან ვწუხდები, რო თქვენი თავის ყადრი არ იცით. იწერებით, რო სამივ თითოთი-ლო მაშორდითო!. დედავან. მაგისტანა ფიქრებისაგან ხელი აიღეთ. მე ხო სიბირში არა ვარ. მადლობა ღმერთსა, თუმცა უბედურობის მხრით გამომგზავნეს, მარამ ბევრს ენატრება ამისთანა ბედი. მიხე-ილასაც, მადლობა ღმერთს, მენდალა მიუღია, კიდენ ღმერთი მოწყა-ლეა. რიმსიმეს ნახვაც თქვენგან ჰკიდია, გნებავთ მუდამ ნახამთ.

სახლის მოშლა არ გინდათ, თქვენი ნებაა, მარამ არამც და არამც და მე მოგიკვდე, თუ სანამ თქვენ იმ სახლებში იქნებით, ქვემოთ ქირით ვინმე დააყენოთ. რიმსიმესთან დგომა არ გნებავთ. შეგიძ-ლიანთ, რო კუქიას სხვა სახლი დაიჭიროთ და ჩვენი ქირით მისცეთ. თუ სხვა სახლის დაქერა არა გნებავთ, დე, ის ბინა ისე იყოს. ერთ სიტყვით, დედავან, თქვენი ნებაა, როგორც გნებავდესთ, ისე მაახ-დინეთ. რიმსიმეც იმისთანა ადგილას არ წასულა, რო იმისი ნაღვე-ლი გქონდესთ.

დედავან, ამასწინათ წინამძღვაროვთან პატარა ბარათი გამოგზავნე, მიეცით, თუ არა, არ ვიცი და პასუხიც არ მამდის.

სხვებრ მშვიდობით ბძანდებოდეთ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

<2. 9.>

ჩემი სლესტეიებიც მოვრჩი და ეხლა კიდენ თათრულს და ფარ-სულს ხელი მივყავ. ერთი მოლა იარება ჩემთან მუდამ დღე სადილ-სუკანობით, თვეში ორი და ათშაურად.

სიყვარულით მამიკითხე იაგორა, ღაღო, დედიდა, დიდი მამა, მკოა, აკოფ ივანინი და ძაღო თაქუა, არტემ ივანინი თავისი ცო-
ლით და ყველანი და ყველანი. სიძე იაგორა მართა და მართა.

გაბრიელ

ზერენი, 1854 წელი ივლისის 21-ის

სირსის მკაცრს ჯან,

სკა ამის 7-ის ყრავ მერ ნომასნი სთაყა: ხა ჯათ სმ ქათა-
ნომ, ირ ყირ მერ არძხერ ჯეხოსკ: ჳრთმ სკ, მს სერეჲ ჯ მსკ-მსკ
ჴსოაყაჲ: შაკრის ჯან, აკეაქისი მორსრეჲ ჰსოჲ ყოჲსკ: ხა ჴი
სირსრთმ ჴსმ. ჴიჴიქიკონ სთთბი, მსს ჴნბ იძრასთთაგნსკო. ჴა-
მარ იღარქსეჲს აკათოღ, რაჲე ჯათსრნ სნ სერანსი თაქის აკათი-
სი რასთარს: ჳიჴიქიკონ სთთბი, სირაჲსკ ჴ მსკოლ ჴ სთაგსკ².
ჴქს ასთოლბ იღირბბ ჴ: ჴიქისქიმსკს თსანსკ ჴ მსკანსეჲ ჴ ჴაქს-
ქლბ. სქს იღსნაჲ, მქჲთ ჴთსანსკ:

სონერ ჴსკ იღოლმ რანოღს, მერ ჴამრნ ჴ, რაჲე ჴქსნსმ-ქქმანსმ
ოლ ჴნბ მთღსკ, სქს რანსი ჳირ აკნ თანერ ჴქსნსკ, ყობქ ჴარქიბ
ორსკ მსსკს ქორბოქ რნასქსეჲსკ: ჴიქისქიმსკ ჴსო აკეოს ჴსკ იღოლმ,
ჴაროღ სკ ჴიღქსაკონ³ აკლ თონ ქარბსკ, ჴსკ მსკერ ჴრსჴოქ თაქ: ჴსკ
სქს ჴსკ ყანქანსომ აკლ თონ ქარბსკ, მთღ აკღ რნასქარონს აკღ-
ესკ მნა: ში ჴთთრთქ, მაკრის ჯან, მერ ჴამრნ ჴ, ჴნჲესკ იღოლმ
სკ, აკნესკ ჴ ქარქსკ: ჴიქისქიმსკ ჴ აკნესქის თსღ ჴი ჴნაგსკ,
ორ სრკ მასქს მთაჴიღქსკ:

შაკრის ჯან, სრანსეჲ სთთჲ მქსნთმჴქაროქს ჴამარ მქ მთრ-
რქს ყროქონ ჴი იღარქსკ, ჴანბნს⁴ სკ, მს იღ, ჴქსთმ ს აკთ-
თასქანს ჴ ჴსმ სთანსომ:

ჴს, მნარ რაროქ.

მერ ჴთნარ⁵ ირქს⁶ ჴარქსკ

<2. ჳ.>

ჴნბ <ჴანბნარარქლბ> ჳნსოქიკონსკს ჴს თქართსეჲ ს აკქმ
ჴარბჲალ მორქრსნს ს ჳარსსრსნს სმ ბსოღ ჴარქსკ: ში მთქლ,
ამსნს ირ ჴაჲეჲ ჴსოთ ჴაქს ჴ ჴნბ მთო⁷ ამასქანს სრქოლ ათქქს
თთს ჲაქსოქ:

სირთქ რარსქრ ჳაღორსნ, ჴაღორსნ, რაღორს ჰაქოქსნ, სრთსმ
იქანსქსნ ჴი ჴნოღ ჴსო ს როქორსნ, როქორსნ, მსსა ჳაღორსნ, შარ-
ქაქსნ ს შარქაქსნ:

ჴარქსკ

67 ბიუს.ბიუს. სიხს.ბიუს.სიხს.

ფსიქსენი-ბიქსი

დარბანდი, 1854-სა წელსა, ენკენისთვის 4-სა

საყვარელო დედავჯან,

თქვენი მარიამობისთვის 21-ში დაწერილი მივიღე და რაც მოგეწერათ, ორჯერ მიღების დროს წავიკითხე და ერთიც ეხლა.

დედავჯან, ნუ სწუხართ, ღმერთი მოწყალეა. ჯერ პეტერბურგშიაც არ ვიყავი წასული, რო არზანოვი გიუბნებოდა. თუ ექვსი წელიწადი სადაც უნდათ, იქ ამსახულებენ¹. ეს კანონი თქვენც მოგეხსენებათ. თქვენ უნდა გიხაროდეთ, რო მე აქ სამსახურისათვის ესე გამოსაყენი ვარ, როგორც ყოველთვის გუბერნატი² ბძანებს.

აგერ დღეს მივიღეთ კიდენ ქალაღი რეუტისაგან, ვაკანციას იკითხება ჩემი ამხანაგებრისათვის: არ ვიცი. ვინ მოსულან კიდენ რუსეთიდან, მგონი ენდრონიკოვი და ჯანველოვი მოვიდოდნენ. ერთწამ შემატყობინეთ და ნიკოსაც უთხარით, ერთი წიგნი მამწეროს. ისე ჭაგჭავაძისა ძალიან გამეხარდა³, რო იმის ტყვედ წაყვანა ტყვილი გამოვიდა. იწერებით, რო რა უქირსო, შენ ადგილზედ ისა ზისო. დედავჯან, მადლობა ღმერთს, რო ჩემი ადგილი კიდენ ჩემ ამხანაგრისათვის მიუციათ, მარამ მაინც იასეს საკადრისი ადგილი არ არის და არცა მგონია, თუ თითონ მოხარული იყოს იმ ადგილისა.

დედავჯან, ჩემს ამბავს იკითხებთ, მადლობა ღმერთსა, კარგადა ვარ და კარგად ვატარებ დროებას, სადილს უკანობით სულ ბალებში დავდივარ. გუშინ ოთხი სხვა და სხვა ნაირი ასეთი ყურძნების გემო მინახამს, რო პირ ღია დავრჩი. მე რო ვარანცოვის მოცემული ვაზები დავარგვევინე, იმისი ამბავი მამწერეთ და ანდრიას უბძანეთ. რო თვალი ზედა ჰქონდეს.

ოთხი თუ ხუთი დღე იყო, არ მებანა ზღვაში, საშინელი ქარი იყო, მთებში თოვლი მოვიდა და დღეს დილის ექვს საჰათზედ ვიბა-

ნე. ეხლა ასეთი დღე დგას, რო თქვენი მოწონებული. ესარი, წიგნს მოვრჩები, ფოშტაში ჩავაგდებ და წავალ კიდე სსსეიროდ. მარტო არას დროს არა ვარ. მთელი კამპანია უკან მამდევეს საითაც მივალ. ყველას საყვარელი ვარ, ყველასაგან პატივი მაქვს და ყველგანაც სიტყვა გამიდის, ზოლოდ თქვენის სიმორესთან ესენი აინუმში არ მამდის, ღმერთი მოწყალეა. ეს წიგნს რო მიიღებთ, მერეულუცი იქნება. ღაღოას ან იაგორას ვთხოვ, ჩემ მაგიერად გავიდნენ და მამის საფლავი აკურთხევიონ. სხვა რა მოგწერო. დედავჯან, საყვარულით დამიკოცნეთ იგან ზახარაიჩი თავის კნეინითა და შვილებითა. და ყველანი მამიკითხეთ.

վազերը որ տնկել տվեցի, նրանց մասին զրեք և Անդրիային հրամայեք, որ աչքը վրան պահի:

Զորս թե հինգ օր էր, ծովում չէի լողացել, սարսափելի քամի էր, սարերում ձյուն եկալ է և այսօր առավոտյան ժամը վեցին լողացա. հիմա աշնայիս եղանակ է, որ դուք էլ կհավանեիք: Ուր որ է, նամակս կվերջացնեմ, կզցեմ փռաբը և կզնամ կրկին զբոսնելու երբեք մենակ չեմ լինում. ուր դնում եմ՝ ընկերների մի ամբողջ խումբ է ետեիցս ման գալիս: Բոլորի սիրելին եմ, բոլորը հարգում են ինձ և ամեն տեղ խոսքս տնցնում է, սակայն Ձեր հետու լինելու համեմատությամբ սրանք ոչ մի արժեք չունեն ինձ համար: Աստված ողորմած է: Այս նամակը մեռելոցին կստանաք. խնդրում եմ Ղազուն կամ Յազորն իմ փոխարեն գնան <գերեզմանատուն> և հորս գերեզմանը օրհնել տան: Ուրիշ ի՞նչ զրեմ, մալրիկ ջան, սիրով համբուրեք իմ փոխարեն Իվան Ջախարիչին իր իշխանուհու և երեխաների հետ ու բոլորին բարեկեք:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

68 ოსტატის, სიმონიძისაჲს

ფიქსიკ-სკანდინავიკი

დარბანი, 1854-სა წელსა, ენკენისთვის 12-სა

საყვარელო შპო მიხეილჯან,

თქვენი მარამობისთვის 10-ში და 25-ში დედასთან მოწერილი წიგნები წავიკითხე. რა საკურველია, შენც დარწმუნებული ხარ, რომ შენი ჯვრის მიღება ძალიან მიხარია, მაგილობრამ, ღმერთმა ჩინიც მალე გაღივოს და თავის წყალობა არ დაგაქლოს.

მე ძალიან მივიჩნის, რომ ალექსანდრეობის ყოფილხარ და ერთი ორიოდ ტრიქონი არ მაქვს. ჩემი ბედი რომ მაგონდება, ჰალბად რომ შენი ბრალი არა არის ჩემი დავიწყება. უბედური რომ არ ვიყო, ხომ შენ თითონ ტყვილად არ დამბოლოვებდი და ჩემს სისწორეს შეიტყობდი? როგორთაც თიბათვის 17-ში მოგწერე მიხეილ კურწოვის სახელობაზედ.

შპო, ილუმინიზაციასთან ერთი ორფასად ღვინო დავხარჯე და გავსწორდი, ხოლოდ სამი მანეთი კიდევ არის მოსაცემი და სარქისოვისაგან ჯერ აქამდინ ვერ შევიძლე, რომ ქვების ფული გამამართო. ის მაქარია, არის. ხოლოდ ეს ოცდახუთ მანეთ გიგზავნი. ღმერთი მოწამეა, რომ ესეც დიდის სიძნელით გიგზავნი, რადგანც ამ თვის ჯამაგირი გამორთმეული მაქვს და ეგ ფული ღვინობისთვის ანგარიშში გამოვართვი კაზნაჩისა. გარდა ამასა, ზახარასი მმართველს ხუთი თუმანი, რომელიც კათათვის 24-ში გამიგზავნია დედისათვის. რა საკურველია რომ ამ თანადებობაში არ ვიყო, დღეში ორშაუთად ვიცხოვრებ და დანარჩენს თქვენ გამოგიგზავნით და ამ სიტყვების სიმართლის მოწამე ღმერთი იყოს. სხვებზე, თუ ჩემს ამბავს მოიკითხებ, მაღლობა ღმერთსა, კარგადა ვ. რ და გუბერნატიც ძალიან მწყალობს. ორბელიანოვისაგან ქალაქი მოგვივიდა, რომ ნამესტნიკი, აქეთ გამოივლის, ვნახოთ იქნება რამე მეშველოს. შენი ამბავი წვრილად მაქვს და ქრისტეფორა მაძიკითხე.

შენი შპო გაბრიელი

Գերբեհդ, 1854 թվի սեպտեմբերի 18-ին

Սիրելի Եղբայր Միքայել ջան,

Օգոստոսի 10-ին և 25-ին մայրիկին դրած Ձեր նամակները կարդացի։ Ի՞նչ խոսք, ինքդ էլ համոզված ես, որ քո խաչով պարգևատրվելն ինձ շատ է ուրախացնում¹։ Շնորհավորում եմ. աստված շուտով <ավելի բարձր> աստիճանի էլ արժանացնի և իր ողորմածությունն տնտեսական անի քեզանից։

Շատ եմ դաբմանում, որ Ալեքսանդրապոլում ես եղել և մի երկու ասոց չեա գրել։ Ես որ իմ բախտը գիտեմ, իհարկե, դու հանցավոր չես, որ ինձ մոռացել ես. զժրախտ որ չլինեմ, ինքդ հո իզուր ինձ չէիր մեղադրի և իմ արդար լինելն կիմանայիր², ինչպես քեզ գրել էի հունվարի 17-ին Միխեիլ Կուրծովի անունով <դրած նամակում>։

Եղբայր, Իդսումիչից կրկնակի դնով գինի եմ վերցրել և հաշիվները մաքրել ենք, միայն երեք ուսուրի տալիք ենք մնացել. իսկ Սարբիսովից մինչև հիմա ոչ մի կերպ չկարողացա կաթսաների փողն ստանալ։ Նա Մակարիայումն է³։ Քեզ համար ուղարկում եմ այս քսանհինգ ուսուրին։ Աստված է վկա, որ այդ էլ մեծ գովարտության եմ ուղարկում, քանի որ այս ամսվա սոճիկն արդեն ստացել եմ և այդ փողը հսկաների հաշվին եմ վերցրել դանձապահից։ Բացի դրանից, Ձախարից պարտք եմ վերցրել հինգ թուման, որը հուլիսի 24-ին ուղարկել եմ մայրիկին։ Իհարկե, եթե ես այս պաշտոնում լինեմ, օրական երկու շաշիով կտպրեմ և մնացածը Ձեզ կուղարկեմ, և իմ այս խոսքերի ճշմարտության վկան թող աստված լինի։ Ուրիշ, եթե իմ մասին կհարցնեք, դահուլթյուն ասածո, լավ եմ և նահանգապետն էլ շատ ողորմած է իմ նկատմամբ։ Օրբելիանուց թուղթ ստացվեց⁴, թե փոխարքան⁵ մեր կողմն է գալու. տեսնենք, դուցե որևէ բանով օգնի ինձ։ Քո մասին մանրամասն գրիր և Քրիստափորին՝ քարեփր։

Քո Եղբայր՝ Գաբրիել

69 ტ.ხს.ტ.ხს. სიხსოიხსიხსი

ფიქსი-ტ.ქ.ქ.ქ.

დაბანდი, 1854-სა წესა, ენკენსთვის 25-სა

საყვარელო დედავან და მიხეილვან,

თქვენი ამ თვის 11-ში დაწერილი წიგნი მივიღე, ძალიან გამე-
ზარდა, მიხეილვან, თქვენი ქალაქს მოსვლა! რა საკურველია, დე-
დავან, ძალიან გაგეზარდებოდა.

თქვენი მორჩილი გაბრიელი

<2. 9.>

დედავან ეს წიგნი მიმდოდა ესე დამესრულებინა, მარამ ვი-
ფიქრე, რო ემისი მოკლეობითი არა იფიქროთ, ეს ორიოდ ტრიქო-
ნიც მოუმატე. მიხეილას წასულ ფოშტით ალექსანდრეპოლს 25 მა-
ნეთი გაუგზავნე ქრისტეფორის სახელობაზედ. როგორც თქვენც
მოგწერეთ, ბებუთოვისაგან ჩემ სტოლში გუბერნატის სახელობა-
ზედ წიგნი მოვიდა, რო მალე მილიციას ზატხულამდინ დავითხო-
ვებო? ამისაგან მესმის, რო ამ ზამთარს მიხეილა თქვენთან იქნება.

შაგუშმა მთხოვა, რო თავისი დედის ნაცვლის ამბავი შევატყო-
ზინო, მანდ არის, თუ ქმარსთან გაჰყოლია პეტერბურგსა. გთხოვთ
ესნიფერას ჰკითხოთ და შემატყობინოთ, რო დაეპირდი. იძახის, რო
იუ ქალაქშია, უნდა ფული გაუგზავნო.

სიყვარულით დამიკოცნეთ რიმსიმე და ივან ზახარიჩი თავიანთ
ყმაწვილებით, აგრეთვე იაგორა, ლადოა, მიკოა, დედიდა, დიდი მა-
მა, თაქუა და ყველანი.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

Դեկտեմբեր, 1854 թվի սեպտեմբերի 25-ին

Սիրելի մայրիկ ջան և Միքայել ջան,

Այս ամսի 11-ին դրած Ձեր նամակն ստացա. շատ ուրախացա. Միքայել ջան, Ձեր քաղաք դալու առթիւ՝ Իհարկե, մայրիկ ջան, շատ ուրախացած կլինեմք:

Ձեր խոնարհ՝ Գաբրիել

<Հ. Գ.>

Մայրիկ ջան, այս նամակն ուղղում էի այսպես ավարտել, բայց մտածեցի, որ այս նամակի կարճության պատճառով որեւէ բան չմտածեք, <ուստի> այս մի քանի տողն ավելացրի: Անցյալ փոստով Միքայելին 25 ռուբլի էի ուղարկել Ալեքսանդրասլով՝ Քրիստափորի անունով: Ինչպես Ձեզ գրել էի, Բեհրսթովից նահանգապետի անունով իմ սեղանը մի գրություն է ստացել, թե շուտով, մինչև ամառ, միլիցիան պիտի արձակվի²: Այստեղից ես կզրակացնում եմ, որ այս ձմեռ Միքայելը Ձեզ մոտ կլինի:

Շագունը խնդրեց հաղորդել իրեն իր խորթ մոր մասին, թե արդյոք այդտեղ է, թե՞ ամուսնու հետ գնացել է Պետերբուրգ: Խնդրում եմ Ուսնիփերին հարցրեք և ինձ հաղորդեք, քանի որ խոստացել եմ: Ասում է, եթե քաղաքումն է, պիտի փող ուղարկեմ նրան:

Սիրով համբուրեք իմ փոխարեն Հսիփսիմեին և Իվան Զախարիչին իրենց երեխաներով, նույնպես և Յագորին, Ղազոյին, Միկոյին, մորաքրոջը, մեծ հայրիկին, Բագուհուն և բոլորին:

Ձեր խոնարհ ուղի՝ Գաբրիել

70 ზესტანის სიხარბისმის

ზესტან-ბიქი

დარბანდი, 1954-სა წელსა, ოქტომბრის 30-სა

საყვარელო დედავან,

თქვენი ამ თვის 16-ში დაწერილი მივიღე. ჰაზარაპეტოვი კარ-
ვად მიგიღიათ, ძალიან მადლობელი ვარ. დიდის მადლობის წიგნსა
მწერს.

ძალიან კარგი ყმაწვილია, ახლოდ გაიცანით, ჩემს ამბავს იმისა-
გან დაწვრილებით შეიტყობთ. მე ამ ფოტოთ წიგნს არა ვწერ, ამი-
ტომ რო იქნება მანდ არ იყო. ესე უთხარით, თუ ნახოთ და მოიკით-
ხეთ. როცა მანდ დამკვიდრდება, მაშინ მოვწერ, მარამ თითონ წიგნი
არ დამაკლოს და მანდ დარჩენის ქალაღდი მალე გამააგზავნინოს, რო
ერთი პამოშნიკი არა მყოფნის.

მარაპეტას! მოახსენეთ, რო ჩემის პლანის შავს როგორ დავი-
ჭერთ, მარამ ამ ხანად სულ ნაკუწ ნაკუწად არის დაჭრილი, რად-
განც გათეთრებისათვის ისე საჭირო იყო, და თუ ღმერთი მაღირსებს
და ზაფხულამდინ მოვალ. მაშინ იმედი მაქვს, რო თავიანთი წადი-
ლი აღსრულო.

დღეს ჩემ პლანს მოვრჩი და ხელი მოვაწერე, გუბერნატმა ძა-
ლიან მოიწონა და აქაური სომხები დაიბარა³ ხვალ ათ საჰათზედ,
რო ჰკითხოს, თანახმა არიან ჩემს პლანზედ? მიორე ფოტოში გამოგ-
ზავნის თავარმართებელთან დასამტკიცებლად.

სიყვარულით მაიკითხეთ რიმსიმე თავისი ყმაწვილებით და
ყველანი ჩვენი მეგობარნი და ნათესავნი.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

<2. 9.>

საყვარელო ძმაო მიხეილ და საყვარელო რიმსიმეჩან და ვარინ-
აჩან. სიყვარულით მოკითხვას მოგახსენებთ.

თქვენი გაბრიელი

Դեբրեհեզ, 1854 թվի հոկտեմբերի 30-ին

Սիրելի մայրիկ ջան.

Այս ամսի 16-ին դրած Ձեր նամակը ստացաւ Հաղորդակտո-
վին լավ էք ընդունել, շատ շնորհակալ եմ, խորին շնորհակալու-
թյամբ նամակ է գրում ինձ:

Շատ լավ երիտասարդ է, մտերմացեք նրա հետ, իմ մասին
նրանից ամեն ինչ մանրամասնաբար կիմանաք: Այս փոստով նրան
նամակ չեմ գրում, որովհետեւ գուցե այդտեղ չէ: Եթե տեսնեք, այդ-
պէս էլ տսեք իրեն և բարեկեր: Երբ այդտեղ բնակութիւնն կհաստա-
տի, աչն ժամանակ կդրեմ, սակայն թող ինքը նամակ չպակասեցնի
ինձ և այդտեղ մնալու թուղթը թող շուտով ուղարկել տա, քանի որ
մի օգնականով ես չեմ բալարարկում:

Մայրապետին՝ հայտնեք, թե իմ նախագծի սեր ինչպէս կխնա-
լեմ նրանից, բայց ներկայումս ամբողջովին կտոր-կտոր է արլած,
որովհետեւ մաքուր կազմելու համար այդպէս էր պետք և, եթե ստա-
ված արժանացրեց ու մինչև ամառը եկա, այն ժամանակ հույս ունեմ,
որ նրանց ցանկութիւնը կկատարեմ:

Այսօր նախագիծս ավարտեցի և ստորագրեցի: Նահանգապետը
շատ հաճանեց և կտրողադրեց վաղը ժամը տասին կանչել տեղացի
հաշիւին³, որպէսզի նրանց հարցնի, թե համաձայն են նրանք ի՞նչ
<կազմած> հատակագծին: Հաջորդ փոստով ուղարկելու է այդտեղ՝
փոխարքային ի հաստատութիւն:

Սիրով բարեկ. իմ կողմից Հռիփսիմէին իր երեխաներով, բոլոր
մեր բարեկամներին և ազգակիցներին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գարիկ

<Չ. Գ.>

Սիրելի եղբայր Միքայել և սիրելի Հռիփսիմէ ջան և Վարինկա
ջուռն, սիրով բարեկներս եմ ուղարկում ձեզ:

Ձեր՝ Գարիկ

1854-სა წელსა, ნოემბრის 20-სა

საყვარელო და ნახვად სანატრილო ღვთაფჳან,

თქვენი ამ თვის 5-ში დაწერილი და პასილკა საბრუკე და ორი პერანგი მივიღე, ძალიან მადლობელი ვარ.

დედაფჯან, ნეტაი როდის ველირსები თქვენ ძუძუებზედ და ხელეზედ კოცნას. დამიჯერეთ, ძალიან მენატრება თქვენი მალე ნახვა, მარამ მოთმინებაა საჭირო.

დარწმუნებითი ვიცი, რო დედა მათა (როგორც ჰადი გელას დაუჩქმევია) აღარ დაბრუნდება ქალაქს¹ და იმისი მოადგილედ სხვას ნიშნამენ: სულ ორიოდ თვეს არ გასწევს და მაშინ რა საკურველია, რო ადვილია ჩემი მოსვლა. ხოლოდ ეს კი ვიცი, რო ერთი წელიწადიც დავრჩე აქა სამსახურის გამო, ბევრს მოვიგებ.

ესლა ისეთი სახელი გამოივარდა აქ მთელ ქალაქს, რო როგორც მანდ შჩერბინინს პატივი აქვს, ისე მე აქა. ეს კი არავისთან გჯოდეს, თორემ მასხარად აგიგდებენ, მარამ დარწმუნებითი იყავით, რო მართალს მოგახსენებ.

გუბერნატს ასე უუვარვარ, რო შვილზედ უმეტესი. კარგად მიცნა და რაც იმისთან მიმე საჭმეა, თუ სამსახურის გამო, თუ სლექტაციის გამო, თუ არხიტექტურის გამო და ინჟინერის გამო, სულ მე ვარ. აგერ სამი კვირაა ერთი სახლი არ იქნება დერ-ბენდში, რო ჩემზედ არ ლაპარაკობდნენ: სადაც ყური უგდოთ, უეჭველად ჩემ სახელს გუბერნატისა და რუსის სალდრის სამრჯვ-ლოსი გაიგებთ. ეს ამბავები სანამ მელიქ ადამოვისაგან გაიგებთ და როცა მოვალ. დაწვრილებით მოგახსენებთ. მელიქ ადამოვს უთხარიტ, რო მეორეც კარგად მოვრჩი და მესამისა ნახე-რამდინ წავსულვარ². თითონ შეიტყობს, სამრეკლის ანგარიშის გამო თქო.

სხვებრივ სიყვარულით დამივოცნეთ რიბსიმე თავის ყმაწვილე-
ბით, მიხაკას და სიძეს მოკითხვა მისწერეთ³. იავგორა, ლაღოა, დიდი
მამა მამიკითხეთ. ზალიკოს მიორე ფოშტაში მოვწერ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

1854 წელი ნოემბრის 20-ին

Սիրելի և կարոտալի մայրիկ ջան,

Այս ամսի 5-ին դրած Ձեր նամակն ու ծանրոցը, շաղկարացու
կատրն ու երկու շապիկն ստացա, շատ շնորհակալ եմ:

Մայրիկ ջան, երանի երբ կարժանանամ Ձեր կուրծքն ու ձիւ-
քերը համբուրելուն: Հավատացեք, շատ եմ կարոտել Ձեր շուտա-
փուլի տեսութեանը, բայց համբերել է պետք:

Համոզված եմ, որ դեղա Մալին (ինչպես հայի գէլն է անվա-
նել) այլևս չի վերադառնա քաղաք՝ և նրան փոխարինող ուրիշին եմ
նշանակում. ընդամենը մի երկու ամիս չի անցնի և այն դեպքում,
ինչ խոսք, որ հեշտ է իմ գալը: Համենայն դեպս այն գիտեմ, որ
եթե մի տարի էլ այստեղ մնամ, ծառայութեան իմաստով շատ կշա-
հեմ:

Այս ամբողջ քաղաքում այժմ անունս այնպես է հռչակվել, որ
ինչպես Շչերբինինն է այդտեղ հարգված, այնպես էլ ես այստեղ:
Սակայն այդ մասին ոչ ոքի մոտ չխոսեք, թե չէ Ձեզ կծաղրեն, բայց
համոզված եղեք, որ ճիշտ եմ ասում:

Նահանգապետն ինձ որդույ պիւլի է սիրում: Նա ինձ լավ ճա-
նաչեց և ինչ որ գիշերին գործեր կան, թե ծառայութեան վերաբեր-
յալ, թե քննչական, թե ճարտարապետութեան վերաբերյալ և թե ին-
ժնեքական, բոլորն ինձ է հանձնված: Ահա երեք շաբաթ է, ողջ
Գերբենդում մի տուն չի լինի, որ իմ մասին խոսելիս չլինի. ուր էլ
տեղանք դնեք, իմ անունը և նահանգապետի ու ռուսական եկեղեցու
վերաբերյալ խոսակցութեանները կլսեք: Այս մասին առայժմ Մելիք-
Աղամուլից կիմանաք և երբ կգամ, մանրամասնաբար կպատմեմ:
Մելիք-Աղամուլին ասացեք, որ երկրորդն էլ հաջող ավարտեցի և
երրորդի կեսին եմ հասել². ինքը կհասկանա, ասացեք, զանգակա-
տան հաշվումների կապուղիութեամբ:

Սիրով համբուրեք իմ փոխարեն Հովհաննիսին, իր երեխաներով,
Մխիթարին և փեսային բարե պրեք³: Բարեկեր Յագուրին, Ղադուչին,
պատին: Զաւիկույին հաջորդ փոստին կգրեմ:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

72 მ.ბ.ს.ს. ს.ი.ს.ი.ს.ს.ს.

ზ.რ.ს.ს.ს.ს.ს.

დარბანი, 1854-სა წელსა, ქრისტიანობის 4-სა

საუვარდლო და ნახვად სანატრელო დედავჯან,

თქვენი ნომბრის 20-ში მოწერილი მივიღე, ძალიან გამეხარდა, რო მიხელილი მაინც თქვენთან არის ეხლა. თუ ღმერთი ინებავს, იქნება მეც მალე მოვიდე.

ამას წინათ მოგწერეთ, რომ გუბერნატმა¹ ჩემ გამო რეუტს და შჩერბინინს მოსწერა, მარამ ავთანდილოვი უეჭველად ნახეთ და სთხოვეთ: მე თითონ მინდოდი მიმეწერა, მარამ ვერ გავბედე. ესე ეტყვი: გუბერნატი დარწმუნებულია, რომ მალე გადამიყვანენ მანდა და გუშინაც მთხოვა, რომ სანამ აქაური საქმეები (პლანჩობის ანგარიშის გამო²) არ შევასრულო, არ წამოვიდე. მე მოვახსენე, რომ ეგ თხოვნას ჩემთვის აღვილი ასასრულებელი ბძანებად ვსახავ. მართლაც რომ ძალიან მოსწონს ჩემი ინჟინერობა და ასე ჰგონია, ჩემ დაწყობილს ვერავინ შეასრულებს. დამიჯერეთ, რომ თქვენი ნაღველი არა მქონდეს, ამ გუბერნატს არ მოვშორდები. ასეთ წაირად შეუყვარდი, რომ სანამ არ დამეკითხოს, არას საქმეს ხელს არ მიჰყოფს.

რა საკურველია, ამისთანა წყალობის გამო ბევრი პატივი და აგრეთვეც ბევრი მტერი ვიშოვე. მარამ თქვენ დარწმუნებითი იყავით, მე იმ მასკვლავზედ არა ვარ დაბადებული, რომ მტერმა მამე-რიოს.

ეს ერთი კვირა სულ ქეიფში ვარ. სამშაბათს ჩემი რიგის პური იყო და ათმა სულმა ორმოცდა ორი ბუთილკა ღვინო დალიეს. ხვალ გოზალოვთანა ვართ. აქაური სომხებს ისე შეუყვარდი, რომ ჩემ წესს ფიცულობენ. სხვებზე მადლობ ღმერთსა, კარგადა ვარ.

სიყვარულით დამიკოცნეთ რიმსიმე თავის ყმაწვილებით, მიწა-
კა და მამიკითხეთ იავორა, ლალოა, დიდი მამა და ძალო თაქუა, რად-
განც საკუთარი მოკითხვით იბერება.

თქვენი ზორჩილი შვილი გაბრიელი

ზერესზე, 1854 წლის ოქტომბრის 4-ს

სირსის და სარითაის მამის ჯან,

სიკისრის 20-ის ყრამ ღერ ზამასს ათაგათი წათ იორათა-
ყა, ირ შიქაყელე ყინს აქამ ღელ მით ზე სქს ათაქამ ლამსნა,
ყიყეს სს ზე ჯოთილ ყამ:

სრანზე ათაღ ღელ ყრს ზე, ირ ზაზანყათსთი იმ მათს ყრს
ღ წილათს და ზღერსინსინ, ათსაყნ სქქმანყელთის თსაყამან თს-
სს და სინყრს. სს სინყს ზე იყილ ზრან ყრს, ყაყე ჯამარბაქის-
ყი: სქსაყს ლათს სრს. ზაზანყათსთი ჯამილქამ ზე, ირ სინღ
ჯოთილ სქსითაყრს აყათსღ და სრს ზე სინყრს, ირ მინღს აყათსღ
ყიბსრე ჯოქარათს (ზაქათბრის ჯაქილამსრის ლათსღიქამი)
ჯმსსსს: სს ზრან ათაყი, ირ აყე სინყრე ყითლ სმ სრს ჯღ
სრათსინსსღ ჯრამან: ჯიქთ ირ სინქსსრთქთს ზა ჯათ ზე
ჯაქსინთს და ლარბთს ზე, სს სმ სსთამ <ყიბღ> აღ ირ ზე ლარბ
ათართს: ჯოქათათსღ, ირ სქს ღერ ყარყე ჯინსსნამ, აყა ზაზან-
ყათსთი მითიღ ჯამ ჯინსნა: სქს ათთიღან სირსის სმ ყარბს
ზრან, ირ მინღს სინღ ჯსა ზე სორჯრყათსთი, აღ მს ყიბს ზე ჯინსარ-
სთი: სინღ სთი, ირ აყათსთი იყიბრთქთან აყათსთილ სს რარბ
ყათილ და სს სთიყსა რარბამსთილ სქსამსინს სმ ჯაზს: სსათს
წიორ ჯამილქამ სესღ, ირ სს აყათსთი ათაყი თათ ჯამ ბნილ, ირ
სქსამსინ ლარბანთა სინღ ჯაყქს:

სმრთიღ მს ჯარათს ზე, ირ ანილრე ჟსწისრის მსღ სმ: სრსჟარქის
იორ სმ ჯსრქს ზე ჯიორათსრთქთან, და თათ ჯიყი ჟათათთს სრსღ
ყინს სინსყინ: სთიღ წიოყათილ მით სინღ <ჯრთქილქამ>: სქსათს
ჯაქსინ სინღ აყათსა სირსის, ირ არსთილ სს სრსღილ: წიორთქთან
ათთბი, სს ლთლ სმ:

სქსთილ სმ სქსათსინ ჯამრთრს ჯიქსინსინ სრ სრსათსინთი.
სქსათსინ და რარსსა წაყარსინ, ჯაღიქსინ, აყათსინ და მარბონსი
დაღი-
ქსინ, ჟათს ირ ჯათთს რარსის ყილთილ ზე:

ღერ სინსარჯ იორის ჯარსის

73 ბრწყინვალე მოგონებები

ბრწყინვალე მოგონებები

დარბანი, 1855-სა წელსა, იანვრის 8-სა

საყვარელო დედაგან.

მოგილოცავ ახალ წელიწადსა და ღმერთმა მადირსოს, რო პირადად მოგილოცოთ. თქვენ ქრისტიანობის 18-ში დაწერილი მივიღე და იმის პასუხი ახალ წელიწადს ვერ გავწერეთ, რადგანც იმ დღეს თორმეტ საპატამდინ მეძინა და სადილს უკანაც დრო ვერ ჩაგვიდგა. თქვენგანითაც ამ ფოტოში წიგნი არა მქონდა, არ ვიცი, რა მიზეზი იქნება.

შემდეგ ამასა, დედაგან, გუშინ გუბერნატს ქალაქი მოუვიდა რეუტისაგან ჩემს გამო. მიკვირს ავთანდილოვისაგან, რო ამისთანა ქალაქი მოუწერია: რეუტი იწერება, რო პრისიანის პრისტავობა მივიღო მანდაური კამერჩესკი სუდში. ასე მეგონა თავზედ ზარი დაგეტა. გუბერნატსაც ჩემზედ უარესად ეწყინა.

რა საკუთრელია, რო არ ვითანხმებ და დღესვე გუბერნატისაგან პასუხი იწერება რეუტთან, რო მაგ თანადგომისაზედ არ ვითანხმებ. აბა რა ჰქვია რო ოთხმოცი თუმანი ორმოცდა ხუთ თუმანზედ გავცვალო. ეს მიზეზი კიდევ არა ფერი, ამიტომ, რო თქვენც დარწმუნებული ხართ, რო მე ფულის მოყვარე არა ვარ, მარამ პრისტავობა რა ჩემი საქმეა, თუ ღმერთი გწამთ: ვინც ქრთმის მკამელია, ეგ იმისი საქმეა, რო წელწადში ასი თუმანიც სხვა ჩაჯიბოს. ჩემთვის სახელი უძვირფასესია სიცოცხლეზედ. თქვენ კარგად იყავით, ახარ გრთ გზას ვიპოვი.

მურავიოვი მოვიდეს², მე თითონ პირდაპირ მოვწერ, თუ არც მაშინ გარიგდება, ორი წელიწადიც დამრჩენია ვადამდინ, მაშინ სამსახურს დავაფურობებ და საბოჟნიკობას დავიწყებ:—დედავჯან, მაბიტევე, რო გაწუხებ.

ღმერთი მოწყალეა, თუ გნებავს, მელიქ ადამოვს მოჰყევი, ზელმწიფესავით შეგინახო.

ავთანდილოვი კიდენ ნახე და დარწმუნებული იყავი, რო რაც მოინდომოს, იმას გაარიგებს. და აგრეთვე შეიტყობ იმისაგან, თუ გუბერნატი რასა სწერს რეუტსაჲ, იმისი შავი ჩემს სტოლშია.

სიყვარულით დამიკოცნეთ მიხეილი და რიმსიმე თავის ყმაწვილებით და ჩემს მაგიერ მიულოცეთ ახალი წელიწადი. ყველანი მაბიკითხეთ.

თქვენი მორჩილი და თქვენი გულ მკვდარი შვილი გაბრიელი

ზსერსნო, 1855 წლის ზინაის 8-ის

სირსის მაცრის ჟან,

ზნორაჟილიაჲ ჯმ ზსერ ზორ თარის ჯ ზილ ასთილათ არქანაგნის ჯნა ანაჲმარ ჯნორაჟილისი:

ზსერსნო 18-ის ჟრათ ზსერ ჯამასკნ ათაგა ჯ ჯრა აკათათა-ქათან ჯორ თარია ორ ჯკარიღაგა ჟრს, ორიღასთს აკნ ორ მქსკ ჯამარ თათსსრსილს ჟნათ ჯ ჯ ჯაღიგ ჯსთი ჯლ აღათ ჯამასნაკ ჯკარიღაგა ჟთსს: სკა ქიითილ ზსერსიგ ჯლ ჯამას ჯათაგა, ჯღ-თსმ, აკათაჲთს ჯნ ჯ:

სკნოღსთს, მაცრის ჟან, ჟრს ჯაჲანგაჲსთრ ოსთიგ ჟრი-ქიონ ათაგაჲ ჯმ მათს: ჯარმანთმ ჯმ სქქმანგქილქ ქრათ, ორ აკაჲქსი ქილქ ჯ ჟრს: ოსთორ ჟრიმ ჯ, ორ ჯა ჟრქლს აქრსთაჲქ აკაღთს ჟნღილსმ აკღთსღი ათსთრასკან ჟათარანთ¹: ჯნა ქლს, ქს ჟრქსნღ ქილ სკაჲ ჟქსს, ჯაჲანგაჲსთს ჯნაღიგ ათა-ქლს სსღაგაჲ:

ქს ჯიუგ, ორ ჯამაჲაჲქსი ჯ აკაორსს ჯაჲანგაჲსთს ჯიღიგ აკათათსან ჯ ჟრქლმ ოსთილს, ორ აკღ აკაღთსს ჯა ჯამაჲაჲქსილმ: სსღა ჯი ჯაგის ჯსთ ჯამ ჯსრს, ორ ოსთონს ქილ-მანღ ჟათათს ჯსნღ ქილმანის ჯსთ ქილსმ: სკა აკათაჲთ ჯქ ოკსკ, ორიღასთს ჯნღსრღ ჯლ ჯამიღქლათ ჟ, ორ ჯა ქიღი სირაჲარ ჯამ, აკაჲქს აქრსთაჲქილქილს ჯნ ჯმ ჟორღს ჯ, ასთილათ სირს-აკღ ჯრა ჟორღს ჯ, ოლ ჯაღათსს ჯ, ორ ჯარიღ ჯ ჯარიღ ოსთაჲ

էլ կողմնակի ճանապարհով գրպանը դնել: Ինձ համար անունը
կյանքից թանկ է: Դուք լավ եղեք, վերջիվերջո ես իմ ճանապարհը
կգտնեմ:

Մուրավյովը թող դա՞, ես ինքս ուղղակի կգրեմ նրան և եթե այն
ժամանակ էլ գործը գլուխ չի գա, երկու տարի է մնացել մինչև ժամ-
կետը, կթքեմ ծառայությանս վրա և կսկսեմ կոշկակարութիւն
անել:

Մայրիկ ջան, ներիր, որ անհանգստացնում եմ: Աստված ողոր-
մած է, եթե ցանկանում ես՝ Մելիք-Աղամովի հետ արի, թաղավորա-
վայել կպահեմ քեզ:

Ավթանդիլովին նորից տեսեք և հավատացած եղեք, որ նա ինչ
ցանկանա, այն էլ կանի: Նմանապես իմացեք նրանից, թե նա՝ առ-
գապետը Ռեուտին ի՞նչ է գրում²: Այս գրության սեղագիրն իմ գորտ-
կումն է:

Սիրով համբուրեք իմ փոխարեն Սիքաչեյին և Հսիսիսիմիին իր
երեխաներով և իմ կողմից շնորհավորեք նրա նոր տարին: Աղոթին
բարեկեք:

Ձեր խոնարհ և Ձեր սրտամեկ ուղի՝ Վարդիկ

74 ტიხამტიხამ სიხიზი-იხიკასხი

ფერენი-ტიქიქი

დარბანდი, 1855 წელსა, თებერვლის 12-სა

საყვარელო და ნახვად სანატრელო ძმაო ივან ზახარჩი.

თქვენი იანვრის 29-ში დაწერილი მივიღე. მადლობა ღმერთსა, მშვიდობით ბძანდებით. ძალიან დაღონებული ვიყავი, რო ორი ფოშ-ტა ერთმანერთზედ თქვენგნით ამბავი არა მქონდა.

დედავჯან, იწერებით, რო გეწყინათ ჩემი აქ დარჩენა. ვინ გითხრათ, რო მე აქ მირჩევნიან, ვიდრე მანდ. თუ რო პრისტავობაზედ არ ვითანხმოვე, ის იმიტომ, რო ჩემი სახელის გატეხა არ მოვინდომე. თუ რო აქედან გამოსვლის ნებას მამცემენ, მაშინ ოტბუსკში წაშო-ვალ და ვნახოთ, ღმერთი რას ინებებს. თქვენ ჩემი ნაღველი წუ-ვაქვსთ: ახალი ნამესტინიკი მოვიდეს!, მაშინ ადვილი იქნება. წასულ ფოშტით წიგნი არ მოგწერეთ. ხოლოდ იანვრის 29-ში პატაოა ბა-რათი მოგწერეთ მასალოვის სახელობაზედ (ბებუთოვის კანცელ-არიაში მსახურობს) უნდა მიღებული იყოს. სხვებრ სიყვარულით დამიკოცნეთ რიგშიმე და სიბე (რა საკურველია მოსული იქნება!) თაეიანთ ყმაწვილებით და მიხაკა. და მამიკითხეთ ყველა ჩვეთი მე-ვობრები და ნათესავები.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

ფერენი, 1855 წიქი ქხორქარქი 12-ქი

სიხიქი ს ლაოთაქი მავრქი ჯან,

ჯიანქარქი 29-ქი ვრად ღერ ზამაქი სთაფა: ჟიჯიქიქი სთა-ბი, ირ იღვ ს ათიღვ ლქ. ჯათ თქიორ ჭი, ირ ქრარ ზოსიქი სიქი სიით სთაფიქი, რაქე ბხვანქი იღ მქ სიორ ჯქარი

Մայրիկ ջան, գրում եք, թե Ձեզ վրա վատ ազդեց իմ այստեղ մնալը. ո՛վ տապ Ձեզ, որ այստեղ մնալն ինձ համար ավելի լավ է, քան այգտեղ: Եթե ես պրիստավոթյան չհամաձայնվեցի, այդ այն պատճառով, որ ինձ վարկարեկել չէի կամենում: Եթե այստեղից դուրս գալու իրավունք տան, այն ժամանակ արձակուրդով կգամ և տեսնենք, թե աստված ի՞նչ կկամենա: Դուք իմ մասին մի մտածեք. նոր փոխարքան որ դա՛, այն ժամանակ հեշտ է:

Անցած փոստով Ձեզ նամակ չգրեցի, հունվարի 29-ին միայն մի փոքրիկ երկտող ուղարկեցի Մասալովի անունով (Բեհրուժովի գրասենյակումն է աշխատում), պետք է որ ստացած լինեք: Սիրով համբուրեք Հռիփսիմեին և Կեսային (Իհարկե, եկած կլինի²) իրենց երեխաներով և Միխակին: Բարեկեք մեր բոլոր բարեկամներին և ազգականներին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

75 ბიუსმ.ბიუს. სიხრე-ბიუსმ.სიხ

ბიუსმ.ბიუს. სიხრე-ბიუსმ.სიხ

დარბანი, 1855-სა წელსა, თებერვლის 26-სა

საყვარელო დედავჯან,

თქვენი ამ თვის 12-ში დაწერილი მივიღე. ძალიან გამეხარდა სიძის მოსვლა¹.

იწერებოდა, რომ ოტპუსკით წამოვიღე: ჩემს ხელში რომ იყოს. დღესვე წამოვალ. ვნახოთ მაინდან რა პასუხი მოვა. მიორედაც იწერებოდა, რომ რეუტის ანუ ავთანდილოვის ნახვა მერიდებოდა, რადგანც პრისტავობა არ მოვინდომე. მაგით ალაგი არ მინდა, ნება მამცენ წამოსვლისა და მერე ღმერთი მოწყალეა. ახალი თავმართებელი რომ მოვიდეს², ერთი იმასაც სთხოვეთ. აქ ხმა დავარდა, რომ ამ სამ დღეზე აქ უნდა იყოს. ვნახოთ, აქედან რა გარიგდება:—მე თქვენ სწორედ გითხრათ, მინდა, რომ ამ ზაფხულსაც აქ ზღვაში ვიბანო, რადგანც შარშანდელმა ბანაობამ ძალიან მარგო, იქნება სრულად განთავისუფლდე რევმატიზმისაგან... ღვთის ნება ასრულდეს.

სიყვარულით დამიკოცნეთ ივან ზახარიში და რიმსიმე თავიანთ ყმაწვილებით და მიხეილი და მამიკითხეთ ყველა მეგობარნი და ნათესავნი.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

<2. 9. 1>

დედავჯან, ხამფერას ჩემ მაგიერ სამძიმარი მოახსენეთ. ნიკიტა ამ კვირიას ორჯერაც ყოფილა ჩემთან, მარამ არაფერი არ მითქვამს.

<2. 9. 2>

ძმაო მიხეილ, რატომ ჩემი იანვრის 15-ში მოწერილის პასუხს არა მწერ? შეიტყე და მამწერე³, თორემ ყურებს დაგიგრესამ.

Գերբնոց, 1555 թվի փետրվարի 26-ին

Արշակի մայրիկ ջան,

Այս ամսի 12-ին գրած Ձեր նամակն ստացաւ: Շատ ուրախացաւ փեսայի գալու անթիւ:

Գրում եք, որ արձակուրդ վերցնեմ ու գամ. իմ ձեռքին որ լինի, անց աշտօրհեկ/ կգամ: Տեսնենք, թե աշտօրհեկ ինչ պատասխան կգա: Հետո գրում եք, թե անհարմար եք գրում Ռեուտին կամ Ալվան-դիլովին տեսակցել, որովհետեւ պրիստովի պաշտոնն ստանձնել չցանկացաւ: Դրանց պաշտոնն ինձ պետք չէ, թող ինձ գալու իրավունք տան, իսկ հետո աստված ոգորմած է: Նոր փոխարքան որ գա², նրան էլ խնդրեք: Այստեղ լուր տարածվեց, որ երեք օրում աշտօրհեկ պիտի լինի: Տեսնենք դրանից ի՞նչ գուրս կգա:

Ճիշտն ասած, ես այս ամառ էլ ուզում եմ ծովում լողանալ, քանի որ անցյալ տարվա լողանալը ինձ շատ օգնեց, դուցե իսպառ ազատվեմ ուսմանից... Թող կատարվի ասածն կամքը:

Արիով համբուրեք իմ փոխարեն Իվան Զախարիչին և Հսիփիմեին իրենց երեխաներով ու Միքայելին. բարեկեք բոլոր բարեկամներին և ազգակիցներին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

<2. Գ. 1>

Մայրիկ ջան, համոքերուն իմ կողմից ցավակցութուն հայտնեք: Այս շաբաթ Նիկիտան նուշնիսկ երկու անգամ է ինձ մոտ եղել, բայց իրեն ոչինչ չեմ ասել:

<2. Գ. 2>

Եղբայր Միքայել, ի՞նչու հունվարի 15-ին գրածս նամակին չես պատասխանում: Իմացիր ու ինձ գրիր³, թե չէ ականջներդ կոլսրեմ:

76 ბრძანება სპირიტუალისტურ

ფსიქსნე-ბიჭიქს

ქ. ბანდი. 1855-სა წელსა, აპრილის 2-სა

საყვარელო დედავჯან,

თქვენი და სიძის მარტის 19-ში მოწერილი მივიღე და რაც მოგეწერათ, ვისმინე.

თუ მიხაკას გამო გამართლდა¹ და ველირსები, ძალიან ბედნიერებაა, უჩეტესად ჩემთვის, ვიდრე მიხაკასათვის. მაშინ შეიძლება, რომ გზა უპოვო. დედავჯან, ფულისა მამიტევე. შენი სულის ჭირი მე, ჩემი ხელიც ამ ხანად მოკლეა. აქ ავიღო ვალად, თუ მანდ, ორივე ჩემი ვალია. თქვენ რაც საჭიროა, დახარჯეთ, ღმერთი მოწყალეა.

თუ ჩემს ამბავს მოიხსენიებთ, დღე და ღამე მოსვენება არა მაქვს. გუბერნატის საყვარელი ინჟინერი და არხიტექტორი მე ვარ: ორშაბათს სადილად იმასთან ვიყავი და შამპანსკით რო გაგვიმსეს ბოკალები. გუბერნატმა მოჰყვა ჩემი ქება საპთის გამო² და ჩემი სადღეგრძელო დალია და ათ კაცსაც. რომელნიც იქ სტუმრად იყვნენ, დააღვინა და თავის ცოლსაცა. რაც გუბერნატმა იქ მაქო, ერთ ობახსში ვერ დავწერ.

საყვარულით მამიკითხე და დამიკოცნე ყველანი. ყველა მახსოვს, მაგრამ სახელების დრო არა მაქვს.

თქვენი შორჩილი შვილი გაბრიელი

ფსიქსნე, 1855 წელს აპრილის 2-ის

სპირსიქ ძაქრისქ ჯან,

ღერ ხ ქისათქ ძარათქ 19-ის ირატ ზოთასქს ათათყა ხ ჩინქ ირ ირსქ ჭიქ³ ჯათსათყა:

ხქს შქსათსქ ქსერარსქკატ <ჯათიორიოდქ> ზჯათსქ⁴ ხ არქათ-ნათყა, მსბ რათათათქირიქქათს ჯათსათსქს ჩინქ ჯათარ, ღან შქ-

խակի: Այդ դեպքում գուցե մի ճամփա գտնեմ նրա համար: Մայրիկ ջան, դրամի համար ներիր, քեզ մատաղ: Ես այժմ դժվար դրութեան մեջ եմ, այժմ իմ ձեռքն էլ է կարճ: Այստեղ պարտք վերցնեմ, թե այդտեղ, երկուսն էլ իմ պարտքն է: Ձեզ որքան պետք է, ծախսեցեք, աստված ողորմած է:

Եթե իմ մասին կհարցնեք, գիշեր ու ցերեկ հանդիստ չունեմ: Նահանգապետի սիրելի ինժեներն ու ճարտարապետը ես եմ: Երկուշաբթի ճաշին նրա մոտ էի, և երբ որ մեր բաժանիկները շամպայնով լցրին, նահանգապետը սկսեց իմ գովքը ժամացույցի առթիւ² և խմեց իմ կենացը, խմացրեց իր մոտ ճաշին հրավիրված տասը հոգուն և իր կնոջը: Այնքան, որքան գովեց ինձ նահանգապետը, թղթի չորս էջում չեմ կարողանա գրել:

Սիրով բարեկեք և համբուրեք բոլորին: Բոլորին հիշում եմ, սակայն ժամանակ չունեմ անունները հիշատակելու:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Դաբրիել

77 მისამართის მიხედვით

ფერხენი-მედიკალი

დარბანდი, 1855-სა წელსა, მაისის 22-სა

საუვარელო და ნახვად სანატრელო დედავჯან,

თქვენი ამ თვის 7-ში მოწერილი მივიღე: ხუთი თუმანის მადლობას მწერთ. დედავჯან, მანდ რა მადლობა უნდა. ეგ ჩემი ვალია. ნეტაი მქონდეს მეტი, მაინც კიდენ არ დავივიწყებ ჩემს ვალდებულებას.

პრიკაზის ფულის შეტანას აპირობთ¹. ეხლა ბაღის მოსავლის დრო არის, თქვენც პატარა ხანს ბაღით იოლად წადით და თუ ძალიან საჭირო იქნება, კიდენ ვალად ავიღებ და გამოგიგზავნით.

დედავჯან, მკითხამთ თუ საპათი როგორ გავათავებ². აგერ ერთი თვეა, რაც მოვრჩი იმას და მესაპათეს ჩავაბარე. ჩემი ჩხირ-კედლობა იცით, ექვსი თვე იმის მეტი ფიქრი არა მქონდა. იმ სივიწრობაში ასეთი რამ გამოვიყვანე, რომ მე თითონ არა მჯერს, თუ ჩემი საქმეა.

ყველა ჩეტვერს ოთხ პატარა ზარებში უკრამს და საპათს-ოცდა ცამეტი ფუთიანი ზარში. ამის გამო აქაური ინჟინერები და იმათი გვარი კაცები სულ გადამემტერეს და გუბერნატის საუვარელო გავხდით: ხანდესხან ისეთ საქმეს ჩამაბარებს, რომ ვერა ვკისრულობ, მიბძანებს: შენ გგონიაო, რომ არ იციო, მარამ შენი ნიჭი გაგაკეთებინებსო. საპათისათვისაც გუბერნატისაგან მადლობის ქალაქი მივიღე.

ერთხელ გუბერნატთან სადილად ვიყავით. მას შემდეგ, რომ ჩემი სადღეგრძელოდ შამპანსკი დალია როდესაც ბალკონზედ გამოვევლით, ჩემმა საპათმა ჩეტვერტი დარეკა. გუბერნატმა პოლიცმესტარს უთხრა, რომ სუნდუკიანცმა იმისთანა საქმე მაახდინაო, რომ საპათში ოთხჯერ უეჭველად უნდა მოვიგონო იმისი ოსტატობა: ესო ძალიან დიდი ოსტატობაა, რომაო კაცმა კაცს თავის თავი მუდამ ჩეტვერტში მაგონოსო.

ერთი უფროსი ანუ ჩინებული კაცი არ მოვა აქა, რო გუბერნატ-
მ ჩემი ქება არ უამბოს და არ წაიყვანოს სამრეკლოში. (მიზეზი გუ-
შინაც ეს იყო, რო წიგნი ვერ დავწერე და დღეს კვირასა ვწერ, იქ-
ნება ფოშტმესტარ ვთხოვო, რომ მიიღოს).

გუშინ სადილად დამპატიუა: იქ ორი ჩინებული კაცი იყვნენ:
ღენერალ ჯაფარ კული და კნიაზი ვასილჩიკოვი. ჯერ სიტყვით მა-
ქო, მერე კნიაზ ვასილჩიკოვს უთხრა, რო წავიდეთ ვნახოთო, სიტ-
ყვით არ შემისლიანო. იქ ნახამ მაგისი ოსტატობასაო: თუმცა წვიმა
არისო (მართლად ძალიანაც წვიმდა), მარამ ღირსო წასვლაო. სა-
პათის რვა იყო და, რასაკურველია. სამთლებით აველით. მცხეთის³
ამშენებელი იმტენი ქება და მადლობა არ მიუღია, რასაც მე მაღირ-
სეს. მერე გუბერნატმა ხელიდან სამთელი გამამართო, რომ შენ
უამბე კნიაზსაო, თუ რა გვარად არის გამართულებაო.

მე ჩემი თავის ქებით არ ვიტყვი, მარამ რაც იქ მე გამიმართამ,
მესაპათეს საქმე არ არის (იქ თუ ცოდნა გამამადგა, შესტაკოვისაგან
ნაწავლი ფიზიკა). საპათის თოკებმა უნდა თუთხმეტი არშინი იმუ-
შაოს. რო კვირაში ერთხელ გაიმართოს. და ადგილი იქ სულ ოთხი
არშინი იყო. მარამ ჭახრაკებით იმ გვარად გავმართე, რო თუთხმეტი
არშინს მუშაობს. ერთიც ესა, რო საპათი ერთ ადგილას მუშაობს და
ზარებს თორმეტ არშინზედ უკრამს, მავთულებით იმ გვარად გამი-
მართამს.

ერთ სიტყვით, ჩემ ქაღალდისაგან გაკეთებული ყუთი მოიგო-
ნეთ და ესე იაზრეთ, რო სამი ეტაჟა სამრეკლო იმ გვარი სანახავია.
თავი გატკინეთ. ორმოც და ხუთი თუმანი დავხარჯე, ბევრ წილი ოს-
ტატებიც პუქთად მუშაობდნენ (სახემწიფო სალდათები), მარამ ყვე-
ლასთვის მანეთიდან დაწყობილი თუმნამდინ ფული მიჩუქებია. ეს-
ლა ასცამეტი თუმანი მოუციათ ჩემთვის, რო სალდრის მეიდანს გა-
ვასწორებინო⁴ და აგერ სამი კვირა დღეში ოცზედ მეტი მუშა მყავს.
მარამ ფოდრათით მივეცი, რო ყველამ შეიტყოს ჩემი დანახარჯი და
მიქარვა არ გავიგო იმიტგანა.

შინაც ურიების სახლებისათვის პლანებს ვხატამ. გუშინ გუ-
ბერნატმა ჩემი ცხრა პლანი დაამტკიცა და თქო, რო დღეს ჩემთვის
ბედნაერი დღეაო. იმ პლანებისაგან თუთხმეტი კიდენა მაქვს დასა-
ხატი. ეს ოცდა ოთხი პლანი სულ რიგზედ ერთი ქუჩაა. ვინც საწყა-
ლი კაცია, გუბერნატი ჩემთან გზავნის: ამიტომ დარწმუნებულია,
რო ფულის მოყვარე არა ვარ.

ძმაო მიხეილ, შენი ხანჯალი უნდა რო მალე მიიღო, გებეკამ
დამპირდა შურიდან გამოგზავნა.

დედავჯან, ნემესტნიკს რატო პირდაპირ არა სთხოვთ? რამტენ-
ჯერ გითხრათ, აქედან არადფერი რიგდება და გუბერნატს უნდა, რო
სოლ აქ ვიყო. ჩემთვისაც აქ სამსახური სკოლაია, მაგრამ სთხოვეთ,
რო თქვენი ნახვა შემეძლოს. მოწყალებობისათვის კი ნუ სთხოვთ,
უთხარით, ეს რა სამართალია თქო. სულ დაწვრილებით უმბვით.
აუ რო რამ დანაშაულებს აქვს თქო. სლესტვიე მახდინეთ თქო და
ოოდესაც დამტკიცდება იმისი მართალი დანაშაულე ა მ.შ.ს. შეც
არ მინდა თქო, რო ჩემი შვილი იყოს თქო. უეჭველად ნახეთ ჩემს-
ტნიკი, თორემ ძალიან მეწყინება. ჩემი მოწერა არ იმემა: ჯერ
თქვენ ნახეთ და მერე ასეთ წიგნს მოვწერ. რო ან მაგისი სიყვარ-
ლი გავსდეს ან სიბიროს გადამყარგონ. მე აქამდინ მოვწერდი. მაშინ
წიგნში ბანაობა მაპრკოლებს.

სიყვარულით დამიკოცნეთ რიმსიშე ყმაწვილებით და მიხეილი
და ყველანი მამიკითხეთ.

თქვენი შვილი გაბრიელი

ზერსნე, 1855 წლის მაისის 22-ის

სირსის სკოლის მასწავლებელს,

სკოლის 7-ის ირად ზერსნესთან ითხოვთ, ჩინე მონათესავე
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს,
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს.

მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს,
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს,
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს.

მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს,
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს,
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს.

მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს,
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს,
მთავრისათვის სკოლის მასწავლებელს, ჩინე სკოლის მასწავლებელს.

է հանձնարարում, որ դժվարանում եմ հանձն առնել: Նա ինձ ասում է. «Քեզ թվում է, թե չգիտես, սակայն քո շնորհքը քեզ անել կտա»: Ժամացույցի համար ես նահանգապետից շնորհակալական թուղթ եմ ստացել:

Մի անգամ նահանգապետի մոտ ճաշի էինք: Այն բանից հետո, երբ շամպայնով իմ կենացը խմեց և երբ պատշգամբ ելանք, իմ ժամացույցը քառորդ զարկեց: Նահանգապետը ոստիկանապետին ասաց, թե «Սունդուկյանցն այնպիսի գործ է կատարել, որ ամեն մի ժամվա ընթացքում չորս անգամ անպայման պիտի հիշեմ նրա վարպետությունը: Մեծ վարպետություն է այն, երբ մարդ կարողանում է իր անձը դիմացինին հիշեցնել տալ յուրաքանչյուր քառորդ ժամը մեկ անգամ»:

Մի որևէ պետ կամ բարձրաստիճան անձնավորություն երբ դալիս է աշատեղ, գեպք չի լինում, որ նահանգապետը իմ գովքը շանի նրանց մոտ և շտանի ղանդակատունը: (Երեկ էլ պատճառն այդ էր, որ չկարողացա նամակ գրել և այսօր կիրակի օրն եմ գրում. դույց փոստի պետին խնդրեմ, որ ընդունի):

Երեկ ճաշին ինձ հրավիրեց: Երկու բարձրաստիճան մարդիկ կային այնտեղ — գեներալ Ջաֆար Կուլին և իշխան Վասիլչիկովը: Նախ խոսքով գովեց, ապա իշխան Վասիլչիկովին, թե «Գնանք տեսնենք, խոսքով չեմ կարող <պատմել>, այնտեղ կտեսնեք դրա վարպետությունը: Բեկ անձրե է (իրոք որ խիստ անձրե էր), բայց արժե գնալ»: Ժամը ութն էր և, իհարկե, մոմերով բարձրացանք <զանդակատունը>: Մյուսիթի³ կառուցողն այն գովասանքն ու շնորհակալությունը չի ստացել, ինչին որ ինձ արժանացրին: Ապա նահանգապետը ձեռքիցս մոմը վերցրեց, թե «Խնքդ պատմիր իշխանին, թե ինչ ձևով է կառուցված <ժամացույցը>»:

Նա ինձ գովելու համար չեմ ասում, բայց ինչ ևս այնտեղ սարքել եմ, ժամագործի էլ գործ չէ (այստեղ էր, որ ինձ պետք եկավ Շեստակովից սովորածս ֆիզիկան): Ժամացույցի պարանները տասնհինգ արշին պիտի աշխատեն, որպեսզի շաբաթը մեկ լարվեն: Այնտեղ ընդամենը չորս արշինի տեղ կար, սակայն ճախարակներով ես այնպես հարմարեցրի, որ տասնհինգ արշին է աշխատում: Մեկ էլ այն, որ ժամացույցը աշխատում է մի տեղում, իսկ զանգերը հնչում են տասնհինգ արշին հեռավորության վրա, այնպես եմ երկաթալարերով հարմարեցրել:

Մի խոսքով, հիշեք թղթից շինած իմ արկղը և ըստ այնմ էլ պատկերացրեք, թե երեք հարկանի ղանդակատունը ինչ տեսարան

չունենա: Գլուխներդ ցավալացրի: Քառասուն հինգ թուման ծախսեցի, վարպետները մեծ մասն էլ ձրի էին աշխատում (պետական զինվորներ), սակայն բոլորին էլ մեկ ուղբուց մինչև մի թուման եմ նվիրել: Այժմ ինձ հարյուր տասներեք թուման են տվել, որպեսզի եկեղեցու հրապարակը հարթեմ³, և ահա երեք շաբաթ է, որ օրական քսանից ավելի մշակ է աշխատում ձեռքիս տակ: Բայց ես կապալով տվեցի, որ բոլորը տեղյակ լինեն իմ ծախսերին և որևէ անախորժ խոսակցություն չլսեմ նրանցից:

Տառն էլ հրեաների տների համար եմ հատակագծեր կազմում: Երեկ նահանգապետը իմ կազմած պլաններից ինը հաստատեց և ստաց, թե «Այսօր ինձ համար երջանիկ օր է»: Այդ հատակագծերից զեռ էլի տասնհինգ հատ ունեմ գծադրելու: Այս քսանչորս հատակագիծը միասին վերցրած շարքով կազմելու են մի փողոց: Ով չքաղորդ է, նահանգապետն ինձ մոտ է ուղարկում, որովհետև համոզված է, որ ես փողի սիրահար չեմ:

Եղբայր Միքայել, քո դաշույնը պիտի որ շուտ ստանաս. Գերեկ, կան խոստացել է ուղարկել Շուրալից:

Մայրիկ ջան, ինչո՞ւ փոխարքային անձամբ չեք խնդրում: Քանի անգամ ասեմ, որ աշատեղից ոչինչ չի կարելի հաջողացնել, իսկ նահանգապետը ցանկանում է, որ միշտ աշատեղ լինեմ: Ինձ համար էլ դերադասելի է աշատեղ ծառայել, սակայն Դուք խնդրեք, որ կարողանամ Ձեզ տեսնել: Պետք չէ ողորմության պես խնդրել, ասեք. «այս ի՞նչ արդարություն է»: Մանրամասնաբար ամեն ինչ պատմեք, որ, «եթե որևէ հանցանք ունի, քննեցեք և երբ իրոք ապացուցվի նրա հանցավոր լինելը, ես ես չեմ ցանկանում ալդալիսի որդի ունենալ»: Փոխարքային անպայման տեսեք, թե չէ շատ կննդանամ: Իմ գրելը նրան դուր չի գա: Դեռ դուք տեսեք, իսկ հետո ալդալիսի նամակ կգրեմ իրեն, որ կամ դրա սիրելին դառնամ և կամ ինձ Սիրիբ աքսորի: Մինչև այժմ կգրեի, սակայն ծովում լողանալն ինձ խանդարում է:

Սիրով իմ փոխարեն համբուրեք Հռիփսիմեին երեսաներով ու Միքայելին և իմ կողմից բարևեք բոլորին:

Ձեր որդի՝ Գաբրիել

78 ბრძანება. სინტაქსი

სინტაქსი-ბრძანება

დარბანდი 1855-სა წელსა, მაისის 28

საუვარდლო და ნახვად სანატრელო დედავჯან,

აქვე ფორმით სიძეს სახელობაზედ პასილკას მიიღებთ, რომელიც არის ორი ხაჯალი. ერთი სიძესია და ერთიც მიხეილის ნათხოვი.

დედავჯან. შევიტყუე, რომ ბებუთოვი მანდ მოსასვლელია. უეჭველად ნახეთ და მსთხოვეთ. თორე არაფერი რიგდება. ან როდესაც მოვიდეს. მეც ძალიან ინტო. რომ წიგნი მოვწერო. მე მანდ ადგილი არ მინდა. ამხელე კარგ ადგილს არ ვიშოვნი, ხოლოდ ნება მამცენ. რომ მხელე მოსვლა შემეძლოს. შენ გადმოყვანა მსთხოვე, რომ ჩემი თხოვნა მაიხე ასრულონ. ბებუთოვიც რომ არ მოვიდეს, როგორც იყოს. ეცადეთ. თორე ეს ჩემი რასაც აქ დამაყენებენ. შჩერბინინი და ავთანდილოვი უეჭველად ნახეთ. თორე ძალიან მეწყინება.

მიხეილჯან. ეს ხაჯალი გეგეგამ გამოგიგზავნა შურიდან, მშვილობაში მოიხმარო. იოვანეს თოფსაც წამამსვლელს გამოვატან.

Послушай, я так сердит на тебя, что готов прибить тебя. Шен чудак, иаңг-რის 15-ში ამბავი გეიტხე, და აქამდინ იმისი პასუხს არა მწერო.

Ты настоящий чудак. последний раз я к ней писал 11-го сентября. В тот же день приехал к ней на имя Т. 3 письма. Получила или нет, если ответ не напишешь мне верно, то я тебе не брат.

დედავჯან. ეს ორიოდვე ტრიქონი მიხაკას წააკითხე და თუ ამისი პასუხი არ მოუწერია, მაწყენინებს.

Սիրով համբուրեք իմ փոխարեն Միքայելին, փեսային, Հռիփ-
սիմեինն՝ երեսաներով և բարեկամներին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ.>

Յազուր և Ղազո Ձախարիչներ, ինչպե՞ս է Ձեր թանկագին առող-
ջությունը:

Բարեկեք իմ կողմից մեծ հայրիկին:

79 ბრძანება, სიხარბიკისა

ფსიქონი-ბიჭი

დარბანდი, 1855-სა წელსა, თიბათის 4-სა

საყვარელო და ნახვად სანატრელო დედავჯან,

თქვენი მაისის 21-ში დაწერილი მივიღე. ჩანს ჩემი ნახვა არა
ქსურსთ. რო თავს არ უდებთ. ვისი გერიდებათ, არ ვიცი. თქვენ
ნელმწიფესთან ლაპარაკის ნება გაქვსთ, ამიტომ რო მშობელი ხართ.
ბებუთოვს ეხლა თავარმართებლის ხმა აქვს და როგორც უნდოდეს,
ისე ბძანებას მისცემს. როგორც იყოს, ნახე ერთხელ ორჯერ, გარიგ-
დება; თუ ბძანოს, რო ადგილი არ არის, კსთხოვე, რო მოსვლის ნება
მაინც მამცეს. უეჭველად ავთანდილოვიც ნახეთ და ნევსკიც. რაც
ეხლა ნევსკის შეუძლიან. თუ რო ხათრი დამიჭირა, გამაბედნიერებს.
ამავ ფოშტით ნევსკის წიგნს ვწერ.

ამ წიგნის პასუხი კარგად მამწერეთ. მეტი ღონე აღარა მაქვს აქ
ვაძლებსა! თუ თქვენ ვერას გაარიგებთ, მე თითონ მოვწერ: ან
სრულად დავიკარგამ თავსა ანუ მანდ ვიქნები. სიყვარულით დამი-
კოცნეთ და მამიკითხეთ ყველას.

თქვენი შვილი გაბრიელი

<2. 9. 1>

რაც ნევსკიმ გითხრასთ, მომწერეთ.

<2. 9. 2>

ხანჯლები წასულ ფოშტით გამოვგზავნე.

<2. 9. 3>

მიხაკასთან მოკითხვა მისწერეთ!

Դերբենդ, 1855 թվի հունիսի 4-ին

Սիրելի և կարոտալի մայրիկ ջան,

Մայիսի 21-ին գրած Ձեր նամակն ստացաւ Տեսնում եմ, ինձ տեսնել չեք ցանկանում, որ զլուխ չեք դնում: Ձեմ հասկանում, ու՞մից եք քաշւում: Դուք թագաւորի հետ խոսելու իրաւունք ունեք, որովհետեւ ծնող եք: Բեհբուլուն այժմ փոխարքայի չափ ձայն ունի: Եւ ինչպես էլ ցանկանաւ, աշնայիսի հրաման կարձակի: Ինչպէս էլ լինի, տեսեք մի երկու անգամ, գործը զլուխ կդաւ: Եթե ասի, որ տեղ չկա, խնդրեք, որ դաշու իրաւունք դնեւ տա: Ամբանդիւլուն եւ անպաշտան տեսեք, ինչպէս և Նեակուն: Նեակին այժմ շատ բան կարող է անել: Եթե պատիւն պահի, կարող է ինձ բախտաւորեցնել: Այս նույն փոստով Նեակուն նամակ եմ գրում:

Այս նամակի պատասխանը կարգին գրեք: Այլեւ ուժ չունեմ այստեղ դիմանալու: Եթե դուք ոչինչ չեք կարող անել, ես ինքս կըգրեմ: Կամ բողոքովին զլուխս կորուստի կաամ, կամ այդտեղ կլինեմ:

Սիրով համբուրեք, բաբեք բողոքին:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Դարբինը

<Հ. Գ. 1>

Նեակին ինչ որ ասի, ինձ հաղորդեք:

<Հ. Գ. 2>

Դաշույնները նախորդ փոստով ուղարկեցի:

<Հ. Գ. 3>

Միտակին բարեւ գրեք¹:

საყვარელო და ნახვად სანატორელო მშაო ივან ჯახარიძე.

დედის ამ თვის 11-ში მოწერილი მივიღე. ღმერთმა ხელი მოგი-
მართოთ. ეგ სახლი მაინც შეგარჩეთ.

თქვენი მორჩილი ძმა გაბრიელი

Սիրելի և անմոռանալի եղբայր Իվան Զախարիչ,

Մեծ ցաւով իմացող Ձեր ասորանքի աչրումը¹: Ինչո՞ւ մխիթա-
րեմ Ձեզ, աստված լինի Ձեր օգնականը: Մեր բախտից զարմանալի
չէ, որ ալզ գժբախտութիւնն հանդիպեցինք. մենակ այդ էր մեզ

պահպան: Գոհությունն աստածո, Իվան Զախարիչ ջան, Ձեր ինչին է պետք իմ խորհուրդը. Դուք ինձանից ավելի լավ գիտեք գործի <էությունը>: Երբ անհրաժեշտ լինի, հրամայեք ինձ, այդու հավատարմադիրը կուղարկեմ Ձեզ, և ինչպես կամենաք, այնպես էլ օգտագործեք: Սիրով համբուրեք մայր կիզային և երեխաներին:

Անցյալ փոստով Բեհրուժովին նամակ գրեցի, տեսնենք ինչ դուրս կգա: Մի անգամ էլ Նևսկուն տեսեք և նրա պատասխանն ինձ գրեք: Մինչև այդպիսի գրություն չստացվի, նահանգապետն՝ իրավունք չի տալիս արձակուրդով պաշտ: Գուցե Նևսկին <գործը> շուտով գլուխ բերի, թե չէ նահանգապետն ինձ հոր շինություն է հանձնում, որի <կառուցումը> երեք ամսում չեմ ավարտի: Այս խնդրի մասին ոչ ոքի չէին չտեսեք:

Այս ամսի 11-ին գրած մայրիկի նամակն ստացա: Աստված Ձեր գործին հաջողություն տա, դոնե այդ տունը Ձեզ մնա:

Ձեր խոնարհ եղբայր՝ Գաբրիել

§1 ოქრსა-ოქრსა, სიოს-ოქრსა-სიოს

ოქრსა-ოქრსა-ოქრსა

დარბანდი, 1355-სა წელსა, კათათვის 16-სა

საყვარელო დედავჯან,

თქვენი ამ თვის 2-ში დაწერილი მივიღე. ბებუთოვი დაგპირე-ბიათ ჩემი მანდ გადმოყვანა, ძალიან გამეხარდა. ეს წიგნი რო მიი-ლოთ. ერთი კიდენ წადით ბებუთოვთან და ჰსთხოვეთ, რო ადგილი არ არისმანდა ჩემთვისა, სანამდისინ მოსვლის ნება მაინც მამცეს: და როდესაც მოვალ, ადგილის მოვნა ადვილია. ნევსკისაგანაც ორი წიგნი მივიღე. ბებუთოვი უნახამს და უთხოვნია ჩემს გამო და იწე-რება, რო დამპირდაო. ბებუთოვს თქვენის მხრით ჰსთხოვეთ და არამც და არამც არ მაახსენოთ, რო ჩემგნით წიგნი მივიღიათ ამ სა-განზედ.

მე, მადლობა ღმერთსა. კარგადა ვარ. გუშინ მოველი დაშლაგო-რიდან (აქედან სამოც და თუთხმეტი ვერსტზედ არის). გუბერნატი ზაფხულს იქ ატარებს და ორი დღით დავებარებინე; სადილად და ჩაიზედ და ზაკუსკაზედ იმასთან ვიყავი. ძალიან კარგი ადგილია და ძალიანაც კარგად გავატარე დროება. სიძის მოვალე ბელსკი ვნახე¹ და იმისი პასუხს სიძეს ცალკე ვწერ. სხვებრივ სიყვარულით დამი-კოცნეთ სიძე და რიმსიმე თავიანთ ყმაწვილებით და მამიკითხე იავო-რა, ღაღოა, დიდი მამა და ყველანი და მიხაკასთან მოკითხვა მისწე-რეთ.

თქვენი მორჩილი შვილი გაბრიელი

საყვარელო და პატიოსანო ძმაო ივან ზახარჩი.

დაშლაგორს ვიყავი და ბელსკისთან მე თითონ წაველი. რამწამს ვნახე იმისი დგომიარეობა, იმედი გამიწყდა. ერთი სტოლი და ორი სკამიკა (რომლის მსგავსი თქვენ კუნსაშია) სხვა ცარიელი ოთა-

თქვენი მოლოჩილი ძმა გაბრიელი

326

լարկեմ: Այժմ, խորհուրդ եմ տալիս, որ Սամուրի գնդի հրամանատարի անունով մի խնդիր ուղարկեք, թե չէ կտրած է <ղրամբ>, մանավանդ որ երեք ամսից հետո, ինչպես ինքն ասաց, փոխադրում են մի ուրիշ տեղ: Նա այն և՛ ավելացրեց, որ ինքը միմիայն տասնհինգ ռուբլի է ստացել, իսկ մնացածը պրագոնի փուլ է, չէ որ, ասում է, խոստացավ այն չղահանջել: Դուք գիտեք:

Ձեր խոնարհ եղբայր՝ Գաբրիել

82 ტიხსატიხსა, სიხსი-მისხსი

თხრისნი-ტიქიქი

დარბანდი, 1855 წელსა, კათათვის 23-სა

საყვარელო და ნახვად სანატრელო დედავჯან,

თქვენ და სიძეს! ამ თვის 9-ში მოწერილი მივიღე. მადლობა ღმერთსა, რო ეხლა მალე ველირსები თქვენს ნახვასა². ნომერი გამოგეზავნათ, იმის წამსვეც თითონ ბებუთოვის ქალადი წავიკითხე. გუბერნატი ეხლა აქ არის და ზვალ კიდენ მიდის დაშლაგორს. თუმც იმასაც გაუხარდა ჩემი განთავისუფლება, მაგრამ ძალიან ჰსწყინს, რო აქ არ მინდა დავრჩე, მადლობისათვის რო ვიპაეღ. ესე მიბძანა, რომ ეგ მადლობას არ შივიღებო, თუ მალე დამანებებ თავსაო. მაგრამ მიზეზად კიდენ თქვენ სოგიყვანეთ და ენკენისთვის დადგომით მემდი მაქვს, რო ხელზედ და გულზედ გემთხვიოთ.

აქ ეხლა მეიდანს ვასწორებინებ და ამ ერთ თვეზედ ადრე ვერ მოვრჩები. ზღვის ბანაობაც კიდენ ცალკე მიზეზია. მე შეგატყობინებთ, როდესაც გამოსასვლელი ვიქნები.

სიყვარულით დამიკოცნეთ სიძე და რიშსიმე თავიანთ ყმაწვილებით და სიყვარულით მამიკითხეთ დიდი მამა, დედიდა, იაგორა, ღაღოა, მიკოა, ძალოები, ბიძას შვილები და ქალები და ყველა მოყვარენი და ნათესავნი. ძალო თაქუას უთხარით, რო ენკენისთვის 11-ში, კვირას ვიზიტად ვახლდები.

თქვენი მორჩილი შვილი ვაბრიელო

<ა. ჟ.>

მიხაკას მოკითხვა მისწერეთ და იმისი ამბავი შემატყობინეთ. ზალიკოსაც უბძანეთ, რო ბაღი კარგად დამახვედროს.

Դեբրեկ, 1855 թվի հուլիսի 23-ին

Սիրելի և կարոտալի մայրիկ ջան,

Այս ամսի 9-ին գրած Ձեր և փեսայի¹ նամակն ստացա: Գոհութունն ասածո, որ այժմ շուտով կարժանանամ Ձեր տեսության²: Համարն ուղարկել էիք, իսկույն կարդացի հենց իր՝ Բեհբուլուլի գրությունը: Նահանգապետն այժմ այստեղ է և վաղը նորից գնալու է Դաշլագորի: Թեև նա էլ ուրախացավ, որ ինձ ազատել են, սակայն շատ է նեղացել, որ այստեղ չեմ ուղում մնալ: Երբ շնորհակալութուն հայտնելու համար իրեն ներկայացա, այսպես ինձ պատասխանեց, թե «շնորհակալութունդ չեմ ընդունի, եթե շուտով պիտի ինձանից հեռանաս»: Բայց ես դարձյալ Ձեզ պատճառ բերի և սեպտեմբերի սկզբին հույս ունեմ, որ Ձեր ձեռքն ու կուրծքը կհամբուրեմ:

Այժմ ես այստեղ հրապարտին եմ հարթեցնել տալիս և մեկ ամսից շուտ չեմ կարող ալլարտել: Ծովում լողանալս էլ հատուկ պատճառ է <ուշանալու համար>: Ես Ձեզ կհայտնեմ, երբ որ մեկնելու լինեմ:

Սիրով համբուրեք փեսային և Հոսիսիմեին իրենց երեխաներով, և սիրով բարեկեք մեծ հայրիկին, մորաքրոջը, Ֆադոլին, Ղադոյին, Միկային, ձալոներին, հորեղբոր աղաներին և աղջիկներին և բոլոր բարեկամներին և ազգակիցներին: Թագուհի ձալոյին ասեք, որ սեպտեմբերի 11-ին, կիրակի օրը իրեն կայցեցնեմ:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

<Հ. Գ.>

Սիրտակին բարե կրեք և նրա մասին լուր ուղարկեք: Զալիկոյին էլ հրամայեք, որ այդին լավ վիճակում ինձ տեսցնի:

83 ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՅՄԱՆԻՆ

ԴԵՐԵՆՈՒ-ԹԻՒՂԻՍ

ԼԱՐԲԱՆԴԻ, 1855-ՏԱ ՇԵԼՏԱ, ՄԱՐԻԱՄՈԲԻՏԻՎԻՍ 20-ՏԱ

ՏԱՍՎԱՐԵԼՈՒ ԸՆԴԱՆՈՒ ԵՄԵՆԻ ԵՄԵՆԻ

ԵՄԵՆԻ ԱՄ ԵՎԻՍ Ե-ՄԻ ԸՆԴՈՒՐԻԼԻ ՄԻՎԻԼԵ. ՎԵԼԵՄ, ՄՈՒԹՄԵՆԼԱԸ
ՄՈՒԸԴԻԼԻ. ԴԱ ՄՍՈ, ԸԵԸՆԴՎՅԱՆ, ԴԵՄ ԵԵԼՄԻ ՐՈ ԻՍՈՍ, ԱՅԱՄԸԻՆ ՄԱՆԸ
ՎԻՇՆԵԲՈՒԸ. ՄԵԻԸԱՆՏ ԺԼԻՎՏ ՄՈՎՐԻԻՆ², ՕՐ ԸԼԻՍ ՏԱՅՄԵ ԿԻԸՎԵՅ ԻՇՆԵ-
ՅԱ, ՄԱՏ ՄԵՄԸՎԵՅ ՄՆԸԱ ԴԵՄԻ ՏԼՈՒԼԻ ՏԱՅՄԵՎԵԻ ԴԵՄՏ ՔՈՄՈՄՆԻՅ ԴԱՎԱ-
ԲԱՐՈ. ՐՈ ԵՄ ԸՄԵՐԵՄԱ ՄԻՄԵՎԵԼԱ ԸՆԴԱ ԸՆԴՐԻՍ ՏԱՄՏԱՍՄՈՒՄԻ, ԱՄԻՏ
ԴՄԼԻՏԱԵՎԻՏ ՄԵՄԱՆ ԱՅ ԱՐ ՄՈՎԻԼԵ. ՕՐԵՄ ՎԵՄՈ, ՕՐԻ ԱԵԱՏ ՆՄԵԱՏԻ
ՏԱՅՄԵ ԻՇՆԵԲԱ. ԻՄԸԼԻ ՄԱՅՎՏ, ՐՈ ԵՆՎԵՆԻՏՎԻՏ ԸՆԴՄՈՒԹԻՄ ԴԱՄՈՎԱԸՎԵ
ԱՅԸԸԱՆ. ԱՄ ՄԻՎՆԻՏ ՔԱՍՄՆԻ ՄԱՄՄԵՐԵԹ. ԵՄ ԱՅ ՎԻՇՆԵԲԻ, ԴԱ ԿԱՐԴԻ, ԵՄ
ԻՐԱ, ՏԱԸԱՅ ՎԻՇՆԵԲԻ, ԱՅԱՄՈՒ ԴՐՈՄԵՄԵՏԱՐԻ ԻՅ ԴԱՄԱՄԻՎՅԱՆԻՏ. ԱՄ
ՄԻՎՆԵԹԱՆ ՏՆԵՎ ՄԻՎՆ ԴԻԼԵԲԵԹ; ՄՆԻՎԵՐԱՏ ԱՆՄ ԻՄԻՏ ՔԱԼՏ ՄԱԸԱՄ ՄԱ-
ԴՄՆ ՄԱՄՅԱՆԵԹ ԸՆԴ ՄԵՆԱՐԻԹ, ՐՈ ԴԵՄԵԱՆ ՄԻՎՆԻ ՄԱՅՄԵՐԱԹ, ԵՅ ԻՄԻՏ
ՔԱՍՄՆԻԱ ՄԱԴՄՆԻՏԱՎԱՆ.

ՎԱՐԻՆՅԱՏԱԵՎԻՏ ՎԵՅԸԸԵԲԻ ՐՈ ԴԱՄԵ ՏԱԱՄՄՈՒ ՄՈՒԹԱՆՈ.

ՏԻՍՎԱՐԵԼԻԹ ԸԱՄԻՅՈՒՅՆԵԹ ՏԻԺԵ ԸՆԴ ԴԻՄՏԻՄԵ ԵԱՎԻԱՆԹ ՄԱՄՄՎԻ-
ԼԵԲԻԹ ԸՆԴ ՄԻՆՅԱՏԱՆ ՄՈՎԻԹՆՅԱ ՄԻՏՄԵՐԵԹ ԸՆԴ ՄՎԵԼԱՆԻ ՄԱՄԻՅԻԹՆԵԹ.

ԵՄԵՆԻ ՄՈՐԻԼԻ ՄՎԻԼԻ ԴԱԲՐԻԵԼՈՒ

ԴԵՐԵՆՈՒ, 1855 ՔԻՒ ՕԴՈՒՄԱՍԻ 20-ԻՆ

ՍԻՐԵԼԻ Ե ԼԱՐԻՍԱՎԻ ՄԱՅՐԻՔ ԶԱՆ,

ՍՅԱ ԱՄԻՍ Ե-ԻՆ ԴԵՄԸ ԶԵՐ ՆԱՄԱՅԸ ՄՈՒԹԵԱ: ԶԵՐՈՒ ԵՄ, ՕՐ ԱՆ-
ԴԱՄԵՐ ԻՆՅ ԵՅ ՍԱՄԱՄԻՄ: ԻՆՅ ԱՆՆԵՄ, ՄԱՅՐԻՔ ԶԱՆ, ԻՄ ԶԵՐԻՆ ՕՐ
ԼԻՆԵՐ, ՄԻՆՅԱ ԴԻՄԱ ԱՅՈՒՆԸ ԼԻՆԻՆԻ: ԶՐԱՄԱՐԱՅԸ ԴԱՄԸԻՔ ԱՅԼԱՐՈՒՆ-

ցի², երկու օրվա դորձ դարձյալ կլինի, դրանից հետո իմ սեղանի գործերը իմ օգնականին պիտի հանձնեմ, որ, եթե աստված հաջողի ու աշտուղ մնացի պաշտոնում, սրա համար նորից չվերադառնամ այստեղ: Առնվազն երկու հազար հինգ հարյուր դորձ կլինի: Հուլյս ունեմ, որ սեպտեմբերի սկզբներին այստեղից մեկնեմ: Գրեք այս նամակի պատասխանը: Եթե այստեղ կլինեմ, հո լավ, իսկ եթե չէ, ուր էլ լինեմ, այստեղի փոստի պեսն այնտեղ կուղարկի: Այս նամակի հետ մի այլ նամակ էլ կստանաք. Ուսնիփերին կամ նրա զբոսեր՝ տիկին Շադունին ուղարկեք և ասեք, որ ինձ նամակ էին գրել, այդ նրա պատասխանն է Շադունից:

Վարինկի համար կաշխատեմ որեւէ հաճելի բան բերել:

Սիրով համբուրեք իմ փոխարեն փեսային և Հովփսիմեին իրենց երեխաներով: Միխակին բարե գրեք և բոլորին բարեք:

Ձեր խոնարհ որդի՝ Գաբրիել

84 ԹԻՄԱԹԻՄԱ ՍՈՒՏԴՈՒՅՄԱՆՈՒ

ԴԵՐԵՆԴ-ԹԻՒԼԻՍ

ԼԱՐՅԱՆԴԻ, 1855-ՏԱ ՄԵԼՆԱ, ԵՆԵՆԻՏՅՈՒՆ 3-ՏԱ

ՏԱԿՎԱՐԵԼՈՒ ԵՎ ՆԱՅՎԱԾ ՏԱՆԱԾՐԵԼՈՒ ԴԵԼԱՎՅԱՆ,

ԵՂԵՎԵՆԻ ՄԱՐԻԱՄՈՅԻՏՅՈՒՆ 20-ՄԻ ԴԱՄԵՐԻԼԻ ՄԻՈՎԻԼԵ. ԵՑԵԼԱՄ, ՐՈՒ
ՄԵԱԴԵՐԻ ԵԺԱՆԴԵԲԻՏ, ՐՈՒ ՄԱԼԵ ԱՐ ՄԱՄՈՎԵԴԻ. ՐԱ ԵՂՆԱ, ԱՄԱՏ ՄԻՆԱՏԱԾ:
ՇՈՂՄԵՐԵՏ, ՐՈՒ ՏԱՂՄԵ ԵՎԵՐԻ ՄԱՂԵՏ ՆԵԼՄԻ ԵՎ ԱՄԱՏ ԽԱԵԱՐԵԲԻՏ ԴՐՈՒ
ՄԵՆԴԱ. ԱՂԵԴԱՆ ԻՄԵԴԻ ՄԱՂԵՏ ԱՄԱՅԵԾ ՄԵԴԻ ՄԻՂԵՆԻ ԱՐ ՄՈՂՄԵՐՈՏ ԵՎ
ՆՄԵՏԱԵԱՏ ԴԱՄՈՎԻԼԵ: ԱՄ ՏՅՈՒՆ ԴԱՏԱՎԵԲԻՏ ՄԱՆԾ ՎԵՂՆԵԲԻ՝, ԵՆԱՅՈՒ
ԽԵՄՏՅՈՒՆ ՄԱՆԾ ՐԱ ԵՐԱԼԵԲԻԱ ՄՈՄՆԱԾԵԴՆԱԼԻ. ՏԻԿՎԱՐՄԵԼԻՏ ԴԱՄԻՈՎՈՐԾ-
ՆԵՏ ՏԻԾԵ ԵՎ ԴԻՄՏԻՄԵ ՏԱՎԻԱՆՏ ԿՄԱՄԵՎԻԼԵԲԻՏ ԵՎ ՄԱՄԻՈՎԻՏՆԵՏ ԻԱՂՈՒ-
ԴԱ, ԼԱԼՈՒԱ, ՄԻՂՈՒ, ԴԻԴԻ ՄԱՄԱ, ԴԵԴԻԴԱ ԵՎ ԿՅԵԼԱՆԻ.

ԵՑԻՆ ՄԻՄԻ ՆՄ ԴԱՂԵՏՏ՝, ՆՄԻՏԻ ԿԱՅԱՆԻՏ ՄԱՄՈՎԱԼ.

ԵՂԵՎԵՆԻ ՄՈՐՓԻԼԻ ՄԵՎԻԼ ԴԱԵՐԻԵԼԻ

ԴԵՐԵՆԴ, 1855 ՔԻԼԻ ՏԻԿՈՏԻՐԵՐԻ 3-ԻՆ

ՄԻՐԵԼԻ ԵՎ ԿԱՐԻՏԱԼԻ ԱՎԱՐԻԼ ԶԱՆ,

ՕԴԻՏԱՏԻՐ 20-ԻՆ ԴՐԱԾ ԶԵՐ ՆԱՄԱՏԻՆ ՏՈՒԱԿԱ: ՏԻՆԻՈՒՄ ԵՄ, ՈՐ
ԴԵԴԻՐ ԵՔ, ՈՐ ԶՈՒՄ ԶԵԼԱ: ԻՆԶ ԱՆԻՄ: ՍՐԱՆԻԿ ՏՈՒԱԶ ԼԼ ԴՐԵԼ ԼԻ, ԲԵ
ԶԱՄ ԿԻՐԾ ԿԱ ԵՆԻՐԻԱ ԵՎ ԴՐԱՆՔ ԴԱՆԵՆԻԼԵ ԺԱՄԱՆԱՏԻ ԵՎ ՍԵՏՐ: ԶՈՒԿ
ՈՒՆԵՄ, ՈՐ ՍՐԱՆԻԿ ԲԱԿԻ, ԶԵԼ ԱԿԱՏԵԼԻԿ ՍԵԼԱ ՆԱՄԱՏԻ ԶԵՄ ԴՐԵԼԵԼ
ԵՎ ԴԻՆԴՂԱՐԲԻ ՕՐԵ ԼԵՆԻՆԵՄ. ԱԿԱ ԱՄԱՏԻ ՎԵՐԵԽԻՆ ԱԿՈՒՏԻԼ ԼԵԼԻՆԵՄ:
ՏԵՆԵՆԵՐ, ԲԵ ԻՆԵ ԴԱՄԱՐ ԻՆԶ ԱՆԻՈՒ ԲԱՆԵՐ ԵՔ ՍԿԱՐԱՏԱՏԻԼ:

ՄԻՐՈՒ ԴԱՄՐԻՈՐԵՐ ԻՄ ՎԻՍԻԱՐԵՆ ՄԵՏԱԿԻՆ ԵՎ ԶԻՎԻՍԻՄԻՆԻՆ ԻՐԵՆԵՒ
ԿՐԵԽԱՆԵՐԻՈՒ. ԲԱՐԵՆՔ ՅԱԴԻՐԻՆ, ԴԱԴԻՅԻՆ, ՄԻԼԻՅԻՆ, ՍԿԱՐԻՆ, ՄԻ-
ՐԱԲԵՐԻՅԵ ԵՎ ԲԻՐԻՐԻՆ:

ԵՄԱՆԱԿԱՐԴԻ ՎՈՒՆԴԱՎՈՐԻՐՈՒՄԻՆ ԱՄԱՏԻՆ ԶՄԱՌԵԼԻՔ՝, ԴԻՆԴ ԿԱ-
ՎԱԼԻ <ՈՒԼԵԼԵԿԻՎԱՄԵ ԵՄ> ԿԱԼԱ:

ԶԵՐ ԽԱՆԱՐԴ ՈՐԴԻ՝ ԴԱՐԻԼԵԼ

1 8 6 2

УПРАВ. УПРОВОДЗУВАЮ

1862 Зміст 14, Ріфррр

Любезная моя кузина

София Егоровна,

Недавно мы условились так, что если Вы кончите курс наук с успехом¹, то, в знак моей радости, я должен подарить Вам хорошенькую бонбоньерку.

То что занесло от Вас, Вы уже исполнили блестящим образом, как я убедился из выданного Вам от М-м Фавра аттестата, с чем я вновь Вас поздравляю. Осталось дело за мною.

Исполняя теперь с *удовольствием* данное слово (я говорю с удовольствием, потому что иногда данное слово исполняется и не с удовольствием), я присылаю Вам бонбоньерку, которую я избрал по моему вкусу. Не знаю как она Вам понравится, но от всего сердца желаю Вам, чтобы вся жизнь Ваша прошла так сладко, как сладки положенные в бонбоньерке конфеты.

При этом, любя Вас, как родную, я позволяю себе сказать Вам несколько слов, которые прошу Вас, любезная кузина, принять как выражение истинно-братской любви.

Вы кончили курс наук, но для благосостояния Вашего одно знание этих наук не довольно. Вам предстоит теперь изучить самую трудную науку, тем более трудную, что она приобретает только опытом,— эта наука о *познании света*.

Многое об этом можно говорить Вам, любезная кузина; но это поведет меня слишком далеко, и тогда вместо маленького

письма придется Вам читать длинное семинарийское сочинение, которое покажется весьма скучным молодому воображению Вашему. Только молю бога, чтобы наука эта далась Вам без слез и страданий, и так же легко, как изучили Вы науки у М-м Фавр.

Однако же, любезная кузина, пока Вы понемногу будете узнавать свет и его требования, ценить людей не по наружности, а по душевным их качествам, судить о них не по словам, а по поступкам их и т. д. (как видите, на все это нужно весьма много времени и терпения), я не могу воздержаться от некоторых замечаний, которые так и вертятся у меня на языке и которые прошу Вас помнить всегда:

1. В разговоре с кем бы то ни было, даже с любезным кузином, не нужно давать большой свободы ни языку, ни рукам. (В скобках я скажу, что у меня до сих пор болит уж не знаю левое или правое плечо от кулаков (фи!) одной моей благовоспитанной кузины, тоже недавно кончившей курс наук у М-м Фавр; но это до Вас не касается).

2. Перед зеркалом долго не нужно стоять и часто всматриваться в него (даже украдкой) не следует.

3. В обществе нужно обратить на себя внимание не высокими каблуками ботинок, не широкою кринолиною, не крайне натянутым корсетом и вообще роскошными нарядами, а деликатностью обращения и приятностью разговора. Одним словом, нужно держать себя так, чтобы если Надежда Ивановна и Вера Петровна будут между собою говорить о Вас, то одна говорила бы другой: «не правда ли кума, что эта Соня очень приятная девица, она держит себя чинно, скромно и кстати об всем говорит»: а другая отвечала бы первой: «да, моя голубушка, и точно она мила, умища такая, да как одевается просто, а заметнее других, вот счастливы то родители». Я говорю: Надежда Ивановна и Вера Петровна, а не Шушан и Хоришан, потому что Вы воспитаны не для их общества и по взгляду их мы с Вами никуда не годимся. Но бог с ними. Одним словом, берите пример со старшей Вашей сестры, она мастерица в этом отношении.

4. Если в маленькое Ваше сердечко западет какая-либо досада, то лучше никому не показывайтесь, пока сумеете владеть собою. А то когда Вы сердитесь, мне так и кажется, что

или небо должно разразиться надо мною, или земля провалится подо мною. И скажите, ради бога, к чему портите приятные черты Вашей милой физиономии.

5. В разговоре с молодыми людьми (прошу внимания, любезная кузина, дело серьезное), будьте очень, очень строги и осторожны, потому что между ними бывают настоящие чертенки, которые как раз заставят Вас говорить то, что бы Вы не хотели, или даже и не думали. А это поведет Вас к неприятностям. Вы должны ко всем им быть одинаково вежливы и любезны без всякого предпочтения одного перед другим (я говорю о посторонних) и никому из них не давайте никаких надежд, даже намеком, если Вы твердо не намерены оправдать их, иначе Вы сделаетесь причиною страданий другого, чего, боже Вас избави. К тому же за несколькими зайцами гнаться разом бесполезно, потому что тогда ни одного нельзя поймать. Вот в каких случаях нужны басни Крылова. Так твердите их постоянно, моя любезная кузина.

6. Я Вам решительно запрещаю слишком громко говорить или смеяться, это неприятно для слуха благовоспитанного общества. Этого недостатка я не замечаю в Вас, но боюсь чтобы с Вами не случилось также, как с другою моею кузиною, недавно кончившею курс у М-м Фавр, которая (т. е. не М-м Фавр, а кузина)... когда смеется в Навтлуге², слышно в Тифлисе. Но полноте сердитесь, ведь это не Вы, любезная моя кузина; к тому же я говорил, что Вам не к лицу сердиться.

У меня еще много есть замечаний для Вас, но об этом уже другой раз. А теперь я боюсь и за то, что уже сказал, как бы не досталось и другому плечу...

Преданный Вам Г. Сундукянц

Արեւի իմ կողմնա, Առֆիա եզրովնա,

Վերջերս մենք աշնակն պայծառաւորվեցինք, որ ելին Դուք հաջողութեամբ ավարտեք գիտութեաների դասընթացը¹, ապա, ի նշան իմ ուրախութեան, ես պարտաւոր եմ Ձեզ նվիրել մի սիրունիկ բոնբոնեակա:

Ինչ որ Ձեզանից էր կախված, Դուք փայլուն կերպով կատարեցիք, ինչպես և համոզվեցի տիկ. Ֆավրի Ձեզ տված վկայականից, որի առթիվ ևս դարձյալ Ձեզ շնորհավորում եմ: Մնացածն ինձ վրա է:

Այժմ հանույնով կատարելով տված խոսքս (ևս ասում եմ հաճույքով, սրովհետև երբեմն տված խոսքը կատարվում է նաև ոչ հաճույքով), Ձեզ ուղարկում եմ բոնբոնեիկան, որն ընտրել եմ ըստ իմ ճաշակի: Չգիտեմ ուրբանով այն Ձեզ դուր կգա, սակայն ամբողջ սրտով ցանկանում եմ, որ Ձեր կյանքն անցնի այնպես քաղցր, ինչպես քաղցր են բոնբոնեիկայում զրված կոնֆետները:

Միաժամանակ սիրելով Ձեզ հարազատի պես, ինձ թույլ եմ տալիս Ձեզ մի քանի խոսք ասել, որոնք, սիրալիր կուզինա, խնդրում եմ ընդունել իր ֆլամանդացի եղբայրական սիրտ արտահայտություն:

Դուք վերջացրիք գիտությունների դասընթացը, սակայն Ձեր բարոյություն համար այդ գիտությունների միայն խմանալը բավական չէ: Այժմ Ձեզ սպասում է ամենադժվարին գիտության ուսումնասիրությունը, ավելի դժվարին նրանով, որ ձեռք է բերվում միայն փորձով՝ գա աշխարհի՞ք նախաշոգուրջան գիտությունն է:

Շատ բան կարելի է Ձեզ այդ մասին ասել, սիրալիր կուզինա, բայց այդ շափաղանց հեռու կտանի և այդ դեպքում փոքրիկ նամակի փոխարեն Դուք ստիպված կլինեք մի երկար սեմինարիական շաբադրություն կարդալ, որը Ձեր երիտասարդ երևակայությունը խիստ ձանձրալի կթվա: Ես միայն աղոթում եմ ասածուն, որ այդ գիտությունը Ձեզ տրվեր առանց արցունքների ու տառապանքների և այնպես դուրին, ինչպես ուսումնասիրում էիք գիտությունները տիկ. Ֆավրի մոտ:

Այնուամենայնիվ, սիրելի կուզինա, մինչև ո՞ր Դուք քիչ-քիչ կսկսեք աշխարհը և նրա պահանջները ճանաչել, մարդկանց ոչ թե արտաքինով, այլ նրանց հոգեկան հատկություններով գնահատել, դատել նրանց մասին ոչ թե ըստ նրանց խոսքերի, այլ արարքների և այլն (ինչպես տեսնում եք, այս բոլորի համար պետք է խիստ շատ ժամանակ ու համբերություն), ևս չեմ կարող հրաժարվել մի քանի գիտողություններից, որոնք անզաղար պտտվում են լեզվիս ծայրին և որոնք խնդրում եմ Ձեզ միշտ հիշել:

1. Խոսակցության միջոցին, ում հետ ևս դա լինի, նույնիսկ սիրալիր կուզենի հետ, չպետք է շատ ազատություն տալ ոչ լեզվին, ոչ ձևերին: (Փակագծերի մեջ ասեմ, որ մինչև հիմա ցավում է, բայց չգիտեմ ձախ, թե՞ աչ ուսս բռնեցքներից (ֆի) իմ մի բարե-

կիրթ կուղինայի՝ նույնպես վերջերս տիկ. Ֆավրի գիտությունների դասընթացն ավարտած. բայց այդ Ձեզ չի վերաբերում):

2. Հայելու առաջ երկար կանգնել հարկավոր չէ, և հաճախ այնտեղ իրեն գիտել (նույնիսկ գողտնի) պետք չէ:

3. Հասարակության մեջ իր վրա ուշադրություն հրավիրել պետք է ոչ թե կոշիկների բարձր կրունկներով, ոչ լայն կղինդիկներով, ոչ ծայր-աստիճան ձգած սեղմիրանով և քնդհանրապես ճոխ արդու-ղարդով, այլ վերաբերմունքի նորագեղությամբ և խոսակցության հաճելիությամբ: Մի խոսքով, իրեն պետք է այնպես պահել, որ եթե նազեժդա. Իվանովնան և վերա Պետրովնան իրար հետ Ձեր մասին խոսեն, ապա մեկը մյուսին ասի. «Ստանումայր, այս Սոնյան շատ հաճելի օրիորդ է, այնպես չէ՞», նա իրեն վայելուչ, համեստ է պահում և, ի դեպ, ամեն ինչի մասին խոսում»: Իսկ մյուսը պատասխանի առաջինին. «Այո, ազամիսյակա, ճիշտ որ նա համակրելի է և այնքան խելոք, և ինչպե՞ս պարզ է հագնվում, բայց տարբերվում է ուրիշներից. ա՛յ թե բախտավոր են ծնողները»: Ես ասում եմ՝ նազեժդա Իվանովնա ու վերա Պետրովնա և ոչ թե Շուշան կամ Խորիշխան, որովհետև Դուք դաստիարակված եք ոչ նրանց հասարակության համար, իսկ նրանց կարծիքով մենք Ձեզ հետ մեկտեղ ոչնչի պիտանի չենք: Բայց ասոված նրանց հետ: Մի խոսքով, օրինակ վերցրեք Ձեր ավագ քրոջից, նա այդ տեսակետից վարպետ է:

4. Եթե Ձեր փոքրիկ սրտիկում որևէ տրամոլություն բուն դնի, ապա ավելի լավ է ոչ ոքի չերեւաք, մինչև կկարողանաք Ձեզ տիրապետել: Իսկ երբ Դուք բարկանում եք, ինձ թվում է թե կամ երկինքը պիտի գլխիս ճալթի, կամ ոտքերիս տակ հողը փուլ գա: Եվ ասացեք, ի սեր ասածո, ինչո՞ւ եք Ձեր սիրունիկ կերպարանքի հաճելի դիմագծերը փչացնում:

5. Նրիտասարդ տղամարդկանց հետ խոսակցելիս (խնդրում եմ ուշադրություն, սիրալիր կուղինա, հարցը լուրջ է) եղբք շատ ու շատ զգուշ, որովհետև նրանց մեջ լինում են խսկական սատանայի ձևեր, որոնք Ձեզ կստիպեն ասել հենց այն, ինչ Դուք չէիք ուզում կամ նույնիսկ չէիք էլ մտածում: Իսկ այդ Ձեզ անախորժություններ կրերի: Դուք պետք է նրանց բոլորի նկատմամբ լինեք միատեսակ քաղաքավարի, սիրալիր, առանց որևէ մեկին մյուսից դերադասելու (ես խոսում եմ կողմնակի անձանց մասին) և նրանցից ոչ ոքի ոչ մի հույս մի տվեք նույնիսկ ակնարկով, եթե հաստատ մտադրված չեք այն արդարադեպ, այլապես Դուք ուրիշի տանջանքի պատճառը կդառնաք, որից ասոված Ձեզ փրկի: Դրա հետ մեկտեղ, մեկ անգա-

մից մի քանի նապաստակի հետեից ընկնելն անօգուտ է, որովհետեւ այդ դեպքում ոչ մեկը չի կարելի բռնել: Ահա թե ինչ դեպքում են անհրաժեշտ Կոիւովի առակաները, ուրեմն անվերջ կրկներ գրանք, սիրալիր իմ կուզինա:

Եւ Ձեզ վճռականորեն արդելում եմ խիստ բարձր խոսել և ծիծաղել: Այդ անախորժ է բարեկիրթ հասարակության լսողութեանը: Այդ թերութեանը եւ Ձեր մեջ չեմ նկատում, բայց վախենում եմ, որ Ձեզ հետ նույնը պատահի, ինչ որ իմ մշուս՝ վերջերս տիկ. Ֆավրի դասընթացն ավարտած կուզինայի հետ, որը (այսինքն ոչ թե տիկ. Ֆավրը, այլ կուզինաս) երբ ծիծաղում է նամբլուզում², լսելի է Թիֆլիսում: Բայց բավ է բարկանալ, չէ՞ որ այդ Դուք չեք, սիրալիր իմ կուզինա: Դրա հետ մեկտեղ եւ արդեն ասացի, որ Ձեզ բարկանալը չի սաղում:

Եւ դեռ շատ դիտողություններ ունեմ Ձեզ համար, բայց այդ մասին արդեն ուրիշ անգամ: Իսկ հիմա եւ վախենում եմ, որ չլինի թե արդեն ասածներս համար մշուս ուսիս էլ բաժին հասնի:

Ձեր անձնվեր՝ Գ. Սունդուկյանց

1876 հոկտեմբերի 15

Իմ կորած, մոլորած ու շվարածԱմերիկա ջան՛....

Իբրիք տարին հորես անցավ, վուր միգմեն հիւացիլ իս². քու հիւանալու պատմութիւնը գիտիմ. շատ տխուր պատմութիւն է...³ Ձիմ ուզում, վուր էդ պատմութիւնը նուր մեկանց պատմիմ, թե քեզ պիտի նիղացնիմ, վուր քու ձեռովդ քիզի համար գերեզման փորեցիր, և թե մեկ բանի պարներանց... որոնք քիզ բորիկ վուտով փախցըրին քաղքեմեն:

Գիտե աստված, գիտիս դու, ու գիտիմ 'ես, վուր եթե քու միգմեն հիւանալու պատմութեան մեջ արդար մարդ կա, էդ արդար մարդը 'ես իմ: Էնենց չէ՞, Ամերիկա ջան, դուն ըլիս քու աստուծը, քու բերնովը խոստովանի⁴: Դուն ինձ մոտ ոչ ջամագիր էիր ստանում, որ պաշտոնիցդ դուս անեի ու ոչ էլ ննգիր էի մեկ բանում, վուր քիզ զգլացնեի, ու դուն էլ անճարացած Ստամբուլ փախլիր... Մախլաս, խո հասկանում իս, թե ինչ իմ ասում...

Գնացիր Ստամբուլ. գրեցիր վուր սաղ սալամաթ հասիլ իս տիղդ, ու իժում լուցիր ամբողջ երկու տարի:

'Նս թե զարմանում էի ու թե բարկանում. ախր իմ միղը ի՞նչ է, վուր էս մարդը, վուրի միակ բարեկամը 'ես իմ, ինձ վուչինչ չէ գրում, թե վո՞ւնց գնացին իր բանիրը, ու ի՞նչ ջրի վրա է ման գալի... Բայց հազար նիղանայի ու հազար զարմանայի, — դուն պապանձված լուռ մնացիր...

Հիտուհմեն ուրիշներ ընդունելով շատ բանիւր իմացաւ: Իմացաւ վուր ՔՊեսպոն» ներկայացարիւ իս⁵, խաղը լաւ է դնացի, ամա մարդ քիչ է էլի, իժում հիւանդացիլ իս, բաշնիցումը պառկիլ իս, իժում ՚իփ առողջացիլ իս, վարչաթյուն իս կազմի⁶, մինձ մինձ ոռձիկներ իս տվի. իժում դուրծերդ խիստ վատ ին դնացի, մինձ պարտքի տակն իս ընկի և աշն և աշն...

Իմացաւ վուր մե ինչ վուր մինձ պաշտոն իս ձեռք պցի, վուրի համա միր սաղ քաղաքի խոսելու դատար ու ինչկրի էս օր էլ խոս-վում իս...

Մարդու լիզուն օսկոտ շունի, ամենքն էլ խոսիլ ին ու շունքի իմ ականջներումն էլ բամբակ չըկար, ևս էլ էդ բանիւրը լսեցի:

Մեկ էլ տեսնիմ մե օր ինձ միտդ իս բերում, էն էլ ինչի համար, վուր քու բլիւրը փուղ տամ. ՚հա էլ դիրդ ստանալու պէս տոանց պէս ու դէն մտածելու տարա ու տվի: Էստումեն իաքը՝ էլի լուռ կացար: Մնամ վուր մե ինչոր շնորհակալութիւն գրեցիր:

Մե քիչ ժուդ անց կացաւ, մեկ դիր իմ ստանում, վուրի մեջ հաշտնում իս, թե դուն վուչ պաշտոն իս ստացի, վուչ պէս, վուչ պէս, ու վուչ էլ մինձ մինձ պարտքիւ ունիս. դուն գրիլ էիր, վուր պարտք ունիս, բայց քիչ բան է. բայց էդ խոսքի վրա էն էլ ալիւլացրիլ էիր, վուր դուն սաստիկ անբախտ, անիզբաւ մարդ իս...

«Թիֆլիզումը ինձ վրա շատ վատ ին խոսում, Գաբրիէլ ջան. բայց քու մեղաւոր Ամերիկյանը միշտ ազնիւ է ևղիլ», էսենց էիր գրի ինձ քու նամակի մեջ, — «բայց որպէսզի հասարակության մեջ դանձուր բարեմիտ անձինքները իրանց բարի գաղափարը չփոխեն ինձ վրա, ահա հասարակական մեկ օգտավետ նոր գործ եմ սկըսում, — ևս լրագիր եմ հրատարակում⁷. աշխատեցեք ու. Արծրունու⁸ հետ մասին օգնել ինձ»: էսենց նամակ էլ ու. Արծրունուն էիր գրել: Մինք ինչ ուր կարացինք՝ արինք. ՚հա ուղած մարդուդ Թիֆլիզումը դործակալ նշանակեցի քիչ համար. իսկ ու. Արծրունին էլ՝ տասն ու եօնգ շանի փուղ միասից, գաղեթնիրդ գանաղան քաղաքնիր ցրվից. քիչ իր գաղեթումը ջեր դովից, վիրջը ուշունց տվաւ, ու վիրջն էլ ասաւ, վուր քիչ գրինք, թե. «Ուրիշ անգամ էդպիսի անսահման պահանջմունքներ էլ չանիս...»:

Ամբողջ ութ ամիս էլի լուռ կացար, թեև էդ ժամանակնիրը մե գիր էլ ուրիշ գրեցի քիչ՝ վուր ազնիւ ու. Բեթանիին, Յովանին և աշն — լաւ ընդունելութիւն անիս... Յովանեմեն իմացաւ, վուր էս մարդը քու ընդունելության փոխարեն՝ քիչ ստամբուլցոյ առաջը փա-ռաւորիլ է... էդ թողնենք:

Ութ ամիս դիր շգրեցիր, ասում իմ, ու քու խիլքումը հենց գիտիս էդ շգրելուդ համար խիստ բարկացած իմ, վուր միլ մոռանում իս. ամա յանդիշ իս:

Ախր ի՞նչ գրիս. եթե գրիս, վուր «արեգակը առուտնիրը դուս է գալի ու իրիկնապահին մերն է մտնում» — էդ խո մենք ամենքս գիտինք. իսկ եթե գրիս, վուր դուն մե դարդուտ մարդ իս ու քու անաջողութիւնները, քու դարդիրը նկարագրիս, էնչախը միլ իրավունք պիտի տաս, վուր ասինք, թե. «անսահման պահանջմունք իս անում», չունքի դարդ ասած բանը՝ պուշավուր բան է: Իրը մարդու դարդի վրա խոսում ին, նրա հիւ էլ մե ուրիշ բան ին ավելացնում, մեկ խնդիրք ին առաջարկում, էդ խնդիրք ասած բանն էլ՝ մե ջուրա մարդիկ կան, վուր անսահման պահանջմունք ին համարում:

Մինք արեգիկեցինք քիզ, վուր էդ հանգի անսահման պահանջողութիւն չանիս, դուն էլ, իհարկե, մարդ իս, խիլք ունիս, բանականութիւն ունիս, նամուս ունիս, գլխիդ գդակ իս ծածկում, միր ասածին իրավունք տվիր ու Տ ամիս լուռ կացար: Էստուրումը դուն ինչ միլ ունիս, վուր ՚ես քիզ վրա բարկացած լինիմ...

Ի՞նչ ջրի վրա իս ման գալի, Ամերիկա ջան. ի՞նչի իս սուս կացի, նամուսի գերի իս դառի ու դարդիրդ օշովի աշլա չիս անում. ախր սուս կենալով ի՞նչ կու վաստակիս:

«ЛОЖНЫЙ СТЫД»⁹ ասած բանը սրտումդ բուն ի դրի ու քու ինքնասիրությանը չի թողնում, վուր միր առաջը կոտրվի ու դրուստը խոսեցնիլ տա: Սիրտ չունեցող մարդիկ, քարե սիրտ ունեցող մարդիկ հոգեբան չին կարող լինի... վուր հասկանան իրանց գիմացի մարդուն՝ առանց խոսեցնիլ տալու...

Դուն գիտիս, վուր ՚ես էդ տեսակ մարդկերանցմեն չիմ. չունքի, եթե էդ տեսակ մարդ լինեի, էնչախը վո՞րդանցեմեն պիտի կարողանայի Յակուլիչներու, Տարասիչներու, աղա Արուսիչներու, Անանիներու և Բարբարեններու սիրտը մտնիլ¹⁰... Էդքան մարդոց սիրտը կարողացիլ իմ, ի՞նչ գժար բան է, վուր քու սիրտն էլ կարգամ. ի՞նչ պետք է, վուր դուն ինձի ասիս:

Մի հուսահատի, իմ մոլորած ու շվարած Ամերիկա ջան, դուրթ է, ՚ես մե հարուստ մարդ չիմ, վուր քիզի պետք եղածը իմ էրեխեքանցմեն խլիմ ու քիզ տամ, ամա, ՚ես հարուստ իմ ուրիշ բաներով, ուրոն՝ հաղդ փողի գին ունին:

Բայց որպեսզի էս միտքը քիզ լավ հասկացնիմ, ինձ անկանջ արա:

Միր քաղաքումը մե խոսք կա, վուր ամենի բերնումը պտտում է. «Մարդիկ մեկ մեկու փուզով լավութին չին անի»: Էս խոսքը իմ կարծիքով՝ ամենաանարդար, ամենամարդի խոսք է. բայց, եթե կասիս թե. «Ի՞նչ անիս, աշխարհի կանոնը էս է, ու մեկ մարդու համար աշխարհի կանոնը չի փոխվի», 'ես էլ դրա գեմը կոսիմ, վուր ղուրթ է, աշխարհըը թեպետ և ջեր էղ անիրավ խաղի վրա է գնում, ամա հիմիկվան աշխարհըը մեկ քանի ուրիշ կանոններ էլ ունե ստիգ-ծած, վուր էղ անիրավ կանոնի տիղը բոնում է: Օրինակի համար. *благородный* տաված ներկայացումներ, *կոնցերտներ*¹¹, *литературный* վեչերներ¹², ընտանեկան վեչերներ, *маскарадный* բալեր¹³, լոտերեյներ, և այլն, և այլն, որոնցով՝ նիդացած մարդոց, թե անհատի և թե ընդհանուրին, ազատում են աչն վիճակից, որից որ պետք է ազատել: Եթե չիմ սխալում 1866 թվին (հե՛շ զիզի, մոռացած օրեր, էրի՛ հա', հա') իշխան Նապոլեոն Ամատունին առջի անգամը քիզ առաջարկեց հօգուտ Պետերբուրգի հայ ուսանողաց ներկայացում տալ, ու ղուն էլ համոզեցիր քու ընկերներուդ, երկու շաբաթից հետո էլ՝ (միևնույն տարին) Վասիլ Լորիս Մելիքովը (հանգուցյալ), որի աչքերը կուրացան, էլի քիզ առաջարկեց, որ հօգուտ աչն ժամանակվա խաղացի Մերլո-գեկարատորին ներկայացում տալ, որ իր հայրենիքը վերադառնա, որի համար խաթարալեն ներկայացրիր: Նույնպես, Արդար Հովհաննիսյանցը, Պետերբուրգի ուսանողաց համար դարձյալ քիզ զիմեց. իշխան Թումանովը շամախեցվոց համար բ՛լզ զիմեց: 1863 թվին ղուն ու Շահխաթունյանցը առաջի անգամը համաձայնեցաք Համբարի որերի համար խաղալ. նույնպես Մուրխամյան և Գալանյան զպրոցաց համար, պ. Գրիգոր Արծրունու խոսքով, ղուն էիր, որ նեմեցի կուրումը ներկայացում տվիր, ղու էիր, որ Բալդինի կնոջ համար ձրիարար լեանի տեսարումը խաղացիր և այլն և այլն:

Աշխարհըը, իմ շվարած ու մոլորած Ամերիկա ջան, էս հանգի արմաղան միջոցներ է մտածի նիդացած մարդոց օգնելու համար, բայց որովհետև ղուն ժամանակով ուրիշ նիդացածների համար շատ իս մտածի, էնդուր էլ միտքդ բթացիլ է, սրտումդ *ложный стыд* տաած բանը մտիլ է ու չէ թողնում, վուր քու բերնովդ միզ խոստովանիս քու դարդիրը...

Տեսնում իս, վուր ամենքն էլ քիզ մոռցիլ ին. լրագրութին, հասարակութին, բարեկամ. մենակ 'ես իմ մնացի, 'ես, ուրիմն ի՞նչի պարզը չիս խոստում: Խոսի՛ր, ինչ որ խնդրելու ունիս, տաա, շունրի մենակ դարդ ասելով՝ վունչինչ չի լինի: Օրինակի համար. ի՞նչ

օգուտ, վուր դուն գրումդ գրի՛ս, թե. «Ես խիղզվում իմ»: Մինք էլ էլ գրածիդ գեմը կու պատասխանինք. «վա՛յ մե, վա՛յ մե, ի՞նչի իս խիղզվում»: Դուն պիտի գրես, թե. «Ինձ օգնեցեր», վուր մինք էլ էն ժամանակը հոգուն սրբո գտրովյամբը հասկանանք, որ դուն օգնու-
վյան կարոտ իս ու էնչախը օգնինք... Եթե էսենց չվարվիս, եթե փրբր անիս, վուր էտենց խոսքիր ասելով կոսինք, վուր «անսահման պահանջմունքներ իս անում», էնչախը քիզ գրուստ ասիմ, ախպեր, դուն Ստամպոլեմեն երբեք վուտդ գուրս չիս կանա գնի, չունքի հիսունմեն մինք լսում ինք, վուր դուն պարաքիր ունիս, ու երե գոնե մե 400 մանեք չղրկին՛, անկարելի է Բիզ շարժվիլ... Հույս ունիմ, վուր երե միայն կարողացա վերոգրյալ «բարեգործական» նպատակով քիզ մե օգնութին անիլ ներկայացուսով, կոնցերտով կամ գրա նման մե տեսակ բանով, էնչախը վուրը բիլեթ կու ծախ-
վի ու վուրն էլ տեսարումը 'ես ինքս փուզ կու մոդ անիմ կամ թա-
մամ, կամ պակաս և կամ ավել կու գրկիմ փուշտով ուղղակի Բու ան-
վան, որպեսզի պարաքատերիդ բան չիմանան ու դուն էլ ուզածիդ
պես չկարողանաս կարգադրիլ ու չկարողանաս դալ: Աղբեսդ կու
գրիմ Rue Merarlik, № 86, Оганесу Американцу, ուրիշ վուչինչ:

Ապահով լինիս, Ամերիկա ջան, վուր 'ես կաշխատիմ ինչքան
ջանումս ջան կա, դատկա կու վիկաչնիմ ու քու խաթիր դոնե դուռ
կու բեզնիմ, վուր Բիզ ազատիմ, Բալլ երե չկարողացա, քիզ կու
գրիմ, «աշխատեցի, Բալլ չեղավ» ու հույս ունիմ, որ դուն էլ, իբրե
իմ ազնիվ բարեկամ, խոս՛իս կու հավատա: Եթե չիս հավատա,
անարժան կլինիս իմ բարեկամություն...

Ապահով լինիս նամանավանդ այն բանի համար, որ հայ դերա-
տանների ձեռքով չիմ անի այդ բանը, չունքի հաստատ իմանում իմ,
վուր դուն ավելի կուզիս մեռնիս օտարություն մեջ, քան թե քիզ բա-
րոջապես և նյութապես սպանողներու ձեռքից օղորմութին առնիս:
Սատկիլը ավելի լավ է, քան թե էդ տեսակ օղորմութիներ: Բալլ որով-
հետե դուն օր. օր. Շամիրամի, Սանդուխտի հետ, նույնպես պ. Այո
Մանդինյանցի հետ ոչնչով վիրավորված չիս, ուստի, եթե հարկա-
վորվի (էն էլ, եթե գործը վերջին թուին հասնի), միմիայն դրանց,
ուրիշ ոչոքի գերասաններից չեմ հրավիրի, այլ սիրողներ կլինին:
Բալլ ով գիտի, կարելի է սատանեն թարսացավ, կուխքս մտավ ու
առանց ներկայացումի էլ բանը գլուխ բերի մին քանի վաճառական-
ների և ծանոթներիս ձեռքով: Կարծիմ վուր պ. պ. Ալեքսանդր Ման-
իաշովը, գորտոր Շախպարոնյանցը, տամոժնի նաչալնիկ Շամխա-
րովը քիզի սիրում ին ու նրանք էլ իրանց ծանոթներով, 'ես էլ իմ

կողմից, մե քիչ էլ Գրիգոր Իվանիչը¹⁴ բանը գլուխ կու բերինք: Ամսռ
չէ', չէ', Գրիգոր Իվանիչին բան չիմ տսի, շունքի նա ամեն բան կու
խառնակի. կու սկսի տափակ-տափակ դատողություններ տալ...

Էլ ի՞նչ գրիմ, Ամերիկա ջան: Թե սիրտ ունեցող մարդ իս,
էսքանով էլ կու հաւատաս, վստքու գու գրության բոլոր գովարտությունը
հասկացիլ իմ:

Նրեագ խեչ հանէ ու ասա. «անուն հոր և որդւո և հոգոյն սրբոյ
և «Պետրոսի» հեղինակին» ու ամեն օր փոշտը գնա:

Թե տեղեգրաֆ խփելու պետք լինի, կու գրիմ. «Այսումբյուլի հան,
Հ. Շխյանց, հասցենէ Մ. Ամերիկայանցին»:

Մնամ քիչ բարյացկամ

Համալ

1876 Նոյեմբերի 25

Ամերիկա ջան,

Էն օրը Մյուլլուքյանի գրածը գրեցի քիզ, վուր ինչ ջանումս ջանկար, չալիշ իմ գալի. ամա էն սրտանց չալիշումը սիրտը մե բաշ կոտրեցիր քու վրա էրկու գրով:

Շատ նիզացա, շատ էլ նիզանում իմ, վուր կարծումիս, թե նիզացած մարթու օտկեկու համա ինձ դարթնի նրա նիզութինը էլի լավ-լավ խոսկիր է հարկավուր, յա մասլահաթնիր, յա ուշունցնիր...

Զէ, Ամերիկա ջան, դուն խիստ հանդիշ իս էտումը:

Եթե աշխատեցի ու էլի աշխատում իմ քիզ համա, ինձ վունց քու քարոզներն օտկեցին, վունց իմ կարողութինը. ինձ օտկողը իմ սիրտն է, վուրնոր ինչկի մահը չի փոխվի, ու վուրի սավաի 'ես ուրիշ վունչինչ չունիմ: Ասումիս, քու էրեխանցմեն մի կտրի, կոսե: Տո ինչ է նրանցը մնալու ինձմեն, վուր ինչ կտրիմ: Շատիրը ինձ խիստ հարուստ ին համարում, ամա 'իփոր կու մեռնիմ, էնչախը կու իմանան, վուր իմ հոքու համա սլատարաքի փուղ էլ չիմ էլի կանացի թողի, ուր մնաց իմ էրեխերը. 'ես ու իմ աստուծը, վուումեն քաշանիլու իմ, վուր տարենը 5000 մանեթ տոնլուղ իմ վիկալնում ու ջեր ինչկի էսօր մե հինգ մանեթ չկանացի հիզ գցի, ու թե փառնով* կու թաղվիմ, էլի իմ խիզճ Սոնեն պիտի ջառիմեն քաշե իր հոր աշխատանքմեն¹: Երանի իմ անումին, մախլաս...

Հիմի գրում իմ էս գրով քի մու 300 մանեթ. թե էստով վիր-չացնիմ, գիրո զարթութին կուլի, էնդուր վուր էս փուղը իմ ջիբեմեն է՛ մենակ. էդ փուղիրը ինձ տվին՝ փոխարինաբար քու հաշվում:

* Շատ կի հարկավուր է. ամա ինչ անիս, ումն ասիս:

Անտոն Կորդանով —	25
Ալեքսանդր Մանթաշով —	50
Ալեքսանդր Չիխախով —	25
Նապոլեոն Ամատունի —	10
Քյուչարյանց —	10
Սուփիա Սունդուկյանց —	10
Արզար Հովհաննիսյան —	50
Յազուր Ռոտինով —	15
Վանո Ամիրադով —	5
Ն. Օ. Միրիմանով —	15
Ալեքսանդր Միրիմանով —	10
Միքայել Բեհրուբյան —	10
Ալեքսանդր Միրիմանովի մեն մոգարած իր կանսպանիան —	21
Իմ զոքանքը —	10 մ.

ընդամենը 266

Մնացածը իմ խեղճ մոր անունը վկա, վուր փուխ իմ կալի իմ հաշվում. հատուկ խնդրում իմ քիզ բախշիչ շհամարիս. մե օր առատած օղորմած է, կու գրսավիս գիփսունի հիզ...

Ինչ անդատվութիւն կիրա մեքանիսմեն, էն էլ ինձ հալալ:

Մնաս բարով, Ամերիկա ջան, ումիկ ունիմ, վուր շուտով մեկ-մեկու կու փաթըրվինք, վունցար փաթվում էինք Լրազումս հինգ-վեց օր առաջ, քու առաջի համակի դարեմեն գենք:

Քո՛ Գ. Սունդուկյանց

<Հ. Գ. 1>

Էս սհաթիս գնում իմ Գր. Իզմիրովի մոգ մե տաս թուման ուղևուր Ումիկ ունիմ, վուր ճարե ու գրդե. տեսնինք:

<Հ. Գ. 2>

Դեպեղա խփեցի քիզ, ստացա՞ր:

88 ՍՈՑՅԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

Սև ծով-Թիֆլիս

1878 հունիսի 17

Թանկագին իմ Սոնա ջան,

Էսօր առտուեհան մէ քանի խոսկ գրեցի ու գրածս կնիազ Բեհ-
քութովին տվի, որ բերե քի մօզ:

Էնենց կարճ նամակումը չկանացի հիդ ասի քիզ, ինչոր ուզում
էի ու հիմի պակասն ուզում իմ թամամ անի:

Կցինք միւր մեկմեկու հիտանալու ստեղծեմեն:

Աճկիցս հիւաղար թե չէ, Սոնա ջան, սիրտս հենց գիգեի ման-
գանեն ննդով. ինձի ինձ ասում էի, թե մարթ էսենց բան վունց անե,
որ իր տուն ու ախոը թողնե, իր կնգան ու էրեխերանցը թողնե ու
հալցա, ինչ է թե ուզում իմ լուս տեսնի...

Քու քաղցր էրեսը, Սոնա ջան, ջեր մե նըմուտ սրտես ու մտկես
չէ հիւաղի:

Ասումին՝ հիւաղար ու միւաղար, տմա 'ես պիտի տսիմ, որ
հիւաղա ու աղելի սիրեցի քիզ: Էս բանի վրա տաս թարախ էլ որ
զրիմ, էլի դիփ չիմ կանա տսի:

Մնացածը դուն իմացի. իմ սրտի ափալը լավ գիգիս, էլ էրզար
ինչ ծոծոխցնիմ. 'ես էլ քու սրտի ափալը լավ գիգիմ ու հենց էստու
համա ուզում իմ քիզ իմաց անի, թե էս օր ու կեսը վունց անցկացրի
առանց քիզ¹:

Ջեր էլի քաղկումն էի², որ վաղոնումը մե մարթ էնդադա ուճու
բուճուով³ նստեցավ զհմուղեմս, որ ախլս խլից: Ղուրթ է, կշտիս
տիս ու ճանանչ չունեի, ամա սրտիս էն գրութենումը սփրո լավ կու-
լեր, որ խտակ մենակ էի էլի, կանց օմքնիր ու կն էլ օտարնիր:

Ինձ ամա խոսով նստած էի ու էնենց խոսով մնացի մե յանդիստանցիա. էստու հիդ էլ ավելցու, որ իմ հարեանի մե էրեխեն լաց էր ըլում ու լաց, գրուստ զահլես զնաց: Իմ հախն էր. իմ էրեխանց լացին չիմ կանացի զիմնա, ուր մնա օտարինը: Դե, ասում էի, փախար քու էրեխանց լացեմեն, զնա ու հիմի էս մարտե: Վերջը տերը բարի տա Սանդրոյի պիրոթնուն. մեկը տվի էն էրեխին, ու ասա թե աստված զեվեր մտիկ արավ: Էս պիրոթնին ինձ մինձ լավութին արավ, էնպուր որ Գորի էն էրեխի հերը պահից իմ շամազանը, ինչու էս զեվեր էկա ու քու հավանած պիրոթնիքը չորսը վրա ու վրա անուշ արի ու մե ստաքան էլ զինի խմեցի քա կինացը...

Վերջը դուս եկավ, որ էն մարթը ամերիկեցի էր, Մէ միտտեր. Ռ. Ստոկինգ: Օխաը տարի ուստութին է էլի անում Պարսկաստանումը: Ինքը հիդս թուրքերեն էր խոսում ու կնիկը (էլի ամերիկեցի)՝ հայերեն: Մեկ թե ուրախանում էի նրա խոսելու վրա, մեկի սրտես հենց զիդեի արուն էր կաթում, որ ամերիկացի ախչիկը էնենց հայերեն էր խոսում ու միր հայ ախչիկիքը շատ փային իրանց լիզուն չին զիդի: Նա արժանի է համարի միր լիզուն, վրեն ժամանակ է պետի ածի, ամադ է արի ու միր ախչիկիքը լայիդ չին անում: Ամա միզը զիդի ծնողներեմեն է: Ինձ թե կու սիրես, իմ քաղցր Սոնա ջան, սխալ զի ասածու մոդ, որ քու էրեխանց հիդ քու ասկի լիզուն խոսիս: Պիտի տեսիլ էիր, թե էն աղչիկը վունց էր խոսում իր ասկի լեզուն իր էրեխանց հիդ:

Էլի Սիվ ծով, հունիսի 18, կիրակի

Միխաիլովի ստանցիումը⁴ վեր եկավ էն ամերիկեցին իր ուճուլ բուճուլով, իմ անումը նա տարավ, նրա անումը՝ 'ես ու էլ մեկ մեկու չինք պիտի տեսնի մեր օրումը, էնպուր որ մե երկու օրվան զենը զնում է զեմուկեմ Ամերիկա: Աստված բարի ճանապարհ տա, ուստի որ վազոնը խալվաթացրուց ու չուրս հոքու տիզը ինձ ննգավ...

Սանդրոյի պիրոթնին ուրիշ էլի լավութին արավ ինձ. Բեթկիուբան որ հասանք, զիմունքը վեր էկան ճաշ ուտելու. իշտահա խիստ բաց էր էլի. փուրս վից-վից էր անում, ամա էրկու ջրի մեջը մնացիլ էի: Համ շամազանս էի խնահում, համ տիզս. թե հիդս էի ուզում տանի, տիզս էր կորչում, թե տիզս էի պահում ու հիդն էլ շամազանս՝ ճաշեմեն էի զրգրվում. էն էլ աճկիս առչիվը ուրիշներու համա մոդ էր զալի բարաթ, բարաթ: Փանի ջեր քիզ ու Սաշինկին ասիլ իմ՝ ծին ծղալի, ուկան խմուլի...⁵ ու զիարը ինձ ուստ էկավ: Թուրմե էսենց զժար բան իմ էլի ասում ձիզ. խիզճ դուք ու 'ես էլ պակաս խզճալու

չէի կնշախը. ամա էլի աստուծ խնահից իմ տիղը, փուրն ու շամա-
ղանը: Մե վրացու իմերիկ տերտեր իր կնգան զարաուկ կանգնեցրուց
վաղոնումը ու ինքը դնաց անուշ անելու: Շատ քրիստոնա քաղաքա-
վարի կնիկ է էլի էն կնիկը, էնդուր վուր մե պիրոժնա թավաղա արի
թե չէ, էն սհաթին նա էլ իմ շամաղանի պահիլը հանձ առավ. ինե-
րեթ, իներեթ բատոնո⁶, ասում է: Մե բոթիլ շամաղանակին վիր առա
ու դնացի աղավարի ճաշ կերա (դիփի կի մե պորցիա) Բերութովի
հիդ...

Նկանք փոթ⁷. Ենդացի խտրաբը Բերութովը կու պատմե քիզ...

Հիմի ծովումն իմ, Սոնա ջան, էրզվան գեսը ծովումն իմ:
Ինչ լաղաթ, ինչ քեփ, ինչ իսպահուլին, քաղաքավարութին.
վիցմունդիրով լաքիեքը կանգնած աճկուունքումդ մտիկ ին անում,
որ հրամանդ մե նմուտումը կատարին: Ինչ զակուակեք, ճաշիր,
ֆորտոպիան ու խաղիր. լիզու պիտի էստոնցը... դիփի հիդ կոսիմ էրես
էրես աստուծով...

Իրիգուն տաս սաաթին պսուկեցա ու էսօր ութին զարթեցա, էր-
կու օրվան քունս մետի գուս էկա. իմ սպալնումը իրիք կրավատ կա,
կարմիր ակաժուեմեն. մեկի վրա Բարխատինսկին է (Միրսկու փե-
սեն) քնում, մեկելի վրա՝ 'ես, վրա իրիքն էլ ոչովու շտուրավինք
(քրթամի ջոջսիսեթնս դաանաթլերս⁸): Իմ կրավատը էրկու էտաժա է:
Իրիգուն ներքին էտաժումը քնեցա. թե քեփո կուտա, էսօր վերի էտաժ
դիվիր կեհամ... էսաի ձեն ննդավ, որ «Պեպոն» հիդա Պարիժ իմ տա-
նում⁹ ու խան մեկն է կարթում, խան մեկելն է ուղում. հենց դիդին
մերմուն է, տանում իմ Պարիժ խաղացնելու... Տեսնիմ ինչ կու դուս
դա... Հիմի մնաս բարով, իմ անդին Սոնա ջան, էրեխանցը պաշ արա
ու դիփունին հարց ու <բարով>: Սհաթի իրիքն է (էտի 4-ը), հորեն
կու հասնինք Ֆեոդոսիա:

Քու՝ Դարբիել

89 ՍՈՖՅԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

Սև ծով-թիֆլիս

1878 հունիսի 17

Իմ քանկազին Սոնա քան,

Ինձ որ տեսնիս էս նամակը գրելիս, ինձ երանի կու տաս. ինձ համա վունչիչ մի փիքր անի. 'ես շատ լավ իմ: Մե րանն է ինձ նի-
ղացնում, վուր էս լազաթը, ինչ լազաթ հիմի տեսնում իմ, քի մոդ
չիմ կանացի փայլի անի: Կնիազը կու պատմե գիփ: Չուրս հոփի
ննդիր պատանք՝ Ամիրովը, Թամամշովը, կնիազ Բարխատինսկին ու
'ես: էս պարախոդումն էլի ուրիշ ծանոթներ կան. ինձ էլ խոմ պահիս
տվի կիսինովին ու Միրիմանովին:

Էրեխանցը պաշ արա ու գիփունին հարց ու <բարով>:

Ծովն էնենց հանդիստ է, որ կոսիս հալիլա ըլի:

Բե աստուծ կինք էրիտ, 'ես ինչ մարթ կուլիմ, որ քիզ չըերիմ
էստի:

Մնաս բարով, Օդեսեմեն գեպեշ կու խփիմ իրիքշարթի:

Կնիազին շնորհակալութիւն:

Քու Գարիիկ

90 ՍՈՖՅԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

Վիեննա-Թիֆլիս

1878 հունիսի 23
հուլիսի 5

Սոնա ջան,

էս վրա ՚իրիք նամակն է, վուր գրում իմ քիզ: Մեկը Բերուժովին-
տովի, մեկելը փոշտով Թեոդոսիմեն դրգեցի:

Իմ Օղեսի ու էսդանցի գեպեշնիւրն էլ ստացած կուլիս:

Ինչրի էս իրիգուն մնացի էստի, ամա շատ փոշիւան իմ, էն-
դուր որ մե օրումը վենի ճանշնալ չի ըլի ու դարդակ քուչերեմեն քու-
չեք գնալով վունչինչ չէ գուս գալի:

Էստու համա էլ 'ես ավելի լավ համարիցի իմ օթախումը կոխա-
վիմ ու էս մե քանի բոսիքը քիզ հիզ խոսելով անցկացնիմ:

Քանի բան ունիմ ասելու, քանի բան պատմելու, Սոնա ջան,
չիմ գիդի վուրդանց կցիմ:

Սահմանն անց կացա՛ թե չէ, դիմի փոխվեցավ աճկիս սոռաջ. մե
մեկ, մե մեկ հիզ ասիլն էս նամակումը անկարելի է, էնդուր վուր
քառսուն թարախը հերիք չէ. էսքանը մենակ կոսիմ, որ աշխատանքն
ու ժամանակը էս ՚իրգրումը շատ մինձ գին ունե ու ճանապարհս
մե թիզ գեդին չտեսա, որին մարթու ձեռը չլի դիրի. դիմի շինած, դիմի
սարքած, դիմի վարած ու ցանած. էնդու համա էլ մեկ վուտդ փոխե-
ցի՛ր, էսքան արժե, կոսե...

Աստուծով քիզ պիտի դիմի ցույց տամ էստունք...

Իմ Գիգսյին ասա, վուր էս գլխեն մակումը դնե էսթենը գալ ու
գնալ, որ լավ մարթ դառնա ու էստու համա լավ սովրի իր գասիրը,
իր ավելի ժամանակը ֆրանսերենին ու նեմեցերենին նվիրե... իրան
էլ իմ մագիւնը պաշ արա... ու էս պաշեմեն մե մեկ բաժնե նինոյիս,

Վատոյիս, Սանթուրուս, Դուդուլիս ու Թինոյիս: Դիմիտրին էլ իմ հարց
ու բարովս կու հայտնիս:

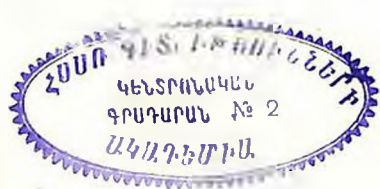
Քու՝ Դսբրիկ

<Հ. Գ.>

7,8 մանեթով մե կարած զերին էին ծախում էստի մաղազին-
ներումը, որ էտի 4 թուման կու նստի: 'Ես ու Սուլումոն Միրլիմանովի
տղեն մե օթախումն ինք էստի (Hôtel schred)² ու մե մաղամ է
զուլուզ անում միզ, որ կոսիս մաղամ Անանովն ըլի: Թամարոյին
ասա, որ իմ տիզը նա է շինում. պիտի դա ու սրամեն ստլրի զողենք
շինիլը: Դուդուլի սկրիպիեն ու Սանթուրու կալիցոն չիմ մոռացի:

Սոֆյա Սունդուկյան

ՅԻ ՍՈՅՅԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

Փարիզ-Քիֆլիս

1878 $\frac{\text{հունիսի } 26}{\text{հուլիսի } 8}$

Իմ անգլին Սոնա ջան,

Էրեզ առավտեհան հասա Փարիզ, էն քաղաքը, վուր քառասուն տարի էրազումս տեսնում էի:

Աճկով տեսնում իմ էս Փարիզը, մեջը ման իմ դալի, մեջը շունչ իմ քաշում:

Ամա տարիք է հարկավուր Փարիզը թամամ տեսնելու էրեզվան դեսը կյանքս մեկն էրկու դառավ:

Սահաթի վեցի կեսն էր (ձիր սհաթով 9¹/₄) առուտվանը, վուր դաթրած, լախտած, անքուն, դլուխ՝ վագոններու թաթխեցեմեն գնացած, իրիք օրվան առանց շուր ու շեքմա հանիլ մտա էս խիլքի ու լուսավորութիւնի մայրաքաղաքը ու սրա զորութենեմեն էն սահաթին շուրս հարա, դուրս գնացի ու սաղ օր էլի վուտիս վրա էի: Տերը բարի տա Գարսոյին, Օրբելուն ու խանդամովին. մն նմուտ կշտես չին հիւացիի Քիչ վուր ասիմ, յարսուն վերստ վուտով ման էկանք ու դարթնի էս Վանդոմի կոլոնը՝ դիվիդ գնացինք: Փանառ ձեռիս վիկալա ու ննդա առաջկը, 177 վուտը ինչ հանաքնիրով ու ծիծաղնիրով դիվիրինք գնացի... Ա՛խ, Գարրիել, էստի էլ վուրդի դիվիդ բերիր միզ, կոսե... Բաս Փարիզումն ինչիք շինում, ասի... էնդանց վուխշ Շանդելիդեն անցկացանք², Յովանու կտրած ծառիւրն ու մինծիմինծ շատրվնիրը ու Արկ դը Թրոնֆի վրա³, վուր 281 վուտն ունե, լոթիանա դիվիդ գնացինք... էս էրկու բարձրութենեմեն վուխշ Փարիզը տեսնում էի ու աճկիս չէի ավտում...

Ամա էս անծանոթ քաղկումը, վուրդի դիվի նուր է ինձ համա, դիվի տեսած ու սիրտած է թվում ինձ. էրեխուց սիրտս էնենց կպած է էլի էս քաղկին⁴, վուր հենց դիդիմ էստի իմ ծնի:

Օհ, թե լավ իմ ինձ ըղձում էստի, Սոնա ջան, ու ինձ պէս բախտա-
վուր մարթ չէր ըլի աշխրջումը, եթե դուք էլ էստի էիք էլի...

Էրեխերանցը սլաշ ու դիփունին հարց ու բարով: Պերշատկիդ
Ք չիմ գիդի, գրե:

Քու՝ Գարբիե

<Հ. Գ. 1>

Յրենը տան քրիհ 7 ֆրանկ իմ տալի. ամա իմ կարինետի վից
փայու մե փային չէ. շունչս կրկնում է: Էս օթախը վաղ 2 ֆրանկ է
էլի (Hôtel Berger)⁵, Գարսոն գլուխս տանում է, վուր իր օտելը
գնամ, ամա 12 ֆր. <է> ասում: Սաշինկի քրիհը հերիք չէր:

<Հ. Գ. 2>

Նորահարսին վունց կանոնս վուքի էնենց, վունցոր Փարիլը վու-
քած է. էնթի կիրակվան բարիաղնիրը ջեր էլի սարքած է. մե իրիք
ռանգանի բարիաղ էլ իմ ախշկումն է ղայմացրած:

<Հ. Գ. 3>

Գարսոյի ղուլուղ անողը մե մամղել է, վուր ղավի շունիմ. կար-
տինկա, էլ ու կու ժած տա նրոն էսղանց. ինձ էլ մամղել է ղուլուղ
անում, ամա Բամարոյին շարժե⁶. պիտի գնամ Գարսոյի մող կենամ:
Իժում դուն մտիկ միր տուրուղմփոցին... Հույս ունիմ ալատումիս,
վուր հանաք իմ անում, ձիւ ծիծաղեցնելու համա...

<Հ. Գ. 4>

Իմ գիրը Սրբելու մող գրեցեք:

<Հ. Գ. 5>

Էրեգ դեպեշ ղրդեցի քիղ:

92 ՍՈՑՅԱԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

Փարիզ-Թիֆլիս

Փարիզ. 1878 $\frac{\text{հունիսի } 2}{\text{հունիսի } 14}$ Կիրակի

Իմ անգլիան Սոնա ջան,

Էրեդ քու նամակը թե չէի ստացի, ուզում էի հիդ փախչի էս-
դանց. ինձ շատ ուրախացրիք, դուն էլ ու իմ նինոն էլ, ձեր գրերով:
Մաշինկի տված բուկետի ծաղիկն էլ ստացա, շնորհակալ իմ:

Սոնա ջան, ինչ ասիմ քիզ Փարիզի վրա, էն քախի վրա, վուրդի
հիմի իր ու օտար մողը իրիք միլիոն ժողովուրդ կա, վուրդի ամենա-
ցածր տունը հինդ էտաթեն պակաս չունե, ամեն մե տնի կենդանիբու
թիվը 100, 200, 300-ի է հասնում, վուրդի ժողովուրդի շատ փային
գիփի դուն է ապրում ու մենակ քնիլու է տուն գնում... Քուլեքը, կա-
ֆենքը, ուստորանիրը, տեսարիրը—դիփի-դիփի ժողովուրդով կի-
տած... Ինչ ասիմ էն քաղկի վրա, վուրդի ինչ մարմու խիլքեմեն ու
շնուրքեմեն կարելի է առաջանա, դիփի էստի է, ինչ լավութին գու-
դիս էստի է, թե ուտելու, թե խմելու, թե հաքնելու, թե մաշելու ու
թե անմաշելու... Ով կու ավտա, վուր էս սհաթիս, ինչ միք գուդիս
էստի կա՞ ծակուլակեմեն սկսած ինչրու բաղրիջանն ու ծիծակեն, ինչ
դալու է, դիփի կու գթնիս. մե հաղուդ է դարսած գեղին քարվի նման
ազոշկերումը, մե դիդցնիր, մե բաշտա թղնիր, վուր ի՞նչ ասիմ. մե
խոսկով, ինչ քեփդ տա սաղ տարվան մրքեղեն, էլ մեմեկ, մեմեկ ինչ
հիդ ասիմ...

Նա խիստ էի ուզում վիր գրի էսդանցուրոբեն, ամա իմ բան չէ...
պիտի մարթ տարիք կենա էստի, վուր դրուստը գրե ու իմ տեսածը,
իփոր աստուծ արժանի կոնե ինձ քու տիսը, մեմեկ հիդ կոսիմ. մե-
նակ միտը բերելու համա, էսքանը կոսիմ, թե վունց անցկացրի իմ
օրը, ինչ էստի իմ...

Էն կիրակվան իմ ափալը էրկուշափի գրեցի քիզ, որ էնդու-
մեն դենը էստունք նշնումիմ:

երկուշափքի. սաղ օր Դարգոյի հիդ էի. մետի զնացինք վիս-տավիւ¹. իրիք սահաթ վաղ տալով ման էինք դալի ընդի ու 100 հա-զարեն մեկը ձելիլ տեսա... էն գիշիրը զնացի տեսար Les Variétés² (Niniche)³.

Իրիւշափքի. սաղ օր Դարգոյի հիդ. Ժարդեն դե Փլանթ⁴... լարո-րաթուար անթրոփոլոժիկ⁵: Պրոֆեսոր Կարտֆաթի լեքցիեն, նրա հիդ ու նրա օգնական Համի հիդ ծանոթանալը, դաւուսկեն Վանոյի մող ու հաշը Դարգոյի մող...

Ջորեւշափքի. Սաղ օր Գարսոյին պտրտելով առուսեհան Բուրսը տեսա, հաշի էզնեն Մոլլիերի արձանը... նրա առաչ փետացած մնալս ու իմ արտըսունքնիրը... իժում les Halles centrales (էսդանցի Բեիդանը), իրիզունը Grand-Opéra (l'Africaine).

Հիմզաքքի. Գարսոյին ձելիլ գթա: Քուշերումը շատ թրել էկա. իրիզունը Կուտուլու մող, հաշին մեծրած էինք Դարգոն ու 'ես...

Ուրփար. էրեկլուն մաղաղինումը տեսա... նրա փաթիլիլն ու պաշը... էլի Գարսոյին պտրտելով ննդա Բուրսը. տուն զնացի. էնդա-ցի դալմադալը... Սաղ օր փիս քեփի էի... իմ տան փոխիլը... էստի էլ դալթաբանդնիրը պակաս չին...

Շափար. Գարսոյի տունը դթա, տանը չէր. զնացի վիստավիկեն, վեց սահաթ ու կես էնդի իմ վոտով ման գալը... հարուր փայնմեն մեկը ձելիլ ման էկա ու մեմիլոնեմեն մեկը ձելիլ տեսա... վիստավիկի վրա վուր բիրանս ուզում իմ բայ անի, լիզուս մնջլում է... իրիզունը Օրբելին, խանդամովն ու 'ես զնացինք Grand-Opéra (Faust)⁷.

էստով նամակս վերջացնում իմ... Նինոյիս, Գիդոյիս, Կատու-շուս, Սանթուրուս, Դուդուիս ու Թինաթինիս պաշ արա իմ մաղիեր. քու մորն ու Սաշինկին շատ հարց ու բարով ու շնորհակալութին, վուր քիլ մենակ չին թողնում... իրիք Մաշոյին, Սանդրոյին, Գլա-խոյին, իմ ախպուրը, քվիրն, Վարինկին, փեսին և ալլն, և ալլն, և ալլն, զիփունացը բարով... ձիձին ու Թամարոյին էլ, բեղամող չին...

Քու՝ Գաբրիել

Սիրելի իմ Նունե,

Քո սիրուն նամակի համար շատ շնորհակալ եմ. զարմանում եմ, որ Գիգոս քու օրինակին չհետեւեց: Թող չամանչի. վատ գրե, որ լավ գրել սովորի... մնաք բարե. հուշս ունիմ շուտով ձեզ տեսնել:
Գաբրիել

<Հ. Գ.>

էսօր վիցին էլի Դարգոյի մող իմ հաշին...

93 ՍՈՅՅՍ, ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

Փարիզ-Թիֆլիս

1878 $\frac{\text{հունիսի 9}}{\text{հունիսի 21}}$

Առանց քիզ ինչ կոնիմ սոյրաթն ու սազը
ՍԱՅՍՏԻՆՈՎԱ

Առանց քիզ ինչ կոնիմ Փարիզը, Սոնա ջան, իմ քաղցր, իմ նազ
Սոնա ջան...

Քու ձենը, էրեխանց ձենը վուր չիմ լսում, ձեզ վուր չիմ տես-
նում, դիմի քնթեսս դուռ է դալի...

Օրն օրվան վրա սիրտս էնենց կուշ է գալի, վուր հենց գիդիմ էս
զուրած ու վարդարած դրախտը ինձ համա դժուխ է: Էստու համա
էլ մտկումս դրի, վուր էքուց յա էլօր մնաս բարով պատվական Փա-
րիզ, ասեմ, հիշիմ աստուծ ու պամ քիզ ու միւր էրեխանցը փաթթվիմ:
Էս գիրն ու լեռ մեկ մեկու առաչքը կուլի մե օրով ձլիվ կտրինք...

Մարթու աճկը վունչինչը չի կշտացնի... քանի էտի էի, հա՛յ
Փարիզ ու Փարիզ, հիմի վուր էստի իմ, հա՛յ իմ Թիֆլիզ ու Թիֆ-
լիզ...

Ինչ տնիս, էսենց ինք ստիղծած...

Քու վրա էրկու նամակը իրիպուն ստացա ու ինչ ավատացնիլ
գուլիս, վուր խիստ ուրախացա:

Էրեխերանցը պաշ արա ու գիպունին հարց ու բարով...

Մի գուդա թաղա խաբարներ իմ բերում. էլ ուլ կու դնջացնե
ինձ... մե գլուխ սարակել կու դառնամ...

Էս էրկու օր է Գարսոն չի հեռացի ինձմեն... մետի մանինք
գալի... մեկել օրը Tour de St-Jacques² (ը) գիվիւր դնացինք (308
վտուն ունե). մտանք իժում [Palais de Justice³, Ste-Chapelle⁴, Notre-

Dame⁵, Panthéon, Jardin de Luxembourg⁶ ու իժում 'ես գնացի
Théâtre français⁷...]

Մե տեատր իմ տեսի, վուր ամսթ է ձեռիս զալամ վիկալնիմ
հորեսի դենը... շատ վախտ էր էսենց սիրտը դարդ գցող բան չէի
տեսի... (խաղում էին les Faurchabaus)⁸. էրեդ էլի 'ես ու Գարսոն
գնացինք Exposition⁹ ու իրիդուն՝ Bel-malice¹⁰, մե հոքսվուր-
նիրու բալը... մե փիշերու ու վուտներու վիքաշիլ, վուր ինչ
ասիմ... Վանո Ռոտինովն էլ էնդի էր իր կնգով ու քենով: Էս էնդուր
իմ ասում, վուր մըտկումդ վուչինչ շանցկացնիս. մե անիծածներն ին,
վուր աստուծ աղատե: Գարսոյի մոդ նստած մե քնջումը քու գիրն
էի կարթում, վուր (ախչիկ) մեկը մոդ էկավ ու իր պենսնեն թավազա
անելով ասեց ինձ. Bien, voulez-vous de binocles?¹¹ Շատ ծիծաղե-
ցանք 'ես ու Գարսոն, վուրն որ էս սահաթիս ինձ մոդ է... մետի
գնում ինք Versailles¹²:

Մնաս բարով, իմ սիրուն, փափուկ, նազ ու քաղցր Սոնա ջան:
Աստուծ արժանի անե ինձ քու տիսին:

Քու՝ Գաբրիել

Մոսկվա-Թիֆլիս

1878 հուլիսի 14

Իմ անգին Սոնա ջա՛ն,

Էսօր 'ես գեպեշով իմաց արի քիզ, վուր էստի իմ:

Էսթենը դալու միտկ 'ես իսկի շունեի, ամա լոթիանա Վասիլ
ձանդամովը շունքի դեան էր դալի, 'ես էլ հիզը դեան եկա:Սկա ու էն սհաթին Սոլոմանին (սլարտնոյին) տեսա ու նրամեն
իմացա, վուր Սանդրոն էստի է...

Գնացի ու գլխին կանգնեցա. դուն իմացի միր ուրախութիւնը:

Սանդրոն, Մեհրուժը, խանդամովը, Սոլոմանը, Մերաբովն (ում-
նից վուր առանք) ու 'ես մետի ճաշը կերանք թե չէ, էն սահաթին
Մեհրուժի հիդ դնացի Սակոլնիկի դաշեն՝ Լիզին տես...Ինչ հանդի վրա ննդավ Լիզեն, ինչքան սլաշ արավ ինձ թե նա,
թե նրա ախշիկ Լոլեն, քու ջիգարը կանա հիդ ասի. ուրախու Լիզեն
լաց ելավ ու ինձ էլ լացըցրուց...

Շատ հարց ու բարով քի մոգ դիմունք...

Էս զիշիր էրմիտաժի տեստրն ինք գնում դիմունքս... Դավի-
դովի (Կարապետյանցի) բենեֆիսն է...Էքուց ճաշին Լիզի մոգ ինք. ճաշին էդնեն կեհամ դեդիդին
(խալաթովին) կու տեսնիմ ու կոսիմ արագեդիգարա (ռամսը). Լիզի
սկեսուրին ու սկեսարին էլ կու տեսնիմ:Ամսիս 9-ին Փարիզեմեն վիրշի դիրս դրեցի քիզ ու էն գրեմեն
կու իմանաս, վուր առանց քիզ ու միր էրեխանց էլ չգիմցա նորա-
հարսի պես զուբած Փարիզումը...'Իրիքշափիթի դիմի մետի էսդանց կու դուս գանք ու եկող կիրա-
կի կամ երկուշափիթի... թե աստուծ արժանի կանի, ձիզ կու փաթըթ-
վիմ...Էրեխերանցը սլաշ արա ու դիմունին հարց ու <բարով>: Էս
դիրը գեդի մոտ կարթա:

Քու Դաբրիել

Փարիզ

Etant obligé de quitter aujourd'hui même Paris pour retourner à Tiflis, je n'ai pu voir Madame Pasca¹ et j'ai pris la liberté de vous expédier le manuscrit de ma pièce par la poste.

J'avais l'intention d'aller à Puits et de me présenter personnellement à Vous, mais mon départ précipité m'empêche de réaliser le vif désir que j'avais depuis longtemps.

Si vous voulez bien, Monsieur l'Académicien, me faire l'honneur d'une réponse au sujet de ma pièce², je vous prie d'adresser la lettre à Tiflis, rue Laboratoire, № 5.

Agréez, Monsieur l'Académicien, avec mes remerciements sincères pour tout ce que vous voudrez bien faire en ma faveur, l'assurance de mon profond respect.

Espérant toujours pouvoir me présenter un jour chez vous personnellement, j'ai l'honneur de vous faire agréer, Monsieur l'Académicien, l'assurance de mon profond respect.

Gabriel Soundoukian

Ատիպիլած լինելով այսօր իսկ Փարիզից մեկնել՝ Թիֆլիս վերադառնալու համար, ես չկարողացա տեսնել տիկին Պասկային¹ և համարձակություն ունեցա փոստով ուղարկել պիեսիս ձեռագիրը։
Ես մտադրություն ունեի Պյուի դալու և Ջեզ անձամբ ներկայանալու, բայց հանկարծակի մեկնումս խանգարում է իրականացնելու այն բոլոր ցանկությունը, որ վաղուց ի վեր ունեի։

Եթե, պարոն Ակադեմիկոս, հաճեիք պիեսիս առթիւ ինձ պատասխանի արժանացնել², Ձեզ կիսնդրերի նամակը հասցեագրել Թիֆլիս, Լաբորատորիայի փողոց, № 5:

Ընդունեցեք, պարոն Ակադեմիկոս, անկեղծ շնորհակալությունս այն բոլորի համար, որ բարի կլինեք իմ օգտին անելու, ինչպէս նաև խորին հարգանացս հաւաստիքը:

Միշտ հուսալով մեկ օր անձամբ Ձեզ ներկայանալ, պատիւ ունեմ Ձեզ մատուցելու, պարոն Ակադեմիկոս, խորին հարգանացս հաւաստիքը:

Գաբրիել Սունդուկյան.

96 ՎԻԿՏՈՐԻՆԵՆ ՍԱՐԴՈՒԻՆ

Թիֆլիս-Փարիզ

Monsieur l'Académicien

Avant tout je vous prie d'excuser mon silence prolongé.

Je me suis senti tellement embarrassé de vos offres bienveillantes que pendant longtemps je n'ai su à quoi me décider.

En tout cas je vous remercie infiniment de vos conseils j'espère en tirer parti pour mes travaux futurs.

Quant à la représentation de Pépo à Paris, je crois qu'il n'y faut plus penser¹; aussi je vous prie d'avoir la bonté de passer mon manuscrit à Mr Félix Dargant, rue de Belzunce, 9, ou à Mr Charles de Coutouly, rédacteur du Temps, 10, rue du Faubourg Montmartre.

Պարոն ակադեմիկոս,

Նախ և առաջ խնդրում եմ ներք երկարատե լռությանս համար: Ես ինձ այնքան նեղված պղտցի Ձեր բարեհաճ առաջարկներից, որ երկար ժամանակ չգիտեի ինչ որոշում ընդունել:

Ամեն պարագայում անսահմանորեն շնորհակալ եմ Ձեր խորհուրդների համար. հույս ունեմ նրանցից օգուտ քաղել առաջիկա իմ գործերում:

Ինչ վերաբերում է «ՊԵՍՈՆ» Փարիզում ներկայացնելուն, ես կարծում եմ, որ այլևս այդ մասին պետք չէ մտածել¹: Ուստի Ձեզ խնդրում եմ բարի լինեք ձեռագիրս հանձնելու պ-րն Ֆելիքս Դարգանին, փող. Բելզյոնս, № 2 կամ պ-րն Շտուլ ղը-Կուտուլիին՝ «Տան»-ի խմբագրին, № 10, փող. Ֆոբուր Մոնմարտր:

97 ՅԵԼԻՔՍ ԴԱՐԳԱՆԻՆ

Թիֆլիս-Փարիզ

1879 ժամիսի 27
հունիսի 8

Mon cher Monsieur Dargant

Je me sens devant vous tellement fautif par mon silence, que je crois avoir perdu tous droits de pouvoir me justifier.

Il n'y a qu'un moyen de me tirer sain et sauf de tous les reproches que vous pouvez me faire, c'est de les effacer avec un verre de Kachétie ou de Bourgogne en trinquant avec vous à votre santé et à celle de Madame Dargant.

Vous remarquez très justement, mon cher Monsieur Dargant, que pendant les derniers jours de mon court séjour à Paris j'ai connu un peu de nostalgie¹, mais ce que vous ne savez pas c'est qu'étant arrivé à Tiflis, ma patrie, la tête me tournait pendant quelques mois de mes impressions de Paris.

Quel est donc cette ville prodigieuse? Appartient-elle aux Français ou à l'humanité entière. J'en suis encore ébahi, je vous assure.

Sont-ils heureux les Parisiens de pouvoir séjourner à Paris... Comme il est doux de pouvoir signifier quelque chose à Paris

Aussi après être revenu à moi depuis mon retour, je me suis de nouveau mis à travailler pour Paris, espérant réussir mieux cette fois-ci. C'est une idée fixe² que voulez-vous faire; l'année prochaine, Dieu aidant, peut-être je pourrai venir vous voir³.

Quant à mon manuscrit, j'écris à Mr A. Dumas de vous le remettre ou à Mr de Coutouly.

Je voudrais savoir ce que Mr Sarcey dira de mon travail, son opinion me sera profitable pour mes travaux futurs.

Je vous envoie la copie de la lettre de Mr Dumas⁴; il paraît qu'il ne faut pas même penser à la possibilité de représenter Pépo sur la scène française.

Je n'ai pas le droit d'attendre de vous une prompte réponse, mais cependant je serais content de lire les quelques lignes, que vous aurez la bonté de m'écrire.

Ma femme et moi vous prions de présenter nos respectueux hommages à Madame Dargant.

Recevez, mon cher Monsieur Dargant, l'assurance de la sincère amitié de votre dévoué.

G. Soundoukian

Թանկագին պարոն Դարգան,

Ես ինձ այնքան մեղավոր եմ զգում Ձեր առաջ լռությանս համար, որ կարծեմ արդարանալու բոլոր իրավունքներս կորցրել եմ:

Միայն մեկ միջոց կա ողջ և առողջ փրկվելու այն կշտամբանքներից, որ կարող եք ինձ անել: Այն կոտորույթի, երբ ևս Կախկի կամ բուրդոնյան դինով լի բաժակս դատարկեմ Ձեր և տիկին Դարգանի կենացը խմելով:

Իրավացիորեն նկատում եք, թանկագին պարոն Դարգան, որ Փարիզում գտնվածս կարճատև միջոցի վերջին օրերին մի փոքր նոստալգիա՝ զգացի: Բայց Դուք չգիտեք, որ հայրենիք՝ Թիֆլիս ժամանելով, մի քանի ամիս գլուխս պատվում էր փարիզյան տապալվորություններից:

Որպիսի՞ն է, իրոք, այդ հրաշակերտ քաղաքը, ֆրանսիացիներին է նա պատկանում, թե ողջ մարդկությունը:

Հավատացնում եմ Ձեզ, ևս դեռ դյուրվիճ է նրանով:

Երջանի՞կ են արդյոք փարիզեցիք՝ Փարիզում ապրել կարողանալու համար: Ո՞րքան քաղցր է կարողանալ Փարիզում որևէ նշանակություն ունենալ:

Այնպես որ վերադառնալուց հետո, երբ ուշքի եկա, ևս նորից սկսեցի Փարիզի համար աշխատել՝ հուսալով այս անգամ ավելի:

հաջորդել: Դա իմ իղէ-ֆիքսն է². Ինչ կարող եք անել: Հաջորդ տարի,
աստծո օգնությամբ, դուք կկարողանամ դալ Ձեզ տեսնելու³:

Ինչ վերաբերում է իմ ձեռագրին, ես գրում եմ պ-րն Ա. Դյումա-
յին, որ այն Ձեզ հանձնի կամ պ-րն դը-Կուատուլին:

Կուզեի իմանալ, թե ի՞նչ կասեր պ-րն Սարսեն իմ գործի մա-
սին. նրա կարծիքն օգտավետ կլինի իմ հետագա գործերի համար:

Ես Ձեզ ուղարկում եմ պ-րն Դյումայի նամակի պատճենը⁴:
Ըստ երևույթին պետք չէ նույնիսկ մտածել «Պեկառն» ֆրանսիական
բեմում ներկայացնելու մասին:

Ես իրավունք չունեմ Ձեզանից շտապ պատասխան սպասելու,
բայց, այնուամենայնիվ, դո՛հ կլինեմ կարգալու այն մի շանի
տողը, որ բարի կլինեք ինձ գրել:

Կինո ե ես խնդրում ենք Ձեզ մեր հարգալից մեծարանքները
մատուցանելու տիկին Դարգանին:

Ընդունեցեք, թանկագին պարոն Դարգան, անկեղծ բարեկամու-
թյան հավաստիքը Ձեր անձնվեր

Գ. Սունդուկյան⁵

Թիֆլիս-Փարիզ

Mon cher Monsieur de Coutouly

Profitant de votre bienveillance, je prie Mr A. Dumas de vous remettre mon manuscrit¹.

Vous aurez la bonté de le montrer à Mr de Sarcey², comme nous le supposons, mais non pour la représentation sur la scène, je m'en garderai bien, mais pour savoir ce que l'illustre critique pense de mon travail. Son opinion me sera très chère pour mes travaux futurs.

Je vous prie de me pardonner l'embarras que je vous cause.

Vous remerciant de nouveau de votre accueil cordial et vous attendant à dîner chez moi à Tiflis, comme vous me l'avez promis, je me flatte...

Թանկագին պարոն դը-Կուտուլի,

Օգտվելով Ձեր բարեհաճությունից, ես խնդրում եմ պ-րն Ա. Դյումա-յին՝ իմ ձեռագիրը Ձեզ հանձնել¹։

Դուք այնքան բաբի կլինեք, որ այն ցույց կտաք պ-րն դը-Սարսեն², ինչպես այդ որոշել էինք, բայց ոչ բեմում ներկայացնելու համար—ես պրանից կզղուշանամ—այլ իմանալու համար, թե ի՞նչ է մտածում անվանի քննադատն իմ գործի մասին. նրա կարծիքը խիստ արժեքավոր կլինի իմ առաջիկա գործերի համար։

Ես Ձեզ խնդրում եմ, ներեք Ձեզ պատճառած նեղությանս համար։

Նորից շնորհակալություն հայտնելով Ձեր սրտադին ընդունելության առթիվ և ճաշի սպասելով Ձեզ ինձ մոտ՝ Թիֆլիսում, ինչպես ինձ խոստացել եք, ես ինձ շոյում եմ...

1 8 8 0

99 ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆՆԵՐ

Թիֆլիս-Նոր-Նախիջևան

1880 խոյնմր<երի> 5

Ազնիվ բարեկամ

պարոն Ռափիսել Պատկանյան,

Դուք ե ինձ մեղադրում եք, որ այսօրան ուշացրի պատասխանա-
ռանք իրավունք, բայց մեղս այն է, որ առանց պ. Արգարի¹ հետ խո-
սելու չվստահացա ձեզ գիր գրելու: Դուք գիտեք մեր հարաբերությունը-
նը. նա այնքան անքաղաքավարի գտնվեցավ, որ մինչև այսօր չպա-
տասխանեց մեր խմբովին այցելությունը... Մախլաս, ես ստորացրի
ինձ նորա մտա գնալով, բայց գիտե՛ս աստված, որ ես այդ քայլն
արի միմիայն Ձեր խոսքը հարգելու համար... Նա իմ սիրտը խոցո-
տել է², և հասկանալի է, որ Ձեր գործի մասին ես պետք է գիմեի նո-
րան³ ամենազգուշացմամբ, որ չվիրավորիմ նորան:

Քանից անգամ նա պատահեց ինձ, բայց միայն վերջին անգամ
կարողացա նրան գիմել հետևյալ խոսքերով.

— Պ. Արգար, դուք ինքդ ուղարկեցիք այն գումարը (Ձեր փողը),
թե՛ մեկ ուրիշին հանձնեցիք:

— Այո՛, ուրիշին հանձնեցի:

— Ո՞վ է այդ:

— Կարակալը, որ բնակվում է Ն. Նախիջևան...

— Ուրեմն, խնդրեմ Ձեր կողմից պարզել այդ հանգամանքը

պ. Ռաֆայիլին:

— Այո՛, այո՛, անպատճառ ես վաղը կգրեմ նորան:

Հուլյա ունեւմ, որ Խա արդեն կատարած կլինի յուր խոստմունքը, որովհետեւ նա բարեկիրթ երիտասարդ է:

Նամանաւանդ որ այս խոսակցությունը եւ ունեցա նորա մոտ մեր ընդհանուր մեկ բարեկամի ներկայությամբ:

Նոր շատ բաներ ունեւմ ասելու եւ ինչքան ուրախ կլինեն սիրտս դատարկելու, բայց... խոսքերս խեղդում են ինձ... Հուլյա առ աստիճան...

Կինս եւ երեխայքս սիրով ողջունում են Ձեզ եւ Ձեր կողակցին, որին խնդրեմ հայտնեք իմ խորին հարգանաց հովաստիքը...

Պինդ եւ պինդ քղմում եմ Ձեր բարեկամական ձեռքը:

Գաբրիել Սունդուկյանց

Monsieur
l'academicien

Avant tout je vous
puie s'excuser. mon
silence prolonge.

Je me suis senti tel-
lement embarrassé de
vos affaires bien veillantes
que pendant long-
temps je n'ai eu à
quoi me décider.

En tous cas je vous
remercie infiniment
de vos conseils, j'es-
père en tirer parti.

Վիկտորին Թարգուին
գրած համակի առաջին էջը

Թիֆլիս-ժնկ

1881, հունվարի 16

Բագրատ ջան,

Ստացա ամսույս 1/13 դրած նամակդ, որ շատ տխուր տպավորություն գործեց ինձ վրա:

Ինչ ճար անեմ քեզ այստեղից, կամ դու ինչ ճար անես ինձ այդտեղից: Պետք է ասած, որ իմ սիրտս էլ շատ է լցվել և մեկը չկա այստեղ, որ կարողանա ինձ հասկանալ: Աստված քեզ ուղարկեց սրտիս մխիթարիչ—դու էլ թողիր ինձ, գնացիր:

Գոնե գնալուդ վերջը բարի լինի¹:

Ես շատ սիրեցի քեզ, Բագրատ ջան, որովհետեւ համալսարան ավարտելու օրիցս մինչև քեզ հետ բարեկամանալս ես մեկին չգտա: որ քեզ նմաներ, որի հետ ես կարողանայի հինգ-վեց ժամ շարունակ խոսել և չիմանալ, թե ի՞նչպես է անցնում այդ ժամանակը: Ճշմարտությունը վկա, ինչ գնացել ես, կարծում եմ մեկ բան պահաս է ինձ և եթե Բնկերություն գործերով սաստիկ պարապում եմ², դա նշանակում է, որ բացի սուրբ գործին ծառայելուց, ես դարձյալ քեզ համար եմ պարապում, որովհետեւ քո պատվերն եմ կատարում:

Սիրտդ լավ պահիր, Բագրատ ջան, և չմոռանաս մեկ բույն, որ դու քեզ չես պատկանում, դու պատկանում ես մարդկության գաղափարին, պատկանում ես հայությանը³: Աշխատիր, սովորիր, կատարելագործվիր, որ կարողանաս քո գիտությունը ապագա սերունդին ավանդես. ես հույսով եմ, որ ամեն մի քո ցանած գիտություն սերմը պետք է պտղաբեր լինի, որին ապացույց են հիվանդանոցդ և մեր Բարեգործական ընկերության սկիզբը⁴:

Մարգարիտայիս⁵ շատ շատ բարով և համբույր ճակատին:

Այսօր ուղարկեցի քեզ Journal d'Orient⁶ № 2 (կարծեմ):

«Մշակի» խմբագրությունից ևս 238 համարով ապահովագիրք ստացա՝ քեզ «Մշակն» ուղարկելու:

Բացի սորանից, առանձին բանդերով ուղարկում եմ քեզ «Մեղու»-ի⁶ № 3 և մեր շրջաբերականի⁷ երկու զանազան օրինակ: «Մեղուն» հետաքրքիր կլինի քեզ համար: Սպանդարը⁸, որ ինքն իրան գտվում է, շատ զրդուց ինձ, նմանապես և Նվանդուլյանը⁹: Նոքա պնդում էին և մեծամասնությունը բան չհասկանալով նորանց հետ կրկնում էր¹⁰, որ հրահանգի¹¹ (ուղարկել եմ քեզ զեկու. 28-ին) սլարագրաֆի 6-րդի վերջը այնպես մոլթն է, որ իրրե թե խորհուրդն¹² է հաստատում վարչությունների նախահաշիվը, այլ պետք էր պարզ ասել, որ ընդհանուր ժողովն է հաստատում, իսկ ևս ապացուցանում էի, որ սլարագրաֆի վերջումը փակագիծը լիովին պարզում է իրողությունը. բայց ձայն բարբառոտ անապատին:

5-րդ սլարագրաֆի համար ևս պահանջեցին վերջումը ավելացրենել վերաստուգող հանձնաժողով. հազիվ կարողացա համոզել հակառակորդներին՝ ոչ այլ ժողով¹³, որ այդ անտեղի է. իսկ թե կարելի է, միայն այդ անել սլարագրաֆի 12 ա-ի վերջումը, և այդպես էլ վճռեցին: Շատ ուրիշ ոչինչ փոփոխություն չկրեց մեր հրահանգը: Շուտով կուղարկեմ նոր տպագրած հրահանգը: (Իսկ հինը դարձյալ ուղարկում եմ): Մոռացա ասել, որ հիշյալ Սպանդարը պահանջում էր ևս Մասնաժողովները հանել հրահանգից և քիչ էր պրծնում¹⁴, որ ժողովը ընդուներ նորա առաջարկությունը: Այդպես և շատ տաքացա, բայց սուլատեցի 14—20 սլարագրաֆները: Նամակիս մեջ դնում եմ երկու աղատված վերսիլներ, որի մասին արդեն գրել եմ. մինը 1000 ո., իսկ մյուսը՝ 500. այդպես է, թե ոչ: Ահա քո հաշիվները վերջացան. դարձյալ ինչ կա: գրիր: Պետերբուրգում ստացված նամակները իմ ուղարկածներն են, ինչպես և գրել եմ: Ուղարկում եմ նմանապես տիկին Ա.Փ.Ի-ու պիեսան («В деревне»)¹⁵, որ նա քեզ ընծայում է: Նոքա շուտով գնալու են այստեղից, բոլորովին, Хапкент¹⁶, ինչպես իրենք ասում են: Նաումենկոյի աղջկա երեսան կնքեցինք և ընթերցին քո կենաց թասը խմեցինք:

Տ<իկին> և պ<արոն> Ջալալյաններին իմ խորին հարգանքը:

Գ. Սունդուկյանց

<2. Գ. 1>

Տարեմուտը կամենում էի շնորհավորել հեռագրով, բայց հասցեն արգելեց: Ի բոլոր սրտե ցանկանում եմ, որ այս տարին բաց անե քեզ համար երջանկության դուռը:

<Հ. Գ. 2>

Խորհրդի նիստերը կայացան՝ 7-րդը Անանյանի տանը¹⁷ և 8-րդը՝ Մելիք-Աղարյանի տանը¹⁸ ընթրիքներով, ուր քեզ դարձյալ չմոռացան, իսկ 9-րդը՝ Մարիամյան-Անանյան ուսումնարանում, ուր և կշարունակվին միշտ: (Առանց ընթրիքի):

<Հ. Գ. 3>

Կինս և երեխայքս սիրով բարեկամ են քեզ:

<Հ. Գ. 4>

Նիստ գիտացել էի այսքան հավելվածներ կլինի, առանձին թերթ կվերցնեի: Ներիր:

Թիֆլիս-Ժնև

1881, օգոստոս<տի> 6

Բագրատ ջան,

Գուրերնատորից արդեն հրամանն ստացա և կանոնադրությունը հանձնեցի տպարանին¹: Հուշս ունիմ, որ շուտով պատրաստ լինի:

«Թե ախպէր իս, նրանցմեն հիռու կացի. տեսնում իմ խիստ մինձի մինձիւրն ին մոգէլի»²:

Բագրատ ջան, ցանկանում եմ քեզ առողջություն և շուտով սեղմել քո եղբայրական ձեռքը:

Մակուա խանի մասին կամ դու չես հասկացել ինձ, կամ ես այն չեմ գրել, ինչ որ ցանկացել եմ:

Ինչքան մտաբերում եմ, իմ դիտավորությունս էր հայտնելու, որ ինձ Մակուա խանի հզոր մի կարծիր, բայց դուցե սխալվում եմ, դուցե ես էլ իմ իծաներու աղղեցության տակ վատ եմ գրել. ներողություն: Այսուհետև զրուշ կլինեմ և կաշխատեմ շփրավորել քո քնքուշ սիրտը: Այս մսի կտորի զորությունն ու խաախարը ես լավ եմ հասկանում. Սիրտը վուր կա, ուրիշ բան է (Շուշան³), մեկել տեսար, լուրի պես տրաքվեցամ³. աստուծ աղատե:

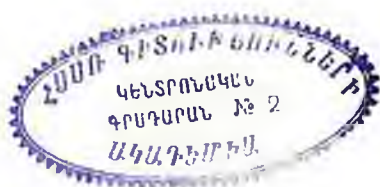
Յտեսություն, Բագրատ ջան:

Քո Գարիիկ

¹ Գիթուին սաղում է:

Բազում Եսփառարդուն

Թիֆլիս-Ժնև

1881, դեկտեմբերի 1

Բազրատ ջան.

Ռոստովի նամակդ ստացա այսօր հենց աչն ժամանակ, երբ ես պարապում էի Ընկերության գործով¹, այսինքն հեղինակում էի խորհրդի կողմից² մի հայտարարություն, որ այս օրերս պետք է լույս տեսնի «Մշակում», «Մեղուում»³ և «Кавказ»-ում⁴:

Քո բարեկամական խոսքերը վարձատրեցին ինձ ավելի, քան թե ես արժանի եմ աշխատանացս համար, թեև Ընկերության համար ես աշխատում եմ դիշեր-ցերեկ, աշխատում եմ այնպես, որ բոլորովին մոռանում եմ տուն, տեղ, կին, երեխայք, գրպանս և պարտքերս. կարծես ծովի մեջ ընկած լող եմ տալիս՝ կյանքս ազատելու, այսինքն՝ Ընկերությունը⁵, որ քո շնորհիվ իմ կյանքն է դառել: Այս գործի մեջ ես ինձ պատասխանատու եմ համարում միայն քո առաջ և խղճիս առաջ, և հավատա ինձ, որ զօվարանում եմ որոշել, թե ո՞րն է ձեզանից ավելի ներգործում ինձ վրա՝ դո՞ւ, թե իմ խիղճը: Այնուամենայնիվ ես մեծ մխիթարություն եմ զգում, որ այսպիսի սուրբ գործի համար առաջժմս ես եմ շարչարվում, ես եմ տանջվում. տա աստված, որ կարողանամ իրագործել քո ցանկությունները:

Ա. Ա-ին քո գնալու մյուս օրը երեկոյան մեզ մոտ անցկացրուց և երկու օրից հետո հանկարծ իր մարդու հետ դնաց Վլադիկավիազ: Ասել է, որ շուտով կվերադառնա:

Взанный кредит-ի հաղար ոտբգին ներս տարա⁶: Գեղամովդ ուղարկել էր 920 ռ., որ ինձ մոտ բերեց Գ. Հեջուբյանը. Աղամջանովի վեքսիրը առաջժմս ինձ մոտ <է>: Հեջուբյանը խոստացավ աշխատել Աղամջանովին տված վեքսիրի հետ փոխել:

Քո Մակվա բարեկամների երկու նամակդ վաղը փոստը կդցեն: Իզմայիլովին էլ վաղը անպատճառ կտեսնեմ — 150 ռ. բան-

կոտմը չվիրառան: Եսայանը եկել է, Լժև հարկավոր կլինի, հետը կխոսեն:

Հուանի խավարման գիշերը, Լժև փոստայի 3-րդ բաժնումը հարցրել էիք, անշուշտ ЗАКАЗНОН նամակը⁷ կգտնեիր: Այն նամակը մյուս օր ուղարկեցի քեզ՝ դարձյալ ЗАКАЗНОН, բայց սխալմամբ հասցեն РЮТНЕР գրեցի: Նրանից հետո խորհրդի վկայագիրն ուղարկեցի քեզ ուղիղ հասցեով: Նրկրորդ նիստը⁸ Տեր-Ասատուրովի⁹ տանն էր, նորա նախագահությանը, որովհետև նախագահը հիվանդ էր և մյուս օրը խելճ մարդուն Երկու տակ արած (БОЛЪ В ПОЯСИЩЕ)¹⁰, տեղից վեր կացրի և քո վկայագիրը ստորագրել տվի: Նիստից հետո Տեր-Ասատուրյանի տանը փառավոր ընթրիք էր: Ամենքը քո կենաց թասը անուշ արին և հանձնեցին ինձ՝ քեզ հայտնել. վեց շիշ շամպանսկի գատարկեցին: Նրբորդ նիստը, ուրբաթ, Մանթաշյանի տանն է լինելու¹¹, իհարկե, դարձյալ ընթրիքով, բայց և մեծ նվիրատվություններով՝ հօգուտ Ընկերության: Անանյանը, ներողություն, ալ. նախագահը, որի մոտ ես այսօր դուրսացավ էի, խոստացավ ինձ անդատ-ճառ դուրս բերել այդ գործը: Մեր հրահանգը ընդունվեցավ խորհրդից՝ թեթև փոփոխությամբ. միայն թե վճիռները օրինավոր համարելու համար 5-ի տեղ շինեցին 3:

Մելիք-Մերարյանը հավատացնում է, որ իր ստորագրության թերթի հետ նա տվել է քեզ 15 ուրլի, որ դու նորա ներկայությամբ հանձնել ես գիմնագիտո նավասարդյանին: Ես վճռեցի տալ այդ 15 ուրլին Չիթախյանին, դույնե դա դու մոռացար: Սոֆիս և Երկաշքս շատ և շատ բարեւում են քեզ. իմ Պետրոսի¹² հակատին համբույր իմ կողմանեն: Զալալյանին և քո Սոնին ողջունե՛¹³:

Քո Գարբիել Սունդուկյանց

P. S. Տոնդ շնորհավորում եմ: Գ. Ս.

Զկարծես թե թուղթը կամ մարկան խնայեցի¹⁴:

103 ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

Թիֆլիս — Նոր-Նախիջևան

1881, գեղտ<ամբերի> 23

Ազնիվ բարեկամ,

պարոն Ռափայել Պատկանյան,

Վերջապես կարողանում եմ կատարել Ձեր հանձնարարությունը¹. ահա ուղարկում եմ բոլոր այն տեղեկությունները, որ դուք պահանջել էիք: Եթե պատասխանս փոքր ինչ ուշացրի, հուսամ, որ ներողամիտ կլինեք, վասնզի շատ պիտույն էր ձեռք բերի այդ տեղեկությունները. գործից երևում է, որ Ձեր հիշած օրիորդը առաջինը չի իրան ժառանգ համարում, և զանազան անձինք արդեն պահանջել են նույն տեղեկությունները, վասն որո այդ գործը շինել են միմեծ գողտնիք: Ինչպես և եղավ, հաջողվեց ինձ ստանալ այսօր այս փոքրիկ թղթի կտորը և շատ ուրախ եմ, որ միջոց տվիք ինձ Ձեզ ծանայելու:

Սիրով կարդացի ես Ձեր հոգվածը «Մշակում»² «Պեպոի» մասին² և իհարկե դուք էլ կկարդայիք այն հոգվածին վերաբերյալ խումբադրի ծանոթությունը. երևի պարոնը հոտ է առել³: «Մեղուի»⁴ խումբադրությունում շատ են ամիսոսում, որ պ. Սյուլուկը ոչինչ չէ կամենում գրել իրանց:

Նոր ոչինչ չունինք, բացի Բարեգործական ընկերությունը, որ Այամաց-կամաց սկսում է ոտի կանգնել:

Տեսնենք աստված ինչ կտա:

Ձեր ընտանիքին իմ խորին հարգանքը:

Պինդ, պինդ սեղմում եմ Ձեր բարեկամական ձեռքը:

Գաբրիել Սունդուկյան

ԹԻՓԼԻՍ-ԺՆԼ

1881, դեկտեմբերի > 29-ին

Բագրատ ջան,

Այսօր ուղարկեցի քեզ մի երկար ու բարակ նամակ (заказное, № 7369, Poste restante)²:

Այնքան գրեցի և դարձյալ չկարողացա բոլորը քեզ պատմել: Ուստի շարունակում եմ:

1) Սաշա Նասյանին չկարողացա տեսնել. նա եկավ, պատվիկց և զնաց կնոջ հետ:

2) Алек<сандр> Афан<асьевич>-ը մոտիկ ծանոթացավ մեզ հետ. շաբաթը մեկ անգամ ժամերով մեզ մոտ է լինում և անցյալ շաբաթ երեկո ինքն ու իր ամուսինը 3 ժամ մեզ մոտ անց կացրին:

Հունվարի 6-ին քո տեղակ կնքում եմ Նաումենկոյի աղջկա երկխոսին՝ (տղա) Алек<сандр> Афан<асьевич>-ի հետ. նա ինձ շատ խնդրեց և ես, իհարկե, չէի կարող մերժել:

3) Ольга Влад<имировна>-ին (որ ձեռքս այնպես այրեց, որ դեռ չէ լավացել) տանը չգտա նամակիդ ստանալու օրը. շուտով կտեսնեմ և նամակդ ցույց կտամ:

4) Մեր բարե<գործական> ընկերության համար շուտով կունենանք բալ՝ կուրբումը և մատկարադ՝ կրուժոկումը (թեև այս վերջին հանդեսը ինձ խորթ է թվում: Բարեգործություն և մատկարադ):

5) Կաթողիկոսից ստացանք օրհնության կոնդակ՝ որի մեջ քո անունը ևս հիշված է: Խորհուրդը⁵ ուրախությամբ թույլ տվեց ինձ քո տեղ ստորագրել թե կաթողիկոսի թուղթը և թե Ներսես պատրիարքին:

6) Ամսույս 20-ին ունեինք երկրորդ ընդհանուր ժողով⁶. վճռվեցավ խնդրել վեհափառ կաթողիկոսին՝ ընդունել Ընկերությանը յուր խնամակալության ներքո: Ներսես պատրիարքին ընտրեցին պատվավոր անդամ: Խորհրդին արվեցավ իրավունք՝ գործադիր անդամների վճարներից ծախսել այս տարի 2500 ո., ըստ բարեհայեցողության նորա. և վերջապես ընտրվեցան փոխ-անդամներ.

1) Աղեք<սանդր> Քիշմիշյան,

2) Հովհ<հանես> Ծովիանյան, հիանալի երիտասարդ, որ նվիրեց 300 ո. (Իս<ահակ> Մարտ<ինովիչի> որդին):

3) Սպ<անդար> Սպանդարյան,

4) Բժիշկ Մելիք-Բեգլարյան և

5) Տեր-Հակոբյան <Լաւրնր.> ընկերը:

6-րդ ընտրվեցավ մեր պոլիովնիկ Յուզբաշեւը, բայց ամսոս, որ հերթ չընկավ նորան, իսկ մեր Սենեքերիմին նորից սեւեռին⁷. <ստացավ> 75-ից 30 սև:

7) Հունվարի 10-ին կլինի 3-րդ ընդհանուր ժողով՝ հրահանգը քննելու, որի օրինակը ուղարկեցի քեզ այսօր:

Կինս և երեխայքս շատ, շատ բարեւ են անում քեզ:

Իմ Մարգարիտին իմ կողմանն համբուրիր ճակատին:

Քո՛ Գարբիել Սունդուկյանց

P. S. Քո ընկեր խաչատուր Քեշիշյանը, որի հետ մեկ լոթերու ձաշին քո կենացը խմեցինք, սիրով ողջունում է քեզ:

1882, փետրվարի 23

Շարունակում եմ նամակս, որի 5 թերթը այսօր ուղարկեցի քեզ¹, սիրելի իմ Բաղրատ:

Վերջապես Մաքսատանից ստացանք քո ուղարկած հիանալի ընծաները: Ի՞նչ քնքուշ տառերկաներ և ի՞նչքան քնքշովյուն քո կողմից: Շնորհակալություն չեմ ասում, որովհետև չգիտեմ ինչ բառերով արտահայտեմ սրտիս զգացմունքը, իսկ սրտիս խոսքերը դու առանց իմ լեզվի էլ պետք է հասկանաս. ինքզիցս այդպես ես չէմ կարող:

Այս երեկո տարա նամակդ և խաչը (մեր ընկերը² խաչի նման է շատ) նատալիա Յակովլենային հանձնեցի: Խոստացավ գրել քեզ լուրեր, ինչ որ սպասում ես. և ժամանակ չունեմ, ասացի: Երեխան՝ մեր կնքածը, գեղեցիկ, առողջ մի հրեշտակ է:

Այն խոսքերից հետո, այն վարմունքից հետո, Շահապարոնյան³ ցի տանը քիչ էր պրծնում իծաներս մոտ դային³, բայց արյունով լի աչքերումս հարյուր հազար ձեռքեր երևացին⁴, որ դավաճացիք ձգելով գեպի ինձ, պահանջում էին հրահանգը:

Սուս ու փուս, փշրված, կոտրված, գետնի հետ հավասարած դուրս եկա Շահապարոնյան³ից, սպանած հրահանգը ձեռքիս⁵ և անիծելով ինձ ու իմ սև բախտը:

Անցկացան օրեր և ես մտադիր էի արդեն, խորհրդի համաձայնությունը ձեռքիս⁶, նորից ընդհանուր ժողով կազմել, որովհետև ուրիշ ելք չկար. բայց ես այդ ժողովից շատ էի վախենում, չիցե թե նորից սկսեն քննել ամբողջ հրահանգը, և փոխանակ հոնքը շինելու, աչքն էլ հանել տամ...

Վերջապես Եվանգուլյանի հետ այնքան խոսեցա սորա մասին, որ նորա աչքի առաջ արյուն թքեցի... (կիրակի օր՝ Ալ. Մանթաշ-

յան>, Եվանդ<ուլյան> և Լու բուլվարի վերա (նա հանձն առավ հասկացնել Շ<ահպարտնյան>ին, որ սա...

Չորեքշաբթի ժամի 8 երեկոյան սա-ի վերա կտրեցի նամակս, որովհետեւ հենց այդ խոսքը գրելիս Ա<նանյան>ից այնպիսի մեկ նամակ ստացա այդ գործին վերաբերյալ, որ պետք էր իսկույն պատասխան գրելի... (գործը սկսեց դարձյալ վատ ընթացք ստանալ)։ այս էլ կպատմեմ վերջը...

(Շարունակում եմ)... որ սա, այսինքն Շ<ահպարտնյան>ը նորա համար է ընտրված, որ ընդհանուր ժողովի վճիռը վավերացնե:

Պ. Եվ<անդուլյան>ին հաջողվեց... Շ<ահպարտնյան>ը եկավ ինձ մոտ, բայց ինձ տանը չգտնելով, թողել էր իր տոմսակը:

Ուրիշ միջոց չկար. մյուս երեկո դարձյալ գնացի այն տունը, ուր երգվել էի կյանքումս ոտս չղնել:

7-ը ժամից սկսված մինչև 12 1/2 նստեցի նորա (այսինքն Շ<ահպարտնյան>ի) առաջ և խմբագրեցինք այն փոփոխությունները, որոնք դու տեսնում ես⁸: Այս անգամ նա շատ ղեջողություններ արավ և բոլոր իմ առաջարկություններն ընդունեց, մինչև անգամ 9-րդ պարագրաֆի փոփոխությունը, որի մասին ընդհ<անուր> ժող<ովը> ոչինչ չէր էլ պահանջել:

Մյուս օրը սրբադրել ավի Տ. Ղևոնդ<յան>ին, հետ ուղարկեցի և, քանի մի օրից հետո, ստորագրված հրահանգն ստացա: Աշխարհս իմն էր. իսկույն տպարան, ցենզոր, և այլն, և այլն...

Կարծես բոլորը վերջացավ...

— Մուլափ, Շուշան, քիչ էլ է մնացի⁹...

Անցյալ ուրբաթ, ուրախ, ուրախ բերում եմ մեր ժողովը հրահանգի 100 օրինակ...

Բարձրացավ սաստիկ աղմուկ...

— Ի՞նչի է Շ<ահպարտնյան>ցի անունը տպված...

Ամբողջ 4 ժամ այս բանի վերա էին վիճում. Ան<անյան>, Ջի<թախովը>, Մե<հր> Ա. Կ <արյան>ը, փոքր Աթ<աբեկյան>ը և ամենասարսափելի կերպով՝ Մանթ<աշյան>ը: Քիչ<միշյան>ը մնացել էր լուռ, իսկ մյուսները չկային:

Նրանց վիճաբանությունը և փաստերի իմ ապացույթուններին վերջ չկար...

— Բայ մի՞նք մարդիկ չինք,— ասում էր Մանթաշյանը,— որ բերել իս ու Շ<ահպարտնյան>ին գլխին նստիցրիլ. մի՞նք աշխատինք ու նա վայրիկ...

— Պետք է մեկ հասկացող մարդու հարցրած, թե ինչպես է կո-
նոնը,— ասում էր Մ<ելիք> Աղ<արյանց>ը:

— Ձէ, անկանոն բան բռնիլ չի ըլի, թե կի օրենք չէ, վունց կուլի,
որ Շ<ահպարտնյան>ցի անումը տպվի,— ասավ Ջիթ<ախովը>...

Տաս թարախ որ գրեմ, չեմ կարող բոլորը պատմել, արաահայ-
տել այն անպատվությունները, որ ես կերա այն գիշեր:

Դրությունը տրագիկական էր: Բայց ամեն տրագիկիաներում
մեկ ծիծաղաշարժ տեսիլ ես լինում է:

Ամենատար վիճարանության ժամանակ.

— Պարոններ, — ասավ Քիշմիշյանը, — այստեղ Շահպարտնյանց
չէ տպված. տեսեք ինչ է տպված, և դու ես տես թե ինչ է, Շահ-պա-
րտննաց:

Կարծեցի թե առաստաղը գլխիս քանդվեց. ես որ այնքան սըր-
բագրեցի և սրբագրել տվեցի, մինչև որ մեկ ստորակետի վերա ու-
շագրություն էր դարձրած, հանկարծ այսպիսի սխալ:

— Գիլի գլուխը էնդուր է հասա, որ իր բանն իր ձեռով է շի-
նում,— ասում է Զամբախովս:

Մեղս նորանումն էր, որ վերջին սրբագրությունը հանձնեցի մի-
օրինակ Մելիք-Մեհրարյանին, որ ինձ մոտ էր ծառայում, իսկ մյուս-
սը՝ Տեր-Ղևոնդյանին. և շարվածքը ընկավ շարիւր առանց իմ ներկա-
յության և այսպես էլ տպվեցավ: (Կպատահի տպագրական գործում
երբեմն այսպես): Քուրդս բա ունդա, բնելի դամե՜¹⁰, ասավ վրա-
ցին:

Այս հանգամանքից օգուտ քաղեցին պարոնները և նախա-
գահը սկսեց քվեարկել Մանթաշյանի առաջարկությունը՝ նորից տպել
տալ առանց Շ<ահպարտնյան>ցի:

Այստեղ ամենասառը կերպով ասացի ես:

— Ձեր կամքն է, պարոններ, բայց այլևս ես խորհրդի անդամ
չեմ:

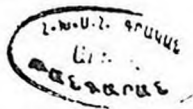
Իսկույն Մանթաշյանը.

— Я своё слово беру назад¹¹ (Մանթ<աշյան>ի ԵՍՈՎՈ...?).
Դիրքը փոխվեց. գործը փրկվեց:

Վեր առա իմ բերած 100 օրինակը¹² և մյուս օր առավոտյան
8 ժամին ես արդեն տպարանումն էի (թե՛ այն գիշեր ես քնել եմ, դու
կարող ես հասկանալ). 12 ժամին նույն օրինակներն ուղղած (ինչ-
պես և քեզ ուղարկեցի) հասցրի Անանյանին, որովհետեւ նա այդ
օրինակները այն օրը պետք է ուղարկեր Շուշի, ուր տեղական վար-

22 հունիս 1890

Պ. Պ. Պ.

Պատվոյ ձեռքով

Հարգելի Տոնային
աբ. ուղարկում եմ
Ձեր "Արեւիկայի"
խմբակում տպագրւած
հոգեբանական գիտություն
համագումարի զեկ
համագումարի քննարկ
դրոշմի շնորհիւ
Հարգելի, Ընդունա
կան անդամ և շնորհ
դրոշմի անդամ
պատվով

Ռաֆայել Գառնանյանին
գրած նամակի առաջին էջը

չությունը, որ երկու ամիս է բացվել է, անհամբերությամբ սպասում էր հրահանգի:

Վեհրջ:

— Չէ, եղբայր:

Վերևը գրեցի, որ դործը դարձյալ վատ ընթացք ստացավ:

Մի քանի փոխադարձ նամակներից հետո, այսօր գնում եմ Ա.<նանյան>ի մոտ և ինչ եմ տեսնում. հրահանգի բոլոր օրինակները նորա սեղանի վերա անշարժ դարձած:

Օհ, խեղճ իմ շուշեցիք, և ամսո՞ւս իմ աշխատանք:

Ա.<նանյան>ը նորից պահանջում է Շահպարտոնյանի անունը հանել:

Չկարողացա հասկացնել, որ ոչ ոք ինձանից առավել առիթ չունի Շ.<ապարտոնյան>ից անբավական լինելու այս դործի մեջ, բայց ես այդպես տպել տվեցի, որովհետև դա կանոն է, դա մեր սուրբ պարտականությունն է, դա մի առանձին հեղինակություն (авторитет) ունի գավառների համար, դա կտարածի, կամրացնի այնպեղ Բնկերության պրեստիժը:

Ոչինչ չօգնեց:

Ահա քիչ հայու նախանձը:

Բայց խոսքերից ես նկատեցի, որ այդ եսական, շահամուլ վաճառականները երես են կապել ինձ սլլացնելու և հենց դորա համար երզվում եմ քեզ, որ այսուհետև ավելի պինդ կնստեմ տեղս և, եթե չլսեցին ինձ, կխայտառակեմ բոլորին սարսափելի կերպով: Մինչև այժմ այդտեղ...

Ольга Владиславовна-ին (որի նշանը դեռևս սե խալի պես մնացել է ձեռքիս) ուրիշաթ տվեցի նամակը:

Երեք նամակիդ ծրարների վրա հայերեն գրեցի, իբրև թե դու ես գրել:

Այսօր ուղարկեցի քեզ Journal d'Orient¹³ № 4:

(Ներիր, ուշացրի) «Արձագանքի»¹⁴ № 1, վրացերեն երկու օրինակ կանոնադրություն և երկու օրինակ հրահանգ (վերջապես արժանապատիվ, այսինքն դու և ես). բայց դու չգիտես, Բագրատ ջան, թե ինչքան արյուն է պղտորել իմ այդ հրահանգը, մեղա տուածո, թե չէ հրահանգը, այդ մարդաձև գաղանները և անասունները: Գիքոյի մոնոլոգներից երկար է դորա պատմությունը. եթե չասեմ քեզ, սիրտս կճաքի, որովհետև քիչ էր մնում, որ խորհրդից հրաժարվեի և միայն իմ այդ ծայրահեղությունը փրկեց դործը:

Կաշխատեմ շատ կարճ կտրել:

Նախ՝ դու տեսնում ես տպած օրինակից, որ ընդհանուր ժողովը հաստատեց հունվարի 10-ին, իսկ ցենզուրան տեսել է փետրվարի 17-ին. դու գրում ես՝ «Ջդում եմ, որ Միքայել> Սերգեևիչը> լավ պետք է վարված լինի ընդհանուր ժողովումը նախագիծը քննելու ժամանակ»։ Հենց այստեղ դու սաստիկ սխալվում ես, եզրայր։ Մի ղարմանար։ Մ<իքայել> Ս<երգեևիչը> բարի է, համբերող, բայց դառն էլ երբեմն համբերությունը կորցնում է կամ, ավելի լավ է ասել, համբերությունից հանում են նորան մյուս անասունները։

Դու կարծես գիտես, որ երկու նախագահները միմյանց հետ լավ չեն¹⁵ (պատճառը Մոսկվայից սպասելի ժառանգությունն է) և դորանց անձնականությունից տես, թե ընդհանուր գործն ինչպես է վնասվում։

Ա<նանյանը> Շ<ահպարտնյանցին> մաքդատեղ չէ գցում, վերջինն էլ վիրավորվում է։ Այս վիրավորանքից դուրս եկավ այն, որ պ. Սպանդարտ¹⁶ (որը հունվարի 9-ին գիշերը Շ<ահպարտնյանի> տանը երեք ժամ վիճում էր ինձ հետ, և որի կողմը խոսում էր ինքը տան տերը) մյուս օրը 10-ին այնպես հարձակվեցավ հրահանգի վերաբերմամբ, իսկ Շ<ահպարտնյանցը> հարցերն այնպես էր դնում, որ կամա տկամա մեծամասնությունը նորա և եվանդ<ուչանի> հետ համաձայնվում էր։

Օրինակ.

— Ես տեսնում եմ, որ իրավի նախագծումը այս և այս փոխելը լավ կլիներ, ինչպես պ. Սպ<անդարտ> կամ պ. Նվ<անդուլյանը> առաջարկում են. ով համաձայն է, թող կանգնի...

Նվ իշխանները (չէ, մեղք է, գառները) կանգնում էին։ Այսպես էլ ընդունվեցավ միակ այն երկու փոփոխությունը, որի մասին արգեն գրել եմ քեզ։ Не это еще¹⁷...

Մյուս օրը (11-ին) նստեցրի խեղճ կարորեկներս և հրահանգըն արտագրել տվի նորից, վճռած փոփոխություններով։

Այդ պատրաստ, մտա Բաղդասար Խոսրովյանի տուն, մտաբերելով 68 աստիճանավոր սանդուղքը բարձրանալիս, թե ինչպես այս պարոնը ինձ տանից դուրս արավ Պեպոյիս համար¹⁸, ղարթաղի քնից մեր քարտուղարին, որ շուտով հայերենը արտագրել տամ... և այլն, և այլն, և այլն...

Ուրախ, ուրախ, պարզ, կոկած հրահանգը ձեռքիս մտնում եմ Շ<ահպարտնյանցի> մոտ, խնդրելով, որ նա ստորագրի այնպես, ինչպես տպած տեսնում ես։

եմ ինչ էս կարծում... խայտառակվեցա. այնպես խայտառակեց ինձ ալ. Շ<աճարոնյանը>, այնպես, որ կյանքումս չեմ մոտարերում.

Բայց մի վախիր, ոչ մի անարժան խոսք, ոչ մի անարժան շարժվածք, ընդհակառակը՝ թեյ, սիգար, միրգ, գինի, կենացներ...

Ամենաքաղցր կերպով հայտնեց, որ նա այդ հրահանքը չի կարող ստորագրի մինչև նորից ընդհանուր ժողով՝ չկազմվի և այնտեղ նորից չկարգան փոփոխությունները, թեև սորանք բոլորովին համաձայն են հունվարի 10-ի վճռին...

Հայ դես, հայ դեն, դու չմեռնիս...

Եկավ դարձյալ Սպանդարը, եկան և շատ ուրիշներ (սատանան տարավ ինձ այն գիշեր ուսումնական ժողովի նիստից $\frac{1}{4}$ ժամ առաջ). սկսեցին քննադատել, թե արդյոք կարելի է ստորագրել, թե՞ սպասել ընդհանուր ժողովին... Դեռ մեծամասնությունը արդարացնում էր իմ առաջարկությունը, բայց փոքր առ փոքր տեսնելով, որ տան տերը (Շահարոնյանը) չէ կամենում, մի քանիսը բոլորովին հեռացան, իսկ մյուսները նորա կողմն անցան (ЛЮДИ, О, МЕРЗАВИ!)¹⁹.

Իհարկե, որ Սպանդարը՝ ճշտությամբ կատարում էր յուր փաստարանի կամ խորհրդակցի պաշտոնը. դուցե ես սխալվում եմ, դուցե նա համոզմամբ է աջակցել վարվում: Շատ վիճեցինք, շատ խոսեցինք*, բայց վերջիվերջո Մ<իքայել> Ս<երգեկիչը> հրահանքը գրավ ձեռքիս՝ խրատելով ինձ, որ ես, ինչպես ծառայող մարդ, պետք է ինքս իմանամ կարգ և կանոնը:

Ք. Տ. Ուղարկում եմ սորա հետ Տեր-Հովհաննիսյանի նամակը, ես նորան նամակով հայտնեցի, որ նա անգամ գրվի Շուշվա տեղական վարչությունում. բայց նա նախապատվեց այստեղի անդամ լինել, կատարեցի նորա խնդիրը և երեկ անդորրագիրը և կանոնագրությունը (4 օրինակ) և հրահանքը (2 օրինակ) ուղարկեցի:

Հունվարի 23-ին ուղարկեցի քեզ մի նամակ, չգիտեմ ումից էր ստացա՞ր արդյոք: Ապա խնդրեմ, ո՞ւմ պետք է տամ «Հնախոսություն հայաստանյայց» 1 և 3 հատորները, որ դու գնալիս ինձ մոտ թողիր. թեև մակագրությունից երևում է, որ այն գիրքը Արգարին²⁰ ընծայել է նորա մայրը, յուր սիրելի սրղու ծննդյան օրը:

<Հ. Գ. 1>

«Քեփներուդ բաց էի արի, է՞»...

* Դրությունս շատ էր նմանում մի մեղավորի, որին դատի են ենթարկել:

<Հ. Գ. 2>

Այնուամենայնիվ վերադարձնում եմ քո դրած երկու նամակները. շուղարկեցի բարեկամներիդ, որ մատիտով նշանակած խոսքերդ վատ ֆանդի շնմաներն բարեկամներիդ աչքում: Շատ էլ բարկանաս, սառը ջուր խմիր:

<Հ. Գ. 3>

Դարձյալ ուղարկում եմ քեզ քո 1000 ռ. վեքսելը, իսկ Կուլասովսկու վեքսելը ինձ մոտ պահեցի, մինչև որ հաստատ իմանամ քո կամքը սորա մասին:

<Հ. Գ. 4>

Կինս և երեխայքս բարեում են քեզ սիրով. իմ կողմանե բարեիր Մարգարիտիս, Կարապետին, քո և իմ քույր Սոնին, Երեխայուցը...

<Հ. Գ. 5>

Ցտեսություն, այսինքն նամակով, որ այս գիշեր շարունակելու եմ. ընդունիր սրտանց սլաշս:

<Հ. Գ. 6>

Ամսոս որ այս լուսանցքները դարդակ են մնում. վռալում եմ...

1882 մարտի 19

Բագրատ չան,

Ներիր, խոստացածս նամակը ուշացրի, թեև «Արձագանքի» 2-րդ համարի հետ ուղարկած մի թերթով ևս արդեն բացատրեցի, որ հրահանգը մնաց նույն վերնադրով, ինչպես և տպել էի տվել:

Միով բանիվ եզրով աչնական, ինչպես և ցանկանում էի, հույս ունեմ՝ դու ևս կցանկանայիր: Սորա պատմությունն այլևս չեմ գրում¹, որովհետև դարձյալ Գիքո կդառնայիր: Բավական է միայն այսքանն տեսել, որ երկրորդ նիստում ևս վիճաբանությունը տեեց առնվազն 3 ժամ:

Մտխլաս:

Փետրվարի 27-ի և ամսույս 2-ի նամակներդ ստացա և բոլոր հանձնարարություններիդ կատարեցի սրբությունս:

Նդրայր, մենք խողերի առջև մարդարիտ ենք ածում:

Օրիորդ Պայազատյանի խնդիրքը մերժվեց հակառակ Քիշմիշյանի, Աթարեկյանի և իմ կարծիքների. մեր դեմ էին Մելիք-Ազարյան, Խոսրովյան և Նախադահը, որը շատ վատ է լարված դեպի ինձ՝ հրահանգի վերնադրի պատճառով: Քեզ խոստովանք լինի:

Խորհրդի մեծամասնությունը լրագրության ուժը չէ հասկանում և չէ էլ կարող հասկանալ. նա դիտե միայն մեկ բան՝ հարստահարել, հարստանալ և տրհամարհել ամենին, ով որ փող չունի: Քո առաջարկությունը ամսաթերթ հիմնելու մասին առաջինը չէ, որ խորհուրդը լսում է իմ բերանից. ևս մեկ ամիս ավել է աշխատում եմ դոնե մեր արձանագրությունների համառոտ բովանդակությունը տպել տալ «Մեղու»-ի² մեջ, որի մասին արդեն ունեմ Պետրոսի համաձայնությունը: Հազիվ թե անցյալ նիստին Քիշմիշյանը կարողաց իր հորինած բաղվածքը:

Թեև աշխույժ է, ինչպես կցանկանայի, բայց չունենալով ժամանակ ինքս աշխատելու, ես համաձայնվեցաւ. լավ է գոնյա աշխատել, քան ոչինչ:

Գործը սկսում է սառել, որովհետեւ աշխատելու ամիս է մեկ անգամ չավելացավ Բնկերությանը³: Կարելի է փոքր ինչ հեղինակություն ստանանք՝ հիմնելով մի աստատարան 20 շրավոր աշակերտների համար, համաձայն նախագահի առաջարկությանը⁴: Նա կարծում է, որ այս գործին բավական է 1800 ու., իսկ ես կարծում եմ, որ չխաշտառակվելու համար հարկավոր⁵...

Տեսնենք ուրբաթ: Մեր նիստի հետևանքը. իսկույն կգրեմ քեզ:

Եղբայր, որդիս, բարեկամս, միակ բարեկամս, Բաղրաստ ջան, դու գրում ես, որ հուսով ես քո պարագը մի տեղից ինձ ուղարկես. հավատա ինձ, որ առամի քշփորելով փոր չի կշտանա... ինձ ամիսը երկու և շատ անգամ երեք աշգրան է⁶...

15 ուրբի է բերել, կնոջս տվել⁷ տսելով, որ այդ փողը քեզ մեկը պարտ էր և թե հույս ունի մի ուրիշ պարտականից 25 ուրբի առնել և բերել. ես կամենում էի այն 15 ուրբին ուղարկել քեզ. միայն երկուց կրեցի, այլապես չթարգմանես:

«Մշակ»-ի 4, 5 և 6 համարների մասին Եզեկյանի⁸ մասին հանձնարարությունը կկատարեմ:

Քո նամակը կարդացվեցավ խորհրդում. նամակը հանձնվեցավ քարտուղարին, իսկ ինձ՝ շնորհակալություն հայտնել քեզ:

Մնաս բարե, համբուրում եմ քեզ երեակաշտությամբ, և դու համբուրիր իսկապես իմ Մարդարիտին:

Քեզ հարգող, սիրող և օրը հաղար անգամ մտաբերող բարեկամ, հայր և եղբայր՝

Գաբրիել Սունդուկյանց

Ժամի 11.

Իմ անդին, աննման, ազնիվ Մարդարիտ,

Շնորհակալ եմ նամակիդ համար, ողջ և առողջ լինես միշտ. իմ Բաղրատին լավ պահիր. աստված հասցնե ինձ այն օրը, որ երկուսիդ միասին գրկեմ. կինս շատ և շատ բարեւ է անում ձեզ երկուսիդ:

Քո եղբայր՝ Գաբրիել

ԹԻՒԼԻԱ-ԺՆԷ

1882 ապրիլի 27

Բագրատ քան.

Ահա մոտ տասն օր է՝ պատրաստվում եմ մի քանի խոսք գրել քեզ, բայց զրեւուս բոլոր քնդուհակությունները կտրան:

Տխուր եմ, տխուր, որ կարծում <եմ, թե> սիրտս մի մենգենում (մամուլ) սխմվում է. տասն օր է բերանիս ծիծաղ չէ եկել: Ի՞նչ է պատճառը, չգիտեմ, ճշմարիտ, բայց եթե Բագրատս այստեղ լիներ, նա կտաներ ինձ սար ու ձոր թրե կտծեր և սիրտս կլավացներ...

Քո նամակներն (ապրիլի 3/15 և 10/22) ստացա. առաջինի հետ Թոխմախյանի նամակը, որ նույն օրը իրան տվի, իսկ Երկրորդի հետ երկու սահմանակից (հաղիղ), արդարադատ, լույս Երկրների ծաղիկները¹. ափսոս, որ հետո մեկ երկրից մյուս երկիր չէի վազվզում:

Գարրիել (պատկերս), որ քեզ տեսել է, «թե ես էզ (բանը) դըլտխ կու տանիմ...» որ գլխամեկ չի ուզում, բայց սիրտս ու ուղեղս փորում եմ, շնորք չեմ գտնում, Բագրատ քան, մուս հոգին վկա², ուղիղ եմ ասում... Մի՞թե մենք էլ պետք է միմյանցից վախենանք, կամ ամաչենք մեք սրտերը միմյանց մոտ բացելու:

Բացի Շուշվա, տեղական վարչություններ բացվում են Ախալցխա, Կարաբլիս, Դեբրենդ, որտեղից ինքը Градоначальник³-ը (Մադաթով) ոսերեն (официальный⁴) թուղթ է գրում մեր Совет-ը⁵ և ուղարկում 50 ու:

Կինս և երեխայրս բարեկամ են քեզ, Գիզոս լավա<ցավ>, Մարգարիտիս համբուրում եմ...

Քո՝ Գարրիել Սունդուկյանց

1882 զեկտ<եմբերի> 5

Ազնիվ բարեկամ,
պարոն Ռափայել Պատկանյան,

Նախ և առաջ ներողություն եմ խնդրում, որ Ձեր նամակների պատասխանը բավականին ուշացրի: Հանաչելով Ձեր սիրտը՝ ես իմ մեղքից արդեն ինձ արձակած եմ համարում:

Ձեր առաջին նամակը (26 օգոստոսի) երկար օրեր ման ևկավ մեր Արգարի ծոցում¹, և ես էլ բավականին ման ևկա Արգարի հետեից՝ նամակդ հետ ստանալու: Վերջ ի վերջո նա հայտնեց ինձ, որ ընկերությունը դուրս է ինքը տալագրել առ Ձեր այրբենարանը², բայց փոքր ինչ սպասել է հարկավոր և ահա սպասում եմ:

Ես կարծում եմ վատ չի լինի, եթե մի քանի խոսք զրեք ընկերությունը և մասնավորապես մեր ազնիվ Բագրատ Նավասարդյանին, որ նույն ընկերության տնդամ է այժմ:

Ձեր բառարանի մասին³ (որի համար զրեւ էիք ինձ սեպտեմբերի 12) Արգարը նկատեց, որ այն ձեռագիրը նա կարող է վերագրածնել միայն այն ժամանակ, երբ ընկերությունը անմիջապես կստանա Ձեր խնդիրը:

Ձեր ազնիվ ընտանյացը և հարգելի տիկին Օլգա Սիմեոնովնային շատ, շատ բարով կնոջս և իմ կողմանե:

Պինդ, պինդ սեղմելով Երկնային Գամառ-Քաթիպայիս ձեռքը⁴, մնամ Ձեզ հարգող, սիրող և երկար կյանք Ձեզ ցանկացող⁵:

Գարրիել Սունդուկյանց

Ռաֆայել Պատկանյան

1883 հունվարի 19

Ազնիվ բարեկամ, սլաւոն Ռափայել,

Այս բոսկիս ստացա Ձեր երրորդ բանաստեղծութիւնը¹, որով բոլորովին հափշտակեցիք սիրտս և հոգիս, բայց ցաւոք պետք է հայտնեմ Ձեզ, որ նորան ևս սպասում է ցենզուրայի կողմից նույն վիճակը, որին ենթարկվեցան և առաջին երկուսը, այսինքն ոչ մինի տպելու հնարք չկա:

Ահա մեր ճակատագիրը, մեզ հալածում են, մեզ տանջում, մեր կաշին պոկում, կյանքը խլում և մեկ բառ անգամ արտասանելու իրաւունք չեն տալիս²:

Ի՞նչ արած. բողոքի և բողոքի սրտիկ մեջ, ինչքան կամենաս, բայց լեզուդ չհամարձակվի շարժել:

Այնուամենայնիւ ևս աշխատում եմ տարածել, որքան կարող եմ, Ձեր ուղարկած բանաստեղծութիւնները: Не мытьем, так катаньем³.

Ձեր նամակը ևս հանձնեցի բարեկամիս (Նաւասարդյանին), որը հույս ունեմ շուտով կալատասխանե Ձեզ:

Խնդրելով Ձեզ՝ հայտնեք Ձեր ընտանյացը իմ խորին հարգանքը, պինդ-պինդ սեղմում եմ Ձեր բարեկամական ձեռքը:

Ձեզ միշտ հարգող՝ Գաբրիել Սունդուկյանց

<Հ. Գ.>

Հորս անունը Մկրտում է: Никитичу.

110 ԵԿԱՏԵՐԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

Պատիգորսկ-Քիֆլիս

1886 թվականի 3

Дорогая моя Катя,

Благодарю тебя, моя милая, за письмо. Ты всегда особенно любила меня, моя Татюша. Тебе скучно, моя дорогая, без меня. Конечно. И мне скучно без вас, но что же делать. Бог даст поправлюсь¹, приеду и нам не будет скучно.

Ты готовишься к экзамену и надеешься выдержать его, дай бог; лучшего удовольствия ты не можешь доставить мне. Знаешь, я чрезвычайно обрадуюсь.

Желаю тебе успеха, моя добрая, скромная Катя.

Разцелуй за меня добрую мамашу и всех сестер и братьев, а Тамаре и Павлу передай мои поклоны.

Твой отец Գարրիել

Թանկագին իմ Կատյա,

Շնորհակալ եմ, սիրելիդ իմ, նամակիդ համար: Դու միշտ առանձնապես ես սիրել ինձ, իմ Տատյուշա: Դու տխուր ես, թանկագինս, առանց ինձ: Իհարկե: Ես էլ եմ տխրում առանց ձեզ, բայց ի՞նչ անել: Աստված տա, առողջանամ¹, կվերադառնամ և էլ չենք տխրի:

Պատրաստվում ես քննության և հուսով ես հաջող հանձնել. աստված տա, ավելի լավ բավականություն դու չես կարող ինձ պատճառել: Գիտես, ես անշափ կուրախանամ:

Ցանկանում եմ քեզ հաջողություն, իմ բարի, համեստ Կատյա: Իմ փոխորեն համբուրիր բարի մայրիկին և բոլոր քույրերիդ ու եղբայրներիդ, իսկ Բամարին և Պավելին հաղորդիր բարեկեցություն:

Քո հայր՝ Գարրիել

111 ԴԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

Թիֆլիս — Նոր-Նախիչևան

1887 Նոյեմբերի 22

Թեև տկարությունս պատճառով շատ դժվար է ինձ գրիչ գործածել, ալնուամենայնիվ կաշխատեմ, սիրական եղբայր իմ Ռափայել, հաղորդել քեզ, որ ես ամենայն սիրով և հեշտությամբ կարողացա կատարել քո հանձնարարությունը, նամանավանդ որ այ. Մելիք-Մեհրաբյանը եկել էր այսօր ինձ տեսության:

Ես նրան բոլորը պատմեցի և մենք շատ երկար խոսեցինք քո մասին, բայց գործին օգնել այժմ, Թիֆլիսում հնարք չկա՝ որովհետև գրվածներիդ բառացի թարգմանությամբ ներկայացրած են ցենզուրայի Կոմիտեային և նրանց տպելը արգելված է նույն իսկ Կոմիտեայի քննահանուր ժողովի օրագրությունով:

Բայց այ. Մելիք-Մեհրաբյանը խորհուրդ տվեց, որ դու, սիրական Ռափայել, Կոմիտեային խնդրես՝ գրվածներիդ առաջարկեն քննելու ցենզուրայի գլխավոր կառավարությանը (Главное Управление по делам печати), դուք և Պետերբուրգում քննիչներն այնքան խստությամբ չվարվեն:

Խնդրի վրա հարկավոր մարկան չմոռանաս:

Ներսիսություն, ձեռքս սատիկ ցավեց (հոգացավություն):

Քեզ միշտ հարգող և բոլոր սրտով սիրող՝

Գ. Սունդուկյանց

<2. Գ. 1>

Խնդիրքի հիմն պիտի լինի այն, որ գրվածներիդ օրենքի դեմ կամ որևէ անձնավորության դեմ ոչինչ չեն պարունակում:

<2. Գ. 2>

Մեր սիրով բարեք պատվական ընտանիքիդ:

1888 հունիսի 16

Սոնա ջան,

էսօր քսան ու հինգ տարի է, ինչ ասածու տաճարումը կանգնած մեկ մեկու ձեռը բռնեցինք¹, մեկ մեկու հիդ կապեցինք մեր կինքը: Էնդումեն դեսը շատ շար ու բարի անցկացաւ միւր միջը, Սոնա ջան, ամա էլի դուն իմ Սոնեն իս, Սոնա ջան, ու 'ես քո գիծ Գաբրիելը:

Քսան ու հինգ տարի է հալալ կնդութիւն իս անում ինձ, Սոնա ջան, հալալ մերութիւն՝ միւր սրտի ուրախութիւն կինքի զամին-վութիկերանցը: Էստու համա էլ ուղում իմ քիզ էսօր մե լավ բան թաւաղա անիմ, Սոնա ջան, ամա միւր հալ ու ափալը դուն լավ դիդիս՝ վո'նց ալը կանամ առնի քիզ համա, Սոնա ջան, վո'նց մարբրիտ:

Արի, Սոնա ջան, լոթիանա, ընդունե էս իմ զալմի սլտղունցը², որի վրա սաղ մե տարի է ուշի ու միտկս դաթրեցնում իմ: Էնենց համարե, Սոնա ջան, թե իմ ձեռով գործած զար ու զարբար փիտն-դալ է, վուտիդ տակը փռում իմ:

Կարթա ու տիս, Սոնա ջան (միթամ ջեր շիս կարթացի), շատ բան միտդ դու քա միւր կինքեմեն, միւր անցկացած օրերեմեն:

Իմ էլիդին ու Վարդուհուն³ լավ կու ճանչնաս, Սոնա ջան, իմ՝ անարատ Մարբրիտն էլ դուն իս⁴, իմ Սոնա ջան:

Ձանաղանութիւնը մենակ էն է, որ Մարբրիտն էթող իր Արկա-դուն⁵, վունցոր որ հախն էր, 'ես ու իմ հոքին, ամա դուն, Սոնա ջան, չթողիր ու շիս էլ թողնի

քու Գիծ Գաբրիելիք.

Թիֆլիս

1888 Տունիսի 16

Անգին իմ Սոֆի,

Այսօր լրացաւ քսան ու հինգ տարին այն երջանիկ օրից¹, երբ մենք միմյանց ձեռք բռնեցինք, միմյանց հետ կապեցինք մեք կյանքը:

Քսանեհինգ տարի շարունակ դու մասնակից ես իմ ուրախություններին, իմ տրտմություններին, դու մխիթարել ես ինձ կյանքիս ծանր րոպեներում:

Քո անձնավորությամբ դու շատ անգամ աղատել ես ինձ մեծամեծ փորձություններից, մեծահոգի դու իմ Սոֆի:

Վերջապես հաճախ է պատահել, որ դու օգնել ես ինձ իմ դրական դարձունեության միջոցին՝ քո խելացի խորհուրդներով, նուրբ ճաշակով, սուր ակնարկներով:

Այժմ շրջապատված մեր հույս ու սպարծանք դավալներով, ես շնորհալորում եմ քեզ մեր ամուսնության քսանհինգամյակը և խնդրում եմ ընդունես իմ այս աշխատանքը², որի մասին շատ ենք խոսել և երևի դարձյալ շատ պիտի խոսենք, որովհետեւ սա մի նորածին մանուկ է, իր զարգացման և հասունության համար դեռեւս մեծ խնամքի կարոտ³:

Թող այս համեստ նվերը լինի քո արծաթյա հարսանյաց հալավիք և թող քո անարատ անունը, անարատ դու իմ Սոֆի, զարդարեւ «Ամուսիններին» ճակատը ի նշան այն անկեղծ սիրո և հարգանաց, որով լցված է սիրտս ու հոգիս:

Քո՝ Գաբրիել

Թիֆլիս-Մոսկվա

1933 նոյեմբերի 24

Մեծաբզո պարոն,

Ձեր նամակի պատասխանն ուղարկի, ներեցեք:

Նոր գրվածքս դեռ պատրաստ չէր, և ես կամենում էի նախ վերջացնել նորան, ապա պատասխանել Ձեզ: Այժմ, երբ «Ամուսինները» պատրաստ է¹, ավելի վստահությամբ կարող եմ հայտնել, թե ինչու չեմ կարող ուղարկել Ձեզ այդ պիեսան:

Նախ՝ ես որոշել եմ, որ այս նոր գրվածքս իմ վերահսկողության ներքո ներկայացնեն Թիֆլիզում, որպեսզի ես անձամբ և ի մոտոսենսնեմ նրա բեմական թերությունները և այնպես ուղղել կարողանամ²:

Երկրորդ՝ Մոսկվայում գծվար թե կարողանան ներկայացնել «Ամուսինները», որովհետև նորանում մասնակցում են առնվազն տասը կին³, որոնցից չորսը գլխավոր դերեր ունեն:

Այսուամենայնիվ, երբ «Ամուսինները» տպագրության կտամ, քաղցր պարտականություն կհամարեմ մի օրինակ Ձեզ ուղարկել:

Ընդունեցեք, պարոն, իմ հարգանքս հավաստիքը:

1888 նոյեմբեր 30

Дорогой князь

Наполеон Иванович!

Считаю долгом предупредить тебя, что я положительно отказываюсь¹ от устраиваемого мне праздника по случаю давно минувшего 25-ти летия скудной моей литературной деятельности, о чем я сейчас посылаю письмо г. Председателю нашего театрального Комитета², многоуважаемому Исаю Егоровичу Питовеву.

Глубоко благодарю тебя, дорогой мой князь Наполеон Иванович за все дружеския твои хлопоты обо мне, я вновь уверяю тебя, что в деле осуществления нашего несчастного акумба³, я не перестану помогать тебе насколько хватит у меня сил.

Душевно преданный тебе.

Թանկագին իշխան,

Նապոլեոն Իվանովիչ,

Պարտք եմ համարում նախազգուշացնել քեզ, որ ես բոլորովին հրաժարվում եմ¹ իմ ազգատիկ գրական դործունեության վաղուց անցած 25-ամյակի առթիվ ինձ համար կազմակերպվող առնից, որի մասին ես այժմ նամակ եմ ուղարկում մեր թատերական կոմիտեի պ. Նախագահին², մեծարգո Իսայի Եգորովիչ Փիթոևին:

Խորապես շնորհակալ եմ քեզանից, իմ թանկագին իշխան Նապոլեոն Իվանովիչ, քո բոլոր բարեկամական հոգացողության համար իմ նկատմամբ. ես կրկին հավատացնում եմ քեզ, որ մեր դժբախտ ակումբի³ իրականացման դորձքում ես չեմ դադարի քեզ օգնելուց, որքան կպատի իմ ուժը:

Հոգով քեզ նվիրված

1 8 8 9

116 Գ. Ի. ՉՈՒՐԻՆՈՎԻՆ

Թիֆլիս-Պետերբուրգ

1889 թիվ 31

Глубокоуважаемый профессор

Давид Исаевич

Позвольте выразить Вам душевную мою благодарность за высокое внимание, коим Вы удостоиваете меня.

На днях я получил и 2-ой выпуск Вашего грузино-русского словаря¹, который с присланными Вами в прошедшем году книгами² составляет в маленькой моей библиотеке драгоценный для меня подарок.

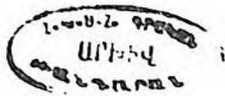
Словари Ваши я перелистываю каждый день, и каждый раз живо представляется мне образ доброго моего наставника Давида Исаевича, лекции которого я с любовью слушал³ в Университете лет 40 тому назад.

Желая Вам, дорогой наставник, от всего сердца, еще много лет жизни и здоровья на пользу и процветание грузинской литературы, остаюсь с чувством глубокого к Вам уважения и искренней преданности Ваш ученик (коему скоро 64 года)

Габриэль Сундукянц

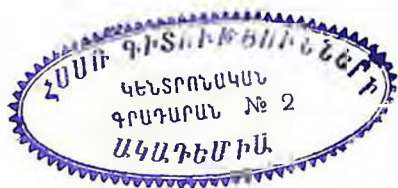
22 հոկտեմբեր
1890
Դժգոյն

Պատրիարքա

Եկեք՝ օրվա այս ընթացքում և
այդու հետք զիջելով, առաջնորդելով
շահած և սրբազան զորքեր
այսպիսի ընթացքով և և այս ընթացքով
հասնենք և:

Երևանից առաջացող և, անհրաժեշտ
հարաբերության հարաբերությամբ
Պատրիարք: Հայ և Հայ Հայկական
և հայկական ընթացքով և հայ
հայեր. Պատրիարք ընթացքով և ընթացքով
այսպիսի ընթացքով. Եվ հայ և հայ
"այսպիսի ընթացքով", այս 4⁴ այս.
այսպիսի 4⁴ և 4⁴ հայեր
և: Այսպիսի ընթացքով, այս 4⁴

Մեծարգո պրոֆեսոր

Դավիդ Խսակիչ:

Թույլ տվեք Ձեզ հայտնել իմ արտադին շնորհակալությունը այն շարժը ուշադրության համար, որին Դուք ինձ արժանացնում եք:

Օրերս ես ստացա Ձեր վրայ-ուսերեն բառարանի 2-րդ տրակը ես¹, որը ձեր անցյալ տարվա ուղարկած գրքերի հետ² ինձ համար թանկարժեք նվեր են կազմում իմ փոքրիկ գրադարանում:

Ձեր բառարանները ես ամեն օր թերթում եմ և ամեն անգամ կենդանի պատկերանում է ինձ իմ բարի գաստիարակ Դավիդ Խսակիչի կերպարը, որի գաստիացությունները ես սիրով լսում էի³ համալսարանում մի 40 տարի առաջ:

Ցանկանալով Ձեզ՝ թանկագին գաստիարակ, ամբողջ սրտով, գեա շատ ու շատ տարիների կյանք և առողջություն՝ հօգուտ և ի ծաղկումն վրայ գրականության, մնում եմ հարգանքի խորը և անկեղծ նվիրվածության զգացմունքով, Ձեր աշակերտ (սրբ շուտով 64 տարեկան կլինի):

Դաբրիել Սունդուկյանց

ԹԻՖԼԻՍ-ԵՐԿԱՆ

1889 Հունիսի 8

Պարկեշտասուն օրիորդ

Կատարինե Մելիք-Աղամալյանին

Օրիորդ,

Դուք, իհարկե, շատ զարմացար այն ուղջույնից, որ ստացաք անցյալ ամսի 17-ին, Ձեզ անժանով երկու հանապարհորդներից:

Այժմ Դուք արդեն գիտեք, որ Ձեզ ուղջունողներն էին բժիշկ Նա-վասարդյանը և Ձեր խոնար: ծառա նվաստո՜ւ, և ես ինձ երջանիկ եմ համարում, որ կարողանում եմ նամակովս պարզել մեր վար-մունքը:

Իմ «Ամուսիններ» անունով նոր կոմեդիայի մեջ կա մի օրիորդ վարժուհի (Հեղինե-Անժառամ), որ իրան տմբուղջովին նվիրել է ազագա սերնդի զարգացման գաղափարին և քիչ պեր չէ խաղում դրվածքումս: Նա մեկ տեղ ասում է՝ «Այնտեղ (ուսումնարանում) ես իմ գերի մեջն եմ, այնտեղ ես զգում եմ թե արդարեւ դորժ եմ կա-տարում, ես իմ պաշտոնի վսեմությունը դասատուան մեջ եմ միայն հասկանում... Ա՛խ, Մարգարիտ ջան, երբ ես կանգնած եմ երեսուն-րանասուն աշակերտներիս առաջ, երբ նրանց վառվռուն աչքերը ինձ են նայում, նրանց ուշքը, միտքը ինձ վրա են դարձրած, երբ հարց ու փորձ անելով ես համոզվում եմ, որ մի ժամվա միջոցում նրանք ամենքն էլ մի բան սովորեցին ինձանից, ես ինձ երջանիկ եմ համա-րում այն ժամանակ»:

Տեսնելով Ձեզ, օրիորդ, սուրբ եկեղեցու դավթում, ուսումնա-րանի պատշգամբի վրա, շրջապատված Ձեր աշակերտուհիներով, ես մտաբերեցի Հեղինեիս և հանկարծ ասացի կողքիս նստած բարեկա-միս՝ «Ահա Հայ վարժուհին իր նվիրական պաշտոնում, զուլա տանք»:

այս օրիորդին», և մենք Ձեզ ողջունեցինք, սաանալով և Ձեր սիրալիր պատասխանը:

Կառքը շատ հետո էր ուսումնարանից, երբ մենք սկսեցինք քննադատել մեր վարմունքը, որը թեև կարող էր հանդգնություն թվալ Ձեզ, բայց նա սրտից բխած մի արտահայտություն էր մեր խորին հարգանաց զեպի Հայ վարժուհին և նորա պաշտոնը:

Հավատացեք, օրիորդ, որ այն գեղեցիկ տեսարանը, որ մեր աչքերին ներկայացրեց սուրբ Պողոս-Պետրոսի եկեղեցին, նրա դավթի մեջ Գայանյան օրիորդաց ուսումնարանը, Ձեր և Ձեր աշակերտուհիների հետ միասին, անջնջելի գծերով փորագրվեցավ սրտիս մեջ և ես այդ տեսարանը երբեք չեմ մոռանալ, քանի որ կենդանի եմ:

Ի սրտե ցավում եմ, որ անձամբ չկարողացա ներկայանալ թե՛ Ձեզ, թե՛ Ձեր աշակերտուհիներին և թե՛ ուսումնարանի հարգելի վարչուկանը. ես տկար էի և չէի կարող մնալ Նրեանում:

Եթե երբևիցե կրկին հաջողվեց ինձ Նրեանը տեսնել³, իմ քաղցր պարտականությունս կլինի ամենից առաջ Ձեզ ներկայանալ:

Բնությունեք, օրիորդ, խորին շնորհակալությունս Ձեր այցե տուֆի և այն քաղցր տողերի համար⁴, որով Դուք չափից դուրս պատվում եք

Ձեր եղբայր և հայր

Գաբրիել Սունդուկյանցին.

1 8 9 0

118 ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ,

Թիֆլիս-Նոր-Նախիջևան

1890 հունվարի 22

Ռափայել ջան,

Վերջապես հասավ օրը. ուղարկում եմ քեզ «Ամուսիններիս»
(կամ «աննամուսնիս» ինչպես դու ասում ես) հայտարարությունը¹.
Հեռագրելով չեմ հեռագրում, որ այս ցուրտ դիմաթիւն զխապա-
տառ չվազես, նամանավանդ որ հիվանդութեանդ մասին այսօր կար-
դացի «Մշակում»:

Ի սրտե ցանկանում եմ քեզ, Ռափայել ջան, ողջ և առողջ լի-
նես և երկար կյանք ունենաս մեր խեղճ աղքդ ու յաճառացիներ և
հիմարներին՝ դժվացնելու իսկ դժերին՝ խելոքացնելու:

Յանկայիւր ինձ հաջողութուն:

Աիրով համբուրում եմ քեզ, Ռափայել ջան:

Քեզ միշտ սիրող և հարգող

Գ. Սունդուկյանց

<Հ. Գ.>

Բնաանիքիդ սիրով բարեներս:

119. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

ԹԻՖԼԻՍ — ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵԱՆ

1890 ՆՈՐԱՐԵՐԻ 22

ՌԱՓԱՅԵԼ ՉԱՆ.

Ներքի՝ մինչև օրս չկարողացաւ մի երկու խոսք գրել քեզ, սաս-
տիկ գրադւած եմ պաշտօնական գործերով¹. տարին վերջանում է և
դու ինձ հասկանում ես:

Նամակներդ ստացաւ և հանձնարարություններդ կտտարեցի սըր-
բությամբ²: Շատ և շատ շնորհակալ եմ պատկերներդ համար և եր-
գի համար³. պատկերներդ միշտ կլինեն աչքիս առջև, իսկ երգդ
կտպեմ «Ամուսիններում»⁴, որի 4-րդ արարվածից դեռ էլի բավական
չեմ⁵: Օրիորդ Շուշանիկը ուղիղ մեկ շարաթ է, ինչ գնաց Գանձակ:
Օրիորդ Մազգալինան երկու կոնցերտ տվեց, երկրորդը բարեգործա-
կան նպատակով: Բազմությամբ լի կլուրի դահլիճը դըրդում էր մեր
սիրելի Գամառ-Քաթիսպայի անունով և նրա երկնային ոտանավոր-
ներով:

Ինչ կլերարերի քո երիտասարդ բարեկամին⁶, այդ մասին ոչինչ
խոստումն անել չեմ կարող: Դա այնքան ծանրակշիռ մի հարց է և
այնքան կախումն ունի իրանց՝ երիտասարդների կամքից, որ մեր
ծնողների միջամտությունը, բացի այն, որ անտեղի է, կարող է և
տնակնկալ և տնհաճո հետեանքներ ունենալ: Ամուսնությունը վար-
դացած երիտասարդների մեջ սիրո արգասիք պիտի լինի և ոչ բարե-
կամների աշխատութեան հետեանք: Այս իմ խորին համոզմունքն է,
որ և, ինչպես գիտես, արտահայտել եմ իմ բոլոր գրվածքների մեջ:

Կինս և զավակներս ինձ հետ միասին սիրով բարեկամ են քեզ
և քո հարգելի ընտանիքին:

Քո Կաթիլի Սունդուկյանց

<Ղ. Գ. 1>

Երիտասարդ Գրիգոր Մարինյանցը, որին դու պաշտոն խոստա-
ցար⁷, սպասում է պատասխանիդ:

<Ղ. Գ. 2>

(Որդիդ արդեն ստացաւ նամակդ)⁸:

1891

120. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

Թիֆլիս — Նոր-Նոսխիջեան

1891 մարտի 20

Անգին բարեկամ Ռաֆայել,

Ինձ ուղարկած 5 ոտրլին ևս հանձնեցի որդուդ. նա լավ և առողջ է¹, դու հանգիստ եղիր:

Դեկտեմբերի 30-ի նամակդ ինձ մեծ ցավ պատճառեց²... Բայց լուում եմ, ինչպես էլ պատվիրել ես:

«Ամուսիններս» կարդացի. կարծես որ հավանեցին³. Բայց պետք է ասած, որ ևս ինքս դարձյալ բավական չեմ, երբ կհասցնեմ ուղած նպատակիս, չգիտեմ...

Եթե ուշ ուշ եմ գրում, չնեղանաս. խնդրեմ, ես քեզ արդեն տեսել եմ, որ հանձնարարություններդ միշտ սրբությամբ կկատարեմ, բայց նամակ գրելում ևս շատ ծուլ եմ. ներիր:

Մեր ամենքիս սիրալիր ողջունները քեզ և հարգելի ընտանիքիդ:

Քեզ միշտ հարգող և սիրող՝

Գ. Սունդուկյանց,

121. ՌԱՓԱՅՆԷ ՊԱՏԿԱՅԱՆՈՒՄ

ԹԻՖԼԻՍ — ՆՈՐ-ՆԱՓԱՅԿԱՆ

1891 ՆՈՅԵՄԲԵՐԻ 4

Անգլիս ԲԱՐԵԼԿԱՄ ՌԱՓԱՅԷԼԻ,

Վերջապես տեսա Մանթաշյանին¹ և կարողացա նոր խոսել քո խնդրի մասին:

Նա մեծ նարգանքով է վերաբերում դեպի քեզ և պատրաստ է միջոց տալ որդուդ կատարելագործվելու, միայն այն պայմանով, որ այդ լինի Ռուսաստանում, որովհետև արտասահմանում նա աշակերտներ չէ սպասում:

Իսկ այժմ թեև բոլոր նրա թոշակները բաժանված են և տասնյակ աշակերտներ կարգի են սպասում², սակայն քեզ համար և միմիայն քեզ համար նա բացառություն է անում:

Թող վանկադ մանի ինչ ուսումնարան էլ ուզում է, միայն Ռուսաստանում, և Մանթաշյանը, ինչպես խոստացավ, իսկույն կնշանակի ամսական 30 ոսրլի թոշակ մինչև ուսումի ավարտելը, թեև այդ տեղի 4 կամ 5 տարի, և բացի սրան՝ ճանապարհածախս 50 ոսրլի գնալու և 50 ոսրլի վերադառնալու:

Ահա, Ռաֆայել ջան, Մանթաշյանի խոսքերը:

Ներիր, եթե մինչև օրս լուռ մնացի, թեև հեռադրով հաղորդեցի քեզ, որ Մանթաշյանը այստեղ չէ. զրեւ չէի կարողանում. ձեռքս ցավում էր սաստիկ և երբ կատարելապես կազատվեմ այս ցավից՝ աստված գիտե:

Սիրով բարև հարգելի ընտանիքիդ: Շարաթ քո տոնն է³. շնորհավորում եմ և պինդ քեզ համբուրում:

«Ամուսիններս» տալին ու վրտ եմ արել և գետ էլի լավական
չեմ⁴։ հույս ունիմ, որ դու անբաւական շմեաս բարեկամիդ խելի
պոռ տալուց։

Վերջը, վերջը, իմ ցաւը վերջն է⁵, որի համար երկրորդ արար-
վածի վերջից պիեսաս նորից եմ գրել։

Մի բարկանար, ես սովորութեան ունիմ շատին լսելու և վերջի-
վերջս իմ քեֆին գրելու։

Քո՛ւ Գարեիկ

122. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

Թիֆլիս — Նոր-Նախիջևան

1891 զեկտեմբերի 2

Ռափայել չան,

Մանթաշյանի հետ տեսնվեցա. նա խոստացավ անմիջապես
ուղարկել Վանյայից ճանապարհածախսը՝ 50 ու., թեև սկզբում նա
համաձայն չէր:

Վերադարձնում եմ թեզ ԴԻՐԵԿՏՈՐ-ի համակը², որը Մանթաշ-
յանին կարգացրի:

Ներիր, ավելին չեմ կարողանում գրել. ձեռքս ցավում է:

Սիրով համբուրում եմ քեզ. մեր խորին հարգանքը ազնիվ ըն-
տանիքիդ:

Ցանկանում եմ թեզ առողջություն:

Քո՝ Գարրիել

123. ԷՌԵՆՍՏՈ ՌՈՍՍԻԻՆ

Քիֆիւս

< 1891 >

Mr Rossi

Dès le premier jour de notre connaissance vous m'avez comblé de votre bienveillance.

Grâce à mes cheveux blancs et quoique, permettez-moi de vous le dire, les vôtres ne soient guère beaucoup plus jeunes, vous m'avez appelé... votre papa!

Je suis fier et heureux de ce titre. Comment ne le serai-je pas en voyant un fils chéri et glorifié par le monde entier, un fils, qui par son art nous émeut, nous transporte et nous fait verser des larmes de joie ou de compassion?

Vous êtes grand Mr Rossi, vous êtes sublime; on vous l'a dit déjà tant de fois ailleurs, que ma langue est impuissante à vous exprimer en de nouveaux termes tous mes sentiments.

Permettez-moi, comme vieux papa, de vous bénir, en vous désirant santé et longue vie!... Quant au bonheur... n'est-ce pas lui qui vient sans cesse et partout en devant de vous?

A votre santé, vive Rossi...

Պարոն Ռոսսի,

Մեր ծանոթութեան առաջին օրից Դուք ինձ առատորեն շնորհեցիք Ձեր բարեհաճութիւնը:

Շնորհիւ ճերմակ մազերիս, ու թեև, թույլ տվեք ինձ այդ ասել, Ձեր մազերը հազիւ թե ավելի երիտասարդ լինեին, Դուք ինձ կոչեցիք... Ձեր հայրիկը:

կա նպարտ ու երջանիկ եմ այդ տխուրօտով: Ինչպես չլինել՝ տես-
նելով ամբողջ աշխարհի կողմից փայփայլած ու փառափորված մի
շավակի, մի զավակ, որն իր արվեստով մեզ հուզում է, մեզ հափրչ-
տակում է և մեզ սրախություն կամ կարեկցության արցունքներ է
նսեցնել տալիս:

Դուք մեծ եք, պարոն Ռոսսի, Դուք փեմ եք: Այդ մասին այնքան
անզամ եմ Ձեզ այլուր ասել: որ լեզուս անկարող է զգացմունքներս
նոր բառերով արտահայտել:

Թույլ ավելք ինձ, սրտես ծեր նայրիկ, Ձեզ օրհնել՝ ցանկանալով
ատողջություն և երկար կյանք:

Ինչ վերաբերում է երջանկության -- դա այն չէ՝ արդյոք, որ ան-
յոնդհատ և ամենուր Ձեր առաջն է գալիս:

Ձեր կենացը, կեցցե՛ Ռոսսի...

1892

124. Հովհաննես Պատկանձունին

Թիֆլիս — Նոր-Նախիչևան

1892 օգոստոսի 12

Дорогой мой
Иван Рафаэлович,

Благодарю Вас за письмо и за Ваше расположение к нам.

Страшно неприятна только болезнь моего Рафаэля; авось, бог даст, еще поправится, чего от всего сердца желает вся интеллигенция Армении. Передайте ему мой искренний привет, а также матушке Вашей и всем Вашим.

Сын мой уже принят в Московский университет¹, дальше не беспокойтесь и Кананова не беспокойте².

Сегодня я телеграфировал об этом в Кисловодск Вашему отцу, но из прилагаемой телеграммы я узнал, что Вы уже уехали.

Мы все, слава богу, пока живы и здоровы; желаю Вам всем то же самое.

Преданный Вам

Г. Сундукянц.

<Հ. Գ.>

Доктора Томаса пока нет;

Իմ քանկագին Իվան Ռաֆայելովիչ,

Շնորհակալություն եմ հայտնում Ձեզ նամակի և Ձեր՝ դեպի մեզ ունեցած վերաբերմունքի համար:

Աստաիկ անախորժ է միայն իմ Ռաֆայելի հիվանդությունը։
Քերես աստված տա դեռ կատողջանա, որ ամբողջ սրտով ցանկանում
է Հայաստանի ողջ ինտելիգենցիան։ Հաղորդեք նրան իմ անկեղծ
ողջությունը, ինչպես և Ձեր մորը և բոլոր Ձերոնց։

Որդիս արդեն ընդունվել է Մոսկվայի համալսարանը¹, այլևս
մի՛ անհանգստացեք և Քանանովին մի՛ անհանգստացրեք²։

Այսօր ես այդ մասին հեռագրեցի Կիսլովոդսկ Ձեր հորը, սա-
կալն հարակից հեռագրից ես իմացա, որ Գուք արդեն մեկնել էր։

Մենք բոլորս, փառք ասածս, առաջժմ ողջ և առողջ ենք. ցան-
կանում եմ ձեզ բոլորիդ նույնը։

Ձեզ նվիրված՝

Գ. Սունդուկյանց

«Հ. Գ.»

Բժիշկ Թոմասը դեռ չկա։

125. ՊԱՏԿԱՆՅԱՆ ԲՆՏԱՆԻՔԻՆ

Թիֆլիս — Նուր-Նախիջևան

Нахичеван на Дону

Рафаэлю Патканяну

Прощай, друг дорогой!

Армянский народ будет оплакивать тебя во всех
концах света.

Миру праху твоему, бессмертный наш Гамар-Катиба.

Да пошлет господь утешение несчастному твоему
семейству.

Сундукианц.

Նախիջևան Դոնի վրա

Ռաֆայել Պատկանյանին,

Մնաս բարչավ, վանկադին բարեկամ:

Հայ ժողովուրդը քեզ կողրա աշխարհի բոլոր ծայրերում:

Նազազություն քո աճյունին, անժա: Գամար-Քաթիպա:

Թող տեքր մխիթարություն ուղարկի քո զժրախա ընտանիքին:

Սունդուկյանց

1893

126. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՍԿՈՒՆ

Թիֆլիս — Նոր-Նախիչևան

1893 Նոյեմբեր 12

Մեծապատիվ պարոն
Յուրի Վեսելովսկի՛,

Позвольте принести Вам глубочайшую благодарность за присылку I т<ома> «Арм<янских> беллетристов»².

Я не пытаюсь искать выражений для оценки благородной идеи, во имя которой Вы и Мни<ас> Берберьян предприняли Ваше издание. Едва ли найдется армянин, который не проникся бы сердечною признательностью за предприятие, имеющее целью «пробуждение в обществе симпатии к нуждам и бедствиям армян»³.

С восторгом относясь к поставленной Вами цели, позволяю себе сказать два слова о форме Вашего издания.

Мне кажется, что избранная форма Хрестоматии будет мешать успеху издания. Не лучше ли было бы издавать Армянских беллетристов в избранных сочинениях, не полных, наподобие «Armenische Bibliothec»⁴, изданной в Лейпциге и Вам конечно известной.

За тем принося Вам еще раз благодарность за книгу и письмо, *խնդրում եմ ընդունել իմ խորին հարգանաց հաժապիրը*⁵:

Գաբրիել Սանդուկյանց՝

Մեծապատիվ պարոն
Յուրի Վեսելովսկի¹,

Թույլ տվեք Ձեզ հայտնել ամենախորին շնորհակալությունս «Հայ բեղերիստների» I հատորի՝ առաջման համար²:

Ես չեմ փորձում արտահայտություններ գտնել արժեքավորելու այն ազնիվ գաղափարը, հանուն որի Դուք և Մինաս՝ Բերբերյանը ձեռնարկել եք Ձեր հրատարակությունը: Հաղիվ թե գտնվի մի հայ, որը չհամակվեր սրտագին՝ երախտագիտությամբ մի ձեռնարկության համար, որ նպատակ ունի «հրատարակության մեջ արթնացնելու համակրություն գեղի հայերի կարիքներն ու աղետները»³:

Հիացմունքով վերաբերվելով Ձեր առաջադրած նպատակին, Թույլ եմ տալիս ինձ երկու խոսք ասել Ձեր հրատարակության ձևի մասին:

Ինձ թվում է, որ Քրեստոմատիայի Ձեր ընտրած ձևը կխանդարի հրատարակության հաջողությանը: Ավելի լավ չէ՞ր լինի հրատարակել հայ բեղերիստների ընտիր երկերը, ոչ լիակատար, Լեյպցիգում հրատարակված և, իհարկե, Ձեզ հայտնի «Armenische Bibliothec»⁴-ի նման:

Ըստ որում կրկին հայտնելով շնորհակալությունս՝ զրգի և նամակի համար խնդրում եմ ընդունեք իմ խորին հարգանաց հավաստիքը⁵:

Դարբիել Սունդուկյանց⁶

1894

127. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՍԿՈՒՆ

Թիֆլիս-Մոսկվա

1894 Հոկտեմբերի 10

Многоуважаемый
Юрий Алексеевич,

Простите, прошу Вас, мое молчание, у меня болит рука и я пишу с трудом. Но поручение Ваше я тотчас же исполнил: об участии II т<ома> «Арм<янских> бел<летристов>»¹ я передал кому следовало из моих знакомых, а друзьям дал читать Ваше письмо.

Уверяю Вас, Юрий Алексеевич, я не менее огорчен, что так пропали Ваши труды; но что делать против силы? Везде Арутины против Пэпо!²

Теперь у меня к Вам просьба. Если есть у Вас время, охота и возможность, окажите Ваше содействие к принятию предлагаемой пьесы моей «Супруги» Московским театально-литературным Комитетом и постановке ее на сцене Малого театра³ на существующих условиях. Пьеса эта разрешена Драматическою цензурою 5-го марта сего года № 1337 и экземпляр с подлинным разрешением на днях поступит в Петербургский Театр<альный> Комитет.

Помогите, прошу Вас, и примите душевную мою благодарность за ласковый прием моего племянника.

Искренне уважающий Вас

Габриэл Сундукянц.

Մերժարգո

Յուրի Ալեքսեևիչ.

Ներեցեք, խնդրում եմ, լուծյա՜նս համար. ձեռքս ցավում է և ես դժվարութեամբ եմ գրում: Բայց Ձեր հանձնարարությունը ես անմիջապես կատարեցի. «Հայ բեկ և արխատները»¹ II հեռագրի՝ ճակատագրի մասին՝ իմ ծանոթներից ում հարկն էր ես հաղորդեցի, իսկ բարեկամներին տվի կարգալու Ձեր նամակը:

Հավատացնում եմ Ձեզ, Յուրի Ալեքսեևիչ, ես պակաս վշտացած չեմ, որ Ձեր ջանքերը կտրան, բայց ի՞նչ անենք ուժի դեմ: Ամենուրեք Արուսիաները Պեպոնների դեմ են²:

Այժմ ես Ձեզանից մի խնդիրը ունեմ: Եթե ժամանակ, արամադրութեան և հնարավորութեան ունեք, ինձ աջակցություն ցույց տվե՛կից ուղարկված «Ամուսիններ» պիեսայիս բնդունելությանը Մոսկովյան թատերա-դրական Կոմիտեի կողմից և այն բեմադրելու Փոքր թատրոնի բեմում³ դույություն ունեցող պայմաններով: Այս պիեսան թույլատրված է Դրամատիկական ցենզուրայի կողմից՝ սույն թվի մարտի 5-ին, № 1337-ով, և թույլտվության բնագիր օրինակը օրերս պետերբուրգյան թատերաշահան՝ Կոմիտեն կստանա:

Օգնեցեք, խնդրում եմ Ձեզ, և բնդունեցե՛ք սրտագին շնորհակալությու՜նս՝ իմ ազգականի բնբշարից ընդունելության համար:

Անկեղծորեն Ձեզ հարգող՝

Գարիկ Աունդուկյանց.

1895

128. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՍԿՈՒՆ

Թիֆլիս-Մոսկվա

1895 զեկտեմբերի 10

Многоуважаемый
Юрий Алексеевич,

Насколько приятно было мне получить Ваше письмо, настолько же оно озадачило меня.

Мне крайне неловко хлопотать о распространении моего же портрета. Но желая быть Вам сколько-нибудь приятным, я передал просьбу Вашу редактору «Տարադ»-а¹, который, как он извещает меня теперь, сегодня же написал Вам письмо относительно просимого Вами клише.

Не знаю, когда буду в Москве, но если когда-либо удостоюсь исполнения этого желания, будьте уверены, что я сочту первым долгом засвидетельствовать Вам и родителям Вашим мое глубокое уважение и почтение и лично благодарить Вас за любезный прием, оказанный моему племяннику.

Искренне Вам преданный

Габриэл Сундукянц.

Մեծապես

Յուրի Ալեքսեևիչ,

Ինչքան որ հաճելի էր ինձ համար Ձեր նամակն ստանալը, այնքան էլ այն հոգս սլատառեց ինձ:

Ինձ համար ծայրահեղորեն անհարմար է իմ իսկ դիմանկարի տարածման համար միջնորդելը: Սակայն, ցանկանալով Ձեզ ինչ-որ

չափով հաճելի լինել, ևս Ձեր խնդիրքը հաղորդեցի «Տարազի» խմբարարին՝ որը, ինչպես նա ինձ հայտնում է այժմ, այսօր իսկ Ձեզ նամակ է գրել Ձեր խնդրած կլիշեի վերաբերյալ:

Չգիտեմ, ե՞րբ կլինեմ Մոսկվայում, բայց եթե երբեք արժանանամ այդ ցանկության իրադրոժմանը, հավատացած եղեք, որ անդրանիկ պարտքս կհամարեմ վկայել Ձեզ և Ձեր ծնողներին խորը հարգանքներս ու մեծարանքս և անձամբ շնորհակալությունս Ձեզ՝ իմ թղթականի նկատմամբ ցուցաբերած սիրալիր բնդունելության համար:

Անկեղծորեն Ձեզ նվիրված՝

Գարեիկ Սունդուկյանց

1901

129. ԳԵՎՈՐԳ ԶԻՇԿՅԱՆԻՆ

1901.

Գևորգ ջան, քեզ եմ պարտական, որ տրժանանում եմ այս հանգիսին¹. Եթե դու չլինեիր, զուցե Պետրոն չլիներ: Այս ամենը պարզաբանված է Պետրոյի առաջաբանում²:

Աստված բոլոր Զիմզիմովներից ազատի, Կեկեկներին, Շուշաններին, Կակուկներին ողջուն, ողջուն:

130. ԳՐԻԳՈՐ ՉԱԼԽՈՒՇՅԱՆԻՆ՝

Քրիփիս — նոր-նախշեան

Ростов на Дону

Чалхушьяну

Дорогой Рафаэль,

Рукотворен памятник, воздвигнутый твоими почитателями, но вечен памятник созданный творчеством твоим в сердцах наших и всего грядущего потомства.

Ռոստով Դոնի վրա

Չալխուշյանին

Քանկագին Ռաֆայել,

Ձեռակերտ է հուշարձանը՝ կաղնեցված քեզ հարդողների կողմից, սակայն հավերժ է հուշարձանը՝ ստեղծված քո ստեղծագործությամբ՝ մեր և ամբողջ դալիք սերնդի սրտերում:

131. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

1901 զեկտեմբերի 6

Дорогая моя Тоня,

С грустью в сердце отвечаю на письмо твое от 27 ноября. Ты пишешь, моя дорогая: «Придется ехать в провинцию¹, и эта мысль просто убивает меня».

Эти слова и меня убивают, поверь, даже больше, если хочешь; но что мне сказать, чтобы впоследствии не пришлось жалеть и не заслужить твоих упреков. А потому я должен молчать и молчать и страдать не говоря ни слова. Делай, что хочешь и что велят тебе твой ум и твое сердце.

Знай только одно, что у тебя всегда есть приют возле твоего отца.

Թանկագիրն իմ Տոնյա.

Տխուր սրտով եմ պատասխանում քո նոյեմբերի 27-ի նամակին:

Դու գրում ես, Թանկագիրնս. «Ստիպված եմ մեկնելու դավառ¹ և այդ միտքն ինձ պարզապես սպանում է»:

Այդ բառերն ինձ էլ են սպանում, հավատա, և նույնիսկ ավելին, եթե կուզես: Բայց ի՞նչ ասեմ, որ հետապալում ստիպված չլինեմ զղջալ և արժանանալ քո կշտամբանքներին: Այդ իսկ պատճառով ես պետք է լռեմ և լռեմ ու տանջվեմ՝ ոչ մի խոսք չասելով: Արա, ինչ ուզում ես և ինչ հրամայում են քեզ խելքդ ու սիրտդ:

Իմացիր միայն, որ դու միշտ ասպաստան ունես հորդ մոտ:

1905

132. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՍԿՈՒՆ

Թիֆլիս-Մոսկվա

1905 Հոկտեմբերի 7

Глубокоуважаемый
Юрий Алексеевич,

Позвольте беспокоить Вас этим письмом.

Комедию свою «Супруги» я исправил, как изволите видеть, из посылаемого Вам экземпляра только-что отпечатанного 3-го издания.

Полагая, что перевод этой пьесы на русский язык может теперь интересовать и русских читателей¹ и желая напечатать, вторым изданием, существующий перевод той пьесы, с теми поправками, которые сделаны мною в оригинале,—прошу Вас, глубокоуважаемый Юрий Алексеевич, не отказать сообщить мне: имеете ли время и охоту вновь проредактировать означенный перевод, если только Вам поправится оригинал в настоящем исправленном виде.

В случае согласия я пришлю Вам печатный перевод пьесы с поправками.

Первое издание русского перевода проредактировано сначала Г. Буславским, а потом Г. Лункевичем; теперь же будет Ваша редакция. Все это я подробно изложу в предисловии книги.

Глубокоуважающий Вас

Հ.Խ.Ս.Հ. ԳՐԱԳԻՏ
ԱՐԽԻՎ
ԳԵՆԴԱՐԱՆ

Я не понимаю этого
выражения. Это выражение
показывает, что в этом
компании есть и такие, которые
предпринимают свои
услуги. Если мы хотим, чтобы
архитектор, который не про-
водит в своем доме, пред-
ставляет за предприятие,
набравшее опыта, про-
ведение в своем доме
и анализ его успеха
и предположений.

Յուրի Վեսելովսկուն
դրած համակի տռաջին էջը

Մեծարգո

Յուրի Ալեքսեևիչ,

Թույլ տվեք Ձեզ անհանգստացնել այս նամակով:

Իմ «Ամուսիններ» կոմեդիան ես ուղղել եմ, ինչպես կհաճեք տեսնել հենց նոր տպագրված 3-րդ հրատարակության՝ Ձեզ ուղարկված օրինակից:

Ընթացրելով, որ այս պիեսայի սուսերեն թարգմանությունը կարող է այժմ հետաքրքրել նաև սուս ընթերցողներին՝ և ցանկանալով երկրորդ հրատարակությամբ տպագրել այն, պիեսայի դոկություն ունեցող թարգմանությունը, նույն ուղղումներով, որոնք իմ կողմից կատարված են բնագրում, խնդրում եմ Ձեզ՝ մեծարգո Յուրի Ալեքսեևիչ, չմերժեք ինձ հաղորդելու—ժամանակ և տրամադրություն ունե՞ք խմբագրելու նշված թարգմանությունը, եթե միայն Ձեզ դուր գա բնագիրը՝ ներկա, ուղղված վիճակում:

Համաձայնության դեպքում ես Ձեզ կուղարկեմ պիեսայի տպագիր թարգմանությունը՝ ուղղումներով:

Ռուսական թարգմանության առաջին հրատարակությունը խմբագրված է սկզբում Գ. Բուսլավսկու, իսկ հետո՝ Գ. Լոնկևիչի կողմից: Իսկ հիմա լինելու է Ձեր խմբագրությունը: Այս բոլորը ես մանրամասնորեն կշարադրեմ զրբի առաջարկում:

Խորապես Ձեզ հարգող

1906

133. ՅՈՒՐԻ ԱԼԵՍԵՎՈՎՍԿԻՆ

Քիֆիս-Մոսկվա

1906 թվականի 26

Глубокоуважаемый

Юрий Алексеевич,

Примите мою благодарность за письмо Ваше.

Мое искреннее желание, чтобы русский перевод моей комедии «Супруги» весь был пересмотрен и исправлен Вами, если возможно. Если же на это не достанет у Вас времени или Вы встретите к тому какое-либо препятствие, то прошу Вас сообщить об этом мне откровенно. Я слишком уважаю Вас, чтобы сделаться причиною Вашего беспокойства.

Два экземпляра книги, из коих один с поправками, сданы на почту вместе с только что вышедшим 2-м изданием моей комедии «Քանդած օջախ».

Искренне уважающий Вас

Մեծադո

Յուրի Ալեքսեևիչ,

Ընդունեցե՛ք շնորհակալությանս Ձեր նամակի համար:

Իմ անկեղծ ցանկությունն է, որ իմ «Ամուսիններ» կոմեդիայի ուսուերեն թարգմանությունն ամբողջությամբ վերանայվեր և ուղղվեր Ձեր կողմից, եթե հնարավոր է: Եթե դրա համար ժամանակ չգտաներ կամ էլ որևէ խաչընդոտի հանդիպեր, ապա խնդրում եմ Ձեզ այդ մասին ինձ անկեղծորեն հայտնել: Ես Ձեզ շափազանց հարգում եմ, որպեսզի սխաճառ դառնամ Ձեր անհանդուրժելի:

Գրքի երկու օրինակը, որոնցից մեկը՝ ուղղումներով, հանձնված են փոստին, հենց նոր 2-րդ հրատարակությամբ լույս տեսած «Քանդած օջախ» կոմեդիայիս հետ միասին:

Անկեղծորեն Ձեզ հարգող

1907

134. ԻՇԽԱՆՆ ԿՈՆՍՏԱՆԴԻՆ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎԻՉԻՆ

Քիֆիս

1907 Նոյեմբ 23

Глубокоуважаемый Князь
Константин Александрович!

Пользуясь Вашним расположением и согласно Вашему обещанию, я решаюсь вновь беспокоить Вас моею просьбою помочь мне по прилагаемому письму князя Наместника о моей пенсии¹.

Вот уже три месяца никакого ответа нет. Благоволите хлопотать, если можете; а между тем не откажите сообщить мне: можно ли ожидать утверждения ходатайства князя, когда приблизительно и какая причина остановки.

Извините, пишу Вам не svoеручно, лишен возможности: рука не позволяет.

С глубоким к Вам уважением

Մեծարգո իշխան
Կոնստանդին Ալեքսանդրովիչ,

Ոգտվելով Ձեր բարեհաճությունից և համաձայն Ձեր խոստման, ես համարձակվում եմ կրկին Ձեզ անհանգստացնել իմ խնդիրքով՝ օգնել ինձ ըստ կից ուղարկված իշխան Փսխարքաչի նամակի՝ իմ կենսաթոշակի մասին:

Ահա արդեն երեք ամիս է ոչ մի պատասխան չկա: Հաճեցե՞ր միջնորդել, եթե կարող եք: Իսկ մինչ այդ, մի՛ մերժեք ինձ հաղորդել — կարելի՞ է արդյոք սպասել իշխանի միջնորդության հաստատմանը, ե՞րբ մոտավորապես և ո՞րն է հապաղման պատճառը:

Ներեցե՞ր, գրում եմ ոչ իմ ձեռքով, գրկված եմ հնարավորությունից, ձեռքս թույլ չի աշխատում:

Խորը հարգանքով Ձեր նկատմամբ

1908

135. ԵԿԱՏԵՐԻՆԱ ՍՈՒՆՅՈՒԿՅԱՆՆԵ

Թիֆլիս-Կիսլովոդսկ

1908 խոփի 1

Дорогая моя Катя,

В письме Нины¹ я благодарил тебя за поздравление. Теперь благодарю за письмо от 27 июня и душевно желаю тебе скорого и полного выздоровления². Только чересчур не экономничай, несколько десятков рублей особой разницы не составят. Если нужны даже сотни мы не пожалеем для тебя, лишь бы ты поправилась вполне и нам пришлось видеть тебя совсем здоровою.

За сим целую тебя мысленно, пока удастся поцеловать на днях.

Գաբրիել

Թանկագին իմ Կատյա,

Նինայի նամակում¹ քեզ շնորհակալություն եմ հայտնել շնորհավորանքի համար: Հիմա շնորհակալ եմ հունիսի 27-ի նամակիդ համար և հոգով ցանկանում եմ քեզ արագ և լիակատար ապաքինում²: Միայն չափազանց խնայող մի եղիր. մի քանի տասնյակ ռուբլին առանձին տարբերություն չեն կազմի: Եթե հարկավոր են նույնիսկ հարյուրներ, չենք խնայի քեզ համար, միայն թե դու լիովին առողջանայիր և մենք քեզ բոլորովին առողջ տեսներինք:

Այսու համբուրում եմ քեզ մաքուր, մինչև կհաջողվի համբուրել մոտ օրերս:

Գաբրիել

1909

136. ՖՐԵԴԵՐԻԿ ՄԱԿԼԵՐԻՆ

Թիֆլիս-Փարիզ

1909 սեպտեմբերի 4

A Monsieur

Frédéric Macler

Hommage respectueux

de l'auteur

Paris. France

Recommandée

3, rue Cunin Gridaine

Monsieur Frédéric Macler

L'art suprême de Scribe est de charmer l'imagination sans l'ébranler, toucher le cœur sans le troubler, amuser les hommes sans les corrompre.

Պարոն

Ֆրեդերիկ Մակլերին

Հարգալից մեծարանք

Հեղինակից

Պատվիրած

Փարիզ, Ֆրանսիա

ժող. կյունեն Գրիգեն № 3

Պարոն Ֆրեդերիկ Մակլեր

Սկրիբի գերագույն արվեստը երեակայությունը հմայելն է՝ առանց այն ջնջելու, սիրտը շարժելն է՝ առանց այն խռովելու, մարդկանց զվարճացնելն է՝ առանց նրանց ապականելու:

137. ՅՐԵՂԵՐԻԿ ՄԱՆԿԵՐԻՆ

1909 Նոյեմբեր

Թիֆլիս-Փարիզ

Très honoré Monsieur,

Répondant à vos questions¹, j'ai l'honneur de vous communiquer que je suis né à Tiflis le 29 juin 1825. J'ai fait mes études d'abord chez le professeur Chahan de Cirbied (*Ջրպետ-լաճ*), qui habitait notre maison. Ma mère, déjà veuve, avait confié mon éducation à lui et à son épouse le 1-er avril 1832; j'ai passé mon enfance chez eux pendant plus de six ans, du matin jusqu'au soir. Mr Cirbied s'occupait avec moi des langues arménienne et française et plus tard des langues latine et italienne. Sa femme, née Dénise, Margrite Vonlatun, pure Française et Parisienne, m'enseignait exclusivement le français. Je me souviens encore des moments, quand assis à sa droite j'apprenais à lire: b-l-a-bla. Elle m'avait tant parlé de Paris que quand en 1878 j'eus le bonheur de voir cette ville splendide et son exposition, il me sembla que j'y connaissais beaucoup de choses que je voyais pour la première fois. Mais tout de même j'étais ébahi des beautés et des magnificences de cette ville universelle. Le jour même de mon arrivée à Paris², j'ai monté l'Arc de triomphe et la colonne de Vendôme³: la veille de mon départ j'ai fait mes adieux à Paris étant monté sur la tour St. Jacques⁴. Comme les Français doivent être heureux de ce que Paris leur appartient et de pouvoir se vanter de leur civilisation.

Après le décès de Monsieur Cirbied, qui eut lieu à Tiflis le 16 août 1838, âgé de 70 ans*, j'ai continué mes études à la

pension des frères Arzanoff, puis au seul gymnase russe existant à Tiflis à cette époque et enfin à Université de St-Petersbourg, où j'ai terminé mon cours en 1850.

A Pétersbourg, pendant quatre ans (1846—1850), je fréquentais les théâtres russes et français, plus souvent ce dernier. Le jeu des artistes russes Karatiguine, Martinoff, Machaloff et celui des français M-me Arnold-Plessy, Aland, Berton et d'autres célébrités m'ont fait aimer le théâtre. Molière, Shakespeare, Schiller (trad. fr.) sont des auteurs sacrés pour moi.

En 1863, j'ai fait ma première pièce, un vaudeville⁵; son succès m'encouragea à travailler pour le théâtre.

Je n'oublierai jamais les moments où j'assistais à la 54-me représentation des Fourchambauld⁶ au théâtre français de Paris en 1878 où j'ai vu M-me Agar, Mr Coquelin et d'autres.

Quant à l'analyse de ma nouvelle pièce qui s'appelle „L'amour et la liberté“, je vous enverrai tout ce qui paraîtra dans les journaux arméniens, si la pièce est jouée au théâtre⁷. Le sujet de cette pièce est le résultat de mes réflexions relatives au divorce. Nos lois sont très sévères à l'égard de cette question. J'ai fait tout mon possible pour concourir au secours des femmes malheureuses en mariage. Je serais bien heureux si cette pièce réussissait.

Ayant déjà quelques difficultés à écrire, je vous prie de m'excuser de vous envoyer une lettre copiée à la machine.

Veuillez agréer, Monsieur, nos plus respectueuses salutations.

Մեծարգո պարոն.

Պատասխանելով Ձեր հարցերին¹, պատիվ ունեմ Ձեզ հաղորդելու, որ ես ծնվել եմ Թիֆլիսում 1825 թվի հունիսի 29-ին: Ուսումս սկսել եմ նախ ուսուցիչ Շահան-Ջրպետյանի մոտ, որը բնակվում էր մեր տանը: Արդեն այրի՝ մայրս իմ դաստիարակությունը վստահել էր նրան ու նրա կնոջը՝ սկսած 1832 թվականի ապրիլի 1-ից: Մանկությունս անց եմ կացրել նրանց մոտ ավելի քան վեց տարի, առավոտից մինչև երեկո: Պարոն Ջրպետյանն ինձ հետ պարապում

* M-me Cirbled est décédée le 21 octobre 1842.

էր հայերեն և ֆրանսերեն լեզուները, իսկ ավելի ուշ՝ լատիներեն և իտալերեն լեզուները: Նրա կինը՝ ծնյալ Դընիզ Մարգրիտ Վոնլատում, բուն ֆրանսուհի և փարիզուհի՝ ինձ բացառապես ֆրանսերեն էր ուսուցանում: Ես դեռ հիշում եմ այն պահերը, երբ նստած նրա աջակողմը՝ կարդալ էի սովորում — բ, լ, ա — բլա: Նա ինձ այնքան շատ էր ասել Փարիզի մասին, որ երբ 1878 թ. բախտ ունեցա տեսնել այդ փառահեղ քաղաքն ու նրա ցուցահանդեսը՝ ինձ թվաց, թե ես հանաչում եմ շատ բաներ, որոնց առաջին տնդամի էի տեսնում: Բայց, այսուհանդերձ, ես դյուրովի չէի այդ ունիվերսալ քաղաքի գեղեցիկություններով ու շքեղություններով: Փարիզ ժամանելուս օրն իսկ ես այցելեցի Հաղթական Կամարն ու Վանդոմի սյուները³: Մեկնումիս նախօրյակին Փարիզին հրաժեշտ տվի՝ բարձրանալով Սեն ժակի աշտարակը⁴:

Որքա՞ն ֆրանսիացիք պետք է բախտավոր լինեն, որ Փարիզն իրենց է պատկանում և որ կարող են պարծենալ իրենց քաղաքակրթությամբ:

Պարոն Զրպետյանի վախճանից հետո, որը տեղի ունեցավ 1838 թվի օգոստոսի 16-ին, յսթանասուն տարեկան հասակում*, ես ուսումնա շարունակեցի եղբայրներ Արզանովների պանսիոնում, ապա, այդ շրջանում Ռիֆլիսում գոյություն ունեցող միակ ուսսական գիմնազիայում և, վերջապես, Ս. Պետերբուրգի համալսարանում, որի դասընթացն ավարտել եմ 1850 թ.:

Պետերբուրգում՝ չորս տարվա ընթացքում (1846—1850) ես հաճախում էի ուսսական ֆրանսիական թատրոնները՝ ավելի սուսվելը չինս: Ռուս արախտներ Կարաաիդինի, Մարտինովի, Մոչալովի, իսկ ֆրանսիացիներից՝ տիկ. Արնո-Պլեսսիի, Ալանի, Բերտոնի և ուրիշ նշանավորների խաղն ինձ սիրել տվին թատրոնը: Մոլիերո, Եեքսպիեր, Շիլլեր (ֆրանսերեն թարգմանությամբ) սուրբ հեղինակներ են ինձ համար:

1863 թ. գրեցի առաջին պիեսսս՝ մի ողելի⁵. Նրա հաջողությունն ինձ քաջալերեց շարունակելու աշխատել թատրոնի համար: Ես երբեք չեմ մոռանա այն պահերը, երբ ներկա էի «Ֆուրշամբոնների»⁶ 54-րդ ներկայացմանը Փարիզի Ֆրանսիական թատրոնում, որտեղ տեսա տիկ. Ագարին, պ-րն Կոկլենին և ուրիշների:

Ինչ վերաբերում է իմ նոր պիեսայի վերլուծությանը, որը կոչվում է «Սեր և աղատություն»՝ ես Ձեզ կուղարկեմ այն ամենը, ինչ լույս

* Ցիկ. Զրպետյանը վախճանվեց 1842 թ. հոկտեմբերի 21-ին:

1 Октября
94

Мадрида

Многочисленным

Вашим Александру

Простите, правды ради,
мне смущение, у меня
такая жесть и я пишу и
 пишу вам. Но прошу
Ваше и материальное
помощь: как у вас
II м. Арт. Бед. - а теперь
какой-то человек из моего
знакомства, а друзья мои
чужды Вам и чужды.

Еще раз Вам, Ваш
Александр, и не забудьте

Ваша библиотека
и ваш дом и ваш дом

կատենի հաշկակեսն թերթերում, եթե պիեսան թատրոնում խաղացվի⁷:

Այս պիեսայի նյութն իմ խոհերի արդյունքն է ամուսնալուծության վերաբերյալ: Մեր օրենքները շատ խիստ են այս խնդրի նկատմամբ: Կարելույն չափ ամեն ինչ արել եմ ամուսնության մեջ դժբախտ կանանց օգնության հասնելու համար, շատ ուրախ ելինեի, եթե պիեսաս հաջողեր:

Արդեն գրելու սրտը դժվարություն զգալով՝ խնդրում եմ ներք Զեզ մեքենայով արտատպւթծ համալի ուղարկելուս համար:

Հաճեցեք, պարոն, ընդունել մեր ամենահարգալից ողջույնները:

138. «ԳԱՐՈՒՆԻ» ԽՄԲԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆԸ

ԹԻՖԼԻՍ-ՄԱՍԿՎԱ

1909 ղեկավարեր

«Քարուն» գրական-գեղարվեստական Այսնախաների հարգանքներով խմբագրության պատիվ ունեմ հայտնելու, որ ես, հնաչեղով իմ բոլոր ցանկություններ անկարող եմ որևէ կերպով օգտակար լինել նրան, ես չափազանց ծեր եմ (84 տ. անց) և հազիվ կարողանամ եմ կարգի բերել իմ գրվածներս:

Խորին հարգանքով

Գ. Սուքոլյանց

1910

139. ՖԵՐԴԵՐԻԿ ՄԱԿԼԵՐԻՆՆ>

Թիֆլիս-Փարիզ

1910 Նոյեմբերի 18

Très honoré Monsieur,

Je vous ai très bien compris, aussi j'ai tâché de vous envoyer le plus tôt possible la pièce¹ et le journal Mchak.

Maintenant vous savez le dénouement de la pièce: l'héroïne Nato, ayant reçu sa liberté, sacrifie son amour à la délivrance de ses semblables et à la fin elle s'ecrie: „Je ne resterai pas tranquille tant que je n'aurai pas le bonheur de voir libres mes semblables“².

Veuillez agréer, Monsieur, mes plus respectueuses salutations.

Մեծարգո պարոն,

Ես Ձեզ խիստ լավ հասկացա, ուստի և ջանացի հնարավորին չափ շուտ ուղարկել պիեսսան¹ ու «Մշակ» թերթը:

Հիմա Դուք գիտեք պիեսայի լուծումը: Հերոսուհի Նատոն ազատություն ստանալով, իր սերը զոհաբերում է իր նմանների ազատագրմանը և վերջում բացականչում է.

«Ես չիմ գնջանա, ինչրի իմ նմաններու ազատութենին շարժանանամ»²:

Հաճեցեք, պարոն, բնդունել իմ ամենահարգալից ողջյունները:

140. ՃԵՐԵԳԵՐԻՆԿ ՄԱՍԿԵՐԻՆԿ,

Թիֆլիս-Փարիզ

1910 նոյեմբերի 24

դեկտեմբերի 7

Cher et honorable Monsieur,

Je voudrais bien vous être agréable, mais mon âge (85 passés) et ma santé m'empêchent de vous être utile.

En tout cas je crois que l'extrait de mon „Pépo“ fait par Mr Mourier dans „Le Caucase illustré“¹ de 1899--1900, №№ 2, 3 et 4, pourrait donner à vos lecteurs une idée de mes comédies.

Vous remerciant beaucoup de votre amabilité, je vous prie agréer mes plus respectueuses salutations.

Թանկագին և հարգելի պարոն,

ես շատ կուզեի Ձեզ հաճելի լինել, սակայն հասակս (85-րանց) և առողջությունս ինձ խանգարում են Ձեզ օգտակար լինել:

Ամեն պարագայում կարծում եմ, որ «Պեսոյիս» համառոտագրությունը՝ կատարված պ-րն Մուրիեի կողմից «Պատկերազարդ Կովկասի»¹ 1899—1900 թթ. 2, 3 և 4 համարներում՝ կկարողանար Ձեր ընթերցողներին որոշ գաղափար տալ իմ կոմեդիաների մասին:

Շատ շնորհակալություն հայտնելով Ձեր սիրալիրության համար, խնդրում եմ Ձեզ ընդունել իմ ամենահարգալից ողջունները:

1911

141. ԲԱԿՐԱՆ ՆԱԳԱՍԱՐԻՅԱՆԻՆ

Բորժոմ-Թիֆլիս

1911 Նոյեմբեր 31

Բազրառ ջան.

Ի՞նչպես եք:

Սիրով համբուրում եմ Քեզ, սանամորս ձեռքը և սանիկիս
զլուխը¹:

Եթե կարող եք դալ մեզ տեսնել, շատ կուրախացնեք մեզ:

Կինս և ամբողջ ընտանիքս շատ բարեկեցիկ են ուղարկում Ձեզ,
ևս ես նույնպես:

Քո՛ Գաբրիել

<Հ. Գ.>

Ներքիբ, երկար գրեւ չեմ կարողանում:

142. Գ. Ն. ՖԵԴՈՏՈՎԱՅԻՆ

Քիֆլիս-Մոսկվա

<1912>

М О С К В А

Литературно-Художественный Кругок

Гликерии Николаевне Федотовой

Сердечно поздравляя Вас с торжественным для всей интеллигентной России юбилеем Вашей полувековой славной службы, искренне желаю Вам много лет жизни и здоровья на процветание советами вашими сценического искусства.

Габриэл Сундукиани

Մ Ո Ս Կ Վ Ա

Գրական-դեղարվեստական խմբակ

Դիլկերիա Նիկոլաևնա Ֆեդոտովային

Սրտանց շնորհավորելով Ձեզ՝ ամբողջ մտավորական Ռուսաստանի համար Ձեր հիսնամյա փառավոր ծառայության հանդիսավոր հոբելյանով, անկեղծորեն ցանկանում եմ Ձեզ երկար տարիների կյանք և առողջություն հանուն բնական արվեստի ծաղկման՝ Ձեր խորհուրդներով:

Գարիբեկ Սունդուկյանց

143. ԵՎՍՏԵՐԻՆՍ. ԵՎ ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆՆԵՐԻՆ

Թիֆլիս-Մոսկվա

1912 Վոնիֆարի 15

Дорогие мои Катя и Тоня,

Простите, я опоздал этим письмом. Я был сильно занят окончательным отшлифованнием своей пьесы¹, которая вышла теперь в четырех действиях. Не мне быть судьбою своего произведения, но я ее сдал в дирекцию Арм. театра, по распоряжению которой она печатается на арм. ремингтоне².

Г-же Федотовой я своевременно послал телеграмму³ в 37 слов. Интересно знать о последствиях.

Все здоровы и целум Вас. Арто был у нас. Как вы теперь поживаете?

Գաբրիել

Թանկագին իմ Կատյա և Տոնյա,

Ներեցեք, այս նամակն ուղարկի նա խիստ դրազված էի պիեսայիս վերջնական մշակմամբ¹, որն այժմ ստացվեց չորս գործողությունների: Նույնի, որ պիտի տալիճագործություննս դատավորը լինեմ, բայց և այն հանձնեցի Հայկական թատրոնի զիրենկդիային, որի կարգադրությամբ այն տպագրվում է հայկ. ռեմինգտոնով²:

Տիկին Ֆեդոտովային և ժամանակին հեռագիր ուղարկեցի³, 37 բառից բաղկացած: Հետաքրքիր է իմանալ հետևանքների մասին:

Բոլորս առողջ ենք և ձեզ համբուրում ենք. Արտոն մեզ մոտ էր: Ի՞նչպես եք հիմա գուր ապրում:

Գաբրիել

144. ԱՆՆԱ ԳԱՎՐԻԼՈՎՆԱՅԻՆ

Քիֆրիս-Բախո

ԸՅ12 փետրվարի 22

Дорогая, глубокоуважаемая
Анна Гаврииловна,

Новая моя пьеса «Կաակ» — это новорожденное слабое дитя, которое требует для его существования большого ухода. Пока она не будет окончательно мною исправлена и разыграна под моим руководством в Тифлисе¹, я не могу дать просимого разрешения играть ее на Бакинской сцене.

Для спектакля же на учреждение «Женских курсов» в г. Баку, какую угодно мою другую пьесу, она к Вашим услугам, если г. г. распорядители не найдут ничего лучшего.

Глубоко Вас уважающий и искренне Вам преданный
Габриэл Сундукянц.

Թանկագին, մեծաբո
Աննա Գավրիլովնա,

Իմ նոր «Կաակ» պիեսան — նորածին թույլ մանուկ է, որն իր դու-
յոթյան համար մեծ խնամք է պահանջում: Մինչև որ այն վերջնա-
կանորեն չուղղվի իմ կողմից և չխաղացվի իմ ղեկավարությամբ
Քիֆրիսում¹, ես չեմ կարող տալ խնդրված թույլտվությունը՝ Բաքվի
բեմում խաղալու համար:

Իսկ ներկայացման համար՝ Բաքվում «Կանանց դասընթացներ»
կադմակերպելու նպատակով, որ մեկ ուրիշ պիեսա ցանկանաք, Ձեր
աբամադրության տակ է, եթե պ. պ. կարդադրիչները ավելի լավ
սչինչ չգտնեն:

Խորապես Ձեզ հարգող և անկեղծորեն Ձեզ նվիրված՝

Գաբրիել Սունդուկյանց

ԴԻՍԵՐՏԱՅԻԱ,
ՁԱՆԱՋԱՆ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ,
ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ ԵՎ ՀԵՌԱԳՐԵՐ

145. ԴԻՍՍԵՐՏԱՅԻՈՒ

«1850 հոկտ»

ДИССЕРТАЦИЯ,

написанная на степень кандидата

Гавриилом Сундуковым,

студентом историко-филологического
факультета разряда Восточной словесности

БЕГЛЫЙ ВЗГЛЯД НА ХАРАКТЕР ПЕРСИДСКОЙ ПРОЗОДИИ*

Все народы, принявшие магометанскую веру, присвоили себе, для письменности своей, и буквы, которыми начертан Коран; а вместе с этим и большую часть выражений арабских, относящихся более к религии, слова технические арабской грамматики и, наконец, систему стопосложения Арабов. Следовательно, эта система есть та, которой придерживаются и поэты персидские.

Версификация арабская или, все равно, что персидская состоит в известном, попеременном расположении слогов долгих и коротких, как у Греков и Римлян; к такому расположению слогов надо прибавить и рифму.

Наука о версификации называется علم العروض.

Первое составление правил стопосложения, по старинным стихам арабским, приписывается Халил-ибн-Ахмеду, жившему в конце II-го века гижри², т. е. в начале IX-го века нашей эры. Он составил шестнадцать первоначальных мер, называемых بحور^{**}, из коих семь состоят из одной и той же стопы, а именно: هزج، رجز، رمل، رمل، واقف، رمل، متقارب، متقارب، متقارب، متقارب، متقارب، متقارب; остальные девять мер составлены из двух разнородных стоп: так, например, مضارع состоит из هزج и رمل и т. д., что можно видеть из прилагаемой при сем таблицы¹.

* Статья эта почерпнута из трех сочинений: 1) *Traité élémentaire de la prosodie et de l'art métrique des Arabes*, par M. de Sacy. 2) *Prosodie des langues de l'orient musulman*, par M. Garin de Tazzy. 3) *Dissertation on the prosody and rhyme of the Persians*. By F. Gladwin¹.

** Множественное число от слова بحر значущего по арабски: море, океан.

К этим шестнадцати мерам Персияне прибавили три другие, именно: جديد، قريب، مشاكل. Таким образом, образовалось девятнадцать первообразных, или первоначальных, мер, кои суть:

طويل	1	فعولن	مفاعيلن	فعولن	مفاعيلن
مدید	2	فاعلاتن	فاعلن	فاعلاتن	فاعلن
بسيط	3	مستفعلن	فاعلن	مستفعلن	فاعلن
کامل	4	متفاعلن	متفاعلن	متفاعلن	متفاعلن
وافر	5	مفاعلتن	مفاعلتن	مفاعلتن	مفاعلتن
هزج*	6	مفاعيلن	مفاعيلن	مفاعيلن	مفاعيلن
رخز	7	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن
رمل	8	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلاتن
سريع	9	مستفعلن	مستفعلن	مفعولات	مفعولات
منسرح	10	مستفعلن	مفعولات	مستفعلن	مفعولات
خفيف	11	فاعلاتن	مستفعلن	فاعلاتن	مفعولات
مضارع	12	مفاعيلن	فاعلاتن	مفاعيلن	فاعلاتن
مقتضب	13	مفعولات	مستفعلن	مفعولات	مستفعلن
مجث	14	مستفعلن	فاعلاتن	مستفعلن	فاعلاتن
متقارب	15	فعولن	فعولن	فعولن	فعولن
متدارك	16	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن
جدید	17	فاعلاتن	فاعلاتن	مستفعلن	مستفعلن
قريب	18	مفاعيلن	مفاعيلن	فاعلاتن	فاعلاتن
مشاكل	19	فاعلاتن	مفاعيلن	مفاعيلن	مفاعيلن

Относительно этой таблицы надобно заметить:

во-1-х, что каждая из вышеозначенных мер состав-

* У Г. де Сам эта мера названа ошибочно هزج, хотя везде встречается هزج.

ляет только полустишие, и потому она должна быть повторена для составления целого стиха;

во-2-х, что первые пять мер, в особенности принадлежат Арабам; меры 17-ая, 18-ая и 19-ая принадлежат Персам, как уже было сказано выше, все остальные общи тем и другим, также и Туркам.

Из первого замечания видно, что стих или بيت* может состоять из восьми или из шести стоп اركان**. В первом случае стих называется مثنى, т. е. *осьмистопным*; во втором — مسدس, *шестистопным*. Кроме того у Арабов есть стихи четырехстопные, трехстопные, двухстопные и даже одностопные.

Только стихи осьмистопные, шестистопные и четырехстопные разделяются на два полустишия или مصراع***. Первая стопа первого полустишия называется صدر, т. е. *предыдущую часть*; а последняя عروض, т. е. *среднюю часть*; первая стопа второго полустишия называется ابتداء, *началом*, а последняя — عجز, т. е. *последующую часть* или ضرب ударением****. Стих, которого стопы не подвергаются

* Арабы, называя стих بيت, что собственно означает палатку, придав всем элементам своей версификации наименование различных частей жилища Бедуинов.

** Множественное от ركن, значущего столб. Первообразные стопы называются так же اصول, множественное от اصل (основание), в отличие от стоп второобразных или производных, названных فروع, множеств. от فرع (вершина).

*** Означает вход (стиха, или лучше сказать, палатки). Это слово для сокращения часто заменяется только буквою ع.

**** Г. де Тасси это слово переводит *установлением* (fixation) и притом прибавляет, *par allusion au nom de tente donné au vers*. Хотя это действительно так, потому что выражение арабское ضرب البيت значит разбить палатку, но по моему мнению, так как прямое значение слова ضرب есть действие бинения или ударения, то лучше его перевести ударением. И в этом не будет ошибки, потому, что арабские или персидские стихи, кроме особенных ударений, зависящих от различных мер, имеют еще общее ударение на последнем слоге последней стопы стиха.

никаким изменениям, называется *здоровым* سالم; напротив, стих, которого стопы подвергаются каким-либо изменениям, называется *хромающим* مزاحق, т. е. *неправильным*.

Меры неправильные называются также производными, потому что составлены из первообразных. Эти производные, или неправильные, меры весьма многообразны и принимают различные технические наименования. Напр.:

Из первообраз. формы *مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن—هزج* образованы формы: 1) *فاعِلن مفاعيلن فاعِلن مفاعيلن*

2) *مفعول مفاعيلن مفاعيلن فاعولن*

3) *فاعِلن فاعِلن مفاعيلن*

и т. д.

1-ая форма называется *مُثَمِّن اشتر*

2-ая — — — — — *مُثَمِّن اخرب مكفوف مخلوف*

3-я — — — — — *مسدس اشتر*

Из *رهل* образованы: 1) *فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن*

2) *فاعلاتن فاعلاتن فاعِلن*

и т. д.

1-ая мера называется *مُثَمِّن مقصور*

2-ая — — — — — *مسدس مخلوف*

Форма — *مفاعِلن فاعلاتن مفاعِلن فعلان* образована из *مُثَمِّن مخبون* и называется *مُثَمِّن مخبون*.

Таким образом:

هزج имеет* 18 неправильных форм.

* Я здесь ограничиваюсь одним только намеком на неправильные формы и указанием числа их, потому что: во-1-х, объем этой статьи не позволяет мне привести сюда все формы неправильных мер, а тем более правила их составления, что весьма подробно изложены Г. де Тасси, и во-2-х, самые формы неправильных мер так просто и так отчетливо изложены Гладвином, что при изложении их здесь я не мог бы, по краткости моей статьи, не следовать методу его, что значило бы переписать труд его от строки до строки, от слова до слова.

رجز	имеет	6	неправильных	форм
رمل	—	17	—	—
منسرح	—	6	—	—
مضارع	—	7	—	—
مقتضب	—	2	неправильные	формы
مجث	—	6	неправильных	форм
سريع	—	2	неправ.	формы
جديد	—	1	неправ.	форму
قريب	—	2	неправ.	формы
خفيف	—	5	неправ.	форм
مشاكل	—	1	неправ.	форму
متقارب	—	4	неправ.	формы
متدارك	—	3	—	—

К разряду неправильных мер надо отнести и рубай رباعي.

Рубай, или четырестипные, есть маленькая поэма, принадлежащая Персам и их подражателям. Он состоит в двустипии, т. е. в четырех полустипиях, из коих первое, второе и четвертое рифмуются вместе: но третье в рифме не соглашается с ними*. Отличительное свойство этой поэмы, относительно прозодии, есть то, что она писана по мерам весьма неправильным**, хотя и происшедшим из меры

هزج.

Рубай имеет 24 различные формы, которые по своим неправильностям делятся на два класса или شجره (дерево), каждый заключающий в себе по 12 форм. Один из этих классов называется اخرم, другой اُخرب.

Г. де Тасси и Гладвин не много отступают друг от друга в изложении форм Рубая, хотя первый приводит таблицу из Гадайка***.

* Пример этого можно видеть на стр. 20.

** Напр.: مفعولن فاعلن مفاعيلن فعل

или مفعولن مفاعيلن مفاعيلن فاع

*** حدائق البلاغة (Сады красноречия) есть известная риторика по системе Арабов, принятая всеми мусульманскими народами. Journal asiatique⁴, 1844, раз., 366.

Теперь несколько слов о скандовании, تقطیع и о при-
менении стихов к их соответствующим парадигмам, میزان.

Скандованием называют разделение стиха по стопам
соответствующей ему меры.

В скандовании надобно обратить внимание на произ-
ношение, а не на число букв. Например, в следующем стихе
первое полустипение имеет двадцать две буквы, между тем
как второе — сорок три:

نشست سرور اهل کرم بمجلس خاص
دوخوان سه خوان دو سه خوان خواست خان چه خوان که نه خواست

Этот стих, подходя под одну из неправильных форм
муджтаса (مجث), известного под именем مثنیٰ محبوب долж-
жен скандоваться так:

مفاعِلن مفاعِلتن مفاعِلن فعلاّت
نشستِ سرورِ اهلِ کرم بمَج لسِ خاص
دخاسخا دسَخا سخاچنخا که نخاس

Вообще в скандовании играют важную роль: медда, тештид,
буква و, союз و, изобрет, конечный ن и конечный ۰.

1) Медда	} удваивают слог, напр.	{ اآمد = آمد.
2) Тештид		
3) Буква و	{	Иногда удваивается, напр. داود = Давуд.
		— вовсе не произносится, напр. خاب = خواب*
4) Союз و	{	как у напр. من و تو = мануту
		-- ve. — من و تو = ман** ve ту

* То же самое делается и с тембром соединительным (وصل), ко-
торый или получает значение в скандовании, или остается без значения,
смотря потому выговаривается ли он или нет.

** Сюда нужным считаю прибавить, что если союз و находится
после гласной буквы, то он произносится как ву, напр.:

د لاکر خر د مندی و هو شیار
مکن صحبت جاهلان اختیار (Саади)

5) Изабрет прибавляет целый слог.

6) Конечный ن после долгой гласной не произносится, напр.

*.چو کند= چون کند.

7) Конечный ° $\left\{ \begin{array}{l} \text{иногда никакого значения не имеет} \\ \text{в скандова-} \quad \text{— сохраняет свое значение} \\ \text{нии} \quad \text{— удваивается.} \end{array} \right.$

Ведь эти три случая встречаются в следующем стихе:

کشته لعل لب جانانه ام
زاب حیوان پر شده پیمانه ام

Стих этот, имеющий форму:

— رمل مثنیٰ محذوف — должен скандоваться так:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
کشتایاع لی لپی جا نان ام
زاب حیوا پر شده پی مان ام

Кроме того, в скандовании наблюдаются и другие правила грамматические относительно сочетания букв и частиц.

После этого не трудно применить следующие стихи к соответствующим их мерам.

1) خط سبزه بخون عاشقان محضر نوشت آخر
دل آشفته ام میداد زاول این گواهی را

(Фигани)

по правильной форме газаджа (هنج).

2) متقارب مثنیٰ مقصور (правильный осьмистопный раджаз):

تاکی غم دل گفتیم در خانه با دیوارها
خواهم زد از بیبطافتی فریاد در بازارها

Христ. Тоһэ. Часть II. стр. 10. Стихи эти подлежат форме فعولن.
متقارب مثنیٰ مقصور называемой فعولن فعولن.

* То же самое надобно заметить относительно букв د, ت, которые в конце полустишия, или окажутся лишними, или не считаются в скандовании.

3) رمل مثنیٰ سالم (правильным осемистопный раджаз)

شکل دل بردن که تو داری نباشد دلبری را

خواب نبد یهای چشمت کم بود جادو گری را

4) متقارب مثنیٰ سالم

اگر سر و من در چمن جا بگیرد*

عجب باشد از سرو بالا بگیرد

5) متدارك مثنیٰ سالم

حسن و لطف ترا بنده شد مهر و مه

خط و خال ترا مشک چین خاکره

6) مدید مثنیٰ سالم

این دل بر درد را لعل تو درمان شده

خاک پایت بنده را چشمه عیوا شده

Что касается до рифмы (قافیه), то под нею разумеется повторение в различных словах одних и тех же букв на конце стихов или полустиший. Эти буквы имеют специальные определения и подлежат особенным правилам, изложение которых повело бы меня очень далеко, но необходимо сказать несколько слов о радифе رديفی.

Под этим выражением разумеется одно или несколько независимых слов, которые ставятся после рифмы на конце полустиший или стихов. Слова эти в целой поэме должны быть одне и теже.

Пример:

در آه و ناله تقصیری نکردم

(Зухури)

چه حاصل فکر تاثیر نکردم

по форме:

مفاعیلن مفاعیلن فعولن

называемой

هزج مسدش محذوف

* Такая рифма назыв. رديفی.

Иногда стихи состоят только из рифмы и радифа, как, например, в следующем рубан Джами:

من در غم هجر و دل بیدار تو خوش
تن در غم هجر و دل بیدار تو خوش
تاکی چشم سرشک حسرت ریزد
اندر غم هجر و دل بیدار تو خوش

Студент историко-филологического факультета,
разряда Восточной словесности

Гавриил Сундуков

Դ Ի Ս Ե Ր Տ Ա Յ Ի Ա.

Գրված պատմա-ֆիլոլոգիական ֆակուլտետի Արևելյան բանասիրության բաժանմունքի ուսանող

Գ ա բ ր ի ե լ Ս ու ն դ ու կ յ ա ն ի

Կողմից՝ թեկնածուական աստիճան ստանալու համար

ԹՈՒՈՒՅԻԿ ՀԱՅԱՑԻ ՊՍԵՍԿԱԿԱՆ ՏԱՂԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ
ԲՆՈՒՅԹԻ ՎՐԱՅ

Մահմեդական կրոն ընդունած լսլոր ժողովուրդները յուրացրել են, իրենց գրականության համար, և այն տառերը, որոնցով գրված է Դուրանը. և դրա հետ միասին՝ նաև առավելապես կրոնին վերաբերող արարական արտահայտությունների մեծ մասը, արարական քերականության անխնդիրական բառերը և վերջապես արաբների տաղաչափության սխառմաբանությունները։ Ուրեմն այդ սխառման է, որին հետևում են պարսիկ բանաստեղծները։

Արաբական կամ, որ նույնն է, պարսկական տաղաչափությունը կախնում է երկար ու կարճ վանկերը որոշ հաջորդությունով դասավորելու մեջ, ինչպես հույների և հռոմեացիների մոտ. վանկերի այդպիսի դասավորման պետք է ավելացնել և հանգը։

Տաղաչափության գիտությունը կոչվում է՝ علم العروض

Տաղաչափության կանոնների առաջին հորինումը, ըստ հին արաբական բանաստեղծությունների, վերագրվում է Խալիլ-Իբն-Ահմեդին, որն ապրել է հեջրայի² 11 դարի վերջում, այսինքն մեր թվականության 9-րդ դարի սկզբում։ Նա հորինել է տասնվեց սկզբնական չափեր, որոնք կոչվում են بحور³*, որոնցից յոթը կազմված են միևնույն տեսակ ոտքից, այն է՝ هزج, رجز, رمل, وافر, և միևնույն տեսակ ոտքերից, այսպես, օրինակ, هزج կազմված է هزج և رمل, որ կարելի է տեսնել սրան կցված աղյուսակից³։

* Սույն հոդվածը քաղված է երեք երկերից. 1) Traité élémentaire de la prosodie et de l'art métrique des Arabes, par M. de sacy. 2) Prosodie des langues de l'orient musulman, par M. Garin de Tassy. 3) Dissertation on the prosody and rhyme of the Persians. By F. Gladwin¹.

** Հոդանակի թիվ بحر բառի, որ արաբերեն նշանակում է՝ ծով, օվկիանոս։

Այդ տասնվեց չափերին պարսիկներն ավելացրել են երեք
ալլ չափ, այն է՝ جَدِيد, مَشَاكِل և شَرَب:

Այսպիսով, կազմվել են տասներեք սկզբնաձև կամ սկզբնա-
կան չափեր, որոնք են.

(1)	طویل	فَعُولَان	مَفَاعِيلَان	فَعُولن	مَفَاعِيلن
(2)	مَدِيد	فَاعِلَاتِن	فَاعِلن	فَاعِلَاتن	فَاعِلن
(3)	بَسِيط	مُسْتَفْعَلن	فَاعِلن	مُسْتَفْعَلن	فَاعِلن
(4)	کامل	مُتَفَاعِلن	مُتَفَاعِلن	مُتَفَاعِلن	مُتَفَاعِلن
(5)	وافر	مُفَاعِلَتِن	مُفَاعِلَتِن	مُفَاعِلَتِن	مُفَاعِلَتِن
(6)	هَرَج**	مَفَاعِيلن	مَفَاعِيلن	مَفَاعِيلن	مَفَاعِيلن
(7)	رَحَز	مُسْتَفْعَلن	مُسْتَفْعَلن	مُسْتَفْعَلن	مُسْتَفْعَلن
(8)	رَمَل	فَاعِلَاتِن	فَاعِلَاتِن	فَاعِلَاتِن	فَاعِلَاتِن
(9)	سَرِيع	مُسْتَفْعَلن	مُسْتَفْعَلن	مُسْتَفْعَلن	مُسْتَفْعَلن
(10)	مُنْزَح	مُسْتَفْعَلن	مُفَعُولَات	مُسْتَفْعَلن	مُفَعُولَات
(11)	خَفِيف	فَاعِلَاتِن	مُسْتَفْعَلن	فَاعِلَاتِن	فَاعِلَاتِن
(12)	مُضَارِع	مَفَاعِيلن	فَاعِلَاتِن	مَفَاعِيلن	فَاعِلَاتِن
(13)	مُقْتَصِب	مُفَعُولَات	مُسْتَفْعَلن	مُفَعُولَات	مُسْتَفْعَلن
(14)	مُجْتَن	مُسْتَفْعَلن	فَاعِلَاتِن	مُسْتَفْعَلن	فَاعِلَاتِن
(15)	مُتْقَارِب	فَعُولن	فَعُولن	فَعُولن	فَعُولن
(16)	مُتْدَارِك	فَاعِلن	فَاعِلن	فَاعِلن	فَاعِلن
(17)	جَدِيد	فَاعِلَاتِن	فَاعِلَاتِن	مُسْتَفْعَلن	مُسْتَفْعَلن
(18)	قَرِيب	مَفَاعِيلن	مَفَاعِيلن	فَاعِلَاتِن	فَاعِلَاتِن
(19)	مَشَاكِل	فَاعِلَاتِن	مَفَاعِيلن	مَفَاعِيلن	مَفَاعِيلن

Այս աղյուսակի վերաբերմամբ պետք է նկատել առնել.

* Գ. դը Սաֆի մատուցած չափը սխալմամբ անվանված է هَجَر, թեև
ամենուրեք հանդիպում ենք هَرَج:

1. որ վերահիշյալ չափերից յուրաքանչյուրը կազմում է միայն լիստատով, և արդ պատճատով ամբողջ ասոյ կազմելու համար նա պետք է կրկնվի.

2. որ առաջին հինգ չափերը հատկապես պատկանում են արարներին. 17-րդ, 18-րդ և 19-րդ չափերը պատկանում են պարսիկներին, ինչպես վերևում արդեն ասված է. մնացած չափերը հատակ են նրանց և սրանց, նույնպես և թուրքերին:

Առաջին նկատողութիւնից երևում է, որ տողը կամ بیت* կարող է բաղկանալ ութ կամ վեց տառից اركان**: Առաջին գնալքում տողը կոչվում է مشع, այսինքն ութոտնյան, երկրորդ գնալքում — مسدس վեցոտնյան: Բացի դրանից, արարներն ունեն տողեր՝ չորսոտնյան, երեքոտնյան, երկոտնյան և նույնիսկ միոտնյան:

Միայն ութոտնյան, վեցոտնյան և չորսոտնյան տողերը բաժանվում են երկու կիսատողի կամ مصرع***: Առաջին կիսատողի առաջին ոտքը կոչվում է صدر, այսինքն նախընթաց մաս, իսկ վերջինը՝ عروض, այսինքն միջին մաս. երկրորդ կիսատողի առաջին ոտքը կոչվում է ابتداء, սկիզբ, իսկ վերջինը՝ عجز, այսինքն հետևող մաս կամ ضرب շեշտ****:

* Արարները, կոչելով տողը بیت, որ խկապես նշանակում է վրան, իրենց տաղաչափության բոլոր տարրերին տալիս էին բեզուինների բնակարանի զանապան մասերի անունները:

** Հոգնակի ركن բառի, որ նշանակում է սյուն: Սկզբնական ոտքերը կոչվում են նաև اصول, հոգնակի اصل (հիմք) բառի, ի տարբերություն երկրորդական կամ ամանցյալ ոտքերի, որոնք կոչվում են فروع հոգնակի (կատար) բառի:

*** Նշանակում է մուտք (տողի կամ, ավելի լավ է ստել, վրանի): Այդ բառը հապավման համար հաճախ փոխարինվում է ع տառով միայն:

**** Գ. զե-Տասսին այդ բառը թարգմանում է հաստատում (fixation) և միաժամանակ ավելացնում է՝ par allusion au nom de tente donné au vers թեև այդ խկապես այդպես է, որովհետև արարական ضرب البيت արտահայտությունը նշանակում է վրան խփել, բայց իմ կարծիքով, բանի որ ضرب բառի ուղիղ նշանակությունն է՝ խփելու կամ շեշտելու գործողություն, ապա ավելի լավ է թարգմանել շեշտ բառով: Եվ այդ սխալ է լինի, որովհետև արարական և պարսկական տողերը, բացի հատուկ շեշտերից, որոնք կախված են զանազան չափերից, ունեն նաև ընդհանուր շեշտ տողի վերջին ոտքի վերջին վանկի վրա:

Այն ստղը, որի ոտքերը չեն ենթարկվում որևէ փոփոխութեան, կոչվում է առողջ سالم; Ընդհակառակը, այն ստղը, որի ոտքերը ենթարկվում են որևէ փոփոխութեան՝ կոչվում է կաղող مزاحف, այսինքն անկանոն:

Անկանոն չափերը կոչվում են նաև ածանցյալ, որովհետև կազմված են սկզբնաձև չափերից: Այդ ածանցյալ կամ անկանոն չափերը շատ բազմազան են և դանադան անառնելի են ընդունում: 0ր. مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن—هزج կազմված են ձևեր.

1) فاعلن مفاعيلن فاعلن مفاعيلن

2) مفعول مفاعيل مفاعيل فاعولن

3) فاعلن فاعلن مفاعيلن

և այլն:

1-ին ձևը կոչվում է مثنى اشتر

2-րդ — — مثنى اخرب مكفوف محذوف

3-րդ — — مثنى اشتر

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن 1) և 2-րդ կազմված են

2) فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

և այլն:

1-ին չափը կոչվում է مثنى مقصور

2-րդ — — مثنى محذوف

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن և կոչվում է مثنى مخبون

Ախպիրսով —

هزج 18 տնի* 18 անկանոն ձև:

6 — — رجز

* Այստեղ ես սահմանափակվում եմ անկանոն ձևերի միայն սկնաբ-կումով և նրանց թվի նշումով, որովհետև, 1-ին, այս հոդվածի ծավալը ինձ թույլ չի տալիս բերել այստեղ անկանոն չափերի բոլոր ձևերը և մանավանդ նրանց կազմելու կանոնները, որոնք շատ մանրամասնորեն շարադրված են Գ. դե-Տասսիի կողմից, և երկրորդ, անկանոն չափերի ձևերն իսկ այնքան

رمل	ունի	17	անկանոնն ձև:
منسرح	—	6	— —
مضارع	—	7	— —
مقتضب	—	2	— —
مجتث	—	6	— —
سريع	—	2	— —
جديد	—	1	— —
قريب	—	2	— —
خفيف	—	5	— —
مشاكل	—	1	— —
متقارب	—	4	— —
متدارك	—	3	— —

Անկանոնն չափերի կարգին աչտք է դասել և ուրալը **رباعى**։ Ռուրալը կամ քառյակը փոքր պոեմ է, որ պատկանում է պարսիկներին և նրանց բնագործականներին։ Նա բաղկացած է երկատից, ալախնքն չորս կիսատողերից, որոնցից առաջինը, երկրորդը և չորրորդը համագալուսում են միասին, իսկ երրորդն ըստ հանգիչի համաձայնեցվում նրանց հետ*։ Այդ պոեմի տարրերից հատկաթյունը, տաղաչափաթյան տեսակետից, այն է, որ նա գրված է շատ անկանոն չափերով**, թեև գրանք ծագում են **هزج** չափից։

Ռուրալն ունի 24 տարրեր ձևեր, որոնք իրենց անկանոնաթյուններով բաժանվում են երկու դասի կամ **شعر** (ծառ), որոնցից յուրաքանչյուրը պարունակում է իր մեջ 12 ձև։ Այդ դասերից մեկը կոչվում է **أخرم**, մյուսը՝ **أخر**։ Գ. դե-Տասսին և Գլադովինը իրարից մի քիչ տարբերվում են ուրալի ձևերը շարագրելիս, թեև առաջինը բերում է Հադալի** աղյուսակը։

Սլավոն և ալեքսանդրոպոլսի շարագրված են Գլադովինի կողմից, որ եթե ինքս ալախի շարագրի դրանք, ապա ևս չէի կարող հոգվածիս հակիրճությամբ պատճառով, չհետևել նրա մեթոդին, որ կնշանակեր արտագրել նրա ալախառնությունը տող առ տող, բառ առ բառ։

* Դրա օրինակը կարելի է տեսնել էջ 20։

** 0ր. **مفعولن مفاعيلن** կամ **مفاعيلن فاعلن**

և **مفاعيلن فاع**

حدائق البلاغة (սերճախոսություն պարտեզներ) -- հայտնի ճարտասանություն է ըստ արարների սխեմայի, որ ընդունված է բոլոր մահմեդական մոդուլությունների կողմից։ *Journal Asiatique**, 1844, էջ 366։

Այժմ մի քանի խոսք շեշտավորման մասին, تقطيع և տու-
յիլը նրանց համապատասխան պարագիգմաներին, ممزاج, հար-
մարեցնելու մասին:

Շեշտավորում կոչում են սուղի բաժանումը ստերի¹ բա-
նրան համապատասխանող չափի:

Շեշտավորման մեջ պետք է ուշադրություն դարձնել արտա-
սանություն և ոչ թե տառերի թվի վրա: Օրինակ՝ հետևյալ
տողում ստաջին կիսատողն ունի քսաներկու տառ, այնինչ երկրորդը՝
քսուսուներկու:

نشست سرور اهل کرم به مجلس خاص

دو خوان سه خوان دو سه خوان حواست خوان چه خوان کهن خو است

Այդ սուղը համապատասխանելով մուջտասի (مجتث) անկա-
նոն ձևերից մեկին, որ հայտնի է անունով, պետք է
շեշտավորվի հետևյալ ձևով.

مفاعِلن فَعَلاتن مفاعِلن فَعَلات

نشست سرور اهل کرم به مجلس خاص

دخا سخا دسَخا خاسَخا چَخا که نخاس

Առհասարակ շեշտավորման մեջ կարևոր դեր են կատարում²
մեղվան, թեղթիղը, և սատր, և չաղկապը, իզարբետը, և վեր-
ջավորը և վերջավոր և:

1) Մեղզա } կրկնապատկում են վանկը, օր. } آمد = آمد
2) թեղթիղ } } فرخ = فرخ

3) և տառը } երբեմն կրկնապատկում է, օր. } داود = Դավիթ
} — բոլորովին չի արտասանվում, օր. } خاب = خاب*

4) և չաղկապը երբեմն արտասանվում է } որպես ու օր. } من و تو =
} մանութու — և } من و تو =
} ման վե թու.*

5) Իզարբետը ավելացնում է մի ամբողջ վանկ:

* Նույնը կատարվում է և բաղդյուսական (وصل) ձայներանգի հետ,
որը կամ նշանակություն է ստանում շեշտավորման մեջ, կամ մնում է
ստանդ նշանակություն, նախձ նրան՝ արտասանվում է, թե ոչ:

** Այստեղ հարկավոր եմ համարում ավելացնել, որ եթե և չաղկապը
դանվում է բաղաձայն տառից հետո, ապա նա արտասանվում է որպես վո,.

6) Վերջապահելու էրկարի ձախնամարկից հետո չի արտասանվում, օր.

*چو کند = چون کند

7) Կերպավոր և չհատվորման մեջ — Կերպավորում ոչ մի նշանակություն չունի — պահպանում է իր նշանակությունը կրկնապատկում է:

Ձէ՞ որ այս երեք զեպքերը հանդիսւմ են հետեւյալ տողում.

کشتہ لعل لب جانانہ ام

ز اب حیوان پر شدہ پیمانہ ام

Այդ տողը, որ ընկած է միջև հայկական և արաբական տառերի, համարվում է հայկական տառերի:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

کشتای لع لی لبی جا نان ام

ز اب حیوا پر شدہ پی مان ام

Բացի դրանից, շեշտավորման մեջ պատահում են քերականական ալլ կանոններ՝ տառերի և մասնիկների նկատմամբ:

Մրցանից հետո զոժար չէ՝ հետեւյալ ասօցերը հարմարեցնել նրանց համապատասխանօց չափերին.

خط سبزلت بخون عاشقان معطر نوشت آخر 1)

دل آشفۃ ام میداد زاوّل این گواهی را

(3) *Intermediary*

ըստ Հազադի (هزج) կանոնավոր ձևի:

၈၃. *ဗမာမာရ်*

دلا کر خردمندی و هو شیار

ممكن صحبت جاہلان اختیار

Քրիստոս. Բաղդ., իմաս 11, էջ 10:

Այս ստանալը որն էր կոչվում է **فعولن فعولن فعول**
متفارب مثنى مقصور և

* Նույնը պետք է նկատել ճ, ց, տառերի վերաբերմամբ, որոնք հիստատոգի վերջում, եթե տվերով լինեն, շեշտավորման մեջ չեն հաշվվում:

- 2) مَثْمَن سَالَم (կանոնադոր ու ժողովրդական սաղաղ).
تاکی غم دل گفتم در خاته بادیوارها
خواهم زد از بیطا قتی فریاد در بازارها
- 3) رَمَل مَثْمَن سَالَم (կանոնադոր ու ժողովրդական սաղաղ):
شکل دل بردن که توداری نباشد دلبری را
خواب بند ییای چشمت کم بود جادوگری را
- 4) مَتَقَارِب مَثْمَن سَالَم
اگر سرومن در چمن جابگیرد*
عجب باشد ارسرو بالابگیرد
- 5) مَتَدَارَك مَثْمَن سَالَم
حسن و لطف ترا بنده شد مهر و مه
خط و خال ترا مشک چین خاک ره
- 6) مَدِيد مَثْمَن سَالَم
این دل پر درد را لعل تودرمان شده
خاک پایت بنده را چشمه حیا شده

Ինչ վերաբերում է قافیه հանդիւն, ապա դրա տակ հասկացվում է միեւնույն տառերի կրկնութիւնը զանազան բառերում տողերի կամ կիսատողերի վերջում: Այլ տառերն ունեն հատուկ սահմանաւաներ և ենթարկվում են ասանձին կանոններին, որոնց շարադրումը ինձ շատ հետաւ կտաներ, սակայն անհրաժեշտ է մի քանի խոսք ասել աղդիֆի ذوق մասին:

Այդ արտահայտության առկա հասկացվում է մեկ կամ մեկ քանի անկախ բառեր, որոնք դրվում են հանդից հետո կիսատողերի վերջում: Այդ բառերը ամբողջ պոեմում միեւնույնը պետք է լինեն:

* Այդպիսի հանդը կոչվում է ۛ رديفی

Orthocentrus

چه حاصل فکر تأثیری نکردم

[illegible]

من در غم هجر و دل بدیدار تو خوش

تن در غم هجر و دل بیدار تو خوش

ناکی چشم سرشای حسرت ریزد

اندر غم هجر و دل بیدار تو خوش

Պատմա-ֆիլոլոգիական ֆակուլտետի Արևելյան

բանահյուսության բաժանմունքի ուսանող՝

Գաբրիել Սունդուկով

146. Վ. Պ. ԲՈՒԴԿՈՎԻՆ

ՊԵՏԵՐԲՈՐԳ

1850 հունիսի 26

Его превосходительству господину попечителю
кавказских воспитанников, Действительному
Статскому советнику и Кавалеру, Владимиру
Петровичу Будкову.

От кандидата императорского
С. Петербургского Университета
Гавриила Сундукова¹.

Р а п о р т

Имея честь донести Вашему превосходительству, что настоящая моя фамилия не Сундуков, а Сундукянц, как сказано в армянской половине метрического моего свидетельства, хранящегося в императорском С. Петербургском Университете.

Всепокорнейше прошу Ваше превосходительство изволить сделать надлежащее распоряжение о названии меня, в университетском дипломе моем, моею фамилиею², т. е. Сундукянцом.

Кандидат Гавриил Сундуков

Նորին գերազանցություն՝ Կովկասյան սաների պարոն խնամա-
կալ, իսկական սաաաա-խորհրդական և կավալեր՝ Վլադիմիր
Պետրովիչ Բուդկովին:

*Ս. Պետերբուրգի կայսերական Համալսարանի
Թեկնածու Գաբրիել Սունդուկովից՝*

Ջ ե կ ս ա ջ ա գ ի ր

Պատիվ ունեմ՝ հարգելիւ Ձերդ դերազանցությանը, որ իմ իս-
կական ազգանունը ոչ թե Սունդուկով է, այլ Սունդուկյանց, ինչպես
ասված է կայսերական Ս. Պետերբուրգյան Համալսարանում սլահ-
վոդ իմ ծննդյան վկայականի հայկական հատվածում:

Ամենախոնարհ կերպով խնդրում եմ, Ձերդ դերազանցություն,
բարեհաճել անհրաժեշտ կարգադրություն անելու համալսարանա-
կան իմ դիպլոմում ինձ կոչելու իմ ազգանվամբ², այսինքն՝ Սուն-
դուկյանց:

Թեկնածու՝ Գաբրիել Սունդուկով

147. ԱԼԵՔՍԵՅ ՖԵՌԴՈՐՈՎԻՉԻ ԿՐՈՒՋԵՆՇՏԵՐԵՆԵ

Դերբենդ-Թիֆլիս

Հունիսի 26

Ваше превосходительство
Алексей Федорович,

Во время служения моего в канцелярии наместника¹, в июне 1853 года я был арестован при канцелярии за сказанные мною г. казначею Беляеву слова на нанесенные им мне публично оскорбления. Спустя месяцев семь после того, за это же самое дело, я был лишен места и в 24 часа выслан из Тифлиса² в распоряжение здешнего Военного губернатора³, с запрещением мне выезда из Дербента. В последствии запрещение это хотя и снято, но ни многократное ходатайство моего начальства, ни просьбы моей матери не могли возвратить мне потерянного.

Ваше превосходительство, я заслуживаю участия если не по моей безвинности в этом деле, то по крайней мере тем, что я, кажется, достаточно искупил свою вину двояким перенесением наказания за один и тот же проступок. К этому присовокупите, В. превосходительство, что мать моя, овдовевшая с ранних пор⁴,—вместо всякого утешения посвятила почти всю свою жизнь и состояние на мое воспитание, и что теперь, для поддержания ее, необходимо мне иметь службу в Тифлисе.

По этому осмеливаюсь покорнейше просить В. П. не оставить меня без особенного Вашего попечения о предоставлении мне, по усмотрению Вашему, соответственного мне места в Тифлисе.

С глубок<им> высокопоч<тением> и совершеннейшею преданностью имею честь быть В<ашему> Пр<евосходительству> покорн<ейшим> сл<угою>.

Ձերդ գերազանցություն,
Ալեքսեյ Ֆեոդորովիչ:

Փոխարքայի՝ գրասենյակում ծառայելուս ժամանակ, 1853 թվի հունիսին, պ-րն գանձապետ Բելյաևի՝ հրապարակով ինձ հասցրած վիրավորանքի զիմաց տառապանքների համար, գրասենյակին կից Հերբակալովեցի: Դրանից մոտ յոթ ամիս հետո, հենց նույն գործի պատճառով, ես պաշտոնից զրկվեցի ե 24 ժամում արտաքսվեցի Թիֆլիսից՝ տեղիս Զինվորական նահանգապետի՝ տրամադրության տակ՝ Դերբենդից դուրս գալու արգելքով: Թեև հետագայում այդ արգելքը վերացվեց, բայց ոչ իմ իշխանավորների բազմիցս միջնորդությունը, ոչ մերս խնդրանքները չկարողացան կորուստս վերականգնել:

Ձերդ գերազանցություն, ես արժանի եմ կարեկցության, եթե ոչ իմ անմեղությունից աչք գործում, ապա գոնե նրանով, որ ես, թվում է, բավականաչափ քաղվել եմ հանցանքս՝ երկակի պատիժ կրելով միևնույն արարքի համար: Սրան ավելացրեք, Ձերդ գերազանցություն, որ մայրս վաղուց այրիանալով^Ա, ամենայն մխիթարության փոխարեն, իր ողջ կյանքն ու կարողությունն իմ դաստիարակությանն է նվիրել, և որ այժմ նրան օգնելու համար ինձ անհրաժեշտ է Թիֆլիսում ծառայել:

Այս պատճառով, համարձակվում եմ խոնարհաբար խնդրել Ձերդ գերազանցությանը՝ չթողնելով ինձ առանց Ձեր հատուկ խնամակալության, հատկացնեք ինձ, ըստ Ձեր հայեցողության, համապատասխան պաշտոն Թիֆլիսում:

Խոր<ին> մեծարանքով<քով> և կատարելագույն անձնավիրությունից պատիվ ունեմ լինելու Ձ<երդ> գեր<պատանջության> խոնարհ<ք> ծառ<ան>:

148. თბილისის ამკარტების აღწერა

ОБ УСТРОЙСТВЕ АМКАРСТВ В ГОРОДЕ ТИФЛИСЕ

1. Какие именно Амкарства существовали при последнем грузинском царе¹, которых застало здесь Русское Правительство² и все ли они имели значки или существовали амкарства и без значков и какие именно?
2. Какие в настоящее время существуют амкарства со значками и без оных?
3. Какие права, обязанности и преимущества амкарства отдельно каждого и всех их вообще. По делам каждого амкарства отдельно и по делам общим всех амкарств вместе взятых?
4. Каким порядком совершается избрание Устабаши в каждом амкарстве, каковы его права, власть и обязанности, а также ответственность перед избирателями. , и в каком порядке подвергается он контролю?
5. Кем утверждается избрание Устабаши в каждом амкарстве и какие еще существуют должностные лица в амкарствах, кем избираются, с какою властью, правами и ответственностью и с чьего утверждения и на какие сроки?
6. Те же вопросы предложены (какое изложение 4 и 5 пунктах) и насчет лиц, известных под именем Устабашей над устабашами, показав их число ныне существующее.
7. Каким способом возникли Амкарства прежде имуществования и значков не имевшие и ныне их не имеющие?
8. Показать хоть приблизительно, число семейств или душ обоего пола к каждому отдельно амкарству принадлежащих, как тех, которые имеют значки, так и не имеющих таковых.

9. Принадлежат ли к амкарствам, и к каким именно исключительно только туземцы или к ним присоединились и иногородные и иностранные люди постоянно водворившиеся в Тифлисе³ или временно пребывающие.
10. Какие в каждом амкарстве существуют сборы, налоги, штрафы и т. п. приношения денежные и какое делается? употребление кем и с чьего разрешения, обязанность, примерно размер денежных капиталов коими каждое амкарство располагает.

Ответы на вопросы

№ 1.

В настоящее время существуют следующие
Амкарства

I. Со значками

1. Кожевники, им приписывают первое основание амкарства с незапамятных времен.
2. Папашники, имеющие папаш.
3. Шапошники.
- 4—5*. Портные Азиатского платья, составляющие два Амкарства:
 1. Употребляющие грубую шерстяную матерю.
 2. » суконную матерю.
6. Портные европейского платья.
- 7 и 8. Седельщики, два Амкарства:
 1. Шице седла для лошадей.
 2. » » для ослов.
- 9 и 10. Сапожники:
 1. Европейские.
 - и 2. Азиатские.
11. Туфельщики.
- 12, 13, 14. Пильщики, составляющие три амкарства.

* Две и более цифры вместе означают столько же Амкарств, имеющее вместе только один значок.

15, 16, 17 и 18. Плотники:

1. Коренные жители.

2 и 3. Вновь поселившиеся.

и 4. Временно пребывающие.

19. Столяры.

20 и 21. Серебряники и брильянтишки.

22. Кинжалыщики.

23, 24, 25 и 26. Каменщики:

1. Корен<ные> тиф<лисцы>.

2. Вновь посел<енные>.

3. Татары.

и 4. Персиане.

27. Свечники.

28. Табашники, папиросники и трубошники.

29. Маляры.

30. Цирюльники.

31. Мясники.

32. Алапы, занимающиеся мелочною продажей муки и т. п.

33. Бакальщики и Кинто (разносчики фруктов).

34. Бакальщики татарские.

35. Садовники.

36 и 37. Винопродавцы:

1. в городе.

2. на Авлабаре⁴.

38 и 39. Маркитанты, составляющие два Амкарства.

40. Торгующие сеном и саманом.

41. Продавцы бумажных товаров в Караван-Сарае Сарки-
совых.

Всего 27 значков.

II. Не имеющие значков

42. Меховщики.

43. Нитошники они же голунщики.

44. Башмачники.

45. Чинильщики сапог (пиначи).

46. Поршники.

47. Веревочники.
48. Кастрюльщики.
49. Лудильщики.
50. Подковщики грузинских сапог.
51. Слесари.
- 52 и 53. Кузнецы, два амкарства.
54. Делающие кинжальные пожны.
55. Делающие золотые подписи на ружьях, кинжалах и пр.
56. Ложейники.
57. Литейники подсвечников.
58. Столяры бурдюков.
59. Мешочники.
- 60 и 61. Красильщики.
62. Занимающиеся тиснением разных изображений на бумажн<ых> материях.
63. Ткачи.
64. Горшечники.
- 65, 66 и 67. Хлебники.
68. Пурщики.
69. Харчевники.
70. Требушечники (мехаше⁵).
- 71 и 72. Кирпичники.
- 73 и 74. Колодезники и водопроводчики (Канканы).
75. Каменотесцы.
76. Каменоломщики.
77. Мыловары.
78. Часовых дел мастера.
79. Ковальщики лошадей.
80. Железопродавцы.
81. Меняльщики.
82. Торгующие старым платьем.
83. Маклеры (далалы) для лошадей и коров.
84. Торгующие курами.
- 85 и 86. Рыбпромышленники и рыбаки.
87. Продавцы красного товара.
88. Продавцы хлопчатой бумаги.
89. Торгующие бурками.
90. Разносчики товаров.

91. Мелочные лавочники.
92. Торгующие гажею, употребляемую для штукатурки.
93. Водовозы.
94. М у ш и.
95. Повозчики.
96. Извозчики.
97. Журначи.

№ 2.

Из означенных Амкарств при последнем грузинском царе существовали одни только ремесленники, разумея слово это в тесном смысле; а о том, кто из этих амкарств имел в то время значок, достоверных сведений нельзя иметь; но вообще известно, что значки размножились со времен Воронцова⁶.

**ԹԻՖԼԻՍ ՔԱՂԱՔՈՒՄ ՀԱՄՔԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԻ ՄԱՍԻՆ**

1. Հատկապես ի՞նչպիսի համքարություններ գոյություն ունեին վերջին վրացական թագավորի ժամանակ¹, որոնց աշատեղ գտավ Ռուսական Կառավարությունը² և արդյո՞ք նրանք բոլորն ունեին տարբերանշաննե՞ր, թե՞ գոյություն ունեին առանց տարբերանշանների համքարություններ և հատկապես ի՞նչպիսիք:

2. Ներկայումս ի՞նչպիսի համքարություններ գոյություն ունեն տարբերանշաններով և առանց նրանց:

3. Ո՞րպիսիք են համքարությունների իրավունքները, պարտավորություններն ու առավելությունները, չտրաքանչյուրինն առանձին՝ և բոլորինն ընդհանրապես: Ըստ չտրաքանչյուր համքարության գործերի՝ առանձին վերցրած և ըստ բոլոր համքարությունների ընդհանուր գործերի՝ միասին վերցրած:

4. Ի՞նչ կարգով է կատարված չտրաքանչյուր համքարության ուստարաշու ընտրությունը, որո՞նք են նրա իրավունքները, իշխանությունը և պարտականությունները, ինչպես նաև պատասխանատվությունն՝ ընտրողների առաջ, ... և ի՞նչ կարգով է նա հսկողության ենթարկվում:

5. Ո՞ւմ կողմից է հաստատված ուստարաշու ընտրությունը յուրաքանչյուր համքարություն մեջ և այլ ի՞նչ պաշտոնատար անձինք գոյություն ունեն համքարության մեջ, ո՞ւմ կողմից են ընտրվում, ի՞նչ իշխանությունք։ Իրավունքներով ու պատասխանատվությամբ և ում հաստատումով ու ի՞նչ ժամկետներով։

6. Նույն հարցերը (որոնք շարադրված են 4-րդ և 5-րդ կետերում) առաջադրված են նաև և այն անձանց նկատմամբ, որոնք հայտնի են ուստարաշիների Ուստարաշի անունով, ցույց տալով այժմ գոյություն ունեցող նրանց թիվը։

7. Ի՞նչ միջոցներով են առաջացել համքարությունները, մինչև նրանց գոյացումը, առանց տարրերանշանների և այժմ դարձյալ տարրերանշաններ չունեցողները։

8. Յույց, տալ, գոնե մոտավորապես, երկու սևուի անձանց և բնտանիքների թիվը յուրաքանչյուր առանձին համքարությունը կից, ինչպես նրանց, որոնք տարրերանշաններ ունեն, ինչպես և այդպիսիք չունեցողները։

9. Պատկանո՞ւմ են արդյոք համքարություններին, և հատկապես որո՞նց, միայն տեղացիք, թե՞ նրանց միացել են մշտապես Թիֆլիսում հաստատված և՛ օտար քաղաքացիներ, և՛ օտարերկրյա մարդիկ³, թե՞ ժամանակավորապես բնակվողները։

10. Ի՞նչպիսի հասույթներ, եկամուտներ, տուգանքներ և այլն գոյություն ունեն յուրաքանչյուր համքարության մեջ։ Ընծայաբերումները զրամակա՞ն են և ի՞նչպես են օգտագործում ու ո՞ւմ կողմից և ո՞ւմ թույլատվությամբ, սլարտականությամբ, մոտավորապես զրամական կապիտալների շափը, որ յուրաքանչյուր համքարություն կարող է ունենալ իր սրամագրության տակ։

Պատասխաններ հարցերին № 1

Ն ե ր կ ա յ ու մ ու գ ո յ ու թ յ ու ն ու ն ե ն
հ ե տ ե չ ա լ հ ա մ ք ա ր ու թ յ ու ն ն ե ր ք

I Տարբերանշաններով

1. Կաշեգործներ, նրանց է վերագրվում համքարություններին աստաջին հիմնադրումը անհիշելի ժամանակներից։

2. Փափախ ունեցող փափախագործներ։

3. Գլխարկագործներ։

- 4 և 5*. Երկու համաքարությունն պարտող՝ ասրական զղեստները՝
դերձակներ։
1. Կոսլիա բրդեղեն կտոր դորժածողներ։
 2. Մահուղյա կտոր »
6. Եվրոպական զղեստների դերձակներ։
- 7 և 8. Բամբակադորժներ. երկու համաքարություն։
1. Զիների համար թամբեր կարողներ։
 2. Ավանակների համար »
- 9 և 10. Կոշկակարներ։
1. Եվրոպական։
 2. Ասիական։
11. Մուճակ կարողներ։
- 12, 13, 14. Սղոցագործներ, որոնք կազմում են Երեք համաքարություն։
- 15, 16, 17 և 18. Ատաղձագործներ։
1. Բուն բնակիչներ։
 2. և 3. Նորաբնակներ։
 - և 4. Ժամանակավոր բնակվողներ։
19. Հյուաններ։
- 20 և 21. Արծաթագործներ և բրդյանտապործներ։
22. Դաշունագործներ։
- 23, 24, 25 և 26. Որմնադիրներ։
1. Բնիկ թիֆլիս<եցիներ>։
 2. Նորաբնակ<ներ>։
 3. Թաթարներ։
 - և 4. Պարսիկներ։
27. Մոմագործներ։
28. Ծխախոտագործներ, զլանակագործներ և ծխամորճագործներ։
29. Ներկարարներ։
30. Սափրիչներ։
31. Մսագործներ։
32. Ալամիներ, ալյուրի և ալլ մանրաքանակ վաճառքով զբաղվողներ։
33. Նպարավաճառներ և կիստոներ (շրջիկ մանրավաճառներ)։
34. Թաթար նպարավաճառներ։

* Միասին վերցրած երկու և ավելի թվերը նշանակում են միասին միայն մեկ տարրերանշան ունեցող նույնքան համաքարություններ։

35. Պարտիզականներ:
 36 և 37. Գինեվաճառներ.
 1. Քաղաքում:
 2. Հավիարարում:
 38. և 39. Զինվորական նպարտավաճառներ, որոնք կազմում են
 Երկու համաքարություն:
 40. Խոտ և դարման վաճառողներ:
 41. Սարգիստովների քարվանսարայում թղթե ապրանքներ վա-
 ճառողներ:

Ընդամենը՝ 27 տարբերանշաններ:

II. Տ ա ր Ե ր ա ն շ ա ն շ ու ն Ե ց ո ղ ն Ե ր

42. Մորթագործներ:
 43. Թելավաճառներ. նույնը և տրեղագործներ:
 44. Մաշիկակարներ:
 45. Կոշիկ կարկատողներ (փինաչի):
 46. Մխոցագործներ:
 47. Պարանագործներ:
 48. Կաթսայագործներ:
 49. Կլայեկշիներ:
 50. Վրացական սապուղների սլաշտագործներ:
 51. Փականագործներ:
 52 և 53. Դարբիններ. երկու համաքարություն:
 54. Դաշույնի սլաշտաններ շինողներ:
 55. Ոսկեգիր մականգրություններ փորագրողներ՝ հրադանների,
 դաշույնների և ալյնի վրա:
 56. Գդալագործներ:
 57. Մոմակալ ձուլողներ:
 58. Տկճորագործներ:
 59. Պարկագործներ:
 60 և 61. Ներկարարներ:
 62. Թղթի և կտորի վրա տարբեր պատկերներ գրողներ:
 63. Զուլհակներ:
 64. Բրուտագործներ:
 65. 66 և 67. Հացագործներ:
 68. Պուրիագործներ:

59. Խարչո եփողներ:
70. Խաշ եփողներ (մեխաշե⁵):
- 71 և 72. Աղլուտադործներ:
73. և 74. Ջրհորադործներ և ջրմուղադործներ (բանբասներ):
75. Քարտաշներ:
76. Քարհատներ:
77. Օճառադործներ:
78. Ժամադործներ:
79. Ձի պալտողներ:
80. Մետաղափաճառներ:
81. Փռխանակողներ:
82. Հին շորեր վաճառողներ:
83. Միջնորդներ (ղալարներ)՝ ձիերի և կովերի:
84. Հավ ձախողներ:
- 85 և 86. Ձկնարդյունարերողներ և ձկնորսներ:
87. Կարմիր ապրանք վաճառողներ:
88. Բամբակե կտորեղենի վաճառողներ:
89. Յափնջի վաճառողներ:
90. Ապրանքներ ցրողներ:
91. Մանր խանութպաններ:
92. Սվադի համար դաջ վաճառողներ:
93. Ջրկիրներ:
94. Բեռնակիրներ:
95. Սալլապաններ:
96. Կառապաններ:
97. Ձուռնաչիներ:

№ 2.

Վերջին վրացական թագավորի օրոք նշված համբարություններից գոյություն ունեին միայն արհեստավորները, այդ խոսքի նեղ իմաստով. իսկ այն մասին, թե այդ համբարություններից այն ժամանակ որն է ունեցել տարբերանշան, հավաստի տեղեկություններ հնարավոր չէ ունենալ: Բայց ընդհանրապես հայտնի է, որ տարբերանշանները բաղմապվել են Վորոնցովի ժամանակներից սկսած⁶:

149. «ԵՎԱՅԼԵ ԿԱՄ ՆՈՐ ԴԻՈԳԻՆԵՍ» ՊԵՆՍԻ «ՍԿՋԲՆԱՂԲՅՈՒՐԸ»

Այն հաջողութիւնը, որ ես գտա թատրոնում, երբ ներկայացնում էին բեմական իմ առաջին գրվածքս՝ «Գիշերվան սարբը խեր է» անուանով, որդեց ինձ լուրջ կերպով ուսումնասիրել թատերադրական արհեստը:

Թեև իմ ուսանողութիւնն ժամանակից Պետերբուրգում (1846—1850 թ.), ես միշտ սիրել եմ թատրոնը, մանավանդ ֆրանսերեն ներկայացումները, որ սակաւ-սակաւ հաճախում էի Միքայելյան թատրոնում, որքան ներում էին ինձ իմ սուղ միջոցները, այնուամենայնիվ ես սկսեցի կարդալ և կարդալ զանազան կատակերգութիւններ ֆրանսերեն լեզվով՝ սկզբում Սկրիբի և Մոլիերի գրվածքները ու ապա ուրիշների:

Այդ ժամանակներում մեկ օր հաշկիս կնոջս հետ իմ բարեկամ պ. Գիլիէի ընտանիքում, ես նկատեցի պատից կախված երկու նկարներ, որ սաստիկ գրավեցին իմ ուշադրութիւնը:

Երկուսն էլ ներկայացնում էին միևնույն անձնավորութիւններ՝ մեկ երիտասարդի և մի գեղեցիկ աղախնի: Մեկում երիտասարդը տակաւի վրա կանգնած ծաղկե փունջ էր առաջարկում մի գեղեցիկ աղախնու, որ սիրով նայում էր նրան մեկ տան երկրորդ հարկի լուսամուտից. իսկ մյուսում՝ ծաղկե փունջը արդեն աղախնու ձեռում, երիտասարդը ընկնում էր տակաւը և նրա գլխարկ ցիլինդրը գլորվում գետնին:

Այդ նկարները դառան նյութ ընդհանուր խոսակցութեան և զանազան սրամտութիւնների, որ հատուկ են ֆրանսիացւոյց և ֆրանսերեն լեզվին, և սկիզբ դրին գլխումս մեկ պիեսայի, որ ես վճռեցի գրել մեր աղքատիկ բեմի համար: Այս պատճառով էլ բարեկամս հենց մյուս օրը ուղարկեց ինձ այն նկարները ընծա:

Կախեցի գրասենյակիս մեջ:

Քանի նայում էի այն պատկերներին (նկարներին), մտքումս զարգանում էր նյութի առարկան:

Այդ ժամանակներին, մեկ օր Գեորգ Չմշկյանը մտավ ինձ մոտ. ես պատմեցի նրան իմ դիտավորությունը, նա վեր առավ թուզի ու գրիչ և ես սկսեցի թելադրել նրան մտքիս արդյունքը, որ կնքվեցավ «Խաթաբալա» անունով²: (Տե՛ս պ. Գ. Չմշկյանի «Թատրոնական հիշողությունները»³, «Փորձ» հանդեսի 1876 թ. 2-րդ համարի 290 երեսը):

Բայց շուտով նկատեցի, որ ցանկացած երիտասարդը չէ համապատասխանում «Խաթաբալային»: Ուստի ես դարձրի նրան ներկա պիեսայի հերոսը⁴:

150. ՀԱՇԻԿ ՀՈՒԼԻՍԻ 6-ԻՆ ՏՎԱԾ ՆԵՐԿԱՅԱՅՄԱՆ՝ ՀՕԳՈՒՏ
ՀԱՆԳՈՒՅՅԱԼ ԱՄՐԻԿՅԱՆՅԻ ԸՆՏԱՆԻՔԻ

1879 Յունիսի 24

Հանգուցյալ Միհրդատ Ամբիկյանը ինքնասպանությունից չորս
օր առաջ դրել էր՝ հետևյալ նամակը.

Հունվարի 31-դիշերը, 1879.

Գաբրիել ջան,
Գեորգ ջան,
Կնյազ ջան,
Արզաւ ջան,

Ոչ ոքի չմեղադրեք. ինքս ինձ սպանեցի, այսինքն ազատեցի²,
ես սովորական ինքնասպան չեմ...

Մահիցս առաջ խնդրում եմ այն ցուցակը պիեսների, որ հանձ-
նեցի ու. Սունդուկյանցին (դնահատել), նորա արժողությունից իմ
թաղման համար մի թեթև ծախք տեսնել և մնացածը հանձնել իմ
անրախտ քրոջն. երկրորդ, խնդրեմ, իմ մահիցս հետո, երբ հարմա-
րություն գա, մի ներկայացումն տալ հօգուտ իմ բաղմաշարչար
քրոջս, աֆիշի վրա դրելով «հօգուտ հանգուցյալ Ամբիկյանցի ըն-
տանիքի»։ Այս գումարով նա կերթալ յուր հայրենիք՝ Ախալցխա, յուր
աղգակներն ընտելացնելու և կապառվի աղաղակ թշվառությունից... Ես այս
քանը հույս ունիմ Ձեր ազդասիրությունից։ Մնաք բարյալ։

Մ. Ամբիկյան

Հռչակավոր դերասանի նույն իսկ մահվան օրը մի փոքրիկ հան-
դանակություն եղավ, որին մասնակցեցին նաև օտարազգիք³, նորա
թաղման ծախսը հողալու համար։ Թաղման հանգեսը համեստ կեր-
պով կատարվեցավ և հանգանակությունից մնացած գումարը
հանձնվեցավ հանգուցյալի ազնիւ քրոջը։

Կատարելով հանգուցյալի կամքը, հունիսի 6-ին մի ներկայացուցումն արվեցավ, որի հաշիվը ահա ներկայացնում ենք:

Մ ու տ ք

Օթյակներից ... 72 ա.	Նույն լատրոնի մերենագործի հաշվով՝
Բազկաթոռներից ... 157 <ս>.	Իր աշխատանքի վարձ 6 ա.
Աթոռներից ... 155 ա. 50 կ.	Բեկվիլիտի մի քանի իրեղենների համար 6—75 կ.
Գալլերեյից ... 44 ա.	
Աֆիշաներից ... — 50 կ.	
429 ա.	12 — 75 կ.

Մ ա խ ս

Թատրոնը՝ ձրի	Ա. չլ ՝ ծ ա խ ս ե ր
Արծրունի եղբարց զորակատարի հաշվով.	Հագուստի ... 7 ա.
Թատրոնի լուսավորություն 8 ա.	Մլազագործին ... 5 <ս>.
Այգու լուսավորություն ... 15 ա.	Գրաշարներին (տոմսակներին) ... 1 — 30 կ.
Յուրյան իրիկ զանձապահի ... 3 ա.	Հայտադրի թուղթ ... — 75 կ.
4 ծառաների ... 4 ա.	Հայտագիրների կպցնողին ... 3 ա.
4 ոստիկանության զինվորների ... 2 ա.	Պ. Երաժիշտ Բրուֆին ... 30 ա.
Մերենագործի օգնականին ... 1 — 50 կ.	Պ. Վալսերին ... 2 ա.
2 զինվորի ... 1 —	Տրուֆիի ուշանալու պատճառով կադրի վարձ ... 1 <ս>.
34 — 50 կ.	6 նվազածուններին ... 30 <ս>.
	Կտրված ափսեի համար ... 30 կ.
	Դերեր արտադրելու ... — 80 կ.
	81 ա. 15 կ.
	Ընդամենը ծախս 128 — 40 կ.
	Զուտ արգյունք. 300 — 60 կ.

Որ և հանձնված է տիկին Աննայիսին հունիսի 13-ին:

Ջրի էին.

1) Դաշնամուրը և բեկվիլիտի մեծ մասը, որ ուղարկել էր օր. Գալյանն Հովհաննիսյանը:

2) Հայտագիրների և տոմսակների տպելը — էնֆիաճյանցի տպարանում:

Պատվելի մասնակցողներն էին.

Տիկին Սաթևնիկ Չմշկյան, օրիորդներ՝ Վ. Փաշայան, Ս. Ռոտինյան, Մ. Ղուրաթյան և պ. պ. Գ. Չմշկյան, Ա. Սուրբառյան, Պետրոսյան, Լ. Մելիք-Աղամյան և Գ. Հախնաղարյան:

Գ. Սունդուկյան
Գ. Չմշկյան
Մ. Բեհբության
Ա. Հովհաննիսյան

151. ՄՈՂՆՈՒ ԳԱՅԱՆՅԱՆ ԳՊՐՈՅԻ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆԸ

ԹԻՖԼԻՍ

1880 Նոյեմբի 12

Վարչության սուրբ Գայանյան հայ օրիորդաց
միջնակարգ դպրոցի Մողնու

Թիֆլիզի Հայկաբար քաղաքամասում բնակվող տոհմական պատվալուր քաղաքացի Յազուր Մովսիսյան Տեր--Աբրահամյանց կտակել է հօգուտ հայ ծխական դպրոցների հազար ուսուցիչ, ընտրության և ցուցման իրավունքն ինձ թողնելով:

Ես իմ ընտրությունս դարձնում եմ սուրբ Գայանյան դպրոցիդ վերա, ուստի խնդրում եմ դպրոցիդ վարչության, որ ընդունելով այդ դումարն և տալով բանիք, զորա շահով պահել մի որդեգրուհի հանուն կտակարարին Հայկաբարի հայ աղքատ օրիորդներից: Այս իմ ընտրության մասին կհաղորդեմ և ժառանգներին, վերահիշյալ գումարը վարչությանդ հասցնելու համար:

Գարեիկ Սունդուկյանց

152. «ՄՇԱԿ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԻՎ,

1881 օգոստոսի 24

Նամակ խմբագրին

Ամսույս 23-ին հրատարակվեցաւ Թիֆլիսի Հայ թատրոնական վարչութեան հայտարարութեանը, ուր, ի միջի այլոց, հիշած է, որ ռեպերտուարը կազմած կլինի հայ թատրոնական ռեպերտուարի մասնաժողովի անդամներին՝ պ. պ. Ա. Հովհաննիսյանի, Գ. Սունդուկյանցի և Ս. Արծրունու ընտրութեամբ և այլն:

Յաւով սրտի հայտնում եմ, որ հիշատակած մասնաժողովը, ուր ես ևս անգամ չլինելու պատիւ ունիմ, մինչև այսօր և ոչ մի նիստ չէ ունեցած, թեև սրա մասին քանիցս անգամ ինձ պարտավորութեան եմ համարած զիմեւ չնայ թատրոնական վարչութեան նախագահ իշխան Ամատունուն, քանի որ նա զեռ չէր ուղևորւած Կ. Պոլիս, և ապա պ. Ա. Հովհաննիսյանին, իբրև ռեպերտուարի մասնաժողովի նախագահին:

Գ. Սունդուկյանց

1883

ბატონო რედაქტორო!

გაზეთ „დროების“ 213 ნომერში, თქვენ დაბეჯდეთ ა. ნა-ლის წერილი¹, რომელშიაც აწერილია 20 ოქტემბრის გამართული წარმოდგენა გამოჩენილი დრამატურგის ა. ნ. ოსტროვსკის პა-ტივსაცემად. იმ წერილში ჩემს შესახებ სწერია შემდეგი: „სუნ-დუკიანცი მართებულად არ მოიქცა და საზოგადოებას მადლობა ოსტროვსკის ლოჟიდან გადაუხადა. ესეთი შეუსაბამო საქციელი ბ. სუნდუკიანცს ბევრმა უზრდელობოში ჩამოართვა და ჩვენ ვფიქ-რობთ, რომ სრულიად სამართლიანადაც“.

მე მინდა მოგახსენოთ, ბატონო რედაქტორო, რომ ხსენებული წარმოდგენის დასაწყისში ნ. ნიკოლაძე, რომელიც ოსტროვსკის ლოჟაში ელაპორაკებოდა, ჩამოვიდა პარტერში, პირდაპირ ჩემსკენ წამოვიდა და მითხრა, რომ მე თვითონ ბ. ოსტროვსკის წინაშე უნდა წარგადგინოთ და ამისათვის, როდესაც განიშნოთ, იმავე წამს ამოდიოთ. მე მოვახსენე ბ. ნიკოლაძეს, რომ ბ. ოსტროვსკი უკვე მიცნობს და, მაშასადამე, სრულიად საჭირო არ არის ჩემი ხელახლად წარდგენა-მეთქი. ბ. ნიკოლაძე არ მომეშვა და მითხრა, რომ მართალია ბ. ოსტროვსკი, როგორც თითონაც სთქვა, უკვე გიცნობთ, მაგრამ რადგანაც მე მას დავპირდი, რომ აქაურ მწერ-ლებს წარმოგიდგენოთ, კარგი არ იქნება, რომ თქვენ იქ არ იყო-თო. მეტი ღონე არა მქონდა. დავთანხმდი. ჩემი პიესის დაწყე-ბამდე² ბ. ნიკოლაძე კიდევ მოვიდა ჩემთან. თავისი თხოვნა განი-მეორა და თანაც დაუმატა. რომ როდესაც თქვენს პიესას მორ-ჩებთან, უსათუოდ მოგელოდებითო. გათავდა თუ არა პიესა, მე მაშინვე ზევით ავედი და მინამ ბ. ნიკოლაძეს კარიდორში ველა-პარაკებოდი, ა. ნ. ოსტროვსკი თავისი ლოჟიდან გამობრძანდა და დამინახა თუ არა. მიბრძანა: „პუბლიკა თქვენ გეძახით, მოდიოთ

154. «ՄՇԱԿ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

<1888> զեկամբերի 8

Մեծապատիվ պարոն խմբագրապետ,

Հարգելով Ձեր հրավերը «Մշակի» 139 համարում տպագրված¹,
ևս պատիվ ունեմ հայտնելու, որ հարուցած հարցի վերաբերմամբ իմ
պատասխանը արդեն տված է Ձեր թերթի 136 համարում²:

Ինչ կվերաբերի թատերական մասնաժողովի հոգվածադրի ան-
դամի անպատշաճ և ծաղրելի ակնարկներին³, դոքա իրանք արդեն
պատկերացնում են դրոզի անհատական արժանիքը. դոքա համար ևս
ասելիք չունիմ:

Բնդունեցեք, մեծապատիվ խմբագրապետ, խորին հարգանքս
<հավաստիք>:

Գարիբեկ Սունդուկյանց

1888 զեկտեմբերի 26

Մեծաբոգ պարոն խմբագրապետ,

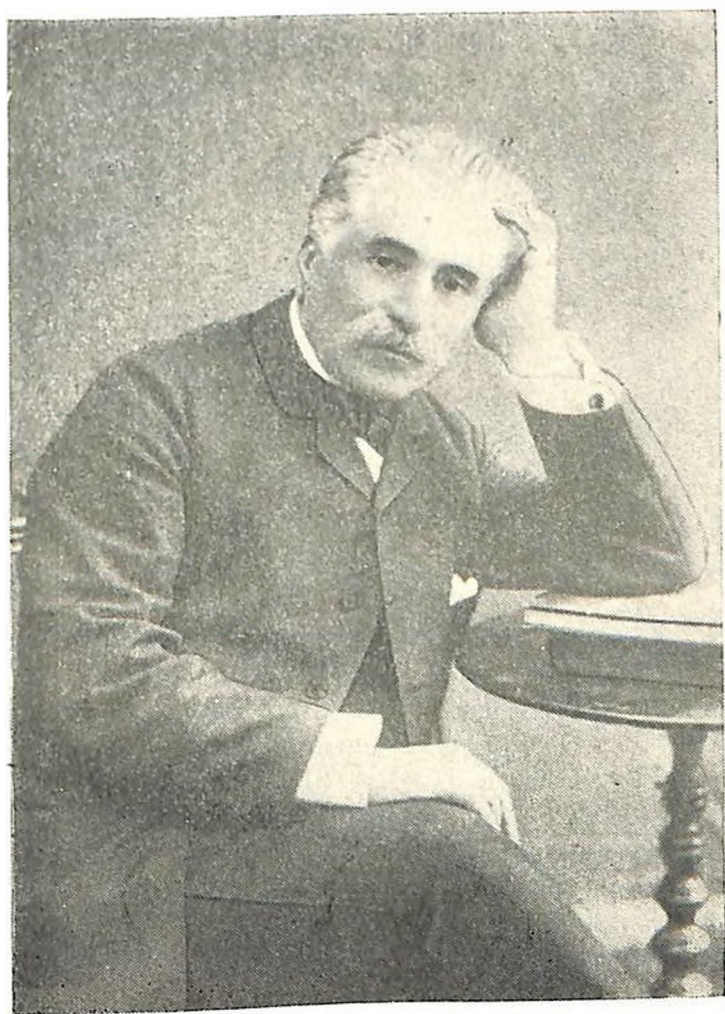
Ձեր հարգելի թերթի 147 համարում, խոսելով իմ հորելյանիս առթիվ՝ Ձեր խմբագրությունն ուղարկած շնորհավորական նամակների և հեռագրերի մասին, Դուք գրում եք, որ իբր թե ես չեմ ընդունում ոչ ուղերձներ և ոչ շնորհավորական նամակներ և հեռագրեր...

Թույլ տվեք ինձ, հարգելի պարոն, հայտնել Ձեզ, որ այդ լուրը միանգամայն անհիմն է:

Արդարեւ, ես հրաժարվել եմ հանդիսավոր տոնախմբությունից, բայց ոչ երբեք քաղաքավարությունից: Դեկտեմբերի 22-ին և հաջորդ օրերը ես ոչ միայն չեմ մերժել անձամբ ընդունել ինձ այցելողներին, այլև ինձ հասած բողոքաթիւ և բաղմարովանդակ հեռագրերին, նամակներին, ուղերձներին ես սիրով պատասխանել եմ և պատրաստվում եմ պատասխանելու:

Այսօր ես ինձ բարեբախտ եմ համարում, որ առիթից օգուտ քաղելով, կրկին ու կրկին կարողանում եմ հայտնել իմ անկեղծ շնորհակալություններս մեր մատաղ սերնդի թարմ ներկայացուցիչներին, մեր ուսանող հայ երիտասարդությանը, մեր դավառական քաղաքների նրբազգաց հասարակություններին, մեր հոգեւոր հայրերին, որոնք չեն մոռացել իրանց աղոթքների մեջ, գեպի բարձրյալն ուղղված, կցել և նվաստիտ անունը:

Այո՛, ես գոհ եմ և իմ գոհունակությունը սահման չունի, ես երջանիկ եմ և այս երջանկությունն ինձ չի պատկանում միայն, ինձ հետ երջանիկ են ամենայն սակավություն հայ գրողները, որոնք կյանքի մեջ բացի դառն նեղություններից, ոչինչ չեն վաստակում: Ես գոհ եմ և շնորհապատ ամենից:

Գաբրիել Սունդուկյան

Թիֆլիսին գալով, ցավ է ինձ հիշատակել, որ նա այս ինձ համար հանդիսավոր օրերին, երբ ևս առանձնանալով կարծում էի անձնատուր լինել իմ զգացմունքներին, երջանկանալ մի բույս այս տարեջանիկ աշխարհում, դառնացրեց իմ բույսներս:

Թիֆլիսն էր, որ այս կամ այն կերպով թելադրեց ինձ հրաժարվել այն հանգստից, որի մեջ ես սրտնում էի ոչ թե իմ փառավորությունս, այլ իմ սիրած ու պաշտած թատրոնի վերականգանությունը:

Թիֆլիսն է, որ այսօր վերադրում է ինձ այնպիսի հատկություններ, որ չեմ ունեցած, այնպիսի արարքներ, որ մտքովս չեմ անցկացրած, որ մեղադրում է ինձ անքաղաքավարություն մեջ:

Վերջապես Թիֆլիսն է, որ այսօր աշխատում է խլել ինձանից իմ հեղինակությանց պատիվը և «Կավկազ» լրագրի մեջ հայտարարում է, որ իմ թատերական գրվածքների շատ պատկերներ արտադրություն են՝ այս կամ այն դերասանի, Չմշկյանի և Ամրիկյանի լիկադրությունց: Այո՛, Թիֆլիսը, իմ հայրենի քաղաքը, իմ ծննդավայրը աշտուկս է պատվում ինձ, այսպես է համակրում: Սվ ես չեմ դարձանում. ես կդարձանալի, եթե այսպես չլիներ, այլապես պատահեր:

Այսօր իմ արդարացի զայրույթն խառնելով իմ երախտագիտական զգացմանց հետ, որ ես ունիմ գեպի համայն կուսակցությունը, ես չեմ կարող չբողոքել «Կավկազի» հայտնած լուրի դեմ (№ 339) և չխնդրել երկու հիշածս դերասաններից նրան, որ դեռ ես կենդանի է, ցույց տալ լրագրության մեջ, թե իմ աշխատասիրությանց մեջ ո՞ր գլուխը, ո՞ր պատկերը կամ ո՞ր տեսիլը պատկանում է իր գրչին: Իմ հեղինակական պատիվս պահանջում է, որ ես այս բիծը օր առաջ լվանալ աշխատեմ և հետևապես ես իրավունք ունեմ սպասելու, որ ո՞ւր. Չմշկյանը այսպես ծանրակշիռ մեղադրության դեմ լռություն չի պահպանիլ³:

Ընդունեցեք, մեծարդո պարոն խմբագրապետ, իմ ահեղձ հարգանքս հավաստիքը:

Գաբրիել Սունդուկյանց

156. ԶԱՆԱԶԱՆ ՀԵՌԱԳԻՐԵՐ

<1888>

Николаю Месхиэву

Душевный мой привет и благодарность Вам и всем подписавшим телеграмму.

Նիկոլայ Մեսիսիևին

*Սրտալի ողջունս ու շնորհակալությունս Ձեզ և բոլոր նկատիրը
ստորագրողներին:*

Д е р б е н т

Армянскому Обществу

Мне дорого внимание Общества Дербента, где я провел лучшие свои годы¹. Искренний мой привет любительницам и любителям нашей сцены.

Դ ե Ր Բ Ե Ն Դ

Հայկական Բնկերությունը

*Ինձ համար թանկ է Դերբենդի Բնկերության ուշադրությունը,
որտեղ ես անց եմ կացրել լավագույն տարիներս¹, իմ անկեղծ ող-
ջունը մեր բեմի սիրողուհիներին և սիրողներին:*

М о с к в а

Университет, Студентам грузинам

Сердечно благодарю Вас, господа, за лестное выполнение
Грузинская сцена мне одинаково дорога².

Մ ո ս կ լ ա

Համալսարան, վրացի ուսանողներին

Սրտանց շնորհակալ եմ Ձերանից, պարոններ, ինձ շոյող կա-
տարման համար: Վրացական բեմն ինձ համալսարանային թանկ է²:

М о с к в а

Чистопрудный бульвар, 19.

Алексею Николаевичу Веселовскому

Сердечный привет благодарность. Да сохранит нам бог на
долгие годы жить покровительство Александры Адольфовны³.
Ваше, Юрия Алексеевича.

Проверка оплачена

Մ ո ս կ լ ա

Զիտոսպրուդնի բուլվար, 19:

Ալեքսեյ Նիկոլաևիչ Վեսելովսկուն

Սրտագին ողջուն շնորհակալություն: Աստված պահի մեզ, եր-
կար տարիներ ապրենք Ալեքսանդրա Ադոլֆովնայի³, Ձեր, Յուրի
Ալեքսեևիչի հովանավորության տակ:

Ստուգումը վճարված է

Հ ե ջ մ ի ա ծ ի ն

Ճեմարան, աշակերտներին

Շնորհակալ եմ, ազնիվ բարեկամներ, ձեր սիրալիր նամակի
համար, շնորհակալ եմ և հայրական գութով համբուրում եմ ճեմա-
րանի աշակերտներին, որոնք իրանց աշխատանքով շունչ ու կենդա-
նություն են տվել Պետյուխ⁴:

157. «ՄՇԱ.Կ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

1892 մարտի 4

Մեծապատիվ պարոն խմբագիր «Մշակի»

Ձեր թերթի 25-րդ համարում Դուք թույլ եք տվել Ձեզ շոշափել իմ պատիվը. Դուք հեղաշրջել եք ճշմարտությունը և ավելին կասեմ, հրապարակորեն ստեղ եք:

Բարեհաճեցեք, համաձայն օրենքի ձիշտ արամաբանության, բավարարություն տալ ինձ, տպագրելով Ձեր թերթի առաջիկա համարում հետևյալը:

Դուք ասում եք, թե ես ընտրված եմ «Մշակի» կուսակցության ձեռքով և, հետևաբար, պարտական էի չհեռանալ այդ կուսակցությունից, պարտական էի կուրորեն հպատակվել այդ կուսակցության պարագլխի բոլոր պահանջներին:

Սխալվում եք, պարոն: Եթե Ձեր պրոգրամային ես ընդհանրապես համաձայնություն չունեմ լինելի անգամ, այդ չի նշանակում գեռեա, որ ես իրավունք չունեի մանրամասնությունների վերաբերմամբ շեղվել Ձեզանից: Ես «Մշակին» համակարծիք եմ եղել միայն կաթողիկոսացուի անձնավորության վերաբերմամբ — Խրիմյան Հայրիկի վերաբերմամբ, իսկ մյուս թեկնածուի մասին, որ «Մշակի» համար Սեդրակյան սրբազանն է, իմ կարծիքս բոլորովին տարբեր է եղել:

Ես անպայման խրիմյանական եմ:

Միևնույն ժամանակ ես մտերմական հարգանք եմ տածում դեպի սրբազան Արիստակես եպիսկոպոս Սեդրակյանը, բայց նրա թեկնածությունը ներկայումս վաղաժամ եմ համարում: Արիստակես սրբազանը ուսաահայոց արժանավոր եպիսկոպոսներից միին է, ես նրան ի մոտո ճանաչում եմ, ես ավելի շատ բարեկամական հարաբերություններ եմ ունեցել նրա հետ. սակայն կշռադատելով բոլոր պարա-

դաները, կշռադատելով ս. էջմիածնի ներկա դրությունը, մեր բարձրագույն հոգևորականների փոխադարձ հարաբերությունները միմյանց հետ, ևս ընդհանրության շահը և եկեղեցու բարօրությունը անձնական բարեկամությունից վեր դասեցի:

Սա իմ համոզմունքն է:

Եվ մի՞թե կարող եք Դուք բռնաձեռն իմ համոզմունքի վրա միմիայն տյն պատճառով, որ եկեղեցական բնարությունների ժամանակ Ձեր կողմնակիցներից մի քանիսը գուցե ին ինձ ձայն են տվել: Ես չեմ խնդրել, որ Դուք Ձեր կողմնակիցների ձեռքով ինձ եկեղեցական պատգամավոր ընտրեք, ևս Ձեզ որեւէ խոստում չեմ արել ինձ ընտրելու համար, Ձեր պաշտպանությունը չեմ դիմել այս գործում և չեմ էլ կապվել Ձեզ հետ որեւէ պայմանով. ևս միայն ցավել կարող եմ Ձեզ վրա, եթե Դուք ձեր հաշիվների մեջ սխալվել եք: Ես կատարելապես չեմ էլ հավատում Ձեր խոսքին, որպես թե Ձեր կուսակցության ձեռքով ևս ընտրված լինեմ, և այդ այն հիման վրա, որ եթե բնարությունների ղեկը անմիջապես Ձեր կուսակցության ձեռքին լիներ, Դուք մեծ բավականությամբ նույն եկեղեցում, ուր ևս եմ ընտրվել, կսեպեցնեիք պարոն Արզար Հովհաննիսյանին և նրա փոխարեն ընտրել կտայիք ձեր համախոհներից մեկին: Բայց այդ Ձեզ չհաջողվեց:

Մի բանում միայն ևս ինձ կմեղադրելի, եթե այս ծանրակշիռ խնդրում, Ձեզանից բաժանվելուց առաջ, փորձ անելի նախապես Ձեզ հետ խոսել, մտքերի և կարծիքների փոխանակություն կայացնելու նպատակով... Ես եկա Ձեզ մոտ, Ձեզ համարելով կուսակցության պարագլուխ. բայց ինչպես հանդիպեցիք Դուք ինձ, ո՞վ էր, որ Ձեր ներկայությամբ ահագին փոթորիկ բարձրացրեց զլխիս... ինչ ոգորմելի դեր կատարեցիք Դուք այդ երեկո որպես տանուտեր և որպես թեմական պատգամավորի թեկնածու: Շատ ամոթալիկ կլիներ Ձեզ համար, եթե այդ բոլորը մի աս մի ասուջ բերելի աշատեզ, ուստի անցնում եմ:

Դուք ասում էիք. «Այժմ, պարոն Սունդուկյանցը, իմ քվեաուփըն է գնում, որպես թեմական պատգամավոր, մեր հակառակ կուսակցության կողմից: Այդ առևակ վարմունք մեր թատերադրողի կողմից պատիվ էլ բերում նրա պատկառելի հասակին»:

Սա էլ Ձեր սուտն է: Ես երբեք իմ աուփը չեմ առաջարկել ոչ մի կուսակցությանը և եթե լրագրության մեջ գրում եմ, թե կան շատերը, որոնք իմ թեկնածությունն առաջարկում են, որպես ներկայացուցիչ չեզոք պատգամավորների, այդ Ձեզ դեռևս իրավունք չի

տալիս պնդելու, թե ես եմ իմ տուփս դնում Ձեզ հակառակ կուսակցության կողմից:

Արդարեւ, ես շատ ջանք գործ պրի, շատ մարդկանց դիմեցի մի միջին ձանտուղար՝ դանելու համար. ես աշխատեցի մի քանի տարրեր կուսակցություններից կազմակերպել մի շեղոք մարմին խրիմյան Հայրիկի գրողակի տակ, բայց այդ ինձ չհաջողվեց: Եվ չհաջողվեց ոչ թե այն պատճառով, որ եկեղեցական պատգամավորների մեջ ինձ համակարծիք մարդիկ չկային, այլ միմիայն նրա համար, որ տահնարին եղավ պոնեյ մի աշխարհի անձնավորություն, որի պատգամավորության մասին ամենքն էլ համաձայնվեին:

Բացարձակապես սուտ է իմ ջանքերը վերադրել իմ պատգամավոր լինելու ցանկության: Ես աշխարհի ցանկություն չեմ ունեցել էրթեք և այժմ էլ չունեմ:

Գ. Սունդուկյանց

158. ՄԱՄՈՐԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՎԱՐՁՈՒԹՅԱՆԸ

Թիֆլիս-Պետերբուրգ

1898 թվիթի 22

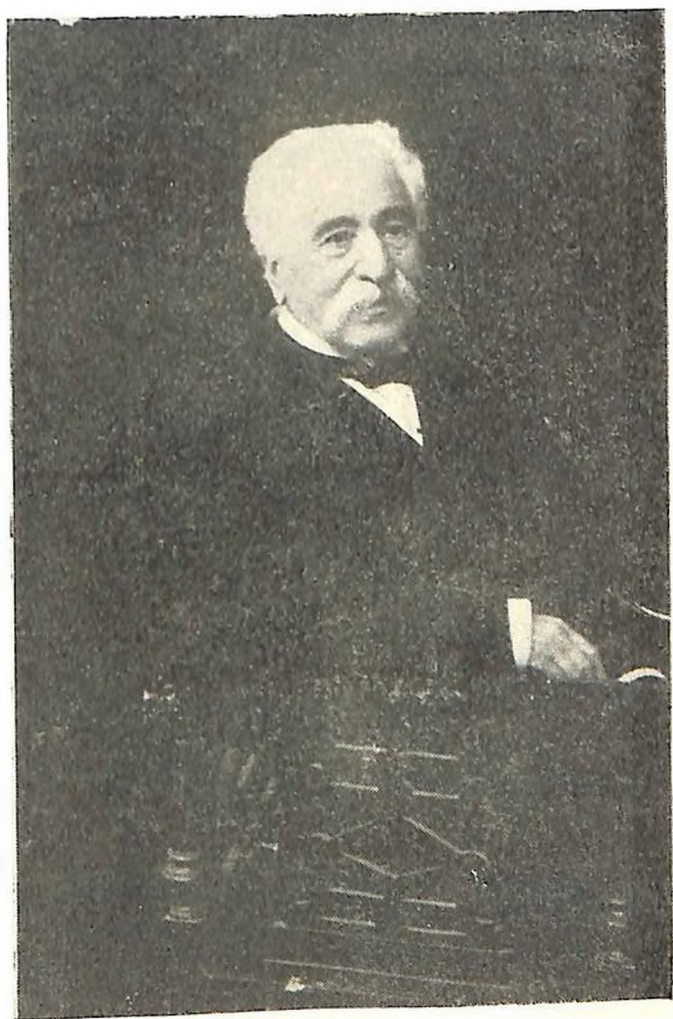
Милостивый Государь,
Иван Михайлович.

Представив в Главное управление по делам печати комедию мою «Супруги» с изменением последних страниц: 89 и следующих, имею честь обратиться к Вашему Превосходительству с покорнейшею просьбою разрешить ее, буде возможно, к безусловному представлению на театрах.

На 50-ой странице означенной пьесы, разрешенной уже к представлению 8-го ноября прошедшего года, зачеркнуты слова: «Передайте только этот конверт и не забудьте дать ей понять, что пока она не примет на себя вины, я ей не дам вида на жительство» и «Нужно нам подумать и о свидетелях».

Первое выражение дозволено подобными же выражениями в страницах: 49-ой (первые слова Аркадия), 54-ой (строка 6 снизу) и 81-ой (строки 14—16), а второе, мне кажется, ничего противозаконного не представляет, так как это выражение может относиться и к действительным свидетелям, и ради этого одного выражения, надеюсь, Вы не откажете приказать поместить эту пьесу в список безусловно дозволенных драматических произведений, чем премного обяжете меня.

Вся цель моего труда заключается единственно в стремлении к смягчению существующих порядков о разводах, чем занята теперь особая комиссия по составлению нового Гражданского Уложения, как это выражено и в № 7925 газеты «Новое время» от 21 марта сего года, в статье под заглавием: «Водворение жен».

Գաբրիել Սունդուկյան

Простите, Ваше Превосходительство, что я беспокою Вас настоящею моею просьбою.

При этом долгом считаю представить и вновь отпечатанный измененный лист.

С глубочайшим уважением и совершенною преданностью имею честь быть

Вашего Превосходительства покорнейшим слугою.

Габриэл Сундукянц

Ողորմած պարոն,

Իվան Միխայլովիչ,

Մամուլի գործերի Գլխավոր Վարչությանը ներկայացնելով իմ «Ամուսիններ» կոմեդիան՝ վերջին էջերի՝ 89 և հետևյալների, փոփոխություններ, պատիվ ունեմ դիմելու Ձերդ Գերազանցությանը ամենախոնարհ խնդրանք՝ թույլ տալու այն, եթե հնարավոր է, թատրոններում անսլայման ներկայացնելու:

Անցյալ տարվա նոյեմբերի 8-ին արդեն ներկայացման թույլատրված նշված պիեսի 50-րդ էջում ջնջված են «Հանձնեցեք միայն այս ծրարը և մի մոռանաք նրան հասկացնել, որ քանի հանցանքս ինքը իր վրա չվերցնի, ևս նրան հանգիստ չեմ տա» և «պետք է մենք վիշտերի մասին էլ մտածենք» բառերը:

Առաջին արտահայտությունը թույլատրված է նույնպիսի արտահայտություններով 49-րդ (Արկադիի առաջին խոսքերը), 54-րդ (ներքևից 6-րդ տողը) և 81-րդ (14—16-րդ տողերը) էջերում: Իսկ երկրորդը, ինձ թվում է, հակասորինական ոչինչ չի ներկայացնում, որովհետև այդ արտահայտությունը կարող է վերաբերել նաև իսկական վիշտերին, և այդ մեկ արտահայտության սլաուճառով, հուսամ, Դուք չեք մերժի այս պիեսան անսլայմանորեն թույլատրված դրամատիկ երկերի ցուցակում տեղադրել, որով խիստ կպարտավորեցնեք ինձ:

Իմ աշխատության ողջ նպատակը՝ միայն ասպարզանքների մասին դոյություն ունեցող կարգերի մեղմացնելու ձգտումն է, որով այժմ զբաղված է Քաղաքացիական նոր Օրենսդրությունը կազմող հասուկ հանձնաժողովը, ինչպես այդ հայտնված է «Նովոյե Վրեմ»

յա» Թերթի սույն թվի մարտի 21-ի N 7925-ում, Կանանց Հարգի
կարգախոսումը» վերնագիրը կրող հոդվածում:

Ներեցեք, Ձերդ Գերազանցություն, որ ես Ձեզ անհանգստաց-
նում եմ ներկա խնդիրքովս:

Քնդ սմին պարտք եմ համարում ներկայացնել ի նորո մեքենա-
ղըրված փոփոխված վերթը:

Խորագույն հարցանոթ ե կատարյալ անձնփրկությամբ պատիվ
սենեմ լինել Ձերդ Գերազանցության խոնարհ ծառան:

Գաբրիել Սունդուկյանց

159. ՄԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆԸ

Քրիստոֆաներաուզ

1898 թվականի 22

В ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПО ДЕЛАМ ПЕЧАТИ

От Действительного Статского Советника
Габриэля (Гавриила) Никитича Сундукианца.

Ք ր օ ւ ց ւ ք

Изменив и дополнив, с дозволения цензуры, конец моей комедии «Супруги», с 89 и следующих страниц¹, имею честь представить при сем в Главное Управление два печатных экземпляра означенного сочинения моего и почтительнейше просить разрешения к представлению этой комедии на театрах Империи.

При этом представляются две гербовые марки 80 коп. достоинства. Г. Тифлис. 1898 года мая 22 дня.

Адрес мой:

Тифлис, 4-й участок,
Садовая улица, № 33.

ՄԱՍՏԱՆԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆԸ

Իսկական Ստատս-կոնսերվատան

Գաբրիել (Գավրիիլ) Նիկիտիչ Սունդուկյանցիք

Խ ն դ ր ա գ ի ր

Ցենզուրայի թույլտվությամբ փոխելով և լրացնելով իմ «Ամուսիններ» կոմեդիայի վերջը՝ 89 և հաջորդ էջերից¹, պատիվ ունեմ սույնի հետ ներկայացնել Գլխավոր Վարչությանը նշված իմ երկա-

սիրութեան երկու տղազիւ օրինակներ և ամենահարգելից կերպով
թույլտուլթիուն խնդրել այդ կոմեդիայի ներկայացման համար՝ Կայ-
սրութեան թատրոններում:

Սրա հետ ներկայացվում է երկու դրոշմանիշ՝ 80 կոպէկ արժու-
ղութեամբ: Ք. Քիֆիլիս, 1898 թ., մայիսի 22-ին:

Իմ հասցեն է.

Քիֆիլիս, 4-րդ քաղաքամաս,

Սաղովաշա փողոց, № 33:

160. ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆԸ

Թիֆլիս

1902 Նոյեմբ 2

Հայոց դրամատիկական ընկերության վարչությանը

Վարչությանդ գրությունը Նոյեմբի մեկերից 1902 թվի № 1-ը ևս պատիվ ունեցա բնդունել:

Իմ ցանկությունս այդ գրության մեջ տրծարծած հարցի առթիվ ևս բավական որոշ կերպով հայտնած եմ իմ այն նամակիս մեջ, որի հետ պատիվ եմ ունեցել 1418 ռ. 96 կ. տոկոսարեր տոմսակը <ներկայացնել>: Բայց որովհետև Ընկերությանդ հարգելի վարչությունը ինձնից վճռական որոշման է ստացում, ևս պատիվ ունեմ հայտնելու, որ այդ գումարը ևս տուաջարկում եմ Ընկերությանը, որպես անձեռնմխելի, որի տոկոսը վարչությունդ կարող է կարողադրել ըստ յուր բարեհայեցողության:

Հույս ունիմ, որ թե Ընկերության վարչությունը և թե ընդհանուր ժողովը կհարգեն իմ որոշումը, որով պատիվ արած կլինեն Ընկերության հառաջագիմությանը ջերմ երկրպագու՝

Գաբրիել Սունդուկյանցին

161. ԽՆԴՐԱԳԻՐ ԿՈՒՇԱՍԻ ՓՈԽԱՐՔԱՅԻՆ

<1908>

Его сиятельству,
господину Наместнику его Императорского
Величества на Кавказе

<От> отставного действительного Статского
Советника Гавриила Никитича сына
Сундукянца

П р о ш е н и е

Ваше сиятельство, в письме от 15/III марта прошедшего года за № 2747, по Правлению Кавказского Округа путей сообщения, изволило просить барона Нольде, испросить высочайшее государя императора соизволение на назначение мне усиленной пенсии в размере трех тысяч рублей (3000 руб.) с 9 февраля того года.

Совет Министров, приняв во внимание более чем полувековую усердную, отмеченную целым рядом высочайших наград службу, полезную литературную мою деятельность на пользу просвещения и тяжелое болезненное мое состояние, испросил соизволение Его Императорского величества на назначение мне пенсии в усиленном размере по две тысячи пятьсот рублей в год с 9 февраля минувшего 1907 года.

Вследствие сего я обратился с представляемым при сем. в копии, прошением на высочайшее имя в Канцелярию Его Императорского Величества о назначении мне пенсии в размере, испрашивавшемся Вашим сиятельством, т. е. по три тысячи в год; но Канцелярия его императорского величества пред-

ставляемым при сем в подлиннике предложенном от 22-го декабря прошедшего года за № 85994, сообщила мне, что ходатайство мое оставлено без удовлетворения.

Ваше сиятельство, простите, что беспокою Вас настоящим прошением, но у меня другого выхода нет; и потому и ввиду обстоятельств, подробно изложенных в вышеприведенном письме Вашего сиятельства за № 2747 и доклада Правления Кавказского округа путей сообщения от 8-го марта прошедшего года за № 11...

Նորին պալատափայտություն,
Նորին Կայսերական Մեծության Կովկասյան պարոն
Փոխարեային

*Պաշտոնաթուղ իսկական պետական խորհրդական
Գարրիել Նիկիտի որդի Ստեղուկյանցից*

Խ ն դ ի ր

Ձերդ պալատափայտությունը, անցյալ տարվա 15/III մարտի № 2747 նամակում, ճանապարհների հաղորդակցության Կովկասյան Օկրուգի վարչությունը, հաճեց խնդրել բարոն Նալլոկին՝ խնդրելու Բաղավոր կայսեր բարձրագույն թույլտվությունը՝ նշանակելու ինձ բարձր թոշակ երեք հազար ռուբլու (3000 ռ.) չափով այս տարվա փետրվարի 9-ից:

Մինիստրների խորհուրդը, նկատելի առնելով ավելի քան հիսուն տարվա ծառասեր, մի շարք բարձրագույն պարգևատրություններով նշված ծառայությունս, լուսավորության օգտին իմ դրական օգտակար գործունեությունը և իմ ծանր հիվանդագին վիճակը, խնդրեց Նորին Կայսերական մեծության թույլտվությունը՝ նշանակելու ինձ բարձր թոշակ, տարեկան երկու հազար հինգ հարյուր ռուբլու չափով, անցյալ 1907 թվի փետրվարի 9-ից:

Դրա հետևանքով ևս դիմեցի սրան կցված պատճենով՝ խնդրելով՝ բարձրագույն անունով՝ Նորին Կայսերական Մեծության զրասենյակին՝ նշանակելու ինձ թոշակ այն չափով, որ չափով խնդրել էր Ձերդ պալատափայտությունը, այսինքն՝ տարեկան երեք հազար Սակայն Նորին կայսերական մեծության Գրասենյակը սրան կից ներ-

Հայացվող իսկականով, տրված անցյալ տարվա ղեկավարների 22-ին, № 85994, Հայտենիք ինձ, որ իմ միջնորդությունը թողնված է առանց բավարարման:

Ձերդ պայծառափայլություն, ներեցեք, որ անհանգստացնում եմ Ձեզ ներկա խնդրանքովս, սակայն ես ուրիշ կյր չունեմ, և դրա համար էլ, Ձերդ պայծառափայլության վերահիշյալ № 2747 համա-կում մանրամասնարար շարադրված հանդամանքների պատճառով և ճանապարհների հաղորդակցության կովկասյան օկրուգի վարչու-թյան անցյալ տարվա մարտի 8-ի № 11 ղեկուցման մեջ...

1910 խոցիմբեր

Мое духовное завещание

Город Тифлис ноября 1910 года

Находясь в здравом уме и твердой памяти, я все мое движимое и недвижимое имущество, родовое и приобретенное, за исключением и уплатою из него должных мною, по расписке от первого октября сего года, сыну моему Александру трех тысяч рублей, завещаю жене моей Софии Мироновне в пожизненное владение и пользование, а после нее все означенное имущество, за исключением родовых, кои поступают к моим наследникам в законных долях, принадлежит детям моим—дочерям: Нине, Екатерине, Тинатине и сыновьям: Георгию, Александру и Никите (он же Мкртум), всем им по одной шестой равной части без всякого отличия одного пола перед другим и различия их друг от друга. На изложенных же основаниях завещаю и все движимое и недвижимое имущество, которое после сегодняшнего числа может поступить в мою собственность.

Что же касается до литературных моих произведений, то из них комедию «Пено» («ՊԼպ») я предоставляю, после моей смерти, Кавказскому Армянскому Благотворительному Обществу в исключительную собственность. И потому право постановки этой пьесы на сценах, печатания новых, издание и продажа их по возможно дешевым ценам всецело зависит от усмотрения названного общества. Вырученные же от этой продажи деньги, за покрытием расходов по печатанию, Общество употребляет по своему усмотрению на предметы, озна-

ченные в утвержденном уставе, хотя все это составит для пользы народа менее одной капли в море. В совет того же Общества следует представить находящийся у меня несправленный экземпляр комедии «Пено». Остальные же мои произведения должны составить общую собственность жены моей Софии Мионовны и вышеупомянутых детей моих, т. е. каждого из них—на одну седьмую равную часть. Кроме сего, прошу выдать в возможной скорости племяннице моей Варваре Захарьевне Бабанасовой двести рублей, а также вдове покойного брата моего Михаила—Анани Паремузовне Паноевне, она же Сундукианц, тоже двести рублей.

За этим призываю благословление создателя всех созданий и миров на всех вас; будьте долголетни, здоровы и счастливы; любите друг друга и народ, каких бы национальностей и вероисповеданий они не были. Любите вообще правду и гуманность и не делайте другим того, чего не хотите, чтобы другие делали вам; постарайтесь отплатить добром за зло, которые другие могут вам сделать,—тогда вы почувствуете в душе необъяснимое удовольствие и даже счастье и будете истинными последователями великого христианского учения. Прощайте навсегда.

Для исполнения вышеизложенной воли моей назначаю душеприказиком моим сына моего доктора Никиту Гавриловича Сундукианца.

Действительный статский советник

Гавриил Никитин сын Сундукианц.

ԽՈՂ ԶՈՂԵՎՈՐ ԿՏՈՒՄ

Քաղաք Թիֆլիս, նոյեմբերի, 1910 թվին.

Գանվելով ասող դատուության և լիազատար հիշողության մեջ, ես իմ ողջ շարժական և անշարժ ունեցվածքը, ասմական և սեփական աշխատանքով ձեռք բերված, հանելով և վճարելով նրանից իմ պարտքը սույն թվի հոկտեմբերի մեկի ամսացականով, իմ որդի Ալեքսանդրին՝ երեք հազար ուսուրի, կտակում եմ իմ կնոջը՝ Սոֆյա Միրոնովնային՝ ցմահ արերու և օգտվելու, իսկ նրանից հետո ողջ հիշ-

ված ունեցվածքս, բացի տոհմականից, որոնք անցնում են իմ ժառանգներին օրինական չափով, պատկանում են իմ զավակներին — զուտորերին՝ Նինային, Եկատերինային, Թինալինային և տղաներին՝ Գեորգիին, Ալեքսանդրին և Նիկիտային (նույնը և Միլառում)։ Բոլոր նրանց մի-վեցերորդ հավասար մասը՝ առանց որևէ սեփականությունից մեկը մյուսից և զանազան մեկը մյուսից։ Շարաքըրված իսկ հիմունքներով՝ կտակում եմ ողջ շարժական և անշարժ ունեցվածքս, որն այսօրվանից հետո կարող է դառնալ իմ սեփականությունը։

Ինչ վերաբերում է իմ գրական երկերին, ապա նրանցից «Պեպո» կոմեդիան, իմ մահվանից հետո, ես ներկայացնում եմ Կովկասյան Հայկական Բարեգործական Ընկերությանը որպես բացառիկ սեփականություն։ Եվ դրա համար էլ այդ պիեսան բեմերի վրա ներկայացնելու, նորից տպագրելու, նրանց հրատարակման և վաճառքի իրավունքը՝ հնարավորին չափ է ժամ պահելով, ամբողջովին կախված է Ռիչյալ Ընկերության հասցեցուցությունից։ Իսկ դրա վաճառքից ստացված գումար, հանելով տպագրության ծախսերը, Ընկերությունը գործադրում է քառ իր հասցեցուցության այն առարկաների վրա, որոնք նշված են հաստատված կանոնադրության մեջ, թեև այդ բոլորը ժողովրդի օգտի համար կզոյադնին մի կաթիլ ծովում։ Նույն Ընկերության խորհրդին պետք է ներկայացնել ինձ մոտ գտնվող «Պեպո» կոմեդիայի ուղղված օրինակը։ Իսկ իմ մնացած երկերը պետք է կադմեն ընդհանուր սեփականություն իմ կնոջ՝ Սոֆյա Միրոնովնայի և վերահիշյալ իմ զավակների, այսինքն՝ ամեն մեկին մի-յոթներորդ հավասար մաս։ Բացի սրանից, խնդրում եմ հնարավորին չափ շուտ տալ իմ քրոջ ողջական՝ Վառվառա Զաքարի Բարանասովային՝ երկու հարյուր ությի, նույնպես և իմ հանգուցյալ եղբոր՝ Միքայելի աչքուն՝ Անանի Փերեմուդի ֆանտեային, նույն ինքը՝ Սունդուկյանց, նույնպես երկու հարյուր ությի։

Սրանից հետո կոչ եմ անում բոլոր արտաձայների և աշխարհների արարչի օրհնությունը բոլորիդ վրա, եղեք երկարակյաց, առողջ և երջանիկ, սիրեք միմյանց և ժողովրդին, ինչ ազդության և հավատի էլ նրանք պատկանելիս լինեն։ Ընդհանրապես սիրեք ճշմարտությունը և մարդասիրությունը ու մի անեք ուրիշներին այն, ինչ չեք ուզում, որ ուրիշներն անեն ձեզ։ Աշխատացեք բարիով հատույն շարք, որ ուրիշները կարող են ձեզ անել, այդ ժամանակ դուք հոգու մեջ կզգաք անբացատրելի մի հաճույք և նույնիսկ երջանկու-

թյուն, և եղեք քրիստոնեական մեծ վարդապետության խակական
հետևորդներ: Մնաք բարյավ ընդմիշտ:

Վերը շարադրված իմ կամքը կատարելու համար իմ կտակա-
կատար եմ նշանակում իմ որդուն՝ Բժիշկ Նիկիտա Գաբրիելի Սուն-
դուկյանցին:

Իսկական պետական-խորհրդական,

Գաբրիել Նիկիտիայի որդի՝ Սունդուկյանց,

163. ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1911 Վերվարի 28

Я родился в этом доме 29-го июня 1825 г. в 8 ч. утра и там же воспитывался у Акопа Шаган-Чирпетяна (Cirbed). Более 6 лет он жил в этом доме с женою француженкою. Я занимался у них с 8 ч. утра до 8 ч. вечера с 1-го апреля 1832-го г. по день его болезни, т. е. по 1-ое марта 1838 г., хотя после этого я часто бывал у М-me Cirbied. Он занимался со мною армянским языком и в последствии по латыни и итальянским, а она французским. Царство им небесное. Я им много обязан.

Գաբրիել

Ես ծնվել եմ այս տանը 1825 թ. Հունիսի 29-ին, առավոտվա ժամը 8-ին և այստեղ էլ դաստիարակվել եմ Հակոբ Շահան-Ջրպետյանի (Cirbed) մոտ. վեց տարուց ավել նա ասելուս էր այդ տանը իր ֆրանսուհի կնոջ հետ: Ես պարապում էի նրանց մոտ առավոտվա ժամը 8-ից մինչև երեկոյան ժամը 8-ը, 1832 թ. ապրիլի 1-ից մինչև նրա հիվանդության օրը, այսինքն՝ 1838 թ. մարտի 1-ը, ընկ որանից հետո ևս հաճախ լինում էի М-me Cirbied մոտ: Նա ինձ հետ պարապում էր հայոց լեզու և հետագայում լատիներեն և իտալերեն, իսկ կինը՝ ֆրանսերեն: Երկնային արքայություն նրանց: Ես նրանց շատ բանով եմ պարտական:

Գաբրիել

164. ԴԻՄՈՒՄ ՈՐՍԱՆՈՂՆԵՐԻ ՕԺԱՆԳԱԿ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵԸ

Թիֆլիս-Պետերբուրգ

1911 թվական

В Комитет Общества вспомоществования Студентам
Императорского С.-Петербургского Университета

«От» Бывшего члена Общества, отставного
Действительного Статского Советника Гавриила
Никитича Сундукяни

З а я в л е н и е

Согласно § 8 Устава Общества представляя при сем сто
рублей, единовременно, потребные на звание действительного
члена Общества, имею честь просить Комитет о получении их
не оставить уведомить меня, приложив и один экземпляр по-
следнего издания Устава Общества.

Подписал: Гавриил Сундукяни

Կաշսեաւիան Ս-Պետերբուրգյան Համալսարանի Ուսանողներին
օժանդակող Ընկերության Կոմիտեին.

*Ընկերության նախկին անդամ. պաշտոնաթող իսկական
պետական խորհրդական՝ Գավրիլ Նիկիտիչ Սունդուկյանցից*

Դ ի մ ու մ

Համաձայն Ընկերության Կանոնադրության պարադրաֆ 8-ի,
սույնի հետ ներկայացնելով Ընկերության իսկական անդամության
կոչման համար պահանջվող միանշանակ հարյուր ուսուրի, պատիվ
ունեմ խնդրելու Կոմիտեին՝ ինձ իմացնել դրանց ստանալու մասին,
էջելով Ընկերության վերջին հրապարակության Կանոնադրության
մեկ օրինակը:

Ստորագրեց՝ Գավրիլ Սունդուկյանց

165. ԱՆՀԱՅՏ ԱՆՁՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ

Monsieur,

J'ai l'honneur de vous présenter la liste de mes pièces dramatiques:

1. L'homme propose et Dieu dispose, vaudeville en un acte, 1863.
2. Khatabala (l'embarras), comédie en 4 actes, 1866.
3. Oscar à l'enfer folie-vaudeville en 1 acte, 1866.
4. Encore une victime, comédie en 5 actes, 1869.
5. Le nouveau Diogène, vaudeville en 1 acte, 1869.
6. Pépo, comédie en trois actes, 1870.
7. Une famille ruinée
comédie en 3 actes 1871.

La plupart de ces pièces sont traduites en géorgien et jouées sur la scène géorgienne.

Պ ա ր ո յ ն ,

Պատիվ ունեմ Ձեզ ներկայացնելու իմ դրամատիկ գործերի ցուցակը.

1. Մարդը ենթադրում է, աստված՝ կարգադրում (Գիշերվան սաբրը խեր է): Վոդեվիլ մեկ գործողությամբ, 1863:
2. Խառնաշփոթություն (Խաթարալա): Կատակերադություն չորս գործողությամբ, 1866:
3. Օսկարը դժոխքում (Օսկան Պետրովիչն էն կինքումը): Կատակ-վոդեվիլ մեկ գործողությամբ, 1866:

4. Էլի մեկ զսՀ: Կատակերգություն Տինգ գործողությամբ, 1869.
 5. Նոր Դիողինես (Եվայն կամ Նոր Դիողինես): Վոդևիլ մեկ գործողությամբ, 1869:
 6. Պեպո — Կատակերգություն երեք գործողությամբ, 1870:
 7. Մանկադած ընտանիք (Քանդած օջախ): Կատակերգություն երեք գործողությամբ, 1871:
- Այս պիեսների մեծ մասը թարգմանված է վրացերեն և խաղաղված է վրացական բեմի վրա:

166. ՖՐԻԴՐԻԿ ԲԵԿ ԿՈՉԱՐԼԻՆՍԿԻՆ

1912 թվականի 6

Милостивый государь
Фридул Бек Кочарлинский!

Позвольте побеспокоить Вас маленькой просьбой.

Потрудитесь сообщить мне—известно ли Вам что-нибудь о поэте Мирза-Шафи? Есть ли печатные книги его поэзии и где их можно достать? Сведения эти убедительно просит из Парижа профессор Маклер.

Надеюсь, что просьба моя будет исполнена, за что буду глубоко признателен Вам.

С истинным к Вам уважением имею честь быть покорным
Ваш слуга.

Ողորմած պարոն

Ֆրիդուլ Բեկ Կոչարլինսկի,

Թույլ տվեք անհանդատացնել Ձեզ փոքրիկ խնդրով:

Ջանացեք հայտնել ինձ—հայտնի՞ է Ձեզ որեւէ բան բանաստեղծ Միրզա-Շաֆու մասին: Կա՞ն տրդյութ նրա բանաստեղծական գրքերը տպագրված և որտե՞ղ կարելի է այդ գրքերը գտնել: Այս տեղեկությունները թախանձագին խնդրում է պրոֆեսոր Մակլերը Փարիզից:

Հույս ունենմ, որ իմ խնդիրը կկատարվի, որի համար խորապես կպարտավորեցնեմ ինձ:

Խորին հարգանքով պատիվ ունեմ լինել

Ձեր խոնարհ ծառան:

ԱՐՁԱԿ

167. <ՌԻՄ ԿՈՏԻՆ Է ԱՂՁՈՒ ԿԱՆԳՆՈՒՄ>

<Ա>

Ով էի ճանչնա միր պատվական Աղալոյին.

Նա լավ հագնում է,
Լավ ուտում է,
Փառավոր ման է գալի,
Ու քնթի տակը ծիծաղում է:

Էս ո՞ւմ տներն է,
Էս ի՞նչ դուքներ է,
Էս հիանալի ձիանիրը
Սիրուն կոկած կալասկումը
Ո՞ւմն է կատունը.
Միր պատվական Աղալոյին.

Դուք լավ գիտեք, վուր Աղալոն վուշինչ շուներ. գազը ձեռին,
ապրանքն ուտին, անևտուն ման էր գալի, ու շափթենը ձիվ էրկու
շահի շաղիրդանա էր ստանում: Ի՞նչ էլավ, ի՞նչ անցկացավ, վուր
էս Աղալոն էսենց մե բաշ մինծ մարթացավ: Թե խելոք է Աղալոն,
նրա վրա խելոքնիր ուփրո շատ կա, ինչի նրանք էլ էս օրին չհասան:

Ա՛յ, պարուններ 'ես ձիդ պատմիմ
Նրա արարմունքը մէ մեկ մէ մեկ.
Սուտն ու դուրթը դուք ջոկեցեք:

<Բ>

Դուն շինուլնիկ իս. ձեռիդ բան ունիս. էստի էնտի վրիս խփում,
ու մե բաշ պատվական մարդ իս հիշվում.

Գցե կոճիւտ կոճերումը,
Իմը թոխուն, նրանը թափ,
Վրա Ներիքինը հովի է ըլլում,
Ամա քու կոճին ալչու կանդնում:

Դուն վաճառական իս, հալալ առուտուրով վաճառի՜նչ չէ՛ դուրս գա-
լի, աջ ու ձախ մտիկ իս անում, ինչի՛ նս էլ նրանց պես խելոք չիմ
ժաժ գալի, ստիրեղ վիր իս բազում սուտ կուտրանում:

Գցե կոճիւտ և ալչն...

Դուն ջահիլ տղա, միրուրդ սիրուն սանդրումիս, իստակ շարով
ման իս գալի. պենանեն քնթիւղ աշխատանք իս բարողում, ամա էս-
տով բան չէ գաւնում. դարգակ ջիրբամդդդդդդ ու պեն մինձ ու պատիկ
մկնիր խաղում. լուս նընդավ աղջիկ. թեկուղ մայմուն, թեկուղ շո-
ւախ, թեկուղ քաշալ, սիրով դոշիդ իս կպցնում, ու նրա՛ն Ներիք հաղար
թումանը ջիբդդդդդդ...

Գցե կոճիւտ և ալչն...

168. ՔԱՆԿԻ ՎՐԱ ԴՐՈՒՄ ԳԱՐԱՋԻ ԶՈՐՈՂ ՊԱՐՈՒՆԵՐ՝

Արա, մուգայիթ կայե՛ք, սպարուններ, բախկի գլխին մինձ խփաթ է պատրաստվում:

Դուք կույի չիք էլ խմացի, որ մի՛ր բախկի կառավարիչները է՛ն հանդի պատներ ին ուզում ջողիլ տա դումի համա՞, որ թամամ չուրս տարի՞ ուլ բերանը բաց անէ թի չէ, հենց է՛ն կառավարչներու մեկի խիլըը գովէ, մեկեկի հալալութիներ, մեկեկի բազարավարութիներ՝ ու վրա չուրսի խուր փերր անիլը:

Էս անցկացած չուրս տարին ինչ մարթ յա գումումը, յա գումեմեն գուտը չալիչ էր գալի միւր փուլունողներու իշտահը կապիլ տա՞, է՛ն մարթը հիմի պատնութենի արժան էլ չէ համարվում:

Էստու համա էլ մե կեննց թարուն սարքվեցաւ ու կարքվեցաւ, որ ուլ քախկի համա գլուխը հիջ պրած ունե, նրան սիւլցնին ու մրուտին:

Ա՛յ, օրինակ միւր Գ. Սունդուկյանցին վրա երկու զարաջումը թամամ սիւլ<ց>րին՞, սիւլնա իրանց էրեսը:

Արա հիգ էլի թաղբիր էին անում սիւլցնելու Գ. Նւլանդուկյանին, Ա. Հսվհաննիսյանին, Ն. Զուլալովին (աստուձ ոխնե սրա լիւղուն), ամա խերխեններուն չ'կտրից. ինձ էլ խո, փառք աստձու, մե օր կու իմանանք քախկի խեր ուզողն իմ թե շառինը, ինձ ուրիտ խիստ էին ուզում սիւլցնի աղերը:

Ի՞նչ է միտկենիլը:

Է՛ն, որ էս հանդի մարթիկերանցը սիւլցնելով, սրանց մագիեր Սալխանու՞ փողբաթումը հարստացած մարթու կես գուժին փեսե-րուն ջողին, Սուխակի՞ հողարազ աղի քեփը կատարին, նրա ասկա-

* Աչքի առաջ ունենալով կիբակի օրվա բնաբուխյունների կարեորությունը Թիֆլիզի ազգաբնակչության համար, մենք հարկավոր համարեցինք հրատարակել այս հոգվածը տեղական բարձրագույն, որ մասշեղի է երրորդ կարգի ընտրողների մեծագույն մասին: Նմբազ.

կաններուն ու ավանշավաններուն առաջ զյին: Էս ազագագերու շա-
լիշով էր, որ Վերա՞ մե հետախ կարմունջ շինվեցավ ու վրեն էնդագա
փուղ բաթմիշ էլավ զուր տիղը, որ ինքը կարմունջը մեռած կարմունջ
է հիշվում հիմի ու միսած փուղիքը թաղած փուղ:

Վուր մեկի անումը տամ 'ես էստի:

Տօ', թե սխառուր չիս կերի, ինչի է բերնեղ սխառուրի հուտ գալի,
վունց որ տամ է:

Թե միտկղ ծուռը չէ, ի՞նչի իս վախենում էն հանդի գատա-
վուրներեմեն, որ նոր քիզ հիզ վունց ասկով է կապած, վունց գուրծ-
կով:

Գանա դուն ինքզ չիս գիդի, որ մենակ չար մարթու փեշակն է
իր գատավուրին իր ննդիր շինիլը՝. թե չէ հալալ մարթուն ինչ հար-
կավուր է էրեսպաշտոզն ու էրեսպաշտութիւնը:

Ջուղարը տու, էլի', ի՞նչ իս ձենդ կարի:

'Նս գիդիմ ինչի էլ չիս խոսում:

Վախենում իս, հա՛, վախենում իս, որ գումեն հալալ զլասներով
էքցվի ու քախկի զանդուկը քիզ համա գալիմ կոխալըվի, հա՛:

Ա՛յ, արմընեկու բան:

Բաս դառավ որ քախկի զանդուկը աճկակապի բոխչա է զրուստ
միթամ էլի:

Իփոր քու խերն է խո փուղերով լիքն է, ասում իս, ու իփոր
դուն խեր չունիս ցափ դարդակ է էնչախը:

Օրինակ՝ զուբերնատորը, յա նրա վրա ուրիտ մինձը քախկի հա-
մա մե օգտավետ բան ին պահանջում, մասալի համա ասինք, հրա-
մայումին, որ պաժարնի կամանդեն մե երկու բոշկա ավելացնին
ջուր կրելու. մե դավի դառարա է սարքվում, մե բղավում ին ու
ճղավում, որ ինչ ասիմ. փուղ չկա, կոսե: Թուխտ ու թանաք է որ
բանում է, դեպուտատնիք է որ զրգում ին Պետրերուխ¹⁰ թե չարա
արեք միզ, կո՛սե, ցափ տխկրտացանք, կո՛սե:

Ամա իփոր գալիս է, բանն էն տիղն է ննդում, որ Տեր-Ավե-
տիքի տղին 'երիք հարցուր թումանը մետի ին ուղում փեշքաշ անի
ախկատ քախկի փուղերեմեն. բամբլլակ, քախկի դարդակ զանդուկը
մեկ էլ տեսար մե բաշ զըզըմում է փուղերով:

Ախար նամուա եոխզըր¹¹:

Էլի օրինակ՝ պաժարնի կամանդի միծավուրը, որ բրանամեխ-
աւեր ին ասում, հաղար ջեր կրակն է ննդնում կրակ ննդած շինու-
թինն աղատելու, մե խոսկով զուխը չարի փուխ է անում քախկին:
Գալիս է, ասինք մեռնում է սա. խզճի կնիկը արդա է տալիս, որ իր

ջրատար մարմնու նախընտրյալ համա մե Ներք մանկի ու իննք շահի կես պենսիա նշնին իրան ամսենը: Ինչ կոտիր, պարուննիր- բերում ին, շառ ին զցում թե՛ փլան փլան օրենքի էս ու էս զորու- լինում, պիտի արդումը դրած էր էլի թե մեռածը ՚իսի մեռավ, վուրդի մեռավ ու էս հանգի բանիր. պիտի կամիսիա ջողինք էստու համա ասում է, որ էս բանը մե լավ բարաթ քըրքրեն ու մե Ներք տարվան էդենն միզ զոկլադ անն թե մեռածը դուրթ մեռավ թե չէ, յա կուլի, ասում է, իսկի էլ չը մեռավ ու աստ քնած է, ասում է: Ա՛յ, էնչախը կարող ինք, ասում է, դրուստ վճուր թե էն կնիկը ուղած պենսիա ար- ժանի է թե չէ, կոսե:

Ամա իսիոր Իզմայիլ փաշեն գնում է Պետերբուրգ ու սաղ Դումեն արիադինացնում է, որ էս բանի համա մե իսուն թումանն էլ հերեք է իրան խարջութա. գեռզգալուն¹² դուն իմ քախիկի զանգուկ մե բաշ փուղերով մե էնենց արըզըվում է, էնենց արըզըվում, որ ինը հա- րուր թումանը թե էն սահաթին էվետ չէին հանի էնզանց ու Իզմայիլ փաշի համա, չէին դրդի գուրծի շինելու, էլ ինչ ասիլ գուզե խիղճ զանդկի փուրը կու տրաքեր յա վուրքը դուս կու ննգներ իստակ:

Ա՛խ, Սիմոն Պետրովիչ, ո՛ւր իս, ուր. մե վիկաց է՛. տիս թե ի՞նչ խարար է:

Տո՛, Հավարար¹³ մե խիղճ, հիվանդ շուրս քսան ու տաս տարե- կան կնզա վրա երկու արասի շտրափ է դրած, ասինք. էս շտրափ առնելու նաչար կնզա վիրի խալիչեն տակեն ին դուս քաշում, որ նրա նահալին էլ էն է ու գոզենքեն էլ էն. նրա վիրի պղինձն ին ծախում: Ամա Իզմայիլ փաշին, որ համ բազնրսի տեր է, համ դուքներու, հարուր ու իսուն թուման շտրափը միտի ին բախշում զիսի:

Ախպեր, թե Իզմայիլ փաշեն էնենց խիղճն է, որ քաղաքը նրան հարուր թումանի է փեշքաշ անում, բաա ջուրն էկել է ու Պետրի դեդա Շուշանին¹⁴ է տարի, որ նրա համա էլ քաղաքը մե օրավուր պենսիա չէ կարում:

Մե ուրիշ օրինակ՝ մե սերթուկավուր աղաղաղա էրգեն շլասեն գլխին գալիս էր, ասենք, քախիկի Ուարավեն¹⁵ բանի համա. Ը՛մ, էլ չին զիդի վո՛ւր դանիրը բաց անին նրա առչիվը ու վուր կրեալի վրա համեցեք անին նրան, վերի գլխին, թեպուզ կոնտրաբանդի ապրանք ծախող ըլի նա, յա դալլ փուղ կտրեդ: Ամա ՚իսիոր իր գառը քրտնքով ապրող համբրի մե մարթ է դալի էնդի արդա տալու, վրեն մե բղա- վում ին ու ճղավում, որ կոսիք էրեկլե պարնի հարսը Տեր Ավետիքի աղի բիձու ախլիկն ըլի:

էլի ասե՛մ:

Պարիժումը մե մինձ մարդ՝ մեռաւ, յա Պետերբուրգումը մե ուրիշին թաղում էին. էն սահալին էվետ, ձեր արիւր տեղեկարարի մաւթ-թուով¹⁵ հայհարա սամձիմւրնիր ին զրդում¹⁷ թե միր քախկի խալխը խիստ դարդաւեցաւ, ասում է, ու էստու համա էլ վենոկ¹⁸ ասիք շինեցին, դեպուտատ ասիք զրդեցին, ալց ասիք կատարեցին:

Մե տեր հարցնող էլի թե նրանք ո՞վ մենք ո՞վ:

Ամա ՚իփոր սուրբ էջմիածնումը մեր կաթողիկոսը ամենակարող ասածու առաջ օրթում էր ուտում էգեղեցուն ու ասկին հաւատարիմ ծառայելու, տիրութիւնը մեծաւորնիր զրդում, որ էս հանգիսը փառք ու պատվով կատարվի, թուրքը որ թուրք է, նա էլ շտապով վաղեցաւ էնդի պատիւ տալու. խելքին դու աւել միր քախկի կառավարիչները լայիղ էլ շարին, որ դեպեշով մե էրկու խոսկ մեղմեն էլ շնորհաւորութիւն էին զրդի էջմիածին:

Ախր ասած է թե՝ էշն ինչ գիղե խուրմեն ինչ միրք է, է՛:

Ախպեր, համքարը մող էլաւ, իր դառը քտընքով աշխատած փուղերով իր վուրթկերանց համա փեշակ սովրելու շկուլա շինից:

Արա մե հեսար արեք հիմի, թե էն շկուլումը համքորի էրեխերք քանխն ին:

Նրանց մաղիեր վուրդի որ միր ազաղաղեքը ամեն օր ճաշ ու իրիդուն ին, նրանց պովարներու ու լաքիերու էրեխերքն ին վայիլում էն շկուլեն:

էսղաղա բանիրը որ կա ու աճկով տիսնում ինք ու շատն էլ կուլի ուփրո բեթուրնիրը վունց տեսնում ինք ու վունց էլ իմանում. դուք ինձ հարցրեք հիմի, պարուննիր, թե միր գլխի շարեն ինչ է ու միր դարաջի ջոգողնիրս ի՞նչ պիտի անինք:

Ա՛յ, ինչ:

Մեկ էս որ մե ձեռով էրկու ձմերուկ բոնիրը խիստ դժար բան է, ախպեր, ու հենց էստու համա մե մարթ, որ համ հրաման կատարող ըլի, համ իրան հրաման տվողը ըլի ինքն էվետ ըլի, օշովու խեր չի տա, ախպեր:

Դառաւ, որ ՚իփոր մե մարթ քախկի գործկերու կատարող է նշանած նրան էվետ գլասնի ջոգիլը սաղ չէ դալի, ախպեր:

Արա ինչ գուլիք բան վիկալեք. էս բանը դուրձք կատարողները, օրինակ ասինք փիքը արին, գարսեցին, շինեցին, մե խոսկով մե գուռնա գոկլադ գրեցինք, բերին, ազա ջան, հիմի ու էս իրանց գոկլադը, մե երկուշափթի գիշիր իրանք էվետ արդ արին դումին, թե էս բանը էսենց է ու էսենց պիտի, ասում է: Թե աստուձ էլ խոսկեցաւ

ու գոտումն էլ քիչ գլասնիր էլալ էն զիշիրո. էս խո բանը վունցոր
խանք ու իրանց ավանդականներն ուղեցին էնենց վճռեցին: Գուզիս
արժանեկեն իր իշի վերա տարան մե նմուտումը, ինչ կա. ով էս-
տումը խեր ունե, նշանք սուղ րլին:

Դուս էլալ, պարուններ, որ ետգան սան սոն, փողան սան
սոն:

Փա՛հ, շինվեցալ քախկի բանն, էլի:

Մեկ էլ էս, պարուն դուք իմն էք, որ մեզմեն ամեն մեկը իր
իրճպրտանքումը լուղ գեվեր մտիկ անե գլանի ջոգելիս. գիղենա
որ տոածու առաջ կանգնած է ու նրա աչալ պատաստանին ջողար
է տալի էն սահալին: Խաթր, մաթր, ասկակտնութին, բարեկամու-
թին, իր գլխի խեր, շատ գիտի մետի մտեն պե, մենակ քախկի խերն
ու շատը միտը բերելով, ու մատը էն հանգի մարթու վրա պեն, որ իր
իրճպրտանքն եվետ տսե իրան՝ բարաբալա լալ ժաժ էկար:

Դիղենաք, պարուններ, որ էս կիրակի մեր մեջը պատու գութան
Սոյոլակի մինձ հողաբազն ու նրա պարաշաշնիրը:

Մուղալիթ կացեք քանի կանաք:

էս աղաղաղեքը գլուխը հիդ դրած ունին քախկի հիմիկվան կա-
ռավարողներու համա. էնդուր որ սրանց չալիշով լալ բարաթ ջի-
րիրը տրեցին, ձիր արիվը, քախկի փուխ կալած փուղիրը խուրդա
անելիս:

Քաղաքը էստումը կարցուց մողը շուրս հազար թուման, որ քա-
րտսուն հազար մանեթ է անում ու էս փուղիրը դում ու կլան էլալ,
որը իրան հողաբազի պլալան ջիրումը, որն էլ վից փեսանոց մար-
թու ու նրա բլբուլի լիզվանի տղի ջիրերումը:

Դիփունիդ գիղեք, ախպեր, որ իփոր աղվեսը — (մեկեն²⁰) կցում
է ահալվին գովիլ, պատճառը ահուրվի կաուցեն պանիր վեր գցիլ
տալն է:

Էկեք իմը լսեցնք, պարուններ, էկեք հալալ մարթկերանցն ավ-
տանը մեր խերն ու շատը, ախպրաթք, էն հանգի հալալ մարթ իմ
տում, որ քախկի ամեն մե հոտ փուղի վրա գտումը րլի. քախկի հա-
մա սիրտը ցավումը րլի, մե գլուխ աճկարաց մուղալիթը րլի, որ քախկի
կայինքն ու կարոտութիներ օշով չը տանե, չը վախցնե, ու թե հազ-
րենը մե ջեր մե մե գուղ ու ավազակ լուս ննդալ քաղաքը, կառավա-
րելիս, պազանակը վիկալնե ու մեկ թե էրկու:

Միտներուդ պահեցեք, ախպերաթք, որ միր օղորմած թաղա-
վորի օղորմած հերը միզ էն օրենքները բախշից, որ²¹...

Սաղ տարի է, ինչ Շուրի խաբարը ձեզ պատմեցի²։
 Էս մէ տարումը ինչիւր չէ անցկացի աշխարքի էրեսին։
 Քանի մարթ է փչացի, քանիսը շինվի ու հարստացի։
 Քանի սիրտ է կոտրվի, քանիսը սողացի։ Քանի արուն վիթվի
 ու քանի քաղաք ու դիդիր կործանվի։

Ո՛վ կու համբռն։

Մարթիքն էնենց ին ստեղծած աշխարքի էրեսին. վուր ինչրու
 մեկը մեկելին շուտն ու արունը շիտմն, չի դինջանա։

Ամա էստունը շատ հիտու կու տանի միւլ. գանք իմ կոկած ու
 տրոսած Շուրի մող։

Էնքան մանէկով, էնքան անց ու դարց արավ, էնքան փիշիւքք
 վիքաշից խան կի էս կոնեմենն ու խան էդնեմին, վուր վիրչը աստուծ
 մտրադին հասցրուց ու մեկի տեկը ննդավ։

Նա էլ սրան խիստ դուր էկավ։

Ամա մեկմեկու ջեր իսկի չէին ճանչնա։

Արա՛, փոլադ³ ու անդամանդ. չա կրակ ու լարուի։ Քաշեցին
 մեկ մեկու առանց դիդենալ, ստանց թոկի ու ջնջի։

* Տե՛ս «Մշակ»։ 1900, № 3 - 11

170. «ՄՇԱԿ» ԹԵՐԹԻՆ

1912 հունվարի 1

Խմ սիրեկան «Մշակին».

Էս գամուրը իմ մասլահաթը նման չէ իմ մեկել մասլահաթ-ներուն:

Վունց դովտասանքներ, վունց փանանք միւր կիներն ու կենցաղա-վարութենի վրա, միւր շենքի ու շինությունների վրա, միւր վարքի ու բարքի վրա, են ու են:

Էսօր ուրիշ օր է. էսօր քառասուն տարին թամամում է էն օր-վանեմէն¹, Նփոր էկար էստի ու Նս քիզ առաչի անգամն ասի՝ բարս՝վ, հաղար բարի, «Մշակ» ախպեր²:

Էս խոսկերով կցվեցավ միւր բարեկամությունն ու փլփլի դոստիր դառանք էնդումէն զեսր:

Ղուրթ է, մէ ջեր մէ բերախթութին պատահեցավ միւր զլխին. մէ սիվ կատու անց կացավ միւր մեղը³, ամա միւր սէրը մէկ-մէկու մոդ էնքան խտակ էր, էնքան հալալ, գորիղ ու անթամա՜, վուր կետով դուս արինք էն կատվին ու մնացինք մէկ-մեկու համա էլի էն Մշակն ու Համայր, վունդոր կէինք ու կանք ինչրի էսօր:

Էսօր քառասուն տարի է, ինչ ճշմարտութին ու արթարութին իս քարոզում խալխին, մարթասիրութին ու հալալութին իս սովորեցնում դիպունին, ծոնութենէմէն ու շար ճանապարհէն հիզ իս պահում մարթկերանցը...

Իմ միղավուր բերնով կու խնդրիմ ստիղծող աստծուն՝ նա տա քիզ կիներ ու կարողութին, վուր քու փեշակը շարունակիս ու տարածիս սաղ աշխարքումը:

Ա՛պրիս, «Մշակ» ախպեր, ա՛պրիս էրզար տարիք, քանի վուր հայ կա, հայ մշակ կա աշխարքիս էրեսին. ապրին քու հմբադիրը, քիզ օտկողները, քիզ ծառաողները:

Շհահավուր ըլի քիզ քու քառսուն տարվան հորեկանը:

Էլի շատ ու շատ հորելյաններ տեսնիս չէ թի, նարուր ու նազար
շարվան, ամա անվիրչ ու անձեար, շունքի սիրտի տագրիս ինչի
աշխարհը վերջանա:

Էսօր դարձնի քու հորելանը տարեմուս է: Է:

Պիտի շնորհալորիմ, ազաթ է, ու զոգինադ իմադա անիմ:

Շնորհավոր ըլի քիզ նուր տարին: Սադ ըլիս, առուղ: ըլիս,
աչոզակ ըլիս ինչի Բրիտտուսի դալը: Եստու՛ն արժանի անէ, քիզ քու
սիրտծ Վաթանին:

Գոզինադի փոխանակ 'ես մոդ արի իմ Մասլա Լաթիբիւր՝, ինչ
քու փիշի տակ դրիլ իմ: մե սադ դիր դուս էկալ:

Էս գիրը քու անսամով կնքեցի ու սրա ճիղ քիզ իմ իմադա
անում, «Մշակ» ախպեր:

Քաղցր սլառլիս, վունցոր քիզ կու սադ գա: մշակի ու հորու
ախպեր:

Քու Համալ

2 5 0 5 0 0

171. ՅԱՐԳԱՆՔ ԵԿԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲԱԶՆԱԿԱՏԱՐ ԵՎ
ԸՆԳՀԱՆՈՒՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՆ ՄԵՐՈՅ ՏԵԱՌՆ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԻ
ՌԻԹԵՐՈՐԴԻ

1835 Նոյեմբերի 10

Դ՛ Մայրաքաղաքն ՚ի Տփլիս, ՚ի 10 նոյեմբերի
՚ի 1835 ամին Քրիստոսի

Առաւածառեալ Հայրապետ

Սըրտի և մըտաց՝
Շարժեն խօսարանս՝
Ըզճառ խընդանաց՝
Ընդ գալուստ Վեհիդ՝
Աւագ Տեղակալ՝
Տանն Արարատայ՝

Իմ խաղացք գաղտնի,
Արատակ յայտնի,
Տըփլիսեան ճևտի,
Մեր Քաղապետի,
Նախածին, դահի,
Հայկեան զըրոհի,

Հոգեկան դաւակս՝
Մատչիմ ի համբոյժ՝
Մաղթելով յերկնից՝
Դ՛ նըպաստ Անձին՝
Ըզհետ լինելով՝
Պարհելով անջինջ՝

Դիտիդ ընտրական,
Աջոյդ Տիրական,
Ձեր աստուածական,
Հօրդ հանրական
Շաղագ նախնական,
զԱւանդ մայրական,

Արատասանեալ ՚ի Գարրիելէ Սունդուկեանց Տփլիսեցոյ՝
Փառարանութիւն Շնորհազարդ անուանս սրբութեան ձերոյ՝

172. ՅԱՐԳԱՆՔ ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱԿԱՆ ԱՌ ՏԻՐՈՒՇԻ ՄԱՅՐՆ ԻՄ
ԹԵԿՂԵ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑ՝ Ի ՍԿՋԵՆԱԻՈՐՆԷ՝ ՏԱՐՆԿԱՆ ՇՐՋԱՆԷ՝
ԱՄԻ ՏՆԱՌՆ 1837-ԻՆ՝ ՅԱՌԱՋԻՆ ՕՐ ՅՈՒՆԷԼՈՐԻ ՅԱՆՁՆԱՆՈՒՔԻ՝
ՈՐԳԻՈՅ ԻԲՐԱՆ Ի ԳԱՐԲԻԷԼԻՍ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑ

1837 Հունվարի 1

Ի մուտս ցընծալից՝
Մատչիմ ի համբոյց՝
Ընկալուչ ձըրից՝
Հեղութեամբ սըրտի
Յօժարիմ լինել՝
ընդ եզրայրս և քոյրս՝
Խոստանամք դու միշտ՝
օժընդակ կենացդ՝
էն ըստեղծ ըզմեղ՝
եզ ի մեղ ըզշունչ՝
Ժառանգորդ արար՝
և սլատուեր էտ մեղ՝
Կալ օրինապահ՝
Հարց և մարց յաւէտ՝
Ով քաղցրիկ Թեկղե՝
ո՛վ Տիբունի մեր՝
Կամք տուաջի քոյ՝
յանկամք ողջութիւն
Աստ յամս յամայր՝
փառանցն երկնային՝

սույն նորոգ տարույ,
Մօրդ իմ սիրելույ.
Գըթոց մայրական,
Չայնիւ մանկական.
քեզ նուիրական,
սըրտիվ խընդական.
անձինդ հրապտակ,
և յար դո՛ւունակ.
Ի ձե տիրական,
չոզի բանական.
փառացն երկնական,
լինել խոհական.
տրդեամբք զսրծնական,
հընազանդական.
Յընող իսկական,
Տիկին տառառական.
սըրտիւ ըզձական,
անձինդ տենչական.
լի բարօրական,
անդ անանցական:

173. ՅԱՐԳԱՆՔ ՏԱՐԵՄՏԱԿԱՆ ԱՌ ՊԱՏՈՒՆԷԼԻ ՄԱՅՐՆ
ՄԵՐ Ի 1838 ԱՄԻՆ

1835 հունվարի 1

Քղմուտ շքրջանի՝ սոյն նորոգ տարւոյ,
շընորհատրեմք՝ Մօրդ մեր սիրելւոյ,
նս և ևզլաչր իմ՝ և փոքրիկ մեր քոչր,
Առ Տիրուհիդ մեր՝ մատչիմք ՚ի համրոյր:
Խընամակալ մեր՝ դու Թէկղէ Տիկին,
ս'վ ծնող անձանցս՝ սընուցիչ անդին.
Հնկա՛լ բզնուէր՝ Մերոյ սերտ սըրտի,
խոստանամք լինել Բեզ Հըլու որդի:
Ցանկալով կենացդ՝ մերոյ կենսատուի,
Կատարելով զկտմս՝ Մօրդ բարերարի:

Դարբիւկ Սոհգուկյանց

174. ԱՌԻ ԶԱՐԱԽՈՍԱՍ ԳՌՈՒՄԱՅ

1850 ժաբաի 27

Հառտարք աղղայինք՝ վասն է՛ր շառաշէք,
 Վասն է՛ր Ռուս երկրի՝ <.....> գուշակէք՝
 Զձեզ զի՛նչ խոռովեցոյց. Լիտվանիա՞յ աղմուկ.
 Ռոյլ աուր. այդ վէճ է՝ յիրեարս Սկլաւացոյց.
 Վէճ հին, վէճ ընդիկ՝ քննեալ զիպուածոց
 Հարցումն զոր մեկնել՝ ոչ կարասջիք զուր:
 Արդէն ի վաղուց այսոքիկ ազինք
 Ընդ իրեարս ներհակին զիրեարս նախաառն.
 Ի բազում նուազս՝ ընդ սառտ անկեալին
 Երբեմն նոցա ե՛ է զի մեր բաժինք
 Ո՛ր ընդդիմասցի՝ ի վէճ անյարմար.
 Լեհացին գոռով՝ եթէ Ռուսն արգար.
 Ազրիւրք Սկլաւացոց՝ ի Ռուս ծով խառնի,
 Յամաքեսցի ծովս, ահա հարցանի.
 Թողեք զուր ըզմեզ զի չէք ընթերցեալ,
 Զայսոսիկ տախտակս՝ արեամբ շաղախեալ.
 Օտար է ձեզ եւ՝ անիմանալի,
 Երկսլաւակութիւնս՝ այս մեր ընտանի.
 Զեզ Կրեմլ եւ՝ Պրագայ՝ են լուռ եւ անբարբառ.
 Զեզ անմըտութեամբ՝ զմայլեցուցանէ
 Հուսահատ մարտին վիճակ վայրապար:
 Եվ ատէք զուր ըզմեզ Ուստի՞ ելանէ...
 Ուստի՞. ասացէք՝. գուցէ թե վասն այն.
 Զի առ աւերակս՝ վառեալ Մոսկովայն
 Մեք ոչ ընկալաք՝ ըզկամս յանդգնեալ
 Այնորիկ՝ յորմէ կայիք սասանեալ:
 Գուցե վասն այն զի յանդունդս հոսեցաք
 <.....> .>2

Ինչ զերոպայն մերս արեամբ թափեցաք
 Զնորայն փրկութիւն՝ փառք և հաշտութիւն:
 Բանիւք էք սաստիկ՝ փորձեցէ՛ք յարարս:
 Մի՞թե հին զիւցաղն յանկողին նստեալ
 Իմացելի տնդել շունի զկարս³.
 Կամ բառ Ռուս Կայսեր կա՞յ աշժմ թուացեալ.
 Կամ ընդ նորոպայ նո՞ր է մեզ վիճել.
 Կամ Ռուս մոռացա՞ւ՝ յազթական լինել:
 Կամ թուիմք մեք սակա՞ւ աչաց ձերայնոց.
 Կամ ի Պերմալէ՝ մինչ ի Տուրիդայ.
 Ի փինական զուրտ՝ տալատած բլրոց
 Մինչ ի բորբոքեալ՝ բոցովն Կոլխիդայ.
 Ի սասանեալ և՛ զբլրեալ Կրեմլայ
 Մինչև ի պարիսպս տնչողոցող Զինայ.

>⁴

Ռուսաց եղիիր ոչ յարիցէ արդյոք:
 Յղեցիք արդ ճարտարք ի գաւառըն մեր
 զԶրկարեցեալ ի սիրա խոցեալ որդիս ծեր,
 Կա՛յ նոցա տեղի՝ ի դաշտս Ռուսաց
 'ի մէջ ոչ օտար՝ նոցա անդ շիրմաց:

Կ. Սունդուկյանց

175. ՀԱՏՎԱԾ «ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ԴԵՐՈՆ» ՊՈԵՄԻՑ

Չերքեզն է զինուր՝ աշխարհս զարդարեալ
Որ աշնու պարծի՝ նովու մխիթարեալ.
Զէնք նորա էն — զրահ՝ կապարն և հրաքան.
Աղեղ Կուրանայ՝ զաշնակ, առասան.
Իմ սուսեր որ է՝ բարեկամ՝ անանց,
Իւրա հանգըստի՝ նորա նեղութեանց:

176. <ՍԻՐԵԿԱՆՍ ԻՆՉ ԽԱՍՏ ԷԿԱՎ>

Սիրեկանքս ինձ ուստ էկավ,
սալամ էրիտ ծիծաղելով,
Քաղցրը աճկով մըտիկ արտով,
Արրտիս ցավը փարատելով.
Էկավ մողըս, ձեռքս բռնից,
քեփիս ափալը հարցնելով,
Սիրաքս բըլավ, էլ չը գիմցա,
զանգավեցա 'ես լաց լիլով:

Ասի թե՛ քու սիրու կրակով,
սիրաքս էրած ու խորված է,
Ուշկ ու միտկըս քիմեն տարած,
խելքըս մըթնած ու խառնած է.
Ման ի՞մ գալի յանտ յանա,
կինքըս քու ճանփին մաշած է,
էշխիդ շանգով, <.....> հանդով,
հողիս ջանքմես հանած է:

Խըղճաց յարըս, շխնքըս նընգավ,
փաթըթիլեցավ, գոշիս կսլավ,
Իր նազ ձենով ավատացրուց;
վուր իմ սերը սիրտը ննգավ.
Էշխի բանդով 'ես հարփեցա,
զրախտ ու զըժուխկ մտես ննգավ,
Զարթիմ, տեսնիմ էրազումն իմ,
լացով ջիզաբըս կրակ ննգավ:

177. ՀԱՆՔԻ ՄԻՍ ՍԻՐԵԿԱՆ...

Ա՛խ, իմ սիրեկան, ինձմեն հիւացար,
Ինչ գեթ արի քիզ, որ ինձ ուրացար,
Վիրշը թե էդ էր էլ ուր մոդ կացար
Քու սըրտի սեքը ինձ ուր խոստացար:

Սուր էշխիդ նիտը սըրտիս խրվեցիր,
Քու սիրու կրակը ջանքս դըցեցիր,
Սըրտիս յարերուն մըհլամ չը քսեցիր,
Էրած ու խորված մըտեդ դըցեցիր:

Արի, սիրեկան, ինձ մե ոահմ արա,
Էրեսդ մի շուռ տա, մեկ մըտիկ արա,
Խըղճա քու զուլին, մեկ անդամ արա,
Քու քաղցր ձենին ինձ արժան արա:

Թե աղաչանքն դուն չիս իմանա,
Էլ էսենց կինքին 'ես չիմ դիմանա,
Գըլուխըս կու սպանիմ աստուծ դիպենա,
Կուլի քու սեքը սըրտես վիրանա:

178. ՀՀՈՒՏ ԿԱԼՆՆԵԼՈՒ ՎԱՐԹԻ ՃՈՒՆԿԻՍ...

Հուտ կախնելու վարվի ճուխկիս
ափսուս որ էտէնց մենակիս
Հնդու էկած աղունակիս
Հաղիտ սալով, լսէ դուն ինձ
Հողով սրտով զինու կուլով
Թեզուդ մեռնիմ միտդ բե ինձ:

Թիդ սալու շինար սաղած
սլոշնիրդ շաքրով թացարած
դուլիդ նման դուանդ իմ կանգնած
Ծագիր արե, լսէ դուն ինձ
Հողով սրտով զինու կուլով
Թեզուդ մեռնիմ միտդ բե ինձ:

Արի ախշիկ կացի կամքով
էլ չկամ 'ես քու գովասանքով
քիդ խնդրում իմ աղաչանքով
մե սպաի ժուդ լսէ դուն ինձ:
Հողով սրտով զինու կուլով
Թեզուդ մեռնիմ միտդ բե ինձ:

179. <ԲԱՂՈՒՄԸ ՎԱՐԹԻՆ (ԻՍ) ԻՆՉ ԿՈՆԻՄ...>

*Բաղումը վարթըն ('իս) ի՛նչ կոնիմ,
Սրտումս դարդն ('իս) ի՛նչ կոնիմ,
Քիզմեն լավըն 'իս ի՛նչ կոնիմ,*

Մադիր արև...

*Թեզուզ սպանիս, քիզ ձեն չիմ տա,
Քե վեր հաստատ ումիկ չիս տա,
Վա՛յ թե...*

*Նմանումիս արեգադին,
ու խանդիսխան լուսնիակին,
Նազըդ իս ծախում թանդադին,*

Ծագի՛ր արիվ, լսէ՛ դուն ինձ...

180. <ՉԻՄ ՈՒՋՈՒՄ ԻՄ ԱՍԻ...>

Չիմ ուզում իմ ասի միւր Կոմերչեսկի բանկի բանը,
Ո՛վ որ վար փող ուղենա բաղի թարափն է շինում բանը,
Յողլուն Մարգարով է՛կր պանա, ծովի շարը շինեց բանը,
Գլուխդ հաստ լաղլաւ ուտող է՛իմի բանկին տեք իս գառի:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ՆԱՄԱԿՆԵՐ

1. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 9—12)

Ինձնագիրը դեմքում Հայկական ՍՍՌ Գերությունների ակադեմիայի Գրական-նություն և արվեստի բանդարանում՝ Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի լուսանցքներում և ազատ տեղերում Սունդուկյանի կողմից արված են մի շարք հետադրություններ: Նամակը տպագրվում է առաջին անգամ:

Անդրկովկասի կառավարիչ Նրաբուլի քաղաքականությունը բաղմամբով դժգոհությունների և սպառնալիքությունների առիթ էր հանդիսացել: Նրաբուլին փոխարինող Վարդուհի, ցանկանալով սիրաշահել Անդրկովկասի ազնվականությանը և ամբաստանել ցարական բյուրոկրատիայի դիրքերը երկրի վերնախավի մեջ, Նիկոլայ Առաջինի համաձայնությամբ իրազեկում է մի շարք միջոցառումներ, որոնցից մեկը բաժնեկալիքային, ամենապատվալից, իշխանական, ազնվական, նույնպես և խոնարհական ու բեկական բնատնիքներից՝ Պետերբուրգի համալսարանում սովորելու համար պատանիներ ընտրելու կառավարական առաջադրանքի կատարումն է:

1844 թվականի հունվարի 5-ին Պետերբուրգի ուսումնական մասի վերատեսուչ Խիտան Վոլինսկին համալսարանի խորհրդին տեղեկացնում է, որ Անդրկովկասի քաղաքական հիմնադրվելու և քաղաքական և վստահելի աստիճանավորների պակասությունը վերացնելու նպատակով՝ Նիկոլայ Առաջինը հրամայել է Պետերբուրգի համալսարանի արևելյան լեզուների բաժնում պետական թոշակով դաստիարակել հինգ կովկասյան երիտասարդների, որոնք պետք է պատրաստվեն որպես արևելյան լեզուների թարգմանիչներ:

Նիկոլայ Առաջինի հրամանը իրազեկվում է երկու տարի հետո, հավանաբար համալսարան ուղարկելու համապատասխան թեկնածուներ չլինելու պատճառով: Այլ է ապացուցում այն փաստը, որ Պետերբուրգ ուղարկվող վեց երիտասարդներից (առաջադրված հինգ թեկնածուի փոխարեն, Պետերբուրգ են մեկնել վեցը) միայն երկուսը՝ Իշխանիկ Վասիլ Յիլիանովը և Յասոն Ճավճավաձեն են համապատասխանել ցարի կողմից առաջադրված պահանջներին, իսկ մյուս չորսը պատկանել են կամ ոչ այնքան նշանավոր ազնվական դասին, կամ առևտրական դասին: Գարրիկ Սունդուկյանը համալսարան է ուղարկվել «Թիֆլիսի քաղաքացիների ընկերությունից» ստացած դործույթան վկայականով (Վերոհիշյալի մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Գ. Արսիի «Գարրիկ Սունդուկյան» մենագրության մեջ: Հայպետհրատ, 1953, էջ 25—27):

1846 թվականի հուլիս ամսի երկրորդ կեսին Թիֆլիսի գիմնազիայի ուսնեք Հիցիանով Վասիլը, Ճավճավաձև Յասսեն, Սունդուկով Գավրիլը (ինչպես գրված է Պետերբուրգի Համալսարանի ուսկուռի Պ. Պլետնյովին ուղղված փաստաթղթի մեջ) Սարաջե Վասիլը, Մեղկնով Պետրը և Մինամձգվարով Դյորդին ուղևորվում են Պետերբուրգ՝ Համալսարանում սովորելու համար (Ի ղևպ, Գ. Արովի վերահիշյալ մենագրության մեջ Մինամձգվարով ազգանունը գնացել է որպես Ֆինամձգվարով (էջ 27), որը, հավանաբար, սուսական փաստաթղթերից օգտվելու հետևանք է։ Այս ազգանունը նիշտ չէ նաև Ս. Հարությունյանի «Գարրիկ Սունդուկյան» մենագրության մեջ։ Այստեղ գնացել է Մինամձգվարով (տե՛ս Ս. Հարությունյան, Գարրիկ Սունդուկյան, Երևան, 1960, էջ 22, 34)։ Դիվար՝ Մինամձգվարովն է, որովհետև այն կազմված է վրացական [წინამძღვარი] (ձինամձգվարի) բառից, որ կնշանակե փանահայր կամ ավագ քահանա (მამიადგარი)։ Մինամձգվարով է նաև Գ. Սունդուկյանի այս նամակում)։

Գարրիկ Սունդուկյանի ուղևորվելով Պետերբուրգ, ինչպես ճանապարհից, այնպես էլ Պետերբուրգից պարբերաբար, ամենայն բարեկեցությամբ ու սրտառձանաչությամբ մօրը բաղմամբիվ նամակներ է ուղարկել Վլադիկավկազից գրված այս նամակը թվով երկրորդն է (նիշտ չէ Ս. Հարությունյանը, երբ գրում է. «Առաջին նամակը նա (Գ. Սունդուկյանը — Տ. Կ.) ուղարկում է մօրը Վլադիկավկազից՝ 1846 թվականի հուլիսի 21-ին»։ Տե՛ս Ս. Հարությունյան, Գարրիկ Սունդուկյան, Երևան, 1960, էջ 19) և իրեն՝ Սունդուկյանի կողմից համարակարգված է № 2, առաջին նամակը գրել է Դուշեթից 1846 թվականի հուլիսի 17-ին և համարակարգված է — № 1, որը պահպանվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում. Գ. Սունդուկյանի արխիվում։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԵՐԻՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «აქ ველით არწანოვსა, რომელიც დარჩა ცოტა შავიარდებით კაზბეგში...» («...այստեղ սպասում ենք Արգանովին, որը մի წამს აუასკრთნელი მნავ ყაფრებში...») — Այն փաստը, որ գիմնազիայի ուսնեքին մինչև Պետերբուրգ ուղևեցել է Թիֆլիսի գիմնազիայի դիրեկտոր Արզանովը, ջուլց է տալիս, թե որքան մեծ նշանակություն են տվել այդ ախտին սեղական իշխանությունները։ Կադրեգին գյուղ է Ռազմավիրական ճանապարհի վրա, Կադրեկ լեռան ստորոտում։
2. «...იმ ადგილებში კაზახები მოგვდევდნენ» («...այսպիսի տեղերում մեզ ուղևեցում էին կադակներ») — Սունդուկյանի Պետերբուրգ ուղևորվելու ժամանակ գետեւ շարունակվում էր պատերազմը ցարական զորքերի և Շամիլի զվաճվորած լեռնայինների միջև։ Հաղորդակցության զլխավոր ճանապարհների վրա ցարական իշխանությունը ստեղծել էր կադակալին կետեր, որտեղ գտնվող կադակները լեռնայինների անակնկալ հարձակումներից պաշտպանելու համար ուղևեցում էին փոստը, պետական կարեւոր անձանց և ուլն։ Այստեղ խոսքը այդ կադակների մասին է։
3. Անանուրի — Գյուղ Ռազմավիրական ճանապարհի վրա, ընկած է Թիֆլիսից 64 կմ դեպի հյուսիս։ Միջին դարերում (VIII—X) Անանուրին եղել է Արագ-վիի էրիթավանների (ֆեոդալ կառավարիչներ) նստավայրը և Վրաստանի լեռնային մասի համար ծառայել է որպես ստեպական և ռազմական խո-

1. „Ո՞րք եմք մոգացող, որք մոգված, որք մոգվող...“ (եւս վեց գլխի է, որ նախապահին էի անձրեկ...) — Այդ մասին Սուրբուհյանը գրել է, օգոստոսի 6-ին Վորոնեժից ուղարկված նամակում:
2. „Ո՞րք մեծաբանիկ լուրջ...“ (Այնուհետև Մխարիանի տուն է...՝) — Մխարիանի տունը, մինչև սովետականացումը, միշտ տնակ է ունեւորւող եկեղեցու կողմից: Մխարիանը իսկապէս պատմական անձնավորութիւն է, 1682 թվականին Ռուսաստանի խաղաղար Ֆեոդոր Ալեքսեևիչի ցանկութեամբ նա նշանակվում է Վորոնեժի եպիսկոպոս Վորոնեժում նախատորմի կազմակերպման և արդիւան արշավանքի նախապատրաստման ժամանակաշրջանում Մխարիանը լինում է Պետրոս Մեծի կառնդան օգնականը և նույնիսկ 1695 թվականին նրան է տալիս իր ամբողջ փողը (6000 ռ): Վերջին նվերի համար Պետրոս Մեծը հրամայում է նրան տնակն ունենալու և արդիւան եպիսկոպոս ֆոգալին նվիրատւութեանն արժանի մարդկանց համար շարունակվում են նաև 1700, 1701 և հետագա տարիներին, որի համար Պետրոս Մեծը խնայարկում է ինքը՝ նոր քաղաքներ կառուցելու նրան:
3. „Ո՞րք մեծաբանիկ ճշմարտացի մեծաբանիկ ցոլում...“ (եւս Մխարիանը սրանից եւրոպական տարի առաջ եղել է Վորոնեժի միաբնակչութեւն և նախորդ նիստին տարի է, ինչ վախճանվել է...) — Սուրբուհյանի մոտ թվերը որոշ չափով չափազանցված են. հաշված սույն նամակի գրութեան թվականից Մխարիանը Վորոնեժի եպիսկոպոս է նշանակվել 1684 տարի առաջ (1682), և վախճանվել է 1743 տարի առաջ (1703):
4. „...ստիճակ մաքուր...“ (աւելորդ գնացել են Մակարիան:) — Մակարիան Վոլոգդայի ձախարհային Մակարի քաղաքի խեղաթելութեւն տնակն է, որ հնուց, աշխարհագրական հարմար դիրքի պատճառով, ամեն տարի տեղի է ունեցել տոնավճառ 1816 թվականին հրկիւր աշխարհում է մակարիան տոնավճառի կառուցանքը, որից հետո, 1817 թվականի փետրուարի 15-ին տոնավճառը տեղափոխվում է Նիժնի-Նովոգորոդ Սկաւ 1817 թվականից Նիժնի-Նովոգորոդում ամեն տարի հուլիսի 15-ից մինչև օգոստոսի 25-ը տեղի է ունեցել տոնավճառ, որը երբեմն, ըստ հին սովորութեան, տնակն է նաև մակարիան, որպիսին օգտագործում է և Սուրբուհյանը: Քանի որ Սուրբուհյանի նամակի ամսաթիւը համընկնում է նովոգորոդյան տոնավճառի ժամանակին հետ, նշանակում է նամակում հիշված հայ աւետարականները գնացել են Նիժնի-Նովոգորոդի տոնավճառին մասնակցելու համար, կամ, ինչպէս Սուրբուհյանն է ասում, Մակարիան:

3. ԹԻՆԵԱՐՆԵԱ. ՍՈՒՆԴՈՒՆԵԱՆԻՆ

(էջ 16—26)

Ինքնագիրը գտնվում է Դրականութեան և արվեստի թանգարանում, Գարրիէ Սուրբուհյանի արխիւում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակը առաջին էջի լուսանկարում կա հետգրութեւն Տպագրութեւն է առաջին անգամ:

1. «...յառաջ 16-ն տեղեմ և տեղեմ եղեմքեղ յգլուհաւ...» (Վուլխի 16-ին: Չեզ և Չեզ ձեռքերն ի խաբարում...) — Այս արտահայտությունը հետաքրքրական է նրանով, որ պարզում է Սունդուկյանի Պետերբուրգ մեկնելու ճիշտ ժամանակը: Այստեղ նա տեղեկություն է Թիֆլիսից Պետերբուրգ մեկնելու օրվա մասին, երբ նա երկար ժամանակով բաժանվելու էր մորից: Իսկ այդ օրը, ըստ այս արտահայտության, հուլիսի 16-ն է: Այդ է ապացուցում նաև Վերնեկից մերը գրած 1846 թվականի օգոստոսի 6-ի նամակը, որտեղ Սունդուկյանը գրում է. «...դեռ և՛ Գորգ և՛ Գորգ չեմ զննում ձեր թուղթը...» (Վուլխի օգոստոսի 6-ին — Տ. Կ.) ճիշտ երբ շարաֆ է. ինչ տեղեկից գուրու եմ եկել): Պարզ է որ հուլիսի 16-ից մինչև օգոստոսի 6-ը անում է ճիշտ երբ շարաֆ է որ Սունդուկյանի Թիֆլիսից Պետերբուրգ է մեկնել 1846 թվականի հուլիսի 16-ին: Մինչև վերջերս էլ Սունդուկյանի մասին գրված հոգեմտական և մեկնադրություններում նշվել է, որ նա Պետերբուրգ է մեկնել 1846 թվականին, լավագույն դեպքում ավելացվել է նաև ամիսը՝ օգոստոսը: Գուրու կարծարություն չտրվի այս փաստի՝ ճշտմանը, եթե այն որոշ ինքնակատարությունների պատճառ չզառնար: Այսպես, Գ. Արուստի օգոստոսի 2-ից 1846 թվականի ՍՍՍՀ Գործությունների ակադեմիայի Գրականության և արվեստի ինստիտուտում պահվող Թիֆլիսի Սունդուկյանի նամակներից մեկի թարգմանությունը և արտագրվող թարգմանչի կողմից կամայականորեն գրված թվականը, իր «Գործիք Սունդուկյան» մեկնադրության 28-րդ էջի տեղատեղի 2-ի ծանոթացությունում գրում է. «Սունդուկյանի արձիվ, 1846 թ. մարտի 16-ին մոր գրած նամակը»: Նույն անճշտությունը մենք դանում ենք նաև Ս. Զարուկյանի «Գործիք Սունդուկյան» մեկնադրության մեջ, որտեղ գրված է. «1846 թվականի մարտի 16-ին մայրը գրում էր» (Տե՛ս Ս. Զարուկյան, Գործիք Սունդուկյան, Երևան, 1960, էջ 23):

Սունդուկյանի մոր վերահիշյալ նամակի բնագիրը անթվական է: Այդ նամակի է Գ. Սունդուկյանի 1847 թվականի մարտի 14-ին Պետերբուրգից գրած նամակի համեմատությունը ցույց է տալիս, որ Թիֆլիսից նամակը վերջինիս պատասխանն է: Այսպես, Սունդուկյանը իր նամակում գրում է. «Եթե ցանկանում եք, Արդանովին ասացեք, ես համոզված եմ, որ նա նույնպես խորհուրդ կտա, որ ես այստեղ իմ փողով լինեմ: Մայրը պատասխանում է. «Գրում ես ին Արդանովին ասա... Մի՞թե ես չգիտեմ, որ մեր վրդով սովորելն ավելի լավ է, քան տեղական հաշիվում: Սունդուկյանը գրում է. «Եթե աստիճան է ուր լեզու սովորել հնարավոր չէ», մայրը արձագանքում է առջև հարցին: Ահա՛հա, իր նամակում մայրը գրում է. «Ահա որդե՛ն ինն ամիս անցավ և դարձյալ գրությունը նույնն է: Ես որոշեցի Սունդուկյանի Պետերբուրգում լինելու ժամանակի մասին է և իմն հավատարմ թարգմանչի գրած թվականին, կատարվի, որ Սունդուկյանը Պետերբուրգ է մեկնել ոչ թե 1846 թվականին, այլ 1845 թվականի հուլիսին, երբ նա իրականում եղել է Թիֆլիսում և դեռևս համարվել է Արդանովինների գլխավոր խոսնակը: Պարզ է, որ Թիֆլիսից Սունդուկյանը չէր կարող նամակ գրել Պետերբուրգ՝ որովհետեւ, երբ վերջինս Թիֆլիսումն էր:

2. Լայպրյան ինստիտուտ — Խոսքը Լայպրյան ճեմարանի մասին է:

Իվանի զանգակաժամանակ — Էստրա. Իվան ԼԷՃ՝ սյուլանման տաճար-զանգակա-
ժամանակին է, որը համալրվում է XVI դարի ստեղծված հարստարապետաթյան
հուշարկալ կոթողներից մեկը։ Այն կառուցվել է Լուսիկայի կրմբյում 1505—
1508 թվականներին, հարստարապետ Բոն-Ֆրյակիի կողմից։ 1600 թվակա-
նին, Թորթ Գոզանովի ժամանակ, Իվան ԼԷՃը լրացվում է նոր կառու-
յուններով և ստանում ժամանակակից տեսք։

13. Խուսճուրդ Խուճին — Բնագրում գրված է վրացական լայերենով՝ Խորուրդ Խորս: Խոր՝ խորք լայերինք: չարահան է, որը երգվում է չալ եկեղեցում պատարագի սկզբին: Խուսք XIII—XIV դարերի բանաստեղծ խաչատուր Կեւասեցուն է, և իրենից ներկայացնում է ակրոստիքոս. բանաստեղծովյան տողերի առաջին տառերից իմացումից ստացվում է խաչատուր անունը:

Դժ. Դիւնայ և ձիւնայ. — Բնագրում գրված է վրացադասու հայերենով՝ գինյո իւկ
 ձիւն: Գինյո և ձիւն բառերը վերցրված են այն մագթանդից, որը վերաբե-
 րում է ասորի հայերգությանը:

1.3. **Abganzliche** = *biglybygh* *Prigghunoi*.

16. „...გაფუდა ხაწყალ მადამას...“ (ე...ნამან էր խղեն մաղաղին) Միշեն Արդաշյանների դիմադրության ընդունվելը Սոսիալիզմի իր սկզբնական կրթությունը ստացել է տանը: Նրա այդ շրջանի ուսուցիչների թվում են եղել նաև Սոսիալիզմի սոցիալիստական դեմոկրատիայի շենքում ապրող, Փարիզից եկած դասատու Հակոբ Շահան-Ջրեղատյանը, որը Սոսիալիզմի սոցիալիստական ղեկավար, գրող, բանասեր, իսկ Ջրեղատյանի ֆրանսուզի կինը, Մարգարիտ Դանտեսը* ֆրանսերեն լեզունը մոտավոր տանելով Սոսիալիզմի նկատի ունի Մարգարիտ Դանտեսին:

17. Պետական մանկ — Կրտսիցիդի ունի իշխակադ Կառուցվածք Սոսկվայում:
Կառուցվել է 1817 թվականին ինժեներ Ա. Բառակուրի նախադժով:

18. „...თავარმართებლის სახლებიდან უტაბამდინ“. (ა...ქი|საყრთაქ|ონსერე მინსა
კოთარქ:») — ჯამსინათოქიონსერ კერქამბ ლ ზეჰქეჩასეყ.

19. «...წმინდა მღვდლის ამავეს იწერებოთ». («...սուրբ նիգալի մասին եք գրում»:) — 1846 թվականի օգոստոսի 2-ի համակույմ Թինաթինա Սունդուկյանը ռուս դուռն գրել է. «...ծպեղ որ ունեն սուրբ նիգալ, բավ պատիվ տուր ու պահիր...»: Սունդուկյանի խոսքը այդ մասին է. Հայաստացիները որպես վճռորոշող կրկն են խառն, քրիստոսի խաչկրիության, աստվածամոր, սուրբ նիգալի կամ զեղարքի ու աչյո պատկերներ:

20. „ԹՐԱԿՄԱՆՆԵՐ ԶԻՄՈՅԻՆ“ (ԵՐԱՍՏԱՆԻՆԻ) — Գ. ՍՏԵՊԱՆԻՍԻԱՆԻ ՄԱՅՐԸ
1846 թվականի օգոստոսի 2-ի համարում ցանկություն է հայտնում, որ
Գարբրիելը մի օրացույց գնի և հեղինակական օրենքները պահպանի, պատ պա-
հի

4. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(Pg 27-28)

Ինքնազիրը գտնվում է Կրականույթյան և արվեստի թանգարանում, Դարբինի Սունդուկչանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակաների բաժնում:

Պետերբուրգից պրամ առաջին նամակն է, որտեղ հաղորդվում է Ք. Սունդուկ-յանի Պետերբուրգ գալու ճիշտ օրը և նույնիսկ ժամը: Նամակի առաջին էջում արված է հետգրություն: Տպագրվում է առաջին անգամ:

1. «...ցեղորոշ քեթերաբուրգն, ձեռքից օձառնեմ...» (Ե...արժանապա Պետեր Բուրգին այս ամսի ֆանդուսին...) — նշանակում է, Գ. Սունդուկյանը Պետերբուրգ է հասել 1846 թվականի օգոստոսի ըսանդորսին՝ Մինչդեռ Շաշազիզը իր «Գարբիել Սունդուկյանը» ուսումնասիրության մեջ (տե՛ս Ե. Շաշազիզ, «Գարբիել Սունդուկյանը» կենսագրական նյութեր, արտատպւոյ Հայաստանի Ս. Խ. Հանրապետության Գիտությունների և արվեստի ինստիտուտի «Տեղեկագիր» № 2, Երևան, 1927, էջ 7) գրում է. 1846 թվի օգոստոսին նա (Գ. Սունդուկյանը — Տ. Վ.) գնացել է Պետերբուրգ ու նույն ամսի 20-ին մտել է Կայսերական համալսարանը...: Օգոստոսի 20-ին Գ. Սունդուկյանը գեղատառ հասել Պետերբուրգ և հետևապես չէր կարող մտնել համալսարան:

Գ. Աբովը իր «Գարբիել Սունդուկյան» մենագրության էջ 27-ում գրում է. Նույն թվականի (1846 — Տ. Վ.) օգոստոսի 28-ին համալսարանի ուսկույր Պ. Պրեսնյովին պաշտոնապես տեղեկացվում է, որ Բրիգիտի գլխավորությամբ դասընթացին ավարտած գլխավորապես սաներ Մեղինով Պետրը, Սունդուկով Գարբիելը, Սարգիս Վասիլյին, Իշխան Յիցիանով Վասիլյին, Յինամզովարով Դյուրգին և Իշխան Ջավադյան Յասսին արդեն գտնվում են հանապարհին և շուտով կժամանեն համալսարանի տրամադրության տակ: Իսկ նույն գրքի էջ 28-ում հեղինակը գրում է. «1846 թվականի օգոստոսի 28-ին համալսարանի ուսկույրին պաշտոնապես տեղեկացվում է, որ նրանք (Գ. Սունդուկյանը և իր ընկերները — Տ. Վ.) ժամանել և տեղավորվել են որպես պենսիոներներ: Գ. Աբովը վերոհիշյալ տեղեկությունները հայտնում է, հենվելով Լենինգրադի մարզային պատմական արխիվում պահվող երկու տարբեր փաստաթղթերի վրա, բայց թե դրանցից որն է ճիշտ, մենագրության հեղինակը չի ասում: Արդյո՞ք այն, որ Գ. Սունդուկյանը և իր ընկերները օգոստոսի 28-ին «արդեն գտնվում են հանապարհին և շուտով կժամանեն համալսարանի տրամադրության տակ», թե՛ այն, որ նրանք «ժամանել և տեղավորվել են որպես պենսիոներներ»: Ժիշտը վերջինն է, այսինքն այն, որ Գ. Սունդուկյանը և իր ընկերները օգոստոսի 24-ին հասնելով Պետերբուրգ, հենց նույն օրը ներկայացել են համալսարան: Այդ է պատշույցում նաև Սունդուկյանի հետևյալ՝ 1846 թվականի օգոստոսի 30-ի Պետերբուրգից մուրը գրած նամակը:

5. ԹԻՆԱԹԻՆԱՍ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(էջ 29—33)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարբիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲԼՍԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...քեթերաբուրգի մեջ Խլոբովի օր մամբոն...» (Ե...ես ամենևին չեմ հավանում Պետերբուրգը...) — Այս և հետևյալ տողերից երևում է, որ Սունդուկյանի առաջին տպավորությանը Պետերբուրգի կյանքից դրական չի ելել: Հետագա-

2. „ამ თვის 24-სა სამშაბათ დღეს მივივლინე უნივერსიტეტში...“ (ესაი თარს. 24-ին, სხიწაჲრქი ორ ძღვ წამყარაჲს რწკარსეჲს...) — *ესაი თარს. 24-ის, სხიწაჲრქი ორ ძღვ წამყარაჲს რწკარსეჲს...*) — *ესაი თარს. 24-ის, სხიწაჲრქი ორ ძღვ წამყარაჲს რწკარსეჲს...*
3. „...ენენისთვის 15-სა უნდა ეგზანიონა დევპერეონი...“ (ესაი თარს. 15-ის წმინდის ყქარს სწარსეჲს...) — *ესაი თარს. 15-ის, წმინდის ყქარს სწარსეჲს...*
4. „...იმედი მაქვს, რომ თქვენ ღოცვით პირნაჲლათ გავივლიე“. (ესაი თარს. 15-ის წმინდის ყქარს სწარსეჲს...) — *ესაი თარს. 15-ის, წმინდის ყქარს სწარსეჲს...*
5. „მე რომ მცოდნოდა, თუ უნივერსიტეტში ჩემი ფუნქცია მამინებოდა...“ (ესაი თარს. 15-ის წმინდის ყქარს სწარსეჲს...) — *ესაი თარს. 15-ის, წმინდის ყქარს სწარსეჲს...*

(1, 34-39)

ՏԵԺՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- 547

զնացել եր. աշխատանքի ձայն չեմ լսել և 2-եր թատրոն ոչ ոք ձեռք չի տվել ևրիտ շարաթ անցել էր 2-եր հեռանալուց. մի կիրակի Ղազար Նստեց սենյակումը և մի փոքր սկսեց թափել վրա նվագել. աշխատանքի արտասուքով, մտա սենյակում, երևան իմացր ընկա մտահանակալ վրա ու սկսեցի դառնալ զատր լաց լինել...»:

3. «...Ջըր հեծի ժամանակի մազում» (Երևանի իմ հագուստով եմ): Խոսքը համարաբանի ստանդարտի պարտադիր համադրության մասին է, որը Սունդուկյանը կարող էր հագնել միայն ընդունակելուց հետո:

4. «...Որոշ 18-և հեծի ընդունակություն» (Երևանի 18-ին կոկորդի մեք բնակարաններ...») — Ընդունակության սաների ընդունակության քանակությունները տեղի են ունեցել 1846 թվականի սեպտեմբերի 18-ին և 19-ին: Ե. Արարի իր «Գարրիկ Սունդուկյան» մենագրության մեջ ճիշտ նշելով հիշյալ օրերը (տե՛ս էջ 29), միաժամանակ նույն էջում, մի քանի տող հերքել, գրում է. «Ընդունակության կայաններում պետական համարաբանի խորհրդի նիստերի մատչելիություն 1846 թվականի սեպտեմբերի 11-ին գրված է»։ Այստեղ հեղինակը մեք է բերում Գ. Սունդուկյանին և իր ընկերների վերաբերյալ համարաբանի խորհրդի որոշումը նրանց ընդունելու մասին: Պարզ է, որ այստեղ զուգորդվում են թվաբանության և համարաբանի խորհուրդը 1846 թվականի սեպտեմբերի 11-ին կոկորդի սաների վերաբերյալ չկա կարող նման որոշում ընդունել, քանի որ վերջիններս ընդունելության քանակությունները գրեթե չէին հանձնել:

5. «...Հեծի հեծի ընդունակություն» (Երևանի մեք բնակարան է): — Մեծից բաց զրված է վրայադրում հայերենով:

Տ. ԹԻՆԻՍԻՍԻԱՆ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 43—47)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի լուսանկարներում և ավագ տեղերում արված են մի շարք հատկություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

1. «...ընդունակություն ընդունակություն» (Երևանի բնակարանի և իմ բնակարան): — Կոկորդի սաների ընդունակության քանակությունները անհաջող են անցնում, նրանց թվաշարների ընդհանուր միջին գնահատականը 3 թվանշանից ցածր է լինում, իսկ Սունդուկյանի թվաշարների միջինը լինում է 22¹/₃: Նա ստանում է հետևյալ գնահատականները. կրակ (ազատի ընդունակություն) — չի բնակվել, լողիկ — 2, աշխատանքային — 2, ընդհանուր պատմություն — 2, սուսաց պատմություն — 1, մաքրում — 3, ֆիզիկա — 3, ուսուցիչ — 3, լատիներեն — 1, ռուսերեն — չի բնակվել, գերմաներեն — նկատի չի առնվել, ֆրանսերեն — 3 (Սուրեն Հարությունյան, «Գարրիկ Սունդուկյան», Երևան, 1960, էջ 22): Համարաբանի խորհուրդը որոշում է. «Ինչ վերա-

շերում է Բիჭլիսի գիմնադիտի սաներ Մեզինովին, Սալոֆին, Սունդուկովին, Մինամզովարովին, իշխան Մամադովին և իշխան Յիցիանովին, ապա տեղյակ դարձին Սանկու-Պետերուրգի ուսումնական օկրուգի պ. գերատնային, որ ընտելությունների ժամանակ ցույց տված նրանց առաջադիմություններով նրանք չեն կարող ուսանող ընդունվել բոտ գոյություն ունեցող կանոններով (Գ. Արամ. «Գարրիկ Սունդուկյան», Հայկահայրատ, 1953, էջ 29)։ Համալսարանի ուսուցիչներ Վանկով խորհրդի օրոշման վրա, առաջարկում է ընդունել կովկասյան սաներին։ Նկատի ունենալով Նիկոլայ I հրամանը կովկասյան սաներին համալսարան ընդունելու մասին, ուսումնական օկրուգի գերատեսուչը անհաբի Վամարում նրանց համալսարան ընդունելը և, գիմնով լուսավորության մինիստրին, առաջարկում է ընդունել կովկասյան սաներին առաջին կուրսում երկու տարի պաշելու պայմանով։ Լուսավորության մինիստրը կարգադրում է ընդունել կովկասյան սաներին։ Ընդունելության հաջորդ ձեռնարկում է մինչև հոկտեմբերի 14-ը Այդ օրը ուսումնական դրժի վերատեսուչ Մուսին-Պուշկինը, չնայելով համալսարանի առաջարկությանը, կարգադրում է Գ. Սունդուկյանին և նրա ընկերներին ընդունել համալսարան, որով և վերջանում է կովկասյան սաների ընդունելության հարցը։ Սունդուկյանի Պետերուրգի համալսարանում հանձնած ընդունելության ընտելությունների և համալսարանում ընդունվելու մասին տվելի մանրամասն տեղ. մ. Հարսիկյանին, «Գարրիկ Սունդուկյան», Երևան, 1950, էջ 21 — 23։

2. „Մեծագրեցի ճառագրեցի ճառագրեցի ճառագրեցի...“ (Համալսարանը ընդունել է աշխույժ գիմնակիսին...) — Սունդուկյանի այս կարծիքը կասկածի ենթակա է. հաղթի ըն Պետերուրգի կայսերական համալսարանը որևէ կարգ առիթ ունենալով ընդունելու Սունդուկյանի գիմնակիսին հետևող համալսարանին այն է, որ մի շարք առաջնակարգ Բիჭլիսի գիմնակիսում վաղ են դաստիարակվել և այդ իսկ պատճառով համալսարանի ընդունելության ընտելությունների անհաջողության է մատնվել նույնիսկ գիմնակիսի լավագույն սաներից մեկը՝ Գ. Սունդուկյանը։ Բերեա այդ անհաջողությանը նպաստել է նաև այն ժամանակ գոյություն ունեցող արհամարհանքը դեպի Ռուսաստանի ծայրամասային ժողովուրդների ընդունակությունները և գուցե նաև ընդող դաստիարակման կազմի լծակներով ընդունել և խստապահանջությունը։
3. „...Մեծագրեցի ճառագրեցի, ճառագրեցի, ճառագրեցի, ճառագրեցի...“ (Համալսարանը չի կարող մեծ ընդունելությունը մեծել...) — Գ. Սունդուկյանը հիշում է նկատել. ինչպես Ն. I ժողովությունում ասվեց, ցարական իշխանություններն անտեսելով կովկասյան սաների անհաջողությունը ընտելությունների ժամանակ, Սունդուկյանին և իր ընկերներին ընդունում են համալսարան։
4. „...ճառագրեցի ճառագրեցի, ճառագրեցի, ճառագրեցի...“ (Համալսարանում անունով նամակ կա վստահում, ջուտով ուղարկել տիրոջը...) — Ինչ որ է Բեթանովը, անհայտ է, սակայն պարզ է, որ հիշյալ անձը Բիჭլիսում գտնվող այն մարդկանցից է, որոնց հետ Գ. Սունդուկյանը մոլորեց գաղտնի համակարգություն է ունեցել։ Այդ համակարգը Սունդուկյանի պատվիրով հաս-

ցեղատերերին և Հասցրել Գարրիելի կրասեր եղբայր Միքայելը, որը սակայն զազոնի չի մնացել: Մայրը տեղեկանալով այդ մասին, անշափ անհանգրստացել է և իր 1847 թվականի Հուլիսի 25-ի նամակում որդուն գրել. «Գարրիել ջան, երանի իմանամ, որդի, Լոբան նամակներ միայն Գարուայի վրա ես գրում, թե՛ ուրիշների վրա էլ, անցյալ օրը Թոմասից լսեցի, որպես թե մի տեղ բավական թվով նամակներ են ստացվում Սունդուկյանից. Միխայիլն ինձ ուղիղ չի ասում, իսկ Գարուային Հարցնելն անհարմար է: Եթե «իշտ որ այդպես է և ուրիշ տեղեր էլ նամակներ ես գրում, էթե չարիք բերող տեղ է, ձեռք վերցրու, մի վնաս չդուրս գա դրանից, սիրելիս, էթե սիրում ես ինձ, կասկածներ մի ձգիր սրտիս մեջ»: Այդ զազոնի նամակները ես ոչ մեկը չի պահպանվել:

Յ. ԲԻՆԱՍԻՆԱՆ ԵՄԻՆԻՄԻԿԱՅԱՆԻՆ

(Էջ 48—50)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի աստիճին էջի ձախ յոսանցրում կա «Լադրովյան» կատարված Սունդուկյանի ձեռքով հսկայրվում է աստիճին անցում:

ՏԵԺՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...ամ ճշեհա՞ն ճանե՞տ...» (ե...այս ցուցակից տեսեր...) — Սուրհուկյանը սույն նամակի հետ ուղարկել է նաև իր կատարած ծախսերի ցուցակը, որը պահպանվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գ. Սունդուկյանի արխիվում:
2. «...معاذ الله ما امكنني ان اكتب...» (եկարծեմ մի ամբամ գրել կամ...) - խոսքը 1846 թվականի սեպտեմբերի 30-ի նամակի մասին է:
3. «...بدرجتي ندمي بجلوتي...» («Այսպիսի համարք իմ սեղանն է»:) — Այս տողի ներքևում, բնագրում Սունդուկյանի ձեռքով գծադրված է իր հանրակացարանի պրիմիտիվ հատակագիծը: Գծադրի համապատասխան տեղերում կան մակագրություններ. «Սրանք սենյակներն են», «Այստեղ վերն բարձրանալու աստիճաններն են», «Նույն ձևով էլ այս կողմն է»: Գծադրված սենյակներից մեկում դրված են չորս համադասակցված կեռեր, որոնք պատկերացում են տալիս սենյանների դասավորության մասին սենյակում: 1 թվանշան կրող կեռը Սունդուկյանի սեղանի տեղն է:
4. «...ساخته‌ام به‌دوستانه به‌دوستانه...» («...տների մասին էլ տեղեկություն տվեմ»:) — Գ. Սունդուկյանի և նրա հորազատների նամակագրությանց պարզվում է, որ նրանց շատ է անհանգստացրել տների հարցը: Այսպես, 1846 թվականի սեպտեմբերի 2-ի իր նամակում մայրը գրում է. «Տներն մասին եթե հարցնես, ասում եմ հետևյալը, հիմա հենց տների համար զնում եմ տեղեկություն իմանալու, ասում եմ, որ կարիք կա տների դործին լավ հետևել, մի քանի տեղ պիտի դիմում ներկայացնել, սակայն մի՞թե ես կարող եմ գլուխ կանգնել այդպիսի մի դժվար դործի, ուրիշ միտ մարդ էլ

չունեմ, որ կարողանա այս գործին բարեխղճորեն հետևել: Բնչպես երևում է հետագա նամակադրույթներից, աներին վերաբերող հարցը բավականաչափ ձգձգվել է. Թինաթինա Սունդուկյանը 1846 թվականի դեկտեմբերի 13-ի նամակում գրում է. «Թրանի թե այս մեր տան գալմաղալից էլ պրծնեի. այն ժամանակ լավ կլինեի: Այս էլ մի գարդ է եղել ինձ համար: Մերայել Սունդուկյանի նամակներից լիովին չի պարզվում, թե տները հետ կապված այդ ինչ հարց է, որ այդրան զրազեցել է Սունդուկյաններին: Սակայն Միրայելի 1846 թվականի դեկտեմբերի 13-ի նամակում գրված «...կուղչիները հայրիկի անունով են գրված, ուստի և նա (Թինաթինա Սունդուկյանը — Տ. Ա.) չի կարող իր անունով գրավ գնել, բանի որ ժառանգ ունի» տողերից կարելի է ենթադրել, որ Թինաթինա Սունդուկյանի առջև ծառացած են եղել մի շարք հարցեր, այդ թվում ամենակարևորը գուցե՝ Զոբիսիմի ամուսնության հետ կապված օմիտի պատրաստման և անհրաժեշտ դրամազույլու ունենալու հանգամանքն է, որոնց լուծումը Սունդուկյանների քայքայված տնտեսության պայմաններում անհնարին էր: Հավանաբար, այդ վիճակից դուրս գալու համար, Թինաթինա Սունդուկյանը որոշում է գրավ գնել տները, բայց բանի որ Մկրտում Սունդուկյանի թողած կարողությունը բոտ օրենքի պատկանում էր նրա ժառանգներին, Թինաթինան կարող էր իր մտադրությամբ իրազարծել միայն այն դեպքում, եթե տունը գրված լինեի իր անունով կամ հավատարմադրեր ներկայացնեի իր սրբիների, այսինքն Մկրտումի ժառանգների կողմից: Այդ է պատճառը, որ Միրայելը իր 1846 թվականի դեկտեմբերի 13-ի և 23-ի նամակներում Գարբիկից խնդրում է, որ նա իր կողմից հավատարմադրի ուղարկի (այս մասին տե՛ս Գրականության և արվեստի թանգարան, Կ. Սունդուկյանի արխիվ, Թինաթինայի 1846 թ. սեպտեմբերի 2-ի, դեկտեմբերի 13-ի և Միրայել Սունդուկյանի դեկտեմբերի 13-ի և 23-ի նամակները):

5. «...ջըր եջորդտ եղլլդեցեի ԶՐԱ ԶԴ...» («...դեռևս կարգին ուսանող չեմ...») — Կովկասյան սաները, այդ թվում նաև Կ. Սունդուկյանը, որպես ուսանողներ ձևակերպվել են 1846 թվականի հոկտեմբերի 14-ին:

10. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(ԼՁ 51—53)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարբիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետքորթյուն՝ կատարված Սունդուկյանի ձեռքով: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԵՄԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...ձգեմ եօյոցիմի լլլորո ԳՅՐԻՆԺԱԸ ՄԵՋԱԾԵԼՈՆԵՑՆԵՐ...» («...Դավիթ Նիկիտիչն ավելի մանրամասն կտեղեկացնի Ձեզ...») — Խոսքը Գ. Սունդուկյանին և իր ընկերներին դեպի Պետերբուրգ ուղեկցող Դավիթ Արզանյանի մասին է:

2. Հակոբ Եփրատիչ — Դավիթ Արցախյանի եղբայրը:
3. «...նաճճոճն ճՅճճճճ ՅՅճճճճճճճճճ» (ս...տան մասին տեղեկություն ստալը:
— Այս մասին տե՛ս 9-րդ համախիչ Ա՝ 4 ծանոթությունը:
4. Այսպիսն Դավիթիչ — Խոսրո Արիմով Ազադնի մասին է:
5. Զախար Եփրատիչ — Խոսրո Բարանդյան Զախարի մասին է:
6. Հեփմազյանեմ — տե՛ս նախ:

11. ԹԻՆԱԹԻՆԱՔ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(1. v. 5.1 — 5.9)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Կարբիկ Ստեղծականի արխիվում և ամփոփված է ֆոդիի նամակների բաժնում: Նամակի տարրեր էջերին կան ճշգրտվյալներ: Այստեղ ևս Ստեղծականը անհրաժեշտության դեպքում հաղորդեցիկ է ստեղծելիս Վ ստառեր, վրայ լեզվում աչի չլինելու պատճառով ճշգրտվում է ստեղծելիս սկզբում:

ՏԵԲՍՏԻՆ ԿԵՐԱՐԱՆՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- [illegible]

(1.9 60-64)

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱՔԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆԵՐ

- ### 1.3. ԹԻՆԱԹԻՆԱՆԱՍԻՆԳՈՒԹՅԱՆՆԵՐՆԵՐ

(42 65-67)

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԴԱՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Ի. ...նա չի փորձում անցնել: (Ե...նա ու իր ֆորսոսյիսնոն:) — Գրված է վրացական հայերենով:

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Խոնդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի հերթը բնականորեն չի համընկնում և ազատ տեղերում արված են մի շարք հետգրություններ: Անհրաժեշտության դեպքում Գ. Խոնդուկյանը այստեղ ևս պետք է հասկանա Վ. և Նաչկական Ը տառերը: Այս նամակը Մ. Խորաշեկյանի թարգմանությամբ տպագրվել է Հայկական ՍՍԽ Գիտությունների ակադեմիայի «Տեղեկագրում» և Հասարակական գիտություններ, 1950, № 8 յ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՈՒՆՆԵՐ

1. «...դեմքդ ձեռքդ և քնքերդ և քնքերդ և քնքերդ...» (եկրի ասելով ուրիշ և պատկանող մասերը ուրիշ կերպ ասելով...) — Գ. Խոնդուկյանը Պետերբուրգ էր մեկնել որպես պետական թղթակց, որը նրան պարտավորեցնում էր համարարանն ավարտելուց հետո վերադառնալ: Երբ նա լինում էր Կովկասի փոխարքայության կողմից աստիճանաբար պաշտոնում: Ասկան իսկ չի ցանկացել չինոյնիկ գտնելու: Ինչպես այս հանգամանքը, այնպես էլ թղթակցության նկատմամբ կիրառվող սկզբնական, ամեն մի չնչին բանի համար մշտական հետապնդումը կաշկածել, զգուշացնել են Խոնդուկյանին և նա շատ ուսանողների նման ձգտել է վաղը դրա իր վրայից այդ դուրսը, որից ասկան իսկ չի ասելով մինչև համարարան ավարտելը, բանի որ միջոցներ չի ունեցել ուսման վարձը տեղում վճարելու:
2. «...մանկությունս քնքերդ և քնքերդ և քնքերդ...» (ե...կարճ մասնակցից հետո այստեղի բոլոր առարկաները շարժվելով կրկնվեն...) — Այստեղ պետք է ուսանող Խոնդուկյանը հանդես է բերել կյանքի գիտելու, նրա մեջ ներթափանցելու իր տնտեսությանը: Նրա ուղեգիրը աչքից չի վրձնվել, որ Թիֆլիսի տնտեսական վարչականության չի դիմադրում: Խոնդուկյանի արդյունաբերողների ու արտադրողների մրցմանը, որոնք իրենց արտադրողները ավելի լայն մասշտաբով իրացնելու և ավելի էժան հումք արտադրողներ համար թափանցում էին Անդրկովկաս և դրանով տեղի շուկաները: Ըստ ուսանող Խոնդուկյանի, որպեսզի տեղի վաճառականությունը իրեն փրկի անտեսելու և քաղաքային վերահաս վտանգից, պետք է լուսավորվի:
3. «...հեղինակս քնքերդ և քնքերդ...» (ե...մեկ կրթությունը դեպքում ունի...) — Գ. Խոնդուկյանը հիշում է նկատել, ուսումնասիրելով դասական գրքերը և արտադրողների ցանկը, որտեղ գերակշռողը լեզուներն են, կարելի է եզրակացնել, որ իսկապես կովկասյան ասիայից ցանկացել են պատրաստել իրենց արտադրողության աշխատողներ կամ թարգմանիչներ: Համարում են նաև այստեղի է ունեցել Արտադրող գործերի միջնորդությունը: Ասկան իսկ չի ասում մասին Գ. Խոնդուկյանի վրդովմունքով գրված տողերը ցույց են տալիս, որ Կովկասյան կոմիտեն և փոխարքայ Մ. Վորոնցովը ցանկացել են կովկասյան տաներից չինոյնիկներ պատրաստել:

4. „...ჩვენ ექვსნი...“ (ე...მსსრ վկայ...) - *მთავრე Թիֆլისի գլխավորი մարմնի* -
ժամանակ ավարտած և միասին Պետերբուրգ մեկնած իր և իր շինյ ընկեր-
ների մասին է:
5. *Բնագրում «կոմիտետ» բառը ջնջված է և ծանոթության կարգով կատարվում*
գրված. «Թաղմական միջնորդը գրասենյակին» Ան. Մանասյանի է. Բև. ինչ-
դործ ունի ուսանողների մանուկության հարցում Թաղմական միջնոր-
դությունը:
6. *«Դա նախընտրված, ինչը հեղինակը ցույց է տալիս, որ նա չէր ցանկանում*
հրապարակել. (հեղինակ, երբ իմ ծախսով լինեմ, ավելի լավ է, քան
վերջում կործանված): — Չինական գաղափարները հետևյալը սարսափեցրել է
Մուսկովսկանին: Նա այստեղ ակնարկում, շատ դժգոհությամբ էլ բախանալով
է մորը, որ նա միջոցներ գտնի ուսման վարձը վճարելու համար և իրեն
պատահի չինական գաղափարները կործանարար պարտականությունից: Թինաթինա
Մուսկովսկանը չի հակադրվել սրտին, նա էլ գտել է, որ սեփական միջոցներ-
ով սովորելը մեծ առավելություն ունի, սակայն տնտեսական վիճակը թույլ
չի տվել նրան իրագործելու Գարրիելի ցանկությունը և նա հորդորել, հա-
մարդ էլ որդուն՝ համակերպվելու ստեղծված վիճակի հետ:
7. *«...ամ Գրեյսոնով մեծցրեմ...» (ե...այս հագուստով ամառում եմ...)*
— Մուսկովսկանին նշել է, որ միայն համալսարանական ուսման, այլ իր
ազնվական ընկերների միջավայրը, որոնք տնտեսական միջոցները հնարա-
վորություններ են ստեղծել լավ հագնվելու և շուտ ավելի համար: Գար-
րիելին լավ է պատահում այդ հանգամանքը և նա մորից երբեմն լրացույցի
փող է խնդրել պատշաճ զգեստ ձեռք բերելու և իր կույտության կարիք-
ները բավարարելու համար: Նման դեպքերում Թինաթինա Մուսկովսկանը
հանգամանք է իր նկատմանը և հորդորել սրտին, որ նա կգտնի միջոցներով
բավարարվել: 1847 թվականի ապրիլի 21-ի նամակում մայրը Գարրիելին
գրում է. «Մտադիր լինեմ քեզ, Գարրիել ջան, ասած է, թե՛ «ամեն մարդ իր
լինելի գործը պիտի ունենա մեկնել, թե՛ որ ավելի ձգես, ունենալը բաց
կանան», ու թշնամու խոսակցության ինքն կգտնես: Դու շատ լավ գիտես
մեր եկամուտը, շատ լավ բաներ կարող ես տեսնել, իհարկե, շատ բան կա-
րող ես հավանել, լավ հագնվողների կարող ես պատահել, բայց դու չես ցանկանում
պիտի նայես և համբերանք ունենաս ու բավարարվես նրանով, ինչ ունես:
Նվ. Գրեյսոնով. «Հոգուդ մեռնեմ, ինչպես միշտ ցածր գեղարվեստ ու նամու-
սովադրել ես, աչդուհի էլ գեղարվեստ ու նամուսով ապրիր աշխատես. դու
ուրիշ ուսանողներին ի՞նչ ես նայում, աչդուհի բոլորն էլ ունենալ են քանի-
ներից են, ի՞նչ ձեռք կտա քեզ նրանց նմանվելը» (ՏԵ՛ս Գրեյսոնովյան և
արվեստի թանգարան, Գարրիել Մուսկովսկանի արվեստ, համակերպի ֆունդ):
8. *«Եղբայր Կոնստանտին Գրեյսոն» (հեղինակը պոչը վկայ էրեց): Այսինքն*
իր ընկերներին է վկայակոչում:
9. *«ԶԶ ԶԶԶ Զ ԶԶԶ» (ԶԶԶ ԶԶԶ և վարդ): — Այս արտահայտությունը*
գրված է լրացաբար հայերենով, բայց վերջին Զ տառից, որը վրաց լեզու
չունի, նախադասության առաջին բառը պիտի է գրված. սերը է լինի
ճիշտ (ԶԶԶ) և այդ դեպքում ԶԶԶ ԶԶԶ և վարդ արտահայտությունը
գաղափար է հասկանալի, այսինքն՝ գրական ոլորտում ու նամուսով:

10. «...ծրագրերն էլ չեն ընդունվում»։ (Ե. Բատուրնեյի արգելումը Երևանի թիատրոնի համար) 1847 թվականի փետրվարի 10-ի իր նամակում գրել է. «...Բատուրնեյն ու կոմեդիաներ շատ մի գնա, ձիւտ է, սիրտը կուզի գնալ Երևան, նամակներն փոխելու համար ուսումնասիրել է ինչ-որ Գաբրիել Մուսկուլյանի արժիվը, նամակներն փոխելու համար ուսումնասիրել է պատճառները Բատուրնեյի գնալու մասին արգելքը ցույց է տալիս, որ Բատուրնեյն էլ մի պրոֆեսոր է, որից շատ շատ էնր սովորում է։ Մեր անարկելի Մուսկուլյանը շարունակել է նամակել Բատուրնեյին և բնական է, որ նա անհաշիվ է ինչ-որ բանի, Մարտինովին, Կարապետյանին և այլ խոսքեր վարդապետներին»։

11. «...ծրագրի չափողն էլ չէր ընդունվում...» (Ե. Բատուրնեյի ժամագրի կոմեդիայի մասին) 1847 թվականի փետրվարի 10-ի իր նամակում գրել է. «...Բատուրնեյն ու կոմեդիաներ շատ մի գնա, ձիւտ է, սիրտը կուզի գնալ Երևան, նամակներն փոխելու համար ուսումնասիրել է ինչ-որ Գաբրիել Մուսկուլյանի արժիվը, նամակներն փոխելու համար ուսումնասիրել է պատճառները Բատուրնեյի գնալու մասին արգելքը ցույց է տալիս, որ Բատուրնեյն էլ մի պրոֆեսոր է, որից շատ շատ էնր սովորում է։ Մեր անարկելի Մուսկուլյանը շարունակել է նամակել Բատուրնեյին և բնական է, որ նա անհաշիվ է ինչ-որ բանի, Մարտինովին, Կարապետյանին և այլ խոսքեր վարդապետներին»։

12. «... ծրագրերն էլ չեն ընդունվում»։ (Ե. Բատուրնեյի արգելումը Երևանի թիատրոնի համար) 1847 թվականի փետրվարի 10-ի իր նամակում գրել է. «...Բատուրնեյն ու կոմեդիաներ շատ մի գնա, ձիւտ է, սիրտը կուզի գնալ Երևան, նամակներն փոխելու համար ուսումնասիրել է ինչ-որ Գաբրիել Մուսկուլյանի արժիվը, նամակներն փոխելու համար ուսումնասիրել է պատճառները Բատուրնեյի գնալու մասին արգելքը ցույց է տալիս, որ Բատուրնեյն էլ մի պրոֆեսոր է, որից շատ շատ էնր սովորում է։ Մեր անարկելի Մուսկուլյանը շարունակել է նամակել Բատուրնեյին և բնական է, որ նա անհաշիվ է ինչ-որ բանի, Մարտինովին, Կարապետյանին և այլ խոսքեր վարդապետներին»։

Մակյան, մինչև Ռուսական թատրոնի հիմնադրումը, Թիֆլիսում ներկայացումներ տրվել են զանազան ուսումնական հիմնարկների, ինչպես նաև Գեորգի Պավլովիչ Յացենկոյի մասնավոր թատրոնի կողմից, որոնց և, ըստ երևույթին, նկատի ունի Մուսկուլյանը՝ «այդտեղի թատրոններ» ասելով։

15. ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒՄ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(Էջ 75—79)

Ինտենսիվոր գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Մուսկուլյանի արժիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում, նամակ

վրա Գ. Սունդուկյանի ձևերով արված են ձեռագրություններ Նպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...մոտա՞մ ձե՞ քե՞տը՝ Երեմիայի Գալթի...» (Ե...իւր ևս բազմաթիւ եւ Պետերբուրգի — 1847 թվականի Հունվարի 27-ի նամակում, Գ. Սունդուկյանը զայրացած Պետերբուրգի համալսարանում գոյություն ունեցող անարգարություններից, մոլոր գրե՛լ է, որ թողնելու է Պետերբուրգը՝ Թինաթինա Սունդուկյանն իր անհանգստությունն է հայտնել այդ առթիվ 1847 թվականի փետրվարի 17-ի նամակում, որին և պատասխանում է Սունդուկյանը)
2. «...նե՛ց գործե՛ց, ինչո՞ւ չե՛մ օգնում քե՛զի» (Ե...նա Երեմիայի խոսքով կտա, որ ևս այսպեղ իմ փողով լինեմա՞ն) — Այս մասին տե՛ս 14-րդ նամակի N 6 ծանոթությունը
3. «...նե՛ղ քե՛զի թողնում...» (Ե... Սունդուկյանի խոսքով...՝) Մինչև այժմ չի պարզվել, թե Պետերբուրգում այդպիսի Սունդուկյանների ազգականի՞ց են Գ. Սունդուկյանին: Հավանաբար՝ ոչ:
4. «...նե՛ղ քե՛զի թողնում...» (Ե...իւր կամարին անցնում ես...) Նույնը Գործերիցի կամարին մասին է:
5. «...նե՛ղ քե՛զի թողնում...» (Ե...մեծ կրտսերս է...) Նույնը Գործերիցի, այժմ Գեղարքիստների հրապարակի մասին է:
6. Կայսր Պետրոս — Պետրոս I հուշարձանը՝ ձուլված 1775 թվականին Մ. Խաչատուրյանի կողմից, բայց է. Մ. Ֆալկոնիկի մոդելով
7. Խաչատուրյանի տաճար — Կառուցվել է 1819—58 թվականներին հարապատակա՛ն Ա. Ա. Մոնթիգերանի կողմից:

16. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(12 80—84)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գործերից Սունդուկյանի արված է ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի 2 և 3 էջերի տակ կա գրություն ինչ-որ խոսքի ձևերով գրված: Գ. Սունդուկյանի կողմից Հռիփսիմեի հուշակոթողում նամակը հատուրի մեջ չի մտել: Այս նամակը Մ. Խաչատուրյանի թարգմանությամբ տպագրվել է Հայկական ՍՍՍՖ Գիտությունների ակադեմիայի «Տեղեկագրում» (Հասարակական գիտություններ, 1950, N 8):

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...մա՞ն քե՛զի թողնում քե՛զի» (Ե...նամ քե՛զի շահ է, նամ քե՛զի լինա՞ն) — Գրված է վրացադաս լեզվով, որ կնշանակի — և՛ մարմնին է օգուտ, և՛ գրգռանին:

- [illegible]

17. ԹԻՆՉԻՆՑԱՆԻ ՍՈՒՆԳՈՒԹՅԱՆԻՆ

(42 85-89)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի վանդարանում, Դարբինյ Ստեղծարարների արվարձանում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Այս նամակում Ստեղծարարներ օգտագործել է ուստական լ) տառը Նամակի տարրեր էջերին կան հետգրություններ Այս նամակը Մ. Իսրայելյանի վարդապետությամբ տպագրվել է Հայկական ՍՍԽ ԳԽ «Տեղեկագրում» (Հաստատակարան գիտություններ 1950, № 8):

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ...სადაღუთიუნ ამენცჳუნ⁴. (...სადაღუთიუნ ამენცჳუნ:) — ზედა ღ
ქრეფათათი ზაქრეზიქ:
2. ...მე ჩემი ნიქის უკან გავყვე და არა თუ ძალად რამე ვისწავლო⁵
(...სა ზე ქმ გნორჩი სოსიქ ინქნმ ს ზე ზე დიოქ ქან სიქორჩ.) —

3. «...եղև թանտեսաբէն զօրբոյ զԶԿ»։ (Եւնիմա Մախարի կոյմբ դեմա)։ -
Մախար Քիֆլիսի մոտ գտնուող բարձունք է։ Այս արտահայտութիւնը տա-
րածված է եղել Հին Քիֆլիսում, որ կնշանակի զօրբոյն ճանապարհ դեպք
4. «Ռնորգեղով» (շխրիկեղով)։ - Այստեղ օգտագործվում է շխարարու-
թյան իմաստով։

(1.8 90-93)

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԽԱՆՈՐՈՒՐՅՈՒՆՆԵՐ

- (1, 94-103)

560

20. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒՅԱՆՆԵՐ

(ԼՋ 103—113)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արձիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Անհրաժեշտության դեպքում Սունդուկյանն օգտագործել է ուսուսկան Վ տառը: Նամակն ունի հետադրություններ, որոնցից առաջինը և երկրորդը գրված են փոքրիկ թերթիկների վրա: Տպագրվում է աստղիկ անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Պոլնա ռեգեորո...» (բեկուզ ուկտոր...») — Գ. Սունդուկյանի ժամանակ Պետերբուրգի Համալսարանի սեկտորը Պյոտր Ալեքսանդրովիչ Պլեխանովին էր:
2. «...ոմոնի իրոփեորո մեդոն մեդալ Մեմոնոն յաճոն» (այսպիսով պրոփեորո չափազանց բուռն մարդ է): — Խոսքը, բայց երևի թիվ, ուսուսկան փայտաշենի իրավունքի պրոփեորո Կոնստանդին Ալեքսանդրովիչ Նեկուլինի մասին է:
3. «Պոլնա ռեգեորո ինփեորո և ինփեորո ինփեորո» (Մանուկը հագած և խոսք առնում): — Ուսուսկանի Համալսարանը կրկին պարտադիր է եղել դասախոսությունների և քննությունների ժամանակ:
4. «Պոլնա ռեգեորո ինփեորո ինփեորո» (այսպիսով պրոփեորո ինփեորո): — Այսինքն արևելագետներ:
5. Բնագրում ա էջի ներքևի 8-րդ տողից սկսած մինչև ր էջի վերին 17-րդ տողը, այսինքն «գաճորդ, լեզուն ճարճ...» (Գարրիկ, այս բաներն իմացիր...») նախադասությանից մինչև «Մոլորի ինփեորոն» (այս քննություններից էլ պարտադիր է) նախադասությանից ներքև Վ. Սունդուկյանը ջնջել է ի նշան այն բանի, որ մայրը նամակ էր գրում ոչ ոքի չհարգելով:
6. Կայսրը Նիկոլայ I է:
7. «Պոլնա ռեգեորո ինփեորո ինփեորո» (այսպիսով պրոփեորո ինփեորո): — Գրված է վրացական հայերենով:
8. «Պոլնա ռեգեորո ինփեորո ինփեորո» (այսպիսով պրոփեորո ինփեորո): — Խոսքը Հակոբ Շահին-Ջրպետյանի մասին է:
9. «Պոլնա ռեգեորո ինփեորո ինփեորո» (այսպիսով պրոփեորո ինփեորո): — Գրված է վրացական հայերենով:

21. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒՅԱՆՆԵՐ

(ԼՋ 114—118)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արձիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այստեղ ևս Սունդուկյանը օգտագործել է ուսուսկան Վ տառը: Նամակն ունի հետադրություններ: Տպագրվում է աստղիկ անգամ:

ՏԵԲԵՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...լմերտն ընդհարոտ չօրցել են շողովոմ...“ (Ե...ստոված Ձեզ վրկի ամեն նիվանդուրյունից...) — Անհարկը Թիֆլիսում այդ ժամանակները տարածված խոսքերայի համաճարակից վրկիկու մասին է:
2. „...միջոտ, ինչ թարգմանի (ցեղեղի մանան) ըն ընդդեմ, * Յո՞նա“: (Ե...հում է, քե շողեհարչի մեջ (կրակի մեհենայի) մի նստի, վախենալու է:...) — Թիֆլիսի Մոնղոլական իր 1817 թվականի Դեկտեմբերի 25-ի նամակում որդուն գրել է. «Իրակով շարժվող կատրի մեջ ինչու ես նստել ու գնացել ինչ-որ մարդկանց մոտ, այս որ խմացով պտպը. շատ նեղացավ, որ այդպիսի կատրի մեջ ես նստել: Եթե ինձ սիրում ես, ապա հետո այդպիսի կատրերով տեղ մի գնա, աչքիս տեղեր գնալ-զալ օտեցիր. որտեղից քեզ վնաս չի հասնելու»: Մեր այս անհանգստությունն է պատճառ դարձել, որ Մոնղոլականը նորից անդրադարձել է շողեհարչի պատմությանը:
3. „...ճարձեղ...“ (Ե...վարդեղի...) — Գրված է վրացական հայերենով: Վարդեղի Մոնղոլականի ընկեր Բերուլովի հայրն է:

21. ԹԻՖԼԻՍԻՆՈՒ ՄՈՒՆԻԿԻՆԵՅՈՒՆՆԵՐ

(Էջ 129—134)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Մոնղոլականի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այս նամակում Մոնղոլականը օգտագործել է ուսական Վ տարու նամակն սին հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲԵՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...ընդհանրության խնդիր...“ (Ե...լիպագորացիի մասին եր նարցրնում...) — Մոնղոլականի մայրը տնտեսական վատ պայմանների պատճառով որոշում է գրավ գնել իրենց տները: Այս կապակցությամբ Թիֆլիսի Մոնղոլականը 1847 թվականի օգոստոսի 15-ին գրած իր նամակում (գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գ. Մոնղոլականի արխիվում) Գարրիկին տեղեկացնում է. «Երանի երբեք պահանջեցի շտապի մեր տները, դու չես խմանում, թե զրա ձեռքին ինչ նկատվություններ եմ քաշում: Համ ահագին գրամ ծախսեցի, համ էլ ոչինչ գուրս չեկավ...»: Այնուհետև Թիֆլիսի Մոնղոլականը նկարագրում է այն բյուրոկրատական փաշտոնը, որ առաջ է եկել տների հարցի շուրջը: Գ. Մոնղոլականը լիպագորացիին վերաբերող և հետևյալ տողերով արձագանքում է մեր այդ նամակին և խորհուրդ տալիս զգուշ լինել:
2. „...թարգմանի խնդիր...“ (Ե...նկարն ինչու ձերով հանել չովի:...) — Խոսքը կապաների դիմանկարի մասին է:
3. Նամակի ձախ կողմում Մոնղոլականը օգտագործել է նկարը:
4. „Քա ըն ըն ըն“ (Ե...ս է, ս ի՞նչ բան է:...) — Գրված է վրացական հայերենով:

(1.9 135—139)

Ինքնագիրը գտնվում է Կրականովյան և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Ստեղծելիչանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այս նամակում Ստեղծելիչանը օգտագործել է սոստական Վ) տառը: Նամակն ունի չեղարու-
թյուններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- [illegible]

(1.9 1.40—1.46)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Այսպես իսկ օգտագործված է ուսսական Փ տառը: Նամակն ունի հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „მე თიერანს და ტრაპიზონს წამსვლელი აჯარა“. (ესა მხნერასი ს ღრუაღვიძინ
გნაფიჲს ქსმა:) — *სქატჩის რქოწანაქითასკან ბათიაქოქვან ჯმა გნა:*
2. „შანშივეცი წავიდა...“ (ენანიჭის ს ქოსოგ...) — *ჴ. შანჯახურ ძესესესო ჴ
ქარჩყ:*

28. ԹԻՆԱԹԻՆԱՍ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(Էջ 151—154)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետզրույթյուններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Են Ձե՞նիս ճա՞նքու՞ճ»։ («Լիս փայտիկի կտորն էլ»:) — Սունդուկյանը այս նամակի հետ ուղարկել է նաև թղթի մեջ փաթաթված փայտիկ, որը պահպանվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, սույն նամակի բնագրի հետ:
2. «...հղծնոցն ճժձո ջճճ»։ («Չուրիկովի հարսին տեսա...») — Չուրիկովը վրաց նշանավոր գիտնական, Պետերբուրգի համալսարանում Սունդուկյանի գասախոս Չուրինաշվիլիին է:
3. Այդ բառարանները Սունդուկյանն ստացել էր Հակոբ Շահան-Ջրպետյանից:

29. ԹԻՆԱԹԻՆԱՍ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(Էջ 155—156)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...տժժեն լուծո կարձա՞ճ ճըցոճճճճ, տա՞ կարձո՞ ճճճոճ»։ («...Իսկ ասիկի լավ կիմանա՞մ, րե՞ լավ տե՞լ է»:) — Խոսքը վերաբերում է Սունդուկյանի բրու՝ Հսիփիսիմեի ամուսնությանը:
2. «Նճճճճ Գճ Գճճճճճճճ Գճ»։ («Աստված անփոշինվելիս անն»:) — Գրված է վրացադարձ հայերենով:
3. «Ճճճճ ճճճճ ճճ ճճճճճճճ»։ («...այդ իսկ պատճառով համարը չեմ գրել»:) — Գրականության և արվեստի թանգարանում պահպանվող Սունդուկյանի Պետերբուրգից գրած բոլոր նամակները, չնչին բացառությամբ, համարակալված են: Այստեղ խոսքը վերաբերում է նամակի հերթական համարին:

30. ԹԻՆԱԹԻՆԱՍ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(Էջ 157—160)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այս նամակում Սունդուկյանը օգտագործել է ռուսական Փ տառը՝ Նամակն ունի հետզրույթյուններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

36. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(ԼՁ 182—187)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկե Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակը հետգրություններ ունի: Տպագրվում է առաջին անգամ:

37. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(ԼՁ 188—190)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկե Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...мне что то писали мои знакомые на счет тебя...“ (ե...իմ ծանոթները ինչ-որ բան են գրել քո մասին...» — Սունդուկյանին տեղեկացրել էին, որ հղրայրը ընկերացած ինչ-որ մեկի հետ, տարված է թղթախաղով, որը և անհանդուստացրել է նրան: Հետևյալ, 1849 թվականի փետրվարի 25-ի իր նամակում՝ ուղղված Միրոյեկին, Սունդուկյանը ավելի բնագրծակ է խոսում այդ մասին:

38. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(ԼՁ 191—193)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկե Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այս նամակում Սունդուկյանը օգտագործել է ռուսական Վ տառը: Նամակն ունի հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...ош хибѣ хелѣжъ марѣ“ (ե...Օհ, խիստ խելոք մարդ է:) — Գրված է վրացատառ հայերենով:
2. „...ეს წიგნი იმას წაუღე შენ ხელითა, არა ვის არ ანდო თორე დავიღუპებო...“ (ე...այս წამակრ ზნ ჰსოქოლ თარ წრან, იჯ იქი ჯთას, ეს ეს კლიობან-ქლამ...) — Ակնարկն անհասկանալի է. քերես սիրային նամակ է, სესე იღვარ-კადრ:

39. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՅԱՆՆԵՐ

(ԼՋ 194—195)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆինդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետդրություն: Տպագրվում է ասաջին անգամ:

ՏԵՐՄՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԵԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...տղմճա խոջեդի...“ (Ե...բեպեա խորնուրդր...) — *Խոսքը համայնաբանի խորհրդի նիստի մասին է, որտեղ որոշվում էր սուսանդի հաջորդ կուրս փոխադրվելու հարցը:*

40. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՅԱՆՆԵՐ

(ԼՋ 196—199)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆինդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետդրություն: Տպագրվում է ասաջին անգամ:

ՏԵՐՄՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԵԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...դեմբա իմաս ռմճի շեջեմա մոջեմե...“ (Եկուրդ է պատահել, որ եա պատկազմ գնաւ:) — *Սունդուկյանը ենթադրում է, որ ցարական կառավարությունը կմասնակցի եվրոպայում ձախարակող ուսուցիչին շարժման ձեռնարկ:*
2. „...դեմբե ճաջիմա...“ (Ե...գնազ Դերպու...) — *Խոսքը Դորպատի մասին է:*
3. „...շեյեմա ռոմբու մոջիմա...“ (Ե...բայր համարները ստացել էր) — *Խոսքը համարակազմած նամակների մասին է, որ ուղարկում էր Սունդուկյանը մորը:*

41. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՅԱՆՆԵՐ

(ԼՋ 200—204)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆինդի նամակների բաժնում: Այս նամակում Սունդուկյանը օգտագործել է սուսական Փ տառը: Նամակն ունի հետդրություն: Տպագրվում է ասաջին անգամ:

ՏԵՐՄՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԵԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. *Բնադրում «Ջանի» բառը ջնջված է:*
2. „...քեդրե ջանջեյեմա ճեյեմա...“ (Պեկուրե Շանչիկից եմ վերցրել...) — *Խոսքը Պեկուրե Շանչյանի մասին է, որ վերադարձել էր Փարիզից:*
3. „...մոջեյեմա լալլա...“ (Ե...բաղաք գա...) — *Այստեղ՝ Թիֆլիս:*

42. ԻՆՏԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԻՄԻՆԻՅԱՆՆԵՐ

(էջ 205—207)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այստեղ ևս Սունդուկյանը օգտագործել է սուսական Փ տառը: Տպագրվում է սուսչին անգամ:

ՏՆՔՄՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...հաջջեյ ՇԵՇԽԼԻՍ ԶԵՄՅԻՆ». «...Տսուեյ կրակե Տալիս: Խոսար չուկեռավ / մասին է:
2. Յրիդրիխսգամ — Քաղար Վիրորդյան նահանգում, Ֆիննական ծոցի տիկն:
3. Դելսինգֆորս — Այժմ Ֆինլանդիայի մայրաքաղաքը՝ Հելսինկին:
4. Արո — Ֆինլանդիայի նահանգական բաղադրերից:

43. ԻՆՏԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԻՄԻՆԻՅԱՆՆԵՐ

(էջ 208—211)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այս նամակում Սունդուկյանը օգտագործել է սուսական Փ տառը: Նամակի տարրեր էջերին կան հեռագրություններ: Տպագրվում է սուսչին անգամ:

ՏՆՔՄՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Կամիտեթա հեցեռոյն ԵՅԵԼԻ ԼԱՅԻՐԱՅԱ...» («Կոմիտեին մեզ համար լեւակարան է վառել...») — Խոսար Պետերբուրգի կովկասյան կոմիտեի մասին է, որը կովկասյան սաներին ուղղույթին ազդեցություններից հետո պահելու համար հեռացրել է ուսանողական շրջապատից:
2. «...հեցեռոն լեյեռա յեթաշաժի Կամիտեի հոնոբնոյ լալեյեռա...» («...մեր մոտ ցածի հաշիւում կոմիտեի աստիճանավորն է լեւակելու...») — 1848 թվականի իրադարձությունների պատճառով ուժեղացել է հակոդությունը ուսանողության նկատմամբ: Յածի հարկում բնակվող աստիճանավորի պարտականությունների մեջ է մտել նաև հակոդությունը կովկասյան սաների վրա:

Ընդհանրապես պետք է նկատենք, որ կովկասյան սաները ոչ միայն աղքատմանակ, այլ հենց համալսարան ընդունվելու առաջին խիստ օրերից գտնվել են հակոդության տակ: Այդ է վկայում Վ. Բուտովի հետեյալ գրությունը՝ ուղղված Ռազմական միխատրոյանը. «Կովկասյան կոմիտեի զբաղեցնակի հակոդության տակ աշատեղ Ս. Պետերբուրգում զանազան բարձրագույն և հատուկ ուսումնական հաստատություններում սովորում են մեծ թվով կովկասյան և անդրկովկասյան երկրամասի բնիկները: Այս սաները ՍՊԲ հասնելով, մինչև հաստատություններում տեղավորվելը, գտնվում են գրասենյակիս վիակատար տրամադրության տակ: Հաստատություններում տեղավորում...

...վածները գտնվում են դարձյալ նրա բարձրագույն հսկողության ներքո: Երանցից Ս. Պետերբուրգի ուսանողները, գրասենյակի կարգադրությամբ տեղափոխված են նրանց համար հատկապես վարձված բնակարանում և գտնվում են համալսարանական վարչության տրամադրության տակ միայն դասախոսությունների ժամանակ, մնացյալ ժամանակ նրանց նկատմամբ հսկողությունը տանում է Կովկասյան կոմիտեի գրասենյակը: Արխիվային մի այլ դորձից պարզվում է, որ Կովկասյան սաների վրա կարգված է եղել մի հատուկ չինովնիկ՝ Կոկեմսկի խորհրդական Բրուսնը, որը պարզեցումն է ներկայացվել իր պաշտոնի մեջ հատուկ ջանասիրություն հանդես բերելու համար: (Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Ս. Հարությունյան, «Գարբիկ Սունդուկյան», Երևան, 1960, էջ 24):

11. ԻՆՍԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՅԱՆՆԵՐ

(էջ 212—218)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարբիկ Մանուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի տասնյոթներին և ազատ տեղերում կան հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին տեղամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...ձեռքում կամ ձեռքում հինգ շաբաթ...» (այս նույն տեղում մեզ աստիճանավոր է ասվում. որ կոմիտեի կողմից կարգված է իրեն վերադառնալ) — Այս մասին տե՛ս նախորդ նամակի № 2 ծանոթությունը:
2. «...ձեռքում հինգ շաբաթ...» (այս նույնի հարյուր էր մեզ մոտ...) — Այսպես:
3. «...զուգուր, որ արևած զո զգալ...» (այս նույն, որ ոչ մի տեղ չունես) — Այսպիսին ոչ մի հնարավորություն չունես:
4. «...ձեռքում կամ ձեռքում...» (այս նույնավորություն է պետք...) — Խոսքը որևէ բարձր պաշտոնյայի կողմից հովանավորություն ունենալու մասին է, առանց որի, համալսարանը ավարտելուց հետո, դժվար կլիներ իր խառնվածքին հասպտակատեսակի ծառայություն ստանալը:

15. ԻՆՍԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՅԱՆՆԵՐ

(էջ 219—222)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարբիկ Մանուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակը ունի հետգրություն: Տպագրվում է առաջին տեղամ:

2. «...ჩემი საქმე ბუტყოვის ხელშია...» «...[ჩ]ნ ვერბი ჩიხოსიძე[ს] მხარეს...» —
მსხარე რაქარის რეკონსტრუქციის ანგარიშის პრეზენტაციის დროს

19. ԻՐՆԱԹԻՆԱՆ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(1.9 235—240)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոդչի նամակների բաժնում: Սունդուկյանը արև նամակում օգտագործել է սուսական Ք տառեր: Նամակը Մ. Խորաշևյանի(Խորազմանյան) արագրվել է Հայական ՄԱԿ ԳԿ «ՏԵԿՆԻԿԱԳՐՈՒՄ» (Հասարակական գիտություններ, 1950, № 8):

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԽԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1.«...**Զեքերիա**...» զՅԵՐՈՒԹԱՆԻՔԻ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԱՊՍՏՈՂՈՍԱՆԵՐԸ
Գ. Սուրբգրության պատմությունը գլխավորապես «Բարոյական հասարակ-
կան տաղանդների բնութագիր» վրա՝ ընդհանուր, համայնարարն ու
թվով կենտրոնացած է:

[illegible]

3. քործընկերության հետ հարաբերությունները...“ («...Հարաբերությունները մեր և սովետական...» — *Խոսքեր* Հակոբ Շահան-Ջրպետյանի մասին է, որի մոտ Գ. Սունդուկյանը, ինչպես ինքն է գրում Յու. Վենետովսկուն, սովորել է 1832 թվականի ապրիլի 1-ից մինչև 1837 թվականի սեպտեմբերի 1-ը (այս մասին տե՛ս Գաբրիել Սունդուկյան, «Երկրի լիակատար ժողովածու, հ. 3, Երևան, 1952, էջ 464, 473»): Ե. Շահադիզը նշում է, որ Սունդուկյանը Շահան-Ջրպետյանի մոտ սովորել է մինչև 1838 թվականի սեպտեմբերի 1-ը, որ սխալ է, քանի որ վերջինս մահացել է 1838 թվականի օգոստոսի 16-ին (ՏՆ՝ս Ե. Շահադիզ, «Գաբրիել Սունդուկյանը», Երևան, 1927, էջ 5, իսկ Շահան-Ջրպետյանի մահվան տարվա մասին տե՛ս նույն գրքի էջ 6)»:

4. „...მანდ ხადმე პაღატუმი...“ (.....այդისიკ იყალათიომ ირის სისი... — ზოგორ
 ზოიქლასიჲ ფიქსარკარაქლას ყრასინკასიჲ მასინ ჯ.

Ծ. Կամիրտետոր — Կոմիկասյան կամիրտեն և Պետերբուրգում:

6. «Եղա՛ցէ՛մ, ըս եղողման Զագրօցէ՛ց Վճայօնեղ»։ (....Մայրիկի վան, այս Սուլումն
Զավիւիւն կարդացնէ կտաբ») — Շարունակությունը ուղղված է բնկերորդ՝
Սուլումնին, ուսանողն լեզուով, նամակի մի քանի էջերի եզրերին։ Ահա այն,
Հայերն թարգմանությամբ. «Սիրելի իմ Սողոմոն. վերջապես դու էլ հիշե-
ցիր ինձ, բայց միթե՞» երբեք, մտապէս էիր. ճիշտն ասած, ես դրան ընմ կարող
հավատարկ չեմորհակալ եմ քեզանից. ջնորհակալ եմ, իմ Սողոմոն, քո նա-
մակի համար։ Դու չգիտես, թե ինչ բարիք արեցիր ինձ. քո բառերը՝ «մի՛թե՛

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Մանդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի քննագրի երկրորդ և երրորդ էջերի վերի եզրերին կա Սունդուկյանի եզրոր՝ Միքայելի երկտողը՝ ուղղված մօրբու նամակը տպագրվում է առաջին անգամ:

Սունդուկյանի առաջին նամակն է Գերբենդից, ուր արտրվել էր նա Անդրկովկասի փոխարքա Վորոնցովի հրամանով: Արտրի համար առիթ է հանդիսացել Սունդուկյանի ընդհարումը Անդրկովկասի փոխարքայի գրասենյակի գանձապահ Բելյանի հետ: Գանձապահը անվայել և ծանր խոսքերով վիրավորել է Սունդուկյանին, վերջինս էլ փոխադարձաբար պատասխանել է, որի համար գանձապահը պահանջել է փոխարքայի գրասենյակի գրեկտոր Շչերբինից, որ Սունդուկյանը հրապարակորեն ներսումն խնդրի իրենից: Շչերբինիցը, նկատի առնելով ընդհարման հանգամանքները, որոնք այժմ լիովին պարզ չեն, բավականացել է Սունդուկյանին ցրասենյակին կից կառնրի ենթարկելով:

Սակայն Վորոնցովը պատմի այդ չափը գտել է անբավարար: Պարզ է, որ Պենսիլվանիայում ժամանակի առաջադիմ գաղափարներով սնված Սունդուկյանի ծառայությունը և ներկայությունը Անդրկովկասի վարչատնտեսական կենտրոնում՝ Քիֆլիսում վտանգավոր է համարվել և ընդհարումը օգտագործելով, Վորոնցովը հրամայել է Սունդուկյանին արտրել Գերբենդ, դրանով իսկ ազատվելով քաղաքականապես անհուսալի տարրից: Այսպես, 1853 թվականի դեկտեմբերի 7-ի № 3270 գրությունը Վորոնցովը իր գրասենյակի գրեկտորին առաջադրել է հետևյալը. «Доплю до сведения моего, что летом нынешнего года младший помощник стола начальника Канцелярии моей, титулярный советник Сундукянц дозволил себе дерзкие и предосудительные выражения против начальника отделения и казначея Канцелярии моей, коллежского советника Беляева, при объяснениях по службе, и что Ваше Превосходительство ограничились арестованием его при Канцелярии»:

Находя эту меру изыскания совершенно недостаточною, тем более, что чиновник Сундукянц не согласился даже просить прощения у обиженного им, я предлагаю Вашему Превосходительству сделать немедленно надлежащее распоряжение о безотлагательном отправлении Сундукянца на службу к Дербентскому военному губернатору с увольнением из Канцелярии моей, поручив генерал-майору Минкину иметь наблюдение за поведением его, не дозволяя ему выезда из Дербента без особого разрешения моего». (ՏԵՍԻ Ա. ՄԻԼԻՐԱԵՅ-ԲԵԿԻ, Գ. Սունդուկյանի և վրաց կաթիկներ, ՀՍՍՌ ԳԱ «Տեղեկագիր», 1950, № 8, էջ 66):

Հենց նույն օրը, փոխարքայի գրասենյակի գրեկտորը ստանալով Վորոնցովի առաջադրությունը, № 10—324 գրությամբ Անդրկովկասյան երկրամասի քաղաքացիական վարչության պետին հայտնել է. «Մասնություն վերաբերյալ բացատրությունների ժամանակ գրասենյակի սեղանապետի կրտսեր օգնական, տիտուլյարին խորհրդական Սունդուկյանը բաժնի վարիչի և գրասենյակի գանձապահ կողմից կիրառված Քիլյանի նկատմամբ թույլ է տվել հանդուգն և պատասխանելի արտա-

2. «Յնձեմ ծոմ ճաճորձա. Բո նըրնեան ցառնցնոնցո՞ւ»։ «Ա՛յ՛ որ իշխանուհի խոստալալ տեւոսի միտցով խնդուել տալ»։) — Հավանաբար խոսքը ամենայն հայոց կաթողիկոս Ներսես Առաքաւելեցու մասին է։ Ընդհանրապէս, Դերբենդ արսուղեկուց Վեսո, Սունդուկյանը անընդհատ խնդրել է մօրը, որ նա վերին խափում ազդեցություն ունեցող մարդկանց միջոցով ազատել տա իրեն արսուրից։

3. «Ձեմոնն անձաց Ձեմաճյոռնոնցո՞ւ»։ («Շինարարության մասին ինձ տեղեկացրե՛ք») — Խոսքը վերաբերում է Սունդուկյանի բրոջ՝ Հովսիսիմի տան կառուցմանը։

53. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(ԼՋ 249—250)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի Խանդարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹԻՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...ձոյցորն, Բո փճամըն ցճոտ ցճանցոցն ծորո ցցճա նանցո՞ւ»։ («...զարմանում եմ, որ մինչև այժմ չկարողացաք Վորոնցովի Երեսը տեսնել») — Գ. Սունդուկյանի և նրա մօր զխմամների ընտելությունը Վորոնցովը երկար ժամանակ ձգձգել է, չի բնդունել Սունդուկյանի հարազատներին։ Վորոնցովը, ցանկալալով Բաբայնի Սունդուկյանի արսուրը, կեղծ փաստաթղթեր է ուղարկել Պետերբուրգ, բայց սրանց Սունդուկյանը հոժարակամ է տեղափոխվել Դերբենդ ծառայության։

54. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(ԼՋ 251—254)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի Խանդարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Նամակն ունի հետադրություն։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹԻՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...Դա տաճարն Ձցոլո մը ցճո՞ւ»։ («...ինչ մի բավաղի որդին էլ ես եմ...») — Սունդուկյանը իրոնիալով ակնարկում է այն մասին, որ ազնվականության տիրապետության ժամանակաշրջանում փակված է պետական դործունեության հնարավորությունը հասարակ ծագում ունեցող մարդու համար։
2. «...ձնալո նաճոլո մաճցն...» («...նոր բաժանմունք ունեմ...») — Գ. Սունդուկյանին հանձնարարված է եղել ցարական բանակի և Շամիլի կողմից գլխավոր-

վող լեռնցիւների միջև տեղի ունեցող պատերազմի գագաթին՝ դրագրութիւն
գործը Դերրենդի նահանգից զեպի Պետերբուրգ:

3. „...նո՞ց որո՞ւ ձռն ըզրն թշուառ մեղս...“ (Ե...իստան երկու հագար վերստ
զնում...): — Խոսքը Սունդուկյանի բրոք՝ Հովսէփի մտնուն՝ Իվան Մ.
բանաստի մասին է:
4. „...քեզ թողնէ յիշատակ իմ թշուառ...“ (Ե...Պետերբուրգի բամբակա-
զլիքս դուրս եկան): — Պետերբուրգյան բամբակաբուծի առաջագնաց, զի
մոկրատական զաւարտներն էին, որոնց ազդեցութեանը ենթարկվել է
Գ. Սունդուկյանը 40-ական թվականներին Պետերբուրգում սովորելու տարի-
ներին, և որոնց դրսևորումն էլ, ամենայն հավանականութեամբ, պատճառ է
դարձել նրա արտոմանը: Մորը արված այս ծանր խոստովանութեամբ, թերև
հետապնդում է մի նպատակ. ցույց տալ ջարակաւ դրսևանութեանը,
հրամարկել է իր զաւարտներին, որը զուցե և օգնէր արտոյից ազատվե-
լուն: Այս արտահայտութեանից երևում է, որ Սունդուկյանն այնքան էլ չէ
մեղա չի եղել, ինչպես պնդում է նա իր մի շարք նամակներում:
5. „...քեզ թողնէ իմ...“ (Ե...նահանգապետ...): — Խոսքը զեհերալ միշկիլիցի մա-
սին է:
6. „...ցոյն խեղճութեամբ թողնէ իմ...“ (Ե...ո՞ւմ անունով զրեմա): — Այս արտահայ-
տութեամբ հետաքրքրական է նրանով, որ, հավանաբար, Սունդուկյանի նա-
մակները՝ հասցեագրված իր ընտանիքին, բացվել են և կարդացվել պետական
համապատասխան մարմինների կողմից: Ըստ երևույթին սահմանված վերա-
հսկողութեամբ երբեմն կանխել է նամակների տեղ հասնելը. թերևս այդ է
պատճառը, որ Գաբրիելի կրտսեր եղբայրը, ինչպես արված է նամակում,
սրտնեղել է: Այդ վերահսկողութեանից մասամբ խուսափելու համար է, որ
Սունդուկյանը հաճախ նամակներ է գրել այլ անձանց անունով՝ իր բնատե-
րի անդամներին հանձնելու համար:
7. „...նո՞ց որո՞ւ ձռն ըզրն թշուառ մեղս...“ (Ե...իստանից Նորիկ
կիսնդրեմ և, երև տվեց, կուղարկեմ): — Իխտամիշն ինչ-որ զնամների հա-
մար փող էր վերցրել Միքայելից և մնացորդը չէր վերադարձրել, որի հա-
մար նա Գաբրիելին խնդրել էր հետ ստանալ տղո մնացորդը (Տե՛ս Միքայ-
ելի 1854 թ. հունվարի 30-ի նամակը, Գրականութեան և արվեստի թանգա-
րան, Գ. Սունդուկյանի արխիւ):
8. Բնագրում արված է վերահայտի նկարը:
9. „...նո՞ց որո՞ւ ձռն ըզրն թշուառ մեղս...“ (Ե...իստանից լավ է...): Խոսքը իր մասին է: Նի-
կիշը Գ. Սունդուկյանի հայրանունի՝ Մկրտումի — ուսուրեն՝ Նիկիտիչի
սոված ձևն է:

55. ԹԻՆԱԹԻՆԱՍ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(էջ 256—258)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականութեան և արվեստի թանգարանում, Դաբրիել
Սունդուկյանի արխիւում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն
ունի հետգրութեան: Տպագրվում է առաջին անգամ:

1.յնա՞նձ ձմեռա՞ռ... (ե...ի՜սանք նրամայեց...) Հա՛վանադար խոտրը ի՞շխան Բե՛րութովի մասին է:

2.ո՞ւր Ես Գիշերն եմ Ձմեռն ընկած, երբեք չեմ հասնում Ես... (ե...եթե այն եամակը ուրիշս գրածը լինի, նրան Սիլվիո ուղարկեմ:) — Թե ինչ նամակ է Բեկյանը ցույց տվել Վորոնցովին, ոչի համար Սիրիբը կարելի էր արտոթիլ, առայժմ անհայտ է: Երկու ենթադրություն կարելի է անել. կամ Բեկյանը կեղծել է Ստեղծականի ձևագիրը և կեղծ նամակ ներկայացրել Վորոնցովին՝ Ստեղծականին Գերբենցյան ավելի երկար պահելու համար, կամ Ստեղծականը իսկապես գրել է հիշատակված նամակը, սակայն հրամարմնում է նրանից, իրեն արտոթիլը առիժմս դարձնելու և Գերբենցյան Նոտովիչին չափ ավելի բիշ մուսուս համար:

56. ԻՐԱՆԻՍԻԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(Էջ 252—262)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Ստեղծականի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲՆԲՈՂ ՆԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1.հեմ ձմեռն քիչ չեմ ընկած... (ե...իմ՝ պաշտոնի մեծ քննությունը առիժմ:) — Գ. Ստեղծականը Գերբենցի նահանգապետի գրասենյակում նշանակվել էր գրասենյակի պետ:

2. ...կա՞նք ինչպիսիք անհոգի մեղադրանքներ... (ե...իմ, որ մոտիկ բարեկամի համար հեռու մարդուն նկատեմ...) — Թե ում մասին է ակնարկը՝ անհասկանալի է:

3.մարտն է... (ե...այսպես...) — Գրված է վրացական հայերենով:

4.նա լուր Ես չեմ ընկած, ես չեմ ընկած... (ե...իմ լիզուն ում վրա լուր էլավ, ես կուր Ես չեմ ընկած:) — Գրված է վրացական հայերենով:

5.նա չեմ ընկած, ես չեմ ընկած... (ե...իմ լուր Ես չեմ ընկած:) — Գրված է վրացական հայերենով:

6.նա չեմ ընկած... (ե...գնա՜նք...) — Գրված է վրացական ռուսերենով:

57. ԻՐԱՆԻՍԻԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(Էջ 263—266)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Ստեղծականի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Զրոյթը հանգում է...“ (հետևանգապետի մաս...): -- Խոսքը գեներալ Մինկվիցի մասին է, որը մեկնել էր Քիշինյո:
2. „...ստորից փոխանցվում է...“ (ապագա օգնականի...): -- Գրված է վրացադասարանի մասին:
3. „...այն ժամ Մոսկովյան քաղաքում, տեղում էլ մոտենում է...“ (հերի ալյուրի վրանգ սպանա, Դուր ևս ալյուրի վրանգ...): -- Արևելյան այն մասին է, որ լեռնային հանալս արշավանքներ էին դարձնում գեղի վրանգ... Թալանի նպատակով: Այդ վրանգից ազատ լինելու համար Գ. Ստեղծականը իր հաղթանակներին խորհուրդ է տալիս տեղափոխվել Գերբերգ, որը ամբողջությամբ էր համարվում հարձակումներից պաշտպանվելու համար:
4. „...ստեղծ...“ (հեղինակ...): -- Խոսքը Ստեղծականի բերք՝ Հովհաննիսյանի մասին է:
5. „...հանգում է...“ (ապագա օգնականի...): -- Գրված է վրացադասարանի մասին:

58. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՆՆԵՐ

(ԼՋ 267—269)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Ստեղծականի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետգրություն: Տպագրվում է առանց անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Խոսքը վերանայվի մասին է:
2. Խոսքը գեներալ Մինկվիցի մասին է:
3. „...ամենամեծ խառնուրդը ծագում է...“ (ապագա օգնականի...): -- Գրված է վրացադասարանի մասին:

59. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՆՆԵՐ

(ԼՋ 270—271)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Ստեղծականի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետգրություն: Տպագրվում է առանց անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...մոտենում է...“ (հեղինակ...): -- Ստեղծականի հղումը Միքայելի մեկնել էր Արևելյան դասարան (այժմ Լեռնական) գիմնազիան ծառայության:

62. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ:

(1. 279—281)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի վանդադրանում, Գաբրիել Ստեփանյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոդիի նամակների բաժնում: Եռա- և ունի հեղադրություն: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՄՏԻՆ ԿԵՐԱՐԵՐՈՂ ՊԼԱՆՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- [illegible]

2. „...მაშინგვის თქვენთან და თავის მშობლებთან მოწერაილი წიგნები სულ გაა-
ვიკითხე“. (ქ...ნოეს² ზღვ ს ჰე ბნოცნსკინ ფრან წამასკნსკე რილერ ჯარ
ფაქსი:) — სთირე მწკრთომ შთბოცკიანის 1823—1824 ქვასკანსკერქნ შთბ-
ქასქე ფრან ზამასკნსკე შთბს ჯ, თირე უკანკანსქომ სს ჯასკასკან შთბ
შს. შრასკანსქიანს და არქსთრ ქანბოკანსომ, შ. შთბოცკიანის არქსქომ
3. „შინკა უნდა აღქსანდრასოლს იუსკ“, (ქმქსთსკე უსთრ ჯ, თე მქსკანსკე
ოქომ ქინს:) — მქს მთბის თს ს 59-რე ზამასკე № 1 ბანსქომქიანს:

3. „მიხაკა უნდა აღგეჰანდრაპოლს იყოს“. (მ|ქ)თასიკი ყესოქ ო. ირ სკერისანყრა
ოქითიმ ქინია:) — ლკ მამახ თს ი 59-ყო ზამალქი X 1 დანიშთიქციორ:

63. ՀԻՒԺՄԻՄԷ; ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆՆԵՐ:

(19 282-283)

Ինչն աչիրքը պահվում է Գրադանույվյուտե և արվեստի թանգարանում, Գարբիլե Սունդսդալի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

61. ԹԻՆՈՒԹԻՆԱՒ. ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(1, 2 284—285)

Ինքնազիրը պահելում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սոնգուկյանի արխիվում և մամուլոված է Հոնդի համալսենրի բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՄՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „შამილი ჯერ მანდ მოხუციც არ იყო, რო იმისი წამოხვლის აზრი შევითქვე“.
(„შამქიერ გეს აკოთხე ესე სე სესე, იო სე წეა ცაყო მთაგრიცჳან მამსენ“.

տեղակալ Լի : 1 — Լեռնացիները, ճամփի վրա արտաթորելով, հարձակում են գործել Վրաստանի գյուղերի վրա: Սուղդուկյանը նախապես խմացել է ալյուսափն, որովհետև գաղանի գրադրությունները, ինչպես նաև, ըստ երևույթի, Հետախուզության տվյալները անցել են նրա ձեռքով:

65. ԻՆՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒՅԱՆՆԵՐ

(ԼՏ 286 — 288)

Ինքնագիրը գտնվում է Երականության և արվեստի թանգարանում: Գտնվում է Սուղդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի Հետախուզության տվյալներ: Տպագրվում է աստիճանի անգամ:

ՏԵԿՍՏՈՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՎ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1.Ձեռքը եղբայրացի համաձայն ճշգրտության (....նախնականորեն երկրորդ բնութագրումն է ինձ հանձնել): — Գ. Սուղդուկյանի արխիվում պահպանվել է ալյուսափն ընկերությունների վերաբերյալ մեկուսիտ բերվում է ալյուսափն ընկերությունների վերաբերյալ:

Քննիչ

Հանձնաժողով

Վոլոդյանցկոյ Գրաք-Գորակու
տունը գիշերում անհայտ մարդ
մտնելու գործով № 6
1851 թվի, օգոստոսի 8,
Բ. Գերբերգ

Ժանգարմենի կուսակալ
Հարա-օֆիցեր պարոն
Վոլոդյանցկոյ և ասպետ
Իրաք-Գորակու:

Ձեռքը բարձր բարեկեցության տանը Նուրի 17-ին գիշերը կատարված պատահարի գործի ընկել Հանձնաժողովին անհրաժեշտ է Ձեռքից ստանալ ներքոհիշյալ տեղեկությունները:—

1. Երբ Ձեռք տանը պատահեց հիշյալ պատահարը, ապա ի՞նչ ձևով արթնացրեց Ձեռք Պելագեյա աղջիկը — ճիշտից աչքից, ուր նա ընկած էր, թե՞ մոտենալով Ձեռք մահաճակին:
2. Երբ Ձեռք ձայնի վրա սպասյալ Բլաշկոյ փայտը ձեռքին վազեց դռնից, ապա արդյոք նա Ձեռք գտնվել աչքից, Ձեռք ամուսնուն և երկու նաժիշտների՝ Նատալիային և Պելագեյային:
3. Այդ ժամանակ արդյո՞ք անբաժան կերպով Ձեռք ամուսնուն մոտ էր գտնվում նաժիշտ Նատալիան:
4. Գոտում էր արդյոք Պելագեյան — «ահա նա (գիշերային աչքերուն) կանգնած է դռների ետևը», ջուլց տալով նաժիշտ Նատալիային սենյակի դուռը:
5. Երբ ալյուսափն հետո ամեն ինչ տանը խաղաղվեց և դուր պատկերից ընկել ներսնային, ապա ծիծաղում էի՞ր դուք Պելագեյային վախի վրա, տանելով նրան — «նայիր թե արդյոք մարդ չկա՞ մահաճակալի տակ կամ պահապանում»:
6. Դեռ ձեռքի հետևյալ օրը պատահանից ի՞նչ հետախուզության վրա դուք քարը գտար:

2. Դեպքի գիշերը կամ հետևյալ օրը Պեկսկայա աղախինը Ձեզ տակ է արդյոք. թե ի դեմս զիշերային այցելուի նա հանաչել է կապիտան Պանչենկոյին:

Տեղյակ դարձնելով այս մասին Ձերո բարձր բարեմնությանը, այս հանձնաժողովը պատիվ ունի խոնարհարար խնդրելու Ձեզ հարավսլախի չափ շտապ տալ նշված տեղեկությունները:

Նախագահ՝ (ստորագրություն)

Անդամ՝ Տիտուլյար-խորհրդատու Գ. Սունդուկյանց:

2. „...գլոբերնաձև ծլանոն Չեռնոջնա հիմնոցն հաշվառեծնա“: (ե...նստանգապետար ինձ է հանձնարարել նախագծի կազմակերպչ:) — Սունդուկյանը մեծ սեր է ունեցել զեպի շինարարական դործը և հանդես է բերել նախառնձելի քննություն-թյուններ, Օդոտագործելով Պետերբուրգի համալսարանում ձևոր բերած տեխնիկական դիտելիքները, նա Դերբենդում պեկավարել է չազաքի բարեկարգման ու շինարարական աշխատանքները: Սունդուկյանը կազմել է կառուցվելիք շինքերի նախագծեր և նախաշաշիվներ, նոր փողոցների և պուրակի հատակադձեր, Դերբենդի հայ քնակչության խնդիրքին քննադաջ պնդելով, նա կազմել է հայկական եկեղեցու ճարտարապետական նախագիծն ու նախաշաշիվը: Նրա նախագծով և հաշիվներով կառուցվել է Դերբենդի քաղաքային ժամացույցն աչպես, որպեսզի ժամացույցի դարկերը տեղի ունենան ոչ միայն ամբողջական և կեսական, այլև բաոորդ ժամերի լրացման ժամանակ:

3. „...լեղծան...“ (ե...լվերս...ա) — Պետք է լինի լեղծեծա (զվթաերա), որ կեշանակն աստվածություն: Այդպիսի ուխտատեղի կա Թիֆլիսից ոչ հեռու:

4. „...ծառեղոն աղծաջեղ...“ (ե...սայակետի գրալման մասին...) — Խոսքը Հին Բալայետի մասին է, որը ռուս-թուրքական պատերազմի ժամանակ դրավել է ռուսների կողմից:

5. „հիցն քանցլեդարոձեղն հոնջեղեղեղն ճարձեղեղեղն“: (ե...քրասնեյակից աստվածալուրնեւ առաջադրված են աղյուք:) — Թե ուր պետք է ասաջադրվելն աստիճանալորները, պարզ չէ:

6. „...սոջաղո ռաեղ քաջքաջաղ ճաջքանձաղաղ լեղեղեղ...“ (ե...նոն ճառն ճալմալաձնին, ասում են, լեզվինեւր փախցրել են...) — Այն ժամանակ լեզվիները հաճախ հարձակումներ էին դործում վրաստանի վրա և մարդկանց փախցրնում: Այդպես փախցրել են 1728 թվականին վրաց սկանալոր բանաստեղծ Խավթի Գուրամիշվիլուն: Այստեղ խոսքը Սունդուկյանի համալսարանական ընկեր Յա. Ճավճավաձեկին է վերաբերում, որի մասին տարածված լուրը հիշատիվ է լինում:

66. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 289—290)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի Թանգարանում, Գորբիեյ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետդրություն: Տպագրվում է առաջին անգամ:

1.սամից տոշո-տոշո մամշոհըտո... (ե...եւերն էլ մեկ-մեկ հեռացաւ:) - Լեւորեւր Քիւսաբիւնայի երեք որդիներն մասին է. Գարրիկը արտորած էր, Միրայելը գիւնդարեան ծառայության մեջ, իսկ Հռիփսիմն ամուսնացել էր:
2. ..մոնիլաճաճ. մաճլոճա ճմերոճ, թընճաճ միշտճա: (զոհուրյուն աստճո. Միւսայելն էլ մեղալ է ստացել:) — Դրիֆի պատերազմի ժամանակ Կովկասյան ռազմաճակատում ուստական բանակին օժանդակելու և թուրքական արշավանքների առաջընթացը դեպի Անդրկովկաս կանգնեցնելու համար կազմակերպվում են միլիցիայի ջոկատները: Հավանաբար, լինելով այդ ջոկատներից մեկում, Միրայելը մասնակցել է թուրքական զորքերի դեմ մղած կոմիսիոներին և որեւէ կերպ աչքի ընկնելով՝ մեղալ է ստացել:
3.լոշոճաճ... (ե...կուկիայում...) — Այս մասին տես 61-րդ նամակի Ա՝ 2 մասնովու թյուրք:

67. ԹԻՆԱԹԻՆԱՍ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 291—293)

Ինքնագիրը գտնվում է Դրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

1.արհանճոցի ճըշնեճաճ, տշ յըճոցի ճըլոցճաճ ճաճաճ ճընճաճ, յը ճմնաճըճըճը... (ե...Լեզանսվն աստմ էր. բե վեց տարի, ուր ցակնանում են, այնտեղ էլ կաշխատացնեն:) — Քանի որ Գ. Սունդուկյանը Պետերբուրգի համալսարանում սովորել էր ոչ իր միջոցներով և եղել էր պետական թոշակառու, ապա ըստ օրենքի պետությունը կարող էր նրան վեց տարով ծառայության ուղարկել այնտեղ, որտեղ ցանկանար:
2.ճըշնեճաճ... (ե...նոսանգատկոճը:) — Մոսքր Ցու. Յ. Մինիկեյի մասին է:
3. ,,ճաճ ճըճըճըճըճը ճաճաճ ճըճըճըճըճը... (ե...նոս. ճաճնաճաճնեճի համար ճատ ուտկաճաճ. յ) — Այս մասին տես 65-րդ նամակի Ա՝ 6 մասնովու թյուրք:

68. ՄԻՔԱՅԵԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 294—295)

Ինքնագիրը գտնվում է Դրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

- [illegible]

«Милостивый Государь Алексей Федорович!

Во время пребывания моего в Тифлисе, несколько раз, приходила ко мне мать служащего в Канцелярии Дербентского военного губернатора, титулярного советника Сундукянца и, объясняя крайне во многих отношениях положение, терпимое ею со времени высылки сына ее на службу в Дербент, просила моего ходатайства о переводе его в Тифлис, на прежнее место служения.

Вследствие этого и зная лично Сундукянца, как отличного молодого человека, рекомендованного всегда ближайшим его Начальством за его похвальную службу и примерное поведение, я не мог отказать матери в участии своем в просьбе ее о сыне, и желал лично передать Вам покорнейшую просьбу о нем; но разные дела и хлопоты, в которых я был все время пребывания своего в Тифлисе помешали мне.

Ныне отъезжая, я решаюсь обратиться к Вам письменно, с убедительной просьбою о принятии в судьбе Сундукянца благосклонного участия и переводе его на службу в Тифлис, на соответственное место, когда только Вы его найдете возможным» (Шт.).

1. *Մելիրսեթ-Բեկ. Կ. Սունդուկյանի և վրաց կլասիկները*, Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ Տեղեկագիրք, 1950, № 8, էջ 67)։ Հավանական է, որ 1858 թվականին Սունդուկյանի արտոբից վերադառնալու հարցում, բացի ժամկետի լրացումից, բիշ գեր չի խաղացել նաև Գր. Օրբելիանու վերոգրելալ միջնորդությունը։
5.ճաթեցուցում... (ա...վոխարբան...) — Ահնարկը Վրոնցովի մասին է։

69. ԹԻՆԱԼԹԻՆԱ. ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 296 — 297)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի էամակաների բաժնում։ Նամակն ունի հետդրություն։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԲԼՍԻՆ ՎԵՐԱԲՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Ձեռնագրից. տվյալն յառաջ թողնում...“ («Միքայել ջան, ձեր բաղար գալու առ քիվ») — Միքայել Թիֆլիս էր եկել Ալեքսանդրապոլից, ուր ծառայում էր միլիցիայի ջոկատում։
2.ձեռնագրից հաջորդաբար ձեռնառնում... (ա...մկնչև ամառ մկնչևան պիտի արձակվի...) — Խոսքը թուրքական արշավանքների դիմադրելու համար կազմակերպված միլիցիայի ջոկատների մասին է։

70. ԹԻՆԱԼԹԻՆԱ. ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 298 — 299)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի էամակաների բաժնում։ Նամակն ունի հետդրություն։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԲԼՍԻՆ ՎԵՐԱԲՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Ձեռնագրից...“ («Մայրապետին...») — Գրված է վրացաստան հայերենով։
2. „...հեռի ձեռնից ձեռնից...“ (ա...իմ նախագծի սեր ինչպես կլինայիմ նրանից...) — Պարզ է, թե մայրապետը Գ. Սունդուկյանի կազմած ուր նախագծի սեպագիրն է խնդրել։
3. „...ձեռնից ձեռնից...“ (ա...կանչեց տեղացի հայերին...) — Դերբենդի հայերի խնդրոթյուն է նահանգապետ Մինկվիցի կարգադրությամբ Սունդուկյանը կազմել էր հայկական եկեղեցու նախագիծը։ Հավանաբար, այդ նախագիծն է ցույց տրվելու տեղացի հայերին։

71. ԹԻՆԱԹԻՆԱՍ ՍՈՒՆԴՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

(Լջ 300—301)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում: Պարբերական Մունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆռեյի համակերպի բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏՆՔԱՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆԱԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...ընդա մատա շտար լաճրոնընդա յալաճա...» (ե...դեղա Մարոն ալիս չի վե բաղառնա բաղա...») — Գ. Մունդուկյանն աշխատանքին անհարկում է Մ. Վորոնցովին, որի փոխարարաշխարհից ազատվելու լուրը արդեն տարածվել էր:
2. «...մեղրեց յարգալ մոցրիո լա մեհամնա ճաճըրամըն Վաջնալաճաճ...» (ե...երկրորդ էլ հաջող ավարտեցի և Լեւոնի կեսին եմ հասկա՞) — Ակնարկը Մունդուկյանի կողմից կազմվող նախագծերի մասին է:
3. «...սեղեք մոցրոնջա մոնջըրոյ...» (ե...վեսային բարի գրեք:) — Խոսքը Հովհաննիս Բաղդասարյանի մասին է, որ մեկնել էր Մոսկվա, հավանաբար, առևտրական գործերով:

72. ԹԻՆԱԹԻՆԱՍ ՍՈՒՆԴՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

(Լջ 302—303)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում: Պարբերական Մունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆռեյի համակերպի բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏՆՔԱՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆԱԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...շտեղնաճաճ...» (ե...համահամապատասխան...) — Խոսքը գեներալ Մինեկիցի մասին է:
2. «...ձաճնաճոն ճաճաճոն ճաճաճ...» (ե...նախագծերի հաշվումների կապակցությամբ:) — Նահանգապետ Մինեկիցիի նկատմամբ Գ. Մունդուկյանի առաջնորդ շինարարական գործում, նրան հանձնարարել է բաղմախիլ նախագծերի և նախաշաղկիների կազմելը: Մունդուկյանը սիրելով այդ գործը, չի խնայել իր եռանդը Գերբենի բաղադրի բարեկարգման ուղղությամբ: Բայց հայ և ռուս նկեղենիների նախագծերից և հաշվումներից, նա նախագծել է քաղաքի հայ և հրեա բնակչության համար մի շարք շենքեր և բնդհանրապես այդ ուղղությամբ բավականաչափ բեղմնավոր գործունեություն է ունեցել:

73. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՑԱՆԻՆ

(էջ 304—306)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...Քրոսիձշնի քրոսիձշնի միջոցով մանձալորի շաքարեղևի սեղմնի» (ե...ևս երկ-վյալ պրիստավի պաշտոնի ընդունելի առևտրական դատարանում:) — Թերեա Գ. Արովը իր «Գաբրիել Սունդուկյան» մենագրության մեջ ճիշտ է նկատել (Հայագիտություն, 1953, էջ 63), որ Սունդուկյանին նման պաշտոնն ունեւորելը մի վարձ էր ստուգելու, թե որքանով է նա ազատագրվել «պետերություններից»:
2. «...Միջոցով միջոցով...» (ե...ևս պրիստավի պաշտոնի ընդունելի առևտրական դատարանում:) — Մ. Վարդանյանի «Հայկական հանրագիտություն»-ում է նշանակվում Ն. Ն. Սարգսյանը:
3. «...ճշտությամբ ճշտությամբ միջոցով միջոցով...» (ե...ևս պրիստավի պաշտոնի ընդունելի առևտրական դատարանում:) — Դատարանի թանգարանի մեջ կատարվել է ծախսը, որ նախագահելու Միսակյանի իր գործի կատարվելու միջոցով է ուղարկվում բոլորովին այլ բովանդակությամբ գրություն, բան այն, որ յուրյ էր տրվում իրեն:

74. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՑԱՆԻՆ

(էջ 307—308)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...ճշտությամբ ճշտությամբ միջոցով միջոցով...» (ե...ևս պրիստավի պաշտոնի ընդունելի առևտրական դատարանում:) — Մ. Վարդանյանի «Հայկական հանրագիտություն»-ում է նշանակվում Ն. Ն. Սարգսյանը:
2. «...ճշտությամբ ճշտությամբ միջոցով միջոցով...» (ե...ևս պրիստավի պաշտոնի ընդունելի առևտրական դատարանում:) — Մ. Վարդանյանի «Հայկական հանրագիտություն»-ում է նշանակվում Ն. Ն. Սարգսյանը:

75. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՑԱՆԻՆ

(էջ 309—310)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- [illegible]

76. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(1,2 311-312)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի Ֆանդաբանում, Գարիբեի Պոնդգուլյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է ռուսերեն անգամ:

ՏԵԳՄՏԻՆ, ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- [illegible]

77. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(1,2 313-317)

Ինքնադիրը գտնվում է Դրականության և արվեստի խանդարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲՍՏԻՆ ԿԵՐԱՐԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

2. „პროცაზის ფულის შეტანას აპირობთ“ (აშოთელიძე სერგი კლდიაშვილი) — ჯალსნარით ჩივირს მინდოცკანსერი ისტაცანოქთან ქრამ სებაზარეს მაახს ეს.

2.Յլոտեաժտ տղ եաձաժո Բոցո՞ր ճաճաժաճը“։ (ս...հարցնում եր, րև ժամացույցը
ունց ավարտեցի՞ք) — Խոսար Դերբենդի քաղաքային մեծ ժամացույցի մասին
է, որի կառուցման կապակցությամբ Գ. Սունդուկյանի արխիվում պահպան-
վել է հետևյալ զեկուցագիրը, որ բերվում է թարգմանաբար.

Նորին Գերագանցություն, Դերբենդի զինվորական նահանգապետ,
քաղաքացիական մասի կառավարիչ, պարոն զեներալ-մայոր և ասպետ
Յուլի Ֆեոդորովիչ Մինկիլիցին

Տիտուլյար-խորհրդատու՝
Սունդուկյանցից

Ձ ե կ ու ց ա գ ի ր

Հարգանքով Ձերդ գերագանցություն, Դերբենդ քաղաքում Պրովոսյավնայա
գանդակատանը քաղաքային ժամացույց գնելու կապակցությամբ, ևս մինչև ներկա
ժամանակը ծախսել եմ քանվորներին և նյութի վրա 285 ռ. 62 կ. արծաթ և հենց
եկեղեցու մեջ էլ մի քանի աշխատանք կատարելու համար՝ 7 ռ. 95 կ., բնդամենը
երկուհարյուր իննսուն երեք սուրյի հիսուն լոթ կույեկ. պատիվ ունեմ նրան կից ներ-
կայացնել տեղեկագիր, որ նշված են հետևյալ դրամ ստացող զանազան անձնավո-
րությունների ստորագրությունները:

№ 1

15-ր մարտի, 1855 թ.

Բ. Դերբենդ:

3. Մցխերա — Վրաստանի ին մայրաքաղաքը:

Է.სადაცა მცოდნე გავანწივებდნო...“ (ս...եկեղեցու հրապարակը հարբեմ...) — Գ. Սունդուկյանի արխիվում (Գրականության և արվեստի թանգարան) պահպանվել է եկեղեցու հրապարակի վերականգնման աշխատանքներին վե-
րաբերող մի զեկուցագիր, որ ստորև բերվում է թարգմանաբար.

Նորին գերագանցություն, Դերբենդի զինվորական նահանգապետ,
քաղաքացիական մասի կառավարիչ, պարոն զեներալ-մայոր և աս-
պետ Յուլի Ֆեոդորովիչ Մինկիլիցին

Տիտուլյար-խորհրդատու՝
Սունդուկյանցից

Ձ ե կ ու ց ա գ ի ր

Ձերդ Գերագանցության անձնական հրամանի հետևանքով, հաբեանքը պատիվ
ունեմ ներկայացնելու ընդ սմին Դերբենդի նահանգային ճարտարագետի պաշտոնը
կատարող Շաղդկովսկու կողմից կազմված նախագիծը և նախահաշիվը Դերբեն-
դում նոր եկեղեցական հրապարակ պլանավորելու և այդ առթիվ իմ կողմից
կազմված նախահաշիվը և դրան կից բացատրագիրը:

Տիտուլյար-խորհրդատու՝ Սունդուկյանցից

№ 2

7-ր ապրիլի, 1855 թ.

Բ. Դերբենդ:

78. ԹԻՆԱԹԻՆԱ. ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(1,2 318—320)

Ինքնազիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի մանկապարանում, Պարբերիկ Սոցիոլոգիայի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետզբուխություն: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ԴԵՐԱՔԵՐՈՂ ՄԱՆՈՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. *Խոտորհ Իվան Բարանապյանի մասին է։*
2. *„Всего я приехал к ней на имя Т. З. Письма“.* (Էնս նրոն բնգամնը 3 նամակ եմ ուղարկել Տ-ի անվանով։) — *Այս մասին տե՛ս 75-րդ նա- մակի Ա՜ 3 ծանոթությունը։ Պարզ չէ, թե Տ-ն ով է։*
3. *Միգրյային ուղղված սուղերը գրված են սուսերեն, բացի „սոցերոն 15-ն“ ամծաջո ճշգրտոյց լիս ձեմսոն ոմոնո ձասլնն ճրա ծնրո՞ւր“.* (Վհուսվարի 15-ին ես քեզանից բան եմ հարցնում ե մինչեւ այժմ ինձ չես պատասխա- նում։) *Նախադասութիւննից։*
4. *„Հռոջորո՞ւ՞մ եմ տոն 22-Յո մոջցնրոյտ, տե մոռոյցնե“.* (Է...ինչպէս այս ամսի 22-ին եմ գրել, սլնպես էլ վարովիս։) — *Գ. Սուսդուկյանի մայիսի 22-ի նամակը՝ ուղղված Իվան Բարանապյանին, չի պահպանվել։ Սակայն նույն ամսին հաս- ցիաւորված Սուսդուկյանի հուլիսի 16-ին նամակից պարզվում է, որ Բեկսին Լ. Բարանապյանին ինչ-որ դումար է պարտը կղել, որն ստանալու համար Քարբինը սենսային խորհարդը է ավել զիմում գրել Սամուրի գնդի հրամա- նատարի անունով, հակառակ դեպքում փոքր կարող էր կորչել։*

79. ԹԻՆԱԹԻՆԱ. ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(1,2 321-322)

Ինքնադիրը դառնում է Գրականության և արվեստի խնդարանում, Գաղբիկ Սունդուկյանի արվիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների լամմում: Նամակն ունի հետքովթաններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Ձեռնարկներ մուշտեղի մեծագույնի“ (ՀԱՅԽԱՍԿԻՆ ԲԱՐԻՆ ԳՐԵՐ) — ՍԵՆՏԻԱԿՅԱՆԻ
ԵԳՐԱՐԻ ՄԻՐԱԿԵՐԻ ԳԵՆԵՍ ԳԻՆԴՈՐԱԿԱՆ ԺԱՌԱՐԱՅԻՆ ԺԵՂԵՐ

86. ԻՈՒԱՆ ԲԱՐԱՆԱՍՅԱՆԻՆ

(Lg 323-324)

Ինքնագիրը գտնվում է Դրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Ստանդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում։ Նամակը տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- [illegible]

ՏԼ. ԹԻՆԱԹԻՆԱՔ ՍՈՒՆԳՈՒԿՆԵՐՆԵՐ

(Ls 325-327)

Ինքնազիրը զանդում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „სიძის შოვალე ბელსკი ვნახე“. (•ქესაჲს იუარითაჲს ჩხესლიც თხსათ:) —
 ლს ქათის სხ'ა 78-ყო ხამასი № 4 ძანთიწიქცილერ:

Տ2. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(L₂ 328—329)

Ինքնագիրը պահվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նախակնիքի բաժնում: Նախակնիքի հետազոտությունը Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. *հոսսը Գ. Ստեղծիկյանի ըրոջ՝ Հսիփոսիմի ամուսին Իվան Բարանասյանի մասին է:*
2. *„...Ձեզը ցեղորոշեց ժպցնեմ հանգստի“.* (առաջինը կարճաճամբ Զեյ տեսու-
րախնա): — Գ. Ստեղծիկյանի հուշերը չեն արդարանում: Նա Դեբրեհեդից
Քեշիկս է վերադառնում 1858 թվականին միայն:

ՏՅ. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(pg 330-331)

Ինքնադիրը պահպանվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գար-
րիել Ստանդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նախնիների բաժնում: Տպա-
գրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Յեղձամ ՅօղտՅեղձ մօցձօտ“ (Եղձամ Լմ, որ անհամբեր ինձ Լր սպասումս:) — Այս մասին տե՛ս նախորդ նամակի N 2 ծանոթությունը:
2. „Յեղձան ժողձ Յօղձ...“ (Եղձասպարակը հագիվ ավարտեց...) — Այս մասին տե՛ս 77-րդ նամակի N 4 ծանոթությունը:

Վ. ԹԻՆԼԹԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՆԻՆՆԵՐ

(Լճ 332)

Նամակի ինքու գիրք գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Ե՛մ տոն ճատձեթո ման ճօթձեթ“ (Եայս ամսի վերջին այդտեղ կլինեմ:) — Այս մասին տես 82-րդ նամակի N 2 ծանոթությունը: Վանդուկյանի արխիվում նրա գերբնդյան հետագա երեք տարիները մասին շատ բնչ վառատաթղթեր են պահպանվել: Հիմնականում դրանք Գաբրիելի հարազատների կողմից 1856—1858 թվականներին Գերբնդ տպագրված նամակներն են:
2. „Ձոն Յօթ Ե՛ղ ճաթձեթ...“ (համապարհի վառագալորություն մասին չմասնեմ...) — Այս մասին տես 1-ին նամակի N 2 ծանոթությունը:

Տ5. ՍՈՖՅԱ ՄԻՐԻՖԱՆՅԱՆԻՆ

(Լճ 333—338)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի մի մասը գրված է բնագրի լուսանցքներին: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...Вы кончите курс наук с успехом...“ (Ե...Դուք հաջողությամբ ավարտեմ գիտությունների դասընթացը...) — Սունդուկյանի մոտեղոր աղջիկը՝ Սոֆյան ավարտել էր այլի ֆրանսուհի Ֆավրի պանսիոնը, որը հայտնի է Լեդել Թիֆլիսում իր ուսումնական լավ դրվածքով:
2. Նավրուդ — Այն ժամանակ դյուդ, այժմ Թբիլիսիի ծայրամասերից մեկն է:

Ինքնագիրը չի պահպանվել։ Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվի նամակների բաժնում պահպանվել է բնագրի պատճենը՝ կատարված անցյալ դարի նշանավոր գերասան Միհրդատ Ամրիկյանի ձեռքով։ Այդ են պարզապես սույն պատճենավորված նամակի վերջում Մ. Ամրիկյանի կողմից գրած հետևյալ տողերը. «Գարրիկ ջան, իմ աղպեր. վերոգրյալ նամակը մե համալ տնունս վ մարդ ինձ էր գրիկ. ինչ հոգեսեր մարդ է էլի էդ մարդը, վուր իր բան ու գործը թողած՝ տիղն ու տիղր իմ ուղածն է գրի (կատակով) Եկատի ունի Գ. Սունդուկյանին — Տ. Մ.)։ Էս նամակի կոպիկն է, վուր ստացած օրս վիկալա ու խակակներ կորցրի։ Սաղ Ստամբուլը ման էկա ու չգտա։ Բե Բապեր իս, էտի ման արի, ձիր քաղաքումը կուլի գտնիս Բե շատ փնտրեցիր ու չը գտար, էն չախը գուն թիզի հետ մէլ դուքի իս ման ածում, վուրի անունն է սիրտ. շորս տարի է էդ դուքին կոխպած է, բայց արա ու կուլի գտնիս... Քու մոլորած Ամրիկյան»։ Բե ինչ նպատակով է Մ. Ամրիկյանի իրեն հասցեագրված նամակի պատճենը Կ. Պոլսից ուղարկել նամակի հեղինակին՝ Սունդուկյանին, վերջում ավելացնելով վերևում մեջբերված նամակը՝ մի հետպրոթյամբ, որի մասին կխոսվի հետևյալ նամակի առնչությամբ, պարզ է։

Նամակը տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԿՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆԱԽՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...Ամերիկա չան...» — Միհրդատ Ամրիկյանի ազգանվան կատակով վերափոխված ձևն է։
2. «Իրիք տարին հուլիս անցավ, վուր միգմեն Բիլագիլ իս» — Մ. Ամրիկյանը Թիֆլիսից Կ. Պոլիս է մեկնել 1873 թվականի վերջերին։
3. «Նաա տխուր պատմութիւն է...» — Մ. Ամրիկյանի Թիֆլիսից հեռանալու դրդապատճառների մանրամասնությունները հայտնի չեն։ Պարզ է մի բան, որ հեռանալու հիմնական պատճառը եղել է հայ թատերախմբի ղեկավարության և Ամրիկյանի միջև ծագած բնոյշ արտամենքի ժամանակի աղբյուրները ցավով նշելով Մ. Ամրիկյանի նման կարևոր ուժի հեռանալը հայ թատրոնից, լուսթյուն են պահպանում Գ. Սունդուկյանի կողմից ակնարկվող տխուր պատմության մասին։ Միակ աղբյուրը, որ մոտամբ գաղափար է տալիս այդ մասին, Գ. Չմշկյանի հայտնի «Իմ հիշատակարանն» է, որը թերևս կարող է միակողմանի համարվել վերահիշյալ պատմության լուսաբանման համար, բանի որ գծողություններ գոյություն են ունեցել նաև Մ. Ամրիկյանի և Գ. Չմշկյանի միջև. այնուհանդերձ «Իմ հիշատակարանից» պարզ է դառնում մի բան, որ Ամրիկյանը եղել է անհաշտ բնավորության տեր մի մարդ, անբնորոշապես զգոհել է այս կամ այն պատճառով և վերջապես զժողովելով խմբի հետ՝ հեռացել է թատրոնից, հետագայում զգալով իր արած քայլի համար (տե՛ս. Գ. Չմշկյան, «Իմ հիշատակարան», Երևան, 1953, էջ 98, 104—106, 113—114)։
4. «...Եւ լեւեռով խոստովանի» — Բնագրի էջի տողատակում գրված է. «Իս բլիմ իմ Աստուծո վուր էտեց է...» և ստորագրված է — Մ. Ամրիկյան։

5. «Բմացա վուր «Պնպոն» ներկայացրիլ իս... — Գ Սունդուկյանի Հեռու առաջին անգամ արևմտադարձական ծառայողի էլ էի: Ամբիկյանը նախքան «Պնպոն» ներկայացումը, Ամբիկյանը հանդես է եկել մի հոդվածով, որ իր կազմած խմբի զործունեության ծրագրին ու զիրարավորումը բնութագրելու հետ միասին, հանդամանորեն կանգ է առել Գ. Սունդուկյանի սեպտեմբերյան ստեղծագործության արժեքադրման վրա և այդ առիթով Պնպոնի կերպարի զաղափարական գեահատակները (տես Մանդուկի ԼՖրյարս, 1874, № 2675) 1874 թ. մայիսի 5-ին Մ. Ամբիկյանի նախաձեռնությամբ, ռեժիսորությամբ և մասնակցությամբ Պետրոս Մաղարյանի խումբը Պոլսում առաջին անգամ բեմադրում է «Պնպոն» որով շարժով գրականացնելով թիֆլիսյան բարբառը:
6. «...վառչություն իս կազմի... — Խոսքը հավանաբար Սիմոնյան Ամբիկյանի և Գարեգին Ռշտունու կազմած խմբի մասին է: Պետրոս Մաղարյանի Հեռու զործակցելուց հետո Մ. Ամբիկյանը և կոմիկ գերասան Գ. Ռշտունին խումբ են կազմում և Աղամյանի Հեռու միասին մի քանի ներկայացումներ տալիս: Ինչպես Մաղարյանի խմբի, նույնպես և իրենց խմբի ներկայացումները հասնելով չեն տալիս, որի պատճառով շատ է ծանրանում Ամբիկյանի նյութական վիճակը: Իր անտեսական դրությունը թեթևացնելու համար Ամբիկյանը սկսում է թղթակցել տեղի պարերահան մամուլին (սխալմամբ ԼՖրյարս և այլն):
7. «...ես լրագիր եմ հրատարակում... — Դեռևս ստույգ հայտնի չէ, թե Ամբիկյանին հաջողվե՞լ է լրագիր հրատարակել և, եթե հաջողվել է, ապա ի՞նչ բովանդակությամբ: Հավանական է, որ Մ. Ամբիկյանն բնկերանալով որևէ մեկի հետ, թերթ է հրատարակել, բայց այն էլ կարճ կյանք է ունեցել:
8. Խոսքը «Մշակ» թերթի խմբագիր Գրիգոր Արծրունու մասին է:
9. «ЛОЖНЫЙ СТЫД...» — Կեղծ համեստություն:
10. «...Յակովիչներու, Տառախիչներու, Ալա Սեփրիեններու, Անանիներու և Բաբրաբեններու սիրտը մտնիլ...» — Գ. Սունդուկյանը նկատի ունի իր կատակերգությունների զործող անձանց:
11. «благородный սոված ներկայացումներ, կոնցերտներ...» — Բարեգործական նպատակով տրված ներկայացումներ, համերգներ:
12. «литературный վեչերներ...» — Գրական երեկոներ:
13. «маскарадный բալեր...» — Դիմակահանդեսներ:
14. «...Գրիգոր Խվանիշը...» — Խոսքը Գրիգոր Արծրունու մասին է:

ՏԵՄԵՐԱՆԱԿ ԱՄԲԻԿՅԱՆԻՆ

(ԼՋ 345—346)

Ինքնագիրը պահպանվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարբիկ Սունդուկյանի արխիվի նամակների բաժնում: Նամակն ունի հետադրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Նամակի վրա կան մակագրություններ, որոնք արված են Սունդուկյանի կողմից՝ հետադարձում. առաջին էջի վրա, թվականից վերև գրված է. «Այս նամակը Եր. Անայանը վերադարձրեց ինձ մարտի 7-ին 1879» Այնուհետև, 1911 թվականի մարտի 6-ին Սունդուկյանը մատիտով ավելացրել է. «Ներեի նրա մահից հետո»:

Կ. Սունդուկյանը սույն հատարում գեանդված նախորդ՝ 1876 թ. հոկտեմբերի 5-ի իր նամակում Մ. Ամբիկյանին խոստացել էր օգնել բարեգործական նպատակով ստացված ներկայացումից կամ համերգից ստացված հասույթը, իսկ վերջիններին անհատականության գեանդում՝ Մ. Ամբիկյանի օգտին կադմակերպված հանդանակությունից պոստորված դրամը նրան ուղարկելու միջոցով:

Կ. Սունդուկյանն քննարկում է հանդանակության միջոցը՝ էնկելով Մ. Ամբիկյանին շտապօրյա կերպով օգնության հասնելու անհրաժեշտությունից, հավանաբար աշխատի կողմից պատճենավորված իր նամակը ստանալուց հետո, որի վերջում Գրարրիել ջան, իմ ազգեր... նախորդ նամակի ծանոթություններում լրիվ մեղքերված տողերից հետո էս մի հեղափոխուն, կոտարված Ամբիկյանի ձեռքով: Ահա այն. «Գրարրիել, գրությունս օալափելի է. կարծեմ գիտես Պետր է պատեաղմ հրատարակի (խոսքը 1877 -- 1878 թվականների սոս-Սուրբական պատերազմի մասին է, որը նախապատրաստվում էր 1876 թվականի վերջերից — Տ. Կ.), էդ մենք ձեզանից լավ ենք իմանում: Պատերազմի ժամանակ ինձ մնալ անկարելի է: Քանի որ զինադադարը չէ վերջացել (խոսքը Թուրքիայի և Սերբիայի միջև տեղի ունեցած զինադադարի մասին է — Տ. Կ.), հասեր ինձ օգնության, որ ես կստեղծեմ դուրս դամ, թե չէ կորած եմ, հավատացե՛ք խոսքիս: Վերջը շատ կը ցավեր: Ամեն բան նամակով չեմ կարողանում գրել, ու էնդուր կարեւորություն չեք տալի խոսքերիս...

Հանուն Աստուծո, հանուն մեր բարեկամության բացի Սոֆի Միրիմանովից ու եմ քվիրից — էս նամակը ոչ որի մոտ չը կարդաս: Ես քեզ հավատում եմ:

Շուտ

Ամբիկյան

1876-ին

Եռլեմբերի 7-ին. Կ. Պոլիս»

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲՆԻՐՈՂ ՄԱՆՈՔՈՒՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...Առհես պիտի շաղխմեն Բաշե իւ հուր աշխատանքման»: — Խոսքը Կ. Սունդուկյանի կնոջ՝ Սոֆյա Միրիմանյանի հորից միտացած ժողովական մասին է:

ՏՏ. ՍՈՅՅԱՆ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆՆԵՐ

(էջ 347—349)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գրարրիել Սունդուկյանի արխիվում է ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

1878 թվականին Կ. Սունդուկյանն իր կնոջ եղբոր՝ Ալ. Միրիմանյանի հետ մեկին է Փարիզ՝ քաղաքի տեսարժան վայրերը և այնտեղ կադմակերպված համաշխարհային ցուցահանդեսը գիտելու, ինչպես նաև «Պեպո» կատակերգությունը Փարիզում բեմ բարձրացնելու նպատակով: Կնոջն ուղղված նամակները գրված են ճանապարհից և Փարիզից:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...Լս օր ու կեսը վունց անցկացրի առանց բիզ»։ — Քանի որ սույն նամակը գրված է հունիսի 17-ին, նշանակում է Սունդուկյանը Թիֆլիսից Փարիս է մեկնել 1878 թվականի հունիսի 15-ին։
2. «...Էլի Բաղկումն էի...» — Թիֆլիսի կայարանում։
3. «...ունուր բունուրով...» — Եվսիսաներով։
4. «Լիֆախլովի սառնցիումը...» — Այժմ կայարանի տաշտերի։
5. «...Սին ձղալի ուկան խմալի...» — (վրաց.) Առջից ջուր, լեռնից սուր։
6. «Եներեր, իներեր բառուն...» — (վրաց.) Նեղորձ, խոզորձ, պարուն։
7. «Նեկանք Փոր...» — Այսինքն՝ Փոքր։
8. «Երբամի ջոպներս գառնաբլերս...» — (վրաց.) Կաշառքը պոխքն էլ կրուսավորի։
9. «...Պեպոն» նիլս Պառլիմ եմ տանում...» — Խոսքը Պեպոյի ֆրանսերեն թարգմանությունից մասին է։

ՏՊ. ՍՈՖՅՈ. ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(Էջ 350)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակաների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՅՈ. ՍՈՖՅՈ. ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(Էջ 351—352)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակաների բաժնում։ Նամակն ունի հետդրույթուն։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Սանմանն անց կացա...» — Խոսքը Ռուսաստանի սահմանի մասին է։
2. Hôtel Sehred — Հյուրանոց Սեհրեդ։

ՅԼ. ՍՈՖՅՈ. ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(Էջ 353—354)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակաների բաժնում։ Նամակն ունի հետդրույթուններ՝ կատարված Գ. Սունդուկյանի ձեռքով և մի վրացիներն մակագրությամբ՝ գրված Ալ. Միրիմանյանի կողմից, որն ուղղված է քրոջը՝ Սոֆյա Սունդուկյանին։ Բառարանաչափ կրճատված և սրտը ազալադումներով տպագրվել է Ե. Շահադիյի «Գարրիկի Սունդուկյանց, կենսագրական նշութի» հոդվածում (Տե՛ս։

Արտատպ. Հայաստանի Ս. Խ. Հանրապետության Գիտություն և արվեստի ինստիտուտի «Տեղեկագրից»։ Երևան, 1927, էջ 24)։

ՏԵԲԸՏԻՆ ՎԵՐԱՐԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Վանդոմի կղզեր...» — Սյուն-կոթող՝ կասուցված Փարիզի Վանդոմի հրապարակում 1806—1810 թվականներին, ի հիշատակ Նապոլեոն Բոնապարտի հաղթանակների։ Բարձրությունն է 43,5 մետր։
2. «...Շանգլիլիզեն անցկացանք...» — Փարիզի գլխավոր փողոցը։
3. «...Արկ դը Թրինֆի վրա...» — Հաղթական մար Փարիզում։
4. «Էրեխոս սիրտս կենց կպած է կի կա Բադլին...» — Փարիզի մասին մանուկ հասակում Գ. Սունդուկյանը շատ է լսել Շահան-Ջրպետյանի ֆրանսուհի կոչից՝ Մարգարիտ Վոդատումից, որը նրան սովորեցրել է ֆրանսերեն։
5. Hôtel Berger — Հյուրանոց Բերժե։
6. «...ամա Թամարուին չարմե...» — Համեմատում է իրենց սպասուհու հետ։

92. ՍՈՅՅԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 355—356)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և պահվում է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Նամակն ունի չեղարկություն։ Բնագրի վերջում կա Ալ. Միրիմանյանի վրացերեն նամակը՝ ուղղված բրտըր՝ Սոֆյա Սունդուկյանին։ Տպագրվում է ասաջին անգամ։

ՏԵԲԸՏԻՆ ՎԵՐԱՐԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Մետի գեանցինք վիստավիա» — Խոսքը Փարիզում բացված համաշխարհային ցուցահանդեսի մասին է։
2. Les Variétés — Վարիետե թատրոն։
3. Niniche — Նինիշ, հավանորեն բեմադրված պիեսի անունը։
4. Ժառլեն դե Փլաճը — Բուսարանական այգի։
5. Լաբուրաբուր անբրոփոլմիկ — Մարդաբանական լաբորատորիա։
6. Grand-Opéra — Մեծ օպերայում գիտել է «Աֆրիկուհի» ներկայացույցը։
7. Faust — Ֆաուստ։

93. ՍՈՅՅԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 357—358)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Բնագրի ասաջին էջի լուսանցքում կա Ալ. Միրիմանյանի վրացերեն նրկտողը՝ ուղղված Սոֆյա Սունդուկյանին։ Կրճատված տպագրվել է՝ Ե. Շահազիզ, «Գ. Սունդուկյանցի կենսագրական նյութեր», 1927, էջ 24—25։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱՔԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Ասանց մեզ ինչ կոճիմ սուրբն ու սաղար: — Սալախ-Նովայի նույն ասու: Երգի առաջին տան առաջին տողն է:
2. Tour de St-Jacques — Սուրբ Հակոբի աշտարակը:
3. Palais de Justice — Արդարադատության պալատը:
4. Sté-Chapel — Փարիզի հայտնի Եկեղեցիներից մեկը:
5. Notre-Dame -- Փարիզի ստափածոմար տաճարը:
6. Jardin de Luxembourg — Լյուքսեմբուրգի այգին: Հայտնի դրոստակի փառիզում:
7. Théâtre Français — Թեատր Ֆրանսեզ. Ֆրանսիական առաջին սզղային թատրոնը:
8. Les Faurchambaus — «Լե Գուշամբո», Էմիլ Օժիեի պիեսը:
9. Exposition — Ցուցահանդես:
10. Bel-malice — Կաֆե-սեհատորան:
11. Bien, voulez-vous de binocles? — (Ֆրանս.) Հետազոտակ ցանկանում էր:
12. Versailles — Վերսալի պալատը Փարիզում:

94. ՍՈՅՅԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿՅԱՆԻՆ

(Էջ 359)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Փարիսի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

95. ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԴՅՈՒՄԱՆՈՐԴՈՒՆ

(Էջ 360—361)

Ինքնագիրը պատճենը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Փարիսի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱՔԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...Madame Pasca...“ «...սիկից Պասկային ...» — Խոսքը Ա. Գյումայի կնոջ մասին է:
2. „Si vous voulez bien, Monsieur l'Académicien, me faire l'honneur d'une réponse au sujet de ma pièce...“ (եթե, պարզեմ մեկադեմիկոս, հասնիք պիեսիս սուբիվ ինձ պատասխանի առժամացմե...) — Ա. Գյումայի «Պիեսիս» կարգալույց հետո Սունդուկյանին հայտնել է:

«Պարտն.

ևս հենց որ ստացա, կարդացի աչի ձևագիրը, որ Գուր պատիվ էր արել ինձ ուղարկելու: Իմ վրա վաղուց ի վեր պարտք կար պատասխանել Ձեզ, և ես այդ արած կլինեի, եթե ստիպողարար բացակայած չլինեի:

ես չեմ կարծում, որ այն տիպարը, որ Դուր զուրս եր բերել, այն տե-
սականներից լինի, որ կարողանա հաջողությամբ ունենալ մեր ֆրանսիական
լեմի վրա Մեր հասարակությունը, երբ աֆիլաների վրա նկատում է մի օտար
ծագում ունեցող, օտար վարք ու բարք նկարագրող պիես, այդպիսիներից
միշտ սպասում է տարօրինակություններ Զեր պարզ և շատ բնական տիպար
այդ նրան չի տալ, և առաջ կգա հուսախաբություն, և ես պետք է ասեմ, որ
այդպես կլինի ոչ միայն հանդիսականների համար, այլ և թատրոնի տեսուչ-
ներին, որոնք ճանաչում են նրանց տրամադրությունները, ուստի և չեն ուղե-
նալ նրանց մատուցանել մի այնպիսի բան, որ նրանք չեն պահանջում:

Սա մի փափուկ ու նուրբ կերակուր է, որ կլինի մեր փարիզյան հանդի-
սականների զարգացած արտոժակի և բթացած բժրի համար անհամ ու ան-
հաշակ — ահա իմ կարծիքը: Բայց գուցե ես սխալվում եմ և, ես պատրաստ
եմ, եթե Դուր ցանկանում եր, ներկայացնել Զեր պիեսը Փարիզի թատրոնների
փարիզներից նրան, որին Դուր ցույց կտար, ամեն տեսակ հանձնարարությու-
ներով և բոլոր ազդեցություններ, որ ես կարող եմ ունենալ: Սրա համար ես
սպասում եմ միայն մի խոսք, հակառակ դեպքում ես հետ կուղարկեմ Զեդ
ձեռագրիդ այն հասցեով և ճանապարհով, որ Դուր ինձ կհաղորդեք:

Ամենայն պատրաստակամությամբ ծառայելու և ամենալավ համակրան-
քով մնում եմ՝

Ա. Դյումա»:

(Տե՛ս ե. Շահազիզ, «Գարրիել Սունդուկյանց. կենսագրական նյութեր»,
Յրեան, 1927, էջ 27):

96. ՎԻԿՏՈՐԻՆՆ ՍԱՐԴՈՒՆ

(էջ 362)

Ինքնագրի պատճենը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում:
Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում:
Տպագրվում է առաջին անգամ:

Անցյալ դարի 70-ական թվականներից Սունդուկյանը շատ է ցանկացել տեսնել
իր պիեսները, և հատկապես «Պեպոն», այսպիսի բեմերի վրա: Հայտնի է, որ «Պեպո-
յի» սուսերեն թարգմանությունը Գ. Սունդուկյանը հանձնել է Ն. Օստրովսկուն՝
Մոսկվայում բեմադրելու համար, սակայն ոուսականափոր դրամատուրգի վերահաս-
մամբ խանգարել է այդ նպատակի իրականացմանը, և թարգմանությունն էլ կորել է:
Նախքան ուսական հիշյալ թարգմանությունը, Սունդուկյանը պատրաստել է «Պե-
պոյի» ֆրանսիական թարգմանությունը և 1878 թվականին իր հետ տարել Փարիզ՝
այնտեղ բեմադրելու համար: Սակայն, եթե զտալու լինենր Սունդուկյանի արխի-
վում պահպանված Թիֆլիսի ֆրանսիական հյուպատոսի նամակից՝ ուղղված հայտնի
ղրամատուրգ Վիկտորին Սարգոյին, հայ դրամատուրգը ցանկացել է մինչև իր Փա-
րիզ գնալը «Պեպոյի» ֆրանսերեն թարգմանությունը ուղարկել Սարգոյին՝ թարգ-
մանության լեզուն շտկելու և բեմադրության դրոժին աջակցելու համար: Բայց ինչ-
իչ պատճառներով Սունդուկյանը «Պեպոյի» թարգմանությունը չի ուղարկել, այլ
տարել է իր հետ և հանձնել Վ. Սարգոյին, Ա. Դյումային (որդուն) և ուրիշների՝
նրանց կարծիքը և աջակցությունը ստանալու համար:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Quant à la représentation de Pépo à Paris, je crois qu'il n'y faut plus penser». (Ենչ վերաբերում է «Պեպոն» փարիզում ներկայացնելուն, ես կարծում եմ, որ այլևս այդ մասին պետք չէ մտածել): — Վ. Սարգսին Պեպոյին ծանոթանալուց հետո գտել է, որ հայ դրամատուրգի պիեսը ֆրանսիական բեմում հաջողություն չի ունենա և խորհուրդ է տվել հրամարվել այդ մտքից: Նրա նամակն ստանալուն պես, հավանաբար, Փարիզից Քիֆի վերադառնալուց հետո, Սունդուկյանը խնդրել է ձեռագիրը հետ ուղարկել:

97. ՖԵԼԻՔՍ ԳՈՐԳԷՆԻՆ

(էջ 363—365)

Ինքնագրի պատճենը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...nostalgie...“ («...նոստալգիա...») — Հայրենիքի կարոտ (հուն. nostos — վերադարձ; algos տանջանք, ցավ):
2. „...idée fixe...“ («...իյլ-ֆիքսե է...») — Սեփական միտք:
3. „L'année prochaine Dieu aidant, peut-être je pourrai venir vous voir“ («Հաջորդ տարի, աստծո օգնությամբ, դուցե կկարողանամ գալ Ձեզ տեսնելու»): — Սունդուկյանին չի հաջողվել իր ցանկությունը իրագործել և նա այլևս հետագայում Փարիզում չի եղել:
4. „Je vous envoie la copie de la lettre de Mr Dumas“ (Ես Ձեզ ուղարկում եմ պ-րն Դյումայի նամակի պատճենը): — Խոսքը նախորդ նամակի ծանոթությունում մեջ բերված նամակի մասին է:

98. ՇԱՐԼ ԳԸ-ԿՈՒՏՈՒԼԻՆ

(էջ 366)

Սևագիր ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...je prie Mr A. Dumas de vous remettre mon manuscrit“ (Ես կխնդրում եմ պ-րն Ա. Դյումային իմ ձեռագիրը Ձեզ հանձնել): — Խոսքը Ա. Դյումա-որդու մոտ մնացած «Պեպոյի» ֆրանսերեն թարգմանության ձեռագրի մասին է:

2. „Vous aurez la bonté de le montrer à Mr de Sarcey...” (Է՛տո՞ւք այնքան լարի կլիճե՛մ, որ այն ցույց կտա՛մ պ-րն դր-Սարսեյին...) — Ինչպես Գարգանին գրած նամակում, այնպես էլ այստեղ Սունդուկյանը հայտնում է նույն ցանկությանը: Լ'ետ երևույթին հաջ գրամատուրդին հետաքրքրել է այն ժամանակի համբավավոր քննադատի կարծիքը ոչ միայն իր հետագա գործերում նկատի ունենալու համար, այլև, հավանաբար, համամիտ չլինելով Վ. Սարգսուի և Ա. Դյումա-որդու տված գնահատականին:

99. ԲԱՓԱՅՆԷՒ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(էջ 367—368)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում:

Պատկանյանին ուղղված այս և հաջորդ նամակները բանաստեղծի ընտանիքից ձեռք են բերված Ե. Շահադիզի կողմից և հետագայում Սունդուկյանի արխիվ են յուծված Բյուրիմացարար: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲԾՍԻՆ ՎԵՐԱԲՆՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...պ. Արզաբի...» — Խոսքը «Արձագանք» օրաթերթի խմբագիր Արզար Հովհաննիսյանի մասին է:

2. «Նա իմ սիրտը խոցեցել է»: — Թերևս Գ. Սունդուկյանը նկատի ունի իր և Ա. Հովհաննիսյանի լրբված հարաբերությունները Հայկական թատերական կոմիտեում կամ այն, որ «Արձագանքի» խմբագիրը հրապարակություն քննադատել է Սունդուկյանին «Քանիցս ռջախից» հետո նոր պիեսներ չգրելու համար:

3. «...Ձեռ գործի մասին ես պետք է դիմեի նորան...» — Հավանաբար խոսքը Բ. Պատկանյանին հասանելիք հոնորարի մասին է, որը նա ինչ-ինչ պատճառներով չի ստացել: Այս, ինչպես և մյուս նամակները ցույց են տալիս, թե որքան մոտ հարաբերությունների մեջ են եղել Գ. Սունդուկյանը և Բ. Պատկանյանը: Վերջինս հաճախ է գիմել մեծանուն գրամատուրդին՝ իրեն օգնելու անձնական և գրական կարգի գործերում:

100. ԲԱԳՐԱՏ ՆԱՎԱՍԱՐԴՅԱՆԻՆ

(էջ 369—371)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Բագրատ Նավասարդյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում (Ձ՛ 302): Նամակն ունի հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Բ. Նավասարդյանին հասցեագրված Գ. Սունդուկյանի նամակները հետաքրքրորտկան են նրանով, որ բացահայտում են մեծանուն գրամատուրդի հասարակական

և ռանգուն դործունեությունը՝ «Հայկական բարեգործական ընկերությունում» ստեղծված՝ Թուրքիայից Անդրկովկաս փախած հայ գաղթականության վիճակը տնօրինելու համար:

Ինչպես հայտնի է, 1877—78 թվականների սուր-թուրքական պատերազմի մասնակցած ժողովուրդում Թուրքիայի կոստալորությունը ստեղծելի հալածանք է սկսում անել: Հայությունը նկատմամբ Հայ ժողովուրդը այդ անտարդկային ու դաժան հալածանքներից ազատվելու համար մեծ թվով, լքված ու անօգնական վիճակում գաղթում Անդրկովկաս: Ժամանակի առաջագիծ ինտելիգենցիային շատ է անհանդուստանում հայ գաղթականության ծայրաստիճան ծանր վիճակը: Չունենալով անհրաժեշտ նյութական միջոցներ, նրանք կյանք են փնտրում լքվածության գրեթե հասած ժողովուրդին օգնելու համար: Հզանում է Ռարեղգործական ընկերությունը՝ ստեղծելու միտքը որի առաջնությունը, ըստ Գ. Սունդուկյանի նամակների, պատկանում է Բժիշկ ԲՆավասարդյանին: Նա հռչակածներով հանդես է գալիս պարբերական մամուլի էջերում և նշում, որ հայ ազգը կրնաջնջվի, եթե նրան չփրկեն:

Բ. Նավասարդյանի, Գ. Սունդուկյանի և այլոց ջանքերի շնորհիվ ստեղծվում է Ռարեղգործական ընկերությունը: Ռարեղգործական ընկերությունը կազմակերպող ժողովի կանոնադրության հրկեցումից երեկոյով, որ ընկերության նպատակը լինելու է՝ «առարածել լուսավորություն հայոց մեջ՝ ուստա՜յ պետության սահմաններում և նյութապես օգնել նոցա, այլև միջոցների ներածին շափ, նյութական օգնություն հասցնել նաև սահմաններից դուրս գտնված հայոց», — գրել է ՄԼԿԻՍ Հայաստանին» (տե՛ս Գ. Արով, «Գործիք Սունդուկյան», 1953, էջ 264): Բերենք նաև մի հատված ՌԵՆԿԵՐՈՒՅԱՆԻ կանոնադրությունից, բանի սր վերջինիս հիմնական մշակողը և ստեղծողը եղել է Գ. Սունդուկյանը.

«ՐԵՆԿԵՐՈՒՅԱՆԻ ըստ իր ուժերի դարգացման՝

ա) պահպանում է արդեն գոյություն ունեցող հայոց ուսումնարանները և նյութապես նպաստում է նորերը հիմնելուն.

բ) օգնում է ուսանողներին՝ իրենց ուսման ասպարեղի մեջ.

գ) լույս է ընծայում գրքեր և պարբերական հրատարակություններ ժողովրդի ընթերցանության համար, նույնպես և այլ գրական երկասիրություններ.

դ) հիմնում է տպարաններ, վիճագրատներ և գրադարան-ընթերցարաններ (տե՛ս նույն տեղում, էջ 164—165):

Սակայն այս բարի նպատակների իրագործումը հանդիպում է դժվար հաղթահարելի խոչընդոտներին: Ռարեղգործական ընկերության կազմակերպմանը անտարբեր բուրժուազիայի ներկայացուցիչները տեսնելով, որ առաջագիծ ինտելիգենցիայի նախաձեռնությունը իրականություն է գտնում և այն կարող է շահավետ լինել նաև իրենց համար, սկսում են մասնակցել ՌԵՆԿԵՐՈՒՅԱՆԻ աշխատանքներին: Ավելին. «ՐԵՆԿԵՐՈՒՅԱՆԻ» ղեկավարներ են ընտրվում այնպիսի կապիտալիստներ, ինչպիսիք են Մանթաշյանը, Մելիք-Աղարյանը, Անանյանը:

Իրերի նման վիճակի հետ Սունդուկյանը չի կարողանում հաշտվել, մասնավորապես իր տեսնում է ՌԵՆԿԵՐՈՒՅԱՆԻ վարչությունում բուն դրած կապիտալիստ-կալվածատերերը այն օգտագործում են «բարեգործի» իրենց համարվել տարածելու համար: Վարչության ներսում պայքար է սկսվում Սունդուկյանի և բուրժուազիայի ներկայացուցիչների միջև: Համարյա միայնակ մնացած դրամատուրգը, որովհետև Բ. Նավասարդյանը մեկնել էր Շվեյցարիա՝ բժշկության մեջ կատարելագործվելու համար, այդ պայքարում պարտվում է: Այսպիսով, Ռարեղգործական ընկերության ստեղծ-

ման համար եռանդուն ջանքեր թափող Գ. Սունդուկյանը մեկ տարի հետո դուրս է մնում վարչության ղեկավար կազմից: Այս պայքարն է, նաև, որ արտաքուղի է Բ. Նավասարդյանին հուցեցնողիված Գ. Սունդուկյանի նամակներում:

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Եոճն գնալուդ վերջը բարի լինի»:— Սունդուկյանը նկատի ունի Բ. Նավասարդյանի հիմնական հպատակի՝ բժշկական գիտությունների մեջ կատարելագործվելու իրականացումը:
2. «...Ընկերության գործերով սաստիկ պարապում եմ...» — Խոսքը նոր կազմակերպված «Բարեկործական ընկերության» մասին է, որի կանոնադրության մշակման վրա եռանդուն և անձնվեր կերպով աշխատել է Սունդուկյանը:
3. «...սպացույց եմ նվաճեցանցդ և մեր Բարեկործական ընկերության սկիզբը»:— Սունդուկյանը ակնարկում է Թուրքիայից գաղթած հայությանը օգնելու համար Բ. Նավասարդյանի կողմից հիմնած հիվանդանոցը և «Բարեկործական ընկերությունը»:
4. «Մարգարիտայիս...» — Խոսքը Բ. Նավասարդյանի կնոջ մասին է:
5. «...Journal d'Orient...» — Ֆրանսերեն լեզվով լույս տեսնող «Արևելք» հանդեսի մասին է խոսքը:
6. «...Մեղուի...» — «Մեղու Հայաստանի» օրաթերթը:
7. «...մեր շրջաբերականի...» — Սունդուկյանը նկատի ունի «Բարեկործական ընկերության» հիմնադրման մասին կազմած գիմումը:
8. «...Սպանդար...» — Խոսքը Սպանդար Սպանդարյանի մասին է:
9. «...նվաճողվանք»:— Խոսքը Թիֆլիսի քաղաքագլուխ Գրիգոր Եվանդուկյանի մասին է:
10. «...մեծամասնությունը բան չհասկանալով, նորանց նետ կրկնում էր...» — Սունդուկյանը նկատի ունի «Բարեկործական ընկերության» վարչության նիստը, որտեղ քննարկման է գրվել իր կողմից կազմված կանոնադրությունը և որը խիստ վիճարկություններ է առաջացրել:
11. «...Բրահմեյի...» — Ակնարկը կանոնադրության մասին է:
11. «...խորհուրդն է...» — «Բարեկործական ընկերության» վարչության մասին է խոսքը:
13. «նազիվ կարողացա համոզել հակառակորդներին՝ ոչ այլ ժողով...» — Այստեղ պետք է հասկանալ, որ կանոնադրության 5-րդ պարագրաֆի վերջում պետք չէ ավելացնել վերասուղղող հանձնաժողով, քանի որ այն ինքնըստինքյան հասկանալի է:
14. «...Բիշ էր պրծնում...» — Այսինքն, քիչ էր մնում:
15. «В деревне» — «Գյուղում»:
16. «...Ханкент...» — Գանձում է Ղարաբաղում, այժմ՝ Ստեփանակերտ:
17. «...Անանյանի տանը...» — Խոսքը Ալեքսանդր Անանյանի մասին է:
18. «...Մելիք-Ազարյանի տանը...» — Խոսքը Ալեքսանդր Մելիք-Ազարյանի մասին է:

(Լք 372)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Բաղրատ Նավասարդյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում (Մ 303)։ Նամակի Լքերի վրա արված են հետևյալ մակագրությունները.

- ա) Գ. Սունդուկյանի ձեռքով մատիտով առաջին Լճի վրա գրված է. «Տրփ-խիսից—Տփխիս. կամ Ախալցխա»։
- բ) «Բաղրատ ջան» բառերից հետո մատիտով գրված է. «(փխարբայլ պաշտոնակատար) Մելիքովր արզեն ստորագրեց Զուլխի 6-ին»։
- գ) Նամակի 4-րդ Լքում, ներքևում գրված է. Զուլխի 6-ին ստորագրեց փխարբա Մելիքովր»։
- Նամակը տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱՐՆԻՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Գուրեհրատուրից արդեն հրամանն ստացա և կանոնադրությունը հանձնեցի տպարանին»։— Այս տողերը, ինչպես նաև ր և գ մակագրությունները ջույց են տալիս, որ «Բարեգործական ընկերության» կանոնադրությունը պետք է հաստատվեր Թիֆլիսի նահանգապետի և Կովկասի փխարբայլի կողմից, այլ լապես այն չէր ստանա օրենքի ուժ։ Եվ բանի որ ցարական իշխանության կողմից հաստատական կազմակերպության պաշտոնապես միակ թույլատրելի ձևը համարվում էր բարեգործական ընկերությունը, այդ իսկ պատճառով հաստատվում և ընդունվում է նաև Հայկական բարեգործական ընկերության կանոնադրությունը։
2. «Թե Խալսկը իս նրանցմեն հիռու կացի. տեսնում իմ խիստ միենձի միենձիսն ին մողելի»։— Պեպոյին ուղղված Կակուլիի խոսքերից կազմված նոր արտահայտություն է։ «Պեպո» կատակերգության մեջ Կակուլին Պեպոյին ասում է. «Հը', է՛լի տեսիլ իս նրանցը'։ Հի՛ռու կացի, Բն ախպեր իս»։ Եվ, ապա, բիշ հետո. «...տեսնում իմ խիստ մի՛նձիրն ին Լկի, Լ՛»։ Ընդգծված տողերն այս երկու արտահայտություններից են կազմված, որով Գ. Սունդուկյանը կշտամբում է Բ. Նավասարդյանին և իրեն այն բանի համար, որ թույլ են տվել բուրժուազիայի ներկայացուցիչներին բուն պենել «Բարեգործական ընկերության» մեջ, որոնք այն ծառայեցնում են իրենց շահերի համար։
3. «Սիրտը վուր կա, ուրիշ բան է, Շուշան, մեկել տեսար, լուրի պես տրափվեցալ»։ — «Պեպո» կատակերգության մեջ Գիրոն նման խոսքեր չունի։

(Լք 373—374)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Բաղրատ Նավասարդյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում (Մ 304)։ Նամակն ունի հետագրություն։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱՐԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...Ընկերության գործով...» — *Խոսքը «Բարեգործական ընկերության» մասին է։*
2. «...Խուհեղի կողմից...» — *Սունդուկյանը նկատի ունի «Բարեգործական ընկերության» վարչությունը։*
3. «...Մեղուով...» — *«Մեղու Հայաստանի» ծրայքերի մասին է խոսքը (1858—1886)։*
4. «...Кавказ»-ում...» — *Թիֆլիսում լույս տեսնող ռուսական ռաթերի (1845—1917)։*
5. «...Սովի մեջ բնկած լող ևմ տալիս կյանքս ազատելու, այսինքն Ընկերությունը...» — *Այս տողն ընդգրկող պարբերությունը տպագրվել է Գ. Արովի «Գաբրիել Սունդուկյան» մեկնադրության մեջ (էջ 266)։ Սունդուկյանը նկատի ունի «Բարեգործական ընկերության» վարչությունում բուն գրած բուրժուազիայի ներկայացուցիչների հակամոգովոդական գործունեությունից կազմակերպությունը փրկելը։*
6. „ВЗАНМНЫМ КРЕДИТ-ի հազար ուրլին Եկրս տարա“։ — *Այսինքն մոռել է բանկը։*
7. „...Заканной նամակը...“ — *Պատվիրված նամակ։*
8. «Երկրորդ նիստը...» — *Խոսքը «Բարեգործական ընկերության» վարչության նիստի մասին է։*
9. «...Տեղ-Աստուրովի տանն էր...» — *Խոսքը Գիմիտրի Աստվածատրյանի մասին է։*
10. „БОЯ в ПОЯСНИЦЕ“ — *Ծափ դուրսաբերում։*
11. «...Մանրաշյանի տանն է լինելու...» — *Խոսքը Ալեքսանդր Մանթաշյանի մասին է։*
12. «Եմ Պետրոսի...» — *Խոսքը Բ. Նավասարդյանի որդու մասին է։*
13. «...Քո Սոնին ուղղուն» — *Խոսքը Սոֆյա Զալալյանի՝ Բ. Նավասարդյանի երկրորդ կնոջ մասին է։*
14. «Ձկարծես քե բուրբը կամ մարկան խնայեցի»։ — *Նամակի ընդգրկման մի մասը Սունդուկյանը, իր սովորության համաձայն, գրել է լուսանցքներին և համոզում է ընկերոջը, որ այդ խնայողության հետևանք չէ։*

103. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(էջ 375)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱՐԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Վերջապես կարողանում եմ կատարել Ձեր հանձնարարությունը»։ — *1881 թվականի նոյեմբերի 15-ի նամակով Ռաֆայել Պատկանյանը խնդրել էր Սունդուկյանին տեղեկություններ ուղարկել ոմն աստիճանավոր Լոգիկելի մասին։*

սին, որը մահացել է թիֆլիսում և ժառանգության թուղթը՝ Նոր-Նախիջևանում հայտնվում են ժառանգներ և պայքարում լիպած հարստությունը ձեռք գցելու համար Թև ինչու է այս խնդրով հետաքրքրվել Պատկանյանի՝ պարզ չէ (տե՛ս Գրականության և արվեստի թանգարան, Թ. Պատկանյանի արխիվ)։

2. «Սիրով կարդացի ևս Ձեր հոգվածը լՄշակում» «Պեպոն» մասին... — հոսրը Թ. Պատկանյանի «Նամակ Նոր-Նախիջևանից» հոգվածի մասին է, սպաղրը ված «Մշակում» (1881, № 233)։ Հոգվածագիրը պատմում է Նոր-Նախիջևանի թատերասերների կողմից ներկայացված «Պեպոն» մասին և այն կարծիքն է հայտնում, որ շնայած կատակերգությունը ներկայացվել է տեղի բարրաձով, այնուամենայնիվ այն սպասվող բնդունելությունը չի գտել Նոր-Նախիջևանի հասարակության կողմից Թ. Պատկանյանն այդ բացատրում է նրանով, որ տեղի հասարակությունը կորցրել է հայկականը զգալու ոգին։
3. «...Դուք էլ կկարդայիք այն հոգվածին վերաբերյալ խմբագրի ծանոթությունը. երևի պարոնը հոտ է առել»։ — Սյուրուկ ծածկանվամբ գրած վերոհիշյալ հոգվածում Թ. Պատկանյանը նշել է հետևյալը. «Պարոն խաղամյանը թարգմանել էր «Պեպոն» այնպիսի զեղեցիկ տեղական բարբառով, որ բոտ ամենայնի արժանի էր բնագրի բանաստեղծական, խաղաղություն ու հումկու լեզվին. նույն զեղեցիկահույզը և իմաստալից նախադասությունները և խոսքերը. նույն ժողովրդի սրտի խորքին բղիթած առածները ու տաղաները... բայց ի՜նչ շահ, ո՛չ մարդիկն էին մեր տեղի մարդիկը և ո՛չ նրանց վարը ու բարքը՝ մեր տեղիները Իմ կարծիքով, եթե «Պեպոն» չի թարգմանվեր, այլ հեղինակի գրած բարբառովն ներկայացվեր՝ ազդեցությունը ավելի կլիներ. վասն զի հայտնի բարբառի հետ միասին մարդս երևալայությունը թողնում գնում է այդ բարբառը ի կիր արկանող ժողովրդի մեջ. կարճ՝ լեզուն և ոտը օգնում են կատարյալ դարձնելու անցրի ստուգաբանության ազդեցությունը։ Այս տողերի կապակցությամբ «Մշակի» խմբագրությունը ծանոթացրել է, որ ՄԲՆ-ը համաձայն ենք նամակագրի հետ, որ Սունդուկյանից պիտաներ անհատականալի պետք է լինեն նախիջևանցու համար, բայց ի՜նչի Նախիջևանում չեն տալիս մեր բանաստեղծ Ռաֆայել Պատկանյանի այն պիեսան, որ, ինչպես լուրջինք, շատ անաշխտ կերպով նկարագրում է կենդանի և մեղ համար ծանոթ անձնավորությունները։ Սունդուկյանը նկատի ունի այս ծանոթությունը, իսկ «պարոնը հոտ է առել» արտահայտությունը վերաբերում է հիշյալ պիեսին։

4. «Մեղու» — «Մեղու Հայաստանի» օրաթերթը։

104. ՐԱԳՐԱՏ ԿԱՎԱՍԱԿՅԱՆԻՆ

(էջ 376—377)

Ինքնազիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Բազրատ Նավասարդյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում (№ 305)։ Նամակն ունի հետևյալ մակագրությունները.

ա) Առաջին էջի վերևում Գ. Սունդուկյանի ձեռքով, մատիտով գրված է. «Ե Զուիցերիա»։

բ) Առաջինն էջի սկզբնաստորի «նամակ» բառից հետո փակագծերում մատի-
տով գրված է. «Ո՞ր է»:

դ) Երկրորդ կետի երկրորդ պարբերության «տեղակ» բառի փոխարեն մա-
տիտով գրված է. «փոխարեն»:

Նամակը տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱՐՆԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Заканное“ — Պատվիրված նամակ:
2. „Poste restante“ — Ֆրանսերեն՝ ցպահանջ:
3. «Այնքան գրեցի և դարձյալ չկարողացա բոլորը բեզ պատմել»։— Գ. Սունդուկ-
յանի այդ նամակը չի պահպանվել:
4. «Կարողիկոսից ստացանք օրհնության կոնդակ...» — «Բարեգործական ընկերու-
թյան» հիմնադիր ժողովը գիմել էր ամենայն հայոց կաթողիկոսին՝ նորա-
ստեղծ ընկերությանը օրհնելու համար: Կաթողիկոսը ուղարկել է «օրհնու-
թյան կոնդակը»:
5. «Խորհուրդ...» — Խոսքը «Բարեգործական ընկերության» վարչության մասին է:
6. «...Ունեինք Երկրորդ ընդհանուր ժողով»։ — «Բարեգործական ընկերության» ընդ-
հանուր ժողովի մասին է խոսքը:
7. «...Մեր ՍՆՆԵԲԵՐԻՄԻՆ նորից սկսեցին...» — Խոսքը Սենեքերիմ Արծրունու մա-
սին է, որը վարչության կազմի մեջ չի ընտրվել:

105. ԲԱԳՐԱՏ ՆԱՎԱՍԱՐԴՅԱՆԻ

(էջ 378—384)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Բազրառ
նավասարդյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում (№ 306):
Նամակի լուսանյութերին կան հետգրություններ: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱՐՆԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Շարունակում եմ նամակս, որի 5 բերքը այսօր ուղարկեցի բեզ...» — Գ. Սուն-
դուկյանի այդ նամակը չի պահպանվել:
2. «մեր ընկեր...» — Հավանաբար խոսքը Նաումենկոյի մասին է, որի թոռան
կնքահայրն է եղել Սունդուկյանը:
3. «Այն խոսքերից հետո, այն վարմունքից հետո, Շ«անպարտեղյան»-ի տանը քիչ
էր պրծնում իմանեա մոտ գային...» — Շահպարտյանի և մեծանուն գրա-
մատուրդի միջև հաճախ բռնուն վեճեր են ծագել «Բարեգործական ընկերու-
թյան» կանոնադրության շուրջը: Բանն այնտեղ է հասել, որ բժիշկ Շահպա-
րտյանը, հավանաբար, խիստ վիրավորել է Գ. Սունդուկյանին, սակայն վեր-
ջինս հանուն գործի չի կորցրել հավասարակշռությունը, ինչպես ինքն է գրում՝
«Իժաները մոտ չեն եկել», այսինքն չի ջղայնացել, այլ աշխատել է համբե-
րությամբ առաջ տանել իր ձեռնարկումները:

4. «...արլուծով լի աշխեումս հաբլուր հազար ձեռքեր երեացին...» — Այս և հետագա տողերը ցույց են տալիս, որ Սունդուկյանի հակառակորդները հաճախ նրան ախպիսի անկանկի վիճակի են հասցրել, որ նա ցանկացել է մոզնիկ ասեն ինչ և հեռանալ, սակայն կարող թաղվր անկույց նրան զսպել է ժողովրդի շահերին ծառայելու պաշտոնը։ Նա ձգտել է քնդալանել «Բարեկործական բնկերության» գործունեության շրջանակները, այն տարածել մինչև զավառները՝ հայ գյուղացիությանը ևս օգնելու համար, սակայն Շահ պարոնյանը և բուրժուազիայի մյուս ներկայացուցիչները խոչընդոտել են դրան և արգելակել բնկերության գործունեությունը։
5. «...սպանած հրահանգը ձեռքիս...» — Սունդուկյանը հեկատի ունի զավառներում «Բարեկործական բնկերության» վարչություններ ստեղծելու հրահանգը։
6. «...խորհրդի համաձայնությունը ձեռքիս...» — Խոսքը «Բարեկործական բնկերության» վարչության մասին է։
7. «...Գնացի այն տունը, ուր եղվել էի կյանքումս ոտս չղնել»։ — Շահպարոնյանը իր տանը խիստ վիրավորել էր Սունդուկյանին։
8. «...խմբագրեցինք այն փոփոխություններ, որոնք դու տեսնում ես»։ — Գ. Սունդուկյանը «Բարեկործական բնկերության» խմբագրված կանոնադրությունը ուղարկել էր Բ. Նավասարդյանին։
9. «—Մուլափ, Շուշան ֆիշ էլ է մնացի...» — «Պեպո, կատակերգության գործող անձերից՝ Գիրոյի խոսքերն են»։
10. «Քուրդս բա ունի, բնկի դամ...» — Գողին ինչ է պետք՝ մոլթ գլխեր։ Վրացական այս առածով Սունդուկյանը ցանկանում է ստել, որ մի առիթ էր պետք, որ հակառակորդները օգտագործեին։
11. „Я сное слово беру назад“ — Ես իմ խոսքը հեռ եմ վերցնում։
12. «Վեր առա իմ բերած 100 օրինակը...» — Խոսքը «Բարեկործական բնկերության» կանոնադրության օրինակների մասին է։
13. «Journal d'Orient» — «Արևելք հանդես»։
14. «Արձագանք» — Խոսքը Արգար Հովհաննիսյանի խմբագրությամբ լույս տեսնող «Արձագանք» թերթի մասին է (1882—1898)։
15. «...երկու նախագահներ միմյանց հետ լավ չեն...» — Խոսքը մեծահարուստ Անանյանի և բժիշկ Շահպարոնյանի մասին է։
16. «Սպանդար...» — Սպանդար Սպանդարյանը։
17. „Ни это еще...“ — Դեռ այս չէ։
18. «...քն ինչպես այս պարոնը ինձ տանից դուրս արավ Պեպոյիս համար...» — Սունդուկյանի ժամանակակիցներից մի քանիսը վերջում են, որ նրա պիեսների գործող անձերից շատերը վերցված են կյանքից, ունեցել են իրենց նախատիպերը։ Օրինակ, Շիրվանշադեն գրել է. «Նա ինքն ինձ պատմում էր, որ Պեպոյին գտել է ուղղակի փողոցում, Տեսնելով կինտոյի ղեկավարի և բնորոշ գեմբով մի ձկնորս, հրավիրում է նրան իր տունը, հյուրասիրում թեյով, հետո զրույց է անում, բարեկամանում է և վերջը պահում է նրա նորածնի կնքահայրը...» Եւս Պեպոյին մի բիշ իղեալացրել եմ, խոստովանում եմ, Կախույին է կինտոյի խոհակառն տիպը։ Գիրոյի տիպն էլ կյանքից եմ վերցրել։ Զիմզիմովը հայտնի վաշխառու Խ-ցի լուսանկարն է...» Հավանաբար, այդ Խ-ն էլ հենց Բաղդասար Խոսրովյանն է։

19. „О, люди, мерзавцы“ — Օ՛ր մաղդիկ, սրկաններ:

20. «Արգարի՛ճ...» — Խոսքը Արգար Հովհաննիսյանի մասին է:

106. ԲԱԳՐԱՏ ԵԱՎԱՍԱՐԳՅԱՆԻ

(Էջ 385—386)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Բաղրատ Նավասարդյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում № 307): Նամակն ունի մակագրություններ.

ա) Առաջին էջի վրա գրված է. «Հաղիկ, արարիբնե — սահմանակից», Սունդուկյանը «Արձագանք» թերթում իր մատուցած ծառայությունը սուղագրել է «Հաղիկ» ծածկանունով: Այստեղ նա տվել է զրա բացատրությունը, որը միաժամանակ նշանակում է բարեկամություն, «զայրագին»:

բ) Չորրորդ էջի լուսանցքում գրված է. «Գեորգ Սիմոնյանցը (աշտարակեցի) բարևում է ինձ»:

գ) Հինգերորդ էջի լուսանցքում գրված է. «Արձագանք» ինչպես գտար»:

դ) Վեցերորդ էջի լուսանցքում գրված է. «Իմ մատուցած...» (նամակի այդ մասը պատռված է) ... ու ծանոթներից մեկն է»:

ե) 7-րդ և 8-րդ էջերի լուսանցքներում գրված է. «Բաղրատ ջան, ջան Բաղրատ և Մարգարիտ ջան»:

Տպագրվում է առաջին տեղամ:

ՏԵՐՄՍԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Սուրա պատմությունն այլևս չեմ գրում...» — Սունդուկյանն ակնարկում է «Բարեգործական ընկերության» հրահանգի մշակման պատմությունը, որը նրանից տպագրան հետոյ է խլել: Այդ հրահանգը պետք է ուղարկվեր «Բարեգործական ընկերության» գալուստյան վարչություններին, բայց վեճ էր սկսված հրահանգի բովանդակության ու նրա մանրամասների շուրջը, որը և շատ պահանջներ է չդադնացրել է մեծանուն գրամատուցիին:
2. «Մեղուի...» — Խոսքը «Մեղու Հայաստանի» օրաթերթի մասին է: Սունդուկյանը նկատի ունի զրա խմբագիր Պետրոս Սիմոնյանին:
3. «Ի՞նչու սկսում է սառել, որովհետև անու ետևում ամիս է մեկ անդամ չավելացավ ընկերությանը»: — Այս տողերը հետաքրքրական են նրանով, որ հասարակայնությունը տեսնելով «Բարեգործական ընկերությունը» մի խումբ ղեկավարների՝ Մանթաշյանի և նրա նմանների կողմից շահագրգիռական նպատակներով ծառայեցնելը, զսպարում է անդամագրվել և կազմակերպությունը այլևս աճ չի ապրում:
4. «...ճախագանի առաջադրությունը»: — Խոսքը Ալեքսանդր Անանյանի մասին է:
5. Բնագրի այս մասը պատռված է և հասկանալի չէ, թե նախադասությունը ինչպես է վերջանում: Ծարուսակությունը արվում է ընթերցելի հատվածից:
6. Այստեղ ես համակր պատռված է:
7. «15 առյուծի 1 բերել, կնոջս տվել...» — Այս տողերի վերին մասը պատռված լինելու պատճառով անհասկանալի է մնում, թե ով է փողը բերել:
8. «Սկսվում...» — Խոսքը Ավետիս Եղեկյանի մասին է:

(Էջ 385)

Ինքնազիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Բազրաա նավասարդյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում (Տ՝ 305)։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...Երկու սահմանակից (հաղիդ), արդարադատ, լույս երկրներ և ծագիկներ» — Հավանաբար, Սունդուկյանի նկատի ունի Շվեդարիան և Ֆրանսիան։
2. «...Մոռս հոգին վիա...» — Սունդուկյանի մայրը՝ Թինաթինա Սունդուկյանի մահացել է 1873 թվականին։
3. „Градоначальник“ — Գաղափարադուլա։
4. „Официальный“ — Պաշտոնական։
5. „Мир Совет-р...“ — Խոսքը «Բարեկյուրժական բնկերություն» խորհրդի մասին է։

108. ԲԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏՆԱՆՅԱՆՆԵՐ

(Էջ 388)

Ինքնազիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Ձեր առաջին նամակը (26 օգոստոսի) Երկար օրեր ման եկավ մեր Արգարի ծոցում...» — Հիշյալ նամակը, որտեղ Ռ. Պատկանյանը խնդրել էր Սունդուկյանին իմանալու Թիֆլիսի Հայոց դպրերի հրատարակության բնկերությունների քանի ամիս առաջ տպագրության համար ուղարկված իր հայերեն այբբենարանի վիճակը (տե՛ս Գրականության և արվեստի թանգարան, Ռ. Պատկանյանի արխիվ, նամակների բաժին), դրամատուրգը հանձնել էր Արգար Հովհաննիսյանին։
2. «...Ձեր այբբենարանը...» — Պատկանյանն իր առաջին դասագիրքը՝ «Նոր այբբենարան հայոց», հրատարակել է 1856 թվականին Այնուհետև, 1881 թվականին նա տպագրել է «Այբբենի բարբարոս» Այստեղ խոսքը, հավանաբար, «Այբբենարան հնչական ոճով» ձևերարկի մասին է, որ լույս է տեսել 1881 թվականին։
3. «Ձեր բառարանի մասին...» — Ռ. Պատկանյանը Թիֆլիսի Հայոց դպրերի հրատարակության բնկերությունը ուղարկել էր նաև Ռուս-հայերեն բառարան, որն ընկերության կողմից հանդիպել է տնտարկության, ուստի և հեղինակը հետ է պահանջել իր ձևադրերը։ Թատարանն այդպես էլ լույս չի տեսել։

1.պիճեղ սեղմելով Երկնային Դամաս-Քարիպայիս ձեռքը...» — Սունդուկյանի և Պատկանյանի միջև սերտ բարեկամական կապեր ստեղծվել են 70-ական թվականներին, նրանք միմյանց բարձր են գնահատել։ Պատկանյանը բա-
նաստեղծություն է ձեռնել իր բարեկամին, որտեղ նա զրամատուրգի հիմնա-
կան արժանիքը համարում է այն, որ Սունդուկյանը համարձակորեն բացա-
նայտել է բուրժուազիայի աշխատելով վարձն ու բարձր և միաժամանակ
արտացոլել իր աշխատանքով տպրոդ հասարակ մարդու՝ կինտուի գրկանը-
նեկով ի կյանքը.

Ազդիս շարավոր վերքը լվանալ,
Լիրը մեծատունին անփախ ապտակել,
Դոհարով ծաղկած կեղևները բանալ,
Կեղծավորների գիմակը պոկել
Ու խեղճ կինտուին դնել մարդու շար —
Այս ամենը գորեց միայն բո հանճար

109. ԻՆՓՈՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻ

(ԼՋ 389)

Ինքնագիրը գտնվում է Պրականություն և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի
Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Ամբողջու-
թյամբ տպագրվում է առաջին անգամ. նամակից մի հատված տպագրվել է Գ. Արո-
վի «Գարրիկի Սունդուկյան» (Երևան, 1953, էջ 268) և Հ. Մուրադյանի «Դամաս-Քարիպայիս»
«Պատկանյան» (Երևան, 1956, էջ 226) մենագրությունների մեջ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹԻԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Այս բույկն ստացա Ձեռ Երեւոյ բանաստեղծութունը...» — 1883 թվականի
նոյեմբերի 22-ի նամակում Խ. Պատկանյանը թվարկում է իր բոլոր այն
ստեղծագործությունները, որոնք հաղածվել և երկար ժամանակ չեն տպա-
գրվել, Սունդուկյանին է ուղարկում իր ստանավորներից մեկը, խնդրելով
այն հանձնել տպագրության։ Հայտնի չէ միայն, թե ինչ բանաստեղծություն
է դա։
2. «Ահա մեռ նսկատագիրը. մեզ հայածում եմ, մեզ տանջում, մեռ կաշիք պա-
կում, կյանքը խլում...» — 1883 թվականին ցենզուրան կտրականապես ար-
գելել է տպագրել Խ. Պատկանյանի ստեղծագործությունները։ Այդ առթիվ
Սունդուկյանին իր զայրույթն է հայտնում։ Պատկանյանին իր պատասխանն ու-
ժանում Սունդուկյանին գրում է. «Ո՛րք ենք մենք կենում, Է՞րբ ենք մենք
կենում, մեր թաղավորը խոտ ԿԻՅԱՆ ԴՐՈՅՈՍԻՆ-ն չէ՞ ... Դիցուկ թե, վեր-
ջապես, Էս գրված եմ ի շարս այն մարդոց (թեև այդ հավանական չէ,
վստեղի վեհ պատվի և քնավ արժան չեմ), որոնց գրվածքը տերություն ունի
հաշվով հրատարակման անհարմար է դատված, ինչպես զորոթինակ Սալտի-
կով-Շչեդրին, Հերցեն, Էրեմյան Օսթրովսկի և այլն։ Թեև շատ ցավալի է
աշխարհի վիճակը, բայց նորա մեջ այն միտքարությունը կա, որ աշխարհի
սնձանց վրա չարախոսել ևս քնդհմին արգելված է լինում սովորաբար, բայց

ևս տարաբախտաբար ալլ ճիսիկաբությունեն ևս զրկված ևմ՝ շնորհոր Քիֆ-
լիսի ցնեղորին։ Ինձ ամեն սրիկա լիարերան Շիշոցում է, իսկ ևս զրիչս ձևոք
առնելու իրավունք չունեմ ու (Տե՛ս Գրականության և արվեստի թանգարան,
Թ. Պատկանյանի արխիվ, նամակների բաժին)։

3. „Не мытьем, так катаньем“ . (Ասացված) — բառացի՝ և՛ լվանա-
լով, ապա գլանելով, աշտերն՝ և՛ թև ոչ աչո, ապա աչլ կերպով։

110. ԵԿԱՏԵՐԻՆԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿԱՆԻՆ

(ԼՋ 390)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել
Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում
է առաջին անգամ։

ՏԵԲԼՍԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Бог даст поправлюсь...“ (Էկստրավադանա...) Սունդուկ-
յանը գեղեսու երիտասարդ հասակից տառապել է ուժեղ հոգացավով. բուժվելու
համար նա մի քանի տարի շարունակ մեկնել է Պյատիգորսկ։

111. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(ԼՋ 391)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել
Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում։ Նամակն
ունի հետգրություններ։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԲԼՍԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...գործի՛ն օգնել այժմ, Թիֆլիսում կնաբ՛ շկա...» — 80-ական թվականներին
«Նոր-Գարը» Սպանդար Սպանդարյանի գլխավորությամբ ամեն տեսակի
լուսանբաններ է թափել Թ. Պատկանյանի վրա և բացասական դիրք է զրավել
նրա ստեղծագործությունների նկատմամբ. այդ անարդարացի հարձակում-
ների հետևանքը եղել է այն, որ ցարական զրաբնությունը արգելել է բա-
նաստեղծի գործերի տպագրությունը։

112. ՍԱՅՅԱ ՍՈՒՆԳՈՒԿԱՆԻՆ

(ԼՋ 392)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել
Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում։ Այս նա-
մակ-ընծալակներ առաջին անգամ ամբողջությամբ տպագրվել է Սունդուկյանի
«Երկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում (Երևան, հ. 2, 1951, էջ
539—540)։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Էսօր Բասն ու հինգ տարի է, ինչ ասածու տանաւումը կանգնած մեկ-մեկու ձեռք լռեցիցինք...» — Գարրիել Սունդուկյանը Սոֆյա Միրիմանյանի հետ ամուսնացել է 1863 թվականի հունիսի 16-ին:
2. «...ընդունել էս իմ ^Ա Կալմի պատեցր...» — Սունդուկյանն իր ամուսնության 25-ամյակի օրը կնոջն է րնծայել «Ամուսիններ» պիեսի ձևազերք:
3. «Իմ էլիզին ու Վարդուհուն...» — Խոսրո «Ամուսիններ» պիեսի դորժող անձանց՝ Արել Մաստակյանի կնոջ՝ Էլիզի և Վարդուհի Վարվառյանի մասին է:
4. «...իմ անառա Մարգիտն էլ դուն իս...» — Սունդուկյանը նկատի ունի «Ամուսիններ» պիեսի հերոսուհուն՝ Մարգարիտին:
5. «...Մարգիտն էրող իր Արկադուն...» — «Ամուսիններ» պիեսում Մարգարիտը, հակառակ ժամանակի օրենքների, բաժանվում է իր ամուսին Արկադիից:

113. ՍՈՖՅԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻ

(էջ 393)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այս նամակ-րնծայականը ևս առաջին անգամ ամբողջությամբ տպագրվել է Սունդուկյանի երկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում (Նրեան, հ. 2, 1951, էջ 539):

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Այսօր լրացավ Բասնինեց տարին այն երջանիկ օրից...» — Տե՛ս նախորդ նամակի № 1 ծանոթությունը:
2. «...խնդրում եմ ընդունես իմ այս աշխատանքը...» — Տե՛ս նախորդ նամակի № 2 ծանոթությունը:
3. «...սա մի հորածին մանուկ է, իր գաղաղաման և հասունության համար դեռևս մեծ խնամքի կարոտ» — 1888 թվականին ավարտելով «Ամուսիններ» պիեսը, Նետադալում Սունդուկյանը Երկար տարիներ շարունակ շտկել ու փոփոխություն է ենթարկել իր գրչի արտադրանքը:

114. ՀԿԵՎՈՐԳ ՉՈՒԲԱՐԻՆ՝

(էջ 394)

Ինքնագիրը պատճենը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Ի՞նչ զգալի հատված տպագրվել է Սունդուկյանի «Երկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում (Նրեան, հ. 2, 1951, էջ 531—532): Ամբողջությամբ տպագրվում է առաջին անգամ:

1. «Այժմ, երբ «Ամուսինները» պատրաստ է...» — Պարբերական մամուլում տեղեկություն է լույս տեսնում, որ Սունդուկյանը զբիւլ է նոր՝ «Ամուսիններ» պիեսը Դրանից հետո հեղինակը մի շարք վաչրերից զիմումներ է ստանում այն մասին, որ պիեսն ուղարկվի իրենց՝ բեմադրելու համար։ Այս նամակը նման դիմումներից մեկի պատասխանն է։
2. «...տեսնեմ եւս բեմական բերությունները և այնպես ուղղել կարողանամ»։ Սունդուկյանի սովորությունն է եղել իր պիեսների շահումը և մշակումը կատարել նաև նրանց առաջին ներկայացումից հետո, որովհետև նրանց բեմականացումն ավելի ակնառու է դարձրել դրամատիկական ստեղծագործությունների թերությունները։
3. «...նորանում մասնակցում են առնվազն տասը կին...» — Ըստ երևույթին, Գ. Չուրարը Մոսկվայի հայ ուսանողներից է եղել, որոնցից կազմված թատերասերների խմբում հաղթիվ թե գանգեր այնքան կին, որ հնարավոր լինեի պիեսի բեմադրությունը։

115. ՆԱՊՈՒՆՈՆ ԱՄՍՏՈՒՆՈՒՆ

(ԼՁ 395)

Սեպտիմ ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

1. «...я положительно отказываюсь... («...ես բոլորովին հրաժարվում եմ...» — Թիֆլիսի հայ պարբերական մամուլը տեղեկություններ է տպագրում, որ Հայոց Գրամատիկական Բնկերությունը 1888 թվականի դեկտեմբերի 22-ին պատրաստվում է նշելու Գ. Սունդուկյանի զբաղմունքների 25-ամյակը։ Գրամատիկական Բնկերության ղեկավարներից՝ Ն. Ամատունուն ուղղված այս նամակով դրամատուրգը կարգադրանքով հրաժարվում է իր հորելյանը կազմակերպելուց։
2. «...полное письмо г. Председателю нашего театрального Комитета...» («նամակ եմ ուղարկում մեզ քառերակյան կոմիտեի պ. նախագահին...») — Գ. Սունդուկյանի արխիվում պահպանվել է Հայոց Գրամատիկական Բնկերության նախագահ Ի. Ս. Փիթոնին հասցեագրված դրամատուրգի նամակը (Գրականության և արվեստի թանգարան, նամակների բաժին), որտեղ իր հորելյանը կազմակերպելու կապակցությամբ Սունդուկյանը գրում է. «Սեպտիմ պարտականություն եմ զգում հայանել Ձեզ, Ձեր միջնորդությամբ նաև ակումբի բոլոր քարեմիտ անդամներին, որ ինքս քաջարձակապես հրաժարվում եմ այդ պատվից և նորանում որևէ մասնակցություն ընդունելու չեմ»։ Հրաժարվելով հանգիստ, նույն նամակում Սունդուկյանը ճշտում է իր հորելյանի իսկական օրը. «Պարտք եմ համարում հայանել Ձեզ, մեծարդյւ պարտն»։

որ իմ թատերադրական գործունեության 25-ամյակը լրացել է հոկտ. 23-ին, և ես ինձ շնորհապարտ եմ համարում այն համակրական ցույցերի համար, որին արժանացա այդ օրը թե Ակումբից մեծապատիվ անդամների և թե այլ անձանց կողմից»:

3. «...нашего несчастного акумба...» (ե...մեր դժբախտ ակումբ[...]) *Առաջին* Շայտց Գրադատիկական Ընկերության ակումբի մասին է:

116. Գ. Ի. ՉՈՒՐԻՆՈՎԻՆ

(էջ 396—397)

Ահադիր ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Նամակի վերջում, ներքևի մասում Սունդուկյանի ձևորով գրված է. «В г. Петербург, Екатерининский канал, близ Харламова моста, д. соб-ств. проф. Д. Н. Чубинову».

ՏԵՐՄԻՆԱԿԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆԱԽՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «На днях я получил и 2-ой выпуск Вашего грузинно-русского словаря...» («Թերևս ես ստացա Ձեր վրաց-ռուսերեն բառարանի 2-րդ պլակը ես...») — *Մի քանի բառարանների հեղինակ, վրաց նշանավոր բառարանագիր-ֆիլոլոգ Գ. Չուրինաշվիլին վրաց-ռուսերեն բառարանի լույս թեժալումը ավարտել է 80-ական թվականների վերջերին, որից և մեկ օրինակ ուղարկել է Սունդուկյանին:*
2. «...с присланными Вами в прошедшем году книгами...» (ե...Ձեր անցյալ տարվա ուղարկված գրքերի հետ...) — *Բացի վեր հիշատակված վրաց-ռուսերեն բառարանից, Գ. Չուրինաշվիլու նշանավոր գործերից են. «Грузинско-русско-французский словарь» (1810), «Русско-грузинский словарь» (1846), Բրուսևի կողմից ֆրանսերենի թարգմանված «Собрание грузинских историков и летописцев» գրքերը: Էուսթր հավանորար այդ աշխատությունների մասին է:*
3. «...лекции которого я с любовью слушал...» (ե...որի դասախոսությունները ես սիրով լսում էի...) — *Գ. Չուրինաշվիլին Պետերբուրգի համալսարանում դասախոսել է վրաց լեզու և գրականություն:*

117. ԿԱՏԱՐԻՆԵ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼՅԱՆՈՒ

(էջ 398—399)

Ահադիր ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Առաջին անգամ նամակն ամբողջությամբ տպագրվել է Սունդուկյանի «Ներկերի խաղատար ժողովի մասին» ծանոթություններում (Երևան, հ. 2, 1951, էջ 528—529):

ՏՆՔՍՏԻՆ, ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...Ձեզ ողջունողներն էին բմիչի նավասարդյանն և Ձեր խոնարհ ծառան Վաստս...» — 1889 թվականի մայիս ամսին Գ. Սունդուկյանը և Բ. Նավասարդյանը Հանապարհորդել և Քիֆլիսից էջմիածին և այսպես Երևանի վրայում Քիֆլիս վերադառնալիս կատրի միջից նկատել են Կ. Մելիք-Աղամալյանին և ողջունել ուղարկել նան։
2. «Նա մեկ տեղ ասում է...» — Սունդուկյանը մեջբերումը նշանակում է «Ամուսիններ» պիեսի երկրորդ արարվածի Գ տեսիլից։ Պիեսում այն որոշ խմբագրություն է ենթարկված, որ, Հավանարար, Հեղինակը կատարել է հետազոտություն (տե՛ս Գաբրիել Սունդուկյան, «Երկերի լիակատար ժողովածու», Երևան, հ. 2, 1951, էջ 256)։
3. «Երև Երևիցև կրկին հաջողվեց ինձ երևան տեսնել...» — Սունդուկյանն այդ Երևանում չի եղել։
4. «...այն քաղցր տողերի համար...» — Խոսքը Կ. Մելիք-Աղամալյանի՝ Սունդուկյանին նվիրած ոտանավորի մասին է, որ պաշտպանվել է զրամատուրդի արխիվում։ Ահա այն.

Քո վաստակներով — ետք ակնարկներով
Գարձել ես մեծ մարդ, հայտնի ես հային.
Տվել ես դու կյանք քեզ հատուկ գրչով
Անշուք, անկենդան, աղքատիկ բեմին
Այո՛, մեծ մարդ ես Չունիմ թանկագին
Ակունք կամ ոտիկ, քեզ նվիր բերեմ,
Բայց չեմ համակրանք և այն սրտագին
Կարշապարից տակ դնել վստահիմ։

118. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(էջ 400)

Ինքնագիրը պահպանվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Առաջին անգամ համարյա ամբողջությամբ տպագրվել է Սունդուկյանի «Երկերի լիակատար ժողովածու» ծանոթություններում (Երևան, հ. 2, 1951, էջ 532)։

ՏՆՔՍՏԻՆ, ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...ուղարկում եմ բեզ «Ամուսիններին» ... հայտարարություն» — «Ամուսիններ» պիեսն առաջին անգամ թատերասերների ուժերով ներկայացվել է 1890 թվականի հունվարի 15-ին։ Հավանարար, այստեղ խոսքը հերթական հունվարի 29-ին կայանալիք ներկայացման հայտարարության մասին է։

119. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(էջ 401)

Ինքնագիրը պահպանվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Նա մականունի հետադրությունն է։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

1. «...սաստիկ զբաղված եմ պաշտոնական գործերով».— Այդ ժամանակ Սունդուկյանը ծառայում էր Կովկասի հաղորդակցության հանապարհներին վարչությանում, որպես տնտեսական բաժնի պետ:
2. «...նամակների ստացա և հանձնարարությունների կատարեցի սրբուրյամբ».— Թ. Պատկանյանը զանազան անձանց անունով Սունդուկյանին էր ուղարկել հանձնարարական նամակներ և փող՝ հասցեատերերին և պարտքատերերին հանձնելու համար:
3. «...շնորհակալ եմ պատկերներիս համար և երգի համար».— Թ. Պատկանյանը Սունդուկյանին «Սեր և դիր» բանաստեղծության հետ միասին ուղարկել էր պարզ չէ, բե ինչ պատկերներ, հավանաբար, խոսքը Թ. Պատկանյանի լուսանկարների մասին է:
4. «...երգի կապեմ «Ամուսիններում...».— «Սեր և դիր» բանաստեղծությունը «Ամուսիններ» պիեսում չի մտել:
5. «...1-րդ արարվածից դեռ էլի բավական չեմ».— «Ամուսիններ» պիեսի առաջին ներկայացումներից հետո Սունդուկյանը գոհ չի եղել ոչ միայն 4-րդ արարվածից, այլև պիեսի աչյ հատվածներից և ու աչյ իսկ պատճառով անընդհատ մշակել ու փոփոխությունների է ենթարկել Այդ մասին մանրամասն տես Սունդուկյանի «Երկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում (Երևան, հ. 2, 1951, էջ 540—545):
6. «Ենչ կվերաբերի Բո Լեփտասարդ բարեկամին...».— Թ. Պատկանյանը 1890 թվականի հոկտեմբերի 3-ի իր նամակով Սունդուկյանին խնդրել էր ոմն հատկությանի ընդունել իրյն իրենց ընդհանուր ամենա հավատարիմ բարեկամի և հոգ տանել նրա մասին: Սունդուկյանի նամակի հետագա տողերից երևում է, որ խոսքը հատկությանի ամուսնությունն է վերաբերում:
7. «...Գրիգոր Մալինյանցը, որին դու պաշտոն խոստացար...».— Թ. Պատկանյանը, որպես նոր-նախիջանի Արվեստական դպրոցի տեսուչ, ըստ երևույթին, հիշյալ անձնավորությանը խոստացել էր ընդունել իրեն ենթակա դպրոցում ստուգչի պաշտոնով:
8. «Որդիդ արդեն ստացավ նամակդ».— Խոսքը Թ. Պատկանյանի Հովհաննես որդու մասին է:

120. ՌԱՓԱՅԵՆ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(էջ 402)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի մի պարբերություն տպագրվել է Սունդուկյանի «Երկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում (Երևան, հ. 2, 1951, էջ 540):

Ամբողջությամբ տպագրվում է առաջին տեղամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒՌՈՒՅՈՒՆՆԵՐ՝

1. «Եւ լավ և առողջ է...» — Ռ. Պատկանյանի որդու՝ Հովհաննեսի մասին է խոսողը, որը գտնվում էր Ռիֆիսում և Սունդուկյանի խնամքի տակ էր:
2. «Էէկտեմբերի 30-ի նամակի ինն մեծ ցավ պատճառեց...» — Ռ. Պատկանյանի այդ նամակն անհայտ է:
3. «Ամուսիններս» կարգացի. կարճես ու հավանեցին».— Սունդուկյանն իր նոր պիեսը կարգացել էր ղերասաններին և թատերական կոմիտեում: Այս մասին տես նաև նախորդ նամակի № 5 ծանոթությունը:

121. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(էջ 403—404)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակից մի հատված տարագրվել է Սունդուկյանի «Ներկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում (Նրևան, հ. 2, 1951, էջ 540):

Ամբողջությամբ ապագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒՌՈՒՅՈՒՆՆԵՐ՝

1. «Վերջապես տեսա Մանրաշյանին...» — Ռ. Պատկանյանը խնդրել էր Սունդուկյանին, որ նա խոսի մեծահարուստ Ալ. Մանրաշյանի հետ իր որդուն՝ Հովհաննեսին (Վանյա) թոշակ նշանակելու մասին, որպեսզի վերջինս կարողանա շարունակել իր ուսումը:
2. «...տասնյակ աշակերտներ կարգի են սպասում...» — Պետր է հասկանալ՝ հերթի են սպասում:
3. «Շաբաթ ֆո տոնն է».— Խոսքը ծննդյան օրվա մասին է. Ռ. Պատկանյանը ծնվել է 1830 թվականի նոյեմբերի 8-ին (հին տոմարով):
4. «Ամուսիններս» տալիս ու վրա եմ առել և դեռ էլի բավական չեմ».— Այս մասին տես 119-րդ նամակի № 5 ծանոթությունը:
5. «Վերջը, վերջը, իմ ցավը վերջն է...» — «Ամուսիններս» պիեսի ֆինալի փոփոխությունների մասին տես Սունդուկյանի «Ներկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում (Նրևան, հ. 2, 1951, էջ 542—544):

122. ՌԱՓԱՅԵԼ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(էջ 405)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տարագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Նա խոստացավ անմիջապես ուղարկել Վանյայից հաճապահաձախսը... — Այս մասին տե՛ս նախորդ նամակի № 1 ծանոթությունը:
2. «Վերադարձնում եմ ԲԼԳ ԽՐԵԿՏՈՐ-ի համակը...» — Հավանաբար խոսքը Նոր-Նախիջևանի որևէ դպրոցի զրեկետորի նամակի մասին է, որտեղ, ըստ հրեույթին, բնութագրվել է Ռ. Պատկանյանի երկրորդ որդին՝ Փենյան, որի հետագա ուսման գործը հոր խնդրանքով պետք է տնօրինեն Սունդուկյանը:

123. ԷՌՆԵՍՏՈ ՌՈՍՍԻՆ

(ԼՁ 406—407)

Ինքնագիր պատճենը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակի գրության օրը չի նշված: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Նամակն ընծայական է՝ ուղղված իտալական ականավոր դերասան-ոդրերգակ էռնեստո Ռոսսին, որը 1891 թվականին Թիֆլիս էր եկել գաստրոլներով: Ռոսսին այցելել է Հայկական թատրոնի ներկայացումներին, մասնավորապես, Գ. Սունդուկյանի հետ միասին զիտել է «Պեպո» ներկայացումը:

124. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՊԱՏԿԱՆՅԱՆԻՆ

(ԼՁ 408—409)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Այս նամակը ևս Պատկանյանի ընտանիքից ձեռք է բերված Ե. Շահադիզի կողմից և հետագայում է մուծված Սունդուկյանի արխիվը: Նամակն ունի հետգրություն: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Сын мой уже принят в Московск<ий> университет“. (Որդիս աղբեն ընդունվել է Մոսկվայի համալսարանը) — Խոսքը Գիորգի որդու մասին է:
2. „...дайте не беспокойте и Кананова не беспокойте“. (Վախճան մի՛ անհանգստացե՛ք և Քանանովին մի՛ անհանգստացե՛ք): — Հավանաբար Սունդուկյանը խնդրել էր Պատկանյաններին՝ օգնելու իր որդուն Հաղարյան ճամբարն ընդունել տալու համար:

125. ՊԱՏԿԱՆՅԱՆ ԸՆՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

(ԼՁ 410)

Սեպտեմբերի 1-ին զտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաղափարական Մոնիթորինգի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում՝ Տպագրվում է առաջին անգամ:

Հետագրի գրությունն օրը չի նշված, սակայն այն պետք է, ամենայն հավանականությամբ, գրված լինի Ռ. Պատկանյանի մահից անմիջապես հետո, որ տեղի է ունեցել 1892 թվականի սեպտեմբերի 22-ի (հին տոմարով):

126. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՍԿԻՆ

(ԼՁ 411—412)

Ինքնագիրը զտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաղափարական Մոնիթորինգի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲԵՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Գրված է հայերեն: Յու. Վեսելովսկին ստիբիլ է կադրյան հեմարանում և տիրապետել է հայերենին:
2. „...за присылку 1 т тома „Армянских беллетристов“. (Հայ բելետրիստների) I հատորի շաղախման համար: — Յու. Վեսելովսկին և Մ. Բերբերյանը Մոսկվայում 1893 թվականին լույս էին բնծայել «Հայ բելետրիստների» I հատորը, որտեղ ընդգրկված էին ի. Արուստյանը, Պ. Պոստյանը, Բաբյան, Ռ. Պատկանյանը, Հ. Պարոնյանը, Մերենցը և Ղ. Աղայանը: Յու. Վեսելովսկին մեծ ջանքեր է թափել «Հայ բելետրիստների» I հատորի ինչպես պատրաստման, այնպես էլ հրատարակման համար: Երբ հատորն արդեն պատրաստ է եղել, հրատարակիչները, չկատարելով, որ այն չի վաճառվի և միայն վնաս կրերի, չեն համարձակվել ժողովածուի լույս բնծայումը վերցնել իրենց վրա: Այդ վիճակից դուրս գալու համար Յու. Վեսելովսկին որոշում է ժողովածուն հրատարակել իր հաշվին: «Հայ բելետրիստները» լույս է տեսնում առանց նախնական ցենզորական թույլատվության և շատ շուտ սպառվում է, մեծ հետաքրքրություն առաջ բերելով ընթերցասեր հասարակության մեջ: (Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Ս. Գ. Արշալույս, «Армянская печать и царская цензура, Ереван, 1957, стр. 314—315»): Ժողովածուի հաջողությունը ողբնշում է կազմողներին և նրանք անցնում են «Հայ բելետրիստների» II հատորի պատրաստմանը, որին սակայն այլ ճակատագիր է վիճակվում:
3. „пробуждение в обществе симпатии к нуждам и бедствиям армян“ (Հասարակության մեջ աղքատացնելու համակարգում դեպի հայերի կարիքներն ու աղետները): — Հավանաբար մեղքերումը կատարված է Յու. Վեսելովսկու Մոնիթորինգի գրած նամակից, որը չի պահպանվել:

4. „Armenische Bibliothec“ «Հայկական գրադարան»: Այս մատենաշարով
բույս է տեսել նաև Դ. Սունդուկյանի «Քանդած օջախ» կատակերգությունը:
5. Իրված է հայերեն:
6. Ստորագրված է հայերեն:

127. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՍԿԻՆ

(Էջ 413—414)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում. Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է ստաջին անգամ:

ՏԵԿՍՏԻՆ ՎԵՐԱԼԵՆՐՈՂ ՆԱԽՈՐԴՆԵՐՆԵՐ

1. „Об участии в творчестве армянских беллетристов...“ («Հայրիկ Հարությունների» II հատորը բաղկացած էր երեք բաժնից. I—Վեպ և պատմություն, II—Դրամա, III—Լիրիկական պոեզիա: Ամեն մի հեղինակին նվիրված էր փնական-կենսագրական ակնարկ: Բացի դրանից, «Դրամա» բաժնում տպագրված էր Յու. Վեսելովսկու «Մի բանի խոսք Հայկական Բատրոնի մասին» քննադատական ակնարկը և «Լիրիկական պոեզիա» բաժնում՝ Մ. Բերբերյանի «Նոր հայ բանաստեղծների նախորդները» ակնարկը: Գեղարվեստական ստեղծագործություններից ընտրված են եղել այնպիսիները, որոնք բացահայտել են ազգային ազատագրական շարժման խնդիրները թուրքիայում. հազնցված են եղել սոցիալական հարցերի բարձրացմամբ, պատմել են հայ ժողովրդի՝ տղիտության և խաղարի մեջ խաբխափելու և նրան այդ վիճակից հանելու ու լուսավորելու մասին: II հատորում անդ էլին գտել Մ. Պատկանյանի, Ս. Շահադիզի, Մ. Պեշիկթաշյանի, Պ. Դուրյանի, Ա. Շիրվանզադեի, Հ. Հովհաննիսյանի, Նար-Գոսի, Ա. Մատուրյանի, Հովհ. Թումանյանի ստեղծագործությունները: Դրամատուրգիան ներկայացված էր Դ. Սունդուկյանի «Պեպո» և «Քանդած օջախ» կատակերգություններով:

«Հայրիկությունների» II հատորը ևս տպագրվել է առանց նախնական ցենզուրական թույլտվության: Սակայն, մինչև գրքի տարածվելը, ցենզուրական կոմիտեն այն հանձնում է կարծիքի՝ իրաչափաբանական, որ չուսումը ներկայացնում է զեկույց, ուր ասված է. «Представляя ряд биографических и критических этюдов о писателях молодой Армении и отрывков из их произведений, книга эта имеет, как видно из предисловия, целью пробудить и в русской публике широкие взгляды на настоящее и будущее армянского народа, который, как говорит эпитафия, стоит на повороте его судьбы».

Составители этого сборника стремятся достичь этой цели, представляя армянских писателей близкими к тому литературному уровню, на коем стоят представители нашей литературы и других народов. При этом армянским беллетристам, драматургам и стихотвор-

цам вменяется в заслугу их прогрессивное направление, их народническое, их симпатии к молодому поколению, отвращение ко всякому гнету до экономического включительно, новаторство и т. д.

Но такого рода армянский патриотизм едва ли мог бы вызывать особое внимание, если бы составители сборника ограничились сборкой сочувствия армянских писателей к идям шестидесятих годов. Не ограничиваясь этим, рассматриваемая книга выдвигает национально-политические стремления армян. Правда, что таковые становятся вполне ясными лишь тогда, когда дело идет о турецких армянах, о переносимых ими угнетениях, о несуществлении конституции (стр. 140). Однако стремление к автономии Армении, ее возрождению, боевой патриотизм, презрение к элитизму или отсталым армянам могут питать и общearмянские мечты. Такою рода тенденции проглядывают в третьем разделе книги, посвященном лирической поэзии. Այնուհետև, ցենզորը բերելով իր գրույթները հաստատող մի քանի օրինակներ, եզրակացնում է. «Ввиду того, что рассматриваемая книга не чужда такого рода национально-политических тенденций, я полагаю, что она заслуживает внимания цензурного комитета».

Այսին գեղույցը ստանալուց հետո ցարական գրաքննչական ապարատը գործի է առնում: Սկսվում է գրավյունների և գեղույցների մի ամբողջ հատանք: Տպագրության գործերի գլխավոր վարչությունը, ստանալով Մոսկովյան ցենզորական կոմիտեի կարծիքը «Հայ բեկտարիստների» II հատորի մասին, հրամայում է զազարեցնել գրքի տարածումը: Հրամանը ի կատար է ածվում, և ժողովածուի հարցը քննարկման է գրվում տպագրության գործերի գլխավոր վարչությունում, որն, իր հերթին, այն ներկայացնում է ներքին գործերի մինիստրի հաշիցողությանը: Ներքին գործերի մինիստր Գուրնովն գտնում է, որ անպայման պետք է արգելիլ գիրքը: Մինիստրների կոմիտեն համաձայնվում է Գուրնովույի կարծիքի հետ և որոշում արգելիլ գրքի լույս աշխարհ: Հանկուր Մինիստրների կոմիտեի որոշման հիման վրա Մոսկովյան գեներալ-հաշանգապետին առաջարկվում է միջոցներ ձևար առնել ժողովածուի ոչնչացման համար:

Գրքի տպարանակի ոչնչացման արձանագրության մեջ ասված է. «1891 года, мая 31 дня, в 12 часов пополудни, при Сущевском полицейском доме, в присутствии г.г. старшего инспектора типографий и книжной торговли в Москве, действительного статского советника Месерниц, и. д. полицмейстера 2-го отделения города Москвы, полковника Шебуева и младшего инспектора типографий и книжной торговли в Москве, надворного советника князя Кудашева, уничтожена, согласно правилам 1872 года, сожженным доставленная в означенный полицейский дом и типографии высочайше утвержденного товарищества И. И. Кушнерева и К^о книга под заглавием «Армянские беллетристы, драматурги и поэты. Сборник, изданный под редакциею Юрия Всеволодского и Минаса Берберьяна, т. II, Москва, 1891 г.» в количестве одной тысячи пятидесяти пяти (1.155) экземпляров, частью в фальцованных и частью в нефальцованных листах и опечатанная в сорока

двух (42) отдельных пачках». (Այս մասին ավելի մանրամասն տես, Ս. Դ. Арения, «Армянская печать и царская цензура», 1957, стр. 315—318, 408—419).

2. „Везде Арутины против Пено“. («Ամենուրեք Արուրինները Պեպոյնների դեմ են».) — Այս արտահայտությունը ցույց է տալիս, թե որքան լայն է նայել իր սահմանը կերպարներին Սոնդուկյանը. Ջիմզիմովի մեջ, բացի այլ բնականացումներից, պետք է տեսնել նաև բռնությունից մարմնացնողին, իսկ Պեպոն արդարության համար պայքարող գեմեկրատական խավի ներկայացուցիչն է։

3. „...постановке ее на сцене Малого театра...“ («...այն բեմադրելու փոքր թատրոնի բեմում...») — Ամուսիններ պիեսը փոքր թատրոնում չի բեմադրվել։

128. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՍԿԻՆ

(Լճ 115—116)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սոնդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԺՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...я передаю просьбу Вашу редактору «Саргас»...“ («...ես Զեյթունյիցի Կապուդեցի «Տարգի» խմբագրին...») — Խոսքը «Ազրյուր» մանկական ամսագրի և «Տարգ» պատկերադարձ շաբաթաթերթի խմբագիր-շրտաբարակի Տիգրան Նազարյանի մասին է։

129. ԴԵՈՐԻ ՋՄԵԿՅԱՆԻՆ

(Լճ 117)

Սեպտեմբրի 1901 թվականի ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սոնդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Անթվակիր է։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵԺՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...որ աշխատում եմ աչս Կանդեպին».— Խոսքը, հավանաբար, 1901 թվականին կազմակերպված «Պեպոյի» առաջին ներկայացման 30-ամյակին նվիրված հանդեսի մասին է։

2. «Այս ամենը պարզարանված է Պեպոյի առաջարկում»։— Սոնդուկյանը նկատի ունի 1876 թվականի նոյեմբերի 6-ին Դ. Ջմշկյանին ուղղված նամակ-առաջարանը (տե՛ս Գարրիել Սոնդուկյան, «Երկերի լիակատար ժողովածու», Երևան, Դ. 2, 1951, էջ 9—11)։

130. ԳՐԻԳՈՐ ՉԱԼԽՈՒՇՅԱՆԻՆ

(ԼՋ 418)

Հեռագրի ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Հեռագրի գրության օրը չի նշված: Ըստ երևույթին, Չալխուշյան եղբայրների մեկը՝ Գրիգորը կամ խաչատուրն է գլխավորել Ռ. Պատկանյանին արձան կանգնեցնելու գործը, այդ իսկ պատճառով Հեռագիրը արված է Չալխուշյանի անունով:

131. ԹԻՆԱԹԻՆԱ ԱՌԻՆԳՈՒԻՅԱՆԻՆ

(ԼՋ 419)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Պարզ չէ, թե նամակը որտեղից է գրված: Տպագրվում է առաջին անգամ՝ նամակն առ զգույն է Գ. Սունդուկյանի գտները՝ Թինաթինային:

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՍԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Придется ехать в провинцию...“ (Վտիպված եմ մեկնելու գավառ...)
— Ըստ երևույթին, Թինաթինան պետք է մեկնե՛ր գավառ՝ ասուցնություն անելու:

132. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՍԿՈՒՆ

(ԼՋ 420—421)

Ինքնադիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակն անստորագիր է: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵԲՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...перевод этой пьесы на русский язык может теперь интересовать и русских читателей...“ (Ե...այս պիեսայի ռուսերենի քարգմանությունը կառող է այժմ հետաքրքրել նաև ռուս ընթերցողներին...) — Սունդուկյանին հետաքրքրել է ոչ միայն ռուս ընթերցողը, այլև ռուս հանդիսատեսը: Նա շատ է ցանկացել իր «Ամուսիններ» պիեսի բեմադրությանը տեսնել Մոսկվայի Փոքր թատրոնի բեմի վրա (տե՛ս 1894 թվականի հոկտեմբերի 10-ի Յու. Վեսելովսկու հաղորդված նամակը), սակայն ինչպես արդեն նշվել է, պիեսը Մոսկվայում այդպես էլ չի բեմադրվել: Ռուսական թատրոնում «Ամուսինները» բեմադրվել է 1895 թվականի ապրիլի 25-ին, Թիֆլիսի ռուս զերասանական խմբի կողմից:

133. ՅՈՒՐԻ ՎԵՍԵԼՈՎՈՎՈՒՆ

(էջ 422)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակը չի ստորագրված: Տպագրվում է առաջին անգամ:
Քանդած ոչախոր գրված է հայերեն:

134. ԻՇԽԱՆ ԿՈՆՍՏԱՆԴԻՆ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎԻՉԻՆ

(էջ 423)

Անագիր ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակը չի ստորագրված: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...о моей пенсии“. (Ե...իմ կենսաթոշակի մասին): — Սունդուկյանը խնդրագրի էր ներկայացրել փոխարքայությանը՝ կենսաթոշակի գումարը ճշտելու և բարձրացնելու նպատակով: Խնդրագրի քննումը ձգձգվել է: Այդ իսկ պատճառով դրամատուրգը դիմել է նորից փոխարքայության գրասենյակի պատասխանատու աշխատակցին:

135. ԿԱՆՏԵՐԻՆԱ ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆԻՆ

(էջ 424)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակը ստորագրված է հայերեն: Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „В письме Нины...“ (Ենինայի նամակում...): — Քուրքը Սունդուկյանի ավագ դուստր Նինայի մասին է:
2. „...душевно желаю тебе скорого и полного выздоровления“ (Ե...նրդով ցանկանում եմ քեզ արագ և լիակատար ապափիւնում): — Սունդուկյանի դուստր Եկատերինան բուժվում էր Կիևովոդսկում:

136. ՅՐԵԳԵՐԻԿ ՄԱԿԼԵՐԻՆ

(էջ 425)

Անագիր ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Բն իր որ ստեղծագործությունն է նվիրաբերել Սունդուկյանը Ֆ. Մակկերին և ինչ ասնելովամբ է գրված Սկրիբին վերաբերող ստղերը, անհայտ է։ Այդ ստղերը գրված են եղել նաև «Կտակ» պիեսի ձևադրի հեղատին (Այս մասին տե՛ս Գ. Սունդուկյան, «Ներկերի լիակատար ժողովածու», Ե. Յ, 1953, էջ 624—625)։ Նամակը չի ստորագրված։

137. ՖԻԼԵԲԵԼԻԿ ՄԱԿԿԵՐԻՆ

(էջ 121—129)

Արևելադիր պատճենը դանձում է Գրականության և արվեստի վարչարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Նամակից մի հատված տպագրվել է Ե. Շահադիզի «Գարրիկ Սունդուկյանը, Կենսագրական նյութեր» հոդվածում (տե՛ս Հայաստանի Մ. Խ. Հանրապետության Գրատության և արվեստի նստատեղի «Տեղեկագիր», 1927, էջ 6)։

Ամբողջովամբ տպագրվում է առաջին տեղամբ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐՈՒԹԵՐՈՂ ԵՄԵՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Rèpondant a vos questions...“ («Պատասխանելով Ձեր հարցերին...» — Փարիզի Արևելյան լեզուների դպրոցի ուսուցչատեղ Ֆրեդերիկ Մակկերի գեմել էր Սունդուկյանին՝ նրա հլանրի և ստեղծագործության մասին տեղեկություններ ստանալու համար)։
2. „Le jour m'ême de mon arriv'ée à Paris...“ («Փարիզ ժամանելու օրն...») — Սունդուկյանը Փարիզ է հասել 1878 թվականի հունիսի 25-ին, հին տամբով (տե՛ս Սունդուկյանի 1878 թվականի հունիսի 26-ի (հուլիսի 8) նամակը՝ հասցեագրված Կնոջը՝ Սոֆյա Սունդուկյանին)։
3. „...la colonne de Vendôme“ («...Վանկոմի սյունը») — Այս մասին տե՛ս 104-րդ նամակի № 1 ծանոթությունը։
4. „...la t ur St. Jacques“ («...Սեն Ժակի ուշտարակը») — Այս րը Հակոբի աշտարակը։
5. „En 1863 j'ai fait ma première pièce, un vaudeville“ («1863 թ. գրեցի առաջին պիեսս՝ մի վադել») — Խոսքը «Գիշերվան սարըր խնր է» պիեսի մասին է։
6. „...des Fouchambauld...“ («...Ֆուշամբոններ...») — Խոսքը Էմիլ Օժիերի «Էկ Ֆուշամբոն» պիեսի մասին է։
7. „...si la pièce est jou'ée au théâtre“ («...Էրե պիեսը բաղրոնում խաղացվի») — «Մեր և տղատություն» պիեսը առաջին անգամ ներկայացվել է Ռիֆլիսի Արտիստական թատրոնում 1909 թվականի նոյեմբերի 24-ին։

138. ԳԱՐՈՒՆԻՆ ԽԱՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆԸ

(ԼՁ 430)

Սևագիր ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Նամակի գրության օրը չի նշվում:

139. ՖՐԵԴԵՐԻԿ ՄԱԿԼԵՐԻՆ

(ԼՁ 431)

Սևագիր ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Թե ումն է հասցեագրված նամակը՝ ինքնագրում չի նշվում, սակայն բովանդակությանից պարզ է, որ այն ուղղված է Ֆրեդերիկ Մակլերին: Նամակը չի ստորագրվում:

ՏԵԹՍԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...aussi j'ai t'ché de vous envoyer le plus tôt possible la pièce...“ («... ուստի և ջանացի հնարավորին չափ շուտ ուղարկել պիեսը...») — Սունդուկյանը նկատի ունի «Սեր և ազատություն» պիեսը:

2. „Je ne resterai pas tranquille tant que je n'aurai pas le bonheur de voir li res mes semb'ables“ (սեռ չիմ դիմանա ինչքի իմ նմաններո, ազատութեիմ չարժանանամ): — «Սեր և ազատություն» պիեսի հերոսուհու խոսքերն են (տե՛ս Գարրիկ Սունդուկյան, «Ներկերի լիակատար ծոցովածու», Երևան, հ. 3, 1952, ԼՁ 104):

140. ՖՐԵԴԵՐԻԿ ՄԱԿԼԵՐԻՆ

(ԼՁ 432)

Սևագիր ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Այս նամակի հասցեատերը նույնպես հայտնի չէ, սակայն ենթադրվում է, որ այն ևս ուղղված է Ֆրեդերիկ Մակլերին, որովհետև վերջինս այդ տարիներին նամակագրություն է ունեցել Սունդուկյանի հետ, դրամատուրգի մասին տեղեկություններ ստանալու համար: Նամակը չի ստորագրվում:

ՏԵԹՍԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...de mon „P^o o“ fait par Mr Maurier dans „Le Caucase illustré...“ («...ՊԼպոյիս» համառոտագրությունը՝ կատարված պ-րն Մուրիեի կողմից

«Պատկերազարդ Կովկասի»...) — Այդ հրատարակության ասիլով արված խմբագրության ծանոթությունից պարզվում է, որ Պեպոն ֆրանսերենի և թարգմանել ինքը՝ Սունդուկյանը, ամեն Մաադլինի հետ։

141. ԲԱԳԻՐԱՏ ԿԱՎԿԱՍԻԱՆԵՐԻՆ

(Լ. 433)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Բաղրատ Կավասարյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում (N° 310)։ Նամակն ունի հետդրություն։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...ստեփանոս ձեռքի և սանիկիս գլուխը»։ — Սունդուկյանը Բ. Կավասարյանի նորածին դստեր կերակուցյուն է եղել։

142. Գ. Ն. ՖԵՐՏՈՎԱՅԻՆ

(Լ. 434)

Հետագրի պատճենը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

Գ. Ֆեդոտովայի բնական գործունեության 50-ամյակը նշվել է 1912 թվականին, նշանակում է սույն նամակը գրված է այդ թվականին։

143. ԵԱՏՏԵՐԻՆԱ ԵՎ ԹԻՆԱԹԻՆԱ ԱՌԻՆԴՈՒԿԱՆՆԵՐԻՆ

(Լ. 435)

Հետագրի պատճենը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

Նամակն ուղղված է Սունդուկյանի դուստրերին, որոնք գտնվում էին Մոսկվայում։ Ստորագրված է հայերեն։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „Я был сильно занят окончательным отшлифованием своей пьесы...“ (ես խիստ զբաղված էի պիեսայիս վերջնական մշակմամբ...) — Խոսքը, հավանաբար, վերջին պիեսի՝ «Էտապի» մասին է։

2. „...ремингтоне“. (ս...ռեմինգտոնով)։ — Գրամեքենա։

2. „Гже Федотовой я свосременно послая телеграмму...“ (ԵՏԻԿԵ-
ՅԵՂՈՏՈՎԱՅԻՆ ԼՍ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՃԵՌԱՂԻՐ ՈՂԱՐԿԵՂԻ...) — ՏԵ՛Ս նախորդ վա-
րկրագիրք:

144. ԱՆՆԱ ԳԱՎՐԻԼՈՎՆԱՅԻՆ

(էջ 436)

Սեպտիմբերին ինքնագիրք գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում,
Հարրինգ Սոնդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում:
Գտնվում է առաջին սնդում:

Բնագրում «Կտակը» գրված է Հայերեն:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՇԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...разыграна под моим руководством в Тифлисе...“ (Ե...շխաղապվի-
լով ղեկավարությամբ թիֆլիսում...) — «Կտակ» պիեսը երբեք չի բեմա-
դրվել:

II ԳԻՄՆԵՐՏԱՅԻՆ, ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՀՈԳՎԱՆՆԵՐ ԵՎ ՀԵՌՈՎԵՐՆԵՐ

145. ԳԻՄՆԵՐՏԱՅԻՆ

(Լ. 141—161)

Դ. Սունդուկյանի Քուսիկ հայացք պարսկական աղաչալուսիյան ընույթի վրա խորագիրը կրող գիտերաացիայի ինքնագիրը, որի համար հեղինակին շնորհվել է գիտության թեկնածուի աստիճան, պահպանվում է Լենինգրադի մարզային պետական պամական արխիվում (Ֆ. 14, կապոց 3793, գործ 36, տարի 1850)։ Հայկ. ՍՍՌ ԳԱ Գրականության և արվեստի թանգարանում, Սունդուկյանի արխիվում պահպանվում է գիտերաացիայի ֆուտո-պատճենը, որը և տեղ է գտել ներկա աւատում։

1850 թվականի նոյեմբի 16-ի մօրը հասցեագրված նամակի (տե՛ս սույն հատորում) հենց սկզբում Սունդուկյանը գրել է. «Այսօր ես 2-րդ նամակ գրել չէի ուղում. որովհետեւ պետք է գիտերաացիան հանձնեմ...», իսկ նամակի վերջում գրված է.

Այժմ, բացի գիտերաացիայից, համարարանում ուրիշ գործ չունեմ, մի շարաֆում կվերջացնեմ»։ Եվ իսկապես, Սունդուկյանը գիտերաացիան համարարան է ներկայացրել 1850 թվականի հունիսի 21-ին՝ Վերջինս ապացուցվում է գիտերաացիայի կազմ-շաղկի վրա, բայց երևույթին համարարանի համապատասխան աշխատակցի կողմից արված հետևյալ մակագրությունից. Получен 21 июня 1850 года». Հենց նույն օրը գիտերաացիան հանձնվում է Սունդուկյանի գիտական ղեկավարին՝ նշանավոր ադրիաթանական գիտնական-արհեստագետ, պրոֆեսոր Միրզա Մահմեդ Ալի Քյազիմ-բեկին, որն առանց ուշացման ծանոթանալով գիտերաացիային, կազմ-շաղկի վրա արել է երկու մակագրություն. 1. «Читал и нашел рассуждение Г. Сундукса весьма удовлетворительным». 2. «22 июня мною доложено г. ректору, что Сундуков диссертацию представил мне, и что я нашел ее весьма удовлетворительным». Երկրորդ մակագրությունից պարզ է դառնում, որ առաջին մակագրությունը Միրզա Քյազիմ-բեկի կողմից արվել է 1850 թվականի հունիսի 22-ին։ Մինչդեռ Գ. Արամյան իր «Գաղթի մասին Սունդուկյան» մենագրության մեջ նշում է, որ «...կազմված ընկր 1850 թվականի հունիսի վերջերին (ընդգծումը մերն է) — Տ. Կ. Սունդուկյանի գիտերաացիայի վրա մակագրել է. «Կար-

դայի և Գ. Սունդուկյանի դատադաժյունները գտա հույժ բավարար»: (ՏԵՄ, 1953, էջ 32):

Գ. Աբովը սխալվում է նաև, երբ գրում է. «1850 թվականի օգոստոսին Սունդուկյանի գիտերտացիան պաշտպանվում է «հույժ բավարար գնահատականով»: (ՏԵՄ, նույն մենագրությունը, էջ 32): Սունդուկյանը օգոստոս ամսին չէր կարող գիտերտացիա պաշտպանել, քանի որ, ինչպես արդեն նշվել է 50-րդ նամակի № 2 ձևափոխությունում, նա Պետերբուրգից մեկնել է 1850 թվականի հուլիսի 25-ին և հուլիսի 29-ին արդեն եղել է Մոսկվայում:

Պետր է. Լևիտսկի, որ Սունդուկյանի գիտերտացիան պաշտպանել է 1850 թվականի հունիսի վերջերին, որովհետև մերը գրած 1850 թվականի հունիսի 30-ի նամակում (տե՛ս սույն նախորդում), որը Պետերբուրգից գրած վերջին նամակն է, ես ոչինչ չի առում այդ մասին, միայն նշում է. «Այժմ ամբողջական ձևապարհի պատրաստության մեջ եմ»: Այս նշանակում է, որ նա համալսարանի հետ կապված իր գործերն արդեն վերջացրել էր, բացի դիպում առանախոս, որը նրան ուղարկվել է Թիֆլիս 1850 թվականի նոյեմբերի 25-ին (տե՛ս Գրականության և արվեստի թանգարանում պահպանվող դիպումը):

ՏԵԽՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Տոգտատվում բերված երեք տպյութներից երկուսը ֆրանսիական են, երրորդը՝ անգլիական:
2. „...ГЛАВН...“ (ա...նկարալի...ս) — Մուսուլմանական թվականոթյուն: Ավելի ճիշտը ХУДЖУРА-ն է, որը արաբերեն բառացի նշանակում է քոչվ. վերաբնակիչ: Հիջրան կապված է Մուհամեդի անվան հետ: 622 թվականին Մուհամեդը և առաջին մուսուլմանականները Մեկկայից վերաբնակվում են Մեդինա (Յասրիբի հին անունը): Մուհամեդը տեսնելով, որ տեղի վերնախաժը գեմ է իր իշխանության հաստատմանը Մեկկայում, որոշում է վերադնակվել Մեդինայում ավարտվում է մուսուլմանական համայնքի կազմակերպումը, որը հետագայում դառնում է վաղ մուսուլմանական պետության կենտրոնը: 63 թվականին խալիֆ Օմարի հրամանով հիջրայի տարին մուսուլմանների մոտ ընդունվում է որպես թվականության սկիզբ: Մուհարրեմի՝ մուսուլմանական լուսնային տարվա առաջին ամսի առաջին օրը համապատասխանում է 622 թվականի հունիսի 15-ին: Հիջրայի թվականները գրիգորյան օրացույցի վերածելու համար գոյություն ունեն հատուկ բանաձևեր և աղյուսակներ:
3. „...можно видеть из прилагавшей при сем таблицы“. (ա...կարելի է տեսնել սրան կցված աղյուսակից): — Ըստ երևույթին գիտերտացիային կցված է եղել տաղաշարիկան աղյուսակ, որը չի պահպանվել: Այդ աղյուսակի ծախին Սունդուկյանն իր գիտերտացիայում հիշատակում է մի քանի անգամ:
4. „Journal asiatique“ — (Փրանս.) — «Ասիական հանդես»:

Զեկուցադրի ինքնագիրը պահպանվում է Լենինգրադի Կենտրոնական պետական պաամական արխիվի Պետերբուրգի Կովկասյան Կամխանի ֆոնդում (№ 285 ցուցակ 4, ֆ. 1268, ք. 1)։ Հայկ. ՍՍԽ ԳԱ Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում պահպանվում է զեկուցադրի պատճենը։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „От кандидата императорского с. Петербургского Университета Гавриила Сундукова“. («Ս. Պետերբուրգի կայսերական Համալսարանի քեկեածու Գարրիել Սունդուկովից»։) — Այս տողերից պարզ է դառնում, որ Սունդուկյանը 1850 թվականի հունիսի 21-ին իր դիսերտացիան ներկայացնելով համալսարանին, նույն ամսի 26-ին արդեն պաշտպանած է եղել այն և ստացել թեկնածուի կոչում։ Նշանակում է Սունդուկյանը դիսերտացիան պաշտպանել է հունիսի 21-ից 26-ն ընկած ժամանակամիջոցում (այս մասին տե՛ս նաև դիսերտացիային վերաբերող ծանոթությունը)։
2. „...изволить сделать надлежащее распоряжение о названии меня в университетском дипломе моем, моею фамилиею...“ («...լարեմանել անհրաժեշտ կարգադրություն անելու համալսարանական իմ դիպլոմում ինձ կոչելու իմ ազգանվամբ...») — Սունդուկյանի դիմումը փոխադրվել է սենատ, որտեղ դրական լուծում է ստացել այն։ Դրանից հետո Գարրիել Սունդուկյանը գրվել է ոչ թե Սունդուկով, այլ Սունդուկյանց։

147. ԱԼԵԿՍԵՅ ՖԵՌԴԻՆԱՆՈՎԻՉ ԿՐՈՒՋՆԵՇՏԵՐՆԻՆ

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

Նամակն անստորագիր է, գրության թվականը չի նշվում։ Համահական է, որ այն գրված է 1854 թվականից հետո, երբ Վերոնյովի փոխարեն փոխարքա է նշանակվել Ն. Մուրավյովը։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...наместника...“ («Փոխարքայի...») — Խոսքը Վերոնյովի մասին է։
2. „...я был лишен места и в 24 часа выслан из Тифлиса...“ («...ես պաշտոնից զրկվեցի և 24 ժամում արտահանվեցի Թիֆլիսից...») — Այս մասին տե՛ս № 51 նամակի ծանոթությունը։

Военного губернатора...“ (...Ձինվարական նահանգապետի...) —
Խոսքը Մինկվիչի մասին է:

4. ...мать моя, овдовевшая с ранних пор...“ (...մայրս վաղուց աչրիս
նալով...) — Սունդուկյանի հայրը մահացել է 1831 թվականին:

118. ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՄԱՐԱՐՈՒՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

(ԼՏ 466—474)

Փաստաթղթի ինքնագիրը չի պահպանվել: պատճենը գտնվում է Գրականության
և արվեստի թանգարանում, Պարբեր Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է
Ֆոնդի փաստաթղթերի բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ կրճատումներով:
Փաստաթղթում առաջագրված տաս հարցերից Սունդուկյանը պատասխանել է
«ստաժին երկուսին» սկզբում երկրորդին, հետո ստաժինին: Մյուս հարցերի պատաս-
խանները կամ չեն գրվել, կամ չեն պահպանվել: Թե՛ ում կոպից են առաջագրված
այդ հարցերը՝ իրեն Սունդուկյանի, թե՛ մեկ ուրիշի՝ պարզ չէ: Թերևս Սունդուկյանը
մտադրվել է 1857 թվականին լույս ահա՞ծ Պ. Շանշյանի «երկու խոսք համքարների
մասին» գրքի նման մի աշխատությունը գրել: Սակայն ավելի հավանական այն է,
որ ցարական կառավարությունը ձգտելով վերացնել համքարությունները, որպես
կապիտալիզմի զարգացման խոչընդոտներից մեկը, ցանկացել է մոտիկից ուսում-
նասիրել համքարությունները, որպեսզի նրանց վերացման դեպքում խուսափի
Ռուսիայի հեղափոխություններից: Այդ նպատակով կառավարական մարմինները պահանջել են
ժամանակի բանիմաց մարդկանցից՝ անդեկություններ տալ համքարությունների
մասին: Օրինակ, Կովկասի փոխարքա Ա. Բարյատինսկին պահանջել է Գ. Ախվեր-
դյանից պատասխանել, թե ի՞նչ են համքարությունները և ի՞նչումն է նրանց դերը:
Հավանական է, որ այս փաստաթուղթը ևս նման պահանջի հետևանք է: Երկրորդ են-
թադրությունը ավելի բնորոշ է, քանի որ փաստաթուղթը գրված է ուսուներեն, այլ
դեպքում հաղիվ թե՛ Սունդուկյանը գրեր ուսուներեն: Ելնելով վերոհիշյալից, պետք է
կարծել, որ այս փաստաթուղթը գրված է համքարների 1865 թվականի ապստամ-
բությունից առաջ:

Անցյալ դարի 60-ական թվականներից սկսած համքարությունները, որպես
չնից, ֆեոդալական հասարակարգից եկող տնտեսաձև, կապիտալիզմի զարգացման
պատճառով սկսում են քայքայվել: Ֆարական կառավարությունը կամ չնկատելով,
կամ գանդաղ համարելով քայքայման այդ պրոցեսը, զիմում է համքարություն-
ների արհեստական վերացման քաղաքականությունը: Այդ նպատակով նոր հարկեր
են դրվում համքարությունների վրա, որոնք հիմնականում ծանրանում են արհես-
տավորական և ցածր խավերի վրա: Համքարություններին նորանոր հարկերով ծան-
րաբեռնելու գործում դեր է խաղացել մի հանգամանք ևս:

1864 թվականին Թիֆլիս քաղաքի եկամուտը կազմել է 306 823 ռուբլի 72¹/₂
կոպեկ, իսկ ծախսը՝ 638 502 ռուբլի 14 կոպեկ, այսինքն ծախսը եկամուտից երկու
անգամ ավելի է եղել. «միամտամանակ, — գրում է պրոֆ. Լ. Մելիքսեթ-Բեկը, — եկա-
մուտի համարյա 1/3 մասը ծախսվում էր կովկասյան զինվորական շրջանի շտաբի
ծառայողների բնակարանային պետքերի վրա, մինչդեռ այն միմիայն Թիֆլիսի
վրա չպետք է ծանրանար: Գեֆիցիտը ծածկելու նպատակով քաղաքի վարչությունը,

որի գլուխն էր կանգնած (1861) քաղաքագլխի պաշտոնակատար. Նորեկ Գալուստ Շերմաշան-Վարդանյանը, զիմեց մի շարք միջոցների, որպեսզի մի կողմից, զին վորականների «բուշեից» ազատվի, իսկ մյուս կողմից քաղաքային տնտեսության, բոլոր ճեղքվածները վերադնի: Այդ նպատակով, զլիսավոր իշխանություն հասն թյամբ, մի շարք նոր հարկեր նշանակվեցին... (Նոր Հրդուպին Վրաստան, 1938 № 19)։ Նոր նշանակվող հարկերի մասին հայտարարություն է ապագրվում՝ K. KAKAՆԻ Թերթում (1865, №№ 12, 15, 17, 19)։

Տեղեկանալով այդ մասին, համբարները դադանի ժողովներ են կազմակերպում զիմում են կառավարությունը՝ վերացնելու կամ լեկվադնելու հարկերը, սակայն նրանց զիմումը մերժվում է։ Բացասական պատասխան ստանալուց հետո համբարները որոշում են գործադուլ հայտարարել և աշխատանքի չանցնել այնքան մա մանակ, բանի գետ կառավարությունը չի վերադնել հարկերը։

Փոխարքայությունը տեղեկանալով այդ մասին, Բեկլիխի ոստիկանապետ Ռուսլավիկին պատվիրում է հառանել համբարներին, որ ելին վերջիններս գործադուլ հայտարարեն, կառավարությունը ձեռք կառնի կարող միջոցներ, ընդհուպ մինչև զինվորական ուժի գործադուլումը։

Հունիսի 27-ին ոստիկանապետի մասն են հրավիրվում համբարությունների ստատարաշինները՝ կառավարության որոշումը նրանց հայտնելու նպատակով։ Երեանյան Հրապարակում, ոստիկանատան ստաջ մեծ բաղմունքուն է հավաքվում։ Լուր է տարածվում, թե ոստարաշինները ձերբակալվել են և արտոքվելու են Սիրիբու Ռուսիկանապետը զգալով, որ ժողովուրդը կարող է ներխուժել ոստիկանության վարչություն շենքը, հայտարարում է, որ ոստարաշինները ձերբակալված չեն և միաժամանակ հորդորում է վերջիններին դուրս ելնել վարչության շենքից։ Սակայն ոստարաշինները չկամենալով վերջ տալ ժողովուրդի հուզմունքին, հրաժարվում են դուրս գալ. պատճառարանելով, թե վախենում են, որ «ամբոխը» ձեռք իրենց։ Անընդհատ բազմացող ժողովուրդի հուզմունքը բանի գնում ավելանում է։ Չի օգնում բարձր իշխանություն միջամտությունը ևս։

Կառավարության հրամանով ժանդարմները և կոպակները աշխատում են ցրել ժողովուրդին, սակայն վերջինս ընդզիմեղրում է և փորձում ներխուժել ոստիկանական վարչության՝ այն ավերելու համար, սբ նրան չի հաջողվում։

Այնուհետև զայնաջամ ամբոխը շարժվում է գետի քաղաքագլխի Գալուստ Շերմաշան-Վարդանյանի տունը, որի ձեռներեցությունը է կատարվել ժողովուրդին նոր հարկերով ձանդարեանելու քաղաքականությունը, և սկսում ավերել այն։

Գրանից հետո ապստամբներն ուղղվում են Բամբուկ-Մելիբովի տունը և նույնպես սկսում են ավերել։ Տան տերը զենքը ձեռքին զիմեղրում է ապստամբներին և մեկին նույնիսկ վիրավորում է։ Տեսնելով այդ, զալջաջամ ամբոխը տուն է ներխուժում և սնշտացնում է ամեն ինչ։ Բամբուկ-Մելիբովը փախուստի է զիմում, բարձրանում է տանիք և այնտեղից թռչում հարեան սան կուսրը։ Փողոցից այդ նկատում են և մի մեծ քաղ խիլով նբա զլինին՝ ապանում։

Համբարների կույլեր հնչվում է երեկոյան, երբ օդնություն է կանչվում մի ամբողջ զինվորական վաշտ, սակայն համբարները շարունակում են պալարակ. հեռելալ օրը՝ հունիսի 28-ին, նրանք գործադուլ են հայտարարում։ Ռուսիկաններով ու զինվորական քոհառներով լցվում է քաղաքը, որտեղ բացի կարգը պահպանուց, հսկում են քաղաքի մուտքերը, որ զրաից զյուզադյությունը օդնության չհասնի համբարներին։ Ապստամբության մասնակիցներից շատերը ձերբակալվում

են և գտա՞վում, իսկ մի բանիսր «կասկածի» առկ ևն առն՞վում իրրե ապստամբու-
թյան «գրգռիչներ» և «գրգռիչներ»։ Վերջիններս մեջ է լինում նաև Գ. Սունդուկ-
յանը (Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս «Սեփրդային Վրաստան», 1938, № 19
և 20. Լ. Մելիքսեթ-Քեկի «Համբարների Կրոնթր Քրիլիսիում 1865 թվականին», Գ.
Սունդուկյանը և հայ մտավորականները» հոդվածը)։

Շատով ապստամբության մոտ 90 մասնակիցներ արսորվում են Սիրիբ, իսկ
կասկածելիները ենթարկվում են մանրամասն թննության։

Գ. Սունդուկյանը ևս ղերծ չի մնում հետաքննությունից։ Ահա մի բանի հառ-
ված ընկալան զրոգրություններից։

«Самым главным двигателем этого замысла, по объяснению Вартаван-
и Григорий Измиров, происходящий из сословия почетных граж-
дан, а сообщниками: советник Тифлисского Губернского Правления надвор-
ный советник Гавриил Сундукянц, доктор Ротинянц, помощник квартир-
ного надзирателя Салагов (все три происходящие из граждан), состоящий
с Ротинянцем и Сундукянцем в товариществе по содержанию типогра-
фии, член Тифлисского городского общественного управления Амбарцум
Эфендджянц, редактор печатаемой в типографии Эфендджянца газеты
«Пчела Армянин» Петрус Симонянц и почетные граждане...».

Մի այլ փաստաթղթի մեջ գրված է.

«Армянская газета «Пчела» печатается в типографии, принадлежав-
шей Амбарцуму Эфендджянцу, Гаврииле Сундукянцу и доктору Роти-
нянцу...

Все трое находится в переписке с различными агентами за границей.
К партии этой принадлежат: Григорий Измиров, Амбарцум Эфендджянц,
доктор Ротинянц и служащий в Губернском Правлении Гаврила Сунду-
кянц.

Первые трое весьма осторожно стараются распространить во всех
лучших армянских домах идеи о свободе, порицают действия правитель-
ства нашего, вселяют к нему ненависть и уговаривают детей отпралять
для воспитания за границу и преимущественно в Базель.

Измиров и Эфендджянц в том же духе действуют на народ, сооб-
разно понятий черпая, в духе их интереса, выставляя им на вид обремени-
тельные налоги, вводимые правительством, пугая их рекрутчиной, и что
правительство положительно стремится обратить их в православную веру
и окончательно поработить весь армянский народ.

Доктор Ротинянц... воспитанник Дерптского университета, и под
видом медика везде бывает и проводит в народе те же идеи, чем также
занимается и Сундукянц: главная же роль Сундукянца заключается в
том, что он обязан узнавать, следят ли за их действиями тайная и мест-
ная полиция, и, как говорят они, он в этом отношении доставляет обще-
ству довольно положительные и верные сведения».

Բերված մեջբերումներից պարզ երևում է, որ Գ. Սունդուկյանին լուրջ մեղա-
դրանքներ են առաջադրվել, որոնց համար նրան կարող էին ձերբակալել և նույնիսկ
ախտորել։ Վերահաս վտանգից, ինչպես նաև ենթադրում է Լ. Մելիքսեթ-Քեկը, Սուն-

գուցանելն փրկել է Քր. Սրբելիանին և նաև, հաճախարար. գնեկալ-խլոսեանս Մինեփիցը, որի գրասենյակում արտորի գերբեկցյան տարիներին Գ. Սունդուկյանը ծառայել էր, և որը համբարությունների տպատարության ժամանակ գտնվում էր Թիֆլիսում և արգեն ժանդարմների կորպուսի 6-րդ շրջանի պետն էր: Վ՛լ, քին և ևնիսգրությունը հաստատվում է հետևյալ փաստաթղթով:

Генерал-лейтенант Минквиц, представляя извлечение это при рапорте от 10 сего сентября за № 119, за отсутствием великого князя Наместника генерал-адъютанту князю Орбеллиани, присовокупляет, что показанный в числе прочих лиц Гаврила Сундукянши более других известен ему за человека честных правил, благонамеренного и умного настолько, чтобы ясно понимать выгоды положения армянского народа под благотворными законами нашего правительства; остальные лица хотя ему известны менее, но, судя по их образованию, думается, что и они не чужды тех же мыслей вытекающих прямо из настоящего их спокойствия и благосостояния». (Այս մեջբերումները բաղկացած են է. Մելիքոսթ-Քեկի «Գ. Սունդուկյանի և Վրաց կառնիկները» հոդվածից, տե՛ս Հավել. ՍՈՒՔ ԳԼԽ «Տեղեկագիր», 1950, էջ 65-69, 70 յ):

Ամենայն հավանականությամբ համբարական շարժման վերահսող գեպերն էլ խանդավառել են Գ. Սունդուկյանին պատասխանելու «Թիֆլիս բաղաջում համբարությունների կառուցվածքի մասին» փաստաթղթում առաջադրված մյուս ութ հարցերին:

ՏԵՔՆԻՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԵՎ ՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „При последнем грузинском царе...“ («...վերջին վրացական բաղափորի ժամանակ...») — Խոսքը էրակել է մասին է:
2. „...застало здесь Русское Правительство...“ («...այստեղ գտավ Ռուսական կառավարությունը...») — Վրաստանը Ռուսաստանին միանալուց հետո այլազգիների հոսանքը դեպի Վրաստան և հատկապես Թիֆլիս քանի պնում այնքան ինտենսիվ է դառնում, նորեկները, որոնք հիմնականում ռուսներ և կորսպացիներ էին, իրենց հետ բերում էին նոր սովորույթներ, որ խիստ տարբերվում էր տեղացիների նկատ ու կացից: Այսպես կոչված «գրսից եկած» կամ «նորեկ» արհեստավորները խուսափում էին միանալ համբարություններին: «Նորեկները» և համբարությունների միջև պայքար է սկսվում: Համբարներն աշխատում են շուկան պահել իրենց ձեռքը, նորեկներին դուրս քշել շուկայից կամ միացնել իրենց և ենթարկել նույն օրենքներին ու սովորույթներին, որոնց ենթարկվում էին համբարությունները: Ցարական կառավարությունը ամեն կերպ հովանավորում էր նորեկներին: Այս հանդամանքը ալիլի էր սրում պայքարը նրանց միջև, մասնավորապես XIX դարի երկրորդ կեսից սկսած, երբ ուժեղ թափով սկսում է դարդաճաղ կապիտալիզմը:

4. „на Авлабаре“. Հավիարարում: — Այն ժամանակ Հավարարը գետ չէր մտացել Թիֆլիսին: Այժմ ալն մտնում է Թրիլիսի 26 կոմիտարների անվան շրջանի մեջ:
5. „мехаше“ (մեխաշե)՝ վրացերեն է:
6. „...со времен Воронцова“. (Ե...վարոնցովի ժամանակներից սկսած): — Այսինքն անցյալ դարի 40-ական թվականներից:

119. ՀԱՎԱԶԱՆ ԿԱՄ ԿԱՄ ԳԻՈՒՅԻՆԵՍ ՊԵՆՍԻ ՀԱՅՁԵՆԱՎՅԱՆՈՒՐՆՆԵՐ

(ԼՋ 475—476)

Գրություն ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Էսթրինել Սունդուկյանի արխիվում, կցված է «Խաթարալա» կատակերգության ձեռագրին: Ամբողջությամբ տպագրվում է առաջին անգամ, հատվածներ տպագրվել են Գ. Սունդուկյանի «Ներկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում (Վ. 1. 1951, ԼՋ 477, 527): Հաշտի չէ գրության թվականը:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՆԱԽԱԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...երբ ներկայացնում էին բեմական իմ առաջին զբաղմունքս...» — «Գրվելու սարքը խել է՝ կատակերգությունը բեմադրվել է առաջին անգամ Թիֆլիսում 1863 թվականի հոկտեմբերի 23-ին:
2. «...որ կնքվեցավ «Խաթարալա» անունով»: — Խոսքը «Խաթարալա» կատակերգության սկզբնական վարիանտի մասին է:
3. «Տե՛ս պ. Գ. Չմշկյանի «Թատրոնական ճիշտություններ»...» — Գ. Սունդուկյանը նկատի ունի Գ. Չմշկյանի «Իմ հիշատակարանը» խորագրի կրող թատերական հոշերը, որտեղ հեղինակը սույն փաստաթղթում հիշված դեպքի մասին գրում է. «Մեկ առավոտ, չգիտեմ ինչ բանի առիթով, ես մտա նորա մոտ: Նա ինձ ցույց տվավ մեկ պատկեր, որ կախված էր նորա պատեղանի դիմաց: Պատկերը ներկայացնում էր տան ֆասադ, որի պատուհանից երևում էր փոքր, սիրուն աղջկա գլուխ՝ ժպիտը շրթունքներին: Այդ պատուհանի տակ նկարած էր տակառ, որի վերա կանգնած էր մեկ երիտասարդ և առաջարկում էր սիրուն աղջկան ընդունել լուր ձեռքի վարդափույթը: Պ. Սունդուկյանցն ինձ հայտնեց այդ ժամանակ, թե այդ պատկերը՝ նորան միտք է տվել մեկ օրինավոր և ամբողջ պիեսա գրելու: Եվ նա սկսեց բացատրել պիեսայի նյութը:

Սա այդ խոսակցության ժամանակ նկատեցի, որ չմարիտ, նորա գլխի մեջ երկում է մեկ հարուստ նյութ, բայց չի փտահանում իրագործել լուր միտքը:

— Դուք աղա՛տ եր ախոր,— հարցրի ես նորան: Նա ինձ պատասխանեց, որ կարող է այդ օրը դուրս չգնալ տանից:

— Ուրեմն,— ասացի ես,— պարտպեցր ախոր ինձ հետ և տեսներ ինչ դուրս կգա:

Նա փոքր ինչ տատանվելուց հետո համաձայնվեցավ: Մենք մտանք, ինչպես լավ հիշում եմ, առավոտյան ինը ժամին նորա դահլիճը, փակեցինք դռները, կարդադրեցինք, որ մեզ ոչ ոք չանհանգստացնե և սկսեցինք դրժը:

Երկու փե հերթ օրվա մեջ, լավ եմ հիշում, այ, Սունդուկյանի նյութին իրագործվեցավ, և մենք ստացանք մեկ հատ ակտրակ երկու գործադրությանով և չորս պատկերով, որին վերջը կերեցինք Խարաբալա անունով: (Ֆեոդ Զմրկյան, «Խմ հիշատակարան», Երևան, 1953, էջ 69)։

150. ՀԱՇԻԺ ՀՈՒԼԻՍԻ Գ-ԻՆ ՏՊԱՆ ԿԵՐԱՅԱՅԻՄԱՆ ՀՕԳՈՒՏ
ՀԱՆԳՈՒՅՑԱԼ ԱՐԵՐԿՅԱՆՑԻ ԸՆՏԱՆԵՔԻ

Տղայրաբէկի Է. «Փարձ» ամսացրութ, 1879, N 7—8, էջ 242:

1. «...Մինչդառ Ամերիկյանը ինքնապաշտոնից չօրս ու առաջ զբւլ իւր...» – Միչորդառ Ամրիկյանն անձնապաշտոնիյուն ի գործնլ 1379 թվականի փետրվարի 5-ին, Երկուշաբթի, Կեսօրին՝ ժամը մեկին: Բաղման Հանդեսը Կառարվել ի փետրվարի 8-ին: Գ. Չմշկյանը այսպես ի նկարագրում՝ Ամրիկյանի մահը. «Մտանք անշակր: Զարհուրելի և անմտանալի տեսարան: Նա պառկած էր մեջքի վրա, մահճակալում, Կուրծքի ձախ կողմը մերկացած և կողքին հատուկի վերառ քնած էր մի մեծ, դինժորական արտամիկ ունդին: Ոչինչ փոփոխություն ևերպարանքում, աղնպես սր կարելի էր կարծել, թե քնի մեջ է:

Բժիշկը վերցրեց ձևուրբ, լսեց կործրք և դաստնավ ինձ ասաց— ամեն բան վերջացած է, Գեղաղկը ուղիղ սրտին է գիշղել» (Գ. Չմշկյան, «Իմ հիշատակաբանը», Երևան, 1953, էջ 115)։

2. «...ինքս ինձ սպանեցի, այսինքն ազատեցի...» — Հավանական է, որ Մ. Ամրիկյանն այստեղ նկատի ունի ոչ թե ֆիզիկական տառապանքները (նա հիվանդ է եղել թոքախտով), այլ բարոյականը: Ամրիկյանը վերագտնալով Պոլսից, մի րանի անձանց և «Մշակ» թերթի կողմից անհանդուրժելի վերաբերմունքի է հանդիպել: Նրան խորապես վրդովել է ոչ միայն Արժույտու քարվանդարույնում իրեն կացարան չարամաղրկելը, այլև 1878 թվականի նոյեմբերի 12-ին իր օգտին արված երեկույթ-ներկայացման ասիլով «Մշակ»-ի 197-ում տպագրված Հովհ. Տեր-Գրիգորյանի հոդվածը, որտեղ Ամրիկյանի հասցեն խիստ վիրավորական արտահայտություններ են եղել: Ամրիկյանի պատասխան հոդվածը տպագրվել է Քիֆլիսի «Օճօր» թերթում: Տեր-Գրիգորյանը ձգտելով ավելի նվաստացնել թոքախտից հիվանդ և օրվա հացի կարոտ Ամրիկյանին, ավելի խիստ ուժով է պատասխանել «Օճօր»-ի հոդվածին:

3. «...Մի փոփոխիկ հանգանակություն եղավ, որին մասնակցեցին նաև օտարազգիք» — Այդ հանգանակության մասին Գ. Չմշկյանը գրում է. «Պետք էր մտածել թաղման համար. հանգուցյալի տանը չկար և ոչ մեկի կոպեկ:

Այդպիսի ժամանակ մեր հարուստներին դիմեն իզուր կլինի, որովհետև նորանք ո՛չ Ամերիկյանների կյանքն է հետաքրքրում և ո՛չ մահը: Մնում է:

մեր, ինչպես ասում են՝ չլուստիկներին (այսինքն — չլուսներ, չբալտներ — Տ. Կ.) մեջ հանդանակության բանալ: Այդ միջոցով հավաքեցինք Մոտավորապես, լավ չեմ հիշում հիմա, կարծեմ երկու հարյուր ոտուրլի, որից ծախար համեատրեն անելուց հետո, մնացածը հանձնեցինք նրա քրոջը:

4. ...հունիսի 6-ին մի ներկայացումն արվեցավ... — Թե ինչ պիես է բեմադրվել ուղ շորը՝ հայտնի չէ:

151. ՄԻՈՂՆՈՒ ԳԵՅԱՆՅԱՆ ԳՊՐՈՏԻ ՎԱՐՋՈՒԹՅԱՆԸ

(Լջ 179)

Գրովյան ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարբիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

152. «ՄՇԱԿ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

(Լջ 480)

Տպագրվել է Մշակ. թերթում, 1881, N 158:

153. «ԳՐՈՒԹԱՆ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

(Լջ 481—482)

Տպագրվել է վրաց «Գրոնրա» (Եժամանակ) թերթում, 1883, N 219: Արատապվել է Բ. Գրիշաշվիլու գրքերում. «Հին թատրոնում» (վրացերեն), Թբիլիսի, 1948, էջ 95—96, և «Գրական տկարիներ» (վրացերեն), Թբիլիսի, 1957, էջ 167: Նամակը թարգմանել է պրոֆ. Լ. Մելիքսեթ-Քեկը (տե՛ս Վ. Սունդուկյանը և վրաց կլասիկները» հոդվածը, «Տեղեկագիր» Հաղկ. ՍՍԽ ԳԱ, 1950, N 8, էջ 78):

ՏԵՓՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲՐՈՂ ՄԱՆՈՒԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ...ճ. Նա-լոն ճգնող... (ե...ն. Նա-լի ճոգվածը... — խոսքը Ալեքսանդր Նանեիշվիլու մասին է:
2. „հեծ թոցն ճոցածճոց...“ (եիմ պիեսայի ներկայացումից առաջ...) — Ա. Ն. Օստրովսկին 1883 թվականի աշնանը գալով Թիֆլիս, մեծ ընդունելության է գտնում տեղի հասարակայնության կողմից: Նրա պատվին տրված ներկայացմանը խաղացվել են Օստրովսկու «Նկամտավոր պաշտոն», Սունդուկյանի «Գիշերվա սարը խնր է» և հայտարարում «Ինչ տեսել ես, էլ չես տեսի» պիեսները:

154. «ՄՇԱԿ» ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

(Լջ 483)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարբիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Այս նամակը ևս Սունդուկյանը գրել է իր գրական գործունեության 25-ամյակի առնչությամբ:

1. «Հարգելով Ձեր հրավերը՝ Մշակիչ 139 համարում տպագրված...» — նշված է ածարում Ստեղծիչների մասին ոչինչ չի տպագրված քնդհանրապես:
2. «...իմ պատասխանը ստղեն տված է Ձեր քերթի 136 համարում»: — «Մշակի ալո Համարում Ստեղծիչների ոչ մի պատասխան չունի: Ըստ երևույթին զրամատուրդը նկատի ունի թերթի № 137-ում, «Ներքին յուրն» բաժնում տպագրված իր նամակը՝ ուղղված Հայոց զրամատիկական տկումրի վարչութան նախագահին (տե՛ս Գ. Ստեղծիչան, «Ներքին լիակատար ժողովածու», հ. 3, Երևան, 1952, էջ 450):
3. Շինչ կվեաթերի բառերական մասնամոդովի նողվածաղիւ՝ անդամի անպաաշան է ծաղրելի ակնարկներին... — Հաղանարար Ստեղծիչանի նկատի ունի 1888 թվականի «Մշակի» № 137-ում, «Ներքին տեսութուն» բաժնում տպագրված «Դարբեկ Ստեղծիչանի քաննինդամյակը» խորագրով հոդվածը, որտեղ աակալն, վիրավորական ոչինչ չկա:

155. ՄՇԱԿՔ ԹԵՐԹԻ ԽՄԲԱԳԻՐՈՆ

(1,9 484—485)

Ինքնազիրը դռնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկի թունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի համակերպի բաժնում: Նամակից Ֆի Հատված սպազորվել է Գ. Սունդուկյանի պրակտիկ լիակատար ժողովածուի՝ ծանոթություններում (հ. 2, Երևան, 1951, էջ 454):

Ամբողջությամբ տպագրվում է առաջին տնդամ:

Սկզբում նամակը հասցեագրված է եղել այսպես. «Ռեհնապատիվ պարոն Գրիգոր Արծրունի», սակայն հետագայում Սունդուկյանը փոխել է նամակի և՛ բովանդակությունը և՛ զիմելու ձևն ու հետո միայն հրապարակել այն «Մշակում» (տե՛ս Գ. Սունդուկյան, «Ներկերի լիակատար ժողովածու», հ. 3, Երևան, 1852, էջ 45) և:

1. «...խոսելով իմ նորելլանիս առթիվ...» — 1888 թվականի հոկտեմբերի 23-ին լրացել է Սունդուկյանի զրահյան գործունեության 25-ամյակը: Մեծանուն գրաժամատուրդը ոչ որի չի հիշեցրել այդ մասին: Պարբերական մամուլը, ինչպես նաև համապատասխան կազմակերպություններ, մոռացել և ժամանակին չեն նշել այդ օրը: Այդ մասին առաջինը հիշել և Թիֆլիսի հայոց գրաժամական ակումբի անդամներ Ն. Ամատունուն և Ա. Հովհաննիսյանին հաղորդել է Գ. Չմշկյանը: Քանի որ նախապես պատրաստված չեն եղել հոբելյանը տոնելու համար, գրաժամական ակումբը որոշել է այն նշել զեկտեմբերի 22-ին: Մակայն զու խափանվում է, որովհետև Սունդուկյանը թերթերում հրապարակված նամակով, ինչ-ինչ պատճառներով հրամարվում է հոբելյանից (այս մասին տե՛ս նաև N 115 նամակի ծանոթությունը):

2. «...իմ քառերակա՞ն գրվածքներն շատ պատկերներ արտագրութիւն են...» — «Կա՛վարա՞ք թերթի կողմից սա իսկապէս Ներշնչանք է: Սունդուկյանը խոստովանել է, որ թե՛ Գ. Չմշկյանը և թե՛ Մ. Ամբիրկյանը նրան օգնել են, երբ իր մոտ միտք է հղացել նոր պիես գրելու մասին, բայց ոչ երբեք ստեղծագործել իր փոխարեն: Անշուշտ օբյեկտիվ, թէլի մեկ գոհ պիեսի առաջին բեմադրութիւնից հետո, Գ. Սունդուկյանը հանդէս գալով մամուլի կշեռում, նաև գրել է, «Առանց պարոն Չմշկյանի իմ թէլի մեկ գոհ պիեսիսս գոյցն ոչ շուտ և կամ կարելի է երբեք չէր կարող լույս տեսնել: Պ. Չմշկյանի սերը զեպի հայ թատրոնը աշխարհ գործը է և մեծ, որ նա գիտենալով իմ տկար վիճակս, առանց խնայելու իր ժամանակը և աշխատանքը, իսկական անձնավորութեամբ, չօգուտ թատրոնի, գիշեր-ցերեկ աշխատելով գրեց իմ ասելովս գրեթե իմ բոլոր պիեսաս և աշխատեց գրեթե կիսով չափ թեթեւացրեց իմ աշխատանքս: Նույնպէս շատ կարեւոր խորհուրդներ տվեց, որոնք շատ օգտավետ եղան ինձ իմ աշխատանքս մէջ: Պարոն Չմշկյանի այս աշխատանքը համար իմ կողմանի սրբադան պարտք եմ ինձ համարում հրապարակով հայտնելու նրան իմ խորին շնորհակալութեան» (Մեզու Հայաստանի, 1970, № 12):

3. «...պ. Չմշկյանը այսպէս ծանրախիղճ մեղադրութեան դեմ լուրջութեամբ պահպանելիք:— Ինչպէս ասվեց, այս նամակը չի տպագրվել: Նամակի լուսանցքում Սունդուկյանը գրել է. «Գետ սպասուկ նրան՝ Չմշկյանին»: Եվ սպասուկ է: Շուտով Գ. Չմշկյանը հանդես է գալիս «Կա՛վարա՞ք» և հերքում է նույն թերթի կողմից Սունդուկյանին վերագրված կեղծիքը: Սակայն, որոշ ժամանակ անց, նույն հերյուրանքը մեծածնունդ գրամատուրգի հասցեին կրկնում է «Աղբյուր-Տարարը»: Չմշկյանը նորից է հանդես գալիս, այս անգամ արդեն «Արծաղանք» թերթում: «Մի քանի ժամանակ սորանից առաջ «Կա՛վարա՞ք» լրագրում,— գրել է Չմշկյանը,— մի նկատողութեան կար արած մեր տաղանդավոր գրամատուրգի բանահիշնդամյա հորելյանի ասելով, որ, իբր թե, իմ հանդուցյալ ընկեր Ամերիկյանը և ես մասնակից ենք եղել այ. Գաբրիել Սունդուկյանի բեմական գրվածքներին, թե՛ մեր խորհուրդներով և թե՛ անմիջապէս մտքներով նորա գրվածքներին մեջ մի քանի տեսարաններ:»

Իր ժամանակին ես մի կարճ նամակով գիմեցի վերոհիշյալ ռուս թերթի խմբագրութեան և, հերքելով այդ անհիմն կարծիքը, հավատացած էի, որ վերջ կտրվի այնուհետև այդ տեսակ անտեղի լուրերին: Բայց ինչքան մեծ եղավ դարմանքս, երբ նորից, փետրվար ամսվա «Աղբյուր» ամսաթերթի հավելվածում տեսա, որ կրկնվել է համարյա «Կա՛վարա՞ք» միևնույն հաշտեած միտքը, միայն ավելի կոշտ և կոպիտ ձևով, նսեմացնելով միևնույն ժամանակ թե՛ հարդելի հորելյանի և թե՛ հանդուցյալ ընկերության արժանավորութեանը: Եվ այնուհետև. «Սուրբ պարտք եմ համարում բացարձակ խոստովանել, որ Ամերիկյանը և ես ոչինչ հեղինակական կամ խորհրդակցութեան մասնակցութեան չենք ունեցել այ. Սունդուկյանից պիեսներում: Եթե մի որևէիցի ծառայութեան մատուցած եմ ես մեր հարգելի գրամատուրգին, դա կայանում է սրանում միայն, որ իմանալու պէս, թե՛ այ. Սունդուկյանը մտադիր է մի պիեսս գրել, ես տղրուկի պէս կպել եմ նորան և, խնդրելով, աղաչելով, ստիպել եմ նորան թե՛ աղաղակ ինձ գրելու, որովհետև նա սովորութեան ունի թե՛ աղաղակով միայն արտագրելու չորս պիեսաները: Այսպէս ես վարվել եմ նորս հետ «հա՛մարալան», «Պիեսի», «Ելի մեկ գոհ», վերջումս մասամբ և «Ամուսիններ» պիեսան ստեղծելու ժամանակ:

երբեր թե՛ Ամերիկյանը և թե՛ ես նորան ոչինչ խորհուրդներ չենք տվել, բայց դուցե երբեմն զերասանական տեսակետից հաստատած լինենք որեիցե կարծիք:

Այսպես ահա, վերջացնելով այս իմ երկուսդ բացատրությունս, հույսով եմ, որ մեր տաղանդավոր հեղինակ Բրամստորդը պիտի արհամարհանոր նայե այդ տեսակ խնամակոչ կրիտիկոսներին, որոնք համարձակվում են արատիցս հակառակորդաբար, միակ հայերին մեջ, բոտե վերստական հասկացողության, զրամատուրդի լուսավոր գործունեության վրա... («Արձագանք», 1889, № 9):

156. ԶԱՆԱԶԱՆ ՀԵՌԱԳՐԵՐ

(ԼՋ 186—188)

Հեռագրերի պատճենները գտնվում են Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված են ֆոնդի նամակների բաժնում: Տպագրվում են առաջին անգամ:

Սունդուկյանը սույն հեռագրերը ուղարկել է 1888 թվականի վերջերին, ի պատասխան իր գրական գործունեության 25-ամյակի կապակցությամբ ուղարկված շնորհավորական հեռագրերի:

ՏԵԹՍԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. „...где я провеш лучшие свои годы“. (Երբեք ես անց եմ կացրել լավագույն տարիներս...) — Սունդուկյանը նկատի ունի 1853—1858 թվականները, երբ նա արտոբյծ էր Գերբեհյ:

2. „Грузинская сцена мне одинаково дорога“. (Վրացական բեմն ինձ հավասարապես քանկ է): — «Իվերիա» թերթի խմբագրությանը ուղղած իր նամակներից մեկում Սունդուկյանը գրել է. «Ես աշխատում էի ինձ համար հավասարապես թանկ երկու ազգի՝ վրացական և հայկական բեմի համար» (տե՛ս է. Մելիքսեթ-Բեկի «Գ. Սունդուկյանը և վրաց կլասիկները» հոդվածը, «Տեղեկագիր» Հայկ. ՍՍՌ. ԳԱ, 1950, № 8, էջ 80):

Վրացական թատրոնի վերածնունդ և զարգացման գործում Գ. Սունդուկյանի կատարած ծառայություններն իր ժամանակին փայլուն կերպով բնորոշել է վրաց թատրոնի անվանի գերասան Կոտե Ղիփիանին: «Թանկագիր»-ն Գարրիել Նիկիտիչ, — գրել է Կ. Ղիփիանին, — վրացական թատրոնի պատմության ապրիլի իր գոյության երկու դարը շրջան: Առաջին շրջանը 1850-ական թվերն են, երբ մեր հասարակության մեջ հանդես եկավ անմոռաց թավազ Գեորգի Լրիսթալին, որը հիմք դրեց վրաց թատրոնին և նրա առաջադիմության համար ստեղծեց իր դրամատիկական գործերը: Նույնպիսի մի գործիչ էր Զուրաբ Անտոնովը, որի պիեսներով իր գոյության իր պահպանումն ալն ժամանակ վրաց թատրոնը Հեռագրայում նկատվեց տեղատվության: Այլ և այլ պատճառներով վրացական մշտական թատրոնը փակվեց և անողոր ժամանակը, որը ոչ ոքի չի խնայում, հասարակական ասպարեզից հեռացրեց ալդ մարդկանց, և վրացական թատրոնը ներհեց 25 տարուց

ազիկի Բայց նրա գործերը շարունակում էին խորհել: Եվ ահա նաեւ եկար Գուր, և վրացական թատրոնի նամար բաղվեց մի այլ շրջան: Սկսվեց նոր կյանք: 25 տարվա լեյադրական ընկյ շեստ, եկավ նրա վրացական թատրոնի) վերածնության շրջանը:

Անուշեան, խառնով Սունդուկյանի ստեղծած լիարյուն տիպերի, բարձրարվեստ գործերի և նրանց հասարակական մեծ ազդանքների մոտին, Կ. Վիփիանին շարունակում է. «Այգուլսի բանբարով Գուր լիարմուկների մեր հասարակությունը և մեզ մոտ երկան եկավ գրամատուրգների, խորհուրդյն հեղինակների, թարգմանիչների և փոխադրողների մի ամբողջ պլեադա, և այգուլսով Գուր սրաջ մեղեքի մեր գրականությանը: Ձեր երկերի շնորհիվ մեզ մոտ առաջ եկավ գեղասանների և դրամատուրգների մի ամբողջ պլեադա. Ձեր ստեղծագործությունները երևան բերեցին մեզանում տաղանդներ, որոնց մենք մինչև այդ չէինք հանաչում» (տե՛ս Տ. Կարապետյանի «Սունդուկյանի վրաց բեմի վրա» հոդվածը, «Երական թերթ», 1955, № 26):

3. Արքեպիսկոպոս Աղոլֆոսիան Յուրի Վեպուկուս մայրն է:

4. «...շունչ ու կենդանություն են տվել Պեպուլս» — Հովանաբար էջմիածնի ճեմարանի աշակերտները բեմադրել են «Պեպուլս»:

157. «ՄՇԱԿ» ԹԻՐԹԻ ԽՈՐԱԿՐԻՆ

(էջ 489—491)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում: Հայագրվել է «Մշակում», 1892, № 26:

Գրիգոր Արծրունին «Մշակի» 1892 թվականի № 25-ում տպագրել էր «Հեղաշրջել էր ճշմարտությունը» և «Հրապարակորեն ստեղ էր հողմածները, որոնց մեջ հայտնել էր, որ «Մշակի» հրատակցության կաթողիկոսության թեկնածուների և թեմական պատգամավորների անուններն արդեն հայտնի են, բայց հակառակ հուսակցությանը՝ ոչ Միաժամանակ նշել էր, թե կողմնակի կերպով պարզվել է, որ հակառակորդների թեմական պատգամավորը Գ. Սունդուկյանն է, և որ այդ հանգամանքը պատիվ չի կարող բերել գրամատուրգի պատկանելի հասակին, քանի որ նա առաջ պատկանելով «Մշակի» հրատակցությանը և վերջինիս կողմից ընտրված լինելով պատգամավոր Մոզնու եկեղեցում, առանց որի պատճառի թողել է «Մշակի» հրատակցությունը և միացել հակառակ հրատակցությանը:

Սունդուկյանն անշափ վիրավորվել է և բացի սույն նամակից, որ տպագրվել է այս հատորում, նամակ է գրել նաև «Новое обозрение» ռուսական թերթին, որն ամբողջությամբ բերվում է աչտակ:

«М. г.! Долг человеколюбия обязывает меня просить вас поспешить опровержением слуха, сообщенного «Новым обозрением» и могущего иметь прискорбные последствия для спокойствия духа г. Гр. Арируни, выставившего свою кандидатуру в светские депутаты от здешней епархии, для участия в выборах католикоса всех армян.

Я не имел и не имею претензии быть представителем епархии, и г. Гр. Арируни слишком поторопился усмотреть во мне своего соперника, по

отношению к которому он считает дозволительными всякую ложь и инсинуацию. По поводу некоторых из них, появивших со страниц газеты «Мшак» в «Новое обозрение», без всякого умысла с вашей стороны, я признаю нужным сделать кой-какие разъяснения.

Я, действительно, избран в приходские депутаты в Могинской Св. Георгия церкви; но если в этой церкви большинство прихожан принадлежало к почитателям газ. «Мшак», то, спрашивается, каким образом одновременно со мною оно избрало г-на Абгара Иоаннисиана, которого, конечно, никто не причислит к сторонникам г-на Арцруни. Лишено также всякого основания уверение г. Арцруни, что в настоящее время я отказался «от кандидатуры Хримиана», как фамильярно именуется преосвященный архиепископ Мыкиртич Хримиан на страницах газеты будущего избирателя приемника Св. Григория Просветителя. Моя симпатия и преданность к этому достойнейшему иерарху нашей церкви несколько не уменьшились и не поколебались, но я того мнения, что в обстоятельствах нынешнего времени, все люди, искренно преданные церкви, должны предвидеть, по возможности, все случайности будущего.

В виду тех отношений, которые установились в Эчмиадзине, в сфере членов нашего высшего духовенства, едва-ли кто либо из них, каковы-бы не были его личные достоинства, может стать рядом с упомянутым ныне преосвященным иерархом, как восстановитель столь нужного церкви мира и благочаяния.

Во всяком случае, я решительно не понимаю и не усматриваю никакой причинной связи между преданностью к его преосвященству архиепископу Хримиану и кандидатурою г. Арцруни». (мш. «Новое обозрение», 1892, № 2819).

158. ՄԱՍԻՆԻԻ ԿԱՐԵՐԻ ԳԼԱՎՈՐ ՎԱՐՉԱԹՅԱՆԸ

(Լ. 492—494)

Գրութեան ինքնագիրը գտնուած է Գրականութեան և արվեստի թանգարանում. Գործիչը Ստեփանեանի արխիվում և տնօրինուած է Գործի նամակների բաժնում: Ամբողջութեամբ ապագրվել է Գ. Ստեփանեանի «Նրկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթութուններում. գտնւի է մնացել միայն «...ս.м совершенною преданностью имею честь быть Вашего превосходительства покорнейшим слугою» նախադասութեանը (Գ. 2, Երևան, 1951, էջ 535—536):

Պահպանվել են այս գրութեան նաև այլ վարիանտները, որոնցից մեկը ապագրվել է Գ. Ստեփանեանի «Նրկերի լիակատար ժողովածուի» (մի հատորով) ծանոթութուններում (1934, էջ 508):

1890 թվականի մայիսի 14-ին, այսինքն «Ամսուիններ» պիեսի առաջին բեմադրութեանից հինգ ամիս անց, «Պետերբուրգից Թիֆլիս է ուղարկվել մի նամակ,— գրում է Ս. Հարությունյանը,— որից երևում է, որ Թիֆլիսի գրադնենիք հարցում է արել Պետերբուրգ և ստացել է այս պատասխանը» (այդ գրութեանը տե՛ս Գ. Ստեփանեան, «Նրկերի լիակատար ժողովածու», Երևան, 1934, էջ 508: Այն արտատպված

է նաեւ Գ. Սունդուկյանի Ներկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթություններում
 2, Երևան, 1951, էջ 533—534) ։ Հիշյալ գրութիւնից հետո սկսվել է գրարնչու-
 կան քաշրչուկը։ Սունդուկյանը շատ է շարժարկել բեմադրութեան համար թույլ-
 տրութիւն ձեռք բերելու ուղղութեամբ։ Գրարնչութեան պահանջով պիեսի տեքստը
 շարունակ փոփոխութեան է ենթարկվել։ Հատկապէս փոփոխվել է պիեսի ֆինալը։
 Պրինակ, պիեսի հերոսուհու՝ Մարգարիտի մեղաւորութեան կամ մահ» խոսքերը փո-
 խարինվել են «ազատութեան, ազատութեան» բառերով։ Մամուլի դորձերի գլխավոր
 վարչութիւնը պիեսը մերժել էր բարձրատիճան շինովնիկ Արկադի Սամսոնյանին
 (պիեսի գլխավոր դորձող անձերից) մերկացնելու, ինչպէս նաեւ պիեսի գեղարվես-
 տական «թերութիւնները»։ Նամար։ Հաւանաբար, 1892 թվականի վերջերին, որոշ
 փոփոխութիւններ մտցնելուց հետո, Սունդուկյանը դիմել է գրարնչութեանը և
 խնդրել թույլ տալ ներկայացնելու, սակայն մերժում է ստացել։ 1893 թվականի
 վերջերին, ամենայն հավանականութեամբ, գրամատուրգը ստացել է Ներկայացման
 թույլտւութիւնը, որովհետեւ 1893 թվականի նոյեմբերի 4-ին «Ամուսինները» բեմա-
 դրվել է գրամատակական խմբի կողմից։ Մինչև 1893 թվականը պիեսը երբեմն բե-
 մադրվել է, սակայն գրարնչութիւնը միշտ արդելել է և պահանջել նորանոր փո-
 փոխութիւններ մտցնել «Ամուսիններում»։ Մոտ ութ տարի շարունակ Սունդուկ-
 յանն անընդհատ դիմել է գրարնչութեանը, մինչև որ, 1898 թվականին, վերջնակա-
 նապէս ստացել է սլոգ թույլտւութիւնը։

159. ՄԱՄՈՒԼԻ ԳՈՐԾԵՐԻ ԴԼԵԱՎՈՐ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆԸ

(էջ 495—496)

Գրութեան ինքնագիրը գտնվում է Գրականութեան և արվեստի թանգարանում,
 Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։
 Տպագրվում է առաջին անգամ։ Այս գրութիւնը նախորդի վարկանշներից է։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «...с 89 и следующим странам...» (էջ 89 և հաջորդ էջերից...) Թուսե-
 րեն հրատարակութեան 89 և հետևյալ էջերը, — գրում է Ս. Հարութիւնյա-
 նը, — նույնն են, ինչ հաշիւեն հրատարակութեան (111) շորորդ գործողու-
 թեան «ԺՆ» տեսիլը Ս-ը մեծ փոփոխութեան չէր կատարել։ Արդեն նշել ենք,
 որ «Մահ կամ ազատութեանը» փոխարինվել է «Գեպի ազատութեան» բացա-
 կանչութեամբ, որը ճիշտ է, թուացնում է էֆեկտը, թուացնում է գործող
 անձի կամքը, սակայն էական փոփոխութեան չի մտցնում սկզբունքի մեջ»
 (Գ. Սունդուկյան, «Ներկերի լիակատար ժողովածու», Երևան, 1934, էջ 508)։

160. ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆԸ

(էջ 497)

Գրութեան ինքնագիրը գտնվում է Գրականութեան և արվեստի թանգարանում,
 Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի նամակների բաժնում։
 Տպագրվում է առաջին անգամ։

ի. Հասցեագրվել էմ ունեցել 1118 ո. 96 կ. տոկոսաբեր տոմսովը և երկայնացվել ։
— Ետքը «Ամուսիններին» ներկայացրածից ստացված և կամուսնի մասին 1
կյ իր երևում է Հասկալ փաստաթղթից, որը լույս է առնել 1905 թվականին
«Ամուսիններ» պիեսի Լորսոյի Հրատարակության վերջում ։ «Ամուսիններ»
կատակերգության առաջին ներկայացումից զուգացած դրամարը, 822 ո. ևս
Հանձնել էի Կովկասյան Հայոց Քարեգործական Ընկերության և որ հրդին ի
սպահանջություն, մինչև որ Հայ Գրամատիկական Ընկերությունը մի օրինա-
կան՝ իր Հարատևությունը ապահովացնող կազմակերպություն ունենալ և որ
Կովկասյան Հայոց Քարեգործական Ընկերությունը կերպարանափոխվեց և
այդ փողերը վերադարձրել են իր տոկոսներով — բոլոր դրամարը ևս զրի
Բիֆլիսի Առևտրական Բանկը աճեցնելու ։

Հայոց Գրամատիկական Ընկերությունը օրինականապես կազմակերպվե-
լույց հետո, վերահիշյալ դրամարը, որը Հասկալ էր 1118 ո. 96 կոպեկի, Հանձնե-
լի այդ Ընկերությանը ալն պայմանով, որ դրամադրուրը աճեցնելու միտ-
իակ նրա տոկոսները դործադրվեն Ընկերության օգտին՝ վարչության բարե-
հաճ անօրինության համաձայն ։

Աս Սունդուկյանի առաջին զոհարերությունը չի եղել Բաղմաթիվ
փաստեր խոսում են այն մասին, որ դրամատուրգը իր պիեսների ներկայա-
ցումների հետ նյութական և ոչ մի ակնկալություն չի կապել ։

161. ԽՆԳՐԱԿԻՐ ԿՈՎԿԱՍԻ ՓՈԽԱՐԱՐԱՅԻՆ

(էջ 498—500)

Գրության ինքնագիրը պահվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում,
Գարիբեկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում ։
Գրությունը անալարա է ։ Տպագրվում է առաջին անգամ ։

162. ՀՈՔԵԼՈՐ ԿՏԱԿ

(էջ 501—504)

Կտակի ինքնագիրը պահվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում,
Գարիբեկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի զանազան դրությունների
բաժնում ։ Տպագրվում է առաջին անգամ ։

Սունդուկյանագիտության մեջ մինչև հիմա այս փաստաթղթի մասին ոչ մի
հիշատակություն չկա ։ Սույն վավերագրից երևում է, որ Սունդուկյանին իր կտակի
հարցը զրազեցրել է 1910 թվականի վերջերից ։ Հետագայում նա հրաժարվել է այս
կտակից և գրել «Իմ մահն ու թաղումը» խորագրով կտակը (ան՝ս Գ. Սունդուկ-
յան, «Երկերի լրակատար ժողովածու», Երևան, 1934, էջ 437—438, և Գ. Սունդուկ-
յան, «Երկերի լրակատար ժողովածու», Երևան, հ. 3, 1952, էջ 491—494) ։

163. ԻՆՔՆԱԿԵՆՈՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

(ԼՁ 505)

Փաստաթղթի ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում: Պարբերիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի զանազան գրությունների բաժնում: Երկերի լիակատար ժողովածուի» ծանոթագրություններում պատգամել է փաստաթղթի ֆոտոպատճենը (Երևան, 1934, ԼՁ 137):

Տպագրվում է առաջին անգամ:

1822 թվականին Սունդուկյանի հայրը ոմն Ռենյեից առին է գնել: Գնման պայմանագրի լուսանցքում պատմաաուրչը գրել է սույն ինքնակենսագրականը:

Փաստաթուղթը ստորագրված է հայերեն:

164. ԳԻՐՈՒՄ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐԻՆ ՕԺԱՆԳԱԿՈՂ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆ

(ԼՁ 506)

Գրության ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Եարբրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի զանազան գրությունների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

165. ԱՆՀԱՅՏ ԱՆՁՆԱՎՈՐՈՒԹՅԱՆ

(ԼՁ 507—508)

Գրության ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Եարբրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է զանազան գրությունների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

166. ՖՐԻԳՈՒՂ ԲԵԿ ԿՈՉԱՐԼԻՆՍԿԻՆ

(ԼՁ 509)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Պարբերիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի նամակների բաժնում: Նամակը չի ստորագրված: Տպագրվում է առաջին անգամ:

III ԱՐՁԱԿ

167. ՀՈՒՐՄ ԿՈՃԻՆ Է ԱԼՁՈՒ ԿԱՆԳԵՈՒՄ

(ԼՁ 513—514)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիեի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի զեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Գործը անալարտ է, գրված է Սունդուկյանի ձևերով, մատիտով, անստորագիր գրութչան տարեթիվը չի նշված:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Էյե կսնիտ և այլն...» — նշանակում է կրկնել նախորդ, վերևի շարտ տողը, որը գրված է չափածո:

168. ՔԱՆԿԻ ՎՐԱ ԳԵՐԻՔ ԳԱՐԱՋԻ ՋՈՒՆՈՂ ՊԱՐՈՒՆՆԵՐ

(ԼՁ 515—519)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիեի Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի զեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում:

Գործը անալարտ է, գրված է Սունդուկյանի ձևերով, թանարով, գրութչան տարեթիվը չի նշված:

Ձեռագրի առաջին էջի ձախ անկյունում կա հետևյալ մակագրությունը, որը Սունդուկյանի ձեռքով չի գրված՝ «Առաջնորդող 12-ով շարելք: Էջատակի ձանոթությունը գրված է հեղինակի ձևերով:

Տպագրվում է առաջին անգամ:

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՄԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հայտնի է, թե ինչու հոգվածը չի տպագրվել:
2. «...Բախի կառավարչները ևն հանգի զլասնիք ին ուզում ջոզիլ տա դումի համա...» — Սունդուկյանի նկատի ունի ձախավորների քնարությունը Թիֆլիսի քաղաքացիների Գումաշում:

3. «...բամամ չուս տարի...» — Դրամայի բնորոշությունները տեղի են ունեցել չորս տարին մեկ անգամ:
4. «...կառավարչներու մեկի խելքը զովե, մեկի կի հալալութիւնը, մեկսելի քաղաքավարութիւնը...» — Սունդուկյանը նկատի ունի այն հանգամանքը, որ Դրամաներն անհամարապես պաշտպանել են խոշոր բուրժուազիայի և վաճառականության շահերը:
5. «...միւր փութութեամբներու իշտանը կապիլ տա...» — Փաղաքային Դրամայի վարչությունը իր իշխանությունն սպասարկել է շարաշահումների համար:
6. «...օրինակ միւր Գ. Սունդուկյանցին վրտ երկու դարաշուրք բամամ սիվ<ց>ր-րի...» — Սունդուկյանը եղել է ձայնավոր՝ քաղաքային Դրամայում, սակայն չատ կարճ ժամանակ, նրան սպասել են Դրամայի գործունեության մասին մերկացնող մտադրածները զրկու (տե՛ս «Մասպաշաթ Բ», Գ. Սունդուկյան, Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 3, Երևան, 1952, էջ 245—246) և Դրամայի նիստերում ունեցած ելույթների համար, որտեղ գրաժառանգորէ բացահայտելով Դրամայի վարչության մերկայությունները՝ անձնական հարստացման համար, միաժամանակ պահանջել է, որ քաղաքային վարչությունը պատասխանատու լինի դրամայի առաջ, իսկ վերջինս էլ վերահսկի վարչության գործունեությունը:
7. Սպիան — Այժմ մտնում է Ազրբեջանական ՍՍԽ-ի մեջ:
8. Սոլուկ — Թիֆլիսի թաղերից, որտեղ հիմնականում բնակվել է քաղաքի բուրժուազիան:
9. Վերա — Հնում եղել է բաղարամերձ գյուղ, XIX դարի երկրորդ կեսից միացել է Թիֆլիսին:
10. Պետերբուր — Պետերբուրգ:
11. Եոխլը — (Ազրբեջան.) չկա:
12. Գեղզալուն — (Ազրբեջան.) Գեղեցիկ:
13. Հավաբար — Այն ժամանակ Թիֆլիսի բաղարամերձ ավաններից, այժմ միացել է քաղաքին:
14. «...Պետրոյի դեղա ճաշանին...» — Խոսքը «Պետր» կատակերգության գործող անձանց մասին է, ի դեմս որոնց Սունդուկյանը նկատի ունի քաղաքի աղքատ բնակչությանը:
15. «...բախիլ ուղբովն...» — Փաղաքային վարչության մասին և խոսքը:
16. «...սեղեղափի Մալբուլով...» — Հեռախոսով:
17. «...սամնիմարեի ին Վրգում...» — Ցավակցություններ և ուղարկում:
18. Վեռոյ — Պսակ:
19. «...եղան սան սա՛ն, փոզան սան սա՛ն» — (Ազրբեջան.) Դրող դու, ջնջողը դու:
20. «Վեկեն» — (Վրաց.) Աղվես:
21. Այստեղից ձեռագիրն ընդհատվում է. հավանական է, որ մասպաշաթը լրիվ գրված է եղել, որովհետև, ըստ վերը նշված՝ «Առաջնորդող 12-ով շարել» մակագրության և տողատալի ծանոթության, ստացվում է, որ այն հանձնվել է տպագրության:

(Լ. 520)

Ինքնագիրը գտնվում է Կրականոթյան և արվեստի խանդարանում, Կարբիե, Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի զեղարվեստական ստեղծագործության թվանիստի բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Գործը անավարտ է, գրված է Սունդուկյանի ձեռքով, մասիառով, անստորագիր է, գրությունն ապրեթիվը չի նշված:

Այս մատյաճաթը Սունդուկյանի «Շուրա» մատյաճաթի Բ մասն է, առաջինը տպագրվել է Հեղինակի ներկերի լիակատար ժողովածուում (Շ. Յ. Երևան, 1952, էջ 286—289):

ՏՆՔԱՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «ՏԵՍԱ ՄՇԱԿ», 1900 թ., № 3:— Այդ ճամբարում է տպագրվել «Շուրա» մատյաճաթի սկիզբը:
2. «Սաղ տաբի է, ինչ Շուրի խարարը ձիգ պատմեցի»:— Այս սողից կարելի է ենթադրել, որ «Շուրա» մատյաճաթի Բ մասը Սունդուկյանը գրել է 1902 թվականին, բայց որ մատյաճաթի սկիզբը նա գրել և տպագրել է 1900 թվականին:
3. «...փաղաջ...» (Վրաց.) Պոպոստ. Հեղինակը նկատի ունի կանացի զարդերը ոսկեզենք:

170. «ՄՇԱԿ» ԹԵՐԹԻՆ

(Լ. 521—522)

Համայնի մատյաճաթներից թվով 14-րդն է: Առաջին անգամ տպագրվել է «Համայնի Մատյաճաթները» ժողովածուում (Թիֆլիս, 1912, էջ 91—93) իբրև հավելված «Մատյաճաթ ԺԴ» վերնագրով: Ժողովածուին կցված է հետևյալ ընծայականը «Մշակ» լրագրի հարգելի խմբագրությանը՝ նրա քառասունամյա հոբելյանի տոթիվով նվեր հեղինակից: Այնուհետև, սույն մատյաճաթը վերատպագրվել է «Մշակի» 40-ամյակի նախօրյակին 1912 թվականի № 1-ի հավելված թերթիկում և Գ. Սունդուկյանի «Ներկերի լիակատար ժողովածուում» (Երևան, 1934, էջ 392):

ՏՆՔԱՏԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Լսող քառասուն տարին բաժնումս է կն օրվանեմն...» — «Մշակը» հիմնադրվել է 1872 թվականին, 40-ամյա հոբելյանը նշվել է 1912 թվականի մարտի 26-ին (տե՛ս «Մշակ», 1912, № 112):
2. «...Նփոք էկար էտի ու Նա Բիգ առաջի անգամն աթի՝ բարո՛վ, հագար բարի. «Մշակ» ախպեր...» — Սունդուկյանը նկատի ունի իր առաջին մատյաճաթը, որ լույս է տեսել «Մշակում», 1872, № 2:
3. «...մէ ջնր մէ, Իբրախտուրին պատանեցաւ միւ գլխին, մէ սիվ կատու անց կացաւ միւ մեջը...» — Սունդուկյանը երկու լուրջ ընդհարում է ունեցել «Մշակի» խմբագրության հետ. մեկը՝ 1888 թվականի վերջերին՝ իր գրական գործունեության 25-ամյա հոբելյանի կապակցությամբ, մյուսը՝ 1892 թվականին՝ կաթողիկոսական ընտրությունների առթիվ (այս մասին տե՛ս № 154, 155 157 վավերագրերի ծանոթությունները):

IV Չ Ա Փ Ա Ծ Ո

171. ՅԱՐԳԱՆՔ ԵԿԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲԱԶԱՆԱԿԱՏԱՐ ԵՎ ԸՆԳՀԱՆՈՒՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՄԵՐՈՅ ՏՆԱԹՆ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԻ ՈՒԹԵՐՈՐԳԻ

(Էջ 525)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի գեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ոտանավորում հիշատակված Հովհաննես ութերորդ կաթողիկոսը Հովհաննես Կարեկեցին է, որը տարիներ շարունակ գործ է վարել, դատի ավել Սունդուկյանների ընտանիքին՝ ապացուցելու համար, որ վերջիններս, ավելի ճիշտ՝ Գ. Սունդուկյանի «այրը» Մկրտում Սունդուկյանը եղել է էջմիածնի ճորտը և այդ իսկ պատճառով՝ նա իր ունեցվածքից պետք է զրգալի բաժին հատկացնի էջմիածնի վանքին:

172. ՅԱՐԳԱՆՔ ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱԿԱՆ ԱՌ ՏԻՐՈՒՀԻ ՄԱՅՐՆ ԻՄ ԹԵԿՎԵ ՍՈՒՆԳՈՒԿԵԱՆՑ...

(Էջ 526)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի գեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Ինքնագիրը նախշված է. ամեն երկրորդ տողի սկզբնատառը, ինչպես նաև «Տիրուհի մայրն», «Թեկվե» և «Տիկին» բառերը զրկված են կաթմիր թանաքով: Վերջում կաթմիր թանաքով նկարված է սիրտ: Ինքնագրի երկրորդ էջի վրա ֆրանսերեն լեզվով գրված է նույնպես ընծայական:

Այս, ինչպես և հաջորդ ընծայականը գրված են նոր տարվա առիթով: Սունդուկյանի արխիվում, բացի այս երկու ընծայականներից, կան և ուրիշներ:

173. ՅԱՐԳԱՆՔ ՏԱՐԵՄՏԱԿԱՆ ԱՌ ՊԱՏՈՒԵԼԻ ՄԱՅՐՆ ՄԵՐ Ի 1838 ԱՄԻՆ

(Էջ 527)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի գեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Առաջին անգամ տպագրվել է Ե. Շահազիզի «Գաբրիել Սուն-

շուկլանց, կենսագրական նյութեր» գրքույկում (1927, էջ 4)։ Այնուհետև տպագրվել է «Երկերի լիակատար ժողովածուում» (Երևան, 1934, էջ XI)։

Ինքնագիրը գրված է կարմիր թանաքով, նկարազարդված է խառնուրդով և լիալուսնով, ունի ծաղկազարդ շապիկ։ Նույն ոտանավորը Սունդուկյանը թարգմանել է ֆրանսերենի - «Compliment du jour de l'an 1838» վերնագրով։

171. ԱՌ. ՉԱՐԱԽՈՍՍ ԶԻՌԻՍԱՅ

(էջ 528—529)

Ինքնագիրը պահվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի զեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

Ա. Ս. Պուշկինի «Клеветникам России» բանաստեղծության թարգմանությունն է, որ Սունդուկյանը կատարել է Պետերբուրգի Համալսարանում սովորելու վերջին տարում։ Թարգմանությունը գրական գիտնական է ստացել։ Համալսարանի Հայագիտության դասախոս Բերոյանը գրել է. «Այս բանաստեղծությունը թարգմանված է չափածո... Հույժ հաջող, զեղեցիկ և զերազանց, այնպես որ ևս համարձակ կարող եմ ասել, որ նա ամենևին չի դիջում ընդգրկել. հենց դա ապացուցում է ուսանող Սունդուկյանի անկասկածելի շնորհք՝ պոետական գրվածքների նկատմամբ և նրա մասնագիտական ու հիմնավոր գիտությունը հայերեն լեզվի» (տե՛ս Գ. Աբով, «Գարրիկ Սունդուկյան», Երևան, 1953, էջ 33—34)։

Ինքնագրում որոշ բառեր ջնջված են և նորից գրված, որոնք սակայն անընթեռնելի են և այդ իսկ պատճառով փոխարինված են սուր փակագծերի մեջ առնված կետերով։

ՏԵՔՍՏԻՆ ՎԵՐԱԹԵՐՈՂ ՄԱՆՈՔՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Վասն է՛ր Ռուս Երկրի՝ <.....> գուշակիք»։— Բանաստեղծության Լրկորդ տողն է. ընդգրկելու այսպես է. «Зачем анафемой грозите вы России?»
2. Բնագրի 28-րդ տողն է. «Мы тяготееущий над царствами кумир».
3. «<.....> Խմայլիկ պեղել շուէի զկարս»։— Բանաստեղծության 33-րդ տողն է. «Не в силах завинтить свой измайльскый штык?».
4. Բնագրի 41-րդ տողն է. «Стальной щетиною сверкая»։ Ռուսերեն ընդգրկող տեւ. А. С. Пушкин, «Полное собрание сочинений», т. 2, М., 1949, стр. 145—146.

175. ՀԱՏՎԱՆ «ԿՈՎԿԱՍԱՆԻ ԳԵՐԻՆ» ՊՈՆԵԼԻՅ

(էջ 530)

Ինքնագիրը պահվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գարրիկ Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի զեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում։ Տպագրվում է առաջին անգամ։

Թարգմանության տարեթիվ չի նշված. գրված է թանաքով, Սունդուկյանի ձեռագիրն է:

Ա. Ս. Պուշկինի Կովկասյան զերին և պոեմի հետևյալ հատվածի թարգմանությունն է.

«Черкес оружием обвешен;
Он им гордится, им утешен:
На нем броня, пицаль, колючан.
Кубанский лук, кинжал, аркан
И шашка вечная подруга
Его трудов, его досуга».

Թոսերեն ընդգրկը տե՛ս Ա. Ս. Пушкин, Полное собрание сочинений. 2. М., 1949, стр. 339.

176. <ՍԻՐԵՆԱՆՍ ԻՆՁ ԻՔՈՏ ԷԿԱՎ>

(էջ 531)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի գեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Տպագրվել է Ե. Շահազիզի «Գաբրիել Սունդուկյանց. կենսագրական նյութեր» գրքում (Երևան, 1927, էջ 26):

Սունդուկյանի արխիվում պահպանվում է այս ոտանավորի երկու վարիանտը. այդ ձևագրերից առաջինի տակ գրված է «29 հուլիսի 1867» տարեթիվը, իսկ մյուսն անթվակիր է, սակայն առաջինի մտքադրությունն է: Տպագրվում է վերջինը: Ինքնագրում կա մեկ անընթեռնելի բառ. ոչ ասնված է սուր փակագծերի մեջ:

177. Ա՛ն, Ի՛ն՝ ՍԻՐԵՆԱՆ...

(էջ 532)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի գեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Տպագրվել է Ե. Շահազիզի «Գաբրիել Սունդուկյանց. կենսագրական նյութեր» գրքում (Երևան, 1927, էջ 26): Գրված է Սունդուկյանի ձեռքով: Թանաքով:

178. <ՈՒՏԿԱՆԵՆՈՒ ՎԱՐՔԻ ՃՈՒՅԵԻՍ...>

(էջ 533)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է Ֆոնդի գեղարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Գրված է Սունդուկյանի ձեռքով, թանաքով. անմշակ է, անստորագիր, գրության տարեթիվը չի նշված:

179. ՀՐԱՂՈՒՄԸ ՎՍՐՐԸՆ (ԴԻՍ) ԻՆՉ ԿՈՆԷՐ...

(ԼՁ 534)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի ղեկարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Այս ոտանավորը նախորդի վարիանտն է: Գրված է Սունդուկյանի ձեռքով, մատիտով, անմշակ է և անավաբտ, անստորագիր, գրության տարեթիվը չի նշված:

180. ՀԱՐՈՒ ՈՒՉՈՒՄ ԻՄ ԱՍԻ...

(ԼՁ 535)

Ինքնագիրը գտնվում է Գրականության և արվեստի թանգարանում, Գաբրիել Սունդուկյանի արխիվում և ամփոփված է ֆոնդի ղեկարվեստական ստեղծագործությունների բաժնում: Տպագրվում է առաջին անգամ:

Քառատողը գրված է Սունդուկյանի ձեռքով, այն կցված է մի ոտանավորի, որը Սունդուկյանի ձեռագիրը չէ: Այգտեղ պատմվում է մի քահանայի մասին, որը վնաս է հասցրել ժողովրդին: Սույն քառատողում հիշատակված Մարբարովը կծու ծաղրված է ոտանավորում, նա բաղարի հարուստներից է և մեծ որիկա: Սունդուկյանը շարունակել է ոտանավորը իր ձեռքով գրված այս քառատողում:

Այս ձեռագրի վրա Սունդուկյանն իր ձեռքով, մատիտով գրի է առել նաև Կուրիի Լրդը, միայն թղկալոս կատակերգության մեջ քառատողը մասամբ փոփոխված է (տե՛ս Գաբրիել Սունդուկյան, Ձեռքերի լիակատար ժողովածու, հ. 2, Երևան, 1951, էջ 34):

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՌԱՐԱՆ*

Ա. Ա. — Ն. Ա. — Գ. Սունդուկյանի և Բ. Նավասարդյանի ընդհանուր ժանոթուհին,
Անունը և ազգանունը անհայտ:

ԱԲԱՐՔԵԿՅԱՆ, ՆԵՐՍԵՍ — Կովկասի հայոց բարեգործական ընկերության խորհրդի
անդամ:

ԱԼԱՆ — Ֆրանսիացի — 1840-ական թվականներին Պետերբուրգի Միքայելյան թատ-
րոնի դերասան:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԱՅԱՆԱՍՆՎԻԶ — տե՛ս Մելիք-Աղարյան:

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ԶԱԽԱՐԻԶ — Գ. Սունդուկյանի բրոջ ամուսնու եղբայրը:

ԱԼԵՔՍԵՅ ՖԵՈԴՈՐՈՎԻԶ — տե՛ս Կուզենշտեյն, Ա. Ֆ.:

ԱՂԱՄՋԱՆՈՎ — Թիֆլիսահայ հարուստ:

ԱՂԱՅՈՆ ԴԱՎԻԴՈՎԻԶ — տե՛ս Աքիմով:

ԱՄԱՏՈՒՆԻ, ՆԱՊՈԼԵՈՆ (1835—1899) — Իշխան, հասարակական և թատերական
գործիչ: 1847—75 թթ. թատերաշրջանում եղել է Թիֆլիսի հայ դերասանական
ընկերության ղեկավարը: 1879—82 թթ. Թիֆլիսի հայ թատրոնի գլխավորը
և ղեկավարն էր: Իր թատերական գործունեության ընթացքում գեմ է եղել հայ
թատրոնը գեմեկրատացնելու ուղղությամբ թատերական գործիչների կատարած
շանքերին:

ԱՄՐԻԿՅԱՆ, ՄԻՀՐԻՍ (1843—1879) — Թիֆլիսի հայ թատրոնի հիմնադիրներից:
Առաջագիմ գաղափարների տեր հասարակական գործիչ և դերասան: Միջըր-
դատը Ամերիկյանի (և ոչ՝ Ամերիկյան) բեմական անունն է, իսկական անունը
Հովհաննես է:

ԱՄԻՐԱՂՈՎ, ՎԱՆՈ — Թիֆլիսահայ հարուստ:

ԱՆԱԽԱՍ — Միհրդատ Ամերիկյանի բուլբուլ:

ԱՆԱ-ԼԻ — Ալեքսանդր Նանեիշվիլի, վրացական ռեժիսոր թեատրի թղթակից:

ԱՆԱՆԻ — Սունդուկյանների ազգականուհին:

ԱՆԱՆՅԱՆ, ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ — Կովկասյան բարեգործական ընկերության գործիչ,
բուրժուազիայի ներկայացուցիչ:

ԱՆԴՐԵՅՎՍԿԻ, Կ. Է. — Աստիճանավոր Կովկասի փոխարքայության գրասենյակում,
Մ. Վորոնցովի անձնական բժիշկը: 1913—14 թթ. երկու հատորով հրատա-
րակվել է նրա հոթերը:

ԱՆԴՐՈՆԻԿՈՎ — Անդրոնիկաշվիլի, ուսանող Պետերբուրգում:

* Անձնանունների բառարանում չեն ընդգրկված նամականքի վերջում բարեկեցի-
կաբար թվարկված Գ. Սունդուկյանի բարեկամների և ազգականների անունները:

ԱՆՆԱ ԳԱՐՐԻԵԼՈՎՆԱ — Սունդուկյանները ընտանիքին մտերիմ անձնավորություն։
ԱՆՏՈՆՈՎ — Աստիճանավոր Թիֆլիսում։

ԱՍԵԹՆԱՆԻ — Ճիշտ՝ Խստիկանի. իշխան, ուսանող Պետերբուրգում։

ԱՎԹԱՆԳՐԻՈՎ — Աստիճանավոր Կովկասի փոխարքայության գրասենյակում։

ԱՐՁԱՆՅԱՆ ԳԱԼԻԹՆԻ ԶԱԿՈՐ — Նղբայրներ, Լազարյան ճեմարանի առաջին շրջանավարաններից են։ Ավարտել են Նաև Մոսկովայի համալսարանը, որից հետո դործել են Թիֆլիսում։ Ունեցել են մասնավոր պանսիոն, ուր սովորել է և Գ. Սունդուկյանը։ Գալիթը ուսուցչություն է արել Թիֆլիսի զիմնագիտյում, եղել է Ներսիսյան դպրոցի տեսուչ, Հակոբ Արզանյանը՝ Հ. Կարենյանի հետ 1846—47 թթ. խմբագրել է «Կովկաս» շաբաթաթերթը։

ԱՐՄԻՐՈՆԻ, ԳՐԻԳՐԻ (1840—1892) — Ականավոր հրապարակախոս, «Մշակ» թերթի հիմնադիրը և երկարամյա խմբագիրը։ Բուրժուական լիբերալիզմի դադափաբախուր հայ իրականության մեջ։ Արևելահայ թատրոնի կազմակերպիչներից և ողբնշնչներից մեկը։

ԱՐՄԻՐՈՆԻ, ՍԵՆՏՔՆԻՐԻ (1817—1913) — «Մեղու Հալաստանի» պահպանողական լրագրի սյուներից մեկը, աչքի բնկնող փաստարան և հասարակական գործիչ, հրապարակախոս-քննադատ։ Մնվել է Նոր Բայազետում։ Ավարտել է Պետերբուրգի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը։ Բժիշկ Նավասարդյանի հետ հիմնադրել է Կովկասյան Բարեգործական ընկերությունը։ Մոտիկից մասնակցել է արևելահայ թատրոնի զարգացմանը։ Թարգմանել է Շեքսպիրի «Համլետ» ողբերգությունը, գրել «Տիգրանի Աստվածաները» պիեսը, որը բեմադրվել է 1882 թվականին Պ. Աղամյանի մասնակցությամբ։

ԱՐՄԻՐՈՆՈՎ — Անհայտ։

ԱՐՂՈՒԹԻՆՍԿԻ, ՄՈՍԵ — Իշխան։

ԱՐՆՈ ՊԼԵՍԻ — Ֆրանսուզի, 1840-ական թվականներին Պետերբուրգի Մխիթարյան թատրոնի գերասանուհի։

ԱՔԻՄՈՎ, ԱՂԱՅՈՆ ԳԱԼԻԳՐՈՎՉ — Պետերբուրգում Գ. Սունդուկյանը հաճախ է այցելել Աթմովներին։ Հավանաբար Թիֆլիսում եղել է Աթմովների մի ճյուղ էս, որտեղից և Սունդուկյանները ճանաչել և ծանոթ են եղել նրանց։

ԱՔԻՄՈՎ, ՏԱՏՈ — Անհայտ։

ԲԱՐԱՆԱՍՅԱՆ, ԶԱՔԱՐԻԱ — Սունդուկյանի քրոջ՝ Հռիփսիմի ամուսնու հարազատներից։

ԲԱՐԱՆԱՍՅԱՆ, ԻՎԱՆ ԶԱԽԱՐԻՉ — Գ. Սունդուկյանի քրոջ՝ Հռիփսիմի ամուսինը։
ԲԱՐԱՆԱՍՈՎ, ՅԱԳՈՐ ՅԱԳՐՈՐԻՉ — Բարոնասյան Զաքարյայի եղբայրը։

ԲԱՅԱԼՈՎ, ՕՂԱՆՅԱ — Անհայտ։

ԲԱՍՏԱՄՈՎ — Բժիշկ, աշխատել է Բ. Նավասարդյանի հիվանդանոցում։

ԲԱՏՈՆԻՇՎԻԼԻ, ԻՅԱ — Սունդուկյանների ընտանիքին ծանոթ վրաց իշխան։

ԲԱՐԱՐԵՆ — Գ. Սունդուկյանի ազգականուհին։

ԲԱՐԻԱՏԻՆՍԿԻ — Սունդուկյանի հետ Փարիզ մեկնած նրա ընկերներից մեկը։

Ե. Ռուսթավելու «Վաղրենավորից» հատվածներ է թարգմանել ուսուներև։

ԲԵՐՈՒԹՅԱՆ (ԲԵՆՔՐՈՒԹՈՎ), ՄԻՔԱՅԵԼ — Իշխան, Սունդուկյանի ընկերը, թատերական դործիչ։

ԲԵՐՈՒԹՈՎ, ԳՐԻԳՈՐ — Անհայտ։

ԲԵՐՈՒԹՈՎՆԵՐ — Սունդուկյաններին ծանոթ ընտանիք Պետերբուրգում։

ԲՆԿԱՐՈՎ, ՊԵՏԻՆ — Սունդուկյանի ընկերներից:

ԲՆԹԱՆՆԻԻ — Անհայտ:

ԲՆԼՅԱՆՎ — Կովկասի փոխարքայության գրասենյակում գանձապահ, Սունդուկյանի Գերբենդ արտոլեյու տալիս զարձած անձնավորություն:

ԲՆԼՍԿԻ — Անհայտ:

ԲՆԲԲԲՅԱՆ, ՄԻՆԱՍԻ (1871—1919) — Իրավարան, գրականագետ-քննադատ, հասարակական-քաղաքական գործիչ: Ուսուցիչ: Մնվել է Նոր-Նախիջևանում: Աշխատակցել է հայ և ռուս պարբերականների, և ռուս գրականագետ Յուրի Վենյովսկու հետ խմբագրել ու հրատարակել է «Армянские беллетристики» երկու հատորը:

ԲԵՐՈՆՎ (ԲԵՐՈՆՅԱՆ), ՄԻՍԻԻՉ — Մնվել է Աստրախանում, 50—60 թվականներին եղել է հայոց լեզվի և գրականության դասատու: Պետերբուրգի համալսարանում և հայկական գրերի ուղեկցենտ ցենզորական կոմիտեում: 1851 թ. հրատարակել է Աստրախանի բարբառի բերականությունը: Երկար տարիներ աշխատել է ռուս-հայ-ֆրանսերեն ընդարձակ մի բառարանի վրա, որն անտիպ է մնացել: «Հյուսիսսիսիայի» 1861 թվականի 10-րդ տետրակի շուրջը ծագած պայքարի ժամանակ ցենզորական վարչությանը ներկայացրած իր գեկուցագրում բռնում է Մ. Նալբանդյանի և Ստ. Նազարյանի կողմը:

ԲԵՆՏՈՆ — Ֆրանսիացի, Պետերբուրգի Միքայելյան թատրոնի դերասան:

ԲՈՆԱՊԱՐՏ, ՆԱՊՈԼԵՈՆ (1769—1821) — Զորավար և պետական գործիչ: 1804—1814 և 1815 թվականներին եղել է Ֆրանսիայի կայսրը:

ԲՈՒԴԱՂՈՎ (ԲՈՒԴԱԿՈՎ), Լ. Զ. — Պետերբուրգի համալսարանի ուղեկցենտ, թուրքերեն լեզվի և գրականության դասախոս, թուրքերենի հայտնի բառարանագիր: Բուդաղյանը Մովսեսի եղբայրն է, որը մոտ հաբաբերությունների մեջ է եղել Միք. Նալբանդյանի հետ:

ԲՈՒՏԿՈՎ (ԲՈՒԴԿՈՎ), ՎԼԱԴԻՄԻՐ ՊԵՏՐՈՎԻՉ (1820—1851) — Պետական գործիչ: Պետերբուրգում Կովկասյան կոմիտեի նախագահը: 1853—1865 թթ. պետական բարոսուղար, իսկ այնուհետև՝ Պետական խորհրդի և Մինիստրների կոմիտեի անդամ:

ԲՈՒՍԼԱՍԿԻ, Գ. — Սունդուկյանի ծանոթը Թիֆլիսում: Խմբագրել է (Լուկեկի հետ) «Ամուսիններ» պիեսի ռուսերեն թարգմանությունը, որը վերջնական խմբագրության պետք է ենթարկեր Յու. Վենյովսկին:

ԳԱՐՈ — Սունդուկյանի ազգականը:

ԳԱՐՍՈ — Սունդուկյանի ընկերը:

ԳԵՐԵԿՍ — Անհայտ:

ԳԵՂԱՄՈՎ — Հայոց Բաբեգործական Ընկերության գործիչ:

ԳԵՈՐԳԻ ԳԱՎԻԴՈՎԻՉ — Սունդուկյանի հորեղբոր որդին:

ԳՈՋԱԼՈՎ — Անհայտ:

ԳԱՎԻԴՈՎ, ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ (1849—1911) — Կարապետյան Ալեքսանդրի բեմական ազգանունն է: Մնվել է Վաղարշապատում: Ինքնուս էր: Սկզբում եղել է Թիֆլիսի իտալական շաքերալի հասարակ խորիստ, ապա մասնակցել է տեղի ռուսական թատրոնում բեմադրվող օպերաներին: Այնուհետև դառնում է Ռուսաստանի մայրաքաղաքների երաժշտական թատրոնների, մասնավորապես օպերետների անվանի երգիչ-գերասան: Հռչակված էր, մանավանդ, իբրև գնչուական

առմանների մեներդիչ: Մատայել / նաև ոստական զբաժանում: 1869 թ. կապ-
ված է եղել հայ թատրոնի հետ, նրա ներկայացումներում կատարելով հայկա-
կան երգեր: 1869 թ. մայիսի 2-ին առաջին անգամ բեմադրված «Եվային կամ
նոր Դիոգինես» կատակերգությունում կատարել է պարոն Եվայինի դերը:
Սունդուկյանը այդ դերը պրել է հենց Կարապետյանի համար, նկատի ունենա-
լով նրա երաժշտական ընդունակությունը:

ԴԱՎԻԹ ՆԻԿԻՏԻՉ — ՏԵՍ Արզանյան Դավիթ:

ԴԱՎԻՇՈՎ — Սունդուկյանի ընկերը Գիմնազիայում, հետագայում սովորել է Լա-
դարյան ճեմարանում:

ԳԱՐԻՈ — Դարգան, Ֆրանսիացի, պրոֆեսոր, Սունդուկյանին լավ ծանոթ անձնավո-
րություն, որի հետ նա շփվել է փարիզում եղած օրերին:

ԴԱՐՆՋԱՆ — Ահհայտ:

ԴՅՈՒՄԱ, ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ (Որդի) (1824—1895) — Ֆրանսիական հայտնի գրող, որին
գրեմ էր Սունդուկյանը «Պեպոն» փարիզում բեմադրելու համար:

ԻՋԵԿՅԱՆ, ԱԼԵՏԻՔ — Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության ակտիվ գոր-
ծիչներից:

ԻՍԱՅԱՆ — Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության գործիչներից:

ԵՎԱՆԴՈՒԼՅԱՆ, ԳՐԻԳՈՐ — Թիֆլիսի քաղաքագլուխ, հայ բուրժուազիայի դադա-
փարախոսներից, Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության գործիչներից:

ՉԱԼԻԿՈ — Ահհայտ:

ՉԱԽԱՐԲԵՆՈՎ — Ահհայտ:

ՉԱԽԱՐ ՆԻԿԻՏԻՉ — Ահհայտ:

ՉԱՎՐԻԵՎ, ՍՈՒՈՄՈՆ — Ահհայտ:

ՉՈՐԱՐՈՎ, ՅԱԳՈՐ — Սունդուկյանների բարեկամներից:

ՉՈՐԱՎՈՎ, Ն. — Ատիճանավոր Կովկասի փոխարքայության գրասենյակում:

ԼԼԻՍԱՐԵԹ (ՆՂԻՍԱՐԵԹ) — Սունդուկյանի ազգականուհին:

ԷՆՃԻԱՃՅԱՆՅ, ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ — Տպարանատեր-հրատարակիչ Թիֆլիսում, համքա-
րական շարժման մասնակիցներից:

ԷՐԵԿԻ — Հեռակ II Բաղրատիոնի (1720—1798) — Վրաց թագավոր, ականավոր
պետական գործիչ և գորավար:

ԷՐԵԿԻ — Ահհայտ:

ԹԱՄԱՄՇԵՎ — Սունդուկյանի ընկերը Պետերբուրգում:

ԹԱՄԱՄՇԵՎ — Թիֆլիսահայ հարուստ վաճառական-կալվածատեր, հայտնի իր
քարվանսարայով, որը գտնվում էր Նախիկին Երևանյան հրապարակում:

ԹԱՄԱՄՇԵՎ, ՍՈՒՈՄՈՆ — Սունդուկյանների մոտ ծանոթուհիներից:

ԹԱՄԱՐՈ — Սունդուկյանի երեխաների ստնտուն:

ԹԱՔՈՒՀԻ — Սունդուկյանների ազգականուհին:

ԹԵԿԵՆ — ՏԵՍ Թինաթինա Սունդուկյան:

ԹՈՒՄԱԽՅԱՆ — Ահհայտ:

ԹՈՒՄԱՋՈՎ, ԳՐԻԳՈՐ — Ահհայտ:

ԹՈՒՄԱՆՈՎ, ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ — Ահհայտ:

ԻԶՄԱՅԻԼ ՓԱՇԱ — Ըստ տեքստի՝ Թիֆլիսի հարուստներից, արզաշատելի մի դեմք։
ԻԶՄԱՅԼՈՎ — Հավանաբար Իզմայիլյան Պողոսի (1852—1895) մասին է խոսքը։
Լիրերալ գործիչ։ Ավարտել է Թիֆլիսի գիմնազիան և Պետերբուրգի համալսարանը։ «Մշակի» հրատարակության առաջին տարիներին վարել է նրա «արտաքին բաժինը»։ Աշխատակցել է նաև «Тифлисский вестник» և «Новое обозрение» թերթերին։

ԻԶՄԻՐՈՎ (ԻԶՄԻՐՅԱՆ), ԳՐԻԳՈՐ (1819—1891) — Վլադսուսական թվականներին Թիֆլիսի հայ եատրոնի գործիչներից։ Սովորել է Ներսիսյան դպրոցում, ապա՝ Լազարյան ճեմարանում։ 1843 թվականին ավարտել է Պետերբուրգի համալսարանի իրավագիտական բաժինը։ Նդել է Թիֆլիսի քաղաքագլուխ։ 1863 թվականին մոտիկից կապվել է հայ թատրոնի հետ։ Նա մոտ է եղել քաղաքի համարական կազմակերպությանը։ Համբարձների 1865 թվականի հուլիսին պատահաբար նա է. Էնֆիաճյանի, Ն. Ռոտինյանի, Գ. Փրիգոնյանի, Գ. Սունդուկյանի և ուրիշների հետ մեղադրվել է համբարներին «գրգռելու» մեջ և բանտարկվել է մեկ ու կես տարի։

ԻՂՍՈՒՄԻԶ — Աստիճանավոր Դերբենդի նահանգապետ Մինկվիցի գրասենյակում։
ԻՂԱՆ ԶԱՆԱՐԻԶ — Սունդուկյանի բրոշ՝ Հսիսիմեի ամուսինը։

ԻՂԱՆ ՄԻՆԱՅԼՈՎԻԶ — Ցենզոր, որին Սունդուկյանը դիմել է «Ամուսիններ» պիեսի արգելքը վերացնելու համար։

ԻՂԱՆ ՄԻՆՆԻԶ — Անհայտ։

ԻՂԱՆ ՌԱՅԱՅԼՈՎԻԶ — Ռ. Պատկանյանի որդին, շատ մոտ է եղել Սունդուկյանի հետ, որը բազմիցս օգնել է նրան։

ԼԱՐՈՂՆԵԿՈ — Անհայտ։

ԼԱԶԱՐՈՎՆԵՐ — Սունդուկյաններին ծանոթ բնական Պետերբուրգում։

ԼԻԶԱ — Անհայտ։

ԼԻՆԱԶՈՎՆԵՐ — Սունդուկյանին ծանոթ բնական Պետերբուրգում։

ԼԻՍԻՆԿՈՎՍԿԻ — Սունդուկյանի ընկերը, որը նրա հետ մեկնել է Փարիզ։

ՋՈՐԺՍ-ՄԵԼԻՔՈՎ, ՎԱՍԻԼ — Պետերբուրգի համալսարանի ուսանողներից, Սունդուկյանի մտերիմ ընկերը։

ԼՈՒՆԿԵԼԻԶ, Գ. — Սունդուկյանի «Ամուսիններ» պիեսի ուսանողներն թարգմանության խմբագիրը։

ԽԱԼԻԼ ԻՐՆ ԱԶՄԵԴ ԱԼ-ՅԱՐԱԿԷԼԻԿԻ (ծն. մոտ 1719—մահ. 1791) — Արաբ ֆիլոսոֆ Իրազակերտ Սիրավիյհի հետ կազմել է ժերականություն, որ պարզ պատկերացում է տալիս արաբական քերականական սխալների մասին միջին դարերում։ Իր «Գիրք տաղաչափությունում» առաջինն է սխալմատիկաչափայի ենթարկել արաբական տաղաչափության օրենքները։ Նա առաջին արաբական բառարանի կազմողն է, որը հայտնի է «Ալիբի գիրք» անունով։

ԽԱՄՓԵՐԻ — Սունդուկյանի ազգականուհին։

ԽԱՆԴԱՄՈՎ — Աստիճանավոր, Սունդուկյանի հետ մեկնել է Փարիզ։

ՅԱՍԻՍՈՎ, ԳԱՐԻԲԵԼ (1831—1898) — Բնագետ և մանկավարժ։ Սունդուկյանի հետ սովորել է Խաչատուր Աբովյանի պանսիոնում, ապա՝ Լազարյան ճեմարանում և Դոբրաշտի համալսարանում։ Վերադառնալով Թիֆլիս, 1852 թվականին բա-

ցել է պանսիոն, որն իր գոյությունը պահպանել է մինչև 1935 թվականը: Շտեշյանի հրավերով ընտրությունների դատեր է ավանդել ներսիսյան զսլոցում, որ տեղից հեռացվել է Աշտարակեցու հրամանով: Պաշտոնավարել է Թիֆլիսի աստղարաշխական գիտարանում՝ որպես կոտավարիչ: Անցյալ դարի 50—60-ական թվականներին Թիֆլիսի աչքի ընկնող հայ մատուրականներից է: Հետադուրե է Կովկասյան լեռների սառցակուտերը, որոնց մասին մի շարք աշխատություններ է հրատարակել, ինչպես և ռվեր: Հայ երեխանց բնծա և ժողովրդավարական խորհրդածուխյունները գրեկը:

ԽԱՐԻՏՈՆՈՎ — Աստիճանավոր Պետերբուրգի Կովկասյան կոմիտեում:

ԽՈՍՐՈՒՅԱՆ, ՐԱՂԳԱՍԱՐ — Թիֆլիսահայ հարուստ, հարուստ է Սունդուկյանին «Պեդուր» Ձիգիմովի մեջ տեսնելով իր տիպը:

ԽՈՐԻՇԱՆ — Սունդուկյանի ազգականուհին:

ԽՐԻՏՅԱՆ, ՄԿՐՏԻՉ (ՀԱՅՐԻԿ) (1822—1907) — Կաթողիկոս (1892—1907), Վարազա մանրամ վարդապետ եղած ժամանակ հրատարակել է (1858 թվականից) «Արծաթի Վասպուրական» պարբերականը, կրթական յաչն գործունեություն է ծավալել դավառում, Ռուս-թուրքական պատերազմի տարիներին ակտիվ կերպով մասնակցել է լրագրական կյանքին, Բեռլին մեկնելով որպես ազգային պատվիրակ: Ունի զեղարվեստական գործեր, «Հրավիրակ Արարատյան», «Վանդույժ», «Հալալույժ», «Պաղիկ և թռչնիկ», «Միրաբ և Սամվել» և այլն: Սունդուկյանը պաշտպանել է նրա թեկնածությունը կաթողիկոսական ընտրությունների ժամանակ, այդ հոդվածը ընդհարմելով Գր. Արծրունու հետ:

ԽՈՒՔԱՐԱՄՈՎ, ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ — Սունդուկյանի գաղափար Պետերբուրգի համալսարանում:

ԽԻՆԱՄԵԶՂՎԱՐՈՎ, ԳՅՈՐԳԻ — Սունդուկյանի հետ մեկնել է Պետերբուրգ՝ համալսարանում սովորելու համար: Հետագայում զբաղվել է թարգմանությամբ: 1853 թ. արձակ թարգմանել է Գրիբոյեդովի «Եկեղից պատուհանը» լակական ազգանունն է Մինամազլիբիլի:

ՕՐՈՒՆՅԱՆ, ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ — Հարուստ բարձուստ, Սունդուկյանն իր ընտանիքով ապրել է նրան պատկանող տանը: Կովկասյան Հալոց բարեգործական ընկերության ղեկավարից:

ԿԱՅԹԱՄԱՋՈՎ, ԿԱՅԹԱՄԱՋՈՎՆԵՐ — Սունդուկյանի գիմնադրական ընկերները, հետագայում սովորել են Պետերբուրգում:

ԿԱՅԹԱՄԱՋՈՎ, ՎԵՐԱ — Սունդուկյանների ծանոթուհիները:

ԿԱՐԱԿԱՇ — Անհայտ:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱՎԻՂՈՎԻՉ — Սունդուկյանի հորեղբոր որդին:

ԿԱՐԱՏԻԳԻՆ, ՎԱՍԻԼԻ ԱՆԴՐԵՆԻՉ (1802—1853) — Ալեքսանդրինյան թատրոնի նշանավոր ողբերգակ:

ԿԱՏՅԱ (1863— ?) — Սունդուկյանի դուստր Կատարինն:

ԿԱՏՐՖԱՔ (1810—1892) — Յրանսիական բնագետ, պրոֆեսոր Փարիզում: Սունդուկյանը լսել է նրա հրապարակաչին դասախոսությունը:

ԿՈՒԿԵՆ, ԲԵՆՈՒԱ (1841—1909) — Յրանսիական ականավոր զերասան, Սունդուկյանը գիտել է նրա խաղը Փարիզում:

ԿՈՆՍՏԱՆԴԻՆ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐՈՎԻՉ — Անհայտ:

ԿՈՉԱՐՂԻՆՍԿԻ ՖՐԻԴՐԻԽ ԲԵԿ — ՏԷ՛ս Ֆրիդուլ Բեկ Կոչարլինսկի:

ԿՈՐՂԱՆՈՂ, ԱՆՏՈՆ — Թիֆլիսահայ հարուստ:

ԿՈՐՂԱՆՈՂ, ՄԻՔԱՅԻԼ — Աստիճանավոր, Սուեդուկյանի ընկերներից:

ԿՂԱԼԻԽՎ — Անհայտ:

ԿՐՈՒԶՆԵՏԵՐՆ, ԱԼԵՔՍԵՅ ՖԵՈԴՈՐՈՎԻՉ — Կովկասի փոխարքայի գլխավանդատը
գիրեկուոր:

ԿՈՒԼԱՍՈՎՍԿԻ — Անհայտ:

ԿՈՒՅՍ ՄԱՐԹԱ — Սուեդուկյանների ազգականուհի:

ԿՈՒՐՄՈՂ, ՄԻԽԱՅԻԼ — Անհայտ:

ՀԱՉԱՐՊԵՏՈՎ — Անհայտ:

ՀԱԿՈՐ ՆԻԿԻՏԻՉ — Արզանյան, Դավիթ Արզանյանի եղբայր:

ՀԵՋՈՒԲՅԱՆ, Գ. — Թիֆլիսահայ հարուստ, Հայոց Բարեգործական ընկերության
գործիչ:

ՀԵՔԻՄԱՂԱՅԱՆ — Անհայտ:

ՀԵՔԻՄ ԽԼԱՆԵ — Հավանաբար՝ բուժակ:

ՀՅՈՒԳՈ, ՎԻԿՏՈՐ (1802—1885) — Ֆրանսիական մեծ գրող:

ՀՈՒՀԱՆՆԵՍ ԿԱՐԲՅԻ (1761—1842) — Կաթողիկոս (1831—1842), Հալածիկ է

Սուեդուկյաններին, նրանց համարելով էջմիածնի վանքատեղիի ճորտեր:

ՀՈՒՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, ԱԲԳԱՐ (1849—1904) — Հայտնի հրապարակախոս և հասարակական գործիչ, «Փորձ» և «Արձագանք» պարբերականների հիմնադիր-խմբագիր: 1879—1882 թվականներին մոտիկ մասնակցություն է ունեցել Թիֆլիսի հայկական թատերախմբի ստեղծմանը: Ֆրանսիական թարգմանիչ է մեծ շարք պիեսներ, որոնք խաղացվել են արևելահայ բեմում:

ՂԱՂՈ ԶԱԽԱՐԻՉ — Սուեդուկյանի հորեղբոր որդին:

ՂՈՐԽՄԱԶ — Սուեդուկյանների բարեկամներից:

ՏԱՎՃԱՎԱԶԵ, ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ (1786—1846) — Վրաց առմանտիկ բանաստեղծ: 1826 թվականին գեներալ-մայոր էր, ապա՝ գեներալ-լեյտենանտ: Սղել է Անդրկովկասում «Հայկական մարզի» նահանգապետ և մարտերում զոհվել է Բալաղետի:

ՏԱՎՃԱՎԱԶԵ, ՅԱՍԵ — Իշխան, Սուեդուկյանի շատ մոտ ընկերներից, նրա հետ միասին մեկնել է Պետերբուրգ՝ համալսարանում սովորելու համար:

ՄԱԳՄԱԼԻՆԱ — Էստրադայի հայ դերասանուհի:

ՄԱԳՄԱ — Սուեդուկյանի ազգականուհի:

ՄԱԼԻՆՅԱՆՅ, ԳՐԻԳՈՐ — Անհայտ:

ՄԱԿԱՆՎ — Անհայտ:

ՄԱԿԻԼԵՐ, ՖՐԵԴԵՐԻԿ — Պրոֆեսոր, Փարիզի արևելյան լեզուների դպրոցի ուսուցչապետ:

ՄԱՄԱՍԿԻՍՈՎ, ԳԱՐՈ — Անհայտ:

ՄԱՆԳԻՆՅԱՆ, ԱՄԻՐԱՆ (1848—1913) — Մանկավարժ և հայ թատրոնի ղեկավարական ուղղության համար սլաքարող թատերական գործիչ-դերասան:

ՄԱՆՈՒՄԱՆՅԱՆ, ԱՆԻՔՍԱՆԴՐ (1842—1911) — Հայ խոշոր բուրժուազիայի ներկայացուցիչ, հովիթային խոշոր արդյունաբերող, որի հետ Սունդուկյանը շփվել է նաև Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության գործունեության ատենության մեջ:

ՄԱՆՅԱՆ — Սունդուկյանների ազգականություն:

ՄԱՐԳԱՐԻՏ — Բ. Նավասարդյանի կինը, Նավասարդյան-Պալատյան Մարգարիտ (1851—1896), գրող Նավասարդյան ասպետների հետ Սունդուկյանը նամակագրություն է ունեցել, երբ նրանք գտնվել են արտասահմանում: Նավասարդյանին և Սունդուկյանին հետաքրքրել է կտանայ ազատագրության հարցը:

ՄԱՐԴՆՆՈՒՄ — Սունդուկյանի ընկերը Թիֆլիսի գիմնազիայում:

ՄԱՐՏԻՆՈՒՄ, ԱՆԻՔՍԱՆԴՐ ԵՎ ՍՏԱՆԻՍԼԱՎ (1816—1860) — Ալեքսանդրինյան թատրոնի տաղանդավոր դերասան, շեքսպիրյան սեպուխտական տրագիկաների շարունակողը:

ՄԱՐԲՍՐՈՒՄ — Թիֆլիսահայ հարուստ, որին ծագել է Սունդուկյանը:

ՄԵԶԼԻՆՈՒՄ, ՊԵՏՐ — Սունդուկյանի հետ մեկնել է Պետերբուրգ՝ համալսարանում ասպրանդու համար:

ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄՅԱՆ — Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության գործիչներից: ՄԵԼԻՔ-ԱԴԱՄՈՒՄ, ՍՏԱՆԻՍԼԱՎ ԵՎ ՄԵԼԻՔԻՆ — Սունդուկյանի մոտ ընկերներից Դերբենդյում:

ՄԵԼԻՔ-ԱԶԱՐՅԱՆ, ԱՆԻՔՍԱՆԴՐ — Թիֆլիսի հայ հարուստներից. Մերենցի աղջկա՝ Թագուհու ամուսինը:

ՄԵԼԻՔ-ԲԵՂԱՐՅԱՆ, ԱՆԻՔՍԱՆԴՐ — Մանկավարժ, ունեցել է սլանսիոն, Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության գործիչներից:

ՄԵԼԻՔ-ՄԵԶՐԱՐՅԱՆ — Կովկասի դրամանշական կոմիտեի աշխատակից:

ՄԵԼԻՔ-ՄԵԶՐԱՐՅԱՆ, ՍՈՒՐՈՒՄ — Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության գործիչներից:

ՄԵԼԻՔՈՒՄ — Իշխան, Սունդուկյանի ընկերներից:

ՄԵԼԻՔՈՒՄ — Իշխան, Կովկասի փոխարքայի պաշտոնակատար, որին հաստատելու է ներկայացվել Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության կանոնադրությանը:

ՄԵԼԻՔ ՍՏԱՆԻՍԼԱՎ — Սունդուկյանի ազգականը:

ՄԵՍԵՆԵՎ, ՆԻԿՈՒՄԱՆ — Վրաց հասարակական գործիչ, 1870-ական թվականներին Պեպուրի գերակառարներից մեկը վրաց բեմում:

ՄԵՐԶՈՒՄ — Սունդուկյանի ուղեկիցը գեպի Փարիզ:

ՄԵՆԵՎԻՅ, ՅՈՒՆ — Դերբենդի ղեկավարական նահանգապետ, որի գլխավորման վարիչ է եղել Սունդուկյանը 1865 թվականին, լինելով ժողովարարների կորպուսի 6-րդ շրջանի պետ, անողորմ կերպով ճնշել է համաքաղաքական շարժումը Թիֆլիսում:

ՄԻՐԱՐՈՒՄ — Աստիճանավոր, Սունդուկյանի հետ մեկնել է Փարիզ:

ՄԻՐՁԱ ՇԱՆԻ (?—1852) — Ադրբեջանական հայտնի բանաստեղծ:

ՄԻՐՁՈՒՄ — Թիֆլիսահայ հարուստ վաճառական, որի խանութում աշակերտ է եղել Սունդուկյանի եղբայր Միրայրը:

ՄԻՐԻՄԱՆՅԱՆ, Ն. Օ. — Սունդուկյանի կնոջ ազգականը:

ՄԻՐԻՄԱՆՈՒՄ (ՄԻՐԻՄԱՆՅԱՆ), ԱՆԻՔՍԱՆԴՐ — Սունդուկյանի կնոջ եղբայրը, վաճառական, Սունդուկյանի հետ մեկնել է Փարիզ:

ՄԻՐԻՄԱՆՅԱՆ-ՍՈՒՆԴՈՒՄՅԱՆ ՍՈՅՅԱՆ (1846—1913) — Սունդուկյանի կինը:

ՄԻՔԱՅՅԵԼ (ՄԻԽԱԵԼ) — Սունդուկյանի կրտսեր եղբայրը:
 ՄԻՔԱՅՅԵԼ ՊԱՆՈՎԻԶ — Պավել Թադավորի որդին:
 ՄԻՔԱՅՅԵԼ ՍԵՐԳԵՆՎԻԶ — Անհայտ:
 ՄՈՒԼԵՌ (1622—1673) — Ֆրանսիական հանճարեղ կոմեդիոգրաֆ:
 ՄՈՂԱԼԻՆՎ, ՊԱՆՎԵԼ ՍՏԵՊԱՆՈՎԻԶ (1800—1848) — Ռուս հանճարեղ գերասան-
 ողբերգակ:
 ՄՈՍԵՍ — Սունդուկյանի ընդերք:
 ՄՈՒՐԱՎՅՈՎ Ն. Ն. — Կովկասի փոխարքա (1854—1856):
 ՎՈՒՐԻՆ, Ժ. — Թիֆլիսում գիտակերպարող Կովկասյան ֆրանսերեն ամսագրի խմբա-
 դիր:

ՃԱԳՈՐ — Տե՛ս Ռոտինյան Յագոր:
 ՅԱՍԵ Գ. — Սունդուկյանի ազգականը:
 ՅԱՍԵ — Տե՛ս Ճավճալաձե Յասե:

ԿԱԼԱՍԱՐԴՅԱՆ, ԲԱԳՐԱՏ — Կովկասի Հայոց Բարեգործական ընկերության հիմ-
 նադիրն ու նախագահը, բժիշկ:
 ԿԱՍԱԿՅԱՆ ՅԱԿՈՎԼԵՎՆԱ — Անհայտ:
 ԿԱՍԱԿՅԱՆ ՎԼԱԴԻՄԻՐՈՎՆԱ — Պետերբուրգի Կովկասյան Կոմիտեի նախագահ Թուս-
 կովի կինը:
 ԿԱՌԻՄԵՆԿՈ — Սունդուկյանի և Նավասարդյանի մոտ ծանոթներից:
 ԿԵՂՍԻԿ — Բարձրաստիճան շինովիկ Կովկասի փոխարքայության գրասենյակում:
 ԿԵՐՄԵՍ — Վարժապետյան. կաթողիկոս:
 ԿԻՆՈՒԱՅԵՆ, Ն. ՅԱ. (1813—1928) — Վրաց նշանավոր հրապարակախոս, հասարա-
 կական գործիչ, երիտասարդ հասակում Չերնիշևսկու հետևորդներից: 1865
 թվականի համբարական շարժման հարցերով թղթակցել է Գերցենի «Կոլոկո-
 լին» Ռիոնելի ստորագրությամբ:
 ԿԻՆՈՒԱՅԵ ՋԱԽԱՐԻՉ — Անհայտ:
 ԿԻՆՈ — Սունդուկյանի դուստրը՝ Նունեն:
 ԿԻՆՈՒՅԱ — Սունդուկյանի բարեկամներից, Ալեքսանդր Միրիմանյանի դուստրը:

Ը — Տե՛ս Շահապուրյան Միրայել:
 ԸՍԴՈՒՆ — Սունդուկյանների ծանոթուհիներից:
 ԸՍԴԻՆՅԱՆՆԵՐ — Թիֆլիսահայ հարուստ, քարվանսարայի տեր և խոշոր առե-
 տրական:
 ԸԱԶՊԱՐՈՆՅԱՆ, ՄԻՔԱՅՅԵԼ — Թիֆլիսահայ հարուստ, մասնավոր հիվանդանոցի
 տեր: Սունդուկյանի թշնամիներից մեկը Կովկասի Հայոց Բարեգործական ըն-
 կերության ներսում:
 ԸԱՄԻԼ (1798—1871) — Կովկասի լեռնական ժողովուրդների՝ ցարական Ռուսաս-
 տանի դեմ մղած կռիվների առաջնորդը: Շամիլը կարճ ժամանակում հսկայա-
 կան հեղինակություն է ձեռք բերել ապստամբությամբ բռնված շրջաններում
 ինչպես իր անձնական խիզախությամբ ու քաջության, նույնպես և ցուցաբերած
 ազգամական տաղանդի շնորհիվ: Տասնամյակներ տևող այդ պատերազմը հիմ-

նականում Տեղվեց 1559 թվականին, երբ ինքր՝ Շամիրը՝ զերի վերցվեց ուսու-
կան զորքերի կողմից:

ՇԱՄԻՐԱՄ — Հավանաբար զերասանուհի Շամիրամը, 1879 — 1882 թվականներ:

Հայ զերասանական խմբի անդամ:

ՇԱՆՇԻԽԷՎ, ՊԵՏՐԵ — ՏԵ՛ս Շանշյան Պետրոս:

ՇԱՆՇԻԽԷՆԵՐ — Պետրոս Շանշյանի եզրուր բնասիրքի Պետերբուրգում:

ՇԱՆՇՅԱՆ ՊԵՏՐՈՍ (1819 — 1889) — Պահպանողական հայացքների աեր մասնա-
վարժ: Ուսանել է Դուրպատի և Պետերբուրգի համալսարաններում: 1849 և
1851 — 57 թթ. եղել է Թիֆլիսի ներսիայան զպրօցի տեսուչ: Թուսերեն լեզվով
հրատարակել է «Երկու խոսք համբարների մասին» զիրքը: Շանշյանը Սուն-
դուկյանի հետ աերով մասնակցություն է ունեցել համբարական շարժման մե-
ջ: Ս.Ու. ԴԲ. ԿՈՒՏՈՒՆ — Ռեակցիոն «Բան» թերթի խմբագիրը Փարիզում:

ՇԵՔՍՊԻՐ, ՎԻԼՅԱՄ (1564 — 1616) — Անգլիական հանճարեղ զրամատուրգ:

ՇԻԼԼԵՐ, ՖՐԻԴՐԻԽ (1759 — 1805) — Գերմանական հանճարեղ բանաստեղծ և զրա-
մատուրգ:

ՇԻՈՒԱՆ — Անհայտ:

ՇՈՒԿՈՎ, ՍՈՒՈՒՄՈՆ — Անհայտ:

ՇԶԻՐԻՆԻՆ — Կովկասի փոխարքա Մ. Վորոնցովի զրասնեյակում զործերի կառա-
վարիչ, որի ձեռքով է աեցել Սունդուկյանին Դերբենդ աքսորիլու զործին վե-
րաերող զրագրությունը:

ՇՈՒՇԱՆԻԿ — Հավանաբար զերասանուհի:

ՇՈՒՐԱ — Անհայտ:

ՉԱԼԻՈՒՇՅԱՆ, ԴՐԻԳՈՐ — Լիրերալ բուրժուական զործիչ, ժուռնալիստ: Նոր-նա-
խիչեանաբնակ հասարակական մշակութային զործիչ և հրապարակախոս: Ակ-
տիվ մասնակցություն է ունեցել թատերական կյանքին:

ՉԻՔԱՆՈՎ, ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ — Թիֆլիսահայ հարուստ, Սունդուկյանի հակառակորդնե-
րից՝ Կովկասի Հայոց Բարեգործական րնկերության մեջ:

ՉՄՇԿՅԱՆ, ԳԵՈՐԳ (1837 — 1915) — Հայ ոեալիստական թատրոնի հիմնադիրներից
խոշոր զերասան:

ՉՄՇԿՅԱՆ, ՍԱԹԵՆԻԿ (եղիսարեթ Տեր-Արրահամյան. 1849 — 1908) — Գ. Չմշկյանի
կինը: Տաղանդավոր զերասանուհի, հայ թատրոնի զլիսավոր սյուներից մեկը:

ՉՈՒՐԻՆՈՎ (ՉՈՒՐԻՆԱՇՎԻԻ), ԴԱՎԻԹ ԻՍԱԽՎԻԶ (1813 — 1891) — Վրաց խոշոր
բասարանդիր-ֆիլոլոգ, զրաֆիստը: Պետերբուրգի համալսարանում նա առա-
ջինն է եղել, որ զլիսավորել է նոր կազմակերպված վրաց, իսկ 1863 թվակա-
նից՝ վրաց-հայկական բանասիրության ամբիոնը: Սունդուկյանին զասախոսեա
է Պետերբուրգի համալսարանում:

ՊԷՍԿԱ — Անհայտ:

ՊԱՎԼԵ — Սունդուկյանների ազգականը:

ՊԱՏԿԱՆՅԱՆ, ՌԱՓԱՅԵԼ (ԳԱՄԱՌ-ՔԱՐՊԱ) (1830 — 1892) — Հայ զրականություն
կլասիկ:

ՊԱՐԵՈՒՄԵՆԿՈ — Աստիճանավոր Դերբենդի զեներալ-նահանգապետի զրատնեսակում

ՊԵՏՐՈՍ — Բ. Նավասարդյանի որդին:

ՊԵՏՐՈՍ — ՏԵ՛ս Սիմոնյան Պետրոս:

ՊԵՏՐՈՒՆՈՎ — Անհայտ:

ՀԱՄԻ, ԱՐԴՈՒՐԱՀԱՆ ՆՈՒՐԻԴԻՆ ԲԻՆ-ԱՀՄԵԴ (1414—1492)— Ականավոր տաճիկ բանաստեղծ, փիլիսոփա, երաժշտագետ, ֆիլոլոգ։ Մնվել է Ջամ քաղաքում (Խորասան), սովորել է Սամարղանդում։ Գրել է մոտ հարյուր գրական և դիտական ստեղծագործություններ։ Հիմնական գործերն են. «Սերտ բարեկամության յոսանք սրբության պալատներից», «Բելխարեստան» («Մրցատու ալգի»), «Յոթ պոեմներ» և այլն։

ՓԱԼԱՅԱՆՆԵՐ — Կարապետ և Սոֆյա ամուսիններ։ Սունդուկյանի մոտ ծանոթները Բ. Նավասարդյանը ամուսնանում է Սոֆյա Ասլալյանի հետ՝ Մարգարիտ Նավասարդյանի մա հմանից հետո։

ՏԱՆԻՆԻՎ — Անհայտ։

ՎՐՊԵՏ (ՇԱՀԱՆ-ՋՐՊԵՏՅԱՆ ՀԱԿԻԲ) (1760—1838)— Հայագետ, 1798 թվականին պատվանդել է Փարիզի Արևելյան լեզուների դպրոցում։ 1826 թվականին գալով Թիֆլիս, կարգվել է ուսուցիչ՝ Ներսիսյան դպրոցում, ապա թողնելով այն՝ պահել է մասնավոր աշակերտներ։ Սունդուկյանը սովորել է նրա մոտ 1832—1838 թթ.։ Հեղինակ մի շարք հայագիտական աշխատությունների։

ԻԱՅԱՅԵԼ — Տե՛ս Պատկանյան Ռաֆայել։

ԻՆՅ — Անհայտ։

ԻՆՈՒՏ — Ռուս-թուրքական 1828—1829 թվականների պատերազմի ժամանակ 42-րդ հզերական զնդի հրամանատար, հետագայում բարձրաստիճան շինովնիկ Կովկասի փոխարքայության գրասենյակում, որին ղեկնել են Սունդուկյանը և նրա հարազատները Դերբենդի քսոսից ազատվելու համար։

ԻՈՍՍԻ, ԷՌՆՍՈՏՈ (1829—1896)— Իտալական հեռակավոր դերասան-ոգրեղակ, որի հետ Սունդուկյանը ծանոթացել է Թիֆլիսում։

ԻՌՏԻՆՅԱՆ, ԻՌՏԻՆՈՎ ՅԱԿՈՐ — Սունդուկյանի քեռին։

ԻՌՏԻՆՅԱՆ-ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆ, ԹԻՆԱԹԻՆԱ — Դրամատուրգի մայրը, որը խոչորվել է կատարել որդուն դաստիարակելու և ուսման տալու հարցում։

ԻՌՏԻՆՈՎ, ՎԱՆՈ — Սունդուկյանի կնոջ ամադ քրոջ ամուսինը։

ԴԱԱԴԻ, ԴՈՒՍԼԻԽԻԴԻՆ (1184—1291)— Ականավոր պարսիկ բանաստեղծ։ Մնվել է Շիրազ քաղաքում։ Նրա հիմնական գործերն են «Ռուստանը» և «Գոլեստանը»։

ԴԱՂՄԵ — Սունդուկյանի ազգականուհին։

ԴԱՆԴՐՈ — Տե՛ս Միրիմանյան Ալեքսանդր։

ԴԱՆԳՈՒՆՏ — Դերասանուհի։

ԴԱՇԱ — Տե՛ս Միրիմանյան Ալեքսանդր։

ԴԱՐԱՋՈՎ, ՎԱՍԻԼ (ՍԱՐԱՋԻՇՎԻԼԻ ՎԱՍԻԼ) — Սունդուկյանի ընկերը, որի հետ մեկնել է Պետերբուրգ՝ համալսարանում սովորելու համար։

ԴԱՐԴՈՒ ՎԻԿՏՈՐԵՆ (1831—1908)— Դրամատուրգ, ակադեմիկոս։

ԴԱՐՍՆ, ՖՐԱՆՍԻՍԿ (1827—1899)— Ֆրանսիական լիբերալ-բուրժուական թատերական քննադատ և վիպասան։

ԴԱՐԲԻՍՈՎ ԳՐԻԳՈՐ — Սունդուկյանի ընկերներից։

ԴԱՅԱՐՈՎ — Սունդուկյանի ընկերներից։

ԴԵԴՈՎ — Սունդուկյանի համալսարանական ընկերը։

ԴԵԴԱՅԱՆ ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ (1844—1906)— Արքեպիսկոպոս, գրել է բազմաթիվ

Հոգվածներ և մի շարք դերեր: Սրա թեկնածուականը 1892 թվականի կաթողի
կոսական ընտրությունների ժամանակ Սունդուկյանը դեմ է եղել
ՍենթՌուֆ — Սունդուկյանի ուսուցիչը Թիֆլիսի գիմնազիայում:
Սիմոն — Սունդուկյանի հորեղբայրը:
Սիմոն — Սունդուկյանների աղջկաներ:
ՍիմոնՅԱՆ, ՊԵՏՐՈՍ (1830—1911) — Հրապարակախոս: Մեղել է նոր-նախնական
Թուրքի գյուղում, ավարտել է Լազարյան ճեմարանը, սովորել է Դորսթաի հա-
մալսարանում, որ, սակայն, չի ավարտել: Ուսուցչի և տեսչի պաշտոն է վարել
Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցում: 1863—1886 թթ. խմբագրել է «Մեղու Հայաս-
տանի» թերթը:
Սյուրի, Էմիլ (1791—1861) — Ֆրանսիական դրամատուրգ:
ՍՅՈՒԼՈՒԿ — Ռ. Պատկանյանի գրական ծածկանուններից մեկը:
ՍՈՂՈՄՈՆ — Սունդուկյանների աղջկաներ:
ՍՈՆԱ — Տե՛ս Միրիմանյան — Սունդուկյան Սաֆյա:
ՍՈՖՅԱ, ՆԴՐՈՒԼՆԱ — Սունդուկյանի բնույ աղջիկը:
ՍՊԱՆԴԱՐ — Տե՛ս Սպանդարյան Սպանդար:
ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆ, ՍՊԱՆԴԱՐ — «Նոր Դար» օրաթերթի խմբագիրը, աղգային պա-
սպանդական շարժման գաղափարախոսներից:
ՍՈՒՄՐԱՏՈՒՆՆԵՐ — Սունդուկյանի բնակիչները:
ՍՈՒՆԴՈՒԿՅԱՆ ԹԻՆԱԹԻՆԱ (1876—?) — Դրամատուրգի դաստիարակ, Մոսկվա-
յի Փոքր թատրոնի գերաստուգի, հետադադարձ հուշարար:
ՍՈՒՔԻՍՅԱՆ, ԱՐՏԱՇԵՍ (1841—1895) — Վախտանյան թվականների սկզբի
տական թատրոնի եռանդուն և շնորհալի գործիչներից: Ավարտել է Ներսիսյան
դպրոցը: Չմշկյանի հետ աշխատել է մինչև 1870 թվականի կեսը: Սունդուկյանի
պիեսներում եղել է Օսկան Պետրովիչի, Իսայա, Իրասածովի, Բրիլիանտովի
դերերի առաջին կատարողը: Սունդուկյանը իր Օսկան Պետրովիչն էլ կենդա-
մը վողկիլը նվիրել է նրան: 1866 թվականին գրել է «Բեմերի Մախարե-
անունով վողկիլը»:

ՎԱՍԻԼ — Անհայտ:
ՎԱՐՆԻՍԱ — Սունդուկյանի քրոջ՝ Հռիփսիմեի ավագ դուստրը:
ՎԵՍԵԼՈՎՍԿԻ, ԱԼԵՔՍԵՅ ՆԻԿՈԼԱՅԷԻՉ (1843—1918) — Ականավոր գիտնական,
արևմտաեվրոպական գրականության պատմաբան:
ՎԵՍԵԼՈՎՍԿԻ, ՅՈՒՐԻ ԱԼԵՔՍԵՅԷԻՉ (1872—1919) — Ռուս գրականագետ: 1886—
1890 թվականներին սովորել է Լազարյան ճեմարանում, աշակերտելով Ս. Շու-
հադիդին, ապա Մոսկվայի համալսարանի պատմա-լեզվաբանական բաժնում:
Գրական գործունեությունը սկսել է 1889 թվականից: Աշխատակցել է ռուս և
հայ պարբերականներին: Յուշաբերել է առանձին սեր և հետաքրքրություն հայ
կյանքի և դրականության նկատմամբ: Հայ գրականության և արվեստի հար-
ցերի շուրջը գրել է բազմաթիվ հոգվածներ ու ուսումնասիրություններ: Հայտ-
նի են նաև նրա կատարած թարգմանությունները հայ բանաստեղծներից:
Առանձին գրքով ուսանելն լույս են տեսել «Հայ բեկորաբանները», «Բանա-
ստեղծական թարգմանություններ», «Հայ գրականության և կյանքի
ակնարկներ», «Ռուսական աղեղությունը ժամանակակից հայ գրականության
վրա», «Հայ բանաստեղծ Ս. Շահադիդը», «Հայկական մուսա» և այլն:

ՎՈՐՈՆՏՈՎ, Մ. (1782—1856) — իշխան, սուս ազմական և պետական գործիչ, գե-
նեթալ-ֆելդմարշալ: 1806—1811 թվականներին մասնակցել և աչքի է ընկել նա-
պոլեոնյան Յրանսիայի հետ վարած պատերազմներում: 1815—1818 թվական-
ներին եղել է սուս օկուպացիոն բանակի հրամանատարը Յրանսիայում: 1844
թվականին նշանակվում է Կովկասի փոխարքա՝ անսահմանափակ լիազորու-
թյուններով:

ՏԱՆՅԱ — Տև'ս Սունդուկյան Թինաթիև:

ՏԱՐԻՆԷ — Անհայտ:

ՏԵՐ-ԱՍՏՈՒՐՈՎ (ԱՍՏՎԱԾԱՏՐՅԱՆ), ԴԻՄԻՏՐԻ — Գեներալ, Կովկասի Հայոց Բա-
րեղործական բնկերության գործիչ:

ՏԵՐ-ՀԱՅՈՒԲՅԱՆ, ՆԻԿՈՂՅՈՒՄ — 1880-ական թվականներին Կովկասի Հայոց Բա-
րեղործական բնկերության փոխնախագահ:

ՏԵՐ-ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ — Անհայտ:

ՏԵՐ-ՂԵՂՈՆԴՅԱՆ — Անհայտ:

ՏԵՐ-ՕՀԱՆՆԵՍ (նաև՝ Ճիպիանց Տեր-Օհաննես) — Սունդուկյանների տան ծխական
քահանա:

ՏԵՐ-ՕՍԻՊՈՎ — Սունդուկյանին և նրա բնկերներին Պետերբուրգ ուղևորողներին:

ՏՈՄԱ — Տև'ս Սենթով:

ՏԻՑԻԱՆՈՎ (ՏԻՑԻԱՇՎԻԼԻ), ՎԱՍԻԼ — իշխան, Սունդուկյանի հետ մեկնել է Պետեր-
բուրգ՝ համալսարանում սովորելու համար:

ՈՒՍՆԻՓԵՐ — Աստիճանավոր:

ՓԻԹՈՆԷ, ԻՍԱՅԻ ՆԴՈՐՈՎԻՉ (ՓԻԹՈՅԱՆ ՆՍԱՅԻ) — Հայ խոշոր կապիտալիստ:
Զրադվել է նաև հասարակական գործունեությամբ: Հիմնադրել է Թիֆլիսի
Արտիստական բնկերությունը, կառուցել է նախկին Արտիստական թատրոնի
շենքը: 80-ական թվականներին եռանդուն մասնակցություն է ունեցել Թիֆլիսի
հայ թատրոնի կազմակերպման գործին:

ՓՈՔՐ ԳՆՈՐԳԻ — Սունդուկյանի հորեղբոր որդին:

ՓՐԻԴՈՆՈՎ, ՄԻԲԱՅՆԷ — Թիֆլիսահայ հարուստ:

ՓՈԽՆՈՎ — Սունդուկյանի բնկերը:

ՔԱԶԵՄ-ԲԵԿ (ՔՅԱԶԻՄ-ԲԵԿ), ՄԻՐՉԱ ՄՈՒՀԱՄԵԴ ԱԼԻ (Լևերսանդր Կասիմովիչ)
(1802—1870) — Հայտնի սուս արևելագետ, ծագումով ադրբեջանցի: 1823
թվականին ընդունել է կաթոլիկանություն: 1827—1849 թվականը եղել է
պարսկական և թուրք-թաթարական բանահյուսության պրոֆեսոր Կազանի հա-
մալսարանում: 1835 թվականին ընտրվում է Պետերբուրգի գիտությունների
ակադեմիայի քաղաքացիական գիտությունների ակադեմիայի անդամ: 1849 թվականից ղեկավարում է Պետերբուրգի
համալսարանի պարսկական բանահյուսության ամբիոնը: Հիմք է դրել ադրբե-
ջանական լեզվի գիտական ուսումնասիրմանը և մեծ ծառայություն է մատուցել
թուրք-թաթարական լեզուների ուսումնասիրման գործին: Քյաղիմ-Բեկը Խալաթ
համարել է «քաղաքակրթության խոչընդոտ», նշելով, որ այն ներմուծվել է
սրով ու հրով և որ նրա բռնի փաթաթումը ժողովրդի վրին ուղեկցվել է հին
կուլտուրայի և գրականության ոչնչացումով:

ՔԱԼԻՆՈՎ ՅՈՍԵՔ — Սունդուկյանների ծանոթներից:

ՔԱՆԱՆՈՎ — Լադարյան ճեմարանի տեսուչ:

ՔԱՎԹԱՐԱՋԵ — Անհայտ:

ՔԱՐՏԱՇԱՆՆԵՐ — Սունդուկյաններին ծանոթ բնասիր Քիֆլիսում:

ՔԻՇՄԻՇՅԱՆ, ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ — Գրաբնիչ, Հայոց Բարեկործական բնակրության գլխավոր:

ՔՅՈՒՉԱՐՅԱՆՑ, ԳՐԻԳՈՐ — Բժիշկ: Ավարտել է Մոսկվայի համալսարանը: Աշխատակցել է մամուլին: Գրել է նաև պիեսներ (1864 թ. գրած «Ահա ազգասերներ», նույն տարեթվի՝ զեկտեմբերի 8-ին հայ ուսանողները խաղացել են Մոսկվայում, «Մեղապարտ փարիսեցիներ» և «Մեղապարտ հրեաներ»):

ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ — Սունդուկյանի ազգականը:

ԾԳՅՈՒՍ — Սունդուկյանին շատ մտերիմ անձնավորություն Պետերբուրգում:

ԸԼԳԱՎԼԱԴԻՄԻՐՈՎՆԱ — Խ. Պատկանյանի կինը:

ԸՆԱՆՈՎ — Անհայտ:

ՈՆԻԿՈՎ — Սունդուկյանի ծանոթներից Պետերբուրգում:

ՈՐԲԵԼԻԱՆԻ, ԳՐԻԳՈՐ (1800—1853) — Վրաց ուսմանտիկ բանաստեղծ, Կովկասի Փոխարքայության կոնսուլատացիոն խորհրդի նախագահ, Քիֆլիսի գեներալ-նահանգապետ: Մինչև այդ պաշտոններին նշանակվելը, լինելով Մերձկաստյան երկրի ղորքերի հրամանատար և քաղաքացիական մասի պետ, նա մեծ մասամբ ապրել է Դիրբենդում, ուր և, հավանական է, շփում ունեցած կլինի տեղի գինավորական նահանգապետի, նրա զինվորատան ու վերջինիս վարիչ՝ երիտասարդ Սունդուկյանի հետ: Օժտակել է Սունդուկյանին աբսորբից վերադառնալուն:

ՅԱԼԻՐ, ԵՎԳԵՆԻԱ ՅԱԿՈՎԼԵՎՆԱ — Մասնավոր պանսիոնի տեր Քիֆլիսում, ազգությամբ ֆրանսուհի:

ՅԵԴՈՏՈՎԱ, ԳԼԻԿԵՐԻԱ ՆԻԿՈԼԱՅԵՎՆԱ (1846—1925) — Թուս մեծ արվեստագետ, Մոսկվայի Փոքր թատրոնի դերասանուհի, շչեպկինյան սեպխատական տրագիկանների շարունակող:

ՅԻԼԻՊՈՎ — Անհայտ:

ՅՐԻԳՈՒԼ ԲԵԿ ԿՈՐՉԱԼԻՆՍԿԻ — Ազրբեջանական հայտնի գրականագետ, լիրերալ ուղղության գրականության պատմաբան:

REPRESENTATIVE BY ORDER AUTHORITY
ZURICH AMERICAN

ՀԱՄԱԹՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ա. — աբարերեն

ադր. — ադրբեջաներեն

անգ. — անգլերեն

ափ. — աֆգաներեն

գ. — գերմաներեն

գրբ. — գրաբար

բ. — թաթարերեն

բլվ. — թրվիսիի բարբառին հատուկ
բառ կամ արտահայտություն

բֆ. — թուրքերեն

իա. — իտալերեն

լ. — լեհերեն

լաա. — լատիներեն

հ. — հունարեն

հոգե. — հոգնակի

սլ. — սլավոներեն

ս. — սուսերեն

վ. — վրացերեն

վիլվ. — վոյսաբերական

բ. — բրդերեն

փ. — ֆրանսերեն

Արլաբուղա վ. Կարդի ոստան:
 — Արլանդվա անիլ անկիր — աչքերը
 կապել, խառել, աչքին թույ փչել:
 Արով մեկի հույսով, մեկին ապավինելով:
 Արուշի վ. 1. անկոշ հյուր: 2. ծաղրի
 առարկա:
 Արուռ ա. աղյուս:
 Աղալի ա. պատկառանք:
 Ագիո կամ ադիեո ֆ. մնաք ըստով:
 Ագազիլ բլլ. պահպան, հսկիչ:
 Ագնիվ 1. աղնվական: 2. կրթված, զար-
 զացած (մարդ):
 Ագնիվուրբի բլլ. աղնվականի զավակ:
 Ագնիվուրբուրին բլլ. աղնվական լինելը,
 աղնվական ծաղույթի տեր, աղնվակա-
 նություն:
 Արադան-բաբադան աղբ. պապենական,
 պապական-հորական, հեօրյա:
 Արանդե ֆ. սպասեցեր:
 Արմուրի — աղամբորդի, մարդ, մահկա-
 նացու:
 Ալարալուի աղբ. կարմրախաչ (ձուկ):
 Ալաղալի վ. դարբաս, մեծ գուտ:
 Ալամո վ. 1. գրոշակ, դրոշ (հեծելազորի,
 սազմանավի): 2. փխր. պարապ-սա-
 րապ՝ անգործ թրև գալը:
 Ալանծուա բլլի (վրց. հայ.) — ալովել,
 խաղիվել:
 Ալավերդի կամ Ալավերդին քի մոդ իմ —
 կերուխումի ժամանակ գինի խմողը
 մեկի կենացը խմելիս իր կողքի նստա-
 ծին հրավիրում էր հետևել իր օրինակին,
 ասելով՝ ալավերդի կամ ալավերդին քի

մոդ իմ: Հրավերն ընդունողը պատաս-
 խանում էր լավաչի օլ բառերով: Այս
 ձևով սեղանակիցները հեթոմ առա-
 ջարկում էին կենացները և դատարկում
 բաժակները:
 Ալալի ա. հունտամահատ, ընդկզկեր (լու-
 բու, սխևոն, բրնձի, ցորենի և այլն)
 ստեղծով գրադվող:
 Ալգի-՝ զաշալի աղբ. վիրավորական ար-
 տանալություն (բառացի՝ առավ-փա-
 խավ):
 Ալերասուր ո. լուսնակուն, սպիտակ մար-
 մար:
 Ալրալիա ալ. ջրի փոքր սափոր:
 Ալիբուխալի աղբ. բազր սալորի տեսակ:
 Ալի-դուլի փխր. ապրտակ Ալի-դուլի տալ
 — ապրտակել:
 Ալմուրի 1. ծխի բուխ: 2. փոթորիկ, մրր-
 րիկ:
 Ալպակա ֆ. սպառաժի բրդից թեթև գործ-
 վածք:
 Ալփաուտ բլլ. կոդապիչ, մարադյուր:
 Ալս տե՛ս հախ:
 Ալսիկ-պարուն բլլ. (հոգն — պարներ) 1.
 տիրուհի, տիկին: 2. չափաճա օրիորդ
 (թարգմ. վրաց թալ-բատոնի բառից):
 Ալսավազլալի կամ Ալսավազլալ վ. 1. ա-
 խուլախ, վաչ ասելը: 2. անեծք:
 Ածկի աբացի:
 Ակամու ֆ. ծառի տեսակ (Ամերիկացում),
 որի կարմիր փայտից պատրաստում են
 ընտրի կահույք:
 Անալու — սարսափելի:

Անկի — տարիքավոր, ծեր: փորձված, փորձառու:
 Աղբալ: ա. վերջը, ամենավերջը:
 Աղբալ: քիչ — հաշտանք:
 Անկախալ փխր. խարերա, խարդախ:
 Անկի: կոտավիլ — վախենալ:
 — Անկի: ցղվիլ — ապշեղ, խիստ զարմա-
 նալ:
 Ամալ — (նախդիր) համար:
 Ամալ — բայց, սակայն:
 Ամաղ բւբ. 1. երախտիք 2. ջանք, աշխա-
 տանք:
 Ամալ ա. հույս, միտք, ձգտում:
 Ամալ-աշխատ ա. պ. պարզ, ակնհայտ:
 Ամալի գալ — հուսալի վիճակի գալ, գոր-
 ծը լավ ընթանալ:
 Ամանար ա. ավանդ, պատվիրան:
 Ամիրձիկ — անբիծք, հոգեհանգստի կարգ,
 որ կատարվում է նեղեցյալի բնակա-
 րանում:
 Ամերիկա (ամրիկա) — բամբակյա դործ-
 վածք, բյազ:
 Ամինակալ — ամենակարգ:
 Ամփովան — դիակառու:
 Այաղ — ահեղ, սարսափելի:
 Այիլ ա. ամոթ:
 Այլի-վայի կամ Այլու ալի — ալկալյու-
 թյուն:
 Այնումը գալ — մի բանի աչք ունենալ:
 Այն-օյին աղբ. մանր-մունր, անարժեք:
 Ան վ. կամ: Ան քն չէ — կամ թն չէ:
 Անբարիշ — անհաշտ, շար:
 — Անգամը բաղմնչու անիլ — շոտելուն
 տալ, շոտելու ձեռնալ:
 Անգիթ — անմեղ:
 Անգիդում — անուտ, անդետ, տղետ:
 Անգիդումութին — 1. աղիտություն:
 2. անտեղյակություն:
 Անգլխութին — անտեղություն, անխնամ
 լինելը:
 Անգսկածի — հանկարծ, հանկարծակի,
 անուղանալի:
 Անգրձակի ան՝ անգսկածի:
 Անդաղա պ. օրինակ, առած, ասացվածք:
 Անդամեր — մագնիտաքար, մագնիս:

— Անդ եղիցի լալ և կռեկ ասամանց զբ-
 աշխեղ կլինի լալ և տամեների կրճը-
 տոց:
 Անգեւն պ. կռակ, պատգամ:
 Անդիկու բլլ. 1. կորուստ, անհետացում:
 2. անդունդ (գործ է ածվում «կորչել»
 լինելը բայերի հետ):
 Անդեհում — անհամբեր, անհանգիստ:
 Անրաման — անշաղ, անշահախեղիք:
 Անրամանութին — ոչ-ազահություն, ան-
 հաճախեղություն:
 Անրեալ վ. ալբում, վառում, բորբոքում:
 Անրեպիտիվ ձի. մարդարանական:
 Անիծք — անեծք, նզովք:
 Անիդալ հայ. առաք. անբախտ, ձախորդ:
 Անխիլ — անխելք, հիմար:
 Անխիլութին — անխելություն, հիմարու-
 թյուն:
 Անխնայտեմ — խիղճ չունեցող:
 Անկարա — թույլ, տկար, անկարող, ապի-
 կար:
 Անմերի բլլ. ամարդի, հանցավոր, մեղա-
 վոր:
 Անշուր — անշուրհ:
 Անտիկա — շատ գեղեցիկ:
 Անտիս — անձանթ:
 Անտիֆոնի հ. փոխերգ, փոխասացություն:
 Անտառա ֆ. բարեկուտ ձե՝ ցատկումով:
 Անց — բացի:
 Անցուական — անցողիկ, ժամանակավոր:
 Անում — անուն, անվանակոչում:
 Անփոշիվենլի — չափաստալք, չփոշմանելը,
 հետ չկանգնելը (խոսքից, դործից):
 Աշիլ — դերադասել, նախապատվություն
 տալ:
 Աշլա անիլ (վրց. հայ.) խառնել, խճճել:
 Աշխարհիլ 1. բոլորովին, ամբողջովին:
 2. ամբողջ աշխարհով:
 — Աշխրֆի բան կա — շատ գործ կա:
 — Աշխրֆի լավի գլուխն անիլ — լավ
 խայտառակել:
 — Աշխրֆի խալիս — բոլոր մարդիկ, աշ-
 խարհի ժողովուրդը:
 — Աշխրֆի խոսելու դառնալ — բոլորի
 խոսակցության առաջիկան դառնալ:

— Աշխրհումը մե մատ միլը դառնալ —
բոլորի խոսակցության առարկան դառ-
նալ:

Աշիլ — Հաջողվել:

— Ապուխտի դառնալ — չորսնալ, տմբել,
խիստ նիհարել, ուկոր կտրել:

Աչար ա. արդյոք:

Աչալ ա. օրհաս, մահ:

Աչնաս ա. (չինս պեղ, տեսակա՝ բառի
հոգնակին) ալիսալ իրեր, տեսակներ:

Ագնիկ — առաջնեկ, անդրանիկ գալստի,
առաջինը ծնվածը:

Աղուրբին — արջություն, փխր. կոպտու-
թյուն:

Առուտեհան ե Առուտինան — առափոս
շուտ, վաղ առափոսանալ:

Աս ֆ. թղթախաղի մեկնոց:

Ասածուրին — հասկանություն, իր խոսքը
առաջ տանելը: Տես իրասածություն:

Ասլ ա. աղնիվ, բարեկիրթ:

Ասլազադա ա. պ. բարեկիրթ, կրթված:

Ասլուքին — բարեկրթություն, աղնվու-
թյուն:

Ասլ — ազգ, ազգություն:

Ասլ ու տալ — սերունդ, առնմ:

Ասմունք — խոսք, առաջվածք, դարձ-
վածք:

Ասո վ. տառ:

Աստըծուրին — բարեբախտություն, հաջո-
րություն:

Աստծու օր — ամեն օր:

Աստղարաշխություն — աստղարաշխություն:

— Աստղի կտուր — աստղի կտուր. փխր.
շատ սիրուն, հմայիչ, գեղոգ:

— Աստծու դասարի գաս — աստծու բար-
կությունը քեզ վրա լինի:

— Աստծու փիշը դայիմ բռնիլ — չվհատ-
վել, չհուսահատվել:

— Աստուծ անփոշիվենիլ անկ — բարե-

մտղթություն աշտահալություն նորա-
պակ գույզին: Կախուման մնալ:

Ավանդվան բրլ. սեղանի կառավարիչ,
թամազա, հացերեց:

Արագունի բրլ. սթափ, արթուն, զգաստ:
Արգ ա. խեղիբր, գեկույց: Պատմելը, ա-
սելը:

Արեհաչնիկա բլլ. դուր չգալ. զոգոչվել,
խոթոթվել:

Արբուրմա աղբ. ամբուրմա, մեջքի վրայով
ցատկելու խաղ:

Արենատալի — չինձու, արհեստական:

Արնազանքխան — Արձազանք՝ թերթի
խմբագրատուն:

Արմասալ, Արմրեալ — զարմանալ: Քիմե
չիմ արմնում — զարմանալի է, ինչպես
կարելի է ազդարար բան ասել ինձ:

Արչաս — պատգեններից պատարաստած քմ-
պելիբր:

Արաչալ վ. գինեկ (անասունի ոտի մաս)
ազդրի ե սրունքի մեջտեղ):

Արցալ — աղատ, համարձակ:

Արուտյան — առափոսան:

— Արուրի Արամ անիլ վ. խասնել իրար
հեռ (Արրամ «Արրահամ» հասուկ ա-
նանից, որ ժողովրդի մեջ գործ է ան-
վել «մտացնոր, փնթի, անփույթ»
խմաստներով):

Արալ ա. 1. դրություն, վիճակ, սրպիսու-
թյուն: 2. եղևություն:

Արեւում պ. կեցցես, ապրես:

Արիսիկ ո. գեղատուն:

Արնիւ (հոգն. արի բառ) — եղբեր, շուր-
թեր:

Արիւո-չփուո աղբ. մանր-մանր (տնային
իրերի մասին):

Ար րա գինգա վ. տյատեղ ինչ ես անում:

Արիլիկա ո. թաթրոնական փոքրիկ հայ-
տաբարություն, ազգ:

Բար — համեմատ, նարմար, համապա-
տասխան:

Բարաք պ. տեսակ:

Բաղիա բրլ. թատ, աման:

Բազալիանա պ. կտորեղենի խանութներ
շարք:

հարկւմաւ ա. պ. անդորրադիր:
Յարմիշ անիլ — ալիերէ, փշացնել, բնա-
հնչել:

Բալրալա ա. մեծ փորձանք:
Բալվան ո. անտաշ, հիմար:
Բալիշի պ. նվեր, պարզե:
Բանամ պ. ծաղում, սերում: Բանամ բե-
րիլ — սերել, ստեղծել, առաջ բերել:
— Բանդ ու Բլունդդ սաղ ըլի — բարի
մաղթանք՝ զործի հաջողութեան համար:
Բանու պ. բաժինք:

Բաղալ ա. նստարարածառ, մրգավաճառ:
Բայիդուշ աղբ. բուս փխլ. միայնակյաց,
մենակ սպրոզ (ժանգոտ) մարդ:

Բայրազ աղբ. դրոշակ:
Բանդ պ. մի տեսակ բույս, որի սերմը
թմրեցուցիչ է ու թունաւոր: Հաշիշ:

— Բանն աշիլ — զործը հաջողվել:
— Բան լուս ճնդնիլ — բան պատահել:
Բաննոսի անիլ — սպանել, վերջ տալ
(կշանրին):

Բանուզովի — փոխ առնված, ոչ սեփական
(գլխավորապէս իր, կաշ-կարասի):

— Բանուզովի բիշ, Բանուզովի պուլուշիլ
— փոխառնված ծառա (անցյալ դարի
կեսերին Թիֆլիսում կիրք տնից դուրս
գալիս, եթե ուղեկցող ազգական կամ
ծառա չունենր, հարեանից էր «բան ու-
զում» ծառա փոխ առնում):

Բաշտա աղբ. սկզբում, առջինից:
Բաշտան աղբ. սկզբից եւթ, էն գլխից:

Բաշուտա աղբ. գլխիս վրա:
Բաս1 — հաղա, ապա, ուրեմն:

Բաս2 ա. 1. վիճարանութուն: 2. դրագ:

Բասիլեմ քրլ. թխվածք, դաթա:
Բատուն վ. (կոշական) տեր, պարոն,
կալվածատեր, իշխան:

— Բարաւանի պալկա ո. բառացի՝ թմբու-
կի փայտիկ: Հոռո խաղացողներին ժար-
գոնով՝ 11 թվանշանը:

Քարաք ա. 1. մորհակ, պարտամորհակ,
պարտաթուղթ: 2. թուղթ, դրութուն,
տոմար:

Քարաւա ա. 1. առատութուն: Ծաշ:
2. օրհնութուն:

Քարաւալա ա. կեցցե, ապրի, զորանա:
Քարդ պ. ծանրոց, կապոց:
Քարդեղան — բարեկեղան (կրօնական
տուն):

Քարերուրին — հավասարութուն:
Քարեմ փ. ֆրֆուսն շրջազգեստ:
Քարեմ պ. այն է, որ այգակն է, ի գեպ:
Քաշիրան — պարար, բշտիկ:
Քաշիւրին — հաշտութուն, խաղաղու-
թյուն:

Քարկենալ — բարակել, նիհարել:
Քաց ասիլ — բացերաց ասել, երեսին
տուն:

Քափրա կամ բափաւա. հաղուտի եղբե-
րը փակոց ոսկեզօծ երիզը:

Քեարու աղբ. անպատիւ, խայտառակ:
Քեարուրին — խայտառակութուն:
Քերալիտ (պ. հայ.) անբախտ:

Քեղամալ աղբ. սրտամուտ, նեղացած, վի-
րավորված:

Քեղամալ անիլ — վերափոխել, նեղացնել:
Քեղամալուրին — վերափոխել, վերադո-
ւանք:

Քեղալ պ. 1. անկիրթ: 2. անճոռնի:
Քեղնամ անիլ — խայտառակել:

Քեղովաք պ. ա. 1. աղբատ: 2. շռայլող.
մատնող (հարստութեան, կարողու-
թյունը):

Քեղու աղբ. ձանձրութի:
Քերար, բերուր պ. ալիլի մատ, մատթա-
րացույն:

Քելագաք պ. ա. 1. անճաշակ: 2. անհամ,
տհամ:

Քելիլ ֆ. թղթախաղի մի տեսակ:

Քելզա — հարսնացուն հավանելուց հե-
տո նրան տրված նշան, նշանվելու պայ-
մանագրութուն:

Քել դամ ֆ. գեղեցիկ տիկին:

Քեն աղբ. դրավական:

Քեհալ պ. ա. թուլ, տկար, հիվանդ:

Քեհալուրին — հիվանդութուն, տկարու-
թյուն:

Քեհալա պ. ա. անամոթ, անպատկոտ:

Բենառամ պ. ա. անժարուր, պիղծ:
 Բեննսար պ. ա. սխալ, անճիշտ:
 — Բեննսար ճամադուլ անիլ — սխալվել:
 Բեննար պ. անշնորհք:
 Բեննեֆիս ֆ. ներկայացում՝ հոգուտ մաս-
 նակցող գերասաններից մեկի:
 Բեշաբա պ. 1. տննար. ճարտնադար:
 2. ապիկար:
 Բեսար պ. ա. սխալ, անճիշտ:
 — Բեսար (կամ Բեննսար) անիլ — սուտ
 խոսեր ճիշտ շասեր:
 Բեսալուրին — անկրթութուն:
 Բեմվախտ պ. անժամանակ, վաղամամ:
 — Բերանը պատռած — անզգայնապահ,
 բերանբաց:
 — Բերանուժք իմֆին կու կանգնի՝ — ար-
 տաշալուտութուն՝ զաղտնիր չպահողի
 մասին:
 — Բերանուժք լուրի չի բռնվի — զաղտնիր
 պահել չի կարող:
 Բեմեփ պ. ա. անտրամագիր:
 Բգրիալա վ. նոլ, ֆոսան:
 Բրամբլլան ա. անուն հոր, ասածու անու-
 նով:
 Բրիխիտ անիլ — կոկորդից սեղմելով
 խեղդել:
 Բիդար պ. անիրավ:
 Բիլան ադր. խոհուն, խելոր:
 Բինի վ. 1. տղա: 2. ծառա:
 Բինա ա. 1. բնակավայր, ավան: 2. որջ,
 բույն: 3. վրան:
 Բինա դնիլ — մի տեղ հաստատվել, բուն
 դնել:
 Բիջ տե՛ս բիճի 2 նշան:
 Բլոմա վ. առատ, շատ:
 Բլոնդ ֆ. մետաքսյա ժանյակ:
 Բշարշտիլ. նաև Բշրշտիլ — ուտել, ուռչել,

Թշտիկներ դուրս տալ (ձեռքերի, մատ-
 ների վրա՝ շատ աշխատելուց):
 Բչվիլ — գետինն անցնել (անեծք):
 Բչուու — խոսնակ: Միայն խառնիրշուու
 բարդություն (տե՛ս խառնիրշուու):
 Բուրա ալ — գրոսներ:
 Բուրեկուր — բուրեքյան, շուրջ բուրե:
 Բուրեխուր քլվ. շուրջբուրեք, շուրջր:
 Բուկիլ քլվ. բուսնցրով խփել:
 — Բողազը դուս կտրիլ — տանջել, չար-
 չարել:
 Բույուրվիլ ադր. նրաման:
 Բոմմու ֆ. բարե, բարի օր: փխր. եփր-
 պացի, եփրպական հագուստով մարդ:
 Բոյ ադր. գառ սրկ, սնալն:
 Բուրդ ո. մուգ կարմիր գույն:
 Բուրժի վ. պարար:
 Բրիլակ վ. ավերակ, ավերված, քանդված:
 Բրոլե վ. բյուրեղյա:
 Բուդուա ֆ. պճնասենյակ, զարդասենյակ,
 բուդուար:
 Բուխ — գասնահամ վայրի բույն, որ թթու
 են գինում կամ խմորի հետ տապակում:
 Բուխակ քրճ. չգթա, ոսնակապ:
 Բուճ Հալիֆ — հին Թիֆլիսի հայ աշխա-
 տավորական դասակարգը:
 Բուռնուս (կամ բուրնուս) ֆ. կանացի
 թեթև վերարկու:
 Բուսաք ադր. շրեղություն, փարթամու-
 թյուն (հասակի մասին):
 Բուրբի վ. զնդակ, խաղաղնդակ:
 Բուրջ ա. աշտարակ:
 Բուս ֆ. կաղխալիստական երկրներում
 արժեքիցների գնման և վաճառման
 վայր: Ասեղաղանների հավաքատեղի:
 Բորոս:

Գ

Գարեգվա անիլ — համարձակվել:
 Գազ պ. երկարություն չափ = 112 սմ:
 Գալավա (գլավա) ո. քաղաքագլուխ:
 Գալավուրին — քաղաքագլխի պաշտոն:
 Գալուր — շորերից օր (կտր, էրուց, էլօր,
 գալօր):

Գամ (հոգն գամօր) — անգամ:
 Գամուրին — ժամանակ, նվազ, հեղ, ան-
 գամ:
 Գանա վ. միթև, արդյուր:
 Գաշլա անիլ — փոխ, բացել, տարածել:
 Գաստինա ո. հյուրասենյակ, ընդունարան:

Կալանա — Համանայի սիգարի գույն:
 Կարսոն ֆ. մատուցող (արտասահմանյան
 ուստորանկերում):
 Կսֆենա անիլ — շարժել:
 Կեր — վնաս, հանցանք, մեղք, վատու-
 թյուն:
 Կերազվա կամ Կերազվան, վ. բեզ մա-
 տաղ, խնդրեմ:
 Կելաֆնուր բլլ. գեղարքունի ձուկ:
 Կելուր բրֆ. եկամուտ:
 Կեմի, Կամի բրֆ. նալ, առագաստանալ:
 Կենացվա, Կենացվալ, Կենացվալի վ.
 (փաղաքական) հոգուտ մեռնեմ, բեզ
 մատաղ լինեմ:
 Կենացվալ սուլի վ. հոգուտ մատաղ, հո-
 գուտ մեռնեմ:
 Կենացվալս վ. բեզ մատաղ լինի (որեւ
 մեկը):
 Կիշիւրուրին — գիշեր ժամանակ:
 Կլասն ֆ. մետաքսյա գործվածք:
 Կլանի ո. ձայնավոր, իրավասու, բազա-
 րային խորհրդի անդամ:
 Կլանիւ — քաղաքային խորհրդի պատ-
 գամավորներ:
 Կլանուրին — քաղաքային խորհրդի
 պատգամավոր լինելը:
 Կլոմփզլլմփալ — բարախել (սիրտը):
 Կլսագիր — ասպահարդան, ամուսնալուծու-
 թյան թուղթ:
 — Կլսմեն ինչու վուրֆ — սկզբից մինչև
 վերջ, ծալրեծայր:
 — Կլսին կակալ ածիլ — անօգուտ խրա-
 տել, խրատը դուր անցնել:
 — Կլսին պախալ գալ 1. ծառայել: 2. բրժ-
 նել:
 — Կլսնիւր վիֆաշիլ — գոռողանալ, ան-
 բարտավանալ:
 — Կլուխը բալրալա ցցիլ — փորձանքի
 ենթարկել իրեն:
 — Կլուխը կաալիս շինել — բթացնել,
 շմեցնել (շատ պարապելուց):
 — Կլուխը դուրիլ — իրեն արդարացնել:
 — Կլուխը շարու փուխ անիլ — իրեն
 վտանգել մեկին ազատելու նպատակով:
 — Կլուխը սղոցիլ — շատ աշխատել, ջա-

նալ (մեկին մի բանում համոզելու հա-
 մար):
 — Կլուխը սպանիլ — ինքնասպանութուն
 գործել, տնձնասպան լինել:
 — Կլուխը վալ տալու դառնալ — արածի
 համար շատ զղջալ:
 Կլուխի բլլ. դրամադուս, մայր դրամար:
 Կլոզդաղա աղբ. աշրի շափ (սիրելի):
 Կլուպյուր ֆ. ժանյակ, շրջազգեստի ասեղ-
 նադործ զարդարանք:
 — Կնա ու վնա — լաւ է, հիանալի է (զո-
 հունակության արտահայտություն):
 Կնդր — շաղ, հաստ:
 Կոգրա վ. 1. դդում: 2. փխր. գլուխ, հի-
 մար գլուխ, տխմար:
 Կոզինալ վ. քաղցրեղեն մեղրից և նուշից
 կամ ընկույզից:
 Կոլ գրբ. 1. գոյություն ունենալ, լինել:
 2. գոյություն:
 Կոզդուան 1. ջրապտույտ գետի խոր տե-
 դում: 2. բարձր տեղից թափվող ջուր,
 չրվեմ, սահանք:
 — Կոռեկոս րլիլ — գերեզմանափոխ լի-
 նել (անեծք):
 Կլուրա աղբ. համեմատ:
 Կոզգորան վ. անիլ, ախ:
 Կոռնիլ — ածուխ, փայտածուխ:
 Կոռնիլ — կատարելագործվել, փորձառու
 դառնալ:
 Կշգշիլ — ջրի հոսելու ձայն հանել:
 Կշիլ — գշիկ, կողոպտել, շորթել, պոկել:
 Կշիլի 1. պոկոտել: 2. պատառոտել:
 Կրդալ պ. 1. հորձանք, ջրապտույտ:
 2. փսո, խորխորատ:
 Կրիւ — գրբեր:
 Կուրեքնատուր ո. նահանգապետ:
 Կուդա վ. տիկ, կաշն տոսրակ:
 Կուլարի տանձ — տանձի տեսակ:
 — Կում ու կլան ըլիլ — անհետանալ, չք-
 վել, կորչել, չքանալ:
 Կունան պ. մեղք, հանցանք:
 — Կունանը մտնիլ — մեղադրել, հանցա-
 վոր ճանաչել:
 Կուրֆ — գիրկ:

Գեա վ. «Ե» շաղկապը:
 Գեարազ ա. կաշեգործ: Գեարազի կաշի —
 փխր. երկար ձգձգված գործ:
 Գեարանշա ալր. տարճանակ:
 Գեադամեր քլլ. դատավոր:
 Գեոյաստանատուն 1. դատարան: 2. դա-
 տաստան, դատ, արդարադատություն:
 Գեղրիլ տե'ս Գարբիլ:
 Գեղզադիվան — սարք ու կարգ:
 Գեարվի վ. արջ:
 Գեարիլ — խիստ հոգեկն:
 Գեածուժպա վ. թրջիկ:
 — Գեածուժպա առած — թրջված, թրջած
 (նախատական արտահայտություն):
 Գեանա աղբ. դեռևս, մինչև հիմա:
 Գեղղղան — կակիծ, վիշտ:
 — Գեղղղանի գալ — վառից սուշորվել:
 Գեամար աղբ. երակ, զարկերակ: փխր.
 համատ, իրատածի:
 — Գեամարք մտնիլ — խելքն ու միտքը
 դրավել, դուր գալ:
 Գեամր — ձկնորսական ցանց, ուռկան:
 Գեամրլա վ. անդամալույծ: փխր. թույլ,
 ծուլ:
 Գեամրլա նեղելիլ — հաշմանդամանալ:
 Գեամրլորին քլլ. 1. թուլամորթություն,
 ծուլություն: 2. անդամալույծ լինելը:
 Գեամղա աղբ. դրոշմ, կնիք:
 Գեաշիրա ա. երաժշտական գործիք, կիսա-
 թմբուկ:
 Գեանգ ալ. սլարսկական մանր դրամ (մոտ
 4 կոպեկ):
 — Գեանգ ու զվալ — հազար ու մի մանր
 հոգսեր:
 Գեաշլա անիլ — խանդարեր:
 Գեաշ — դրոշմ, կնիք:
 Գեաշիլ — գաշել, դրոշմել, տպել:
 Գեասպաշա — խմբովին, խումբ-խումբ:
 Գեաստա պ. 1. խումբ: 1. փունջ:
 Գեաստուր պ. իրավունք, թույլտվություն:
 Գեալալուն աղբ. ուղտի բուրդ:
 Գեալալառ ա. պ. հալցվոր, դատվողի հա-
 կասկերգոր:

— Գեալբերեր բաց անիլ — հաշվափո-
 թյուն տալ:
 Գեալի ա. վեճ, կռիվ, դատական գործ:
 Գեալի-դառարա ա. գլխացավանք:
 Գեաբալա ա. պատուհաս:
 Գեաբալա պ. անտիճան:
 Գեաբգան պ. 1. դուռ, շեմք: 2. պալատ:
 Գեաբլամիլ պ. վշտակից:
 Գեաբլախանա վ. մկեղեղ, թույն:
 Գեաբ պ. կրակ, ցավ:
 Գեաբողութին — կարգադրություն:
 Գեաբիա ա. 1. տեսակ, կերպ: 2. խումբ
 (Երաժիշտների):
 Գեաի պ. կիսաթմբուկ, դահլիճ:
 Գեղիլա վ. մորաբույր:
 — Գեղի ծծիլ, դո'ն բաբկտա — անտված
 ոչ անի, հեռու փորձանքից (մաշքակտն
 կուրծքը որպես սրբություն ծոցովրդա-
 կան արտահայտական խոսքում արտա-
 հայտում է փորձանքից հեռու լինելու
 և մօրը ապավինելու պահանջը):
 Գեմ ու առաշ — բնդասաշ:
 Գեյիլ ա. մասին, վերաբերյալ:
 Գեկնիլա ո. 1/2 կոպեկանոց դրամ, պիկ:
 Գեպեշ ֆ. հեռագիր:
 Գեսերտ ֆ. աղանդեր, անուշեղեն, բաղց-
 րեղեն:
 Գեվեր 1. ցած, ներքև, դեպի վար:
 2. ստորին, ցած, հասարակ:
 Գեվեր գալ — ցած իջնել:
 Գեվեր ածիլ 1. լցնել: 2. դատարկել:
 Գեվեր քափիլ — դրոշմել, բնկնել:
 Գեա գրբ. տեսնելու առարկա:
 Գրեցգրեց — սրտի խփոցի ձայն:
 Գրեցգրեցալ — (սիրտը) բարախել:
 Գրեցգր 1. փայտով թմբուկին խփելու
 ձայն: 2. մեծ, խոշոր:
 — Գծար մոդեկալու — անմատչելի:
 Գի (հրամ. «դենք բայի») զի'ր:
 Գիար ա. փորձանք, պատուհաս:
 Գիախ վ. աշտ:
 Գիբա — դեպի:
 Գիլլեկալու — վարակել, վարակող:

Ինչպե՞ս պ. բաշ. կտրի՞մ:
 Ինչպե՞ս աղբ. թարգմանի՞լ:
 Ինչպե՞ս թղթի պ. թղթ. շար ողբիներ, սատանաներ:
 Ինչ — գեղ:
 - Ինչ աճիլ — բուժիչ:
 Ինչի՞նչ 1. թուխտորել 2. հմայել, գլուխել,
 կախարհել:
 Ինչի՞նչ թուխտորել 3. բաժնական գործվածք:
 Ինչի՞նչ թուխտորել կամ Ինչի՞նչ թուխտորել վ. թրո՞ւ:

բուժիչ:
 Ինչի՞նչ — գեղի վեր, վերև:
 Ինչի՞նչ 1. բուխտոր, աճող: 2. բնականներ:
 3. միշտ, շարունակ:
 Ինչի՞նչ (հոգն. գիտունանք, հոգն. սև.
 գիտունանք) — բուխտոր:
 — Ինչի՞նչ վեր — բուխտոր, աճող, ա-
 մենից շատ:
 Ինչի՞նչ — մի բանի ընկնելու ձայն:
 Ինչի՞նչ թուխտոր — արտադր (արտի պարերի
 մասին):
 Ինչի՞նչ թուխտոր — արտի բարախտուն:
 Ինչի՞նչ — գրվել, մոծվել, պահ տրվել:
 Ինչի՞նչ վ. հոգեոր թուխտոր, արտադր ընկե-
 լուհի:
 Ինչի՞նչ պ. պատի մեջ պատրաստած պա-
 ճարան:
 Ինչի՞նչ թուխտոր — ի վիճակի գալ, ուժի
 գալ, ուժի վերականգնել:

Ինչի՞նչ աղբ. կրծկալ:
 Ինչի՞նչ ա. հարստություն, ունեցվածք,
 կարողություն:
 Ինչի՞նչ ա. 1. բաղդ: 2. հարստություն:
 Ինչի՞նչ աճիլ — թուխտոր — աղբա-
 տանալ:
 Ինչի՞նչ վ. գրադուն (հեծելադորի մի
 տեսակ, որ մարտի է դնում և՛ ձիով,
 և՛ հեծելուն):
 Ինչի՞նչ վ. ծախարհող վարադուխտ:
 Ինչի՞նչ թղթ. բնական, լայնատարած:
 Ինչի՞նչ տե՛ս փաշա ու գրոշա:
 Ինչի՞նչ ո. միաձի կապ:
 Ինչի՞նչ թուխտոր — ճշմարտություն:
 Ինչի՞նչ թուխտոր — մտածումների մեջ (ոտու.
 думает բառը հալ. ներդրական ձե-
 լովով):
 Ինչի՞նչ թուխտոր. հոգեպալ:
 Ինչի՞նչ աղբ. ողբի, շիտակ:
 Ինչի՞նչ — գուրա:
 — Ինչի՞նչ թղթ. — հայտնի դարձնել, տեղ-
 լակ անել:
 — Ինչի՞նչ թղթ. — գուրա անել:
 — Ինչի՞նչ թղթ. — գուրա պրծնել, ծղկվել:
 — Ինչի՞նչ թղթ. — խոսք բաշել:
 — Ինչի՞նչ թղթ. — գուրա լայնած, գուրա
 ընկած (պատասխանված չազդուտ): մա-
 սին):

Ինչի՞նչ թուխտոր թուխտոր. հանդիսավոր աչքե-
 լություն, պարտադիր:

Ինչի՞նչ աղբ. բաշ, բաշվածք:

Ինչի՞նչ ա. սաղմոս, երգ նվագակցու-
 թյամբ:
 - Ինչի՞նչ թուխտոր լի աճում, մեկիլ թղթ-
 լիս, էլ ինչ մեղիլ — արտադրություն
 անհամարաշխուժական մասին (եթե ա-
 մեն մեկն իր ուղածը նվագի, էլ ինչ
 ներդրանքություն):
 Ինչի՞նչ թուխտոր. պնտովածք:
 Ինչի՞նչ ա. զաժան:
 Ինչի՞նչ թուխտոր — ուժգին, աճողական:

Ինչի՞նչ թուխտոր. անծեր է (բառացի՝ թուխ-
 նի արկղ):
 Ինչի՞նչ վ. զաժանող, կողով, թղթ:
 Ինչի՞նչ ա. նեցուկ, ապավեն:
 Ինչի՞նչ թղթ. ջրապտույտ, պտտաշուր:
 Ինչի՞նչ թղթ. — զանգապան, ճիտք, սոնապան:
 Ինչի՞նչ թղթ. ա. անդուկ, արկղ:
 Ինչի՞նչ ա. լումալափոխ, գրամափոխ:
 Ինչի՞նչ թղթ. փողերանոց, փող ման-
 ընելու կամ փոխելու տեղ:

Ղափալ ա. կործանում, դժբախտություն,
աղքատություն:

Ղափբի ո. վաղը, էդուց:

Ղաբ պ. ոսկի:

Ղաբար ա. վնաս:

Ղաբար պ. ոսկեթել մետաքսյա կտոր:

Ղաբազան ա. 1. թնդանոթ: 2. փխր,
աճեղադղորդ, ամղահա:

Ղաբգամիշ բլիլ — զարհուրել, բոտմնել,
զարգանդել:

Ղաբբի բլլ. բացի:

Ղար ու զամինի պես — ամուր, հաստա-
տուն նեցուկի նման:

Ղրնանք — զրկանք:

Ղրնիլ — զրկել, ճնշել, հարստահարել:

Ղդորնի ո. ամբուն (կաթով, չուղով,
ձվով հունցած) (խմորեղենի մասին):

Ղերիսխիլ վ. ձիթապտուղ:

Ղեն պ. զգեստի ծալք, երկզ, բզանցք:

Ղենին դիրչիլ — պատվին դիրչել, ինք-
նասիրությունը վիրավորել, անպատվել:

Ղզզմիլ — զնգզնգալու ձայն հանել (մե-
տաղյա դրամի):

Ղըմզըմ — ջրի երեսին ուսկան գցելու
ձայն:

Ղրմզմալ տես զմզմալ:

Ղրքիռ (հոգն, «զուրս» բառի) — դար-
դարանքներ:

Ղիարաք ա. ուխտագնացություն: Համ
գիարաք, համ քունարաք — հ' ուխտա-
գնացություն, հ' առևտուր (Մեքթա
գնացող ուխտավորների մասին, որոնք

ուխտ գնալիս դժադվում էին նաև
ասեարով):

Ղիզի-պիզի — մանր-մունր անարժեք իշ-
(գույնզգույն, աչք գրավող):

Ղիլն բլլ. խիստ տղեղ (աղջիկների մա-
սին):

Ղիմզիմուրին — պարտքն ուրանալու,
սուտ երգում ուտելը, ուրացություն
(Ձիմզիմով հատուկ անունից, Սուն-
դուկյանի ստեղծած տերմին):

Ղլալլտիլ — կոկվել, զարդարվել, պճնվել:

Ղխկում ա. (բառացի՝ զժոխքում բուսնող
ձառ զասն պտուղներով) իբրև զալ-
բույթի բացազանչություն՝ չստ, ցա՞վ:

Ղղնուրին — աղեղություն:

Ղմկին ֆ. գրպանի փոքրիկ դանակ:

Ղմզմալ բլլ. 1. ցնցվել, գլրդալ: 2. փխր-
լիտիլ լինել, առատության մեջ ապրել:

Ղոզի, ոզի գրլ. — անձ, մարդ:

Ղոդ պ. խրախճանք, քեֆ, ուրախություն
խնջույր:

— Ղոդն էդի գամն Լ. — բեֆր հետո կտես-
նես, ես քեզ ցույց կտամ (սպասնական
արաժհացություն):

Ղոր — որ (հարաբերական գերանուն):

— Ղորս ղուն պատվիլեցիք գրլ. — ուզա-
ծիդ պես, ուզածիդ չափ:

Ղունա ղոկլառ — մեծ՝ ահագին գեկու-
ցազիր:

Ղուր տե՛ս ղոր:

Ղուրգիլ վ. ձկան փափուկ միս՝ մնչրի
կսզմից (սաղխած):

է:

Էրի բլլ. (երերել) բայի անց, կատարյալ
3-րդ դեմք) — բերեց:

Էլերա վ. գուցե թե, թերես, հիրավի, մի
գուցե:

Էդի 1. հաջորդ: 2. վերջին:

Էդի2 («գնել» բայի անց, կատարյալ 3-րդ
դեմք) — գրեց:

Էդենն — հոսից:

Էրող («թողնել» բայի անց, կատարյալ
3-րդ դեմք) — թողեց:

Էլա — գոնե:

Էլախտ — քիչ առաջ:

Էլդա վ. անակնկալ վիշտ:

Էլդա դիրչիլ — վշտի մեջ բնկնել:

Էլիֆ ա. արարական տառի անունը:

Էլշի բլլ. 1. բուր տանող բերող: 2. գես-
պան:

Էլշուրին — լուր տանել-բերել:

Էլտ — վաղվան հաջորդ օրը, վաղը չէ
մյուս օրը:

նի (սգալ, բայի մաղակատար ձևը) —
նկել:

Էնենց — այսպես:

Էնախար ա. հարգ, հարգանք, վարկ, բա-
րոյական արժեք:

Էնդուր — նրա համար:

Էնքունար — այնպիսի:

Էնքլեմ — այն կողմ:

Էն ճիլ — նախօրոք:

Էնդադա, Էնդադամ — այնքան, այնչափ:

Է՛ղանց — այնտեղից:

Էնալս — այն ժամանակ:

Էշխ ա. սեր:

Էպոկա ֆ. ուսողիր:

Էսքանար, Էսքալուր — այսպիսի:

Էսլանց — այստեղից:

Էսլանցի — տեղացի, բնիկ:

Էսլանցուրա կամ Էսլանցուրա — այս-
տեղ գտնված ամեն ինչ (տեղը, մար-
դիկ, իրերը):

Էստունեմ, Էստունեմ — սրանք:

Էսօրուրին բրլ. այս օրվա բան, այս օր-
վա համար:

Էվետ — իսկույն, անմիջապես:

Էվրի բրլ. աշախույժ, զգոն, զգույշ:

Էարնցուրեճով — այդ կերպ:

Էտ ՚ղադա. Էտ ՚ղադամի — այդքան, այդ-
չափ:

Էտեկե — Պարե՛կ վախժված բրլ., վխար.
չատ հին, շերտիկ պարոնի ժամանակ:

վա (վրաց էրեկե 2-րդ թագավորի
անունից):

— Էրեսը դենը — ընդհանրապես:

— Էրեսը դեն է — համեստ, պարզ, (ըն-
կերասեր մարդու մասին):

— Էրեսը պարզ կենա — միամիտ մի ձեռ-
ցիք:

— Էրեսը ժեշտ շինիլ — շամաշեղ, ինքնա-
սիրությունը կորցնել:

— Էրեսը մեկ անիլ — մեկի հետ միասին
գործել:

— Էրես պահիլ — հարգել, պատվել (հյու-
րերին):

Էրեսաբ — ամբողջ դեմքը:

Էրեսկ — ոչ խորը, երեսից, մակերեսորեն:

Էրեսպաշա — կեղծավոր, շողոքորթ:

Էրեմ — երեկ:

Էրիկա — դարմանի արտահայտող բացա-
կանություն:

Էրիտ («տալ» բայի անց. կատարյալ ձևը)
— տվեց:

Էրկոմիս բրլ. հղի, երկու անձ:

Էփոլ — խոհարար:

Էֆա տե՛ս մեկեղ էրս:

Էֆսիլբանտ գ. ուսակապ, ախելբանտ:

Էֆսպրում լատ. Էքսպրոմտ, հանպատրաս-
տից ստեղծագործություն:

Էֆուցկիօրուրին բրլ. ապագան, վաղվա
օրը:

Էֆուցուրին բրլ. վաղը, վաղվա համար:

Բարախ ա. Բերթ (թղթի, գրքի, տետրա-
կի):

Բարուն բ. 1. ո՛հմակ: 2. երամակ:

— Բարուն-բարուն — խումբ-խումբ:

Բազվիսիեր վ. մկան գույն, մուգ մոխրա-
գույն:

Բադաբիկ ա. պատրաստություն:

— Բադաբիկը անելիլ — նախապատրաստ-
տել, պատրաստել:

Բադըլիւ ա. 1. միջոցառում: 2. նախա-
գդուչություն: Միջոցներ ձեռք առնելը:

Բազազան ադր. կրկին, վերստին, նորից:

Բարա-չախնի ադր. 1. կիսակի, կիսա-
հում (միս): 2. հանպատրաստից,
չտապ, չուտ:

Բախար. բանը, բանուր ա. տեսակ:

Բախրի բեվան պ. պատգարակ:

Բախկաջեիլ — թաքցնել:

Բախտ պ. գա՛ն:

Բախար ա. 1. տեսակ: 2. կերպարանք:

Բախրա ա. կշտամբանքի արտահայտու-
թյուն:

Բադմեկա բրլ. Բադման փող (հնում ամեն
մի թիֆլիսցի թաղմեկա էր պատրաս-

տում կենդանության օրոք, իր թագման ծախսը ուրիշներին վրա չծանրացնելու համար):

Թաման ա. աղահ, ժլատ, աշխածակ:

Թաման գցիլ — աշքը լիացնել, գահացնել:

Թաման ենգնիլ — ազահություն անել:

Թամանութին — աշխածակություն, ազահություն:

Թամամ մողնացած հայիլ — չին Բիբիբնի հայ խոշոր բուրժուազիան:

Թամասուր ա. պարտամուրհակ:

Թալգուլ պ. ծաղիկ, ծաղկեփունջ:

Թալին ա. անպայման, անկասկած:

Թալիսմուլե կամ չալիսմուլե — թելուխում, թելասեղանի հրավերք, թելասեղանի շուրջը ուրախություն:

Թանքանա ա. 1. մեծ չափեղություն, նոխ հանդիսավորություն: 2. խնամք, նուագողություն:

Թանխալ պ. 1. գործի մեջ գրված գրամագլուխ: 2. սուտ խոստում, դատարկ հույսեր:

Թաշիրբաշի աղբ. վաճառականական տան կառավարիչ:

Թասլիբ պ. ոտանավորի ձև, որի տներին վերջին ոտքերը կրկնվում են կամ շատ նման են հնչում:

Թավադ վ. վրացի իշխան:

Թավազա աղբ. հրամցնելը, հյուրասիրություն:

Թավաթ վ. մի գլուխ, առանց այն էլ, ի դեպ:

Թավաֆալի բրբ. 1. իզուր, պատահական: 2. միամիտ:

Թավդարալ վ. 1. համեստ, խոնարհ: 2. մարդահաճ, մարդամոտ:

Թավդարալութին 1. համեղություն: 2. մարդամոտ լինելը:

Թավդեբ վ. երաշխավոր:

Թավլափիան վ. թիթե հայհոյանք, բառացի՝ գլխին նոսր ցեխ ունեցող):

Թավուր պ. տեսակ:

Թաբժաթ անիլ — անհանգստացնել:

Թաբիփ, քաբիփ ա. գովք, գովասանք:

Թաբիփ անիլ — պատմել:

Թաբշիմալ վ. տուգանք, պատիժ:

Թաբշուման ա. 1. թարգմանիչ: 2. թաշ մանություն:

Թաբի — կողով՝ պառույզների համար:

Թափանութին 1. սարքերություն, գանդանություն: 2. փոփոխություն:

Թափան — փորտեր:

Թափալ բափի գալ — թափ տալ, թափ տրել վել, փոշուց մարբել (տան իրերի մասին):

Թափիլ 1. ազատել, ետ տանալ (գրադրած իրք): 2. ներս խուժել:

Թափլուր ա. 1. բարի լուր: 2. պարտկույան մի երգի հատված:

Թաֆ աղբ. միայն թե, միայն:

Թերիվ մտկանի — թեթևամիտ:

Թեկի (հայ. վրց.) — իսկ թե, իսկ եթե:

Թեն — կողմ:

Թեշբիլ ա. արարական այբուբենի մեջ հատուկ նշան, որ գրվելով բաղաձայնի վրա, կրկնապատկում է նրա արտասանությունը:

Թեշլիս ա. երաժշտական եղանակի անուն:

Թիվ — թեք (զգեստի այն մասը, որ ծածկում է թևերը):

Թիվ — թիվ:

Թլանալ — թուլանալ, նվազել:

Թլըլալի 1. գիրությունից շարժվող (մարմրնի մանրի մասին): 2. փափուկ և ուսածղական, զիրգ:

Թլխտ աղբ. հուռութք, կախարդանք, բժժանք, թալիսման:

Թշիրավուր — լիքը՝ ուռած թշեր ունեցող թշկո:

Թուր ա. քաղ լիցի, ալլահ երբեր:

Թոգ կաբվիլ — փռչիանալ:

— Թոգումբ վիլ գալ — փռչում մեջ կորել:

Թոխան աղբ. վեզի հարթ՝ տափակ կոզմբ, որի հալածակ կոզմբ է հուլը՝ ալլին:

Թոխլո վ. թերխաշ:

Թոփ աղբ. 1. թեղանոթ: 2. կերպասի ծրար, փաթթոց:

Թոփրալս բրբ. 1. հոգ: 2. հոգաշեն: 3. փռիլ:

Թբաշիլ — բարակ-բարակ կտրատել,
չերտ-չերտ կտրել:
Թբեարբ ու. թատրոն:
Թուլացկուտ — ցավազար, բնկեալոր:
Թուլութի աղբ. ջրի տիկ:
Թումանց — թումանի արժեք սուեցող,
տաս սուրբանոց:
Թունգանոց — մի թունդի տարողությամբ

աման, որ հալասար է հինգ շիշ կամ
չորս լիտր տարողության հեղուկի:
Թուջարար ա. առետուր:
Թուս — թոս, թոսեիկ:
Թուրաշալուր խնձուր — կարմիր խնձոր:
Թուրմն վ. իրբ թե, կարծես թե, դու մի
ասա:
Թուրքորա վ. 1. մահակականություն:
2. թուրքանալը, թուրք լինել:

Ճ

— Ժամբ դուս բերվ — դատաստան տես-
նել, պատմել:
— Ժամբ կանգնիլ — ժամերգությունն
սկսել, եկեղեցում պատարագն սկսել:
— Ժգմոք տե՛ս ժուգ:
Ժեշտ ո. թիթեկ:
Ժինի վ. բմահաճույթ, կամակորություն:

Ժինի կտրվիլ — կամակորել:
Ժիտկա ո. թարմ խավար:
— Ժոնով ուտիմ ձիգ (արմատը ժուռ
«խակ» «թթու») — անարգական արտա-
հայտություն:
Ժվժվալի — աղմկալի, աղմուկով:
Ժուգ (հոգն. ժգմոր) — ժամանակ:

Ի

Իգիբբաշի աղբ. գլխավոր վարպետի որս-
չումներն ի կատար ածող:
Իդ — հետ, միասին:
Իզաֆետ ա. արարական կամ պարսկական
տաղաչափության մեջ քերականական
կապ:
Իժում բրվ. հետո, այնժամ, ապա, այնու-
հետև:
Իլայիմ ա. հապա, մանավանդ:
Իծանիր — այծնր, փխբ. հիմարություն-
ներ:
Իխտիլար ա. կեղծ, ոչ իրական:
Իլբար ա. 1. խոստում: 2. անկեղծություն:
Իկուտ — յուզոտ:
Իմավուր բրվ. յուրային, աղպական, բա-
րեկամ:
Իմեննիցեֆ (ռուս. именинница բառից)
անվանակոչություններ: փխբ. տոնա-
խմբություն:
— Իմեն ինձ կու հասնի — համբերությու-
նից դուրս գալու արտահայտություն:
Իմֆին (հոգն. իմքնիր, տր. իմքնին,
դործ. իմքնով) — որեւէ բան, մի բան,
իր, առարկա:

Իեներե վ. խնդրեմ, հաճեցեր:
Ինչիլի — մինչև:
Ինֆիմ տե՛ս իմքին:
Ինֆենլետ — խսկուն, անմիջապես:
— Իշի մարտիրոս — զուր նահատակ:
Իչարա ա. վարձելը, վարձակալություն:
Իս 1. (անձ. գերանվան 1-ին դեմք, ուղղ.
հոլ.) Իս (օրինակ՝ «դուն վուր ախպեր
իս, իս ախպեր չի՛մ): 2. (անձ. դերանվ.
1-ին դեմք, տր. հոլ.) Ինձ (օրինակ՝
իս տու մատնիքը):
— Իս ու իմ հոֆին — երգում:
Ի սկզբանե անտի մինչ ցկատարածն աշ-
խատի զբր. սկզբից մինչև աշխարհի
վերջը:
Իսպանուրին — մարքություն, մարքասի-
րություն:
Իստերիկա ո. հիստերիկա, նյարդախտ:
Իսուն — հիսուն:
Իտ — այդ:
Իտի — հետին, վերջին:
— Իրան տվեֆ տաշուրս շային (թրվ.) —
«չէ մի, այդ էր պակաս» «սրան տոն»
արտահայտությունների իմաստ:

Կը ասածի բըլ. համառ, կամակոր, իր
խոսքը առաջ տանող:
Իրասածութիւն բըլ.— կամակորութիւն,
համառութիւն:
Իրավուր տե՞ս իմափութ:
Իրբոր — երբ որ:
Իրիգեմագորին բըլ. ընթրիքի ժամա-
նակ:
Իրիգեմորին բըլ. երեկոյան ժամանակ:

Իրիգփուխ — երեցփոխ, երեսփոխան (ե-
կեղեցու տնտեսական գործերը կատա-
վարող անձ):
Իրէի մանի բըլ. ցմա՜ն:
Իրչրի տե՞ս ինչրի:
Իր ու օտար բըլ. ծանօթ-անծանօթ:
Իփ — երբ:
Իփուր — երբ որ:
Իփուր տե՞ս ուփուր:

Լագարե վ. խրավիյակ, հօւրին (որ երաշտ
ժամանակ ման էին ածում, նուսպով թե
անձրե կգայ):
Լախտ պ. 1. ծալքը գնդաձև մանակ:
2. մօրակ: Լախտամ — ձեծփած, տան-
ջաշար եղած:
Լածիւրակ վ. սառնակ, փողոցային աղա:
Լամգ պ. ճարտար (խոտփածք):
Լաչարիւան վ. անշնորհ՝ անճոռնի հազ-
նրփած:
Լաշի վ. քայլ, քեր:
— Լալ տարի էիզ գա, Լալ իմքին դուն
իս դառի բըլ.— շատ ես բեզ երես-
կայում:
— Լարումը դուս բերած բըլ.— ուղիզ,
հարթ, հափասար (լարի պես ձգված):
Լացատրաբ բըլ. սաստիկ լացից ճայթելը:
— Լաց քիլ գլուխը — օղբով, սուգ անել:
Լափ վ. նոր ցելո:
Լափշի ադր. փափուկ սանաման:
Լաֆի ո. թանձր՝ կաշուն նյութ, լար:
Լաֆիա ֆ. լակել, ծառա:
Լերվիլ 1. զգվել, ատել: 2. ստոնել (սեր,
բարեկամութիւն):
Լեհեմիլ — զոգել:
Լեհ սրտութիւն — մեծահոգութիւն:
— Լեհքեմուրի բիբր նեղելի բըլ. Լեհք-
թեմուրի նման բազմել: Վիսր. աշխարհի
բարիքները վայելել, քեֆ քաշել:
— Լեհքեմուրի ժած գալ բըլ. կողոպու-
տով և հափշտակութեամբ ձեռք բերել
(ինչպես Լեհկթեմուրը):
Լեվրելիւ բըլ. խելառ՝ վարմունքով:

— Լիգու գուգե վուր եփող պատմե — ար-
տահալութիւն որեւէ լալ բանի մասին.
որը հաղորդելու համար պետք է շատ
ճարտար լիգու ունենալ:
— Լիգու չի եփող ալ — անպատմելի, ան-
նկարագրելի:
— Լիգվիե ալ աճիլ — լուել, խոսքը չափա-
վորել:
— Լիգվի ուստա — լիգվի դաստատ, լիգու
սովորեցնող:
Լիրոն վ. 1. բազմոցի զսպանակափոր
մաս, զսպանակ: 2. մետաղյա սոսանքը,
որով պտտում է ջրաղացի անիվը:
— Լիկուրի աստղին կսցնիլ — հրապարա-
կով մեկին խաշտառակել, պիտակ
կսցնել ճակատին:
Լիդակիւնա — ներկատուն:
Լիլեուր — լողորդ:
Լին — լայն:
Լիր — լյարդ:
Լիւմ պ. սանձ:
Լներ ա. վերմակ:
Լյուստեռ ո. ջահավոր:
Լորերո վ. (հոգն. կոշակ. «լոթի» բառի)
հարբեցողներ, քեֆ սիրողներ:
Լորի վ. հասարակութեան ցածր խավի
մարդ, որ սիրում է խմել, քեֆ տնել,
բայց ներքուստ մարտի է ու ազնիվ:
Լորիւնա — լոթու պես, լոթուն վայել:
Լորի պամաւելի (մրց. ուս.) — փողոցա-
յին, սրիկա:
Լոխմա ա. 1. խմորանման քաղցրավենի:
2. կերակրի պատառ՝ կտոր:

Լոնդոնի բլլ. տնային, հակաշակուն:
Լուսարագ — մոլի լուսո խաղաղող, լուսոյի
սիրահար:
Լոֆո վ. անթեփ, խոշոր ձուկ:

Լվլվալ — տոտառթյան մեջ լինել, տոտ
վաշելեր:
Լուլա ալ. վուղ, փողրակ, խողովակ:
Լուր — լոր թռչունը:
Լվո — լաշն՝ ազնիւ բերանով (մարդ):

Խ

Խաբարալի աղբ. 1. քարեր, սուրհանդակ:
2. բանարկու: 3. լրտես:
Խաբարգան — լոր տեղ հասցնող, գաղտ-
նիքներ գուրս հանող:
Խաբարուրին — լուր, տեղեկութիւն:
Խաղինա ա. 1. գանձ: 2. գանձարան:
Խաղինաղար ալ. գանձադահ:
Խաղբիլ — մատրել, մամուլ, շատ մատ-
ծել:
Խարիւր, Խար ա. սեր, հարգանք, պատիւ:
Սկիւնածութիւն:
Խարապան — պատիւ պահող, հարգա-
մեծար:
Խարապանուրին — պատիւ պահելը:
Խարչամ աղբ. փտահ, ապահով:
Խարչամանալ — փտահ: լինել, հանդիս-
տանալ:
Խարչամ րլիլ — փտահ՝ ապահով լինել:
Խալար ա. 1. նվեր, բնծա, պարգև:
2. վերնագրեալ:
Խախալ վ. 1. մաղ: 2. դամբնուղ:
Խաղաղ գրբ. շարժում, բնթացք, բնթա-
նալը:
Խալան ա. շարտարտ, շարագործ: Խար-
դախ, նենդ:
Խալնուրին — շարտարտութիւն, շարտը-
տութիւն:
Խան1 ալ. 1. իջեան, պոնդոկ: 2. վիւր.
հոտարակաց վալը:
Խան2 վ. մերթ, երբեմն:
Խանի բշտուր տեղս խանի բշտուր:
— Խանի խարա 1. խաների մեջ մեծա-
ցած՝ փշաղած (մարդ): 2. մտեւական՝
հանդիմանական արտահայտութիւն:
Խանդախան, Խանդիխան, Խանդիխան,
Խանդիխան վ. մերթ բնդ մերթ, երբե-
մբն-երբեմն:

Խաչամա — կիսանի միս:
Խառնի բշտուր — խառնափնթոր, խառնի-
խառն:
Խառնշտուրիլ — խճճել, խառնել:
Խաւաղ ալ. մաշկակար, կռակար, ասիա-
կան ոտնամաներ կարող:
Խաւս ա. 1. հարկ, տուրք: 2. ծախս:
3. վաշել, համապատասխան:
Խաւջուխ ա. աղբ. գրպանի փող, ան-
շարժելու ծախսի փող:

Խելի | ա. բախակահ, շատ:
Խելիլ |
Խելլան ալ. ծառուղի, ճամբիր:
Խելլար աղբ. 1. բարեգործութիւն, բարի
գործ: 2. օգտակար, շահավետ:
Խելիլ — հաջողել, բարին կատարելը:
Խելիսի վ. սղոց:
Խելուլ — օգտավետ, ձեռնտու:
— Խելուլ պատու (հեղեական) — բարի
պատու, անարժանի մեկը:
— Խելուլ ապրանք նույն է՝ խելուլ պատու:
Խելվիլ — օգտուել, օգուտ քաղել:
Խելլըրմալիլ — խելլել, անկարգ նկարել:
Խելլըրմալիլ — ձկնների խաղի շարժումնե-
րի մասին:
Խելլալիլ — (աչրերը). հոգնել:
Խիալ ա. 1. տարակույս, կասկած, կաս-
կածանք: 2. միտք, երեւակայութիւն:
Խիալ տունիլ — կասկածել:
Խիգիլալա վ. ձկնկիթ, խաղվար:
Խիբ 1. ծակոց, ցավ: 2. վիւր. շարտութիւն:
Խիբարվիլ — միտքարկել:
— Խիբի կիդ ճեգնիլ — ուրիշի ասածով
շարժվել:
— Խիբիլ ասա տուն արի — դիմում պար-
զամիտ մարդուն:
— Խիստ միճճիւր ին Լիլի — արտահայ-

Կարա ա. բանկոն (թերերը կոնստանդից
ցած կարգով, որ պետք է ինչ ուսերի
վրա) :

Կադետսկի կոնստանդ. միջնակարգ դիմ-
վորական դպրոց ցարական Ռուսաստան-
ում :

Կադրիլ ֆ. ֆրանսիական սպորտ :

Կազնաչեյի ո. գանձապահ, գանձապետ :

Կազնաչեյուրին — գանձապահություն :

Կարևակիր 1. կաթով սնված : 2. փխլ.
տղերով. բարոյապես բարձր :

Կալասկա ո. թեթև երկձի կառք :

Կալիլ — փակել, խցկել :

Կալիցո ո. 1. օդակ : 2. մատանի :

Կալնիլ — ատնել, վերցնել :

Կալսալ վ. բնկույց :

Կազնիլ — կանգնել :

Կառնան վ. կաշաղակ :

Կամուր-կատար 1. երկնային, աստվածա-
յին : 2. աստված : 3. եկեղեցու կամարի
միջևում նկարված կրոնական պատ-
կերները :

Կամուր ֆ. բրդյա էմանացին գործվածք :
— Կամ ու կում անիլ — չեմ ու չում ա-
նել, համաձայն չլինել :

Կայանք, կայինք — կայք, սենցվածք,
հարստություն :

Կանաբուխիկա ո. գեղձանիկ :

Կանդիլարի ո. ձեռքի ջահ, աշտանակ :

Կանց — բան, փոխանակ որ :

Կավի վ. խոսքով, ուրաժ մազերի
հյուսք :

Կարադաղին վ. հին բժշկարան փխր.
շափաղանց երկար պատմություն :

Կարմիր օրալ — անառակատուն, հասա-
րակաց տուն, պոռնկանոց :

Կարտինկա ո. նկար, պատկեր, պատկեր
գեղեցկություն :

Կենցիկ վ. մանր գլաբար, կոպիտ, խճաքար :

Կետի վ. մահակ, դադանակ :

Կեր («լինել» բայի եղ. անց. անկատար
ձև) — կար :

Կերդիր — կանաչք :

Կրեմլյանալի — զոդոդալով :

Կի վ. խել, բայց, սակայն (իմերեթյան
բարբառում նշանակում է նաև «այդ») :

Կիլանկանուր. Կիլանկանուր բլր. ալյա-
րանություն, փոխարեական խմատ :

Կինալամ վ. բիշ էր մնացել որ..., բիշ
մնաց որ..., գրեթե, համարյա :

Կինաց ենգիլ — ամուսին, կյանքի ընկեր :
Կինձի վ. փղ, շիկ :

— Կինձի տալ — վրանքին տալ :

— Կինձի կոնձան րիլ — գործ շարավել
(վրանքին հարված ստանալով) :

Կիստո — հին Թրիլիսիի դեմոկրատիայի
հասարակ մարդկանց խավին պատկա-
նող անձ, մեծ մասամբ շրջիկ մրդավա-
հաս, որ տարածքը շրջեցնում էր գլխին
գրած սկուտեղով :

Կիսատ մողնի շալիք — հին Թրիլիսիի հայ
մանր բուրժուազիան :

Կիսկալ վ. երբեք և չորս բամբ լորի :

Կլավ կլավի վալ — ուրվել, գալարվել
(ցավից) :

Կլեկ ա. կլայեկ, անագ :

Կլալուլ — գլխավայր, թավաղար :

Կլակնիլ, կլակնիլ — մարմնի կոզերը :

Կնգաղին — կնոջ արժանիքը՝ հարգն ու
պատիվը :

Կոաֆյուր ֆ. կանանց մազերը զարդարող
(անձ) :

Կոլոլ — կոլոր :

Կոլոն ֆ. կոթող, սյուն, հուշարձան :

Կոլոնի վ. 1. արկղիկ, տուփ : 2. կողով :

Կոկոնի վ. կոկոն, բողբոջ, նորածին :

Կոկոտա վ. կոկ հագնված, վայելչապեղ,
կոկիկ :

Կոզոլ վ. մոծակ :

Կոնի վ. վեղ, ճան :

— Կոնին ալչու է — գործը հաջող է :

Կոմիտտո վ. 1. կազմաբ. 2. բազուկ :

Կոմիլ վ. սերկեթի :

Կոնկուրալ — զոդոդալ (ցրտից) :

Կոնիմ («անել» բայի պայմանական ներ-
կա) — կանեմ :

Կոնցռլ վ. չքի սեչ թրջած հաց, փխր. աղ-
բատի կերակուր:

Կոպ վ. 1. փակ, պարան: 2. կանացի գլխի
կոթ բարձիկ, որ պահում է գլխի շոր:

Կոսև 1. ասում է: 2. սխչանկյալ խոսք, որ
զործ է անփութ պատահական ապիտ-
ղասության մեջ:

Կոտորուհ — կոտորած, ջարդ:

Կոնսլո ո. բաղկալնոս:

Կոո Բրդ. տաճկահայերին տրված արհա-
մարհանիս անունը կովկասահայերի
կողմից:

Կսանանց — կուսանոց:

Կսուր — կոտոր:

Կրեսլա ո. նույնն է՝ կոնսլո:

Կրիլ — կիր ըսել, ձեփել, ավազել:

Կրինոլին ֆ. կանացի լայն շրջադեղատ
ներսից մետաղյա շրջանակով՝ շրջա-
զգեստը սուտած պահելու համար:

Կրկնիլ — շնչասպաս լինել:

Կրկո վ. կաղին:

— Ուսիս կրկոն — նախատական արտա-
հայտություն:

Կրարզիբ — ծեծ, կռիվ, զգվոսոց:

Կրուժոկ ո. ահուժ (հին Թրիլիսիի սուս
պաշտոնյաների և ինտելիգենցիայի հա-
վաքատեղին):

Կցիլ — սկսել:

Կուրաճիա քրլ. կարճահասակ:

Կուրո վ. գաղաղ:

Կուդի վ. պու:

— Կուդին ձվալ — նախազգալ, գլխի բնկ-
նել, կռահել, հասկանալ:

Կուդյանս վ. պոչսփոր:

Կուզինա ձ. շորհշոր, մորեղբոր ազգիկ,
մորաբորտ, նորաբորտ ազգիկ (աղնվա-
կա՝ բուրժուական կենցաղում):

Կուդիլ — կոզր, կոզ, կոզի ոտեր:

Կունի վ. 1. ստամոքս: 2. փխր, շուտ փի-
րափորփոր:

— Կունին աբաբկ — բարեգոյությունից հա-
զիվ զսպել, փորք պաշխել:

— Կունու բերանը կաղվիլ — փորկաղ
ընկնել, ստամոքսից շիփանդանալ:

Կունձի վ. կոճ, բոխել: փխր, կարճ՝
հատ մարդ: Մանրաշարժ մարդ:

Կուշա — մոտ, կողք:

Կուսալ վ. շերտ, մեծ գզ:

Կուսիա արկ — կուսիտ ո. որ աչգպես է
ընկնել, աչնդես խրախճանալ:

Կուտոլ քրլ. կարճահասակ, կոտու:

Կուտը — սնանի:

— Կուտը անկակալ — կեղծ սնանի:

— Կուտը նեղելիլ — սնանկանալ:

Կուտըանալ — նույնն է՝ կուտը նեղելիլ:

Կուտուրին — սնանկություն:

Կուդդիլ վ. նապաստակ:

Կուրիս ֆ. ձեպրեթաց:

Կուր ու կալ — հանդուց:

և

Հալուլդա քրլ. թեթևամիտ, ցանցատ, տա-
կից-գլխից խոսող, զործող:

Հադիլ ա. 1. երկաթ: 2. բարկացկոտ, տա-
րարյուն, եռանդուն (Գ. Սունդուկյանի
գրական կեղծանունը «Հադիլի մասլա-
հաթնիրը» պատմածաշարքը գրելիս):

Հադիր, հադիր ա. պատրաստ:

Հադրալալ ա. աղբ. ավարտված, պատ-
րաստի, պատրաստ:

Հադրվիլ — պատրաստվել:

— Հադու մադի հաց կերած — շատ բան
տեսած, փորձված, փորձառու:

Հադուփեշա — արձախյա գալ՝ գինի խմե-
լու համար:

Հադու հադրալալ նույնն է՝ հադրալալ:

Հաքարա — սղառնալիք:

Հալիլա — հայելի:

Հալարատա ա. անշուշտ, անկասկած:

Հալա ա. 1. վարձ, գին: 2. արժանի լի-
նել:

— Հալափան տերն անն դադաստան —
թող տալված անի դատաստան:

Հալսն Լ. — արժանի է, տեղն է:

Հալալ ա. բեռնակիր, մշակ, համբալ:

Գ. Սուկոլովյանի գրական կեղծանունը
(տե՛ս — Համալի մասկաթնիքը) :

Համաւա պ. միշտ, մշտապես, շարունակ:
— Համբուրկու գնալ — կկեղեցի ազոթե-
լու: Գնալ:

Համեաւ պ. արհեստավոր:

Համբուրիք — ալ Նատալորներին միու-
թյուն, համբարություն:

Հալիփ ա. ափսոս, ցավալի է:

Հայրեցվորքի բլլ. միայն հայրեցվորքի
չափի, հայրեցվորքի չգիղենալ կա-
պակցությունների մէջ — ավելորդ
բաներ շատել, խոսելիս իրեն զուտ
պահել:

Հանա՛ մասխարութիւն — կատակ, ոչ լուրջ
բան:

Հանա՛վանց — կատակով:

Հանգ — տեսակ, կերպ, կղանակ:

Հանգիլ — կորչել, անհետանալ, վերանալ:

Հանգումն է — հարմար է, սաղական է:

Հանով — սիրով, հոծարությամբ (հա-
սայոս բառից) :

Հաշա ա. ուրանալը, ուրացում, միտում:

— Հաշա ուտիլ — միտել, ուրանալ, երգ-
մնադանց լինել:

Հաշաւոր ա. պ. խոստովանող, ուրացող:

Հաշաւորիք — միտելը, ուրանալը:

Հաշիա աղւ. 1. գիր, նշան, նախշ 2. ժան-
յակ:

Հաշար ա. 1. գործիք, իր 2. փուլի, կա-
րիք:

— Հաշար շէ — փուլի շէ, ոչինչ, փնաս չու-
նի:

Հառա՛ ա. արդելված, ապօրինի, պիղծ,
անօրեն, կեղտոտ:

Հաւաւոր ա. կարտա:

Հաւա ա. կղանակ, կլիմա:

— Հաւտի բերիլ — հալի ոգով կրթել՝
դաստիարակել:

Հաւտի լիզու — մայրենի լեզու:

— Հատ սոխով փախչիլ — վախից՝ սար-
սափից իրեն կորցնել ու փախչել:

Հաւաւզաղաւ պ. փուշ ծնունդ:

Հաւապատիկ — հարկ ու պատիվ:

— Հաւապատիկ անիլ — հարգել, մեծա-
րել, պատվի արժանացնել:

Հաւաւար ա. ջերմություն, զորություն,
ուժ:

Հաւաւար ա. ուժ, կարողություն:

Հաւաւ գալ — սպասնալ:

Հաւաւ հարգաւորաց, պատիվս արժանա-
վորաց — հարգանքը հարգողներին,
պատիվը արժանաւորներին:

Հաւ հաւիւր — հարչուրավոր, հարչուրներ,

ՀԱՄԱՆ

Հաւաճութիւն — հարսանիքի օրը:

Հացի գել — անկուշտ, ազահ:

Հաւչա — մի բան վանկու՝ բշկու բացա-
կանչություն:

Հիւլարի ա. արեւելյան կղանակ:

Հեղաղա — անշափ, այնքան:

Հեղաճ ըլի — միայն թէ:

— Հեղ ապրիս — բաշաւերանքի՝ խրա-
խուսանքի արտահայտություն:

— Հեղ բուն — կարծես թէ, ոնց որ:

— Հեղու մոգիկ գալ — բիշ հեղվից բայ-
լել:

Հեսար ա. հաշիւ:

— Հեսարի տիղ գցիլ — հաշվի առնել,
նկատի ունենալ:

Հեսարով — հաշվենկատ:

Հեստի. հեստիլ — աշխարհի, աշխատ:

Հետվան — ապագայի:

Հեխիմրաշի ա. աղբ. բժշկապետ, գլխավոր
բժիշկ:

Հիղ անիլ — արձակել:

Հիլ տալի բլլ. պատմել, դրուցել:

Հիլ գալ — համեմատվել, բաղդատվել:

Հիլ դարսիլ — դասաւորել:

Հիղնունիղը — խնուշ, անմիջապես:

Հիղ հուր մեկանց — նորից, կրկին, դար-
ձյալ:

— Հիղ ու առաջ խոսիլ — զատանցել, ան-
կապ-անկապ դուրս տալ:

Հիմիսիլ — հենց այժմ:

Հեղումարա բլլ. հնդկական ապրանք:
փխլ. շատ թանկարժեք բան:

Հողարուզ (հիշար՝ հոգալարագ) աղբ.

1. ձեռնածու, աճապարար, ֆոկլորների:

2. փխլ. խարդախ, սրիկա:

Հուեն — տհաժողիկ, ահա այն:

Հորես — ահապատիկ, այժմ, հիմա:
 Հատրովկա բլր. 1. Էզներին բշկու
 ձաշն: 2. փխր. կոպիտ, անաշ:
 — Հատրովկա անիլ — (սալլր բշկիս) Էզ-
 ներին «հորովել հո» կանչել:
 Հորես դենր — ալսորվանից, այժմյանից,
 այսուհետե:
 Հոֆեսեր — կրոնասեր:
 Հոֆեուր 1. աշն անձր, որի անուիք ցան-
 կալի չէ տալ: 2. հողեորական:
 — Հոֆի դեու — խնամատար, խնամող:
 — Հոֆու Լդենն ման գալ — անձնական
 շահերի հտեից բնկնել, միայն իր մա-
 սին մտածել:

Չալո վ. Էզրոր կամ հորեզրոր կին:
 Չերխախիլի տե՛ս Զեթխախիլի:
 Չեծկվի վ. շղթայիկ, մանյակ:
 — Չեռի պաղունց — ասեղնագործություն:
 Չեռնամուղ հայ, պարսկ. ձևերի ծախսե-
 լու փող, օրվա փող:

Պաղո — տկուր, մերկ (ամն մուրացիկի
 անունից, որի հիշատակը մնացել է ժո-
 դովրդի մեջ):
 Պաղուխ աղբ. ցից, սրածալը փայտ:
 Պալամբար պ. 1. փորագրիչ, փորագրող:
 2. նկարազարդ շիթ, տպածո:
 Պալան-ղալան աղբ. բնդհանուր գոմար:
 Պալբարանդ պ. խարդախ, շտույտասն:
 Պալբարանդուրին — խարդախություն:
 Պամիշ աղբ. Լզեզն, բամբուկ:
 Պալբան աղբ. 1. կապ, թել: 2. մետաքսի
 թելից երիզ, որ կարում են զգեստի
 բզանցքին:
 Պանավուղ աղբ. ցածրորակ մետաքսից
 գործվածք:
 Պանարա աղբ. Լզբաղարդ՝ գորգի վրա:
 Պասաբխանա ա. պ. մասվանատ խա-
 նութների շարք:
 Պավխանա ա. պ. սրճարան:
 Պարամանիան պ. պարսկերենից վրացե-
 րենի թարգմանված հերթաթային հերո-

— Հոֆուր Եստացել — շատ սիրել:
 — Հոֆուն դեմ բերիլ — հանգուցյալից
 դո՛ւ լինել, հոգին օրհնել:
 Հրամարիմ ի սատանայլ և լամենայն
 խալեուքենել նորա գրբ. հրամարմում
 ենր սատանայից և նրա բոլոր խարեու-
 թյուններից:
 Հուգուրին — ներկայումս:
 Հուջա աղբ. ծալր:
 Հուջա-հուջա աղբ. ծալր-ծալր, լրիվ, ամ-
 բողջություն:
 Հուտիպ բլր. բուրաստան:
 Հուրսնուրդ, Հուրսուրդ — որսորդ:
 Հուֆեուրի — հոգեզավակ:

Ջ

Ջիա վ. հորեզրույր, բերի:
 — Ջիզ լավ ունենալ — գուր ողջ լինել:
 — Ջիվ անիլ — կար ու ձևով զբաղվել:
 Ջիվ վ. չաղիվ, ուժով, գոտով, գժվարու-
 թյամբ:

Ղ

Պական վեպ, որի մեջ գլխավոր հերոսն
 է Պարամանը:
 Պարավաշ աղբ. ծառա, աղախին, ստրկու-
 հի:
 Պարաուլուրին — պահակություն:
 Պափաղավուր — կափարիչ ունեցող:
 Պափան բբ. կախովի մեծ կշեռք շուկա-
 յում:
 Պրզբլրաշ բբ. պարսիկ:
 Ղիժինա վ. աղմուկ, աղաղակ, կոկոս:
 Ղիմիշ անիլ — շինայել, չափսոսալ:
 Ղենամիշ անիլ — կշտամբել, պարսավել,
 անարգել:
 Ղենշուվիլ — անշնորհք և անհամ ծիծա-
 դել:
 Ղողոշ-ղողոշ — քաջերաջ, խոյի բալլված-
 քով (վրաց. Ղոշի «խոյ» բառից):
 Ղոնաղլուղսրին — հյուրասիրություն,
 մեծարք:
 Ղոշ վ. թևածալ, ծալվածք թևից:

Վերդի վ. խիճ:

Ներշնալ աղբ. անպիտան, ստոր. սրիկա:

Վուզ հույն է՝ զունգ:

Վուլ պ. ծառա, ճորտ:

Վսլուզ աղբ. ծառայություն:

Վուլուզի աղբ. ծառա:

Վուզ — ուղեղ:

Վունգ — եղունգ:

Վուրբիլ — արդարացի:

Վուրբուկ վ. փետուրներով անկողին:

Ղ

Ղարուլ ա. քնդունելի, համաձայն:

Ղարուլ քլիլ — համաձայնել:

Ղալալ ա. 1. դժբախտություն, ցավ, նի-
վանդություն 2. վիշտ, թախիծ:

Ղաղա2, Ղաղամ, Ղաղար 1: չափ, մե-
ծություն 2. այգչափ, աչիքան:

Ղաղաղա ա. արցնելոված:

Ղաղր ա. հարզ, արժեք:

Ղագար ա. ցատում, բարկություն, երկ-
նային պատմահաս:

Ղագար անիլ — զայրանալ:

Ղագալի ա. գաղել (ոտանալորի մի ձև
արարական տաղաչափությամբ, որտեղ
չորարանչուր զույգ տողի վերջը առա-
ջին երկտողի վերջավորության կրկնու-
թյունն է հանդիսանում):

Ղարիլա վ. ուսման (որի մեջ կանայք
ծածկվում էին փողոց դուրս գալիս):

Ղալամ ա. 1. գրիչ: 2. փխր. ուսում, կրթ-
ություն:

Ղալր ա. կեղծ, խարդախ, չինծու:

Ղալրի-ղուլար ա. սափ տուրքակ:

Ղալրու-ղուլարութին — կեղծություն,
խարեություն:

Ղալրարանդ պ. խարդախ:

Ղալիմար ա. նեցուկ, նովանափոր,
պաշտպան:

Ղալիս կանգնիլ — հակառակել:

Ղահր ա. հոգս, մտմտություն: Հոգատարու-
թյուն:

Ղահր Բալիլ — հոգալ:

Ղայգա, Ղայիղա ա. 1. կարգ, կանոն 2.
հարմար, սաղակալ: 3. երգի եղանակ,
մեղեդի:

Ղայքան աղբ. — մետաքսյա կամ բամ-
բակյա ուրուն բարակ թուկ:

Ղայրար ա. 1. խնայողություն: 2. եռանդ,
ջանք:

Ղանավուզ — ցածրորակ մետաքսյա
գործվածք:

Ղասար ա. մոռոցործ, մոսվաճառ:

Ղասիղի ա. դիտմամբ, դիտավորյալ
կերպով:

Ղաստ ա. նպատակ, միտք, մոռոցու-
թյուն, ջանք:

Ղաստ անիլ — ջանալ, աշխատել:

Ղաստումն Լեւալ — ձեռքներ, ցույց
տալ:

Ղավա ա. սուրճ:

Ղարս ա. 1. շանգիստ, դադար:
2. մխիթարանք, սփոփանք:

Ղարարի նեղնիլ — շանգիստանալ, մխի-
թարվել:

Ղափաղ ա. վանդակ:

Ղափաղավուր լափչիլ — ասիական տա-
րազի կոշիկ՝ քթները բարձրացրած ծայ-
րերով:

Ղենն վ. ծաղրի առարկա, խեղկատակ,
միմոս:

Ղըրուղ աղբ. 1. սով: 2. փխր. հազվա-
գյուտ՝ դժվար ճարվող բան:

Ղիամար ա. սասնամանիք:

Ղիբամալա վ. գլխկոնձի, գլխիվայր
գլորվել:

Ղլիլր կուրիլ — զայրացնել, կատաղու-
թյունը բերել:

Ղոմարաղ ա. պ. խաղամոլ:

Ղոշում կամ դոշուն աղբ. զորք:

Ղոշունորա աղբ. վրց. 1. զորահավար:
2. պատերազմ:

Ղորան ա. կուրան, մահմեդականների
սուրբ գերբը:

Ղամար ա. բախտ, վիճակ:

Ղամար կուրիլ — բախտը բանել, գործը
հաջողվել:

Ղուար ա. ուժ:

Ղումալ ա. մետաքսյա գործվածք:

Հաղ — քառ, աշտանակ
 Հաշնիկ բլր. համ, հաշակ
 — Հաշնիկումը գալ — հափանել, դուր
 գալ
 Հեա գր. սերունդ, գափակ տարական
 սեռի)
 Հիանուրի վ. քամանչա
 Հիեիեի գալ բլր. բարկությունից տրար-
 վել, խիստ ջղաշնանալ
 Հիար ձիւ — յիսուր-արտում նստել
 Հիւր մե շեւի վ. բո ցափը ինձ, ցափ
 տանհմ
 Հլեւք վ. թորախտ, բարակացափ
 — Հլեւքն նեղեիլ — թորախտ բնկնել, թո-
 րախտով հիվանդանալ
 Հխալ — ցնծալ, բերկրանքի մեջ լինել

Հիւրիվիլ - նախանձից տրարվել
 պատուվել
 Հիւկեւեւ — հիւեր, հիւողեր
 Հիլանի — երկհիւղ
 Հնափո վ. փոխտ, նի հար
 Հոբրվիլ — (բերանը, աչքը) բայն բանալ
 պատուվելու համ, գարմանալ, աղշել
 Հոշալ — բամբասել, շարախոսել
 Հտեւափուր — վզով, վիզ ունեցող, երկա-
 րահիտ (տանտան)
 Հւել վ. գուշեղցույն
 — Հւել-հւել — գուշ-գուշ
 Հուկ — վեղի հարժ երեսի հակադիր կող-
 մը, ալու
 Հոսո — սար (աղղրից մինչև ծունկը)

Խաղիւր, Խաղիւր վ. փոխարեն
 Խաղան ա. հանր
 Խաղը մազեմեն հանցկացնիլ — անթերի,
 ամեն բան իր տեղը
 Խաղով սալովի — կանաչի ձմեռային վե-
 րաբիւս՝ ներսը մորթուց
 Խալլաբա վ. խոր ափս:
 Խարբախ ա. մարակ
 Խալամար ա. փականը, կապանը
 Խալիար պ. արժեր
 Խալում ա. հայտնի, պարզ
 Խալիքի վ. տղեղ, ալլանդակ, հրեշ,
 ճիվաղ
 Խալաւա ա. վերջապէս, ինչեիցե (բացա-
 կանչություն, որով վերջ է տրվում խո-
 սակցությանը կամ առարկությանը)
 Խալոխիսիւր վ. ջրալի անժուր աղուրի
 դուշն
 Խաճի վուրքի — մահկանացու
 Խալմիլ — շատ մաղել, մինչև վերջը մա-
 ղել
 Խալուլ ա. հանգիստ, խնայք, օրինավոր
 Խամա վ. հայր

Խամա-պապելու վ. հորական-պապական
 լին ժամանակներից
 Խամվել փ 1. օրիւրդ 2. սպասափութի
 Խամիլա վ. հորաբույր
 Խամլաբար աղ. հայրենիք
 Խալա պ. 1. շահ, օգուտ 2. գումար,
 դրամադրուիտ
 Խալիլ մեալ — դմայիւ, հիանալ, սրան-
 շանալ
 Խալիմալ վ. տլանդակ
 Խալիեց վ. գոնե, այսուամենայնիւ
 Խալր աստուճ — աստվածածին
 Խաւգանա աղ. մամուլ, մամլիշ մե-
 րենալ
 Խաւդում ծախող — մանրավաճառ
 Խաշա աղ. ունկի
 Խաշենիկուրի — մերենայություն, խար-
 գախություն, խարերայություն
 Խաշխալա ա. ճահ, կերոն, մեծ մոմ
 Խաշու ա. նկատելի, երեացող
 — Խաշու անիլ — նկատել
 Խաշա վ. 1. դարկերակ, բաղկերակ 2
 բաղուկ, պատակ 3. զգեստի թևի եզ-
 րը, թեք, թնոց
 Խասար աղ. հետան, սրոց

Մասալա ա. 1. Ներխաթ, պատմություն
2. սոսակ:

Մասպանաք անիլ — գրուցել:

Մասպանաքիաճա ա. 1. գրուցարան:
2. փխր, պանդոկ, սրճարան:

Մասխարութին 1. խեղդատակություն:
2. ծագրի առարկա գտնալը, ձևոր
ստեղծելը:

Մասկան վ. աշուհներ, հետո:

Մասուա վ. կոճ, շերերեղեղի կրծքի աջ ու
ձախ կողմերից փոքրիկ արծաթյա փամ-
փուշտակալներ:

Մավա աղբ. վատահոսություն, հավատ,
գարկ, անուն:

Մավանալ — կապուկ, գունաթափվել,
սպրդներ:

Մավա գնալ — հավատալ, հավատ բռնա-
լել:

Մավի աղբ. կապույտ:

Մատիա վ. սարչակ:

Մատի պողոնց նույնն է՝ ձևի պողոնց:

Մաւաւա ա. 1. մորտաղաշու 2. կոխի,
պատերազմ: 3. աշուղների կազմած
հանդես, որտեղ նրանք մրցում էին
միմյանց հետ: 4. հանդես, ուրախու-
թյուն: 5. կանանց զրույց, խոսակցու-
թյան նյութ:

Մաւաւա ննգնիլ — մարդամեջ խոսեցիկ,
հանդես գալ:

Մաւաւազազան — գազանի հատկություն
ունեցող մարդ:

Մաւաւանաք — մարդահաշիվ, մարդ հա-
մարելը, մարդկանց շարքում դասվելը:

Մաւաւաճիլ — մարդանման:

Մաւաւանց աուն — տղամարդ ամուսնու
հորական բնույթը:

Մաւաւալինջ — բնաջնջող, ոչնչացնող:

Մաւաւիաք ա. շնորհ, արվեստ, հնարի-
մացություն, հնարամտություն:

— Մաւաւիաքի տեւ — հնարիմաց, շնորհ-
քով, հնարամիտ:

— Մաւաւիաքով — շնորհքով:

Մաւաւաշ ա. ճամպուրակ, պարկ, որի մեջ
դնում են կապերաներ, անկողին՝ ճա-
նապարհորդության ժամանակ:

Մերալ — հանկարծ, միանգամից:

Մերիլ ո. կահկարասիք, կահույք:

Մեղաւ — մի անգամ, մի ժամանակ:

Մեղաւ ա. արարական այբուբենի մեջ
Հատուկ նշան (ո), որ զբոլում է
տառի վրա՝ կարճ առաջատանկու
համար:

Մեղիատուր փ. միջնորդ գատալ ք:

Մելա վ. աղվես:

Մելեֆ. (նոգն. վ. մելա բառի) — աղ-
վեսներ:

— Մել չիմ ասիլ ու երկուսը — շարունակ
նույն բան կրկնելը:

Մեկանց. առ՛ս նուրմեկ, նուրմեկանց:

Մեկելեֆ — հաջորդ օրը, մյուս օրը:

Մեկելեֆենեւ — հաջորդ օրն և երբ:

Մե կուր — շարունակ, անընդհատ:

Մե նոֆուր — այս ինչ մարդը (երբ չեն
ուզում անունը տալ):

Մեձաւ — ճրավերք, կոշոնք:

Մեձուրիլ — ճրավերք:

Մեզվիեն վ. 1. մատուցակ, գինի մատու-
ցող: 2. գինեկաճառ:

— Մե մատ միլը դառնալ աշխրհումը —
խայտառակվել:

Մեճաւրեւ — էմպապատ (մետաղյա իր):

Մեճալ ո. շրադրամ, մեղալ:

Մեճման — միանման:

Մեշիս ա. հանդես, խնջույք, հրավերք:

Մեշիսաւա ա. պ. ժողովարան, հավա-
քատեղի:

— Մեճեկիս անդերձ — մահվան կտակ:

Մետի վ. միասին:

Մեւ գցիլ — կոճկել:

Մեւի — անտառ:

Միգեզ վ. առիթ, պատճառ:

Միքամ, Միրում վ. իբրեւ թե, որպես թե:

Միլ ա. ջրի խողովակ:

Միլլեք ա. 1. աղբ, աղբություն: 2. կրո-
նական համայնք:

Միժաղլան — իշխան, իշխանազուն:

Միժաղլանութին — մեծավորություն, աղ-
նրվական լինելը:

Միկիտութին — միկիտանություն, գինե-
պանություն:

Մինկ — մեջք:

Մխնավարի վար (ս. վ.) մեղավոր եմ:
 Մինն սիրտ — մեծամիտ, ամբարտապան:
 Մինն սրտով — նպարտ, գոռոզ:
 Միշտ-մոշտ վ. բայրաշտով, կազմալուծում:
 Միրովույի սուղ ո. նաշտարար դատարան:
 Մլիկ — մի բանի նոտր վրան կոչել,
 խիստ հոտ բուրեկ:
 Մձևվառի վ. բերձե, որսաշուն:
 Մձևվառ նույնն է՝ Մձևվարի:
 Մկամ ա. սղեղանի, փարատիչ (վերբր
 բուժող միջոց՝ դեղ):
 Մկել — կերել:
 Մեամ — կարծում եմ, կարձեմ (օր.,
 «կեռնող մեամ Թալալ է»):
 Մշկուլ — մտադրադ:
 Մորձանդիլ վ. համեցեր:
 Մոզոնիլ — հնարել, հորինել:
 Մոդ անիլ — կուտակել, հավաքել:
 Մոդ րիլ հավաքվել, կուտակվել:
 Մոդնիսփեր (ֆր. վրց.) մոդայի գույն:
 Մոթխա վ. 1. փորել: 2. խորր:
 Մոքրաք պ. պատիվ, հարգանք:
 Մոշու անիլ — ջնջել, լուծել, ոչնչացնել,
 փչացնել:
 Մոսեռ, Մոսիռ ֆ. պարոն:
 Մոռեվի վ. ջրապտույտ:
 Մոցիճուլ վ. կավատ, միջնորդ՝ ամուսնու-
 թյան գործում:
 — Մոուսովի Աբրամ անիլ — խառնել,
 շփոթել, տակոլն անել: Նույնն է՝ Աու-
 բիս Աբրամ անիլ (տե՛ս):
 Մրեշ վ. գորշ գույն:
 Մրետեցիլ — կրճտացնել:
 Մուզդ պ. վարձատրություն:

Մուլափ բլլ. սպասելը, համբերել:
 Մուլֆ ա. կարվածք, անշարժ կայք:
 Մուխամբազ ա. արեկյան երաժշտական
 եղանակ կամ երգ:
 Մուխանաք ա. նամարդ, ցածրահոգի,
 դավաճան, սնարդ:
 — Մուխր Բերեն դուս ցալ — սիրտը մոր-
 ժորել:
 Մուխտարա ա. 1. ակնածանքով, հար-
 գանքով: 2. առոր-փառոր:
 Մուհաջար ա. ցանկապատի ձող:
 Մուհր պ. կնիք:
 Մուղամ ա. 1. երաժշտական մի եղանակի
 անուն: 2. ստանավորի ձև:
 Մուղայրացիլ — նախադրուշացի, ա-
 պահովիցնել:
 Մուղայիր ա. զգուշ, ուշադիր:
 Մուղայիր կենալ — զգուշանալ, ուշադիր
 լինել:
 Մուղարա ա. շարունակ:
 — Մուժով պտրելու դառնալ — շատ հազ-
 վադյառ լինել:
 Մունար ա. 1. երախտիք, բարի գործ, լա-
 վություն: 2. թախանձանք:
 — Մունար բարցիլ — երախտիքը երեսու-
 վը տալ, արած լավությունը հիշեցնել:
 Մուշտի պ. բոռնցք, կոռուփ:
 Մուրձա վ. րեղավոր ձկան տեսակ Քուս
 գետում:
 Մուրաբ պ. կեղտոտ:
 Մուրք, Մուրքա ա. 1. ձրի, անվարձ, ան-
 վճար: 2. իզուր, անտեղի, անօգուտ:
 Մուրքա խոռոմ պ. ձրիակեր: Մուրքախո-
 ռոմ ապրիլ — ձրիակեր լինել, առանց
 աշխատելու հեշտ ու հանգիստ ապրել:

3

Յա ադր. կամ, կամ թե:
 Յախան, Յախանի ադր. 1. վայրենի:
 2. վայրի, թափուր, անմարդաբնակ:
 Յադ ադր. օտար, անծանոթ:
 — Յազան սան սա՛ն, բոզան սան սան
 ադր. գրողը դու ես, ջնջողը դու ես:
 Յախի օլ ադր. տե՛ս ալափերդի:

Յադլու ադր. յուղալի, յուղոտ: փխր. հա-
 բուստ:
 Յադու ադր. թույն:
 Յալուր պ. հակինթ, թանկագին քար:
 Յանդիշ ադր. սխալ:
 Յաւալուտ — վիրավոր:
 Յաւալ ադր. զենք:

Նաւամագ աղբ. անպիտան, ապիկար:
Կատակասեր:

Նարմունկա ո. շուկա, տոնավաճառ:

Նախ պ. առանձին:

Նիբի տես էրի:

Նիբե— Լթե:

Նիս ասացի ի զարմանալի իմում, ասում
է. բե ամենայն մարբ սուտ է. կոսե—

Ես ասացի զարմացած, որ ամեն մարդ
սուտ է (ասում էս ե թկոսե» միջանկ-
յալ բառեր են):

Յիտ— աղ:

Յիրի՛ Բաթե կամ ՅիրիԲաթե— վաթսուն:

Յիփուցուրին— Էրբ, որ ժամանակ:

Յոխ՝ Է իյրբ աղբ. — չկա

Ն

Նա աղբ. ինչ:

Նա ղեմա՛ղ դուր աղբ. ինչ ասել է:

Նազ անվան— նուրբ լսողություն, սուր
լսողություն:

Նազ իմին— փափկասուն:

Նազիւ ա. նախարար, մինիստր:

Նազ ու րիզիւ նազուտող, կոտորավելը:

Նազ ու նազանի— կոտորավող, շեմուշեմ
անող, իրեն սիրել ավող:

Նալար ա. անիծյալ, նզովյալ (անեծք):

Նախուր տե՛ս նիախուր:

Նանալ— փոքրիկ դռակ, ներքնակ:

Նազղ ա. կանխիկ, առձեռն:

Նաղմ ա. մերձարեւելյան Երաժշտական
Էդանակ:

Նաղջրբաւ պ. նկարիչ:

Նամաղուլ պ. սխալ, անտեղի:

Նաշ ա. 1. դաճաղ 2. պատգարակ:

Նաշուր ա. հասարակ:

Նաշաւ պ. խեղճ, անճար:

Նալս— րնշարադրություն, աղաշու-
թյուն:

Նաստամալ վ. ափերակ, փլատակ:

Նաւնարխա վ. քնրուշ կակ:

Նա փալդա աղբ. 1. ինչ օգուտ: 2. ինչ
որ է:

Նեա պա ֆ. յանպես չէ՛:

Նետալի վ. Լորանի:

Նեխալվ— Ներս:

Նի— ներս:

Նիախուր— կարոս բույսր, համեմունք:

Նիխ— նեխվածք, նեխվածություն:

Նիշաղուր պ. անուշաղբ, նաշաղիր:

Նիսիա աղբ. ապառիկ:

Նիտ ու անիլ— նետաղեղ:

Նմուտ ո. բոպե (ΜΗΝΥΤΑ բառի ազգազ-
ված ձևը):

Նեզիւրուրին, նեզուրին— րնկերություն:

Նեզնիլ— րնկենել:

Նեզուլի— րնկերովի:

Նեզուզ— րնկուղ:

Նովբուզ—բայրամ պ. մահմեդականների
նոր տարին (մարտի 29-ին):

Նուշի վ. մատաղ, դալար:

Նուխա ա. ծախսեհաշիվ:

Նուլլ պ. շարարով նուշ:

Նուրեմուր նորադուշ, ամենանոր:

Նուրմեկ	}	. նորից
Նուր մեկանց		

Շ

Շաւնուց— շահանուց, հինգ կոպեկանուց:

Շարաֆա ա. 1. կրկաթի ճաղ (ցանկա-
պատի): 2. ցանցակերպ շալ:

Շարլուր պ. շագանակ:

Շաղիւրդանա պ. աշկերտին կամ ծառային
տրված նվեր (դրամով):

Շաղա վ. շարան:

Շաղրովան պ. շատրվան:

Շաֆի պ. պարսկական փոքր դրամ (5 կո-
պեկ):

Շաղա աղբ. 1. մորթած անասունի կեւը:
2. մսի կտոր:

Շաղկապ աղբ. երկու կես անկէ (մարմինը):
 Շամարա ա. 1. աղմուկ, աղաղակ, ժխոր:
 2. կոխվ, սկանդալ:
 Շամդան պ. մամկալ, աշտանակ:
 Շաքար ա. ծառ, թուփ:
 Շարտիլ — շարել, շարտակ, կապել, միացնել:
 Շաքի ծվենի — բազմաշարի:
 Շափոխոջ ֆ. լաշնեզր գլխարկ:
 Շեաքցիվինոս վ. կամաշեցի: փխր. չի համեմատվի, չի հասնի (այս ինչ բանն):
 Շեղան-գեղան (պ. աղբ.) լսող-գնացող, լուր տարածող:
 Շեյրան ա. սատանա:
 Շենքան շեղ'բամդեն վ. (սխիշն բեզ հանդիպել) վրացական մի երգի անուն:
 Շենի կի ճիւր մե վ. թո ցավը ինձ, բեզ մատաղ, հոգուտ մատաղ:
 Շեշմիլ րիլ — շփոթվել, սխալվել, իրեն կորցնել:
 Շեշույ աղբ. տեսակ, օրինակ:
 Շեսդեսե աղբի ո. վաթսուներեք:
 Շեռապուտա քլլ. ծալպակաս, թեթևաշիկ:
 Շեքամեջ — երկու ոտների բացվածքի տարածություն:
 Շիմշատ պ. տոսախ ծառ: փխր. բարձր, հուրը հասակ:

Շիտոյիսիա սիմ ո. վաթսույնսթ:
 Շիվան պ. լաց, կոծ (զործ է անվում չալեքեն սուզ բառի հետ), օրինակ սու՛մ ու չվվան:
 Շիրաշխանա պ. գինեվաճառանոց, օղետուն:
 Շլեյֆ կամ Շլեյֆ ո. բղանցատուտ, երկար չրջադղեստ, որ հանից բաշ է գալիս:
 Շխամի վ. թուշն փխր. խիստ վիրավորա կան մազճոտ խոտք:
 Շնուր — շնորհ:
 Շնուր — շնորհ:
 Շոկրոկվիլ — կոկվել, զարդարվել:
 Շոյիա վ. կեսնեխ թուշներ (սոխակի նման):
 Շուշուի 1. հարվածի զորություն, ուժ.
 2. հարվածի թողած հետքը:
 Շվիլդուրի վ. մնար բարով:
 Շվիլի վ. (կոշական) երեխա, օրդի:
 Շտուկ ո. խաղ:
 — Շտուկ բանեցնիլ — գլխին խաղ խաղալ:
 Շուրի ա. 1. մեծ ասեղ, մախաթ 2. նիզակ, հիզակի տեղ:
 Շուշա-խիյար աղբ. բարակ ե ուղիղ վարունգ:
 Շուշպար — շուրջպար:
 Շուրդուլի վ. սլարտետ, սլարտառիկ:
 Շուք — շող:
 Շխաքա պ. արեկվան երաժշտական մի կզանակ:

2

Չարիլ 1. հանկել, պինդ բռնել: 2. հափքատակել, շորթել: 3. գերել, հափշտակել (գեղեցկությամբ):
 Չարուֆեսան աղբ. ապիկար, թուխ պաճ:
 Չալա վ. հարդ:
 Չալի աղբ. ճիզ, ջանք, փուլթ, ետանդ:
 — Չալի աճիլ՝ զալ — շարշարվել, հոգնել, ջանալ, աշխատել:
 Չախ աղբ. ժամանակ, ժամանակամիջոց:
 — Չախմըխի պեժր վիւր աճիլ — գործունյա՝ ձեռներեց լինել:

Չամոմավորա վ. սերունդ, դարմ:
 Չամչա պ. շերեփ:
 Չամկասլա ո. շամպան, շամպայնի գինի:
 Չալխամկեֆ տե'ս Թալխամկեր:
 Չանա աղբ. ծնոտ, կզակ:
 Չանալս աղբ. 1. հացահատիկ չափելու տման՝ ոտո 5 կգ աչքողովյամբ: 2. հատառեղիքի ոսկորը:
 Չանգ 1 — ձանկ, մազիլ:
 Չանգ 2 պ. տավիղ, երաժշտական գործիք:
 Չանչ — մճիկ, ձեռքի մատների բացվածքով մեկին մահ մաղթելու շարժում:

Հաշիւ անիլ 1. քանդել, չարդել 2. բոր-
բորել, հուզել:

Չոչանակ — չաղակրատ, չատախտ:

Չասպանդ պ. կախարդ, չխփնդչոր: փխր.
Հարսիկ, արագաշարժ:

Չատտանե պ. անկարգ, վաշխիվերտ:

Չավ անիլ — ի բոր ամենքին տակ, չալ-
տարարել:

Չարա պ. Հար, միջոց, հար:

Չարա-բեչարա պ. Հարահատյալ:

Չառնե կտրիլ — Հարահատել:

Չառեմ աֆ. 1. ծանրութեան Հափ 1766
դր. 2. մեկ շորքորդ մասը, բառորդ:

Չառեմանոց 1/2, գույլի տարրգոյնամբ
աման:

Չարիկամ — Հար կամեցող:

Չառի փոխ բիլ — նվիրարեղել, դո-
ւարեղել (մեկին փորձանքից փրկելու
կամ նրան սիրելու համար):

Չառիսեղիլ պ. զրոստեղի, պտույտի տեղ:

Չառչորպղ աղբ. կապ, որով ամրացնում
են շարվարի տոտերը:

Չարտիլ — Հղկել, կոկել:

Չարփայ պ. քառտտանի:

Չափարիլ — ցանկապատել:

Չափարիլ պ. երիզ:

Չափ պ. ճեղքվածք:

Չեմակ պ. ակնոց:

Չեանուրին — ազնվութուն:

Չեմա աղբ. Հակալոր կոշիկ:

Չիֆիլա վ. մետաքսյա թող, որ իջնում է
զլխից մինչև մեջքը:

Չիլի վ. գուլպա գործելու հաղ:

Չմոլ անիլ — Հեմվարել:

Չմոնե զցիլ — Հմոսանար:

Չյանց տալ — ցույց Հտալ:

Չոռիլ — վատարանել, սեպնել:

Չոխլիանա բլլ. 1/2 թիվը (չոտո խաղա-
ցողների արդո):

Չվալ աղբ. պարկ, տոպրակ:

Չվրա հաւ — ուշացած, դիպվածը Հնարից
բաց թողած:

Չրազ պ. Հրազ փխր. տան օջախը վառ
պահող (տղայի կամ մարդու մասին):

Չրազղան պ. Հրավառութուն, Հրագա-
լույց:

Չրտիլ — միջին մատի և բութ մատի հար-
ված:

Չու պղբ. բուրձ, պատահուած զգեստ:

Չուվալ բլլ. կախ բեկած (փորի մասին):

Չուն, Չունեի պ. որովհետև:

Չուստ պ. Հուս, արագ, Հտալ:

Չուստի վ. թեթև կոշիկ տանը հագնելու
համար:

Չուրչիսիա վ. սուջուխ:

Չուրա ու տաւ — տանջորո:

Պ

Պաժարեի ո. 1. հրդեհաշիջ: 2. փխր. ստա-
հակ, սրիկա, կապը կտրած:

Պալեի ո. հարդադույն, բաց զեղնադույն:

Պանեուր — պահող, նայող, դայակ:

Պանին — բրդե թելից գույնգույն հյուս-
սած զանգապան, սրունքների փաթա-
թան:

Պանո վ. քթատ, կարճ կամ փոս ընկած
(քթի մասին):

Պանտա վ. վաշխի տանձ:

Պապանա — Հող, առթ:

Պարձանես — հարստութուն:

Պարեկ զրբ. պահել, պահպանել:

Պարեուրին — կալվածատեր լինելը, կալ-
վածատիրութուն:

Պարպիլ — պարապել, զբաղվել:

Պարտիլ — պարտակել, թարուն պահել:
— Պարուն դուն իմն իս — միջանկյալ
խոտ, որով պատմողը դիմում է լսողին
հետաքրքրութուն շարժելու կամ ուշա-
դրութունը դրաշխելու համար:

Պելացած — ակնապիշ:

Պեմցիոն ֆ. պանսիոն, դիշերօթիկ զբալ-
բոց:

Պեպել վ. թիթեռ:

Պետիսիա կամ Պիտիսիա ո. հիսուն:

Պետլաձ քլլ. շատ գեղեցիկ, լավ, կարգին:

— Պետլաձ 1. — 15 թիվը (պետնացեթ, (հին Թրվիսիի լուսո խաղացողների արգոյ):

Պետրե-մորեվի վ. հույնն է՝ մորեվի (չրապտույտ Քուս գետի Հավլտրարի առաջին կամուրջի մոտ, որ իր անունն ստացել է հայտնի լողորդ Պետրեից):

Պրակերես — անամոթ, անզգամ:

Պիկնիկ անգ. գրոսսինջուր:

Պիպիկ — աչքի բիր:

Պիտեալ — պետր ունենալ:

Պիտիս — պարտավոր ես:

Պիտեա վ. անանուխ բույսը (համեմունք):

Պիւրիսիւր վ. Լրեսի գույն ունեցող:

Պլատեռ ո. քաթան, կտավ:

Պլպլան 1. փայլուն: 2. ազատ բույսով վառվող:

Պիմաձ — շրթունքները հպելու, համբուրի ձայն:

Պնիդ — հղուեզ, կնձակ:

Պոլկովնիցա ո. զնդապետի կին:

Պոլոզակ — Լողիկ:

Պոլոլմայերիալ ո. պոլիմպերիալ, 5 կամ 7 1/2 ուրբիանոց սակե դրամ:

Պոդոսկայանուրին 1. սալլապանություն: 2. ձիթանքի պտուտակի հաստ գերանը պտտեցնելը (մարդու կամ անասունի միջոցով):

Ջարւ ւս. բոնություն, ուժ:

Ջադոյիլ — կախարդել:

Ջալիլ պ. արագ, աշխույժ:

Ջամադիր արաբ. փայ. զոմարու Ռոնիկ:

Ջամբագ պ. 1. լարախաղաց: 2. ձիու վաճառական: 3. խարհրա, շառլատան:

Ջամբազխանա պ. կրկես, ձիավարմարան:

Ջանդա բեզար բլի — ձանձրանալ, կյանքից ձեռք վերցնել:

Ջանը գեալ — խիստ հոգնել:

Ջանը դրստիլ — խիստ ծեծել:

Պոսլիկ — Հագառ: փխլ. բուսականությունից գուրկ, մերկ:

Պոստուպիան կամ Պոստուպիան ո. դաշնամուր:

Պակե պոունկ — ամբողջապես լիբր:

Պսպոպ — փայլ, ցուր:

Պստի փոփ — փոքրոցի, ամառի:

Պտալեշկա ո. (փաղաքական) թուշնակ թռչնիկ, սիրունիկ, հանիկա:

Պտպունց 1. կարոձեի* սակի աշխատանք: 2. մասնորի ծալքերի ներս կողմը:

Պրապուշիկ ո. ցարական բանակում առաջին (ամենացած) զինվորական աստիճան:

Պրեկես ո. սրանշեղիք, հրաշալիք: Հիս սրանշ:

Պրենս փ. իշխան:

Պրեսալ ո. 1. գավառակապետ: 2. գատական կատարածու:

Պուրլիկացիա ո. հայտարարում, հրապարակում (մամուլի միջոցով):

— Պուրլիկացիա ածիլ — ազդարարել, իրար ամենքի հայտարարել:

Պուզ 1 — ծորակ (ջրաման):

Պուզ 2 — հղջուր:

Պուզերավուր — հղջուրավոր:

Պուպուզ 1. սոսնց նստելու* կկզած դրություն: 2. անսպասելի հայտնվել:

Պուրիպուրձ հացադորձ (վրացական հացթխող):

Ջանում սան աղբ. դու իմ հոգին ես:

Ջան ու ջուփա պ. ա. ձիդ ու ջանը, շարձարանը, աշխատանք:

Ջարի վրա կանգնիլ — ստիպել, բռնանալ:

Ջառիմա } ա. առ զանք:

Ջարմա }

Ջափա ա. նկուսթյուն, աշխատանք:

Ջափանախ ա. աշխատանքի վարձը:

Ջափա բաշիլ — նկուսթյուն կրել:

Ձեւ վ. 1. գետ, գետեւ, միջին ալժմ:
2. անգամ:

Ձխանովկա վ. 1. մրջյուն: 2. հանձ:

Չիրգիւ — գրպանահատ:

— Ձիւրի Լչխումբ սովոր — փոքրագուշտ,
փոքրակեր:

— Ձիւրի՞ն գոռ տալ — շատ փոք ծախսեր:

— Ձիւրումդ գիլացի — ապահով եղիր:

Ձիգրբ մանիլ — սխալակել, քնն պահել:

Ձիգրբ չուսիլ — սխալ հանել, անպատիժ
չհողնել:

Ձիգրբ ուսիլ — անպատիժ թողնել, չկա-
րողանալ վրեժը լուծել:

Ձիւավ պ. սանձ:

Ձին ա գե, սատանա, չար ողի: փխր.
բարկություն, ջգաշնություն:

Ձինս ա. ցեղ, սերունդ:

Ձիվանգաղ. պ. երիտասարդ:

Ձղուր ա. գրավիչ, հիասքանչ:

Ձոխի վ. փայտ, ձեռնափայտ:

Ձոմարդ պ. առատաձեռն:

— Ձոմարդ ձի նստող — լավ ձի նստող:

Ձոնջոլ վ. կապար, կորար (փշտ և գետ-
նատարած բույս)՝ սպիտակ ծաղիկներով,
որի ցողուններից պատրաստում են
Սթույ:

Ձւաւսուր — խեղճ, անօղնական:

Ձեզնա 1. աղբյուր, աղուներ, ջուր անցնե-
լու ուղի: 2. ջրի հուն: 3. կոյուղի:

Ձում ջումի բերիլ — տանջել, շարժարել:

Ձուրար ա. համարձակություն, խիզախու-
թյուն, հանդիմություն:

Ձուրար անիլ — համարձակվել, հանդիմանալ:

Ձուրամ ա. վնաս, կոբուստ, քաշանք:

Ռ

Ռանմ ա. դուք, գթալի, խղճալի:

Ռադ'ամ ա. 1. թիվ, թվանշան: 2. գիր:

3. հրովարտակ, վավերաթուղթ:

Ռամա ֆ. թղթախաղի մի տեսակ:

Ռանգե-Ռանց պ. գույնդրույն, տեսակ-
տեսակ:

Ռանդամ — հարթ, ողորկ:

Ռանդուխ քրլ. 1. հարթ, ողորկ. 2. ան-
կաշկանդ, ազատ:

Ռաշ վ. առասպելական նժույգ՝ թևավոր և
վեցոտանի:

Ռաստ պ. մերձարևելյան եղանակի անուն:

Ռեսնդ պ. խավարժիլ բույսը թթվաշ հա-

մուխ՝ Ռեսնդի շարլար — խավարժի-
լով օշարակ:

Ռեկրան ֆ. ծոնկը ծաղկով բարեն-
լու ձև:

Ռոզգասուրա անիլ քրլ. ճիպտով խիստ
ծեծել:

Ռոտոնդ լատ. բոլորահարկ:

Ռուզդ ա. 1. հաց հանապաղօրյա, սույ-
րուստ: 2. բախտ, վիճակ:

Ռումիլ վ. տիկ, տիկնոր:

Ռուրար պ. 1. անկյունաքար: 2. զարդ,
զարդարանք:

Ռուրբիլ — զարդարել:

Ս

Սարար ա. պատճառ:

Սարբ ա. 1. համբերություն: 2. փոշոռոց,
որ համարվում է նախադուշակություն
մի բանի:

Սարուր ա. փաստ, ասպնդույց:

Սաղա պ. 1. սղաղ, հասարակ, միամիտ:
2. որպես մակրաշ՝ միայն, միմիայն:

Սաղաղա ա. ողորմածություն, ողորմու-
թյուն, դթություն, ի սեր (մի բանի):

Սաղով — պատշաճավոր, հարմար:

Սագ ու բազ պ. ուրախ ժամանց:

— Սագ ու բազ սարֆիլ՝ անիլ — սիրա-
բանել:

Սաժեն ռ. ռուսական երկարության չափ:
= 2, 133 մետրի:

Սալամ ա. — բարե, ողջուն:

Սալբի պ. նոճի:

Սալուի ֆ. լայն վերարկու (կանացի):

Սալվիկ Խո. անձնուցիկ:

Սահարի պ. արևելյան մի հղանակ:

Մաղ եւո վ. օտբայած օձիր:
 Մաւր ա. եղանակ, ձե, շարմար զիրք,
 չհարս
 Սամնիմարի վ. ցափակցութիւն:
 Սապիրիս-ծամել վ. փամփուշտակարներ
 չերեզկայի երկու կողմերին:
 Սաա ադր. ձայն, աղմուկ:
 Սաւ ու սորախ — ձայն-ծպտուն:
 Սափայի պ. բացի, ի բաց սույար:
 Սատանակաճ — սատանի նման, հակա-
 սակի պես:
 Սատանի սրուց տե՛ս սրուց:
 Սաւակի ադր. 1. ծագր, չեզնանր:
 2. խեղկատակ, ծագրածու:
 Սաւայ պ. տան կից շինութիւն՝ կտոր,
 փայտ, խոտ և այլն պահելու համար:
 Սաւդասա պ. 1. շուտ տփած թինոց:
 2. դաստակ:
 Սաւդափ պ. նկուզ, պահեստ:
 Սա՛նշաւ րբլ. ջրի աման, կուլա:
 Սելլրանգան պ. գրոսափայր:
 Սերքեւման թ. իհարկէ:
 Սելլր անիլ 1. գրոսներ 2. նայել, գիտել:
 Սեփիլ պ. թռչունների ձայն:
 Սեփիլի բայարի պ. արեւելան երաժշտ.
 եղանակ:
 — Սեփիլի բայարի կանչիլ տալ — այնպես
 ծնծել, որ վայ կանչի:
 Սրլրլ — սլալր, սահլր:
 Սի — սև:
 — Սի փուղ — մանր գրոս:
 Սիգել լատ. փափկաթուղթ, արտանա-
 թուղթ:
 Սիլիեդր ո. գլխարկ, ցիլինդր:
 — Սիոնի գլխին կակալ ամիլ — ճկարողա-
 նալ խոտր հասկացնել, զուր համողել,
 դուր ջանք թափել (վրաց Սիոնի մայր
 եկեղեցու անունից):
 Սիպարկադիլ — փռչի, պուզրա:
 Սիվ քար փխր. չնչին, ոչինչ բան: Ինչ
 սիվ քար ունե — ոչինչ շունի, փող
 շունի:
 Սիրար ա. արժանիք, հմայք:
 Սիրարք զնալ — խալտառակվել:

Սկետինգ բինգ անգլ. խաղատեղի, որտեղ
 տախտակապատ հատակի վրա մարդիկ
 սահում են սաքերի տակ ամրացված
 փոքրիկ անիվներով:
 Սկետսովի ո. թնետիւն, հետաքննու-
 թիւն:
 Սկաշկա ո. ձիարշափ:
 Սկուպոնալ — մլատանալ:
 Սձոր վ. նախասար:
 Սակո վ. սունկ:
 Սոսան պ. 1. շուշան, տերեփուկ 2. ալը
 ծաղկով դաշած կտոր:
 Սարախ ադր. 1. տեղեկութիւն 2. հար-
 ցութիւն:
 Սարեկա ո. կաշաղակ, տնծեղ: Լոտո խա-
 ղացողների ժարդանով՝ 40 թվանշան:
 — Սարեկա բալիս ջոխի վ. կաշաղակն
 իր ձեռնափայտով (լոտո խաղացողների
 արդո, որ նշանակում է 41):
 Սոսվելի ո. սոստաման, կերակրաման:
 Ստարկա ո. ձերուկ, լոտո խաղացողների
 ժարդանով 90 թվանշանը (ամենամեծ
 թիվը լոտո խաղի մեջ):
 Ստաճան գցիլ — խմել, կռնծել:
 Ստեփանոօրա (հայ. վրաց.) — կրնա-
 կան տոն՝ Ստեփանոս հաճատակի անու-
 նով:
 — Սրաուր քալիլ — շատ նախնիկ, դուր
 զալ:
 Սրուց — սրոց, հետան, հետանարար Սա-
 տանի սրուց — հայհոյական՝ նախա-
 տական արտահայտութիւն շար, կովա-
 րար մարդկանց (առավելապես կա-
 նանց) մասին:
 Սուլուխ ադր. կոյուղի:
 Սուլշի վ. հոգու մեջ Գեւազվալե սուլշի
 վրաց. — հոգու մեռնում:
 Սուկի վ. անասունի ողնաշարի երկու կող-
 մի փափուկ միջուր:
 Սուփրա պ. մարութ, սպիտակ:
 Սուփրա ա. հացի սփռոց:
 — Սուփրեն վիր բաղիլ — սեղանը համա-
 քել:
 Սփար. Սփիր ա. գեմք, կերպարանք:

Վաղվախ վ. ավաղ, եղունկ (ցավի, վշտի արտահայտություն):

Վաղա ա. ժամանակ, ժամկետ, պայմանաժամ:

— Վաղա նաեղնող — պարտաճանաչ:

Վարան ա. հաշիւներ:

Վարար — վատթար:

Վաղ ֆ. վալս (սլար և սլարենական):

Վախտ ու բախտ ա. պ. 1. ոչ որոշյալ ժամանակին, անժամանակ: 2. երբեմն:

Վայ մե. վ. վայ ինձ:

Վայ նաչարի — ճարահատյալ, մի կերպ:

Վայշվեն բլ. վալ մեր գլուխը, եղունկ մեզ:

Վաչանչալի վ. մր կերպ ապրում եմ, բաշ եմ գալիս:

Վասն մեղաց խոց զբ. իր մեղքերի համար:

Վարձկատար կամ վարձատար — բարեգործ:

Վարսալամ ա. (աղավաղված ձև վահալամ բռնի) ահա և բոլորը, վերջացավ (Էզրափակիչ բառ խոսքի վերջում: Բացացի նշանակում է՝ խաղաղություն բնդ ձեռ):

Վարց կամ վարցկ — բարենպաստություն, վարք:

Վարցկանուց — անբառախնամ առն, անկենանց:

Վարցկոց — ողորմածարար, ողորմություն տրված:

Վաղիր ա. նախարար, մինիստր, նպարհա (բարձրագույն քաղաքացիական աստիճան Օսմանյան կայսրության շրջանում):

Վեկսիլ գ. մուրհակ, պարտամուրհակ:

Վեճացվալե վ. ես նրան մատաղ լինեմ:

— Վեր գցիլ տալ — յուրաքանչյուրից հավարել որոշ գումար:

Վերցիկ — հին Թրիլիսիի վերա թաղի բնակիչները:

— Վերի փաղոմը խոսիլ — ողջախոհ, ազնիվ, իմաստալից մտերի հայտնել, փոխհասկանալ:

Վեր գաւ. — զիջել:

Վեֆիլ ա. 1. տեղակալ, տեղապահ: 2. լիազոր գործակալ: 3. մինիստր: 4. փաստաբան:

Վեֆիլսբին — փաստաբանություն, իրավաբանություն:

Վիբիլ — թափել:

Վիգիտ ֆ. այցելություն, այց (գլխավորապես բժշկի այցը հիվանդին):

Վիգիտկա ո. այցազգեստ, այցելության զգեստ (հատուկ լավ զգեստ, որ հագնում են հյուր գնալիս):

Վիւ. Լիպուրեա վ. ո՞ւմ վայել է, ինչի՞ն պետք է, ի՞նչ հաշիվ:

Վիր 1. վեր, բարձր (բարոյադնիրդ խիստ իր վիր թողի): 2. ցած, ներքե (Գրիմակր պիտի խալսումը վիր գջիլ):

Վիր գջիլ — պոկել, հանել, պատռել:

Վիր անիլ — տարածել, սփռել:

Վիր գրիլ 1. վերգրել, գույքը ցուցակագրել (պարտքի դիմաց կամ վաճառելու համար պատարանի որոշմամբ):

2. ամեն ինչ պատմել՝ գրել:

Վիր խվիլ — շորթիլ, թոցնիլ, գողանալ:

— Վիրչի բիլին հասցնիլ — հուսահատության մատնել:

Վիր ջնջիլ — բնաջինջ անել, ջնջել, ոչնչնաշնել:

Վից լուլանի — վեց փողանի (հրազեն):

Վից-մունդիր ո. վիցմունդիր (քաղաքացիական կամ զինվորական պաշտոնյաների հատուկ տարադ):

Վի ֆաղիլ — հավաքել, վերցնել (սեղանը, սփռոցը):

Վի ֆալիլ — ապշել, դարմանալ:

Վոխալ — հաճույքի, գոհունակության բացականչություն:

Վրա — Քանակական թվականի հետ բարդվելիս այն վեր է ածում դասական թվականի. օրինակ՝ վրա էրկուսը — երկուրդ, վրա յիրերը — երրորդ:

Վրահասոբին բլ. ներկայություն, ներկա գտնվել:

Վրա ննջելի 1. հարձակվել, վրա բնկնել
 2. գլխի բնկնել, կռահել, հասկանալ
 Վրացեակ — վրացական ձեռով (տարազի մասին)
 Վուալ ֆ. Երեսի քող, շղարշ, երեսին հաղ-
 նելու ցանցավոր դորձվածք
 Վուխշումելի — շրջապատում՝ շուրջը
 Եղած մարդիկ
 Վունց 1 — ինչպես
 Վունց 2 — աչք բացասական մասնիկի
 ֆունկցիան կատարող, ոչ (օր. ռեա-
 համա վունց ամուսն կա, վունց աղաթա-
 «վունց հորն է լսում, վունց մորը»)
 — Վունց կու խոռվի — ինչպես՝ թույլ
 կտա, ինչպես՝ կարելի է
 — Վունց սաբա, վունց բերի — առանց
 ալիսայլության, առանց երկար մտածե-
 լու, առանց ձեռնարկության
 Վուո՛ւ — հատակ, տակ (ամանի)
 — Վուտեմեն Բաշ անիլ — ստիպել

— Վուար ելիլ խփիլ — հետո կենալ, ձեռք
 բաշել, հրաժարվել
 — Վուար ելիլ փոխիլ — հետվից հետևել,
 ետևից բալլել
 — Վուար տուն դնիլ տալ — ներս թողնել
 — Վուար փոխիլ տալ — թույլ տալ գնալ
 Վուրդիլ — նույնն է՝ վուրթի
 Վուրդի — որտեղ
 — Վուրդի զու Բա — ինչ համեմատու-
 թյուն
 — Վուրդի իս, վուրդի չի — հանկարծ,
 անսպասելի
 — Վուրդիուր իրեն ասել, Լեդի էլ իմե
 սակ — ինչ կարող է թող անի, վախե-
 ցողը չեմ
 Վուրքուրին — որդի լինելու
 Վուրդանց 1. ինչպես, ինչ կերպ 2. որ-
 տեղից
 Վուրփեների — որբեակրի, այրի կին
 Վուրֆ տե՛ս վուրք

Տաբակա բլլ. տապակած (բան)
 — Տաբակա դառնալ — տապակվել, տա-
 պակի նման դառնալ
 Տաղա աղբ. ալիք
 Տակետակ — խորամանկ, ծածկամիտ
 Տակի մասխաբա — ծաղրածու
 — Տակն անիլ — զսպանալ
 Տակո — արմատ
 Տամոմենի ո. մարտային, մարտի Մարտա-
 տան վերաբերող
 Տանոլ-բերող — լրանա, լուր տանող-բե-
 րող
 Տանոլ-բերողություն — լրանություն, լըր-
 տանել, լուր տանել-բերել
 Տանու 1. մերձավոր, հարապատ, մոտիկ
 2. տնային
 — Տանու ախիլ — օրիորդ, չամուսնա-
 ցած աղջիկ
 — Տանու բիջ — տնային ծառ
 — Տանու տերաեր — ծխական քահանա
 — Տասր մատիտ մում վառել — դո՛հ եղիր,
 ասածուն փառք տուր

— Տասր մետի չիմանիլ — առատաձեռն
 լինել
 Տաբեկուս — տարակույս
 Տաբեկով — տարիների ընթացքում
 — Տաբի բիլ ումբ — միջանկյալ արտա-
 հայտություն խոսքի մեջ զբաղ կյանք
 արի», «զու ոչ չ լինես» խմատով
 Տաբս — տարիք, հասակ
 Տաբուրին բլլ. տարի
 Տափ — դաշտ, մարդադեպին
 Տեռուլ բլլ. տեսքով, գեղեցիկ արտաքին-
 նով
 Տերեաեր մեկ տերից մյուս տեր
 — Տերե տեր անիլ — 1. պարտահատույց
 լինել, մեկին տված իր պարտքը վերց-
 նել և տալ նրան, որից ինքը պարտք է
 արել 2. ունեցվածքը բռնադրավել և
 պարտատերերին բաժանել
 — Տերք քափել ու աստուծ ազատել —
 աստված մի արասցե (մի բանից խու-
 տափելու՝ հետո մնալու արտահայտու-
 թյուն)

Տերեմ ֆ. 1. երեք թիվը, սրերնոց (լոտոյի մեջ) 2. շորի տեսակ:

Տեր, մի՛ դադարեցանի՛ր գերեւոյ քո նիւնն (գործ) — տեր, մի՛ դարձնի՛ր երեսոյ ին՝ ձանկոյ:

— Տիկին-խաղող — տիկնիկ խառաջող:
փխր. անդործ թրեւ եկող, եկամուտ շու՝
եկցող:

Տիղ 1. տեղ, վայր: 2. պաշտոն, ծառայություն:

— Տիղ 1. տիղ անիլ — ծախծխել (վողք):
— Տիղն նեղած տիղր — պատահած առի՝
թին, հարմար րոպէին:

Տիսուկ նույնն է՝ տեսուկ:

Տիտրին-տիտրին բլլ. խոնջիկ-մունջիկ,
նաղանքով, կտրատովելով:

Տիրութիւն — խնամակալություն, տեղ ուն՝
եննալը:

Տիրու-տուրու — հեղեական ձայնանմանե-
ցում եմբողական երաժշտությանը:

Տյուլե կամ Տուլ ֆ. շղարշ:

Տյուեիկ ֆ. շրջադղեստի վերեւ կրկնակի
մասը:

Տոլ վ. 1. հասակակից: 2. հավասար,
չափ:

Տոլ ու սծոր վ. րնկեր-հառակակից:

Տոլ լի դիւռ ո. ուրիշ բան է:

Տանչուլ ալբ. ոռնիկ, աշխատվարձ:

— Տայած 1 — իսկական եղելություն՝
փեսա, հշխարսություն, ոչ-հնարովի:
Տվվալ — տրտիւն, խփել (սիրտը):
Տըլումս ֆ. մեծ հաւելի (ամբողջ հասակը
ցույց տվող):

Տըվեկա կամ Տըոյկա ո. եռաձի կառը:
Տըկնոյ (լոտո խաղի մեջ):

Տըսուսան — ժարուր, կակ, լավ հագնված:

Տըսել — կակել, հարթել: փխր. խիստ
ձեծել:

Տըսա ո. եղեգնացուա, եղեգնազավազան:
Տըսարս ֆ. սրտտուար, մայթ:

Տուգի-սուգի ո. այտակ-այնտեղ (լոտո
խաղացողների մարդոնով՝ 69 թվանշա-
նը):

Տուկրու-աուկրա բլլ. մանրամասն, տա-
կից-գլխից, ինչ կա չկա:

— Տուն գալ՝ գնալ՝ կնալ — ներս մտնել:

— Տուն րափիլ — ներս լցվել:

— Տուն րողնիլ — լսել, ունկնդրել, ականջ
դնել:

Տուտուց վ. հիմար, թեթևալիկ, ցանցառ:
Տուրա վ. շնազայլ:

Տուր տալ 1. անձնատուր լինել՝ տարվել
(մտրով) 2. թուլ տալ, թողնել:

Տուր — նվեր, պարգև, ընծա (հացի մա-
սին, որպէս աստծո ընծայած):

Րա գիւնիւս վ. ի՞նչ է քեզ պակաս, ինչի՞
կարիք ես դրում:

Րա դագեմարա վ. ի՞նչ է եղել քեզ:

Րա դրոս վ. ի՞նչ ժամանակն է:

Րա միւրալիսերա վ. հալ. ինչ իմ բազ-
միք գնալու ժամանակն է, ինձ ինչ
պետք է բաղնիքը:

Րա միւնիւս վ. ինձ ի՞նչ կա, որքէ բանի
կարիք չունեմ:

Րաս գեմարլերի վ. ինչո՞ւ քեզ պետք է
դրկեմ: Ի՞նչ դործ ունեմ քեզ հետ:

Րաս էմարլերի վ. ի՞նչ պահանջ ունեա
նրանից, ի՞նչ դործ ունեա նրա հետ:

Րաս մեմարլերի վ. ի՞նչ դործ ունեա ինձ
հետ:

Րաուեիւս վ. ի՞նչ է պակաս նրան:

Րլերլերիլ բլլ. փայլելի:

Րիգիւ-պուրի վ. հերթահաց, հերթահաշ,
հրավերք:

Րիտուեւել ո. կրկնեք, կրկնվող երաժըշ-
տական կարճ ֆրազ:

Րովնա ո. ճիշտ, ուղիղ, հավասար, հարթ:

Յափ — ամբողջովին, լռարժույթ
 Յեւեմոնիւս — արարողութիւններ, ծիսակատարութիւններ Զեպտիստիս
 Յըզբոտ — բոստ, շնչին, սգորմելի
 — Յիսի փողբաքչիկ — փողոց մարդիկ
 Յիդ¹ — ցեղ, տոհմ, սերունդ
 Յիդ² — շլուղ, ծեղ, հարդի փորը կտոր
 Յիպուշկա ո. շղթայիկ

Յիսփեր վ. Լրկնադոյն
 Յից — ցեղ, ուտիւն
 Յլանց 1. փորթիկ կտոր, շնչին մաս, մի փորթ 2. կաթիլ, սլուտ
 Յնցլի — խարելով մի բան կտրել
 Յոլի վ. կին
 Յրեմի (Դոդե. ցրեմիլի) վ. արատաստ
 Վիսր. աղամանդ

ՈՒ

Ուղաբաւրի | վ. անապատ
 Ուղաբնո | վ. անապատ
 Ուղար-մուղար վ. ահագին, վիթխարի, հսկայական
 Ուժամուր բլլ. անկողնում, համառ
 Ուղուր աղբ. բարերախտութիւն, հաջողութիւն
 Ունուլ-բունուլ բլլ. մանր երեխաներ
 Ումբ ա. կշանք
 Ումիկ պ. հույս
 Ունիփրստա ո. համալսարան
 Ունտրափիցար ո. ենթասպա
 Ունցնալուր տե՛ս Ունցնալուրի
 Ուռաւմուլի բլլ. 1. հոռմեական 2. կաթնլիական

Ուսաւուլս սպր. աշակերտին սովորեցնելու վարձք ուսուցչին
 Ուստաւարալիտ հարտար (մարդ)
 Ուսուլ-փուսուլ — զգուշութիւն
 — Ուսարա կամ — Օրա վ. համապատասխանում է հայերէն «ուրլու» վերջածանցին և ունի համարականի իմաստ
 Հանդէս է դալիս հայ. «էսդանց» բառի հետ (տե՛ս էսդանցոյր կամ էսդանցուրա)
 Ուրումիք բլլ. նախազգացումով, կանխազգացումով
 Ուցիւն վ. տարօրինակ, օտար
 Ուցնալուր | վ. օտարոտի, տարօրինակ
 Ուցնալուրի | նախ
 Ուփրո վ. ափի, ափի եւս

Փ

Փաբերակալուր բլլ. վտանգավոր, վտանգալից, փորձանք՝ պատուհաս բերող
 Փաբերակի վ. պատուհաս, փորձանք
 Փալ ա. գուշակութիւն
 — Փալ ու փանդ — ճարպիկ ձեւեր, աշրակապութիւն
 Փալարաշուրին ա. մշակութիւն, համբալուսութիւն
 Փայդա ա. օգուտ
 — Փայդա օմիք (իմ, քո, նրա...) շքրջանի մարդ, արժանի մարդ, համապատասխան մեկը
 Փանառ, փանար ո. լապտեր

Փանդ պ. հնարապիտութիւն
 Փանջարա աղբ. լուսամուտ
 Փաշալ ԲԵՄ. բաղարարական և զինվորական ամենաբարձր տիտղոս Թուրքիայում
 ՓաշաՁ (փաշա ռ զրոշա կապակցութեամբ) 1. զէր, առողջադէմ 2. սիրված, հարգված
 Փաս ֆ. հրաժարվում եմ, չեմ մասնակցում (թղթախաղի մեջ)
 Փարագի տ. ենթադրենք թե, օրինակի համար
 Փարդա պ. վարադոյն

փառքեր Բ. պատկեր, լուսանկար
 փառշևանգ վ. սիրամարդ:
 փառշևանգներովուր — սիրամարդներով
 դարդարված:
 փառշապ. մետաքսա կտոր:
 փառսերեն — պարսկերեն:
 փառվանապ. գիշերային թիթեն:
 փարտիլ — արագ շարժել, տարուրերել:
 փափա 1. ձավարից պատրաստած կերու-
 կուր: 2. փխր. թույլ, անուժ:
 փափուկ սրտանի — ներողամիտ, անհիշա-
 շար:
 փերխար կամ փելխար վ. 1. սարգ: 2.
 սարդոստաշն: 3. ոստայնագործ, քույ-
 ճակ:
 փելմ ա. հասկանալիություն, ըմբռնելիու-
 թյուն, խելք, բանականություն: Մեկ-
 մեկու փելումն րլիլ — իրար հարգել:
 փելխար պ. արհեստավոր:
 փել Բ. 1. վառարան: 2. ջերմոց:
 փեսանոց բլիլ. շատ փեսաներ, որոնց օժի-
 տով պետք է բավարարի աղջիկների
 տեր հայրը:
 փիալապ. գինու թաս:
 փլանդապ. պ. ոտքի տակ ձգելու դուրդ:
 փիլոն — թիկնոց:
 փիշերավուր — զղանցքավոր, երկար փե-
 շեր ունեցող:
 փիւ պ. 1. ծեր: 2. կրոնական կամ համ-
 բարային կազմակերպության հիմնա-
 դիր:
 փիւր ա. մտածմունք, խոհ:
 փիւր անիլ — մտածել, խորհել:
 փլան ա. այս ինչը, այն ինչը (մարդու
 մասին):
 փլանինգ — ալտինները, այսինչ մարդիկ:
 փլիլի պ. պղպղղ, սև տաքոցել:
 փլիլի բլիլ. մտերիմ, մոտիկ, հարազատ:
 փլիլի դոստ — մտերիմ բնկեր, բարե-
 կամ:
 փնջան աղբ. փոքր բաժակ, գավաթ (սուր-
 ճի):

փորլիւ (հոգն. փոթուլ բառի) — տերևներ:
 փորթիլի պալ — տանջվել, մղկտալ, մոր-
 մորվել:
 փորթ վ. տերև:
 փալաղ վ. պողպատ:
 — փողոցի մարք, փողոցի տղա — դասում
 աշխատող, առևտրով զբաղվող, գործի
 տեր մարդ:
 փոշիվան պ. զղջացող:
 փոշիվելիլ — զղջալ, ափսոսալ:
 փոքմիալա վ. զարդարանք թանկագին քա-
 ռերից՝ կրծքին կրելու համար:
 փոքցուրին — փորձություն, վտանգ:
 փշվիլ — շրվիլ, շրանալ, անհայտանալ:
 փռանցուղ — հրանսիացի:
 փռանցուղալ — հրանսիերեն:
 փսուլ — փսրտիք, աղբիքներ:
 փսուլնիլիլ ցուտ զալ — շարաշար աշխա-
 տել, առնչվել:
 փսուր — փշուր, փշրանք:
 փսփալիլ — սուս ու փուս:
 փտնան բլիլ. վատարանություն, պարսա-
 վանք:
 փտնիլ բլիլ. 1. անպատվել, անարգել:
 2. չհավանել, չարախոսել:
 փրքոնա վ. 1. փոթորիկ: 2. փխր. կոխ:
 փրքիքալ — վաշխել, լիանալ, կշտանալ:
 փրվոտալ — մեծ-մեծ ջարդել, պոռոտա-
 խոսել:
 փուլ ու փանջ պ. 1. ճարպկություն, հնա-
 րագիտություն: 2. փխր. կարողություն,
 ունեցած-չունեցածը:
 փուլս 1. փոխարեն: 2. պարտք, փոխ:
 — փուլս էմամ աստու գործընկեր —
 մեռնում ասածս զորությունը:
 — փուլ ուտիլ — յուրացնել:
 — փուլ նստիլ — թանկ լինել, շատ արժե-
 նալ:
 փուտ — անհաջող, իզուր, ապարդյուն:
 փուր — մտածմունքից, մտածելուց:
 փրուտ — մտածկոտ, մտազբաղ:

Քազրիլ 1. Կոտորել, չարգել: 2. Կոտորակել: 3. Նուշին և՛ խաղրիլ:

— Քազրիլ մտկումբ — մի բանի մասին շատ մտածել, զլուխը տրտալացնել:

Քաթիրա վ. Կանացի կարճ մուշտակ: Քալրատոնո (կոշական) վ. աղցիկ-պարոն, տիկին:

Քալի վ. աղջիկ, օրիորդ, տիրուհի:

Քախկցուրին — բաղաքացի լինելը:

— Քախկցուրին անիլ — բաղաքացիական պարտքը կատարել, ծառայել իր քաղաքի շահերի համար:

Քահրուրար պ. զեղին սաթ:

Քաղիլ — ասեղով կար անել:

Քաղիկ տուն — բաղաքացիտարան:

Քաշը ծոխիլ — թերակշռել:

Քաշկա պ. հրանի:

Քավդապետ տն՝ս Քավչապետ:

Քավչապետ գրք. (կրոնական) 1. Գլխավոր քավիչ (Քրիստոսի մասին): 2. Քավիչների՝ բաշանանների պետ, բաշանալապետ:

Քարավշուտա վ. թեթևադիկ, թեթևամիտ:

Քարգար պ. արհեստանոցի բանվոր, աշխատավոր:

Քարգուրծ — քարկոծ, քարով ծեծելը, սպանելը:

— Քար ու քանդը մեշր դեվիլ — ամբողջովին փշանալ:

Քարխանա պ. դործատուն, արհեստանոց:

Քարկապ — նեղ անցք ժալների միջով, կապան:

Քարվա պ. զեղին սաթ:

Քարվանալա, Քարվալա պ. փչան, իջևիանատուն:

Քեսատ ա. չունեւոր, աղքատ:

— Քիզ լավ աշիմ — քեզ մյուսներից գեթադասում եմ:

Քիլա վ. բղուղ, կավն աման:

— Քի լավ ունենամ — գու լավ լինեալ:

Քիդան — կերակրի կավն մեծ աման:

— Քլմեն մե բալումբ չիմ ու Էրկուսումբ — շատ զխաղափանք՝ հոգս եւ պատճառել:

— Քլմեն չիմ արմնում տն՝ս արմանալ:

— Քլները մե գազ վիւր բողնիլ — խոժոռվել, մոռնվել:

— Քլներն Էրեսմեն վե՛ր գու քա — հաշադատներին անտեսել չի լինի:

Քլխա 1. կշտամբանք: 2. արհամարհանք:

— Քլխա գալ — արած լավությունը երեսովը տալ: 2. դանդաղել, դժգոհել:

— Քլխա ու քխանք — կշտամբանք:

Քներփնրալ — շշուկով սասել, բթի տակ կամաց ասել:

Քնքնիւրք — անկյուններ:

Քոխի վ. խրճիթ, տնակ, հյուղ:

Քոծ 1. աշխխին, ծառա: 2. (անարդական) աղջիկ, կին, կնիկարմատ:

Քոծուրին — աղախնություն:

Քոմազ աղբ. օղնություն:

Քոշուրվուր բրլ. գանդրահեր, խոսուպիկներով:

Քովլանալ — պարծենալ, հպարտանալ, գոռոզանալ, գլուխը դռվել:

Քուրաշու — զգեստի, տարազի տեսակ:

Քոփակ աղբ. պառալ (արհամարհական):

Քոֆ աղբ. արմատ: փխր. սերունդ, ցեղ:

Քոֆուլա վ. շանչ, մճիկ, ձեռքով մեկին շարիք մաղթելու շարժում:

Քոֆուրք աղբ. ծծումբ:

Քոֆուց — հոհոց, բարձրաձայն ծիծաղ:

Քվրտիֆ (հոգն. բույր բառի) — բույրեր:

Քրքամ վ. 1. կաշառք: 2. հարսնացուի տարած դրամն իրրե օփտ:

Քրքմիլ — կաշառել (վրաց. քրքամ — կաշառք բառից):

Քրֆոլ — առնելի, մեծ, սարսափ աղդող:

Քրֆրվիլ 1. կոտորատվել, նաղ անել: 2. (գործը) քննվել, քննության ենթարկվել:

— Քու գլխի պատովիլը գիղենալ — շատ սխալ եւ, զուր եւ ալդպես կարծում:

— Քու զլուխ չունիմ— հետացիր ինձանից, տրամադիր չեմ քեզ հետ խոսելու:
 — Քու մեննութիւնը— ձերդ մեծութիւնը:
 Քուրան ալ. կարճ, համառոտ, ամփոփ:
 — Քուրան անիլ— շտապել, կարճել, տրադացիան:
 — Քուրան ու Բալայի անիլ— 1. յուրացնել, մեզ-մեջ տանել: 2. շուտամփոփել վերջացնել:
 — Քունը սուտ չղիղենաս— չկասկածես, փստահ եղիր:

— Քու վուրքիւրանց արիվ սաղաղա— ի սեր քո որդիներին:
 — Քու տիրուչ միխկը — դու դիտես, պատասխանատուն դու ես, վերջը չզղջաս:
 Քուչտար ալ. մեծ թերիչ, եզրահան ռանդա:
 Քուչարանդ ալ. նորանցը, վաղուդի:
 Քուրախանա վ. 1. ձուլարան: 2. թրծելու՝ ալքելու տեղ:
 Քուրդս բա ունդա, բնելի դամն վ. գողն ինչ է ուղում՝ մուք գիշեր:
 Քուֆր ա. հայհոյանք:

Օ

Յրախ ադր. սենյակ:
 Օխոս-բոլոս վ. 1. ունենք-չունենք, կա-չկա: 2. վերջիվերջո:
 Օլբա-օլբա — երկրե-երկիր:
 Օխտեմեն գալ — հախիցը գալ, ոխը հանել:
 Օլոս-բոկոս բլլ. — խորդուրորդ, անհարթ:
 Օղուչաղ ադր. 1. բնտանիքի երեխաներ: 2. կին:
 Օղոդ — հեղեղ:
 Օղունդ, Օղոնց | վ. միայն, միայն
 Օղունդ, Օղունդա | թե:
 Օմֆին—ումն, մեկը, մի մարդ (նոզն. օմր-նիր):
 Օչուր — ոչ մի տեղ:
 — Օվ դիմնա — համբերել չի լինի, դե եկ գիմացիր:

— Օվ է Բրխտոնա — օգնութիւն կանչելու արտահայտութիւն:
 — Օվ ինչ կու սիվցնի — ո՞վ կօգնի նեղն ընկածին (փողով, պարտքով):
 — Օվ ինչ բան ունե — ո՞ւմ գործն է, ո՞վ կարող է բան ասել:
 Օտել ֆ. մեծ, ճոխ հյուրանոց:
 Օտկիլ — օգնել:
 Օրըշտալ — հորանջել:
 Օրբունգ — որդեր, ճիճուններ:
 — Օրբունգ կտրվիլ — որդերի վերածվել:
 Օրխանուրա վ. երկվորութիւն:
 Օրխենտալիստ լատ. արեւելագետ, արեւելյան լեզուների և կուլտուրայի մասնագետ:
 Օրենուրին. Օրուրին — ժամանակին, տվյալ օրվա համար:
 Օրփեր վ. երկերանգ, երկու գույնի:
 Օքմին տե՛ս օմքին:

Յ

Յայլ ֆ. կերպասի նուրբ դործվածք:
 Յալբ ֆ. խնամակալութիւն:
 Յերմուար ֆ. կեռ, ճարմանդ:
 Յրանա լ. պճնամուլ:

Յրանտացնիլ — պճնել, զարդարել, սիրունացնել, շքեղ հագցնել, գեղեցկացնել:
 Յուայլ ֆ. ճեմասրահ, զրոսսարահ, ֆոյե (թատրոնում):

ԱՆՎԱՆԱՅԱՆԿ

- Արով Գ.— 539—540, 543, 546, 549
— 550, 576, 578, 591, 606, 609, 615,
634—635, 656
- Արուլյան Խաչատուր— 624, 664
- Աղար— 427—428
- Աղամյան Պետրոս— 598
- Աղարիս— 81, 84
- Աթարեկյան Ներսես— 379, 385, 659
- Ալան— 427—428
- Ալեվիզ Յրյազին Նով— 544
- Ալեքսանդրա Աղուֆովնա— 647
- Ալեքսանդր Աֆանասիսի— 376, 659
(տե՛ս Մելիք-Աղարյան)
- Ալեքսանդր Դյումա-որդի— 361, 364—
366, 602—605, 662
- Ալեքսանդր Զախարի— 268—269, 659
- Ալեքսեյ Ֆեոդորովի— 659 (տե՛ս
Կրուկենշտերն Ա. Ֆ.)
- Ալովերդյան Գ.— 637
- Ակոփ Իվանի— 125, 127, 257—258,
260—261
- Աղալո— 513
- Աղամջանով— 373, 659
- Աղայան Ղաղարոս— 624
- Աղաֆոն Դավիդի— 36, 39, 51, 53, 61,
64, 107, 112, 136, 138—139, 158, 160,
166, 168, 202, 204, 659 (տե՛ս
Արիմով)
- Ամատունի Նապոլեոն— 342, 346, 395,
480, 487, 618, 644, 659
- Ամերիկա— 339, 341—342, 344—346
(տե՛ս Ամերիկյան Միհրդատ)
- Ամերազով Վանո— 346, 659
- Ամիրով— 350
- Ամրիկյան, Ամերիկյան Միհրդատ— 339—
340, 343—345, 477, 485, 597—599,
642, 645—646, 659
- Ամրիկյաններ— 642
- Անաիր— 478, 598, 659
- Անանի— 659
- Անանյան Ալեքսանդր— 371, 374, 379—
382, 606—607, 612—613, 659
- Անանով— 352
- Անդրեևսկի Կ. Է.— 247—248, 659
- Անդրիս— 81, 84, 97, 101, 121, 124,
137, 139, 188—189, 252, 254, 257—
258, 280—281, 291, 293
- Անդրոնիկաշվիլի, Անդրոնիկով— 88, 660
- Աննա Գարրիելովնա— 70, 73, 436, 633,
660
- Աննա Գրիգորևնա— 114, 116
- Աննա Լարիսովնա— 116, 118
- Անտոնով Զուրաբ— 287—288, 646, 660
- Աշտարակեցի Ներսես, Ներսես պատ-
րիարք— 376—377, 664
- Ասեթիանի (Ասաթիանի)— 219, 221, 660
- Աստվածատրյան Դիմիտրի— 609
- Ավթանդիլով— 245—248, 256—257, 260
—261, 264—265, 302—306, 309—310,
318—319, 321—322, 660

Արեւշտի Ի. Գ. — 624
 Արզանյան, Արզանով Գալիթ — 9—10, 12, 20, 26, 31, 33, 65, 67, 69, 72, 76, 78, 85, 87, 291—292, 540, 543, 550, 552—553, 587, 660, 665
 Արզանյան Հակոբ — 553, 660
 Արզանյաններ, Արզանովներ — 427—428, 543, 545
 Արխատով Ֆիլիպով — 544
 Արծրունի Գրիգոր — 346, 342, 598, 644, 647—648, 660, 664
 Արծրունի Մկեղէրիմ — 377, 480, 611, 660
 Արծրունով — 61, 64, 660
 Արկադի — 392, 492—493, 617
 Արզուբիսկի Մոսե Ջախարիւ — 270—271, 660
 Արևո Պլեսի — 427—428, 660
 Արտեմ — 20, 25, 115, 117, 152—153, 166, 169, 175, 178, 188—189, 563
 Արտեմ Իվանիւ — 82, 84, 290
 Արտո — 435
 Արտիսկներ — 413—414
 Արիմով Ազաթոն Գալիլիւ — 41—42, 107, 112, 129, 131, 553, 660
 Արիմով Տատո — 166, 169, 660
 Արիմովներ — 129, 132

 Բարանասյան Ջաքարիւ — 553, 660
 Բարանասյան Իվան Ջախարիւ — 275, 277, 323—326, 580, 583, 590—592, 594—595, 660
 Բարանասով Յակոբ Յակոբիւ — 197—198, 660
 Բարանասով Կ. Զ. — 502—503
 Բարուցա — 188—189
 Բաժբուկ-Մելիքով — 638
 Բալդին — 342
 Բալալով Օհաննիս — 272, 274, 660
 Բասիկեւ — 20, 26, 44, 46, 62, 64, 81, 84, 97, 101
 Բաստամով — 252, 255, 660
 Բատակուր Ա. — 545
 Բատոնիշուիլի Բլա — 225—226, 660
 Բարբար — 36, 38, 44, 46, 82, 84, 660

Բարխատինսկի Ա. — 637
 Բարխատինսկի — 349—350, 660
 Բերոթով, Բեհրոթով — 126, 128, 155—156, 251—254, 256, 258, 287—288, 296—297, 307—308, 318—319, 321—326, 328—329, 347, 349, 351, 564, 581
 Բերոթով Գրիգոր — 120, 122, 660
 Բերոթովներ — 155—156, 661
 Բեդլարով Պետր — 105, 111, 661
 Բեթանկի — 340, 661
 Բեթանով Գարուս — 45, 47, 550
 Բելլահ — 256—259, 261, 263, 265, 464—465, 577, 581, 588, 661
 Բելիկի — 319, 325—326, 594—595, 661
 Բեհրոթյան Միքայիւ — 346, 478, 660
 Բերբերյան Միլաս — 411—412, 624—626, 661
 Բերդան, Բերոն Մկրտիւ — 188, 190, 553, 656, 661
 Բերտոն — 427—428, 661
 Բոնապարտ Նապոլեոն — 18, 23, 601, 661
 Բոն-Ֆրյադին — 545
 Բրիլիանտով — 670
 Բրոսն — 619
 Բրոն — 573
 Բուդաղով է. Զ. — 70, 73, 661
 Բուդաղովներ — 155—156
 Բուդկով, Բուսկով Վլադիմիր Պետրովիւ — 69, 72, 104, 109, 115, 117, 162, 164, 213—214, 216—217, 220—221, 230, 233, 237, 239, 462—463, 572, 574—575, 636, 661, 667
 Բուսկանկի Գ. — 420—421, 661

 Գալո — 91, 93, 249, 254, 661
 Գարրիկ Գալիլիւ — 91, 93, 560
 Գարուս — 252
 Գամառ-Քաթիլա — 388, 401, 410, 615, 669 (տե՛ս Պատկանյան Ռաֆայիլ)
 Գամբարով Ստեփան — 252, 254
 Գարսո — 353—354, 356—358, 661
 Գեբեկա — 314, 317—319, 661
 Գեդալով — 373, 661

Գեորգի Գավրիլովիչ — 46, 82, 84, 661, 672
 Գերցին — 615, 665
 Գիլդ — 387
 Գիլիս — 475
 Գիորգի — 11, 137, 139, 143, 146, 152 — 153, 166, 169, 175, 178, 188 — 189
 Գիբո — 62, 64, 76, 78
 Գիբո — 372, 381, 385, 608, 612
 Գլախ — 356
 Գլավիին — 444 — 445, 457
 Գոգունով Բորիս — 545
 Գոգալով — 302 — 303, 661
 Գոլիցին Դ. Վ. — 544
 Գրար-Գորսկի — 585
 Գրիբով — 664
 Գրիգոր Իվանիչ — 344 (տե՛ս Արծրունի Գրիգոր)
 Գրիշաշվիլի Ի. — 643
 Գրուզինսկի — 214, 217
 Գուրամիշվիլի Դավիթ — 586
 Գուրգեն-Բեկ — 157, 159

 Դաշկիշևիչ — 287 — 288
 Դավիդով Ալեքսանդր — 359, 661
 Դավիթ — 82, 84
 Դավիթ Նիկիտիչ — 51 — 52, 662 (տե՛ս Արղանյան Դավիթ)
 Դավրիշով Ղազար — 19, 25, 81, 83, 662
 Դարաշիշազյան Հովհաննես — 557
 Դարգան Ֆելիքս, Դարզո — 356, 360, 363 — 365, 604 — 605, 662
 Դարեջան — 61, 63, 554, 662
 Դե-Տասսի Դ. — 443 — 445, 455 — 457
 Դը Սամ Դ. — 442, 454
 Դը-Սարսե — 364, 366, 605
 Դրնիգ Մարգարիտ Վոնիատով — 426, 428
 Դիդիմաս — 120, 123
 Դուդու — 352, 356
 Դուրյան Պետրոս — 625
 Դուրնովս — 626

 Եգեկյան Ավետիք — 386, 613, 662

Եսայան — 374, 376, 662
 Եվանգուլյան Գրիգոր — 370, 378 — 379, 382, 515, 607, 662
 Երմուրով — 539

 Զալիկո — 301, 325 — 329, 662
 Զախար — 294 — 295
 Զախար Նիկիտիչ — 36, 39, 51, 53, 61, 64, 662
 Զախարիեզով — 114 — 117, 120, 122, 662
 Զամբախով — 380
 Զավրիկ Սպումոն — 115, 117, 237, 240, 575, 662
 Զիմզիմով — 612, 627, 664
 Զիմզիմովներ — 417
 Զորարով Յազոր — 54, 57, 662
 Զուրաբով Ն. — 129, 132, 287 — 288, 515, 662
 Զուշուրի — 448, 461

 Էլիզա — 392
 Էլիզա — 617
 Էլիսաբեկ — 10 — 11, 264, 266, 662
 Էնգրանիկով — 88, 291 — 292 (տե՛ս Անդրանիկաշվիլի)
 Էնֆիաճյանց Հ. — 478, 639, 662 — 663
 Էրեկլե — 356, 517, 662
 Էրեկլե II — 640, 662
 Էրիսմավի Գեորգի — 646

 Թադուհի, Թարո, Թարուա — 36, 38, 44, 46, 82, 84, 125, 127, 257 — 258, 264, 266, 287 — 288, 290, 296 — 297, 303, 328 — 329, 663
 Թաթևիկ — 82, 84
 Թալալ — 44, 46
 Թալիկո — 71, 74
 Թամաճյան, Թամաշով — 61, 64, 82, 84, 350, 663
 Թամաշով — 137, 139, 663
 Թամաճիկ Սալոմե — 116, 118, 136, 139, 663
 Թամարո — 352, 354, 356, 390, 601, 663

Թեկղե— 663 (տե՛ս Սոնդուկյան Թինա-
թինա)
Թինա— 10—11, 14—15, 20, 26—28, 36,
38, 44, 46, 57, 59, 62, 64, 81, 84,
97, 101, 115, 117, 121, 124, 143, 146,
152—153, 157, 159, 162, 164, 175,
178, 180—181, 184, 186, 188—189,
209, 211, 214, 218
Թոմախյան— 387, 663
Թոմախ— 551
Թովկա— 44, 46, 81, 84, 97, 101, 115, 117,
121, 124, 137, 139, 143, 146, 152—
153, 157, 159, 162, 164, 166, 169,
175, 178, 180—181, 184, 188—189,
209, 211, 214, 218, 245—246, 287—
288
Թրամբյան Պոլկա— 119, 122
Թրոֆի— 478
Թումազով Գրիգոր— 41—42, 663
Թումանյան Հովհաննես— 625
Թումանով Ալեքսանդր— 180—181, 342,
663
Փանսոր— 70, 74, 557
Իգմայիլյան, Իգմայիլով Պողոս— 373,
633
Իգմայիլ Փաշա— 517, 663
Իգմիրյան, Իգմիրով Գրիգոր— 346, 639,
663
Իլյա— 565
Իխտամիշ, Իզտամիշ— 252, 255, 294—
295, 580, 663
Իսահ— 558
Իովանես— 20
Իսահակ Մարտիրոսի— 377
Իսրայելյան Մ.— 555, 558—559, 566,
575
Իվան Գրոզնի— 615
Իվան Զախարի— 158—159, 161, 163,
165, 167, 175, 178, 188—189, 257—
258, 260—261, 264, 266, 268—271,
292—293, 296—297, 309—310, 663
(տե՛ս Բարանասյան Իվան Զախարի)
Իվան Միխայլովի— 492—493, 663

Իվան Մինիշ— 166, 168
Իվան Ռաֆայելովի— 663 (տե՛ս Պառ-
կանյան Հովհաննես)
Իվան Վասիլի— 97, 101
Իվանի— 49—50, 665
Իրասածով— 670
Լարիել— 148, 150
Լարոդենիկո— 382, 663
Լադարենիկ— 183, 185, 663
Լիզա— 323—324, 359, 663
Լիխաշով— 116, 118
Լիխաշովնիկ— 136, 139, 663
Լիսինկովսկի— 663
Լիսինով— 350
Լոգիկի— 609
Լոլա— 359
Լորիս-Մելիքով Վասիլ— 342, 663
Լոնկելիշ Գ.— 420—421, 661, 664
Խալաթով— 359
Խալիլ-Իրն-Ահմեդ Ալ-Ֆարհադի— 441,
453, 664
Խալիֆ Օմար— 635
Խամփերի— 253, 255, 309—310, 664
Խալով Մ.— 553
Խանդամյան, Խանդամով Վասիլ— 353,
356, 359, 610, 664
Խաշատուր Կեշանցի— 545
Խատիսյան, Խատիսով Գաբրիել— 19, 24,
621, 664
Խարիտոնով— 104, 109, 664
Խրկար— 107, 113
Խոսրովյան Բաղդասար— 382, 385, 612,
664
Խորիշան— 334, 337, 664
Խրիմյան Մկրտիչ (Հալրիկ)— 489, 491,
648, 664
Խուզարաշով Ալեքսանդր— 65, 67, 107,
112, 664
Խուզարաշովնիկ— 70, 73
Մատուրյան Ա.— 625
Մերենց— 624

Ծինամձղվարով, Մինամձղվրիշվիլի Պյո-
ղի— 10, 12, 80, 82, 107, 113, 135,
137, 152, 154, 236, 238, 289—290,
540, 546, 550, 664

Մովսիսյան Հովհաննես— 377, 664

Կակուլի— 608, 612, 658

Կակուլիներ— 417

Կայթաղով— 30, 32, 34, 36, 96, 101,
106, 111, 162, 164, 197, 199, 219—
220, 561

Կայթաղով Վերա— 27—28, 547, 665

Կայթաղովներ— 44, 46, 665

Կատարինե— 253, 255, 260, 262

Կատյա— 665 (տե՛ս Սոնգուկյան Նկա-
տիրինա)

Կատրֆաժ— 356, 665

Կարակաշ— 367, 665

Կարապետ— 167, 169, 384

Կարապետ Դավիդովիչ— 82, 84, 665

Կարապետյան Ալեքսանդր— 662 (տե՛ս
Դավիդով Ալեքսանդր)

Կարապետյան Տիգրան— 647

Կարատիգին Վասիլի Անդրեևիչ— 427—
428, 557, 665

Կարենյան Հ.— 660

Կեկել— 82, 84

Կեկելներ— 417

Կոկլեն Բենուա— 427—428, 665

Կոնստանդին Ալեքսանդրովիչ— 423, 629,
665

Կոնստանդին Նիկոլանիչ— 135, 137

Կոշարյինսկի Ֆրիդուլ Բեկ— 509, 651,
665 (տե՛ս Ֆրիդուլ Բեկ Կոշարյինսկի)

Կորդանով— 244—245

Կորդանով Անտոն— 346, 665

Կորդանով Միքայիլ— 248, 665

Կոիլով— 335, 338

Կվալիկ— 167, 169, 665

Կրուգինշաերն Ա. Ֆ.— 464—465, 588,
636, 665

Կուպաշև— 626

Կուլասովսկի— 384, 665

Կուշներ Ի. Ի.— 626

Կուտուշի— 356 (տե՛ս Շաուլ դր. Կու-
տուլի)

Կուրծով Միխայիլ— 294—295, 665

Հադիդ— 613

Հաղարպետով— 298—299, 665

Հախնաղարախ Գ.— 478

Հակոբ— 82, 84

Հակոբ Նիկիտիչ— 51—52, 665 (տե՛ս
Արզանյան Հակոբ)

Համ— 356

Համալ— 597, 654

Հարությունյան Սուրեն— 540, 543, 549
—550, 573, 648—649

Հեղինե-Անթառամ— 398

Հեղուրյան Գ.— 373, 665

Հերիմաղայան— 52—53, 82, 84, 121,
123, 665

Հյուզո Վիկտոր— 665

Հովանե— 44, 46, 82, 84, 115, 117, 121,
124, 184, 186, 213, 216, 318—319,
557, 662

Հովհաննես Կարբեցի (սվեբորդ)— 655,
665

Հովհաննիսյան Արդար— 342, 346, 367,
383, 388, 477—478, 480, 490, 515,
605, 612—614, 644, 648, 665

Հովհաննիսյան Գալանե— 478

Հովհաննիսյան Հովհաննես— 625

Հովսիսիմե, Ռիմսիմե— 10—11, 13—14,
16, 20—21, 26—28, 31, 35, 38—46,
48—49, 51—52, 54—57, 59, 61—66,
68, 71, 75—79, 85—90, 92, 94—95, 98
—99, 102—103, 107—108, 113—118,
121, 124, 126, 128, 131, 134—135,
137, 139—140, 143, 146—148, 150—
153, 155—157, 159, 161, 163, 165,
167, 175, 178, 180—181, 184, 186,
188—189, 194—195, 209—210, 214,
218, 223—224, 242—243, 245—250,
252, 254, 257—258, 260—261, 264,
266, 268—271, 273—274, 280—281,
283—285, 287—290, 296—299, 301,
303, 305—310, 315, 317, 319—320,
325—326, 328—332

Ղալամբարով — 148—149
 Ղազո Զախարի — 10—11, 14—15, 20,
 25—28, 35—36, 38, 41—42, 44—47,
 49—50, 52—53, 57, 59, 61—64, 66—
 67, 81, 84, 87, 89, 97—98, 101—102,
 108, 113, 115, 117, 119, 121—122,
 124, 137, 139—140, 143, 146, 152—
 153, 157—159, 162, 164, 166, 169,
 175, 178, 180—181, 184, 188—189,
 209, 211, 214, 218, 245—246, 249—
 250, 252, 254, 257—258, 260—261,
 264, 266, 280—281, 287—288, 290,
 292—293, 296—297, 301, 303, 319—
 320, 325—326, 328—329, 332, 549,
 665
 Ղլփիանի Կոսե — 646—647
 Ղորխմաղ — 120—123, 126—127, 665
 Ղուրալյան, Ղուրալով Մ. — 148—149,
 478
 Ղևոնդյան Տ. — 379

 Ռավճափաձև Ալեքսանդր — 61, 225—226,
 554, 666
 Ռավճափաձև Յասե — 64, 107, 113, 126,
 128, 183, 185, 229, 233, 287—288,
 291—292, 539—540, 546, 550, 586—
 587, 666
 Րիպիանց Տևր-Օհաննես — 44, 46, 671
 (տե՛ս Տևր-Օհաննես)

 Մազդա — 117, 666
 Մազդալինա — 401, 666
 Մազդանա — 82, 115
 Մազաթով — 387
 Մաթո — 300—301, 590 (տե՛ս Վորոն-
 ցով Մ.)
 Մալինյանց Գրիգոր — 621, 666
 Մակահ — 219, 221
 Մակելը Ֆրեդրիկ — 425—426, 431—432,
 509, 629—631, 666
 Մաղարյան Պետրոս — 598
 Մամասախլով Գարո — 215, 218, 220,
 222, 260, 262, 666
 Մամինկա — 51—52
 Մալա — 44, 46

Մանգինյան Ա. — 343, 666
 Մանթաշյան, Մանթաշով Ալեքսանդր —
 343, 346, 374, 378—380, 403, 405,
 606, 609, 613, 622, 666
 Մանյակ — 245—246, 273—274, 666
 Մաշինկա — 355
 Մաշո — 356
 Մասալով — 307—308
 Մաստակյան Արևիկ — 617
 Մարգարիտ — 369, 377, 384, 386—387,
 607, 666
 Մարգարիտ — 392, 398, 613, 617, 649
 Մարթա — 44, 46, 65—66, 82, 84, 165,
 167, 257—258, 264, 266, 290, 568,
 665
 Մարինյանց Գրիգոր — 401
 Մարկոզով — 157, 159, 666
 Մարկոզովներ — 157, 159
 Մարտիրով Ալեքսանդր Եվստաֆևիչ —
 427—428, 557, 666
 Մարբարով — 658, 666
 Մեղինով Պետր — 183, 186, 540, 546,
 550, 666
 Մելիք-Ազամյան — 478, 666
 Մելիք-Ազամով Ստեփան Միսայիլիչ — 300
 —301, 305—306, 666
 Մելիք-Ազարյան Ալեքսանդր — 371, 379—
 380, 385, 606—607, 666
 Մելիք-Ազամյան Կատարինե — 398,
 619—620
 Մելիք-Բեդլարյան Ալեքսանդր — 377, 666
 Մելիք-Մեհարարյան — 391, 666
 Մելիք-Մեհարարյան Սուրմոն — 374, 380,
 660
 Մելիքով — 30—33, 70, 73, 106, 111,
 188, 190, 666
 Մելիքով — 219—221, 608, 667
 Մելիքով Լորիս — 166, 168
 Մելիքսեթ-Բեկ Լ. — 577, 589, 637, 639—
 640, 643, 646
 Մելքո-Ստեփանիչ — 36, 39, 82, 84, 97,
 101, 115, 117, 121, 124, 666
 Մենշիկով — 70, 73
 Մեսիսիկ Նիկոլայ — 486, 667
 Մերհուս — 359, 667

- Մեղու— 342
 Միկո— 14—15, 20, 26, 36, 38, 44, 46, 66
 —67, 70, 73, 81, 84, 97, 101, 115, 117,
 121, 124, 137, 139, 143, 146, 152—
 153, 157, 159, 162, 164, 166, 169,
 175, 178, 180—181, 184, 188—189,
 209, 211, 214, 218, 257—258, 264, 266,
 280—281, 287—288, 296—297, 328—
 329, 332
 Մինիվից Յուլի Ֆեոդորովիչ— 577—578,
 580, 582—583, 587, 589—593, 595,
 636, 640, 663, 667
 Միրոնֆան— 13, 15, 541—542
 Միրաբով— 359, 667
 Միրզա Թուփիբաշև— 161, 163
 Միրզա Մուհամեդ Ալի Քլադիմ-Բեկ —
 553, 634
 Միրզա Շաֆի— 509, 667
 Միրզոն— 115, 117, 129, 132, 147, 149,
 563, 566, 667
 Միրիմանյան Ալեքսանդր— 346, 350,
 599—601, 668, 670
 Միրիմանյան Ն. Օ.— 346, 667
 Միրիմանյան Սոֆյա— 333, 335, 596,
 599, 617, 667, 670 (տե՛ս Սոնդուկ-
 յան Սոֆյա)
 Միրիմանով Սուլման— 352
 Միրսկի— 349
 Միրալի, Միրսակ, Միրսիլ— 10—11, 13
 —14, 16, 20—21, 26—29, 31, 35—
 36, 38—42, 44—46, 48—49, 51—52,
 54, 56—57, 59, 61—66, 68—69, 71—
 72, 75, 77, 82, 84—94, 98, 103, 107—
 108, 113—117, 121, 124, 129, 131—
 132, 134—135, 137, 139, 141, 143—
 144, 146—153, 155—161, 163, 165—
 169, 175, 178, 180—181, 184, 186—
 190, 192—195, 209—210, 214, 218,
 223—226, 231, 234, 242—243, 247—
 254, 257—258, 260—262, 264, 266,
 268—270, 273—274, 279—281, 289—
 290, 296, 298—299, 301—303, 305—
 311, 314—315, 317—322, 325—326,
 328—331, 667
 Միրալի, Միրսակ, Միրսիլ— 19, 25, 61,
 64, 137, 139, 252—253
 Միրալի Իվանիչ— 82, 84
 Միրալի Պավլովիչ— 219, 221, 667
 Միրալի Սերգեևիչ— 382—383, 667
 Մկրտում — 389 (տե՛ս Սոնդուկյան
 Մկրտում)
 Մյուլլերյան— 345
 Մոլիկո— 356, 427—428, 475, 667
 Մոնֆեդրան Ա. Ա.— 558
 Մոշալով Պավլի— 427—428, 667
 Մոսկո— 184, 186, 667
 Մոսիկո— 54, 57, 82, 84
 Մոսոսիսներ— 544
 Մսերյանց— 626
 Մուհամեդ— 635
 Մուսին-Պուշկին— 550
 Մուրադյան Հ.— 615
 Մուրավյով Ն. Ն.— 305—306, 591, 636,
 667
 Մուրիկ Ժ.— 432, 631, 667
 Յադոր— 10—11, 14—15, 20, 25—28,
 35, 38, 41—42, 44, 46, 57, 59, 61—66,
 81, 84, 95—96, 99—100, 115, 117,
 121, 124, 137, 139—140, 143, 146,
 152—153, 157, 159, 162, 164, 166,
 169, 175, 178, 180—181, 184, 188—
 189, 209, 211, 214, 218, 245—246,
 249—250, 252, 254, 257—258, 260—
 261, 264, 266—268, 280—281, 287—
 288, 290, 292—293, 296—297, 301,
 303, 325—326, 328—329, 332, 667
 Յադոր— 82, 84
 Յադոր Գրիգորիչ— 253, 255
 Յադոր Զախարիչ— 85, 87, 97, 101, 319
 —320
 Յադոր Իվանիչ— 61, 64
 Յան Գ.— 14—15, 82, 84, 86, 88, 98,
 102, 115, 117, 121, 124, 667
 Յանս— 119, 122, 667 (տե՛ս Ճավճավա-
 ձև Յանս)
 Յացենկո Դեորդի— 557

Յովանէ — 36, 340

Յուդրաշէ — 377

Նաղեժդա Իվանովնա — 334, 337

Նաղարչան Ստեփան — 661

Նաղարչան Տիգրան — 627

Նաղարեակի — 625

Նալբանդյան Մ. — 661

Նանեխչովի Ալեքսանդր — 643, 659

Նալասարչյան Բազրատ — 369, 372—
373, 376, 378, 381, 385—389, 398,
433, 605—614, 620, 632, 659, 666—
667, 669

Նալասարչյան-Պալազատյան Մարգա-
րիտ — 666, 669

Նատալիա — 585

Նատալիա Յակովլենա — 378, 667

Նատալիա Վլադիմիրովնա — 230, 233,
667

Նատո — 431

Նար-Գոս — 625

Նաուսենկո — 370, 376, 611, 667

Նեվսլին Կոնստանդին — 562

Ներսէս — 137, 139, 247—248, 667

Ներսէս Աշտարակեցի — 579

Նիկիշ — 44, 46, 253, 255

Նիկիտա — 309—310

Նիկո — 291—292

Նիկոլաձե Ն. Յա. — 481—482, 667

Նիկոլայ I — 539, 550, 560, 562, 565,
574

Նիկոլայ Չախարիշ — 111, 130, 132—133,
668

Նիկոլայ Պալլովիշ — 18, 23

Նինա, Նինո — 424, 668

Նինուցա — 245—246, 668

Նուզդե — 498—499

Նոսիկ — 256, 258, 260—261, 264, 266,
321—326, 667

Շադուն — 296—297, 330—331, 668

Շադինյաններ — 68, 86, 668

Շահադիդ Ե. — 546, 575, 600—601, 603,
605, 623, 630, 655, 657

Շահադիդ Ս. — 625, 671

Շահան-Ջրպետյան Հակոբ — 426—427,
505, 545, 562, 567, 575, 601, 669

Շահխաթունյանց — 342

Շահպարտյան Միքայիլ — 343, 378—383,
611—612, 668

Շամիլ — 284—285, 540, 579, 582—585,
668

Շամիրամ — 343, 668

Շամխարով — 343

Շանշիկ Պետրի, Շանշյան Պետրոս —
120—124, 123, 126—127, 143, 146,
201—206, 209—210, 213, 216, 565,
574, 637, 664, 668

Շանշիկներ — 120, 122—123, 126—127,
136, 139, 155—156, 175, 178, 668

Շառլ դը-Կուսուլի — 360, 364—366,
604, 668

Շարալով — 155—156

Շարուն — 91, 93, 97, 101

Շերուն — 626

Շեստակով — 314, 316

Շերմազան-Վարդանյան Գալստ — 638—
639

Շերսդիր Վիլյամ — 427—428, 668

Շիլլեր Ֆրիդրիխ — 427—428, 668

Շիսիան — 82, 84, 668

Շիրվանդադե Ա. — 612, 625

Շիւան Մ. — 344

Շովիով Սուրման — 197—198, 668

Շչեպկին — 557

Շչերբինին — 260—261, 267—268, 273—
274, 279—280, 300—303, 318—319,
577, 584, 593, 668

Շուշան — 334, 337

Շուշան — 372, 379, 517, 608, 612, 653

Շուշանիկ — 401, 668

Շուշաններ — 417

Շուրա — 520, 668

Չալխուշյան Գրիգոր — 418, 628, 668

Չալխուշյան Խաչատուր — 628

Չեմոնքիևիով — 69, 72

Չիբախյան, Չիբախով Ալեքսանդր —
346, 374, 379—380, 668

Չմշկյան Գեորգ — 417, 476, 477—478,

485, 597, 627, 641—642, 644—645,
 669—670
 Չմշկյան Սաթնիկ — 478, 669
 Չոգլուով Մ. — 544
 Չոխով Անդրեյ — 544
 Չուրար Գևորգ — 394, 617—618
 Չուրինաշվիլի, Չուրինով Գալիկ Իսահիկ
 — 56, 59, 151, 153, 396—397, 553,
 567, 619, 669
 Պալազատյան — 385
 Պանչինկո — 586
 Պատկա — 361, 602, 669
 Պավել — 390
 Պավլեն — 245—246, 252, 254, 280—281,
 669
 Պատկանյան Ժենյա — 623
 Պատկանյան Հովհաննես — 407, 621—623
 Պատկանյան Ռաֆայել — 367, 375, 388—
 389, 391, 399, 401—403, 405, 408—
 410, 418, 605, 609—610, 614—616,
 620—625, 628, 663, 669—670, 672
 Պարխոմենկո — 253, 255, 669
 Պարոնյան Հակոբ — 624
 Պել — 130, 132
 Պելադելա — 585—586
 Պելչիկձաշվյան Մկրտիչ — 625
 Պելո — 382, 413—414, 417, 517, 598,
 608, 612, 627, 647, 653, 667
 Պեարոս — 374, 609, 669
 Պեարոս — 385, 669 (տե՛ս Սիմոնյան
 Պեարոս)
 Պեարոս Մեծ — 14—15, 76, 78, 542,
 544, 558
 Պեարոսյան — 478
 Պետուխով — 253, 255, 669
 Պիտանյով Պյոտր — 540, 546, 562
 Պոգեն — 158, 160
 Պոռչյան Պերճ — 624
 Պուշկին Ա. Ս. — 656—657
 Ջալալյան Կարապետ — 374, 669
 Ջալալյան Սոֆյա — 609, 669
 Ջալալյաններ — 370, 669

Ջամի Աբդուրահման Նուրիդյան Թին-Ա. —
 մեղ — 449, 461, 669
 Ջանիկով — 291—292, 669
 Ջոֆար Կուրի — 314, 316
 Ջրակա, Ջրակայան — 107, 113, 152, 154,
 236, 238, 428, 669 (տե՛ս Շահան-
 Ջրակայան Հակոբ)
 Թեյ — 118—149, 669
 Թենյե — 651
 Թեոտ — 259—261, 263—265, 267—
 268, 272, 274, 286—287, 291—292,
 302—306, 309—310, 591, 669
 Թիսնելի — 668 (տե՛ս Նիկոլաձե Ն. Յա.)
 Թշոսնի Գարեգին — 598
 Թոստովի — 638
 Թոսոի Էսնեստո — 406—407, 623, 669
 Թոսինյան Ն. — 663
 Թոսինյան Ս. — 478
 Թոսինյան-Սունդուկյան Թինաթինա —
 669 (տե՛ս Սունդուկյան Թինաթինա)
 Թոսինյան, Թոսինով Յազուր — 346, 669
 Թոսինյանց — 639
 Թոսինով Վանո — 358, 669
 Թոսլավալի Շոթա — 660
 Սաադի Մուսիխիդյան — 446, 459, 670
 Սալադով — 639
 Սալոմե — 44, 46, 131, 134, 670
 Սալտիկով-Շչեդրին — 615
 Սահաթյան — 129, 132
 Սամոնյան Արկադի — 649
 Սալաթ-Նովա — 357, 602
 Սանդրո — 348, 356, 359, 670 (տե՛ս
 Միրիմանյան Ալեքսանդր)
 Սանդուխտ — 343, 670
 Սանթուր — 352
 Սաշա — 670 (տե՛ս Միրիմանյան Ալեք-
 սանդր)
 Սաշինկա — 348, 354, 356
 Սարաջով, Սարաջիշվիլի Վասիլ — 17—19,
 22, 24, 56, 59, 80, 82, 126, 128, 229
 — 230, 232—233, 540, 546, 549, 670
 Սարգու Վիկտորեն — 360, 603—605,
 670

Մարտի Ֆրանսիակ— 375, 670 (տե՛ս
դր-Սարսե)

Մարքիսով Գրիգոր— 66—67, 106, 112,
111, 116, 263, 265, 267—268, 287—
288, 294—295, 670

Մաքարով— 105, 110, 670

Սևդով— 119, 122, 670

Սևդրակյան Արիստակես— 489, 670

Սենթոմ, Սեն Տոմ— 36, 38, 670, 671

Սիբավիյէ— 664

Սիմոն— 10—11, 14—15, 27—28, 41—
42, 44, 46, 57, 59, 62, 64, 670

Սիմոն— 115, 117, 670

Սիմոն Պետրովիչ— 517

Սիմոնյան Գեորգ— 613

Սիմոնյան Պետրոս— 613, 639, 669—670

Սիմոններ— 20, 26

Սիլվիբ Էմմեն— 425, 425, 630, 670

Սյուլուկ— 375, 610, 670 (տե՛ս Պատ-
կանյան Ռաֆայել)

Սուլամա, Սուզմոն— 16, 21, 61, 63,
158, 160, 197—198, 226—227, 237,
240, 242—243, 249—250, 260—261,
280—281, 287—288, 359, 670

Սումով— 141, 144

Սոսնա— 345, 348—349, 354, 358, 670
(տե՛ս Միրիանյան-Սունդուկյան Սո-
ֆյա)

Սոփիո— 82, 84

Սոփիո— 82

Սոֆյա եղբորվնա— 334, 374, 384, 670

Սպանդարյան Սպանդար— 370, 377,
382—383, 607, 612, 616, 670

Ստադլին— 632

Ստեփան— 16, 21

Ստոկիեզ Բ.— 343

Սումբաթով— 214, 217, 225, 226

Սումբաթով Մանանա— 213, 216

Սումբաթովներ— 219, 221, 670

Սունդուկյան Ալեքսանդր— 501—503

Սունդուկյան Գեորգի— 351, 356, 501,
503, 623, 661

Սունդուկյան Եկատերինա— 390, 424,
435, 501, 503, 616, 629, 632

Սունդուկյան Թեկղե— 526—527, 655
(տե՛ս Սունդուկյան Թինաթինա)

Սունդուկյան Թինաթինա— 9, 13, 16, 27,
29, 34, 40, 43, 48, 51, 54, 60, 65, 68,
75, 80, 85, 90—91, 93—94, 103, 114,
119, 125, 129, 135, 140, 147, 151, 155,
157, 165, 170, 173, 179, 182, 188,
194, 196, 200, 205, 208, 212, 219,
223, 225, 228, 235, 241, 244, 247,
249, 251, 256, 259, 263, 267, 270,
272, 279, 284, 286, 289, 291, 296,
298, 300, 302, 304, 307, 309, 311,
313, 318, 321, 325, 328, 330, 332,
339, 341—343, 345, 347—349, 351—
358, 360—392, 394—396, 614

Սունդուկյան Թինաթինա (դուստրը)—
352, 356, 419, 435, 501, 503, 628,
632, 670

Սունդուկյան Կատյա— 352, 356 (տե՛ս
Սունդուկյան Եկատերինա)

Սունդուկյան Հովսիսիմեն— 282, 548, 552,
554, 558, 561, 567, 579—580, 582—
584, 587, 590—592, 595, 663, 671
(տե՛ս Հովսիսիմեն)

Սունդուկյան Միքայել— 191, 294—295,
297, 502—503, 551—553, 563, 566,
570, 577—578, 580, 582, 584, 587—
589, 592, 594 (տե՛ս Միքայել)

Սունդուկյան Մկրտում— 544, 552, 580,
584, 655

Սունդուկյան Նիկիտա— 503

Սունդուկյան Նինա— 351, 355—356,
501, 503, 629

Սունդուկյան Սանթուր— 356

Սունդուկյան Սոֆյա— 346—347, 350—
351, 353, 355, 357, 359, 392—393,
501—503, 599—602, 616, 630

Սունդուկյաններ— 558

Սունդուկյանի Ն. Գ.— 502, 504

Սունդուկով— 76—79

Սուքիասյան Արտաշես— 478, 670

Վալտեր— 478

Վանյա— 403, 405 (տե՛ս Պատկանյան
Հովհաննես)

Վանո— 356
 Վասիլ— 247—248, 671
 Վասիլիկով— 314, 316
 Վարդուհի— 392
 Վարժապետյան— 667 (տե՛ս ներսես)
 Վարիսկա— 194—195, 209—210, 214, 218, 245—246, 248—250, 252, 254, 257—258, 260—261, 264, 266, 270—271, 298—299, 330—331, 356, 671
 Վարվառյան Վարդուհի— 617
 Վեսելովսկի Ալեքսեյ Նիկոլաևիչ— 488, 671
 Վեսելովսկի Յուրի Միկեյսևիչ— 411—415, 420—422, 574—575, 624—626, 628—629, 647, 661, 671
 Վերա Պետրովնա— 334, 337
 Վոլինսկի— 539
 Վոնյատով Մարգարիտ— 545, 601 (տե՛ս Դրենիզ Մարգարիտ Վոնյատով)
 Վորոնցով Մ.— 247—250, 256, 258—259, 261, 279—280, 291—292, 470, 474, 539, 555, 577—579, 581—582, 589—591, 636, 641, 659, 668, 671

 Տանյա— 671 (տե՛ս Սոնդուկյան Ռինա-թինա, զուսար)
 Տարբի— 102
 Տարիել— 247—248, 671
 Տեր-Աբրահամյան Եղիսարեթ— 669 (տե՛ս Զմշկյան Սաթևիկ)
 Տեր-Աբրահամյան Յ. Մ.— 479
 Տեր-Ասատուրով Դիմիտրի— 374, 671
 Տեր-Ավետիք— 516—517
 Տեր-Գրիգորյան Հովհ.— 642
 Տեր-Հակոբյան Նիկողայոս— 377, 671
 Տեր-Հովհաննիսյան— 383, 671
 Տեր-Ղևոնդյան— 380, 671
 Տեր-Սահակ— 85, 87
 Տեր-Օհանեզ, Տեր-Օհանես— 14—15, 20, 26, 57, 59, 62, 64, 85, 97, 101, 107, 113, 115, 117, 121, 124, 137, 139, 143, 146, 152—153, 157, 159, 162, 164, 166, 169, 175, 178, 180—181, 184, 188—189, 214, 218, 671

Տեր-Օհանեսներ— 41—42, 44, 46, 87
 Տեր-Ստրկով— 219, 221, 241—242, 671
 Տոմա— 671 (տե՛ս Սենթոմ)

 Բաքի— 624

 Յագարելի— 643
 Յիցիանով, Յիցիլիի Վասիլ— 56, 59, 105, 111, 158, 160, 167, 169, 188—190, 201, 204, 539—540, 546, 550, 671
 Յուդա— 19—20, 25

 Ուսիփեր— 125, 127, 296—297, 330—331, 671

 Փանոսա Ա. Փ.— 502—503
 Փաշայան Վ.— 478
 Փիլիոս Խաչի Եղորովիչ— 167, 169, 231, 234, 395, 617—618
 Փրիլոնյան Ի.— 663
 Փրիլոնով Միրայիլ— 197, 199, 672
 Փուլինյան Ն.— 557
 Փուլինով— 91, 93, 672

 Քաղեմ-Բեկ Միրզա Մուհամեդ Ալի— 672
 (տե՛ս Միրզա Մուհամեդ Ալի Քյադիմ-Բեկ)
 Քալինով Յուսեր— 158, 160, 167, 672
 Քանանով— 408—409, 487, 672
 Քավթարաձե— 219, 221, 672
 Քարաաշյաններ— 44, 46, 82, 84, 137, 139, 151, 153, 672
 Քեշիշյան Խաչատուր— 377
 Քիշմիշյան Ալեքսանդր— 377, 379—380, 385, 672
 Քյուշարյան Դրիգոր— 346, 672
 Քոռ Միրո— 19, 25
 Քրիստափոր— 182—186, 196—198, 242—243, 294—297, 576, 672

 Օգյուտս— 158, 160, 171—176, 178—181, 205—207, 672
 Օմիկ Էմիլ— 602, 630
 Օլգա Սիմոնովնա— 388
 Օլգա Վլադիմիրովնա— 376, 381, 672

Օնանով — 20, 25, 672

Օնիկով — 179, 181, 672

Օսկան Պետրովիչ — 670

Օսարովսկի Ա. Ն. — 481—482, 603, 615,
643

Օրբելի — 353—354, 356

Օրբելիանի Գրիգոր — 294—295, 588—
589, 640, 672

Պակոնե է. Մ. — 558

Պավր Եվդենիա Յակովլենա — 333—338,
596, 672

Ֆեդոտովա Գլիկերիա Նիկոլաևնա — 434
— 435, 632—633, 672

Ֆեոդոր Ալեքսեևիչ — 542

Ֆեդանի — 447, 459

Ֆիլիպով — 263, 265, 672

Ֆրիդուլ Բեկ Կոչարլինսկի — 665, 672
(տե՛ս Կոչարլինսկի Ֆրիդուլ Բեկ)

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Գաբրիել Սունդուկյան

Թինաթինա Սունդուկյան

Գաբրիել Սունդուկյանի Լրիտասարդական տարիներին

Մի էջ Թինաթինա Սունդուկյանին դրած համակրոյ

Մի էջ Թինաթինա Սունդուկյանին դրած համակրոյ

Մի էջ Թինաթինա Սունդուկյանին դրած համակրոյ

Առօրյա Սունդուկյան

Վերկտորիէն Սարգսին դրած համակր առաջին էջը

Քաղրատ նավասարդյան:

Ռափայէլ Պատկանյանին դրած համակր առաջին էջը

Ռափայէլ Պատկանյանին դրած համակր առաջին էջը

Յուրի Վեներովսկուն դրած համակր առաջին էջը

Յուրի Վեներովսկուն դրած համակր առաջին էջը

Ռափայէլ Պատկանյան

Գաբրիել Սունդուկյան

Գաբրիել Սունդուկյան

Ք Ո Վ Ա Ն Գ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

<i>Բնատիրտուտի կողմից</i>	5
---------------------------	---

Ի Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր

1 8 4 6

1. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հուլիսի 21)	9
2. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 15)	13
3. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 19)	16
4. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 26)	27
5. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 30)	29
6. Թինաթինա Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 6)	34
7. Թինաթինա Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 16)	40
8. Թինաթինա Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 23)	43
9. Թինաթինա Սունդուկյանին (հոկտեմբերի 4)	48
10. Թինաթինա Սունդուկյանին (հոկտեմբերի 5)	51
11. Թինաթինա Սունդուկյանին (հոկտեմբերի 21)	54
12. Թինաթինա Սունդուկյանին (նոյեմբերի 25)	60
13. Թինաթինա Սունդուկյանին (դեկտեմբերի 9)	65

1 8 4 7

14. Թինաթինա Սունդուկյանին (մարտի 3)	68
15. Թինաթինա Սունդուկյանին (մայիսի 14)	75
16. Թինաթինա Սունդուկյանին (ապրիլի 4)	80
17. Թինաթինա Սունդուկյանին (ապրիլի 11)	85
18. Թինաթինա Սունդուկյանին (ապրիլի 25)	90
19. Թինաթինա Սունդուկյանին (մայիսի 12)	94
20. Թինաթինա Սունդուկյանին (մայիսի 23)	103
21. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 27)	114
22. Թինաթինա Սունդուկյանին (հուլիսի 4)	119
23. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 11)	125
24. Թինաթինա Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 1)	129
25. Թինաթինա Սունդուկյանին (հոկտեմբերի 20)	135
26. Թինաթինա Սունդուկյանին (նոյեմբերի 17)	140

27. Թինաթինա Սունդուկյանին (նոյեմբերի 28)	.	.	.	.	.	147
28. Թինաթինա Սունդուկյանին (դեկտեմբերի 19)	.	.	.	.	.	151

1 8 4 8

29. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 20)	.	.	.	.	.	155
30. Թինաթինա Սունդուկյանին (ապրիլի 26)	.	.	.	.	.	157
31. Թինաթինա Սունդուկյանին (մայիսի 31)	.	.	.	.	.	161
32. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 14)	.	.	.	.	.	165
33. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 28)	.	.	.	.	.	170
34. Թինաթինա Սունդուկյանին (հուլիսի 5)	.	.	.	.	.	173
35. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 20)	.	.	.	.	.	179
36. Թինաթինա Սունդուկյանին (հոկտեմբերի 22)	.	.	.	.	.	182

1 8 4 9

37. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 7)	.	.	.	.	.	188
38. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 25)	.	.	.	.	.	191
39. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 3)	.	.	.	.	.	194
40. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 13)	.	.	.	.	.	196
41. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 25, հուլիսի 7)	.	.	.	.	.	200
42. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 29, հուլիսի 11)	.	.	.	.	.	205
43. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 26)	.	.	.	.	.	208
44. Թինաթինա Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 10)	.	.	.	.	.	212
45. Թինաթինա Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 25)	.	.	.	.	.	219
46. Թինաթինա Սունդուկյանին	.	.	.	.	.	223

1 8 5 0

47. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունվարի 2)	.	.	.	.	.	225
48. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 20)	.	.	.	.	.	228
49. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 16)	.	.	.	.	.	235
50. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունիսի 30)	.	.	.	.	.	241

1 8 5 3

51. Թինաթինա Սունդուկյանին (դեկտեմբերի 26)	.	.	.	.	.	244
--	---	---	---	---	---	-----

1 8 5 4

52. Թինաթինա Սունդուկյանին (հունվարի 2)	.	.	.	.	.	247
53. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 5)	.	.	.	.	.	249
54. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 14)	.	.	.	.	.	251
55. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 20)	.	.	.	.	.	256
56. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 27)	.	.	.	.	.	259
57. Թինաթինա Սունդուկյանին (ապրիլի 3)	.	.	.	.	.	263
58. Թինաթինա Սունդուկյանին (մայիսի 29)	.	.	.	.	.	267

59. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հունիսի 5)	270
60. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հունիսի 12)	272
61. Իվան Բարանսյանին (Հունիսի 19)	275
62. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հուլիսի 25)	279
63. Հսիսիսին Սունդուկյանին (Հուլիսի 25)	282
64. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հուլիսի 31)	284
65. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 7)	286
66. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 21)	289
67. Թինաթինա Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 4)	291
68. Միքայել Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 18)	294
69. Թինաթինա և Միքայել Սունդուկյաններին (սեպտեմբերի 25)	296
70. Թինաթինա Սունդուկյանին (հոկտեմբերի 30)	298
71. Թինաթինա Սունդուկյանին (նոյեմբերի 20)	300
72. Թինաթինա Սունդուկյանին (դեկտեմբերի 4)	302

1 8 5 5

73. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հունվարի 8)	304
74. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 12)	307
75. Թինաթինա Սունդուկյանին (փետրվարի 26)	309
76. Թինաթինա Սունդուկյանին (ապրիլի 2)	311
77. Թինաթինա Սունդուկյանին (մայիսի 22)	313
78. Թինաթինա Սունդուկյանին (մայիսի 28)	318
79. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հունիսի 4)	321
80. Իվան Բարանսյանին (Հունիսի 25)	323
81. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հունիսի 16)	325
82. Թինաթինա Սունդուկյանին (Հունիսի 23)	328
83. Թինաթինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 20)	330
84. Թինաթինա Սունդուկյանին (սեպտեմբերի 3)	332

1 8 6 2

85. Սոֆյա Միրիմանյանին (Հուլիսի 14)	333
-------------------------------------	-----

1 8 7 6

86. Միհրդատ Ամրիկյանին (հոկտեմբերի 15)	339
87. Միհրդատ Ամրիկյանին (նոյեմբերի 25)	345

1 8 7 8

88. Սոֆյա Սունդուկյանին (Հունիսի 17)	347
89. Սոֆյա Սունդուկյանին (Հունիսի 17)	350
90. Սոֆյա Սունդուկյանին (Հունիսի 23, Հուլիսի 5)	351
91. Սոֆյա Սունդուկյանին (Հունիսի 26, Հուլիսի 8)	353

92. Սոֆյա Սունդուկյանին (Հուլիսի 2, Հուլիսի 14)	355
93. Սոֆյա Սունդուկյանին (Հուլիսի 9, Հուլիսի 27)	357
94. Սոֆյա Սունդուկյանին (Հուլիսի 14)	359

1 8 7 9

95. Ալեքսանդր Դյումա-որդուն	360
96. Վիկտորին Սարգսին	362
97. Ֆելիքս Գարգանին (մայիսի 27, Հունիսի 8)	363
98. Շարլ Դը Կուտուլին	366

1 8 8 0

99. Ռաֆայել Պատկանյանին (նոյեմբերի 5)	367
---------------------------------------	-----

1 8 8 1

100. Բաղրատ Նավասարդյանին (հունվարի 16)	369
101. Բաղրատ Նավասարդյանին (օգոստոսի 6)	372
102. Բաղրատ Նավասարդյանին (դեկտեմբերի 1)	373
103. Ռաֆայել Պատկանյանին (դեկտեմբերի 23)	375
104. Բաղրատ Նավասարդյանին (դեկտեմբերի 29)	376

1 8 8 2

105. Բաղրատ Նավասարդյանին (փետրվարի 23)	378
106. Բաղրատ Նավասարդյանին (մարտի 19)	385
107. Բաղրատ Նավասարդյանին (ապրիլի 27)	387
108. Ռաֆայել Պատկանյանին (դեկտեմբերի 5)	388

1 8 8 3

109. Ռաֆայել Պատկանյանին (հունվարի 19)	389
--	-----

1 8 8 6

110. Նկատարինա Սունդուկյանին (օգոստոսի 3)	390
---	-----

1 8 8 7

111. Ռաֆայել Պատկանյանին (նոյեմբերի 22)	391
---	-----

1 8 8 8

112. Սոֆյա Սունդուկյանին (հունիսի 16)	392
113. Սոֆյա Սունդուկյանին (հունիսի 16)	393

114. Գևորգ Չուրաբին (նոյեմբերի 24)	394
115. Նապոլեոն Ամատունուն (նոյեմբերի 30)	395

1889

116. Դ. Ի. Չուրինովին (մարտի 30)	396
117. Կատաբինե Մելիք-Աղամալյանին (հունիսի 8)	398

1890

118. Ռաֆայել Պատկանյանին (հունվարի 22)	400
119. Ռաֆայել Պատկանյանին (նոյեմբերի 22)	401

1891

120. Ռաֆայել Պատկանյանին (մարտի 29)	402
121. Ռաֆայել Պատկանյանին (հոկտեմբերի 4)	403
122. Ռաֆայել Պատկանյանին (դեկտեմբերի 2)	405
123. Էսնեստ Ռոսսին	406

1892

124. Հովհաննես Պատկանյանին (օգոստոսի 12)	408
125. Պատկանյան բնասնիրին	410

1893

126. Յուրի Վեսելովսկուն (հունիսի 12)	411
--------------------------------------	-----

1894

127. Յուրի Վեսելովսկուն (հոկտեմբերի 10)	413
---	-----

1895

128. Յուրի Վեսելովսկուն (դեկտեմբերի 10)	415
---	-----

1901

129. Գևորգ Չմշկյանին	417
130. Գրիգոր Չալխուշյանին	418
131. Թինաթինա Սունդուկյանին (դեկտեմբերի 6)	419

1905

132. Յուրի Վեսելովսկուն (հոկտեմբերի 7)	420
--	-----

1906

133. Յուրի Վեսելովսկուն (ապրիլի 26)	422
-------------------------------------	-----

1 9 0 7

134. Իշխան Կոնստանդին Ալեքսանդրովիչին (հունիսի 23)	423
--	-----

1 9 0 8

135. Եկատերինա Սուրգուլյանին (հուլիսի 4)	424
--	-----

1 9 0 9

136. Ֆրեդերիկ Մակլերին (սեպտեմբերի 1)	425
137. Ֆրեդերիկ Մակլերին (հոկտեմբեր)	426
138. «Գարունի» խմբագրությունը (դեկտեմբեր)	430

1 9 1 0

139. Ֆրեդերիկ Մակլերին (հոկտեմբերի 18)	431
140. Ֆրեդերիկ Մակլերին (նոյեմբերի 24, դեկտեմբերի 7)	432

1 9 1 1

141. Բազրատ Նավասարդյանին (հուլիսի 31)	433
--	-----

1 9 1 2

142. Գ. Ի. Ֆեդոտովային	434
143. Եկատերինա և Թինաթինա Սուրգուլյաններին (հունվարի 15)	435
144. Աննա Գավրիլովնային (փետրվարի 22)	436

ԳԻՄՆԵՐՍԱՑԻԱ.

ՋԱՆԱՉԱՆ ԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.

ՀՈԳՎԱՅՆՆԵՐ ԵՎ ՀԵՌԱԳՐԵՐ

145. Դիսերտացիա (1859 հունիս)	439
146. Վ. Պ. Բուդկովին (հունիսի 26)	462
147. Ալեքսեյ Ֆեոդորովիչ Կրուկոնշտեյնին (հունվարի 20)	464
148. Թիֆլիսի համբարությունների մասին	466
149. «Եվային կամ նոր Դիոդինես» պիեսի «սկզբնաղբյուրը»	475
150. Հաշիվ հուլիսի 6-ին տված ներկայացման՝ հոգուտ հանդուցյալ Ամերիկյանցի քնտանիքի (1879 հունիսի 24)	477
151. Մոզնու Դալանյան զպրոցի վարչությունը (1880 հուլիսի 12)	479
152. «Մշակ» թերթի խմբագրին (1881 սեպտեմբեր 24)	480
153. «Դրսերա» թերթի խմբագրին (1883)	481
154. «Մշակ» թերթի խմբագրին (1888 դեկտեմբերի 8)	483
155. «Մշակ» թերթի խմբագրին (1888 դեկտեմբերի 26)	484
156. Ջանազան հեռագրեր (1888)	486
157. «Մշակ» թերթի խմբագրին (1892 մարտի 4)	489
158. Մամուլի գործերի գլխավոր վարչությանը (1898 մայիսի 22)	492

159. Մամուլի գործերը գլխավոր վարչությանը (1883 մայիսի 22)	495
160. Հայոց դրամատիկական ընկերության վարչության (1902 հուլիսի 2)	497
161. Խնդրագիր կովկասի փոխարքային (1905)	498
162. Հոգևոր կտակ (1910 նոյեմբեր)	501
163. Ինքնակենսագրություն (1911 փետրվարի 28)	505
164. Գրեթե ուսանողներին օժանդակող ընկերության կոմիտեին (1911 մարտ)	506
165. Անհայտ անձնավորություն	507
166. Ֆրիգուդ Բեկ Կոչարչինսկուն (1912 մարտի 8)	509

Ա Ր Չ Ա ՚

167. Մեծ կոնին է ալլո կանգնում	513
168. Քախկի վրա երբ դարաջի չողող պարուններ	515
169. Ետրա	520
170. «Մշակ թերթին (1912 հունվարի 1)	512

Չ Ա Փ Ա Մ Ո

171. Յարգանք եկաւորութեան սրբազնակատար և քնդհանուր Կաթողիկոսին Մերոյ տեառն Յովհաննիսի ութերորդի (1835 նոյեմբերի 10)	525
172. Յարգանք շնորհաւորական առ տիրուհի մայրն իմ Բեկզն Սոնդուկեանց (1837 հունվարի 1)	526
173. Յարգանք տարեմտական առ պատուելի մայրն մեր (1838 հունվարի 1)	527
174. Ան չարախօսս զուտաց (1850 մարտի 27)	528
175. Հատված «կովկասյան զերին» պոեմից	530
176. Միքէկանս ինձ ուստ Լկավ	531
177. Ա իս իմ սիրեկան	532
178. Հոտ կարնիւր վարթի մոխկիս	533
179. Բազումը վարթըն (Իս) ի՛նչ կոնիւ	534
180. Չիմ ուզում իմ ասի	535

Շ Ա Ն Ո Թ Ա Պ Ր Ո Ի Թ Յ Ո Ի Ն Ե Ր

Անձնանունների բառարան	659
Բարբառային և օտար բառերի համառոտ բառարան	675
Անվանացանկ	712
Հուսանկարների ցանկ	724

ԳԱՐՐԻԵԼ ՍՈՒՆՊՈՒՅՑԱՆ
ΓΑΒΡΙΗΛΙ ΣΥΝΔΥΚΑΝΗ
Երկերի լիակատար ժողովածու
Հատոր IV

Հրատ. խմբագիր՝ Ա. Հ. ՇԱՂԳԱՄՅԱՆ

Սուայեր-շապիկը, կազմը, ֆորգացը, անվանաբերը
և շմուց տխուրները նկ. Կ. Թ. ՏԻՐԱՏՈՒՐՅԱՆԻ
Տեխ. խմբագիր՝ Մ. Ա. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ
Սրբագրիչներ՝ Ռ. Ա. ԲԱԲԱՋԱՆՅԱՆ, Ա. Ա. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Խճ. № 611	ԳԻՆԸ ԿԱԶՄՈՎ 2 Ռ. 24 Կ.	ՎՅ. 01124
Հանձնված է արտադրության 5/VII 1960 թ., ստորագրված է տպագրության 6/XII 1961 թ., տպատ. 139, հրատ. 2055, ավրամ 5000, տպագրական 45 ³ / ₃ մամ. + 16 ներդիր, հրատ. 34 մամ.:		
Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Հրատարակչության տպարան, Երևան, Բարեկամության 24:		

QU

ԳՆ

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0011892

ЦЕНА

11
14294